Winston S. Churchill

A második világháború / I

Winston S. Churchill

A második világháború / 1.

Emlékezések

Válogatta
Csurdi Sándor
és
Gyarmati György

Az utószót Gyarmati György írta

Szaklektor
Borus József

Fordította
Betlen János

Az életrajzokat
Csurdi Sándor jegyzeteinek fölhasználásával
Békés Csaba
írta

Szerkesztette és
a német dokumentumokat fordította
Antal László

Winston S. Churchill

A második világháború / 1.

Európa Könyvkiadó
Budapest 1989

A fordítás az alábbi kiadásból készült:
Winston S. Churchill: The Second World War I–VI.
Cassel & Co. London, 1950–1953.

Hungarian translation © Betlen János, 1989

HU ISSN 0209-5165

A mű erkölcsi tanulsága:

HÁBORÚBAN: ELSZÁNTSÁG
VERESÉGBEN: DAC
GYŐZELEMBEN: NAGYLELKŰSÉG
BÉKÉBEN: JÓINDULAT

Előszó

Ezt a művet az első világháború történetét feldolgozó kötetek – *The World Crisis* (A világválság), *The Eastern Front* (A keleti front), *The Aftermath* (A következmények) – egyenes folytatásának szánom. Ha majd elkészülök vele, a két mű együtt egy új harmincéves háború összefüggő történetét tárja az olvasó elé.

Akárcsak az előző kötetekben, ezúttal is azt a módszert igyekeztem követni, amelyet Defoe alkalmazott a *Memoirs of a Cavalier* (Egy gavallér emlékezései) című művében: az események egyik szereplőjének személyes élményeiben próbálom bemutatni és elemezni a nagyszabású hadszíntéri és politikai fejleményeket. Én vagyok talán az egyetlen politikus, aki mindkét nagy történelmi földindulás idején magas kormányhivatalt töltött be. Igaz, az első világháború éveiben jóllehet felelősségteljes, mégiscsak alárendelt tisztségeket viseltem, a Németországgal vívott újabb mérkőzés idején viszont több mint öt évig Őfelsége kormányának miniszterelnöke voltam. Tehát más szemszögből és hitelesebb források alapján számolok be az eseményekről, mint korábbi könyveimben.

Miniszterelnökségem ideje alatt csaknem egymillió szót mondtam tollba titkároknak: emlékeztetőket, irányelveket, táviratokat, jegyzőkönyveket. Az események sodrában és az akkor hozzáférhető ismeretek birtokában készült iratok bizonyára nem mentesek tévedésektől. Összességükben azonban mégis híven mutatják, hogyan látta a korszak világrengető eseményeit az az ember, aki a legfőbb felelősséget viselte a brit birodalom, a brit nemzetközösség stratégiájáért és politikájáért. Azt hiszem, sohasem került még a közönség kezébe ilyen részletes beszámoló a hadvezetés és a kormányzás mindennapjairól. Történetírásnak nem mondanám, mert az a jövő nemzedék dolga lesz. De bízom benne, hogy a jövő történetírása hasznát fogja látni.

Abban, amit e harminc év alatt tettem és mondtam, sűrítetten benne van minden törekvésem, és én örömmel vállalom, hogy életem rajta méressék meg. Mindvégig megtartottam azt a magam alkotta szabályt, hogy utólag csak olyan háborús és politikai intézkedéseket bíráljak, amelyektől nyilvánosan vagy más hivatalos formában óva intettem már annak idején is. Sőt utólag nemegyszer tompítom is a korabeli vita hevét. Fájdalmas volt feljegyeznem, hány olyan emberrel támadt nézeteltérésem, akiket kedveltem és tiszteltem; de helytelen volna, ha nem tárnám a múltat okulásul a jövő elé. Csak azt kívánom, hogy senki se tekintsen megvető fölénnyel azokra a tiszteletre méltó, jó szándékú férfiakra, akiknek tetteit e könyv elbeszéli, hacsak nem tart előbb szigorú önvizsgálatot, meg nem hányja-veti magában, vajon ő maga teljesíti-e hivatali kötelességét, s meg nem fogadja, hogy megszívleli a múlt tanulságait.

Az olvasó ne higgye, hogy mindenáron egyet kell értenie mondandómmal, és még kevésbé, hogy csakis népszerű gondolatokat igyekszem papírra vetni. Legjobb tudásom és lelkiismeretem szerint teszek tanúvallomást. Minden tőlem telhetőt megtettem, hogy utánajárjak a dolgoknak, de zsákmányolt dokumentumokból és más forrásokból minduntalan újabb tények kerülnek napvilágra, és ezek módosíthatják következtetéseimet. Ezért is fontos a hiteles korabeli feljegyzésekre és azokra az írott véleményekre támaszkodni, amelyeknek megalkotásakor még semmi sem volt világos.

Roosevelt elnök egy ízben elmondta nekem, hogy afféle nyilvános körkérdés útján keresi a legmegfelelőbb szót erre a háborúra. „Haszontalan háború” - vágtam rá habozás nélkül. Ez a harc megnyomorította mindazt, ami az előző világégést túlélte, pedig nincs a világtörténelemnek még egy háborúja, amely oly könnyen megakadályozható lett volna, mint ez. De az emberiség tragédiája ezzel még nem érte el a csúcspontját. Százmilliók áldozata, erőfeszítése, az igaz ügy győzelme mind nem volt hozzá elég, hogy békében és biztonságban élhessünk; ellenkezőleg, az éppen hogy lebírtnál is nagyobb veszedelem leselkedik reánk. Őszintén remélem, hogy a múlt latolgatása segít majd eligazodnunk a jövőben, az új nemzedéket pedig képessé teszi rá, hogy az elmúlt évek hibáin okulva az emberi szükségletekkel összhangban és az ember nagyobb dicsőségére rendezze be a vészterhesnek ígérkező jövő színpadát.

Winston Spencer Churchill

Chartwell, Westerham, Kent, 1948 márciusában

I. kötet

A gyülekező vihar

A kötet tárgya:

MINT HAGYTÁK
- BALGASÁGUKBAN, NEMTÖRŐDÖMSÉGÜKBEN
ÉS JÓHISZEMŰSÉGÜKBEN -
AZ ANGOLSZÁSZ NÉPEK, HOGY
A GONOSZOK ÚJRA FEGYVERKEZZENEK

Első könyv
Háborútól háborúig
1919–1939

1 / A győztesek ostobasága. 1919–1929

[...]

A fegyverszünet napján[1] a német seregek rendezett sorokban meneteltek hazafelé. „Derekasan küzdöttek” – mondotta a babérkoszorús győztes katonás nagylelkűségével Foch marsall, a szövetségesek főparancsnoka. „Tartsák hát meg a fegyvereiket!” Egyúttal azonban azzal a követeléssel állt elő, hogy a Rajna legyen a francia–német határ. Hiába fegyverzik le Németországot, hiába zúzzák darabokra hadigépezetét, hiába rombolják le erődítményeit, hiába taszítják nyomorba, kötelezik mérhetetlen jóvátételre, hiába válik emésztő belharcok martalékává: tíz év múltán, húsz év múltán ismét magára talál. Az elpusztíthatatlan „germán törzsek” ismét erőre kapnak, s a harcos Poroszország elfojthatatlan haditüzei ismét felizzanak és lángra lobbannak. Ellenben ha a francia hadsereg megszállja és megerődíti a Rajnát, a sebes vizű, széles és mély folyó áttörhetetlen pajzsa mögött nemzedékekre biztonságban érezhetik magukat a franciák. Csakhogy az angolszász világ egészen másként érzett és gondolkodott; márpedig nélküle Franciaország elbukott volna. A versailles-i szerződés[2] úgyszólván érintetlenül hagyta a német határokat. Továbbra is Németország volt Európa legnagyobb egynemű nemzeti tömbje. „Ez nem béke – mondta páratlan éleslátással Foch marsall, amikor értesült a versailles-i békeszerződés aláírásáról –, csak húsz évre szóló fegyverszünet.”

A szerződés gazdasági előírásai olyan rosszindulatúak és ostobák voltak, hogy életképtelenségükhöz nem is férhetett kétség. Németországot elképesztő méretű jóvátételre kötelezték. A diktátum csak a győztesek dühéről tett tanúbizonyságot, és még valamiről: a győztes népek nem értették meg, hogy nincs az a vesztes nemzet vagy közösség, amely egy modern háború költségeivel felérő hadisarcra volna kötelezhető.

---

[1] 1918. november 11-én.

[2] Németország és a nyugati szövetséges hatalmak békeszerződése az első világháború után. 1919. június 28-án írták alá a versailles-i palota tükörtermében.

A tömegnek fogalma sem volt a legegyszerűbb gazdasági összefüggésekről sem, vezetői pedig nem merték kiábrándítani, nehogy elveszítsék szavazatát. Az újságok, szokásuk szerint, az uralkodó nézeteket tükrözték és erősítették tovább. Elenyészően kevesen voltak, akik megpróbálták megmagyarázni, hogy jóvátételt csak szolgáltatásokkal vagy szárazföldi, illetve tengeri áruszállítással lehet teljesíteni; továbbá, hogy amikor az áru megérkezik a célországba, kizökkenti kerékvágásából a helyi ipart, kivéve ha igen kezdetlegesen szervezett vagy szigorúan ellenőrzött társadalomról van szó. Valójában, mint ahogy erre azóta az oroszok is rájöttek, legyőzött országot csak egyféleképp lehet kifosztani: mindent, ami szükséges és mozdítható, el kell szállítani, és ideiglenes vagy végleges rabságba kell hajtani a férfilakosság egy részét. De az efféle eljárás haszna össze sem vethető a háború költségeivel. Nem akadt egyetlen olyan vezető politikus sem, aki a választópolgárok elé tárta volna ezeket az alapvető, nyers tényeket. Egynek sem volt hozzá elég esze, tekintélye, egy sem tudott felülemelkedni a tömeghisztérián. De ha megtette volna is valamelyikük, senki se hitt volna neki. A diadalittas szövetségesek fennen hangoztatták, hogy „az utolsó csöppet is kisajtolják" Németországból. Mindez pedig gyászos következményekkel járt a népek jólétére és a németek hangulatára nézve.

Csakhogy a békeszerződésnek ezeket a rendelkezéseit nem hajtották végre. Sőt Németország többet nyert a vámon, mint amenynyit elvesztett a réven: a győztes hatalmak által kisajátított német vagyon összértéke egymilliárd font körül volt, néhány évvel később pedig – főleg az Egyesült Államokból és Nagy-Britanniából – több mint másfél milliárd fontnyi kölcsön özönlött Németországba: így aztán a háborús károkat egykettőre helyreállították. E látszólag nagylelkű adakozás közepette azonban egy pillanatra sem csitult a győztes országok boldogtalan és elkeseredett tömegeinek zúgolódása, és lankadatlanul visszhangzott tovább az államférfiak biztató ígérete is, hogy „az utolsó fillérig" mindent megfizettetnek Németországgal. A németek hálájára vagy jóindulatára számítani tehát oktalanság lett volna.

Németország csak azért fizette meg, azért tudta megfizetni a később mégis kicsikart jóvátételt, mert az Egyesült Államok számlálatlanul kölcsönzött pénzt az európaiaknak, kiváltképpen pedig a németeknek. Olyannyira, hogy 1926-tól 1929-ig az Egyesült Államok adósai a világ minden részéből csak mintegy ötödét törlesztették annak az összegnek, amit Amerika a németeknek kölcsönzött, miközben még csak reménye sem volt rá, hogy valaha is visszakapja a nekik nyújtott hiteleket. Mindebben azonban szemlátomást senki sem talált semmi kivetnivalót, s mindenki szentül meg volt róla győződve, hogy ez így folytatódhatik az idők végezetéig.

A történelem később megmutatta, milyen eszeveszettek voltak ezek a pénzügyi tranzakciók. Kétszeres istenkísértésnek bizonyultak: egyaránt részük volt a háborús veszedelem és a „gazdasági forgószél” felidézésében. Az utóbbiról is lesz még szó bőven. Egy szó, mint száz, Németország válogatás nélkül mindenkinek eladósodott, mohón habzsolta a tékozló kölcsönzők pénzét. A brit beruházók abban a téves hiszemben, hogy nagylelkűen segédkezet nyújtanak a legyőzött országnak, továbbá a magas kamatlábak vonzerejének bűvöletében szintén bekapcsolódtak a játszmába, jóllehet sokkal kisebb mértékben, mint amerikai társaik. Németország végül is kölcsönök formájában másfél milliárd font sterling bevételre tett szert, miközben a mindenféle úton-módon: állótőke átadása, külföldi valutaátutalás vagy a hatalmas amerikai segélyekkel való bűvészkedés révén törlesztett jóvátétel összege nemigen haladta meg az egymilliárd fontot. Szomorú, kusza történet ez, főszereplője, az emberi ostobaság hatalmas energiákat és nagy találékonyságot volt képes szolgálatába állítani.

A békekötés másik nagy tragédiája az volt, hogy a saint-germaini és a trianoni békeszerződés[1] elemeire szabdalta szét az Osztrák–Magyar Monarchiát. A Római Szent Birodalomnak ez az utolsó megtestesítője népek sokaságát fogta évszázadokon át közös fedél alá; olyan népeknek nyújtott kereskedelmi előnyöket és biztonságot, amelyek közül korunkban egynek sem volt elegendő szilárdsága és életereje, hogy egymagában szembeszálljon a feléledő Németországgal vagy Oroszországgal. Valamennyien el akartak szakadni a szövetségi vagy császári rendszertől, és e törekvésük támogatását a győztesek liberális politikának hitték. Délkelet-Európa balkanizálása gyorsan megtörtént, s ennek következtében viszonylag megnőtt Poroszország s az elcsigázott és háborús sebeit nyalogató, végeredményben azonban mégiscsak érintetlen és a térségben vetélytárs nélkül maradó német birodalom súlya. A függetlenség az egykori Habsburg-birodalmat alkotó népekre és tartományokra egytől egyig olyan kínszenvedést hozott, amilyent a régi költők és hittudósok a kárhozottak legnyomorultabbjainak tartottak fent. Bécs, a nemes főváros, ez az ősi, nagy hagyományú kulturális központ, oly sok országút, vízi út és vasútvonal csomópontja kietlen és hanyatló kísértetvárossá vált, akár egy hajdan virágzó vásárhely egy elszegényedett tartományban, amelynek lakosai többnyire már régen elköltöztek.

---

[1] A nyugati szövetséges hatalmak Ausztriával Saint-Germain-en-Laye-ben 1919. szeptember 10-én, Magyarországgal a versailles-i Kis-Trianon kastélyban 1920. június 4-én írták alá a békeszerződést.

Azok a liberális eszmék, amelyekre a nyugati népek oly hosszú időn át sóvárogva tekintettek, a győztesek kényszere folytán most egyszerre szakadtak Németország nyakába. A németek megszabadultak a kötelező katonai szolgálat terhétől, és nem tarthattak nehézfegyverzetet. Hitelképességük a nullával volt egyenlő, mégis nyomban elképesztő mennyiségű amerikai hitel özönlött az országba. Weimarban a legeslegújabb demokratikus elveket rögzítő alkotmányt iktatták törvénybe. A császárt elcsapták, az állam élére senkiket választottak. A hevenyészett tákolmány mögött azonban a levert, de hatalmas és lényegében sértetlen német nemzet vad szenvedélye tombolt. Az amerikaiak előítélettel viseltettek a monarchiával szemben, és Lloyd George meg sem próbált ezzel szembeszállni. A legyőzött császárság szemében nem lehetett tehát kétséges, hogy jobb elbánásra számíthat a szövetségesek részéről, ha köztársasággá válik, mint ha monarchia marad. Az lett volna bölcs politika, ha a weimari köztársaságot megkoronázzák, és ezzel szilárdítják meg. Erre a szerepre megfelelt volna a *Kaiser* valamelyik kiskorú unokája, ha koronatanácsot neveznek ki mellé. Ehelyett tátongó űrt támasztottak a németek nemzeti életében. Mindazok a befolyásos katonai és nemesi csoportok, amelyek az alkotmányos monarchia mellé állhattak volna, és a kedvéért tiszteletben tarthatták és támogathatták volna az új demokratikus parlamenti rendszert, elvesztették a lábuk alól a talajt. A weimari köztársaság minden díszes liberális külsőségével és valóságos áldásaival egyetemben az ellenség művének számított. A német nép hűségére nem tarthatott számot, képzelőerejét nem szíthatta fel. Egy rövidke időre a németek, szinte végső kétségbeesésükben, az agg Hindenburg marsallba vetették minden reményüket. De csakhamar hatalmas erők lendültek mozgásba, tátongó űr támadt, s ezt az űrt hamarosan egy rögeszmés és vérszomjas lángelme, az emberiség keblét roncsoló leggonoszabb gyűlöletek megtestesítője, egy Hitler nevű káplár[1] töltötte be. [...]

A Népszövetséget, alighogy megalakult, máris úgyszólván halálos csapás érte. Az Egyesült Államok cserbenhagyta Wilson elnök teremtményét. Maga az elnök kész volt harcba szállni elveiért, de éppen amikor választási kampányára készülődött, agyvérzés bénította meg, s a következő hét hosszú, sorsdöntő esztendő legnagyobb részét tehetetlen roncsként, ágyhoz szögezve töltötte. 1920-ban aztán pártját és politikáját egyaránt elsöpörte a republikánusok választási győzelme. A választásokkal az óceán túloldalán az elszigetelődés politikája diadalmaskodott. Hadd főjön Európa a maga levében, és fizesse meg törvényes tartozásait! Ugyanakkor felemelték a vámokat, s így korlátot állítottak az európai áruk elé, pedig Európa csak ezekkel törleszthette volna tartozásait. Az 1921-es washingtoni konferencián[2] az Egyesült Államok nagyszabású haditengerészeti leszerelési javaslatokkal állt elő, majd a brit és az angol kormány szép sorjában kezdte elsüllyeszteni csatahajóit és örömmel látott hozzá a katonai intézmények felszámolásához is. Sajátos logikával úgy érveltek, hogy erkölcstelen volna lefegyverezni a legyőzötteket, ha a győztesek maguk is meg nem válnak fegyvereiktől. És az angolszászok vádló ujja neheztelőn meredt a rajnai határtól és a békeszerződéses garanciáktól egyaránt megfosztott Franciaországra, amiért – ha jócskán csökkentett létszámban is – mégiscsak fenntartotta általános hadkötelezettségre épített hadseregét.

---

[1] Hitler őrvezető volt.

[2] Az 1921 novemberétől 1922 februárjáig tartó konferencián, amelyen a kezdeményező Egyesült Államokon kívül Nagy-Britannia, Japán, Franciaország, Olaszország, Belgium, Hollandia, Portugália és Kína vett részt, egyezményekkel szabályozták többek között a hadiflották kvótáját. Ez utóbbi az 1930-as, illetve az 1936-os londoni konferenciáig volt érvényben.

Az Egyesült Államok félreérthetetlenül közölte Nagy-Britanniával, hogy ha fenntartja szövetségét Japánnal – és megjegyzendő, hogy Japán mindig híven tartotta magát szövetségesi kötelezettségeihez –, annak csakis az angol-amerikai kapcsolatok láthatják kárát. Következésképp felmondták a szövetséget. Japánban nagy megrökönyödést keltett ez a lépés: úgy értelmezték, hogy a nyugati világ lenézi az ázsiaiakat. Nem egy olyan köteléket vágtak el ebben az időben, amelyről később kiderült, hogy döntő fontosságú lett volna a béke megőrzése szempontjából. Japán azonban egyszersmind azzal vigasztalódhatott, hogy Németország és Oroszország bukása egy időre a világ harmadik tengeri hatalmává tette, és most kétségkívül az élvonalba került. Igaz, a washingtoni tengerészeti egyezmény kevesebb csatahajót engedélyezett Japánnak, mint Nagy-Britanniának és az Egyesült Államoknak (3:5:5 volt az arány), de azért a megszabott kvóta jó néhány évre éppen eléggé igénybe vette hajóépítő kapacitását és pénzügyi forrásait; Japán figyelmét az sem kerülte el, hogy a két vezető tengeri hatalom a maga hadiflottáját jóval kisebbre zsugorította annál, mint amit anyagi ereje lehetővé, politikai felelőssége pedig szükségessé tett volna. Így aztán a győztes szövetségesek Ázsiában is, csakúgy, mint Európában, egykettőre olyan helyzetet teremtettek a béke jelszavával, amelyben semmi sem állta már útját egy újabb háborúnak.

Miközben az Atlanti-óceán két partján felhangzó jámbor közhelyszólamoktól kísérve zavartalanul követték egymást ezek a szerencsétlen események, Európában a cárok és a császárok birodalmi törekvéseinél összehasonlíthatatlanul félelmesebb új viszályforrás jött létre. Oroszországban a bolsevista forradalom teljes győzelmével ért véget a polgárháború. A Lengyelországot leigázni készülő szovjet csapatokat a varsói csatában visszaverték ugyan, Németország és Olaszország azonban hajszál híján a kommunisták propagandájának és terveinek prédájává vált. Magyarországon pedig egy időre Kun Béla kommunista diktátor ragadta kezébe a hatalmat. Foch marsall bölcsen állapította meg, hogy „a bolsevizmus sehol sem lépte át a győzelem határait”, a háború utáni első években azonban mégiscsak megremegtek az európai civilizáció alapjai. A fasizmus a kommunizmus árnyéka vagy torzszülött gyermeke volt. Hitler őrvezető Münchenben a német tiszti kaszt szolgálatában vad zsidógyűlöletre és kommunistagyűlöletre uszította a katonákat és a munkásokat, azt állítva, hogy a zsidók és a kommunisták felelősek Németország vereségéért, s ugyanakkor egy másik kalandor, Benito Mussolini Olaszországban olyan új kormányzati rendszert dolgozott ki, amely azon a címen, hogy megszabadítja az olasz népet a kommunizmustól, diktatórikus hatalomhoz vezetett. Ahogy a fasizmus a kommunizmusból, ugyanúgy a nácizmus a fasizmusból bontakozott ki. E két rokon mozgalom azután minden addiginál hátborzongatóbb élet-halál küzdelembe taszította a világot, s pusztulásuk után sem állíthatja senki bizonyosan, hogy ez a küzdelem immár véget ért.

2 / A legszebb békeévek. 1922–1931

[...]

1925 februárjában a német kormány emlékiratot intézett Herriot francia miniszterelnökhöz. Azt javasolta, hogy a Rajnán érdekelt hatalmak, elsősorban Anglia, Franciaország, Olaszország és Németország a szerződés garantálására felkért amerikai kormány színe előtt hosszú időre ünnepélyesen kötelezzék magukat, hogy nem indítanak egymás ellen háborút.[1] Az emlékiratból az is kiderült, hogy Németország elfogadhatónak tartaná, ha külön nemzetközi szerződésben garantálnák a Rajna fennálló területi státusát. Rendkívül jelentős esemény volt ez.

[...] Jómagam elsőrendű fontosságú célnak tekintettem, hogy sikerüljön véget vetni az ezeréves francia–német ellenségeskedésnek. Úgy gondoltam, hogyha gazdasági, társadalmi és erkölcsi szálakkal oly szorosan össze tudnánk fűzni a gallokat és germánokat, hogy újabb viszályra ne lehessen okuk, és a közös jólét s az egybefonódó érdekek megszüntetnék az ősi ellentéteket, akkor Európa ismét felvirágozhatna. A francia–német ellenségeskedés enyhítését a brit nép legfőbb európai érdekének tekintettem, sőt az összes brit érdekek legfontosabbikának. Ezenkívül meg voltam róla győződve, hogy ez nem ellentétes Nagy-Britannia egyetlen más fontos érdekével sem. És ma sem vélekedem másképp.

---

[1] A német jóvátételi szállítások elmaradása miatt 1923-ban francia és belga csapatok szállták meg a rajna-vesztfáliai Ruhr-vidéket, ami súlyos bel- és külpolitikai bonyodalmat okozott. Megoldására elsősorban az amerikaiak dolgoztak ki terveket.

[...] Augusztusban Nagy-Britannia teljes jóváhagyásával a franciák azt a hivatalos választ adták Németországnak, hogy első és elengedhetetlen lépésként minden feltétel nélkül csatlakoznia kell a Népszövetséghez. Ezt a német kormány el is fogadta. Más szóval elismerte, hogy a békeszerződés előírásai továbbra is érvényben maradnak, hacsak kölcsönös megállapodással nem módosítják őket, továbbá belenyugodott, hogy nem kapott külön ígéretet a szövetségesektől, amelyben fegyverkezésük korlátozására kötelezték volna magukat. A német kormány nem erőltette azokat a heves nacionalista nyomással és mozgolódással alátámasztott követeléseket sem, amelyek értelmében a békeszerződésből törölni kellett volna a háborús felelősségről szóló záradékot, ideiglenesnek kellett volna minősíteni Elzász-Lotharingia státusát, továbbá haladéktalanul ki kellett volna vonni Kölnből a szövetséges csapatokat. Ezekre az engedményekre a szövetségesek amúgy sem lettek volna hajlandóak.

Ilyen előzmények után nyitották meg október 4-én ünnepélyes külsőségek között a locarnói konferenciát. A csendes vizű tó partján Nagy-Britannia, Franciaország, Németország, Belgium és Olaszország képviselői gyűltek egybe. A konferencia eredményeként először: az öt hatalom kölcsönös biztonsági egyezményt kötött; másodszor: döntőbíráskodási egyezmény jött létre Németország és Franciaország, Németország és Belgium, Németország és Lengyelország, valamint Németország és Csehszlovákia között; harmadszor: Franciaország két különálló megállapodásban kötelezte magát, hogy Lengyelország, illetve Csehszlovákia segítségére siet abban az esetben, ha a nyugati szerződés esetleges összeomlása nyomán valamelyiküket nem provokált fegyveres támadás érné. Más szóval a nyugat-európai demokráciák kötelezték magukat, hogy minden körülmények között békében élnek egymással, és egységesen szállnak szembe azzal, aki közülük megszegi a megállapodást, és rátámad a másikra. Ami Franciaországot és Németországot illeti, Nagy-Britannia ünnepélyes kötelezettséget vállalt, hogy ha e két ország valamelyikét nem provokált támadás érné, haladéktalanul a segítségére siet. Ezt a nagy jelentőségű katonai kötelezettségvállalást a parlament is jóváhagyta, és melegen üdvözölte a lakosság. Ehhez hasonló vállalkozásra a történelemkönyvekben hiába is keresnénk példát.

Arról nem esett szó Locarnóban, hogy Franciaország, illetve

Nagy-Britannia kötelezi-e magát leszerelésre, és ha igen, milyen mértékben. Pénzügyminiszteri minőségemben lényegében már a kezdet kezdetén bekapcsolódtam ezekbe az ügyekbe. Kétoldalú kötelezettségvállalásunkról úgy vélekedtem, hogy amíg Franciaország megtartja fegyverzetét, Németország pedig nem fegyverkezhet, addig Franciaországot nem fenyegeti a támadás veszélye. Ami Franciaországot illeti, biztosra vettem, hogy sohasem támadja meg Németországot, ha egyszer ez azzal járna, hogy Nagy-Britannia automatikusan Németország oldalára áll. Így tehát, jóllehet elméletileg fölöttébb veszélyes megoldásra vállalkoztunk - mert hiszen arra köteleztük magunkat, hogy francia–német konfliktus esetén az egyik vagy a másik oldalon mi is hadba lépünk –, a katasztrófa valószínűsége igen csekély volt, és ez volt a legjobb módja, hogy bekövetkeztét megakadályozzuk. Következésképp egyaránt elleneztem Franciaország leszerelését és a német újrafelfegyverkezést, mivel mindkettő elkerülhetetlenül sokkal nagyobb veszélybe sodorta volna Nagy-Britanniát. Másfelől Németország a megállapodás értelmében belépett a Népszövetségbe, és tagsága a brit kezességgel együtt kézzelfogható védelmet nyújtott a német népnek. Olyan egyensúly jött tehát létre, amelyben a francia–német kibékülésben nagymértékben érdekelt Nagy-Britannia többé-kevésbé a döntőbíró szerepét vállalta magára. Abban reménykedtünk, hogy ez az egyensúly húsz éven át fennmarad, s közben a hosszan tartó béke, a növekvő bizalom, valamint a pénzügyi terhek hatására a szövetségesek fegyverkezése is fokozatosan, mintegy önmagától csökkenni fog. Világos volt, hogy ha Németország és Franciaország között kiegyenlítődnek az erőviszonyok, különösen pedig ha Németország erőfölényre tesz szert, akkor megnő a háború veszélye. De úgy látszott, hogy az ünnepélyesen vállalt szerződéses kötelezettségek kizárják ezt az eshetőséget.

A locarnói egyezmény csak a nyugati békével foglalkozott, abban a reményben, hogy a megállapodást egy úgynevezett „keleti Locarno" is követi majd. Nagyon örültünk volna, ha egy esetleges német–orosz háború veszélye ellen is ugyanolyan szellemben fogant és nagyjából hasonló intézkedéseket sikerül elfogadtatni, mint amilyenek Franciaország és Németország esetében léptek életbe. Csakhogy még a Stresemann-féle német vezetés sem hajlott rá, hogy lemondjon Németország keleti területi követeléseiről, sem pedig hogy elfogadja a békeszerződésnek Lengyelországra, Danzigra, a korridorra[1] és Felső-Sziléziára vonatkozó területi rendelkezéseit. Oroszország az antibolsevista államok „egészségügyi záróvonala” mögül teljes elszigeteltségben szemlélte a világ dolgait. Nem adtuk fel erőfeszítéseinket, de keleten egy tapodtat sem sikerült előbbre jutnunk. Jómagam egy percre sem zártam ki annak a lehetőségét, hogy a keleti határrendezést Németország javára módosítsuk, de a reménység néhány rövid éve alatt erre nem adódott alkalom.

A locarnói konferencia nyomán létrejött egyezményt 1925 végén nagy örömmel üdvözölték. Elsőként Baldwin látta el aláírásával a külügyminisztériumban. A külügyminiszter, saját hivatalos rezidenciája nem lévén, engem kért meg, hogy bocsássam rendelkezésére a Downing street 11. szám alatti ebédlőmet: ott látta vendégül bensőséges, baráti hangulatú villásreggelire Stresemannt. Csakugyan a legnagyobb barátságban költöttük el a villásreggelit, és arra gondoltunk, milyen pompás jövő vár Európára, ha egyszer legnagyobb nemzete felülemelkedik minden torzsalkodáson, és biztonságban érzi magát. A parlament jó szívvel adta hozzájárulását a locarnói egyezményhez, Austen Chamberlain megkapta a térdszalagrendet és a Nobel-békedíjat. Műve Európa újjáéledésének csúcspontját jelezte, és a békés újjáépítés három évét nyitotta meg. A régi viszályok nem szűntek meg ugyan, csak éppen a felszín alatt szunnyadtak, s már hallható volt egy újabb tömeges toborzás dobpergése, mégis joggal reméltük, hogy addigi sikereink újabbaknak nyitnak utat.

A második Baldwin-kormány hivatali idejének vége felé Európában olyan nyugalom honolt, amelyhez hasonlóra sem az előző, sem a rákövetkező húsz évben nem volt példa. A locarnói egyezmény nyomán, és az után, hogy a francia hadsereg, valamint a szövetséges csapatok jóval a Versailles-ban kitűzött időpont előtt kivonultak a Rajna-vidékről, Európában baráti érzelmek támadtak Németország iránt. Az új Németország elfoglalta helyét a megcsonkított Népszövetségben. Gazdasága az amerikai és angol kölcsönök jótékony hatására gyors ütemben magára talált. Új óceánjáró hajói elnyerték az Atlanti-óceán kék szalagját.[2] Külkereskedelmi forgalma nőttön-nőtt, s vele párhuzamosan a jólét is az országban. Franciaországot és európai szövetségi rendszerét szemlátomást ugyancsak nem fenyegette veszély. A versailles-i szerződés lefegyverzési pontjait nyíltan nem sértették meg. Német haditengerészet nem létezett. Németország nem tarthatott fenn légierőt, és nem is látott hozzá kiépítéséhez. Országszerte befolyásos erők határozottan ellenezték, ha csak óvatos megfontolásból is, a háború gondolatát, és a német főparancsnokság sem képzelhette, hogy a szövetségesek megengednék az újrafegyverkezést. Közben azonban nem volt már messze (hogy saját későbbi szóképemmel éljek) a „gazdasági forgószél". De erről akkoriban csak szűk pénzügyi köröknek volt tudomásuk, őket pedig hallgatásra intette a jövő, amelyet előre láttak.

---

[1] Folyosó: Kelet-Poroszországnak az a része, amelyet a versailles-i békeszerződés Lengyelországnak ítélt, hogy közvetlen összeköttetést biztosítson neki Danzig szabadállammal.

[2] A leggyorsabb óceánjáró hajók kitüntetése.

[...]

3 / Adolf Hitler

1918 októberében Comines közelében egy brit mustárgáztámadás következtében egy időre elvesztette látását egy német őrvezető. Amíg egy pomerániai kórházban feküdt, Németország elvesztette a háborút, és az országon forradalom söpört végig. Az őrvezető, egy jelentéktelen osztrák vámtisztviselő fia, ifjúkorában arról álmodozott, hogy nagy művész válik belőle. Csakhogy nem sikerült felvétetnie magát a bécsi képzőművészeti akadémiára, és szegényen élt az osztrák fővárosban, majd Münchenben. Olykor festés-mázolással, nemegyszer alkalmi munkásként kereste meg a száraz kenyérre valót, nyomasztó szükségben élt, és titkos, de annál hevesebb gyűlölettel viseltetett a világ iránt, amely megtagadta tőle a sikert. Nélkülözései nem a kommunisták soraiba vezették. Elismerésre méltó fordulattal csak újabb indulatot merített belőlük amúgy is betegesen túlzó fajhűségéhez, valamint Németország s a német nép iránt érzett lázas és misztikus csodálatához. A háború kitörésekor lelkesen fegyvert ragadott, és négy éven át egy bajor ezredben, a nyugati fronton szolgált. Így indult Adolf Hitler pályája.

1918 telén vakon és magatehetetlenül feküdt a kórházban, és személyes kudarca a német nép tragédiájával olvadt egybe tudatában. A vesztett háború, a törvény és a rend összeomlása, a franciák diadala elviselhetetlen kínszenvedést okozott a lábadozó katonának, s ebből az emésztő gyötrelemből született lelkében az a fajta hatalmas és határtalan delejes erő, amely megváltást vagy kárhozatot hozhat az emberiségre. Meg volt róla győződve, hogy Németország rendes körülmények között nem veszíthette volna el a háborút. Következésképp nagyszabású, szörnyűséges méretű árulásnak kellett lennie a háttérben. A magányos, befelé forduló közkatona egyre azon törte a fejét, hogyan következhetett be a katasztrófa, de töprengésében egyedül a saját szegényes tapasztalataira volt utalva. Annak idején Bécsben szélsőséges német nacionalista csoportocskák körében forgolódott, és volt alkalma hallani arról, hogy miféle baljós, ártékony mesterkedésekkel foglalatoskodnak az idegen faj sarjai, az északi népek ellenségei és kizsákmányolói: a zsidók. Honfidühe és a gazdagok iránt táplált irigysége egyetlen érzésbe, mindent elsöprő gyűlöletbe torkollott.

Amikor a névtelen gyógyultak egyikeként nagy sokára elbocsátották a kórházból, abban az egyenruhában, amelyet még ekkor is szinte diákos büszkeséggel viselt, micsoda látvány tárult frissen gyógyult szeme elé! A vereség rettenetes felfordulással járt. Kétségbeesett, lázas hangulat uralkodott az országban, és a vörös forradalom izzó körvonalai bontakoztak ki körös-körül. München utcáin páncélautók száguldoztak, és hol röpcédulákkal, hol golyókkal árasztották el a menekülő járókelőket. Bajtársai kihívóan vörös karszalagot húztak egyenruhájukra, és dühödt jelszavakkal szidalmazták mindazt, ami neki a legszentebb volt a világon. Egyszer csak, akár az álomban, minden megvilágosodott előtte: Németországot hátba döfték és megbénították a zsidók, a hátországi haszonlesők és intrikusok meg az átkozott bolsevikok, akik nemzetközi összeesküvést szőttek a zsidó értelmiségiekkel. Napnál világosabb lett a küldetése: ő hivatott megtisztítani Németország testét e fekélytől, megbosszulni sérelmeit, és elrendelt sorsa felé vezetni az uralkodásra termett fajt.

Ezredének tisztjeit megrémítette a legénység lázongó, forradalmi hangulata, annál nagyobb örömmel fogadták tehát, hogy katonáik között legalább egyetlenegy akad, akinek helyén van a szíve. Hitler őrvezető maga kérte, hogy ne szereljék le, és nyomban „politikai nevelőtiszt”, más szóval besúgó lett belőle. Ebben a minőségében zendülő és felforgató tervekről gyűjtött értesüléseket. Felettesétől, egy biztonsági tiszttől azt az utasítást kapta, hogy járjon el a különféle politikai pártok gyűléseire. 1919 szeptemberének egyik estéjén egy müncheni sörözőben megjelent a Német Munkáspárt összejövetelén, és itt első ízben hallott olyan szónoklatokat a zsidókról, a spekulánsokról, a Németországot szakadékba taszító „novemberi bűnözők”-ről,[1] amelyek egybecsengtek titkos meggyőződésével. Szeptember 16-án belépett a pártba, és nem sokkal később, katonai feladatkörével teljes összhangban, propagandistájává is vált. 1920 februárjában tartották Münchenben a Német Munkáspárt első tömeggyűlését, és ott már Adolf Hitler volt a főszereplő: ő körvonalazta a párt huszonöt pontos programját. Ezzel a német nemzet megmentésének bajnokaként a porondra lépett, egyszóval politikus lett belőle. Áprilisban leszerelt, s ezután a párt megerősítésének szentelte életét. A következő év közepére kiebrudalta a párt korábbi vezetőit, és szenvedélye, rendkívüli képességei révén hipnotizált társainak vitathatatlan, egyszemélyi vezetője lett. Máris ő volt a „Führer”. Megvásárolt egy csőddel küszködő újságot, a *Völkischer Beobachter*-t: ez lett a párt lapja.

A kommunisták nyomban felismerték benne halálos ellenségüket. Megpróbálták szétkergetni Hitler gyűléseit, mire ő 1921 utolsó napjaiban megalakította első rohamosztagait. Ez idáig az események Bajorországra korlátozódtak. De a háború utáni években az új evangéliumnak Németország-szerte egyre több követője akadt. Amikor 1923-ban Franciaország megszállta a Ruhr-vidéket, a németekben vad gyűlölet támadt a franciák ellen, s ennek hullámai tömegeket sodortak az időközben nemzetiszocialista párttá átkeresztelt szervezet soraiba. A márka összeomlása kihúzta a talajt a német polgárság lába alól, és a középosztály tagjai kétségbeesésükben tömegesen csatlakoztak az új párthoz, hogy nyomorukra a gyűlöletben, a bosszúvágyban, a buzgó hazafiúi érzésben találjanak gyógyírt.

Hitler kezdettől fogva nem hagyott kétséget afelől, hogy a hatalom megszerzése érdekében erőszakos eszközökkel kell rárontani a vereség szégyenéből született weimari köztársaságra. 1923 novemberében a Führert már mindenre elszánt csoport vette körül: vezető tagjai között ott volt Göring, Hess, Rosenberg és Röhm. Nem volt kenyerük a tétovázás, és úgy döntöttek, itt a pillanat, hogy kezükbe ragadják a bajor államhatalmat. Von Ludendorff tábornok a nevét és katonai tekintélyét kölcsönözte a vállalkozáshoz; ő menetelt a puccsisták élén. A háború előtt az a mondás járta, hogy „Németorságban nem lesz forradalom, mert Németországban minden forradalom szigorúan tilos". A müncheni hatóságok ezt az elvet léptették ismét életbe. A rendőrség tüzet nyitott, de közben gondosan vigyázott a tábornokra, aki egyenest közébük masírozott, és tisztelettudó fogadtatásban részesült. Mintegy húsz tüntető meghalt. Maga Hitler a golyók elől a földre vetette magát és több társával együtt nyomban kereket oldott. 1924 áprilisában négyévi börtönre ítélték.

---

[1] Az 1918. november 9-én kikiáltott német köztársaság hívei.

A német hatóságok tehát fenntartották a rendet, a német bíróság megbüntette a rendzavarókat, de országszerte terjedőben volt az a meggyőződés, hogy saját húsukba vágtak, és áldozatul vetették oda Németország leghűbb fiait a külföldnek. Hitler büntetését négy évről tizenhárom hónapra szállították le. A landsbergi várbörtönben töltött időt Hitler arra használta fel, hogy értekezésben is kifejtse politikai hitvallását, s befejezze a novemberi puccs halottainak ajánlott *Mein Kampf* vázlatát. Amikor végül csakugyan sikerült megragadnia a hatalmat, a szövetséges hatalmak politikai és katonai vezetői úgyszólván éjjel-nappal ezt a könyvet bújták. A szerző mindent leírt benne: a német feltámadás programját, a pártpropaganda technikáját, a marxizmus elleni harc tervét, a nemzetiszocialista állam alapelveit, Németország eleve elrendelt uralkodó helyét a világban. Elkészült a vakhit és a háború új Koránja: dagályos, terjengős, alaktalan szerkezetű mű, de a tartalma annál sokatmondóbb.

A *Mein Kampf* fő tétele fölöttébb egyszerű. Az ember harcoló állat, következésképp a nemzet, harcosok közössége lévén, harci alakulat. Az az élő szervezet, amely lemond a létért való küzdelemről, pusztulásra van ítélve. Ugyanígy elveszett az az ország, az a faj, amely lemond a harcról. A nemzet harci képessége fajtisztaságától függ. Következésképp meg kell tisztítani az idegen szennyeződéstől. A zsidó faj egyetemes jellegénél fogva szükségképpen pacifista és internacionalista. A pacifizmus pedig halálos bűn, mert kapitulációra vezet a létért vívott küzdelemben. Minden ország legelső kötelessége tehát, hogy a tömeget nemzetté formálja. Az egyén értelmi képességének a jelentősége másodlagos; az akarat és az elszántság a legfőbb erény. A parancsolásra született egyén értékesebb, mint az alárendeltek alaktalan ezrei. A faj fennmaradását csakis a nyers erő szavatolja, ezért a társadalmat katonai alakzatokba kell szervezni. A fajnak harcolnia kell; az a faj, amely tétlen, szükségképp tehetetlen, és elpusztul. Ha a német fajt idejekorán egyesítették volna, már rég a földgolyó ura lenne. Az új Reichnak kell egyesítenie Európa szétszórt németségét. A levert nemzetet úgy lehet ismét életre kelteni, hogy visszaadjuk önbizalmát. Mindenekelőtt a hadsereget kell megtanítani rá, hogy higgyen önnön legyőzhetetlenségében. A német nép akkor állítható talpra, ha meggyőzik róla, hogy a fegyverek ereje meghozhatja a szabadságát. A születési előjogok elve helyes. Az értelmi képességek szerinti rangsorolás nem kívánatos. Az oktatási rendszernek az a feladata, hogy olyan németeket állítson elő, akikből a legegyszerűbb kiképzéssel katonát lehet csinálni. A nagy történelmi fordulatok elképzelhetetlenek lettek volna a fanatikus és hisztérikus szenvedélyek hajtóereje nélkül. Az olyan polgári erények, mint a béke és a rend, nem vezettek volna semmire. A világ újabb fordulathoz közeledik, a német államnak pedig gondoskodnia kell róla, hogy a faj készen álljon a végső és mindent eldöntő számadásra.

A külpolitika ne válogasson az eszközökben. Nem az a diplomácia feladata, hogy a nemzet hősi halálának útját egyengesse, hanem hogy felvirágzását és fennmaradását elősegítse. Németország csak két országban találhat szövetségesre: Angliában és Olaszországban. Csakhogy egy demokraták és marxisták kormányozta gyáva pacifista állammal senki sem lesz hajlandó szövetséget kötni. Amíg Németország maga nem küzd magáért, senki nem fog érte küzdeni. Az elvesztett tartományokat nem szerezheti vissza sem a buzgó fohászkodás, sem a Népszövetségbe vetett ájtatos remény, hanem csakis a fegyverek ereje. Németországnak nem szabad ismét abba a hibába esnie, hogy összes ellenségével egyszerre száll harcba. Ki kell választania a legveszedelmesebbet, és minden erejével arra az egyre kell támadnia. A németellenes érzelmek mindaddig fennmaradnak a világon, amíg Németország ki nem vívja egyenjogúságát, és vissza nem szerzi helyét a nap alatt. A német külpolitikában az érzelemnek semmi helye. Dőreség volna pusztán érzelmi okokból megtámadni Franciaországot. Németországnak mindenekelőtt európai területét kell gyarapítania. A háború előtti gyarmati politika hiba volt, fel kell hagyni vele. Németországnak Oroszország felé, kiváltképpen pedig a balti államok felé kell terjeszkednie. Német-orosz szövetségről szó sem lehet. Oroszországgal összefogva bűn volna háborút viselni a Nyugat ellen, mert a szovjetek a nemzetközi zsidóságot akarják diadalra juttatni.

Ezek voltak Hitler politikájának „gránitpillérei".

A győzteseket saját nyomasztó belső bajaik és pártküzdelmeik kötötték le, nemigen vettek tehát tudomást Adolf Hitler szüntelen mozgolódásáról, sem arról, hogy a Führer lassanként országos vezető szerepet kezd játszani. A nemzetiszocializmus, a „náci párt", ahogy újabban emlegették, csak hosszú idő után tett szert olyan erős befolyásra a tömegek, a fegyveres erők, az államapparátus és a kommunizmustól nem minden ok nélkül rettegő gyáriparosok körében, hogy az egész világnak számolnia kelljen vele. Amikor 1924 végén Hitler kiszabadult a börtönből, azt mondta, öt évig is eltart, mire újjászervezi mozgalmát.

A weimari alkotmány a demokrácia szellemében előírta, hogy a Reichstagot négyévenként újjá kell választani. Ettől az előírástól remélték, hogy a német nép teljes és állandó ellenőrzést gyakorolhat a törvényhozás fölött. A valóságban ez természetesen csak annyit eredményezett, hogy egy percre sem szünetelt a lázas politikai mozgolódás, s egymást érték a választási hadjáratok. Mindenesetre a választások révén pontosan nyomon követhető Hitlernek és elveinek térhódítása. 1928-ban pártja mindössze tizenkét mandátummal rendelkezett a Reichstagban. 1930-ban már százhéttel; 1932-ben kétszázharminccal. Addigra már a német politikai élet minden zugában jelen voltak a nemzetiszocialista párt fiókintézményei, a közéletet átitatta a náci fegyelem eszméje, s egyre inkább elharapóztak a zsidók megfélemlítését, bántalmazását célzó akciók.

Nem látom szükségesnek, hogy évről évre nyomon kövessem ezt a szerteágazó és félelmetes folyamatot a maga szenvedély- és szennyáradatával, minden apályával és dagályával. Locarno sápadt napsugara egy ideig még derűsebb fényt szórt az események színterére. A tékozló amerikai kölcsönök a visszatérőben lévő gazdasági fellendülés illúzióját keltették. A német állam elnöke Hindenburg marsall volt, és a külügyminisztere Stresemann. Bizton számíthatott a német nép többségének támogatására, mert a tisztességes németek többsége, a rendíthetetlen és fenséges felsőbbség iránti veleszületett tiszteletnek engedve, haláláig kitartott mellette. De e zaklatott nemzet életében más erők is mozgolódtak; ezeknek a weimari köztársaság sem biztonságot nem tudott nyújtani, sem nemzeti dicsőséggel vagy bosszúval nem tudta kárpótolni őket.

A győztesek által kikényszerített köztársasági kormányok és demokratikus intézmények csupán a vereség bélyegét viselő, előretolt kulisszák voltak; mögöttük a valódi politikai hatalmat, a nemzet tartószerkezetét a háború utáni években a Reichswehr vezérkara jelentette. Ez jelölte és menesztette az elnököket, a kormányokat. Hatalmának jelképe és akaratának végrehajtója Hindenburg marsall volt. De Hindenburg már 1930-ban betöltötte a 83. évét. Jelleme és éleslátása gyorsan hanyatlott. Egyre több volt benne az előítélet, egyre önkényesebb döntéseket hozott, egyre szenilisebb lett. A háború alatt hatalmas faszobor készült róla, a hazafiak meg azzal mutatták ki iránta érzett csodálatukat, hogy fizetség ellenében szöget vertek belé. Ez lett hát Hindenburgból: „fából faragott titán". A tábornokok jó ideje tudták már, hogy gondoskodni kell az agg marsall utódjáról. Míg az új embert keresték, mind hatalmasabb és ellenállhatatlanabb lett a nemzetiszocialista mozgalom ereje. Az 1923-as müncheni puccs kudarca után Hitler új programot fogalmazott meg, ebben azt hirdette, hogy nem fogja áthágni a weimari köztársaság kereteit, és szigorúan tartja magát a törvényességhez. Ugyanakkor volt gondja rá, hogy megnövelje a náci párt katonai és félkatonai alakulatainak erejét. A kezdetben jelentéktelen rohamosztag, az SA, a „barnaingesek" csapata, és szigorúan fegyelmezett központi magja, az SS idővel akkora erőre tett szert, hogy a Reichswehr egyre növekvő riadalommal szemlélte tevékenységét.

A rohamosztagok élén egy Ernst Röhm nevű szerencselovag állt, Hitler fegyvertársa és egyelőre kebelbarátja. Röhm, az SA törzsének főnöke jó szervező és bátor, de nagyravágyó és perverz hajlamú ember volt. Ferde hajlamai nem akadályozták meg Hitlert, hogy együttműködjön vele a hatalomhoz vezető nehéz és veszedelmes úton. Mint Brüning elpanaszolja, a rohamosztagok bekebelezték a legtöbb német nacionalista alakulatot, így azokat a szabadcsapatokat is, amelyek a Baltikumban és Lengyelországban harcoltak a bolsevikok ellen a húszas években, valamint a nacionalista veteránok szövetségét, a „Stahlhelm"-et.

A német nemzet testén átvonuló áramlatok gondos elemzése arra a kénytelen-kelletlen következtetésre vezette a Reichswert, hogy ha továbbra is szembeszáll a náci mozgalommal, katonai kasztja nem lesz képes többé ellenőrzése alatt tartani az országot. Mind a katonák, mind a nácik azt tekintették céljuknak, hogy kisegítsék Németországot a szakadékból, amelybe a vereség taszította; a Reichswehr a császári birodalom rendezett társadalmi szerkezetét és a feudális, arisztokrata, földbirtokos, jómódú osztályokat képviselte, az SA viszont többé-kevésbé forradalmi mozgalommá vált, és erejét heves vérű elkeseredett felforgató elemek elégedetlenségéből, valamint tönkrement polgárok elkeseredéséből merítette. Annyira különbözött elátkozott ellenségeitől, a bolsevikoktól, mint az Északi-sark a Délitől.

A Reichswehr úgy vélte, hogy ha folytatja a harcot a náci párt ellen, szétszaggatja a levert nemzet testét. 1931–1932-ben a hadsereg vezetői úgy érezték, hogy saját érdekükben és az országéban egyesíteniök kell erejüket azokéval, akikkel belpolitikai kérdésekben olyan kérlelhetetlenül szemben álltak, ahogyan csak a merev és szigorú németek tudnak. Ami Hitlert illeti, jóllehet semmilyen eszköztől nem riadt volna vissza, hogy bevegye a hatalom bástyáit, mégiscsak annak a nagy és büszke Németországnak a vezére akart lenni világéletében, amelyet ifjúkorában oly nagy hévvel csodált. Így hát mindkét fél természetéből fakadóan megvoltak a feltételek Hitler és a Reichswehr szövetségéhez. A hadsereg vezetői lassan rájöttek, hogy a náci párt ereje folytán csakis Hitler lehet Hindenburg utódja a német nemzet élén. Hitler pedig tudta, hogy ha programjával összhangban fel akarja támasztani Németországot, nem mondhat le a Reichswehr elitjével kötendő szövetségről. A megállapodás nem is váratott magára sokáig, és a hadsereg vezetői nekiláttak Hindenburg meggyőzésének. Arra akarták rávenni, hogy Hitlerben a Reich esetleges jövendő kancellárját lássa. Hitler megígérte, hogy kordában tartja a barnaingeseket, a vezérkar alá rendeli, végső esetben likvidálja őket. Cserében megkapta Németország legbefolyásosabb hatalmi központjának a támogatását, segítségével a végrehajtó hatalom élére került, és minden reménye megvolt rá, hogy az állam legfőbb hatalmasságává váljék. Sokra vitte az őrvezető!

Mindamellett volt még egy különleges belső nehézség is. A hatalomhoz szükséges erők legjobb kombinációjának kulcsa a hadsereg vezérkara volt, ám ez után a kulcs után több kéz is nyúlt. Kurt von Schleicher tábornok az idő tájt igen jelentős, olykor döntő befolyást gyakorolt az eseményekre. Őt tekintették a zárkózott és uralkodásra vágyó katonai körök politikai vezetőjének. Valamennyi érdekcsoport meglehetős bizalmatlansággal viseltetett e minden hájjal megkent politikus iránt, aki a vezérkari kézikönyvek tananyagát jóval felülmúló és a katonák számára általában hozzáférhetetlen ismeretekkel rendelkezett. Schleicher réges-régóta tisztában volt a náci mozgalom jelentőségével, és azt is tudta, hogy valahogyan meg kell zabolázni. Egyszersmind olyan fegyvert is látott ebben az elborzasztó, mohó csőcselékben és egyre növekvő magánhadseregében, az SA-ban, amely, ha jó kezekbe, vezérkari barátainak kezébe kerül, ismét naggyá teheti Németországot, és talán őt magát is. Ezekből a megfontolásokból 1931-ben Schleicher titkos szövetségre lépett Röhmmel, a náci rohamosztagok törzsfőnökével. Két gépezet működött tehát egyszerre: a vezérkar Hitlerrel egyezkedett, miközben egyik tagja, Schleicher személyes összeesküvés szálait szövögette Hitler legfőbb alvezérével és későbbi ellenlábasával, Röhmmel. Schleicher mindaddig fenntartotta a kapcsolatot a náci párt forradalmi szárnyával, személy szerint Röhmmel, amíg három évvel később Hitler parancsára mindkettőjüket agyon nem lőtték. Ezzel aztán egy csapásra egyszerűbbé vált a politikai helyzet, egyszersmind a túlélők helyzete is.

Időközben Németországot is elérte a gazdasági forgószél. Az Egyesült Államok bankjai egyre inkább eladósodtak odahaza, ezért nem voltak hajlandók újabb megfontolatlan kölcsönökkel segélyezni Németországot. Erre tömegesen zártak be a gyárak, hirtelen számos olyan vállalat jutott csődbe, amelyre Németország a gazdasági reményeit építette. 1930 telén a munkanélküliek száma elérte a kétmillió-háromszázezret. Igaz, a jóvátételi kötelezettségekben változás állt be. Az előző három éven át S. Parker Gilbert, az amerikai főmegbízott nyújtotta be a németeknek a számlát valamennyi szövetséges nevében. Így Nagy-Britannia igényeit én mindig egyenest az Egyesült Államok pénzügyminisztériumának küldtem meg. Bizonyosra vettem, hogy ez a rendszer nem működhet már sokáig. Young amerikai megbízott már 1929-ben a jóvátétel enyhítését javasolta, részletes tervet dolgozott ki rá, s ebben nemcsak azt szabta meg, hogy meddig kell a németeknek jóvátételt fizetniük, hanem egyúttal kivonta a német birodalmi bankot és a német államvasutakat a szövetségesek ellenőrzése alól, a jóvátételi bizottság helyébe pedig felállította a nemzetközi fizetések bankját. Hitler és nemzetiszocialista mozgalma ez idő tájt lépett szövetségre az üzleti és kereskedelmi érdekcsoportokkal, azaz képviselőjükkel, Hugenberggel, a kíméletlen, de hamarosan letűnő kereskedelmi mágnással. Hiábavaló, de vad kampányt indítottak a szövetségesek e nagy jelentőségű és jóindulatú gesztusa ellen. A német kormánynak utolsó erőfeszítésével sikerült 224:206 arányú szavazattöbbséget kicsikarnia a Reichstagban a „Young-terv”-hez. A már haldokló Stresemann külügyminiszter még egy utolsó sikert ért el: megállapodott a szövetségesekkel, hogy jóval a békeszerződésben előírt idő előtt végleg kivonulnak a Rajna-vidékről. [...]

1930. március 28-án Brüning, a katolikus középpárt vezére lett a kancellár. Brüning vesztfáliai katolikus volt és hazafi, a régi Németországot szerette volna korszerű, demokratikus köntösben helyreállítani. Folytatta az ipar átállítását a haditermelésre, amit még Rathenau javasolt, mielőtt meggyilkolták volna. Az egyre növekvő pénzügyi zűrzavarban igyekezett helyreállítani a márka szilárdságát. Gazdasági programja nem volt népszerű, ráadásul csökkentette a közalkalmazottak számát. Németország-szerte egyre magasabbra csaptak a gyűlölet hullámai. Brüning, Hindenburg elnök jóváhagyásával, feloszlatta az ellenszegülő Reichstagot, és az 1930-as választásokon többséget szerzett. Ezután nekilátott, hogy még egy utolsó erőfeszítéssel csatasorba állítsa a régi Németország maradványait a zendülő, erőszakos és nemtelen nacionalista uszítókkal szemben. Mindenekelőtt ismét elnökké kellett választatnia Hindenburgot. Brüning kancellárnak új, de annál kézenfekvőbb megoldás járt a fejében. A császárság visszaállításában látta Németország békéjének, biztonságának és dicsőségének egyetlen útját. De rá tudja-e venni az agg Hindenburg marsallt, hogy újraválasztása esetén az újjáélesztett monarchia afféle régensének tekintse magát, és beleegyezzék, hogy halála után ismét kikiáltsák a monarchiát? Ha Brüning terve sikerül, be tudta volna tölteni a német nemzet vezetésében keletkezett űrt, amely felé oly nyilvánvalóan törtetett Hitler. Akárhogy is, ez volt a helyes út. De hogyan vezethette volna rajta végig Németországot Brüning? A Hitler felé sodródó konzervatív csoportok még csak megbékéltek volna Vilmos császár visszatérésével; de a szociáldemokraták és a szakszervezetek semmiképpen sem tűrték volna el sem az öreg császár, sem a trónörökös visszajöttét. Brüning nem a birodalmat akarta visszaállítani. Ő az angol mintát követő alkotmányos monarchiára gondolt. És azt remélte, hogy uralkodónak megfelelne a trónörökös egyik fia.

1931 novemberében Hindenburg elé tárta tervét. A marsalltól függött minden. Az agg marsall indulatosan fogadta a javaslatot. Felháborodottan és ellenségesen. Kijelentette, hogy ő pusztán a császár megbízottjának tekinti magát. Minden más megoldás katonai becsületében sértené. Ő nem olyan monarchiának kötelezte el magát, amely szabadon válogathat a királyi hercegek között. A törvényes utódlás joga sérthetetlen. Amíg Németország nem hajlandó elfogadni a császár visszatértét, addig nincs más megoldás, mint ő maga, Hindenburg. Ebből nem enged. Hallani sem akar semmiféle kompromisszumról! *„J'y suis, j'y reste."*[1] Brüning szenvedélyesen érvelt az igaza mellett, talán még túlzásba is vitte a vitát az agg veteránnal. Volt egy erős ütőkártyája: ha Hindenburg nem fogadja el talán kissé merész, de mégiscsak monarchista javaslatát, akkor elkerülhetetlen a forradalmi náci diktatúra. Mégsem sikerült megegyezniük. Brüning szempontjából ebben az esetben is életbe vágó volt azonban, hogy ismét elnökké válasszassa Hindenburgot, s így legalább elodázza a német állam összeomlását. Kezdetben úgy látszott, hogy beválik a terve. Az 1932 márciusában tartott elnökválasztáson Hindenburg a második fordulóban többségre tett szert vetélytársaival, Hitlerrel és a kommunista Thälmann-nal szemben. Ezután kellett megbirkózni Németország gazdasági helyzetével és európai külkapcsolataival. Genfben éppen ülésezett a leszerelési értekezlet, és Hitler harsogó kampányt indított Németország versailles-i megalázása ellen.

Brüning alapos megfontolás után nagyszabású tervet dolgozott ki a békeszerződés revíziójára: 1932 áprilisában Genfbe utazott, és ott meglepően kedvező fogadtatásban volt része. MacDonald, Stimson és Norman Davis hajlott a megegyezésre. Mégpedig azon a különös alapon, hogy Németországnak és Franciaországnak „fegyverkezési egyenlőséget" kell élveznie. Igaz, ezt az elvet bizalmas körben eltérően értelmezték a felek. Mint a későbbi fejezetekben még szó lesz róla, ugyancsak meglepő, hogy józan emberek ilyen alapokra akarták építeni az európai békét. Mindenesetre, ha ebben a döntő dologban a győztesek engedményre lettek volna hajlandók, Brüning alighanem kikerülhetett volna a kátyúból, és következhetett volna az újabb - immár bölcs - lépés: a jóvátétel eltörlése az európai béke és fellendülés érdekében. Ez a fajta rendezés kétségkívül győzelmi babért font volna Brüning feje köré.

Norman Davis, az amerikai fődelegátus telefonált Tardieu francia miniszterelnöknek, hogy haladéktalanul utazzék Genfbe. De Brüning balszerencséjére Tardieu a telefonhíváson kívül más érte-

[1] „Itt vagyok, itt maradok." (franciául)

sítést is kapott. Schleicher nem ült ölbe tett kézzel Berlinben, s épp ez idő tájt óvta a francia kormányt berlini nagykövete útján attól, hogy tárgyalásokba bocsátkozzék a bukófélben lévő Brüninggel. De az is lehet, hogy Tardieu Franciaország katonai helyzetét féltette a „fegyverkezési egyenlőség” elvétől. Akárhogy is, nem utazott el Genfbe, és Brüning május elsején hazatért Berlinbe. Üres kézzel, s ez végzetesnek bizonyult. A fenyegető gazdasági összeomlás ellen drasztikus, sőt kétségbeesett intézkedésekre volt szükség. Ehhez azonban Brüning népszerűtlen kormánya nem volt elég erős. Az egész májust kilátástalan küzdelemmel töltötte, és közben a franciaországi parlamenti politika kaleidoszkópjában Tardieu helyére Herriot került.

Az új francia miniszterelnök hajlandónak mutatkozott tárgyalni a Genfben elvetett javaslatokról. A berlini amerikai nagykövet, kormányának utasítására, sürgette a német kancellárt, hogy haladéktalanul utazzon Genfbe. Brüning május 30-ának reggelén kapta kézhez az üzenetet. Időközben azonban Schleicher kerekedett felül. Sikerült rávennie Hindenburgot, hogy menessze a kancellárt. Brüning még aznap reggel, amikor megkapta az annyi reménnyel kecsegtető, oly kockázatos amerikai meghívást, értesült róla, hogy a sorsa megpecsételődött, és délben lemondott, mielőtt csakugyan menesztették volna. Így ért véget a háború utáni Németország utolsó olyan kormányának története, amely tartós és békés kapcsolatokat fejleszthetett volna ki Németország szomszédaival. Annyi biztos, hogy ha Schleicher intrikája és Tardieu késlekedése közbe nem jön, a szövetségesek ajánlatai megmentették volna Brüninget a bukástól. Most már ugyanezekről az ajánlatokról egészen másfajta rendszerrel, egészen másfajta emberrel kellett tárgyalni.

4 / A sáskajárás évei. 1931–1935

[...]

1932 augusztusában Hitlert magánkihallgatásra Berlinbe rendelte az elnök. Úgy látszott, megérett az idő az előrelépésre. A Führer tizenhárommillió német választót tudhatott maga mögött. Úgy tetszett, csak egy szavába kerül, és döntő részt kap a hatalomból. Körülbelül ugyanabban a helyzetben volt, mint Mussolini a *Marcia* *su Roma*[1] előestéjén. De Papent nem érdekelte a legújabb kori olasz történelem. Tudta, hogy számíthat Hindenburg támogatására, és eszébe sem volt lemondani. Hitler tehát megjelent az agg marsall színe előtt. Korántsem tett rá mély benyomást. „Még hogy ez legyen kancellár? Kinevezem postamesternek, nyalogassa csak a képmásommal ellátott bélyegek hátoldalát." Legfelsőbb körökben Hitlernek nem volt olyan befolyása, mint vetélytársainak.

A hatalmas választótömegek mind izgatottabban és nyugtalanabbul viselkedtek. 1932 novemberében országos választásokat tartottak - abban az évben már ötödször. A nácik visszaestek, 230 helyett csak 196 mandátumot szereztek, a kommunisták viszont előretörtek. A Führer tárgyalási pozíciója megrendült. Úgy látszott, Schleicher tábornok talán meglesz Hitler nélkül is. Hindenburg tanácsadóinak körében megnőtt a befolyása. November 17-én Papen lemondott, helyette Schleicher lett a kancellár. De mint kiderült, az új kormányfő többet értett a kulisszák mögötti manőverezéshez, mint a nyíltszíni politikai vezetéshez. Túlságosan sok mindenkivel akasztott tengelyt. Hitler Papennel és más nacionalistákkal együtt összefogott ellene; a kommunisták az utcán a nácik ellen, gyári sztrájkjaikkal a kormány ellen viseltek hadat, s így lehetetlenné tették a kormányzást. Papen minden befolyását latba vetette Hindenburg elnöknél: nem az volna a legjobb megoldás, ha Hitlerre hárítanák a kormányzás minden terhét, s így megpróbálnák lecsillapítani? Hindenburg, vonakodva bár, de végül beleegyezett. 1933. január 30-án Adolf Hitler Németország kancellárja lett.

Az új gazda szigora csakhamar lesújtott mindazokra, akikről tudni való vagy feltételezhető volt, hogy szembeszállnak az új renddel. Február 2-án megtiltották a kommunista pártnak, hogy gyűléseket és tüntetéseket tartson, és országszerte razziákat indítottak, hogy begyűjtsék a kommunista párt elrejtett fegyvereit. A kampány 1933. február 27-én érte el tetőpontját. Lángba borult a Reichstag épülete. Kivezényelték a barnaingeseket, a feketeingeseket és kisegítő alakulataikat. Egyetlen éjszaka alatt négyezer embert tartóztattak le, köztük a kommunista párt központi bizottságát. Az akciót Göringre, az új porosz belügyminiszterre bízták. Ez a letartóztatási hullám készítette elő a küszöbönálló választásokat, és szavatolta az új rendszer legfélelmetesebb ellenfeleinek, a kommunistáknak a vereségét. A választási kampányt Goebbels szervezte meg, és mind rátermettségével, mind buzgalmával méltónak bizonyult a feladatra.

---

[1] Bevonulás Rómába: Mussolini 1922. októberi hatalomátvétele.

Németországban még bőven akadtak azonban olyan erők, amelyek vonakodtak a hitlerizmus mellé állni, nem vállaltak vele közösséget, vagy éppen nyíltan szembeszálltak vele. A kommunisták és azok, akik megdöbbenésükben vagy kétségbeesésükben rájuk szavaztak, 81 mandátumot szereztek, a szocialisták 118-at, a középpárt 73-at, Hitler nacionalista szövetségesei Papen és Hugenberg vezetésével 52-t, 33 mandátumon kisebb jobbközép csoportok osztoztak. A nácik tizenhétmillió-háromszázezer szavazatot kaptak, és így 288 parlamenti mandátumhoz jutottak. Ezzel a választási eredménnyel Hitler és nacionalista szövetségesei megkapták a hatalmat a Reichstagban. Így, és csakis így, csellel és csalárdsággal, szerezte meg Hitler a német nép szavazatainak többségét. Civilizált parlamenti kormányzás rendes körülményei között egy ilyen erős ellenzék tekintélyes befolyásra és súlyának megfelelő elbánásra tarthatott volna számot az államvezetésben. De az új, náci Németországban a kisebbségi csoportoknak rá kellett jönniük, hogy nincsenek jogaik.

1933. március 21-én a potsdami helyőrségi templomban, Nagy Frigyes sírjának közvetlen közelében Hitler megnyitotta a harmadik birodalom első birodalmi gyűlését. A templomi padsorokban a német nagyhatalmi kontinuitás jelképeként ott ültek a Reichswehr képviselői és jelen voltak, a születőben lévő új Németország jelképeként, az SA és az SS vezetői is. Március 24-én a birodalmi gyűlés, minden ellenvéleményt elsöpörve és lehurrogva, 441 szavazattal 94 ellenében korlátlan, rendkívüli hatalommal ruházta fel Hitlert a következő négy évre. Amikor a szavazás eredményét kihirdették, Hitler a szocialisták padsorai felé fordult, és azt kiáltotta: „Magukra pedig nincs már szükségem!”

A választási győzelem önkívületében a nemzetiszocialista párt ujjongó tömegei pogány szertartásba illő fáklyásmenetben vonultak el vezérük előtt Berlin utcáin. Hosszú harc volt a hátuk mögött, s a külföldiek, különösen azok, akik nem élték át a háborús vereség gyötrelmeit, nem is igen tudtak eligazodni a történteken. Hitler végre célhoz ért. De nem egyedül. A vereség mélységes zűrzavarából sikerült a felszínre hoznia Európa legnagyobb, legszolgálatkészebb, legkönyörtelenebb, legellentmondásosabb és legbalvégzetűbb nemzetének sötét és vad szenvedélyeit. Egy mindent felemésztő Moloch bálványát állította a nép elé, s elérte, hogy őt magát e bálvány papjának és megtestesítőjének tekintsék. Nem tartom feladatomnak, hogy leírjam, milyen elképesztő könyörtelenséggel és gonoszsággal építették fel, majd tökéletesítették egyre tovább a gyűlöletnek és a zsarnokságnak ezt a gépezetét. Elbeszélésem szempontjából az a lényeg, amivel immár a még mindig hitetlenkedő világnak is számot kellett vetnie: NÉMETORSZÁGBAN HITLER AZ ÚR, NÉMETORSZÁG FEGYVERKEZIK.

[...]

Az úgynevezett nemzeti kormány idején a brit közvélemény egyre hajlamosabb volt mit sem törődni a németországi fejleményekkel. A franciák hiába érveltek 1931. július 21-én kelt emlékiratukban azzal, hogy a győzteseket semmi sem kötelezi a fegyverkezés korlátozására, s hogy Versailles-ban csak általánosságban ígérték meg, hogy Németország egyoldalú lefegyverzését maguk is követni fogják. Annyi biztos, hogy ez az ígéret nem volt időtől és minden körülménytől független szerződéses kötelezettség. A brit sajtó mégis támogatta a németeket, amikor 1932-ben a leszerelési értekezleten a német küldöttség azzal a követeléssel állt elő, hogy nyilvánítsák semmisnek a német újrafegyverkezés minden korlátozását. A *Times* „az egyenlőtlenség időszerű kiküszöböléséről" cikkezett, a *New Statesman* pedig „az államok közötti egyenlőség elvének feltétlen elismeréséről". Ez azt jelentette, hogy a hetvenmilliós Németországnak megengedik az újrafegyverkezést és a készülődést a háborúra, a győztesektől pedig megtagadják a jogot, hogy beleszóljanak e végzetes végjáték eseményeinek alakulásába. Legyen egyenlőség a győztesek és a legyőzöttek jogállása, egyenlőség a harminckilencmilliós Franciaország és a csaknem kétszer akkora lélekszámú Németország között!

A német kormányt felbátorította a britek magatartása, amelyet úgy értelmezett, hogy a demokratikus és parlamentáris társadalmi berendezkedés még egy északi fajt is képes legyengíteni és hanyatlásba taszítani. A féktelen hitleri nemzeti öntudat gőgös fellépésre ösztönözte a németeket. Júliusban küldöttségük felkapta aktáit a tárgyalóasztalról, és kivonult a leszerelési értekezletről. Ettől kezdve a győztes szövetségesek azt tekintették legfőbb politikai céljuknak, hogy visszaédesgessék a németeket a tárgyalásokhoz. A franciák novemberben, határozott és szűnni nem akaró brit nyomásra álltak elő a némileg igazságtalanul „Herriot-terv”-nek nevezett javaslatukkal. Ez lényegében azt indítványozta, hogy egész Európában rövidítsék meg a katonai szolgálat idejét és ezzel csökkentsék a hadseregek létszámát, továbbá minősítsék egyenlőnek a különböző országok státusát, ha haderejét nem is. Gyakorlatilag azonban – és elvben is – az egyenlő státus elfogadása elkerülhetetlenné tette, hogy végül az erők egyenlőségének elvét is kimondják. Így aztán a szövetséges kormányok „egyenjogúságot” ajánlottak Németországnak „egy új, valamennyi ország számára egyenlő biztonságot nyújtó rendszerben”. Néhány kétes értékű biztosíték ellenében a franciák végül kénytelenek voltak elfogadni ezt a semmitmondó képletet. Erre a németek hajlandók voltak visszatérni a leszerelési értekezletre. Az eseményt a béke jelentős győzelmeként üdvözölték a Nyugaton.

A népszerűség fuvallatának hatására Őfelsége kormánya 1933. március 16-án előterjesztette a szerzőjéről és ihletőjéről később „MacDonald-terv”-nek elnevezett indítványt. Ez kiindulópontként a rövidített katonai szolgálat francia felfogását fogadta el, nyolc hónapos katonai szolgálatot írt elő, és országról országra meghatározta a katonaság pontos létszámát. A franciáknak előírta, hogy ötszázezerről kétszázezerre csökkentsék hadseregük békelétszámát, a németek pedig a paritás elve alapján ugyanekkorára növelhették a magukét. Akkoriban Németország fegyveres ereje nem rendelkezett a tartalékosoknak azzal a tömegével, amely csak az egymást követő újonc korosztályok hosszú sorának kiképzésével teremthető meg, de máris több mint egymillió elszánt önkéntesre számíthatott, akiknek a felszerelése hiányos volt még, de a fegyverkezésre átállítható és részben át is állított üzemek már megkezdték a legkorszerűbb fegyverek gyártását. [...]

Ha meggondoljuk, hogy a tények felől nemigen lehetett kétség, aligha érthető, hogyan járhatott el a tiszteletre méltó férfiakból álló felelős kormány és az őt oly fenntartás nélkül támogató közvélemény úgy, mintha nem volna tudomása a dolgok állásáról. Úgy viselkedtek, mint akit elzsongított a puha, paplanos ágy. Ma is elevenen emlékszem, milyen fájdalmat, mekkora ellenszenvet olvastam ki a különféle pártokhoz tartozó parlamenti képviselők tekintetéből, amikor azt mondtam az alsóházban: „Adjunk hálát Istennek, hogy van francia hadsereg.” Hiábavaló szavak voltak.

A franciákban mindenesetre volt annyi elszántság, hogy csak négyévi átmeneti időszak után legyenek hajlandók megsemmisíteni nehézfegyverzetüket. A brit kormány hozzájárult ehhez a módosításhoz, azzal a feltétellel, hogy a franciák haladéktalanul aláírják azt a szerződést, amely kimondja, hogy meg kell semmisíteniük tüzérségüket. Franciaország beadta a derekát, Sir John Simon pedig 1933. október 12-én felpanaszolta ugyan, hogy Németország az előző hetekben megváltoztatta álláspontját, mégis a leszerelési értekezlet elé terjesztette ezeket a javaslatokat. Az eredmény meglepő volt. A közben kancellárrá és egész Németország urává lett Hitler, aki már a hatalom átvételekor országos kiképzési és fegyverkezési programot rendelt el, az erő helyzetében érezte magát. Eszében sem volt elfogadni ezt az elképesztően lovagias ajánlatot. Megvető gesztussal egyszerűen utasította a német kormányt, hogy hagyja ott a leszerelési értekezletet, és vonuljon ki a Népszövetségből. Ilyen véget ért a MacDonald-terv.

A brit kormányok olyan oktalanságról, a franciák pedig olyan gyöngeségről tettek tanúbizonyságot ebben a balvégzetű korszakban, amelyre nehéz volna példát találni, holott magatartásuk a két ország parlamentjének álláspontját tükrözte. De az Egyesült Államok sem mentesülhet a történelmi felelősség alól. Annyira lefoglalták önnön ügyei, a szabad közösséget jellemző szerteágazó érdekek, tevékenységek, csetepaték, hogy tétlenül szemlélte az Európában zajló nagyszabású változásokat, és azt képzelte, hogy nem tartoznak rá. A nagy tudású, jól képzett és tekintélyes amerikai tisztikarnak egyértelmű álláspontja volt a fejleményekről, de a tisztek szemlátomást mit sem tudtak változtatni a könnyelműen közönyös amerikai külpolitikán. Ha az Egyesült Államok latba veti tekintélyét, talán cselekvésre ösztökélhette volna a francia és a brit politikusokat is. A Népszövetség pedig, minden megtépázottsága ellenére, mégiscsak nagy tekintélyű intézmény volt, és nemzetközi szankciókkal támaszthatta volna alá a hitleri háborús fenyegetéssel szembeszálló politikusok lépéseit. Az amerikaiak azonban közönyösen szemlélték a kialakult helyzetet, és pár évre rá az Újvilág vérével és vagyonával kellett fizetniük érte, hogy a halálos veszedelemtől megmeneküljenek.

[...]

1932 nyarán úgy döntöttem, hogyha már Marlborough életrajzát írom, hát kirándulást teszek németalföldi és németországi csatáinak színterén. Családi expedíciónkban Lindemann professzor is részt vett: kellemes utazást tettünk azon a nevezetes úton, amelyen 1705-ben Marlborough Hollandiából a Dunáig vonult. Koblenznél keltünk át a Rajnán. Ahogy egyik ősi, hírneves városból a másikba vándoroltunk e gyönyörű tájon, természetesen nem mulasztottam el, hogy amikor csak alkalom adódott rá, ne érdeklődjem Hitler mozgalma felől, és úgy láttam, minden németet ez a téma foglalkoztat leginkább. Hitlerrel volt tele a levegő. Egy napra megálltam az egykori blindheimi csata színhelyén,[1] majd Münchenbe utaztam, és a következő hét java részét ott töltöttem.

A Regina szállóban társaságom valamelyik tagjának bemutatkozott egy Hanfstaengl nevű úr, minduntalan a „Führer"-t hozta szóba, és értésünkre adta, hogy bizalmas viszonyban van vele. Vidám, bőbeszédű fickónak látszott, ráadásul kiválóan tudott angolul, meghívtam hát ebédre. Igen érdekes beszámolót tartott Hitler tevékenységéről és nézeteiről. Úgy beszélt, mint akit megigézett a vezér. Alighanem megbízták, hogy lépjen velem kapcsolatba. Annyi biztos, hogy nagyon igyekezett jó benyomást tenni rám. Ebéd után a zongorához ült, egymás után játszotta a különféle darabokat és énekelte a különböző dalokat, mégpedig igen remek stílusban, olyanynyira, hogy valamennyien igen jól éreztük magunkat. Úgy tetszett, ismeri minden kedves angol dalomat. Valóságos művész volt, és mint tudjuk, akkoriban a Führer kedvencei közé tartozott. Azt mondta, feltétlenül találkoznunk kellene vele, s hogy mi sem volna egyszerűbb. *Herr Hitler* minden délután öt óra körül megfordul a szállodában, és boldogan találkozna velem.

Annak idején nem tápláltam Hitlerrel szemben semmiféle nemzeti előítéletet. Elméletét nemigen ismertem, életéről alig tudtam valamit, jelleméről pedig semmit sem. Csodálattal adózom azoknak a férfiaknak, akik síkraszállnak legyőzött hazájuk ügyéért, még akkor is, ha magam az ellenkező oldalon állok. Nem lehetett ellene semmi kifogásom, hogy német hazafi akar lenni. Mindig azt szerettem volna, ha Anglia, Németország és Franciaország barátságot köt. A Hanfstaengllel folytatott beszélgetésem közben azonban azt találtam mondani: „Miért gyűlöli úgy a maga vezére a zsidókat?

---

[1] John Churchill, Marlborough hercege, angol hadvezér – a szerző őse – a bajorországi Höchstädt és Blindheim között elterülő mezőn verte meg, Szavojai Jenő seregével egyesülve, a bajor–francia sereget 1704-ben, a spanyol örökösödési háborúban.

Megértem, ha valakinek azokkal a zsidókkal van baja, akik valami rosszat tettek, vagy vétenek az ország érdekei ellen, azt is megértem, aki szembeszáll velük, ha ki akarják sajátítani a hatalmat az élet valamelyik területén; de hogy lehet pusztán a születése miatt gyűlölni valakit? Hát tehet róla az ember, hogy minek született?"

Alighanem beszámolt erről Hitlernek, mert másnap dél felé meglehetős komor képpel állított be a szállodába, és közölte, hogy a Hitlerrel való találkozás elmarad, mert aznap a Führer nem jön el a szállodába. „Putzi"-t – ez volt a beceneve – nem láttam többé, pedig még jó néhány napot töltöttünk Münchenben. Így szalasztotta el Hitler az egyetlen alkalmat, amikor találkozhatott volna velem. Később, amikor már mindenható volt, több ízben is kaptam tőle meghívást. De időközben sok minden történt, és én valamennyiszer kimentettem magam.

[...]

5 / A szín elsötétül. 1934

[...]

A hatalom megszerzése mélyreható ellentéteket támasztott Hitler és számos követője között. Röhm vezetésével az SA egyre inkább a párt forradalmibb elemeit képviselte. Akadtak régi párttagok – mint például Gregor Strasser –, akik társadalmi forradalomra vágytak, és attól tartottak, hogy a hatalom csúcsára jutó Hitlert egyszerűen magába olvasztja a régi hatalmi gépezet, a Reichswehr, a bankárok, a nagyiparosok. Megesett már, hogy egy forradalmi vezető elrúgta a faltól a létrát, amelyen mennyei magaslatokba hágott. Az SA legénysége („a barnaingesek") szemében az 1933. januári diadal arra kellett, hogy szabad rablást tegyen lehetővé, de nemcsak a zsidók és a haszonlesők, hanem a jómódú, tekintélyes polgárok háza táján is. A párt bizonyos köreiben csakhamar híresztelni kezdték, hogy a vezér nagyszabású árulásra készülődik. Röhm, a törzsfőnöke egy percig sem ült tétlenül. 1933 januárjában az SA négyszázezer főt számlált, 1934 tavaszára már hárommilliót. Az új helyzetben Hitlert nyugtalanította ennek a mamutgépezetnek az állandó növekedése, mert jóllehet az SA egy percre sem szűnt meg odaadásáról biztosítani a Führert, és tagjainak nagy többsége tűzön-vízen át követte volna, a szervezet mégiscsak kezdett kicsúszni személyes ellenőrzése alól. Hitler eddig egy magánhadsereg főparancsnokának tudhatta magát. Most azonban már kezében volt a nemzeti hadsereg is. Egyiket sem akarta a másik kedvéért feláldozni. Mindkettőre szükség volt, hogy ha kell, az egyiket a másikkal sakkban tarthassa. Ezért kellett elbánnia Röhmmel. „Elhatározott szándékom - mondta ezekben a napokban az SA vezetőinek -, hogy kíméletlenül leszámoljak minden olyan kísérlettel, amelynek célja a fennálló rend megdöntése. A leghatározottabban szembe fogok szállni mindenféle második forradalmi hullámmal, mert elkerülhetetlenül káoszt hozna magával. Aki kezet emel az államhatalomra, a legszigorúbb elbánásra számíthat, bármi legyen is a beosztása."

Hitlert minden rossz előérzete ellenére sem volt könnyű meggyőzni róla, hogy régi harcostársa, aki már a müncheni puccsban is részt vett, és hét éven át a barnainges hadsereg törzsfőnöke volt, hűtlen lett hozzá. Amióta 1933 decemberében bejelentették, hogy a párt és az állam egybeolvad, Röhm a kormánynak is tagja volt. A párt és az állam egybeolvadásának következményeképpen a barnaingeseknek bele kellett volna olvadniuk a Reichswehrbe. A nemzeti újrafelfegyverzés gyors előrehaladásával a politikai élet egyik legfontosabb kérdésévé vált, hogy mi legyen a német fegyveres erők státusa, és ki gyakorolja felettük az ellenőrzést. Eden 1934 februárjában Berlinbe látogatott és a megbeszéléseken Hitler hajlandónak mutatkozott rá, hogy ideiglenes biztosítékokkal szavatolja az SA nem katonai jellegét. Röhm és Blomberg tábornok hadügyminiszter között akkoriban már mindennaposak voltak a súrlódások. Röhm most attól tartott, hogy feláldozzák a párthadsereget, amelynek létrehozása annyi esztendei munkájába került, és hiába figyelmeztették tettének súlyosságára, április 18-án félreérthetetlen kihívást adott közre:

Forradalmunk nem nemzeti forradalom, hanem nemzeti szocialista forradalom. Ez utóbbi jelzőt, azt, hogy „szocialista", külön is hangsúlyozzuk. A reakció ellen egyetlen támaszunk van: a rohamosztagok, mert ők a forradalmi eszme abszolút megtestesítői. A barnainges harcosok az első naptól fogva a forradalmi út mellett kötelezték el magukat, és egy hajszálnyit sem térnek el tőle, amíg végső célunkat el nem érjük.

Ebből a nyilatkozatból Röhm elhagyta a „Heil Hitler!"-t, pedig az idáig a barnaingesek minden szózata ezzel végződött.

Áprilisban és májusban Blomberg úgyszólván szünet nélkül panaszkodott Hitlernek az SA pimasz és tűrhetetlen viselkedésére. A Führernek választania kellett az őt gyűlölő tábornokok és a barnainges orgyilkosok között, akiknek oly sokat köszönhetett. A tábornokokat választotta. Június közepe felé Hitler ötórás beszélgetést folytatott Röhmmel, és még egyszer, utoljára megpróbálta megbékíteni, egyezségre bírni. De ezzel a hatalomvágyó, fanatikus, beteg lelkű emberrel nem lehetett kompromisszumot kötni. A misztikus, hierarchizált nagy Németországot, amelyről Hitler álmodott, áthidalhatatlan szakadék választotta el a néphadsereg proletár köztársaságától, amelyre Röhm tette fel életét.

A barnaingesek szervezetének keretében már jó ideje működött egy kis létszámú, fekete egyenruhát viselő, jól képzett elit, az SS, vagy ahogy később nevezték, a feketeingesek. Osztagait azzal a céllal hozták létre, hogy gondoskodjanak a Führer személyes biztonságáról, és különlegesen bizalmas feladatokat hajtsanak végre. Egy sikertelen baromfitenyésztő, Heinrich Himmler állt az élükön. Látta, hogy küszöbön áll az összecsapás egyfelől Hitler és a hadsereg, másfelől Röhm és a barnaingesek között, és gondoskodott róla, hogy az SS Hitler oldalán álljon. Csakhogy Röhmnek befolyásos támogatói voltak a pártban, akik – mint Gregor Strasser – veszélyben látták vad szociális és forradalmi terveiket. A Reichswehrnek is megvoltak a maga zendülői. Von Schleicher exkancellár nem feledte el 1933. januári bukását, és nem bocsátotta meg a hadsereg vezetőinek, hogy nem őt szemelték ki Hindenburg utódjául. A Röhm-Hitler összecsapásban Schleicher alkalmat látott a bosszúra. Elkövette azt az elővigyázatlanságot, hogy a berlini francia nagykövet előtt Hitler közeli bukására célozgatott. Más szóval ugyanolyan műveletbe kezdett, mint annak idején Brüning ellen. Ekkor azonban már veszedelmesebb idők jártak. [...]

Az események gyorsan követték egymást. Június 25-én a Reichswehrnél eltávozási tilalmat rendeltek el, a feketeingesek között pedig lőszert osztottak szét. A másik oldalon a barnaingeseket riadókészültségbe helyezték, és legfőbb vezetőiket június 30-ára Röhm – Hitler beleegyezésével – a bajorországi tavak partján fekvő Wiesseebe rendelte. 29-én Hitlert figyelmeztették, hogy súlyos veszély fenyegeti. Godesbergbe repült, oda ment Goebbels is a riasztó hírrel, hogy Berlinben lázadás készülődik. Goebbels szerint Röhm szárnysegédje, Karl Ernst adott parancsot a felkelésre. Ez kevéssé valószínű. Ernst ugyanis akkor éppen Brémában tartózkodott, onnan akart indulni hajón a nászútjára.

Akár igaz volt a hír, akár nem, Hitlert mindenesetre haladéktalanul cselekvésre indította. Göringet megbízta, hogy mindenáron tartsa fenn a rendet Berlinben. Ő maga pedig repülőgépén Münchenbe indult, azzal a feltett szándékkal, hogy személyesen tartóztatja le legfőbb ellenfeleit. Ebben a sorsdöntő órában, mert hiszen úgy látta, életről-halálról van szó, félelmetes ellenfélnek bizonyult. Egész úton sötét gondolatokba merülve gubbasztott a másodpilóta ülésén. A repülőgép június 30-án hajnali négy órakor szállt le München közelében egy repülőtéren. Goebbelsen kívül Hitlert egy tucatnyi testőr is elkísérte az útra. A repülőtérről a müncheni Barna Házba hajtatott, magához hívatta a helyi SA vezetőit, és nyomban letartóztatta őket. Hat órakor Goebbels és a kis létszámú testőrség kíséretében autón Wiesseebe indult.

1934 nyarán Röhm betegeskedett, és gyógykezelésre utazott Wiesseebe. Kezelőorvosának kis nyaralóját szemelte ki lakhelyül. Alkalmatlanabb főhadiszállást nem is találhatott volna az állítólag küszöbönálló felkeléshez. A nyaraló egy szűk zsákutca végében állt. Minden érkezőt és távozót könnyen meg lehetett figyelni. Egyik szoba sem volt elég tágas hozzá, hogy összeülhessen benne a barnainges vezetők állítólag küszöbönálló értekezlete. Csak egyetlenegy telefon volt a villában. Mindez nemigen támasztja alá a készülődő lázadás elméletét. Ha Röhm és követői csakugyan puccsra készülődtek, hát megbocsáthatatlan könnyelműségről tettek tanúbizonyságot.

A Führer gépkocsioszlopa hét órakor ért Röhm nyaralója elé. Hitler egyedül, fegyvertelenül ment fel a lépcsőn s lépett be Röhm hálószobájába. Hogy odabent mi történt, az örökre titok marad. Röhm nem készült a fordulatra, és személyi törzsével együtt a legcsekélyebb ellenállás nélkül tűrte, hogy letartóztassák. Ezután a kis csoport a foglyaival együtt visszaindult Münchenbe. Csakhamar több teherautónyi állig felfegyverzett barnaingessel találkoztak szembe: Wiesseebe tartottak, hogy a délre tervezett összejövetelen Röhmöt ünnepeljék. Hitler kiszállt az autójából, hívatta a parancsnokot, és ellenkezést nem tűrő határozottsággal utasította, hogy az embereivel együtt térjen haza. Az haladéktalanul engedelmeskedett. Ha Hitler egy órával később érkezik oda, vagy amazok egy órával korábban, sok minden egészen másképp alakul.

Münchenben Röhmöt és társait ugyanabba a börtönbe zárták, ahol tíz éve Hitlerrel együtt raboskodott. A kivégzések még aznap délután elkezdődtek. Röhm cellájába revolvert tettek be, ő azonban ügyet sem vetett rá. Erre néhány perc múltán kivágódott a cella ajtaja, és Röhmöt szitává lőtték. A kivégzések rövid szünetekkel estig folytatódtak Münchenben. A nyolctagú kivégzőosztagokat időnként le kellett váltani, mert a katonák nem bírták volna az idegi megterhelést. Órákon át mintegy tízpercenként dördültek a sortüzek.

Közben Hitler értesítette Göringet a fejleményekről, és Berlinben is elkezdődött a leszámolás. De a fővárosban nemcsak az SA vezetőire terjedt ki az öldöklés. Schleichert saját otthonában lőtték agyon, s vele együtt feleségét is, mert testével próbálta megvédeni férjét a golyóktól. Gregor Strassert letartóztatták, majd kivégezték. Papen magántitkárát és legközelebbi munkatársait úgyszintén; de őt magát, mindmáig ismeretlen okból, életben hagyták.[1] Karl Ernstet Brémából hazahurcolták Berlinbe, s a lichterfeldei laktanyában végeztek vele; akárcsak Münchenben, a fővárosban is napestig dörögtek a kivégzőosztagok sortüzei. E huszonnégy óra leforgása alatt Németország-szerte sok olyan ember is életét vesztette, akinek semmi köze nem volt a Röhm-féle összeesküvéshez: magánbosszú áldozatai lettek, s nemegyszer özönvíz előtti vétkekért kellett lakolniuk. Gustav von Kahrnak, az 1923-as puccsot leverő bajor kormány miniszterelnökének holttestét például egy München környéki erdőben találták meg. A „likvidáltak" számát öt-hétezerre becsülik. [...]

1934 júliusának első felében nagy volt a forgalom a bajor–osztrák határ hegyi útjain. Július végén az osztrák határőrség elfogott egy német futárt. Különféle irományokat találtak nála, köztük rejtjelkulcsokat, és ezekből kiderült, hogy küszöbön áll egy igen alaposan megtervezett és előkészített lázadás. Az államcsíny irányítására Anton von Rintelent, Ausztria olaszországi követét szemelték ki. Dollfuss és miniszterei nem reagáltak idejében a fenyegető válság és a kezdődő lázadás első jeleire, amelyeket július 25-én hajnalban már észlelni lehetett. A bécsi nácik reggel mozgósították híveiket. Néhány perccel egy óra után egy csoport fegyveres lázadó behatolt a kancellári hivatalba; Dollfuss kancellárt két revolvergolyó érte; otthagyták, hadd vérezzen el. Egy másik náci osztag a rádióállomást foglalta el, bejelentették, hogy Dollfuss kormánya lemondott, s a kancellári hivatalt Rintelen vette át.

---

[1] Állítólag Göring járt közben az érdekében.

Csakhogy a Dollfuss-kormány többi tagja határozottan és energikusan lépett fel. Miklas elnök megparancsolta, hogy minden erővel állítsák helyre a rendet. A kormányfői teendőket Schuschnigg vette át. Az osztrák hadsereg és a rendőrök többsége a kormány mellé állt, és megostromolta a kancellária épületét, ahol Dollfuss a lázadók maroknyi csoportjának kiszolgáltatva haldokolt. A lázadás vidékre is átterjedt, sőt a bajorországi osztrák légió néhány osztaga is behatolt az országba. Mussolini ekkor értesült az eseményekről. Haladéktalanul táviratozott Starhemberg hercegnek, az osztrák Heimwehr vezetőjének, és Olaszország támogatásáról biztosította az osztrák függetlenség ügyét. A Duce sürgősen Velencébe repült, fogadta Dollfuss özvegyét, és kifejezte neki a legőszintébb együttérzését. Egyszersmind három olasz hadosztályt vonultatott fel a Brenner-hágóhoz. Hitler tudta, hogy nincs még ereje teljében, és visszavonulót fújt. Rieth bécsi német követet és a felkelésben részes többi német tisztviselőt visszahívták vagy leváltották. A próbálkozás meghiúsult. A németek rájöttek, hogy hosszabb előkészítésre van szükség. A vérfürdőt éppen csak hogy túlélő Papent küldték követnek Bécsbe, és meghagyták neki, hogy finomabb módszereket alkalmazzon.

Papent azzal a határozott céllal küldték oda követnek, hogy megdöntse az osztrák köztársaságot. Kettős feladatot kapott: támogassa az ezentúl kétszázezer márkás juttatásban részesülő illegális osztrák náci pártot; továbbá tegye lehetetlenné, vagy nyerje meg az osztrák politikai vezetőket. Nem sokkal megérkezése után mármár indiszkréciónak számító nyíltsággal beszélt minderről bécsi amerikai diplomaták előtt. „Papen – írja az akkori amerikai követ – szemérmetlenül és cinikusan közölte velem, hogy Németország természetes hátországának tekinti Délkelet-Európát, egészen a török határig. Ő meg azt a feladatot kapta, hogy német gazdasági és politikai ellenőrzés alá vonja a térséget. Kertelés nélkül kijelentette, hogy Ausztria megszerzése lesz az első lépés. Jó katolikus hírében áll, s ezt arra kívánja felhasználni, hogy befolyásra tegyen szert Innitzer bíboros környezetében. A német kormánynak elhatározott szándéka, hogy kezébe kaparintsa Délkelet-Európát. Ebben nem akadályozhatja meg semmi. Az Egyesült Államok politikája, akárcsak Franciaországé és Angliáé, nem »realista«."

E tragikus és riasztó fejlemények idején halt meg az agg Hindenburg marsall. Már hónapok óta menthetetlenül szenilis volt, s így egyre inkább a Reichswehr eszköze. Hitler került a német állam élére, megtartva kancellári hivatalát is. Immár Németország teljhatalmú urának tudhatta magát. Véres leszámolása megpecsételte a Reichswehrrel kötött alkuját. A barnaingesek, miután móresre tanították őket, ismét hűségükről biztosították a Führert. Soraikból tűzzel-vassal kiirtották a vezér minden ellenfelét és lehetséges vetélytársát. Ezután már csak afféle ünnepi alkalmakra fenntartott segédrendőrség szerepét játszották, valódi befolyásuk odalett. A feketeingesek viszont számban egyre nőttek, egyre több kiváltságra tettek szert, egyre fegyelmezettebb alakulatokba szerveződtek, és Himmler vezetése alatt a Führer személyes praetoriánus gárdájává váltak. Egyben ellensúlyozták a hadsereg vezetőinek és a katonai kasztnak a szerepét is, és politikai harci osztagok lévén, jelentős katonai erőt sorakoztattak fel az egyre terjeszkedő titkosrendőrség, vagyis a Gestapo mögé. Az abszolút és tökéletes hitleri diktatúrához már csak az hiányzott, hogy ezt a tekintélyes erőt egy manipulált népszavazás is szentesítse.

Az ausztriai események közelebb hozták egymáshoz Franciaországot és Olaszországot. A Dollfuss-gyilkosság okozta megdöbbenés vezérkari tárgyalásokat eredményezett. Az osztrák függetlenséget fenyegető veszély arra indította Franciaországot és Olaszországot, hogy felülvizsgálják kapcsolataikat, és a felülvizsgálat nemcsak a földközi-tengeri erőviszonyokra terjedt ki, hanem a két ország délkelet-európai szerepére is. Csakhogy Mussolini nem csupán kelet-európai érdekeit kívánta megóvni a német terjeszkedéssel szemben, hanem afrikai birodalmi terveit is szerette volna révbe juttatni. Németországgal szemben hasznosnak ígérkezett, ha szorosra fűzi kapcsolatait Franciaországgal és Nagy-Britanniával; viszont a Földközi-tengeren és Afrikában elkerülhetetlennek látszott, hogy mindkét nyugati hatalommal összeütközésbe kerüljön. A Ducében felvetődött a kérdés, vajon ha Olaszország, Franciaország és Nagy-Britannia biztonsági szükségletei ily nagymértékben egybeesnek, a két korábbi szövetséges nem adja-e áldását Olaszország afrikai birodalmi terveire. Ez az olasz politikai elképzelés semmi esetre sem látszott reménytelennek.

Franciaországban a Stavisky-botrány és a februári zavargások után Daladier átadta a miniszterelnöki posztot Doumergue-nek, ez jobbközép kormányt alakított, és Barthout tette meg külügyminiszternek. Franciaország a locarnói megállapodások óta egyfolytában azon igyekezett, hogy keleten is biztonsági egyezmény jöjjön létre. Minden összeesküdött azonban a franciák ellen: a britek nemigen akarták elkötelezni magukat a Rajnától keletre, a németek nem voltak hajlandók kötelező ígéretet tenni Csehszlovákiának és Lengyelországnak, a kisantant az oroszok szándékai miatt aggódott, az oroszok pedig bizalmatlanul tekintettek a tőkés nyugatra. 1934 szeptemberében azonban Louis Barthou eltökélte, hogy lép egyet előre. Eredetileg olyan keleti szeződésre gondolt, amelyben Németország, Oroszország, Lengyelország, Csehszlovákia és a balti államok vettek volna részt: Franciaország Oroszország európai határaiért, Oroszország pedig Németország keleti határaiért vállalt volna kezességet. Németország és Lengyelország egybehangzóan ellenezte a keleti szerződés tervét; Barthounak viszont sikerült elérnie, hogy 1934. szeptember 18-án a Szovjetunió belépjen a Népszövetségbe. Fontos lépés volt ez. A szovjet kormány képviselője, Litvinov a külügyek minden ágában-bogában kiismerte magát. Hamar alkalmazkodott a Népszövetség légköréhez, és oly sikeresen elsajátította annak beszédmódját, hogy egykettőre a viták egyik kiemelkedő szereplőjévé vált.

Ha már Németországnak lehetővé tették, hogy ismét nagyhatalommá váljék, Franciaországnak szövetségesek után kellett néznie, és mi sem volt természetesebb, mint hogy Oroszországra tekintsen, és megpróbálja feléleszteni a háború előtti erőegyensúlyt. De októberben tragédia történt. A franciák balkáni politikájának keretében Sándor jugoszláv királyt hivatalos látogatásra Párizsba hívták. Marseille-ben szállt partra, ott várta Barthou, s vele és Georges tábornokkal áthajtatott az utcákat ellepő, zászlókkal és virágokkal integető tömegen. A szerb és horvát alvilág sötét zugaiból újabb gyűlöletes merénylők szabadultak rá az európai politika színpadára, és mint 1914-ben Szarajevóban, ezúttal is kéznél voltak az életüket nem kímélő gyilkosok. A francia rendőrség csak felületes és átgondolatlan óvintézkedéseket tett. Az ünneplő tömegből előugrott egy alak, fellépett a gépkocsi hágcsójára, és automata pisztolyával rálőtt a királyra és a többi utasra; valamennyien megsebesültek. A gyilkos a köztársasági gárda lovas rendőrei mögött keresett menedéket, de ott a helyszínen felkoncolták. Vad felfordulás támadt. A király szinte nyomban belehalt sebesülésébe. Georges tábornok és Barthou kilépett az autóból: mindkettőjükből dőlt a vér. A tábornok erejéből néhány lépésnél nem futotta többre, de kisvártatva orvosi segítségben részesült. A miniszter támolyogva vágott utat magának a tömegben. Húsz perc is beletelt, mire ápolásba vették. Gyalog kellett felmennie a prefektusi hivatal lépcsőin, mielőtt orvosi segítséghez jutott volna, és az orvos ráadásul a seb *alatt* szorította el az ütőerét. Rengeteg vért vesztett, és nem is volt már fiatal: hetvenkét éves elmúlt. Néhány óra múlva meghalt. Nagy csapás volt ez a francia külpolitikára, amely az ő irányítása alatt kezdett következetes formát ölteni. Barthout Pierre Laval követte a külügyminiszteri székben.

Laval későbbi szégyenletes magatartása és sorsa ne feledtesse el velünk, hogy kiváló fellépésű és képességű férfiú volt. Világosan és logikusan gondolkodott. Abból indult ki, hogy Franciaországnak mindenáron el kell kerülnie a háborút, s ennek érdekében megegyezésre akart jutni Olaszország és Németország diktátorával, annál is inkább, mert rendszerükkel szemben nem voltak előítéletei. Szovjet-Oroszországgal szemben bizalmatlan volt. Időnként barátságáról biztosította ugyan Nagy-Britanniát, de valójában nem szerette, és értéktelen szövetségesnek tartotta. Ami azt illeti, Nagy-Britanniának akkoriban nem volt éppen nagy hitele Franciaországban. Laval először Olaszországgal akart egyezségre jutni, és úgy látta, a helyzet megérett rá. A francia kormány rögeszmésen tartott a német veszedelemtől, és igen jelentős engedményekre is kész volt, csak hogy maga mellé állítsa Olaszországot. 1935. januárban Laval Rómába utazott, és egész sor egyezményt írt alá azzal a céllal, hogy eltávolítsa a két ország közeledésének útjában álló akadályokat. A két kormány egyaránt illegálisnak ítélte a német újrafegyverkezést. Megállapodtak, hogy konzultálni fognak egymással, ha Ausztria függetlensége veszélybe kerülne. A gyarmatok ügyében Franciaország megígérte, hogy enyhíti a Tunéziában élő olaszokra vonatkozó közigazgatási korlátozásokat, Líbia és Szomália határai mentén átadott Olaszországnak egy-egy területsávot, s az olaszok egyúttal húszszázalékos részesedést kaptak a Dzsibuti–Addisz-

Abeba vasútvonal hasznából. A tárgyalásnak az lett volna a rendeltetése, hogy megalapozza a későbbi hivatalos francia–olasz–brit tárgyalást, amelyen közös frontot hoztak volna létre a német fenyegetéssel szemben. Csakhogy közbejött az olaszok abesszíniai agressziója.

[...]

6 / Oda a légi paritás. 1934–1935

A német vezérkar úgy gondolta, hogy a német hadsereg 1943 előtt nem hagyhatja maga mögött a franciát, sem létszám, sem fegyvergyártás, sem felszerelés dolgában. A német hajóhad újjáépítéséhez, a tengeralattjárókat kivéve, tizenkét-tizenöt évre volt szükség, és a hajóépítés más fejlesztési terveket is keresztezett volna. Csakhogy a civilizáció, érettségi fokához képest, túlságosan korán találta fel a belső égésű motort és a repülés művészetét, s ily módon olyan új fegyver jött létre, amely a korábban feltételezettnél sokkal gyorsabban volt képes megváltoztatni az államok erőviszonyait. Az olyan elsőrendű nagyhatalom, amely hozzájut a tudomány egyre növekvő tárházának legújabb kincseihez, s amely nem sajnálja a szükséges erőfeszítéseket, négy-öt év alatt is képes nagy és talán túlerőben lévő légierőt létrehozni. Sőt ha a tervezés és az előkészületek megkezdődtek, ennél kevesebb idő is elegendőnek bizonyulhat.

Akárcsak a szárazföldi hadsereg esetében, a légierő újrateremtésére is régóta folytak már Németországban a titkos előkészületek. Seeckt már 1923-ban elhatározta, hogy a német hadigépezetnek a jövendő légierő is szerves része lesz. Kezdetben beérte annyival, hogy a „légierő nélküli” hadseregben létrehozza a jövendő légierő vázát: jól tagolt különleges alakulatokat szervezett, amelyeket kívülről nem lehetett – vagy legalábbis nem sikerült – megkülönböztetni a többitől. A haderőn belül a légierő nagyságát a legnehezebb pontosan felmérni vagy számokkal kifejezni. Nehéz megítélni és még nehezebb pontosan meghatározni, milyen mértékben tesznek szert katonai jelentőségre egy-egy adott pillanatban a polgári repülőgépgyárak és kiképzőközpontok. Megszámlálhatatlanul sok módja van annak, hogyan lehet elrejteni, álcázni a valóságot, s hogyan lehet megszegni a szerződéseket. A levegő és csakis a levegő kínálta Hitlernek a lehetőséget, hogy minél gyorsabban utolérje, majd meg is előzze Franciaországot és Nagy-Britanniát egy létfontosságú fegyverben. Mármost mit tett Franciaország és Nagy-Britannia?

1933 őszére világossá vált, hogy Nagy-Britannia sem előírásokkal, sem példamutatással nem tud eredményt elérni a leszerelésben. A munkáspártiakat és a liberálisokat még az sem ingatta meg pacifizmusukban, hogy Németország kivonult a Népszövetségből. A béke ügyére hivatkozva mindkét párt tovább sürgette a brit leszerelést, s ha valaki nem értett vele egyet, arra válogatás nélkül ráakasztotta a címkét: „háborús uszító", „rémhírterjesztő". A nép természetesen nem értette meg, mi van készülőben, és szemlátomást támogatta a munkáspártiakat és a liberálisokat. Az október 25-i kelet-fulhami pótválasztáson a pacifista érzelmek térhódítása nyomán a szocialisták kilencezerrel növelték szavazataik számát, a konzervatívok pedig több mint tízezer szavazatot vesztettek. Wilmot, a győztes jelölt a szavazás után kijelentette: „A brit nép azt követeli…, hogy a brit kormány haladéktalanul lépjen az általános leszerelés útjára, és ezzel adjon példát az egész világnak." Lansbury, a Munkáspárt akkori vezére pedig azzal a követeléssel állt elő, hogy „a teljes leszerelés első lépéseként" valamennyi ország „a német haderő szintjére csökkentse fegyveres erejét". Baldwinra nagy hatást tett ez a pótválasztás, olyannyira, hogy még három évvel későbbi emlékezetes beszédében is hivatkozott rá. Novemberben tartották a Reichstag-választást, ezen már csak a Hitler által támogatott jelöltek indulhattak, és a nácik a leadott szavazatok kilencvenöt százalékát kapták.

A brit kormány politikájának megítélésekor hiba volna nem emlékeztetni rá, hogy a brit nép tájékozatlan, félrevezetett többségében szenvedélyes békevágy élt, s ennek ereje bukással fenyegetett minden olyan pártvezetőt és politikust, aki szembe mert vele szállni. Mindez persze nem menti azokat a politikai vezetőket, akik elmulasztották teljesíteni kötelességüket. A pártok és a politikusok válasszák inkább a bukást, semmint hogy végveszélybe sodorják az országot. Ráadásul hazánk történetében nincs rá példa, hogy valamely kormány hiába kérte volna a parlamenttől és a néptől a honvédelemhez szükséges áldozatokat. […]

[…]

És bekövetkezett a katasztrófa. Hitler utolérte Angliát. Most már csak annyi volt a dolga, hogy teljes kapacitással működtesse gyárait és kiképzőiskoláit, s akkor nemcsak hogy megtartja légi fölényét, hanem állandóan növelni is fogja. Ettől fogva minden döntésünkben nagy súllyal esett a latba, hogy számolnunk kellett a London elleni légitámadások ismeretlen, felmérhetetlen károkkal fenyegető veszélyével. Sőt ettől kezdve a felzárkózás reménytelen volt; legalábbis a kormány hiába próbálkozott. Elismerés illeti az ország vezetőit és a légügyi minisztériumot, hogy a királyi légierő helyt tudott állni a háborúban. De azt az ígéretüket, hogy fenntartják a légi egyensúlyt, megszegték. Igaz, a következő években a német légierő nem nőtt ugyanabban az ütemben, mint eleinte, amikor paritásra törekedett. Nyilvánvaló, hogy a németek hatalmas erőfeszítések árán tettek szert ugrásszerűen erőfölényre, s diplomáciájukban aztán nem is haboztak kihasználni az új helyzetet. Ez az erőfölény alapozta meg a Hitler terveiben oly régóta szereplő és immár küszöbönálló agressziók sorozatát. A következő négy évben a brit kormány is igen nagy erőfeszítéseket tett, és nem kétséges, hogy minőség dolgában légierőnknek nem lehetett oka panaszra, de ami a mennyiséget illeti, ettől kezdve lemaradtunk. Amikor kitört a háború, alig feleannyi repülőgépünk volt, mint Németországnak.

7 / Kihívás és válasz. 1935

Elmúltak a földalatti aknamunka, a titkos vagy álcázott készülődés évei, és Hitler most már elég erősnek érezte magát, hogy nyílt kihívást intézzen a világ ellen. 1935. március 9-én bejelentették, hogy hivatalosan is létrejön a német légierő, 16-án pedig közölték, hogy aznaptól bevezetik az általános hadkötelezettséget. Csakhamar törvényt is hoztak rá, de a végrehajtásával addig sem vártak. A francia kormány pontosan tudta, mire készülnek a németek, és ugyanazon az emlékezetes napon, néhány órával a német bejelentés előtt közölte, hogy Franciaországban két évre emelik a kötelező katonai szolgálat időtartamát. Németország nyíltan és hivatalosan szembeszegült a békeszerződésekkel, amelyeknek rendszerére a Népszövetség épült. Amíg csak titokban szegte meg a szerződéseket, amíg nem nevezte nevén a gyereket, addig a rögeszmésen pacifista és csak a belpolitikai gondjaikra figyelő győztes hatalmak könnyen kibújhattak felelősségük alól, s úgy tehettek, mintha a békeszerződést senki sem sértette, senki sem tagadta volna meg. Ezúttal azonban szemérmetlen, nyers fellépéssel találták magukat szemben. Etiópia szinte ugyanazon a napon fordult a Népszövetséghez a fenyegető olasz követelések miatt. A francia kormány rosszallásának adott hangot, amikor Sir Jolm Simon a történtek ellenére március 24-én Eden lordpecsétőr kíséretében Hitler meghívására Berlinbe látogatott. A franciáknak egyszeriben le kellett mondaniuk hadseregük létszámának csökkentéséről, amit egy évvel korábban MacDonald olyannyira szorgalmazott, sőt éppen hogy egy évről két évre kellett felemelniük a kötelező katonai szolgálat időtartamát. Nem volt ez könnyű feladat, hiszen a kormány akkor nem tudhatta maga mögött a közvéleményt. Nemcsak a kommunisták, hanem még a szocialisták is a javaslat ellen szavaztak. Amikor Léon Blum azt mondta, hogy „Franciaország dolgozói szembe fognak szállni a hitleri agresszióval", Thorez a szovjetbarát frakció tapsa közepette így válaszolt: „Nem fogjuk tűrni, hogy a dolgozókat a fasizmus elleni harc és a demokrácia védelme címén háborúba kergessék!"

Az Egyesült Államok addigra lerázott magáról minden felelősséget Európa iránt, legfeljebb annyira volt hajlandó, hogy mindenkinek minden jót kívánt, és bizonyos volt benne, hogy soha többé semmi gondja nem lesz Európával. Franciaország, Nagy-Britannia azonban, és kétségkívül Olaszország is, nézeteltéréseik ellenére is kötelességüknek tekintették, hogy szembeszálljanak a nyílt szerződésszegéssel. A Népszövetség égisze alatt Stresában összeült a korábbi szövetséges nagyhatalmak értekezlete, és megvitatta az új fejleményeket.

Anthony Eden immár tíz éve úgyszólván minden idejét a külügyek tanulmányozásának szentelte. Tizennyolc éves korában egyenesen Etonból került a világháború frontjaira, négy éven át kiválóan harcolt a 60. lövészdandár soraiban, részt vett a legvéresebb csaták némelyikében, őrnagyi rangot ért el, és megkapta a hadikeresztet. 1925-ben választották be az alsóházba, és a második Baldwin-kormány idején Austen Chamberlain külügyminiszter parlamenti magántitkára lett. Az 1931-es MacDonald–Baldwin koalícióban államtitkár volt, alárendelve az új külügyminiszternek, Sir John Simonnak. Az államtitkár feladatai gyakran változnak, de hatásköre mindig is igen korlátozott. Segítenie kell miniszterét a kabinet külpolitikájának végrehajtásában, de ő maga nem tagja a kormánynak, és nem is vehet részt a minisztertanács ülésein. Lehet különvéleménye külpolitikai ügyekben, de azt csak a legszélsőségesebb esetekben tárhatja a nyilvánosság elé, vagy folyamodhat a lemondás eszközéhez: olyankor, amikor lelkiismerete vagy becsülete forog kockán.

Hosszú szolgálati ideje alatt azonban Eden alaposan megismerkedett a világpolitika ügyeivel és a külügyminisztériummal. Alaposan kiismerte, hogyan működik és gondolkodik a nagy minisztériumi apparátus, amelynek tevékenységétől oly sok minden függ. 1935-ben sem az ellenzék, sem a konzervatív párt befolyásos körei nem nézték jó szemmel Sir John Simon külpolitikáját. A nagy tudású és kivételes tehetségű Eden következésképp kezdett előtérbe kerülni. 1934 végén lordpecsétőr lett, s a kabinet kérésére afféle félhivatalos, de annál szorosabb kapcsolatot tartott a külügyminisztériummal; így esett, hogy elkísérte korábbi főnökét, Sir John Simont nem éppen jól időzített, de nem is sikertelen berlini látogatására. A külügyminiszter találkozott Hitlerrel is, és azzal a fontos, már említett hírrel tért vissza Londonba, hogy Hitler szerint Németország *légi egyensúlyban van Nagy-Britanniával.* Edent nyomban Moszkvába menesztették, s ő építette ki azokat a kapcsolatokat Sztálinnal, amelyeket néhány évvel később azután sikerült feleleveníteni. Hazafelé vezető útján repülőgépe heves, hosszan tartó viharba került, és Eden az idegösszeomlással határos állapotban érkezett Londonba az életveszélyes repülőút után. Az orvosok közölték, hogy nem utazhatik Simonnal a stresai értekezletre, és a következő néhány hónapban gyakorlatilag munkaképtelen volt. Így aztán a miniszterelnök úgy döntött, hogy személyesen kíséri el a külügyminisztert, jóllehet az idő tájt egészségi állapotával, romló látásával, szellemi képességeivel nemigen volt már ereje teljében. Nagy-Britanniát tehát nem éppen erős küldöttség képviselte ezen a rendkívül jelentős találkozón. Franciaország nevében Flandin és Laval, Olaszország nevében Mussolini és Suvich vett részt az értekezleten.

Valamennyien egyetértettek abban, hogy a nyílt szerződésszegés tűrhetetlen, végtére is a szerződés létrejötte milliók életébe került. De a brit küldöttek már az elején megmondták, hogy szerződésszegés esetén szó sem lehet szankciókról. Mi sem természetesebb, mint hogy ezek után az értekezlet minden állásfoglalása írott malaszt maradt. A résztvevők egyhangúlag elfogadott határozatban jelentették ki, hogy a szerződések „egyoldalú” megszegése elfogadhatatlan, és felszólították a Népszövetség végrehajtó tanácsát, hogy foglaljon állást az eléje tárt helyzetről. Az értekezlet második napjának délutánján Mussolini erőteljes hangú beszédében biztosította támogatásáról a határozatot, és nyíltan szót emelt az olyan hatalmak ellen, amelyek más hatalmak megtámadására készülnek. A konferencia zárónyilatkozata a következőképpen hangzott:

A három hatalom arra törekszik, hogy a Népszövetség keretében kollektív erőfeszítéssel fenntartsák a békét. Tökéletes egyetértésben minden igénybe vehető eszközzel szembeszállnak a szerződések minden egyoldalú megtagadásával, amely veszélyeztetheti Európa békéjét, és e célból szoros és szívélyes együttműködésben fognak cselekedni.

Beszédében az olasz diktátor különös nyomatékkal hangsúlyozta az „Európa békéjét” szavakat, és az „Európa” szó után feltűnő szünetet is tartott. A brit külügyminisztérium képviselői nyomban felfigyeltek rá, hogy az olasz diktátor hangsúlyozottan csak Európáról beszél. Figyelmesen hallgatták Mussolini szavait, és tisztában voltak vele, hogy Mussolini hajlandó ugyan együttműködni Franciaországgal és Angliával a német újrafegyverkezés megakadályozása érdekében, de fenntartja magának a jogot, hogy egy kis kirándulást tegyen Abesszíniába Afrikában, amikor megfelelőnek tartja az alkalmat. A külügyminisztérium küldöttei még aznap éjszaka megvitatták, felvessék-e ezután az abesszin kérdést. Végül is úgy döntöttek, hogy az adott helyzetben nem ajánlatos felszólítani Mussolinit, hogy óvakodjék Abesszínia megtámadásától, mert ezzel kétségkívül kedvét szegnék, márpedig mindenáron azt akarták, hogy számíthassanak Olaszországra Németországgal szemben. Ezért aztán nem is hozták szóba a kérdést; a hallgatás beleegyezés, és Mussolini úgy fogta fel a történteket, s bizonyos értelemben igaza is volt, hogy a szövetségesek helybenhagyták kijelentéseit, és szabad kezet fognak adni neki Abesszíniával szemben. A franciák sem szóltak hozzá a dologhoz, s azzal a konferenciát bezárták.

A Népszövetség tanácsa április 15-e és 17-e között annak rendje s módja szerint megvitatta, hogy megszegte-e Németország a versailles-i szerződést, amikor kihirdette az általános hadkötelezettséget. A tanács ülésein a következő hatalmak képviseltették magukat: az Argentin Köztársaság, Ausztrália, Nagy-Britannia, Chile, Csehszlovákia, Dánia, Franciaország, Lengyelország, Mexikó, Olaszország, Portugália, Spanyolország, a Szovjetunió és Törökország. Valamennyien szavazatukkal erősítették meg azt az elvet, hogy a szerződések nem szeghetők meg „egyoldalúan”, és az ügyet a szövetség közgyűlése elé utalták. Ezzel egy időben a balti-tengeri flottaegyensúly alakulását mélységes aggodalommal figyelő három skandináv állam, Svédország, Norvégia és Dánia külügyminisztere is összeült, és egyhangú támogatásáról biztosította a határozatot. Összesen tizenkilenc ország tiltakozott hivatalosan. De milyen hiábavaló volt a szavazatuk, ha egyszer nem akadt egyetlen hatalom, egyetlen hatalmi csoportosulás sem, amely legalább végső eszközként számításba vette volna, hogy ERŐT alkalmazzon!

Laval nem volt hajlandó ugyanazzal a határozottsággal közeledni Oroszországhoz, mint Barthou. Csakhogy Franciaország előtt sürgős feladatok álltak. Akik szívükön viselték az ország sorsát, mindenekelőtt azt tartották szükségesnek, hogy nemzeti egység jöjjön létre a kétéves katonai szolgálat dolgában, amelyet márciusban csak csekély többséggel hagyott jóvá a parlament. Csakis a szovjet kormány bírhatta beleegyezésre azt a sok franciát, aki hűségesen ragaszkodott hozzá. Ezenkívül a lakosság többsége országszerte azt kívánta, hogy újítsák fel az 1895-ös szövetséget, vagy hozzanak létre hozzá hasonlót. Május másodikán a francia kormány aláírta a francia–szovjet szerződést. Ködös okmány volt ez, de ötéves időszakra kölcsönös segítségnyújtást írt elő agresszió esetére.

Ezután Laval, kézzelfogható belpolitikai sikerek reményében, háromnapos látogatást tett Moszkvában. Maga Sztálin fogadta. Abban a helyzetben vagyok, hogy hosszas tárgyalásaik tartalmáról egy eddig kiadatlan részlettel szolgálhatok. Sztálin és Molotov természetesen mindenekelőtt azt szerette volna tudni, mekkora erőt tud a francia hadsereg csatasorba állítani a nyugati fronton, hány hadosztályból áll, mennyi a szolgálati idő. Miután mindezt megvitatták, Laval azt kérdezte: „Nem tehetnének valamit Oroszországban a vallás és a katolikusok javára? Nagyon megkönnyítenék vele a dolgomat a pápánál.” „Úgy! Szóval a pápánál? – mondta Sztálin. – És *neki* hány hadosztálya van?” Nincs értesülésem róla, mit válaszolt erre Laval, mindenesetre utalhatott rá, hogy vannak olyan seregek, amelyek díszszemléken nem vehetők szemügyre. Lavalnak kezdettől fogva nem volt szándékában olyasfajta kézzelfogható kötelezettséget vállalni Franciaország nevében, amilyenre a szovjetek általában igényt tartanak. Mégis sikerült elérnie, hogy Sztálin május 15-én nyilvános nyilatkozatban támogassa azokat a francia védelmi erőfeszítéseket, amelyeknek az a céljuk, hogy az ország biztonságához nélkülözhetetlen szinten tartsák a fegyveres erőket. Ennek az útmutatásnak alapján nyomban fordulat állt be a francia kommunisták magatartásában: harsány támogatásban részesítették a védelmi programot és a kétéves katonai szolgálatot. Az európai biztonság szempontjából a francia–szovjet szerződésnek csak korlátozott jelentősége volt, mert egyik félre nézve sem tartalmazott kötelező előírásokat arra az esetre, ha Németország megtámadná a másikat. Franciaország és Oroszország között nem jött létre valódi szövetség. Sőt a francia külügyminiszter Krakkóban megszakította hazafelé vezető útját, hogy részt vegyen Piłsudski marsall temetésén. Ott Göringgel is találkozott, és igen szívélyesen elbeszélgetett vele. Elmondta neki, mennyire nem bízik a szovjetekben, mennyire rossz véleménnyel van róluk, és a németek nem is mulasztották el, hogy minderről tájékoztassák Moszkvát. [...]

[...] Ekkoriban a brit és a német tengerészeti minisztérium között jó ideje tárgyalások folytak már a két ország haditengerészetének arányáról. A versailles-i szerződés értelmében a németek legföljebb hat tízezer tonnás páncélos hajót és hat, legföljebb hatezer tonnás könnyűcirkálót építhettek. Mármost a brit tengerészeti minisztériumnak tudomására jutott, hogy a két legújabb zsebcsatahajó, a *Scharnhorst* és a *Gneisenau* nagyságára és típusára nézve is jelentős mértékben eltér attól, amit a szerződés engedélyezett. Mint kiderült, valójában a lehető legmodernebb, huszonhatezer tonnás könnyű csatacirkálókról, más szóval legnehezebb kereskedelmi rombolókról volt szó.

A tengerészeti minisztérium, miután tudomást szerzett róla, hogy a németek szemérmetlenül és csalárdul, előre megfontolt szándékkal legalább két éve (1933 óta) megszegik a békeszerződést, azt tartotta a legjobb megoldásnak, ha tengerészeti egyezményt köt Németországgal. Őfelsége kormánya még francia szövetségesének véleményét sem kérte ki, és a Népszövetséget sem értesítette. Miközben a Népszövetséghez fordult, és tagállamainak támogatását kérte, hogy tiltakozzanak, amiért Hitler megszegte a szerződés katonai előírásait, ő maga éppen azon igyekezett, hogy kétoldalú egyezmény útján ugyanannak a szerződésnek tengerészeti előírásait elsöpörje.

A megállapodásban az volt a leglényegesebb, hogy a német flotta nagysága nem haladhatja meg a brit egyharmadát. A tengerészeti minisztérium nagyon vonzónak találta ezt a megoldást, mert emlékezett rá, hogy a nagy háború előtti években ennél sokkal rosszabb eredménnyel kellett beérnie: akkor tizenhat a tízhez volt a két flotta aránya. A britek készpénznek vették a németek fogadkozásait, és a biztató távlat érdekében hajlandónak mutatkoztak megadni Németországnak a jogot, hogy tengeralattjárókat építsen, jóllehet ezt a békeszerződés kifejezetten megtiltotta. A német tengeralattjáró-flotta nagyságát a brit tengeralattjáró-flotta erejének hatvan százalékában szabták meg, de lehetővé tették, hogy rendkívüli körülmények esetén Németország ugyanannyi tengeralattjáróval rendelkezzék, mint Nagy-Britannia. A németek természetesen megígérték, hogy tengeralattjáróikat sohasem vetik be kereskedelmi hajók ellen. Akkor viszont miért volt rájuk szükség? Hiszen a hadihajók számarányát nem változtathatták meg, hacsak nem akarták megszegni az egyezményt.

Amikor a britek lehetővé tették, hogy a német flotta elérje az angol erejének egyharmadát, olyan hajóépítési programot indítottak el Németországban, amely legalább tíz évre lekötötte az egész német hajóipar teljes kapacitását. Vagyis gyakorlatilag semmilyen korlátot nem állítottak a német haditengerészet növelése elé. A németek olyan gyorsan növelhették flottájukat, amennyire csak erejükből futotta. Sőt a britek által engedélyezett hajókvóta olyan bőségesnek bizonyult, hogy Németország nem is tartotta érdemesnek kihasználni. Részben kétségkívül azért nem, mert a hadihajó- és a harckocsigyártás között vetélkedés indult a páncélozott lemezekért. A megállapodás öt csatahajót, két repülőgép-hordozót, huszonegy cirkálót és hatvannégy rombolót engedélyezett a németeknek. A háború kitörésekor azonban mindössze két csatahajójuk, tizenegy cirkálójuk és huszonöt rombolójuk volt készen vagy csaknem készen, azaz jóval kevesebb, mint fele annak, amit oly nagylelkűen megengedtünk nekik. Repülőgép-hordozót egyet sem építettek. Erőforrásaikat cirkálók és rombolók építésére összpontosították, és így 1939–1940-re kedvezőbb helyzetben készülődhettek a Nagy-Britannia elleni háborúra, mint ha több csatahajót építettek volna. Mint ma már tudjuk, Hitler úgy tájékoztatta Raeder tengernagyot, hogy 1944–1945-ig nem várható angol–német háború. A német flottaépítés terve tehát hosszú távú program volt. Németország csak a tengeralattjárók építésében érte el a megállapodásban megszabott határt. Mihelyt pedig képes volt rá, hogy átlépje a hatvanszázalékos küszöböt, elővette a megállapodásnak azt a cikkét, amely rendkívüli esetben száz százalékot engedélyezett, s végül a háború kitörésekor már ötvenhét tengeralattjáróval rendelkezett.

Az új csatahajók tervezésekor a németeknek az az előnyük is megvolt, hogy nem vettek részt sem a washingtoni flottaegyezményben, sem a londoni konferencián. Így aztán haladéktalanul hozzáláttak a *Bismarck* és a *Tirpitz* építéséhez, és miközben Nagy-Britannia, Franciaország és az Egyesült Államok legfeljebb harmincötezer tonnás hajókat építhetett, ezt a két német hajót negyvenötezer tonnásra tervezték, és amikor elkészültek, kétségkívül a világ legerősebb hadihajói voltak.

Hitler ezenkívül nagy diplomáciai hasznot is húzott a megállapodásból: megosztotta vele a szövetségeseket, elérte, hogy egyikük beleegyezését adja a versailles-i szerződés megcsonkításához, és egyezménnyel szentesítse a németeknek azt a törekvését, hogy teljes fegyverkezési szabadságra tegyenek szert. A megállapodás híre újabb csapásként érte a Népszövetséget. A franciák teljes joggal panaszolták fel, hogy Nagy-Britannia létfontosságú érdekeiket sértette meg, amikor engedélyezte a németeknek, hogy tengeralattjárókat építsenek. Mussolini úgy értelmezte az epizódot, mint annak bizonyítékát, hogy Nagy-Britannia rosszhiszeműen jár el szövetségeseivel szemben, és bármeddig hajlandó elmenni a Németországgal való megegyezés útján, amíg önnön haditengerészeti érdekeit nem fenyegeti veszély, tekintet nélkül arra, hogy mekkora kárt okoz a német szárazföldi haderő növekedésétől fenyegetett baráti hatalmaknak. Cinikusnak és önzőnek ítélte meg Nagy-Britannia magatartását, s további bátorítást merített belőle az Abesszínia elleni terveihez. A skandináv országoknak pedig, amelyek alig két héttel korábban oly bátran csatlakoztak a németországi általános hadkötelezettség elleni tiltakozáshoz, most azt kellett tapasztalniuk, hogy a színfalak mögött Nagy-Britannia olyan német flotta építéséhez járult hozzá, amely a brit tengeri haderő egyharmadát nem haladhatja ugyan meg, de a Balti-tengeren így is korlátlan úr lesz.

[...]

Katonai szempontból a németek akkor intézték a legnagyobb kihívást a versailles-i szerződés ellen, amikor 1935. március 16-án hivatalosan bevezették a kötelező katonai szolgálatot. Ezután nyomban megkezdődött a német hadsereg felduzzasztása és átszervezése, s ennek nemcsak technikai jelentősége volt. Ekkor fogalmazták meg, mi is a szerepe a hadseregnek a nemzetiszocialista államban. 1935. május 21-én törvényt hoztak azzal a céllal, hogy az addig titokban kiképzett szakmai elit azontúl egy egész nemzet fegyveres megtestesítője legyen. A hadsereg nevét Reichswehrről Wehrmachtra változtatták. Legfelsőbb parancsnoka a Führer lett. A katonákat nem az alkotmányra eskették fel, mint addig, hanem Adolf Hitler személyére. A hadügyminisztériumot közvetlenül a Führer irányítása alá rendelték. A katonai szolgálat alapvető állampolgári kötelességnek minősült, és a hadsereg feladatává tették, hogy egyszer s mindenkorra egységbe kovácsolja a birodalom lakosságát. A törvény 2. cikkében ez olvasható: „A Wehrmacht a német nép harci ereje és katonai nevelőiskolája."

Más szóval hivatalosan törvényesítették, amit Hitler a *Mein Kampf*-ban írt:

> *Az eljövendő nemzetiszocialista államnak nem szabad megismételnie a múlt hibáit, nem szabad olyan feladatokat rónia a hadseregre, amelyek nem rá tartoznak. A német hadsereg nem a törzsi sajátosságok fenntartásának iskolája, hanem olyan iskola, amely valamennyi német kölcsönös megértését és nevelését szolgálja. Mindannak, ami a nemzet életében bomlasztólag hathat, a hadsereg révén egyesítő erőre kell szert tennie. A hadseregnek el kell érnie továbbá, hogy minden egyes fiatal felülemelkedjék szűkebb pátriájának szűk horizontján, és elfoglalja helyét a német nemzetben. Meg kell tanítania rá, hogy ne szülőhelyének, hanem szülőhazájának határait tisztelje, mert egy napon majd ezeket a határokat kell védenie.*

Ezen az ideológiai alapon a törvény a hadsereg területi szervezeti rendszerét is megváltoztatta. Három parancsnokságot hoztak létre, az egyik Berlinben, a másik Kasselben, a harmadik Drezdában székelt, s mindegyiket tíz (később tizenkét) Wehrkreisra (katonai körzetre) osztották. Mindegyik katonai körzethez három hadosztályból álló hadtest tartozott. Ezenkívül elrendelték egy újfajta alakulat, a páncéloshadosztályok létrehozását. Hármat hamarosan fel is állították.

Részletes rendelkezéseket hoztak a katonai szolgálatról is. Az új rezsim a német ifjúság militarizálását tekintette elsőrendű feladatának. A Hitlerjugendből kinövő tizennyolc éves német ifjak önkéntes alapon két évre beléptek az SA-ba. Az 1935. június 26-án kiadott törvény értelmében minden huszadik évét betöltő német férfi köteles volt hat hónapon át munkaszolgálatot teljesíteni. A birodalmi munkaszolgálatban a fiatalok utakat, kaszárnyákat építettek, mocsarakat csapoltak le, s így testileg és lelkileg felkészültek minden német állampolgár legelsőrendűbb kötelességére, a haza katonai szolgálatára. A munkaszolgálatban az osztálykülönbségek eltörlésén, a német nép társadalmi egységén volt a hangsúly, a hadseregben pedig a nemzet fegyelmén és területi összetartozásán.

Seeckt technikai elképzelései alapján hozzáláttak az újonnan létrehozott haderő kiképzésének és a vezető állomány felduzzasztásának gigászi feladatához is. 1935. október 15-én újabb csorba esett a versailles-i szerződésen: Hitler hivatalos ünnepség keretében és a legfőbb katonai vezetők jelenlétében megnyitotta a vezérkari akadémiát. Így jött létre a csúcsa annak a piramisnak, amelynek alapjait a birodalmi munkaszolgálat zászlóaljainak tengernyi tömege alkotta. 1935. november 7-én behívták az 1914-es korosztályt: megkezdődött 596 000 fiatal katonai kiképzése. Így a német hadsereg létszáma, legalábbis papíron, egyik napról a másikra megközelítette a hétszázezret. [...]

Mindaz, ami 1935-ig történt, még korántsem volt elegendő ahhoz, hogy Németország utolérje Franciaországot; a francia hadsereg erősebb volt, nagy tartalékokkal rendelkezett, számos erős szövetségeséről nem is szólva. Határozott fellépéssel még mindent meg lehetett volna állítani, és a fellépéshez nem lett volna nehéz megszerezni a Népszövetség támogatását. Ez esetben Németországot vagy a vádlottak padjára ültetik Genfben és kötelezik rá, hogy adjon kimerítő magyarázatot a történtekről, s engedélyezze a szövetségeseknek, hogy vizsgálóbizottságokat küldjenek a szerződésekkel ellentétes fegyverkezés és a katonai alakulatok ellenőrzése céljából, vagy – ha erre nem hajlandó – a szövetségesek ismét elfoglalják és megszállva tartják korábbi rajnai hídfőállásaikat mindaddig, amíg érvényt nem szereznek a szerződésnek. Sem tényleges ellenállással, sem jelentős vérontással nem kellett volna számolni. Így, legalábbis meghatározatlan időre, el lehetett volna halasztani a második világháborút. A francia és a brit vezérkar meglehetősen pontosan látta a helyzetet és az események alakulásának tendenciáját. A kormányok már kevésbé. A francia kormány a pártpolitikai játékok bűvöletében élt és állandó mozgásban volt, a brit kormány viszont épp ellenkezőleg, a közmegegyezés szellemétől vezettetve követte el ugyanazokat a hibákat. Így aztán mindkettő képtelen volt az erőteljes, határozott fellépésre, pedig a nemzetközi jog és a józan előrelátás egyaránt igazolta volna tettüket. A francia vezetők elvetették szövetségesüknek azt a javaslatát, hogy csökkentsék haderejüket, de akárcsak brit kollégáikból, őbelőlük is hiányzott az a képesség, hogy kézzelfogható intézkedéseket tegyenek a német háborús készülődés, vagy ahogy Seeckt kifejezte magát, „a német katonai erő feltámasztása" ellen.

8 / Szankciók Olaszország ellen. 1935

A világbékét újabb súlyos csapás érte. Nem sokkal azután, hogy Nagy-Britannia számára elveszett a légi paritás, Olaszország átállt Németország oldalára. E két esemény lehetővé tette Hitlernek, hogy tovább lépjen előre megszabott, halálos útján. Már szó volt róla, milyen segítőkésznek mutatkozott Mussolini az osztrák függetlenség védelmében s ennélfogva Közép- és Délkelet-Európa sorsának alakításában. Most azonban átment a másik táborba. Ettől kezdve a náci Németország nem volt többé egyedül. Maga mellett tudhatta az első világháborús szövetségesek egyik legfontosabbikát. A nemzetközi biztonsághoz oly elengedhetetlen erőegyensúlynak ez a megbomlása súlyos teherként nehezedett kedélyemre.

Mussolini abesszíniai tervei sehogyan sem illettek a XX. század etikájához. Ahhoz a sötét korhoz illettek volna, amelyben a fehér ember úgy hitte, joga van meghódítani a sárga, a barna, a fekete, a rézbőrű emberek földjét, s nagyobb erejével és tökéletesebb fegyvereivel igába hajtani a helyi lakosságot. Igaz, felvilágosult korunkban olyan bűnöket követett el az ember, amelyektől a régi idők vademberei visszarettentek volna, vagy amelyekre nem is lettek volna képesek. Olaszország magatartása egyszerre volt elavult és elítélendő. Abesszínia ráadásul a Népszövetség tagja volt. És bármilyen különös, 1923-ban éppen Olaszország szorgalmazta felvételét, Nagy-

Britanniával szemben. A britek azzal érveltek, hogy az etiópiai kormány jellege, a vad zsarnokság és szolgaság, a folytonos törzsi háborúskodás nem egyeztethető össze a népszövetségi tagsággal. Olaszországnak azonban sikerült kiharcolnia, hogy Abesszíniát felvegyék a Népszövetségbe, és így Etiópiát is megillették azok a jogok és biztosítékok, amelyeket a szövetség nyújthatott. Sőt éppen Abesszínia esete állította erőpróba elé a világ kormányzására hivatott szervezetet, amelybe annyi jó szándékú ember vetette minden reményét.

Az olasz diktátort nem csupán a területi terjeszkedés vágya vezérelte. Uralma és biztonsága a tekintélyétől függött. Az olaszok nem felejtették el, hogy negyven évvel azelőtt milyen megalázó vereséget mértek rájuk az abesszinek, sem pedig azt, hogy a világ gúnykacajjal fogadta a szétvert olasz hadsereg foglyul ejtett katonáinak szégyenletes megcsonkítását. Emlékeztek arra is, hogyan állt bosszút Nagy-Britannia hosszú évek múltán Khartoumért és Majubáért. Úgy gondolták, ha bosszút állnak Aduáért, férfiasságuknak adják tanúbizonyságát, és ez csaknem olyan fontos lett volna nekik, mint Franciaországnak Elzász-Lotharingia visszaszerzése. Mussolini úgy látta, akkor szilárdíthatja meg legkönnyebben és legkockázatmentesebben hatalmát, akkor növelheti hazájának európai tekintélyét, ha bekebelezi Abesszíniát a nemrégiben létrehozott olasz birodalomba, és ezzel kiköszörüli a régi csorbát. A gondolatmenet hamis volt és elítélendő, mégis említésre érdemes, mert mindig hasznos, ha megpróbáljuk megérteni más országok cselekedeteinek indítékait.

Éreztem, hogy feltartóztathatatlanul közeledik az idő, amikor élethalálharcra kényszerülünk a náci Németországgal, és egyszerűen nem mertem elhinni, hogy Olaszország elhidegül tőlünk, sőt egyenesen az ellentáborhoz csatlakozik. Tudtam, ebben a helyzetben nem tűrhetjük szótlanul, hogy a Népszövetség egyik tagállama rátámadjon a másikra, különben a nemzetközi szervezet megbénul, s nem töltheti be küldetését, nem olvaszthatja egységbe azokat az erőket, amelyek megálljt parancsolhatnak a feltámadóban lévő Németországnak és elháríthatnák a félelmetes hitleri fenyegetést.

[...]

A stresai konferencia óta nyilvánvaló volt, hogy Mussolini Abesszínia meghódítására készülődik. Nem lehetett kétséges, hogy a brit közvélemény ellenezni fogja az olasz agressziót. Azok, akik velem együtt Hitlerben nemcsak a békére nézve, hanem fennmaradásunkra nézve is halálos veszélyt láttak, rettegtek attól, hogy az akkor elsőrendű nagyhatalomnak számító Olaszország átáll az ellenség oldalára. [...]

Ma már tudjuk, hogy ha bátran cselekszünk, sikerült volna elvágnunk Olaszországot Etiópiától, és az ebből eredő esetleges tengeri csatában felülkerekedtünk volna. Sohasem javasoltam, hogy Nagy-Britannia egyedül cselekedjék, de ha már eddig elmentünk, gyalázatos dolog volt takarodót fújni. Mussolini sohasem merte volna összemérni erejét velünk, ha a brit kormány határozottan lép fel. Csaknem az egész világ ellene volt, egymagában kellett volna tehát hadba szállnia Nagy-Britanniával, s egy olyan háborúban kellett volna kockára tenni rendszerének létét, amelynek kimenetelét egy földközi-tengeri flottaakció döntötte volna el. Hogyan szánhatta volna rá magát Olaszország erre a háborúra? Korszerű könnyűcirkálók dolgában némi fölényben volt ugyan, de egész flottája negyede volt csak a britnek. Nagy létszámú, milliósnak hirdetett sorkatonasága be sem avatkozhatott volna a harcokba. Légierejének minősége és mennyisége messze elmaradt még a mi szegény légiflottánkétól is. A blokád nyomban elszigetelte volna, és akkor az abessziniai olasz csapatok ellátás és lőszer nélkül maradnak. Németország egyelőre nem siethetett volna Mussolini segítségére. Ha volt valaha alkalom arra, hogy jó ügy érdekében döntő csapást mérjünk az ellenfélre, mégpedig minimális kockázattal, hát ez volt az. A brit kormánynak azonban nem volt meg a lélekjelenléte hozzá, hogy kihasználja az alkalmat, és erre egyetlen mentsége van: őszinte békeszeretete. Csakhogy ez a békeszeretet végül is az elmulasztottnál összehasonlíthatatlanul szörnyűségesebb háborúra vezetett. Mussolini blöffje sikerült, s az események egy fontos szemlélője messzemenő következtetéseket vont le a fejleményekből. Hitler már régen elszánta magát a hódító háborúra. Most pedig megállapította magában, hogy a brit birodalom a végtelenségig elkorcsosult, s mire rájött, hogy ez tévedés, mind a béke, mind a maga szempontjából egyaránt késő volt már.

[...]

Az abesszin ellenállás összeomlása, az egész ország bekebelezése az olasz birodalomba nagyon nemkívánatos hatást tett a német közvéleményre. Még azok is, akik helytelenítették Mussolini politikáját vagy eljárását, csodálattal adóztak neki, amiért szemlátomást oly gyorsan, eredményesen és kíméletlenül vezette a hadjáratot. Általában úgy vélték, hogy Nagy-Britannia alaposan meggyengült ebben az erőpróbában. Egy életre ellenségévé tette Olaszországot; egyszer s mindenkorra felbomlasztotta a stresai frontot; s ahogy csökkent Nagy-Britannia tekintélye a világban, úgy nőtt az új Németország ereje és presztízse. „Megdöbbentő – írta egyik képviselőnk Bajorországból –, milyen megvetéssel emlegetik sok helyütt Nagy-Britanniát... Attól tartok, ezentúl keményebb lesz a németek magatartása a nyugat-európai rendezésről és általában az európai és az Európán kívüli kérdések rendezéséről folyó tárgyalásokon.”

[...]

Sajnos pontosan ez volt a helyzet. Őfelsége kormánya egy nagy nemzetközi ügy bajnokaként meggondolatlan lépésekre ragadtatta magát. Biztató szavakkal feltüzelt ötven országot. Amikor azonban szembe találta magát a nyers tényekkel, Baldwin visszavonulót fújt. Már régóta úgy alakította politikáját, hogy a közvélemény befolyásos rétegeinek kedvére tegyen, ahelyett hogy az európai realitásokra lett volna tekintettel. Olaszországot elidegenítette magától, s ezzel felborította az európai egyensúlyt, anélkül hogy egy szemernyit is használt volna vele Abessziniának. A Népszövetséget pedig vesztett csatába vezette, s ezzel súlyos, ha ugyan nem egyenesen végzetes csapást mért rá.

9 / Hitler lesújt. 1936

[...]

1935-ben a nyugati hatalmak hiába igyekeztek létrehozni az úgynevezett keleti Locarnót, erőfeszítéseik sorra hajótörést szenvedtek Németország elutasító magatartásán. Ebben az időben az új Reich a bolsevizmus elleni védőbástyának állította be magát, és kijelentette, hogy szó sem lehet róla, hogy együttműködjék a szovjetekkel. December 18-án Hitler azt mondta a berlini lengyel nagykövetnek, határozottan ellenzi, „hogy a Nyugat bármiféleképpen együttműködésre lépjen Oroszországgal”. Így akarta akadályozni és aláaknázni a Moszkvával közvetlen megegyezésre törekvő franciák kísérleteit. A francia–szovjet szerződést már májusban aláírták, de egyik fél sem ratifikálta. És a német diplomácia egyik fő céljának tekintette, hogy megakadályozza az egyezmény ratifikálását. Lavalt figyelmeztették Berlinből, hogy ha mégis rászánná magát, többé ne számítson semmiféle francia-német közeledésre. Laval ettől fogva még inkább vonakodott az egyezmény ratifikálásától, de végül is nem tudta megakadályozni.

1936 januárjában Flandin, az új francia külügyminiszter Londonba érkezett, hogy részt vegyen V. György király temetésén. Érkezésének napján a Downing streeten Baldwin és Eden vacsoravendége volt. A beszélgetés csakhamar arra terelődött, mit tenne Franciaország és Nagy-Britannia, ha Németország megsértené a locarnói szerződést. Megállapították, hogy ez az eshetőség nagyon is valószínű, mert hiszen ekkor Franciaország már elhatározta, hogy ratifikálja a francia–szovjet szerződést. Flandin megígérte, hogy kikéri kormányának és a francia vezérkarnak a hivatalos véleményét. Saját beszámolója szerint februárban aztán Genfben közölte Edennel, hogy ha Németország megszegi a szerződést, Franciaország a Népszövetség rendelkezésére bocsátja haderejét, és arra kérte a brit minisztert, hogy ebben az esetben Nagy-Britannia a locarnói egyezmény szellemében siessen Franciaország segítségére.

A francia képviselőház február 27-én ratifikálta a francia–szovjet szerződést, és másnap a berlini francia nagykövetet utasították, hogy vegye fel a kapcsolatot a német kormánnyal, és érdeklődje meg, hogyan lehetne tárgyalást kezdeni egy francia–német megegyezésről. Hitler néhány napi gondolkodási időt kért. Március 7-én tíz órakor von Neurath német külügyminiszter magához hívatta a brit, a francia, a belga és az olasz nagykövetet, s bejelentette, hogy Németország olyan huszonöt éves szerződést javasol, amely intézkednék a rajnai határ mindkét oldalának demilitarizálásáról, a légierők korlátozásáról, s ezenkívül előírná, hogy Németország megnemtámadási szerződést kössön keleti és nyugati szomszédaival.

A rajnai „demilitarizált övezet" létrehozásáról már a versailles-i szerződés 42., 43. és 44. cikke is rendelkezett. Ezek megtiltották, hogy Németország erődítményeket tartson fenn és hozzon létre a Rajna bal partján és a jobb part ötven kilométer széles sávjában. Németországnak csapatokat sem volt szabad állomásoztatnia ebben az övezetben, hadgyakorlatokat sem tarthatott, és nem tehetett ott előkészületeket a mozgósításra. Mindezt a résztvevők szabad elhatározásából létrejött locarnói szerződés tetőzte be. Aláírói egyéni és kollektív garanciát vállaltak a német–belga és a német–francia határ fenntartására. A locarnóri szerződés 2. cikkében Németország, Franciaország és Belgium kötelezettséget vállalt, hogy nem indít támadást ezeken a határokon át. Kimondták továbbá, hogy ha a versailles-i szerződés 42. vagy 43. cikkét megsértik, ezt a felek nem provokált agressziónak fogják minősíteni, s a sértett szerződő felek haladéktalan cselekvéssel válaszolnak, ha a demilitarizált övezetben fegyveres erők jelennek meg. A szerződésszegésről haladéktalanul értesítik a Népszövetséget, az pedig, ha a szerződésszegés csakugyan fennáll, ajánlással fordul az aláíró hatalmakhoz, s ebben felhívja figyelmüket, hogy kötelesek katonai segítséget nyújtani a sértett félnek.

1936. március 7-én, déli tizenkét órakor, vagyis két órával azután, hogy huszonöt éves szerződésre tett javaslatot, Hitler bejelentette a Reichstagban, hogy vissza kívánja foglalni a Rajna-vidéket. Sőt, miközben beszédét tartotta, a német hadoszlopok már át is lépték az övezet határát, és behatoltak a legfontosabb német városokba. Mindenütt ujjongó tömegek üdvözölték őket, örömüknek csak az szabott határt, hogy tartottak a szövetségesek megtorlásától. Hitler a brit és az amerikai közvélemény megtévesztése céljából egyszersmind azt is bejelentette, hogy a megszállás merőben jelképes. A londoni német nagykövet még aznap átnyújtotta Edennek ugyanazokat a javaslatokat, amelyeket reggel Neurath közölt Berlinben a locarnói hatalmak nagyköveteivel. Ez megnyugvással tölthetett el mindenkit, aki az Atlanti-óceán két partján arra vágyott, hogy az orránál fogva vezessék. Eden ridegen válaszolt a nagykövetnek. Ma már persze tudjuk, hogy a békülékeny javaslatok Hitler terveinek szerves részét alkották, s pusztán leplezni voltak hivatva a már eldöntött erőszakos lépést, ennek sikere pedig Hitler személyes tekintélye és így programjának következő lépései szempontjából egyaránt életbe vágó volt.

Németország ezzel nemcsak azt a kötelezettségét sértette meg, amit Versailles-ban a háborús erőszak hatására vállalt, hanem a békeidőben szabadon megkötött locarnói szerződést is, és ráadásul abból húzott hasznot, hogy a szövetségesek baráti gesztussal jóval a megszabott idő előtt kivonultak a Rajna-vidékről. A hír világszerte nagy felindulást keltett. Franciaországban Sarraut miniszterelnök kormánya, amelyben Flandin volt a külügyminiszter, felháborodott hangon reagált, és szövetségeseihez, valamint a Népszövetséghez fordult. Ebben az időben Franciaország befolyása alatt állt a

„kisantant”, vagyis Csehszlovákia, Jugoszlávia és Románia. A francia szövetségi rendszerhez kapcsolódtak a balti államok és Lengyelország is. Franciaország azonban mindenekfölött Nagy-Britanniához fordulhatott joggal, mivel német agresszió esetére mi vállaltunk kezességet határainak sérthetetlenségéért, és korábban mi sürgettük, hogy ürítse ki a Rajna-vidéket. Márpedig afelől nem lehetett kétség, hogy Németország nemcsak a békeszerződést sértette meg, hanem a locarnói egyezményt is, következésképp életbe léptek az aláíró hatalmak szerződéses kötelezettségei.

Franciaországot villámcsapásként érte a hír. Sarraut és Flandin első gondolata az volt, hogy haladéktalanul elrendeli az általános mozgósítást. Ezt követelte volna meg tőlük a kormányzati felelősség, s ha megtették volna, a többieket is csatlakozásra kényszerítik. Franciaország léte forgott kockán. De ők képtelenek voltak Nagy-Britannia egyetértése nélkül cselekedni. Ez magyarázatnak megfelel, de nem menti őket. Létfontosságú dologról volt szó, és minden valamirevaló francia kormány önállóan cselekedett volna a helyükben, és bízott volna szövetségesének szerződéses kötelezettségvállalásában. Ezekben a zaklatott években az állandóan változó összetételű francia kormányok miniszterei nemegyszer ürügyül használták fel a britek pacifizmusát a magukéra. Akárhogy volt is azonban, a britektől kétségkívül semmi biztatást nem kaptak rá, hogy szembeszálljanak a német agresszióval. Ellenkezőleg, ők haboztak ugyan cselekedni, a britek azonban annál kevésbé haboztak lebeszélni őket a cselekvésről. Vasárnap reggeltől estig lázas telefonbeszélgetések zajlottak London és Párizs között. Őfelsége kormánya felszólította a franciákat, hogy várjanak, amíg a két ország a helyzet alapos ismeretében fel nem készül az együttes cselekvésre. Bársonyszőnyeg a visszavonuláshoz!

London nem hivatalos válasza kijózanítóan hatott a franciákra. Lloyd George sietett kijelenteni: „Megítélésem szerint Hitler legfőbb bűne nem a szerződésszegés, hiszen provokáció történt.” És még hozzátette: „Remélem, nem veszítjük el a fejünket.” Feltehetően azt értette provokáción, hogy a szövetségesek nem mentek még messzebbre a leszerelésben. Snowden lord a felajánlott megnemtámadási szerződésre összpontosította a figyelmét, és kijelentette, hogy a szövetségesek egyszerűen válasz nélkül hagyták Hitler korábbi békekezdeményezéseit, ám a népek nem fogják megengedni, hogy *ez* a békeajánlat is süket fülekre találjon. Lehetséges, hogy a szavak tükrözik az akkori félrevezetett brit közvélemény nézeteit is, de szerzőikre sem vetnek jó fényt. A brit kormány mindenáron a legfájdalommentesebb megoldásra törekedett, úgy gondolta, az a legegyszerűbb, ha Franciaországot rábírja, hogy ismét a Népszövetséghez forduljon.

Franciaországban sem volt egység. A politikusok többnyire azt szerették volna, ha mozgósítják a hadsereget és ultimátumot intéznek Hitlerhez, a tábornokok pedig, akárcsak német ellenfeleik, nyugalomra, türelemre intettek, és halogató taktikát javasoltak. Ma már tudjuk, hogy ekkoriban nézeteltérés támadt Hitler és a német főparancsnokság között. Ha a francia kormány mozgósította volna a csaknem száz hadosztályból álló hadsereget és a (tévesen Európa legerősebb légiflottájának tekintett) légierőt, a saját vezérkara kétségkívül meghátrálásra kényszeríti Hitlert, és ezzel a Führer törekvései olyan csorbát szenvednek, amely talán egész rendszerére végzetesnek bizonyul. Nem szabad elfelejteni, hogy Franciaország ez idő tájt egymagában is elég erős volt, hogy kiűzze a németeket a Rajna-vidékről, s ráadásul, ha egyszer akcióba lép, és a locarnói szerződésre hivatkozik, Nagy-Britannia sem tagadhatta volna meg tőle segítségét. Ehelyett azonban tétlen, béna maradt, s így visszavonhatatlanul elszalasztotta az utolsó alkalmat, amikor még súlyos háború nélkül gátat vethetett volna Hitler terveinek. Közben Nagy-Britannia azt szorgalmazta, hogy a francia kormány a szankciók kudarca és az egy évvel korábbi angol–német flottaegyezmény nyomán meggyengült Népszövetségre hárítsa át a felelősséget.

Március 9-én, hétfőn Eden Párizsba utazott Halifax lord és Ralph Wigram kíséretében. Eredetileg azt tervezték, hogy Párizsba hívják össze a Népszövetség értekezletét, de Eden megbízásából Wigram csakhamar felkereste Flandint, s azt javasolta neki, hogy jöjjön Londonba, inkább Angliában tartsák az értekezletet, mert akkor hatékonyabb brit támogatásra van kilátás. A hűséges hivatalnok csak kényszeredetten vállalta a megbízatást. Március 11-én, alighogy visszatért Londonba, felkeresett és beszámolt a történtekről. Maga Flandin is még aznap este megérkezett Londonba, és csütörtökön reggel fél kilenc körül meglátogatott Morpeth Mansions-i lakásomban. Mint megtudtam tőle, számos országnak azt javasolta, követeljék Nagy-Britanniától, hogy Franciaországgal egyidejűleg mozgósítsa tengeri, szárazföldi és légierejét, s a javaslathoz meg is szerezte a kisantant országainak, valamint más államoknak a támogatását. Felolvasta, ki mindenkitől kapott választ. Hosszú lista volt. Nem lehetett kétséges, hogy az egykori szövetségesek még mindig erőfölényben vannak. Csak cselekedniük kellett volna, s győznek. Hitler és a tábornokok ellentéteiről nem volt ugyan tudomásunk, de így is nyilvánvaló volt, hogy mi vagyunk az erősebbek. Egyszerű magánember lévén nem sokat tehettem az ügy érdekében, mindenesetre sok sikert kívántam vendégünknek, és megígértem, hogy ha segíthetek valamiben, számíthat rám. Legközelebbi elvbarátaimat aznap estére meghívtam vacsorára, hogy ők is hallgassák meg Flandin szózatát. [...]

Miután értesültem róla, hogy milyen rosszul alakulnak a dolgok, és Wigrammel is beszéltem, azt tanácsoltam Flandinnek, hogy mielőtt hazautazna, kérjen kihallgatást Baldwintól. A miniszterelnök a lehető legnagyobb udvariassággal fogadta Flandint a Downing streeten. Kifejtette, hogy a külügyekhez nem nagyon ért ugyan, de a brit nép érzelmeit jól ismeri. Márpedig a britek békét akarnak. Flandin, saját beszámolója szerint, azzal vágott vissza, hogy a békét csak akkor lehet szavatolni, ha megálljt parancsolunk a hitleri agressziónak, amíg lehet. Franciaország nem akarja háborúba rántani Nagy-Britanniát, katonai segítségre nincs szüksége, maga is elboldogul a feladattal, egyszerű rendőrakcióról van szó, a franciák értesülései szerint ugyanis a rajnai német csapatoknak parancsuk van rá, hogy ha erős ellenállásba ütköznének, vonuljanak vissza. Flandin azt írja, hogy Franciaország nevében csak szabad kezet kért Nagy-Britanniától, semmi többet. Ez nem lehet igaz. Hogyan is tarthatta volna vissza Nagy-Britannia Franciaországot attól, hogy cselekedjék, ha egyszer a locarnói egyezmény értelmében minden joga megvolt hozzá? A brit miniszterelnök ismét azzal érvelt, hogy hazája nem kockáztathatja meg a háborút. Megkérdezte, végül is mit határozott a francia kormány. Erre nem kapott egyenes választ. Ekkor Flandin szerint[1] Baldwin ezt mondta: „Lehet, hogy igaza van. De ha csak *egy a százhoz is az esélye,* hogy az önök rendőrakciójából mégis háború lesz, akkor nincs jogom elkötelezni mellette Angliát." Rövid szünetet tartott, majd hozzátette: „Anglia nem készült fel a háborúra." Hogy valóban így zajlott-e le a beszélgetés, azt nem tudjuk. Flandin abban a meggyőződésben tért vissza Franciaországba, hogy megosztott hazájában csak úgy teremthető egység, ha Nagy-Britannia akaraterőt és elszántságot mutat, mivel pedig ennek semmi jele, Franciaország nem képes az erőteljes cselekvésre. Arra a gyászos következtetésre jutott, hogy Franciaország egyetlenegy valamiben reménykedhet csupán: hátha sikerül megegyeznie az egyre agresszívabbá váló Németországgal. [...]

---

[1] P.-E. Flandin: *Politique française, 1919–1940.* Párizs, 1947. 207. sk.

Amikor a Rajna-vidék sikeres megszállása után Hitler találkozott a tábornokaival, elmondhatta nekik, hogy milyen indokolatlanok voltak a félelmeik, s hogy az ő helyzetelemzése vagy inkább „intuíciója" mennyivel pontosabbnak bizonyult, mint a közönséges katonáké. A tábornokok meghajtották előtte a fejüket. Mint jó németek örömmel tapasztalták, hogy milyen gyorsan nő hazájuk európai befolyása, és hogy mennyire megosztottak, mennyire meghunyászkodnak korábbi ellenfelei. Az eset olyannyira megnövelte Hitler tekintélyét Németország legfőbb vezető köreiben, hogy ezután úgy érezte, nehezebb erőpróbákra is vállalkozhatik. De a világnak azt mondta: „Ezzel Németország valamennyi területi követelése teljesült."

Franciaországon zavarodottság lett úrrá, a legerősebb érzés a háborútól való félelem volt, és a megkönnyebbülés, hogy sikerült elkerülni. Az egyszerű angolokat azzal vigasztalta az egyszerű sajtó, hogy gondolják csak meg: „Végtére is a németek csak saját országukba tértek vissza. Mi vajon mit szólnánk hozzá, ha tíz-tizenöt évre kitiltanának bennünket, mondjuk, Yorkshire-ból?" Senkinek sem szúrt szemet, hogy Németország százhatvan kilométerrel előbbre tolta a vasúti kirakodóhelyeket, ahonnan Franciaország megszállására indulhat. Senkit sem aggasztott, hogy Franciaország a kisantant hatalmainak és Európának nyíltan tudomására hozta: nincs szándékában harcolni, de ha szándékában volna is, Anglia visszatartaná. Az epizód után Hitler még inkább a Reich korlátlan ura volt, mint addig, a tábornokok pedig, akik az idáig megpróbálták mérsékletre bírni, nevetségessé váltak, s gyalázatos szégyenfolt esett hazafiúi becsületükön.

[...]

Az alsóház csak március 26-án vitatta meg a Rajna-vidék megszállását. Időközben mindössze annyi történt, hogy Londonban ülést tartott a Népszövetség tanácsa. Németországot felszólították, hogy terjessze a hágai bíróság elé a Hitler által kifogásolt francia-szovjet szerződés elleni panaszát, továbbá addig is, amíg a tárgyalások meg nem kezdődnek, ne növelje a Rajna-vidéken csapatainak létszámát. Arra az esetre, ha az utóbbi kérésnek Németország nem tenne eleget, a brit és az olasz kormány kötelezte magát, hogy életbe lépteti azokat az intézkedéseket, amelyeket a locarnói szerződés írt elő. Az olaszok ígéretét azonban nem lehetett túlságosan komolyan venni. Mussolini már szoros kapcsolatban volt Hitlerrel, Németország pedig elég erősnek érezte magát, hogy elutasítson minden olyan feltételt, amely korlátozná csapatainak létszámát a Rajna-vidéken. Eden ezért amellett kardoskodott, hogy a brit, a francia és a belga vezérkar közösen tanulmányozza és készítse elő azokat az intézkedéseket, amelyek a locarnói szerződés értelmében idővel szükségessé válhatnak. A lelkes külügyminiszter bátor beszédet tartott az alsóházban, és meg is nyerte a képviselők támogatását. Austen Chamberlain és jómagam hosszú beszédben támogattuk. A kormány langyosan fogadta a javaslatot, és Edennek még az is nagy fáradságába került, hogy nyélbe üsse a vezérkari tárgyalásokat. Az ilyesfajta tárgyalások rendszerint semmi szerepet nem játszanak a diplomáciában, inkább titokban vagy félhivatalos formában zajlanak. Mindössze ennyi volt háromheti szószaporítás és tiltakozás eredménye, ez volt minden, amivel a szövetségesek Hitler szerződésszegésére, a Rajna-vidék megszállására válaszoltak.

[...]

10 / Nyomasztó szünet. 1936–1938

[...]

Hitler 1936 márciusában foglalta el a Rajna-vidéket, és 1938 márciusában igázta le Ausztriát. Teljes két év telt el közben. Több, mint hittem volna. Minden abban a sorrendben történt, ahogy gondoltam és mondtam, csak éppen hosszabb idő telt el a két csapás között. Ezt az időt azonban Németország nem töltötte tétlenül. Gyors ütemben erődítette meg a Rajna-vidéket, s hozta létre az úgynevezett „Nyugati Fal”-at, egymás után nőttek ki a földből az állandó és ideiglenes erődítmények. A kötelező katonai szolgálat bevezetése nyomán a német hadsereg immár teljes módszerességgel növelte létszámát, azonkívül lelkes önkéntesek tömege jelentkezett katonai szolgálatra, így aztán mind létszám, mind érettség, mind harci érték dolgában hónapról hónapra erősödött. Nagy-Britanniával szemben a német légierő nemcsak megtartotta, hanem feltartóztathatatlanul növelte is fölényét. A német hadiipar teljes kapacitással termelt. Éjjel-nappal forogtak a kerekek, dübörögtek a nagykalapácsok, az ipar egyetlen hatalmas fegyvergyárrá, a lakosság egyetlen fegyelmezett hadigépezetté vált. 1936 őszén Hitler elindította a négyéves tervet, azzal a céllal, hogy háború esetére a német gazdaság, amennyire lehet, önellátó legyen. A külpolitikában pedig megvalósította azt a bizonyos „erős szövetséget", amelynek szükségességéről már a *Mein Kampf*-ban is írt. Megegyezett Mussolinival, és létrejött a Róma–Berlin tengely.

1936-ig Hitler agresszív politikáját és szerződésszegéseit nem Németország ereje, hanem Franciaország és Nagy-Britannia megosztottsága és félénksége, továbbá az Egyesült Államok elzárkózása tette lehetővé. Amikor első lépéseit tette, Hitler minden egyes esetben hazárdjátékot űzött, és tudta, hogy ha szembeszállnak vele, meg kell hátrálnia. Mindennél kockázatosabb szerencsejáték volt a Rajna-vidék megszállása és megerődítése. De fényesen sikerült. Hitler ellenfelei túlságosan határozatlanok voltak hozzá, hogy összemérjék vele erejüket, és leleplezzék blöffjét. Amikor 1938-ban újabb lépésre szánta el magát, már nem blöffölt. Az agresszió mögött erő állt, és meglehet, túlerő. Mire Franciaország és Nagy-Britannia kormánya felmérte, hogy milyen félelmetes változás állt be a helyzetben, már késő volt.

Én tovább is a legnagyobb figyelemmel kísértem katonai előkészületeinket. Szívélyes kapcsolat fűzött Sir Thomas Inskiphez, a védelmi koordináció miniszteréhez, és magánemberként mindent megtettem, hogy segítségére legyek. 1936. június 6-án kérésére memorandumot nyújtottam át neki az olyannyira szükséges hadiellátási minisztérium létrehozásáról. Az új minisztérium felállítására azonban csaknem három éven át, 1939 tavaszáig gyakorlatilag nem történt semmi, és hadiiparunk fellendítésére sem hoztak rendkívüli intézkedéseket.

1936. július végén a spanyolországi parlamenti rendszer fokozódó hanyatlása és a kommunisták, illetve a velük vetélkedő anarchisták törekvései hosszú ideig előkészített katonai lázadásba torkolltak. A lenini kommunista doktrínának és katekizmusnak szerves része az az elv, hogy a kommunistáknak támogatniuk kell minden baloldali változást, és gyönge – alkotmányos, radikális vagy szocialista – kormányokat kell hatalomra segíteniük. Azután pedig alá kell aknázniuk őket, kezükbe kell ragadniuk az abszolút hatalmat, és létre kell hozniuk a marxista államot. És csakugyan, Spanyolországban hajszálpontosan az ismétlődött meg, ami Oroszországban Kerenszkij idejében történt. Csakhogy Spanyolországot nem gyengítette meg külháború. A hadseregben maradt összetartó erő. A kommunista összeesküvéssel egy időben titkos katonai ellenpuccs volt készülőben. Egyik fél sem mondhatta törvényesnek a maga ügyét, a minden rendű és rangú spanyolok szemében pedig az volt a kérdés, hogy fennmarad-e Spanyolország.

A kommunisták annyira beszivárogtak a hanyatló parlamenti kormányzat minden pórusába, hogy a civilizált társadalmakra jellemző természetes alkotmányos biztosítékok közül nem egy már csak papíron létezett. Mindkét oldalon egymást követték a gyilkosságok, s a kommunisták erőszakossága odáig fajult, hogy politikai ellenfeleiket a nyílt utcán lőtték agyon, vagy az ágyukból kirángatva őket, végeztek velük. Madridban és környékén egymást követték az efféle gyilkosságok. A gyilkossági hullám a konzervatívok vezérének, Sotelónak a megölésével érte el tetőpontját. Sotelo olyasfajta alakja volt a spanyol politikai életnek, mint Sir Edward Carson a háború előtti Nagy-Britannia közéleti küzdelmeinek. Ez a gyilkosság adta meg a jelet a hadsereg tábornokainak a cselekvésre. Franco tábornok egy hónappal korábban levélben közölte a hadügyminiszterrel, hogy ha a kormány nem képes fenntartani a törvényességet a mindennapi életben, a hadsereg kénytelen lesz közbelépni. Spanyolország történelme bővelkedik a katonai parancsnokok *pronunciamentó*-iban, kiáltványaiban. Amikor Sanjurjo tábornok légiszerencsétlenségben életét vesztette, Franco tábornok magasba emelte a lázadás zászlaját. Maga mögött tudhatta az egész hadsereget, a közkatonaságot is beleértve, továbbá az egyházat, a Domonkos-rend kivételével, valamint csaknem a teljes jobboldalt és centrumot, és az első pillanattól kezdve számos fontos tartomány urának tudhatta magát. A spanyol tengerészek megölték tisztjeiket, és arra az oldalra álltak, amely csakhamar kommunista lett. A civilizált kormány összeomlása nyomán ugyanis a kommunista szekta ragadta magához a hatalmat, és neveltetésével teljesen összhangban cselekedett. Elkeseredett polgárháború tört ki. A kommunisták hidegvérrel gyilkolták le politikai ellenfeleiket és a módosabb polgárokat. Franco katonái kamatostul fizettek vissza mindent.

A spanyolok imponáló méltósággal néztek szembe a halállal, mindkét oldalon foglyok tömegeit végezték ki. A toledói Alcazar tisztnövendékei felülmúlhatatlan kitartással védelmezték iskolájukat, és Franco csapatai nyomban felmentésükre siettek. Dél felől előrenyomulva, a bosszú vérnyomait hagyták maguk mögött minden kommunista faluban. Az epizód méltó rá, hogy fennmaradjon a történelemkönyvekben.

Én semleges voltam ebben a viszályban. Természetesen nem rokonszenveztem a kommunistákkal. Hogyan is rokonszenvezhettem volna, hiszen ha spanyol vagyok, családommal és barátaimmal együtt megölnek. Mégis meggyőződésem volt, hogy a brit kormány jól döntött, amikor nem bonyolódott bele Spanyolország ügyeibe. Anélkül is volt dolga éppen elég. Franciaország benemavatkozási tervet terjesztett elő, s ennek értelmében egyik harcoló félnek sem lett volna szabad külföldi segítséghez jutnia. A brit, a francia, az olasz és az orosz kormány egyaránt elfogadta a javaslatot. Következésképp a legszélsőségesebb forradalmárok kezébe került spanyol kormánynak immár arra sem volt joga, hogy a birtokában levő aranyért fegyvert vásároljon. Ésszerűbb lett volna ennél természetesebb eljárást választani, s elismerni mindkét fél hadviselői státusát, ahogy az 1861–1865-ös amerikai polgárháborúban történt. Ehelyett azonban a nagyhatalmak egyöntetűen a be nem avatkozás mellett döntöttek. Nagy-Britannia szigorúan tartotta magát a megállapodáshoz; Olaszország és Németország azonban az egyik, Szovjet-Oroszország pedig a másik fél oldalán tört lándzsát, minduntalan megszegték a megállapodást, és bevetették egymás ellen katonai erejüket. Németország főleg a légierejét vetette be, s kísérleti célból olyan szörnyűségekre ragadtatta magát, mint amilyen Guernicának, ennek a védtelen városkának az elpusztítása volt.

Franciaországban Albert Sarraut-t június 4-én Léon Blum váltotta fel a miniszterelnöki székben, s kormánya a kommunisták parlamenti támogatását élvezte. A francia kommunisták azt követelték tőle, hogy hadianyag-szállítmányokkal segítse a spanyol kormányt. Cot légügyi miniszter, nem sokat törődve a hanyatlóban lévő francia légierő helyzetével, titokban repülőgépeket és felszerelést küldött a köztársasági hadseregnek. Felkavartak ezek a fejlemények, és 1926. július 31-én a következő sorokkal fordultam Corbin francia nagykövethez:

Az egyik legsúlyosabb ellenérv, amellyel álláspontom védelmében meg kell küzdenem, az a német követelés, hogy az antikommunista országok fogjanak össze. Meggyőződésem, hogy ha Franciaország repülőgépeket stb. küld a jelenlegi madridi kormánynak, az olaszok és a németek pedig a másik felet támogatják, akkor az itteni befolyásos erők Németországgal és Olaszországgal fognak rokonszenvezni, Franciaországtól pedig elfordulnak. Remélem, nem neheztel meg rám, amiért ezt megírom. Természetesen kizárólag a saját nevemben fordulok Önhöz. Nem örülök neki, hogy sokan azt szeretnék, ha Anglia, Németország és Olaszország összefogna az európai kommunizmus ellen. Nagyon egyszerű megoldás volna ez ahhoz, hogy jó is legyen.

Meggyőződésem szerint csak akkor járunk el helyesen, és akkor szolgáljuk biztonságunkat, ha a legszigorúbban tartjuk magunkat a semlegesség elvéhez, és a leghatározottabban tiltakozunk a semlegesség minden megsértése ellen. Ha az erők holtpontra jutnak, talán eljön a nap, amikor a Népszövetség közbeléphet, hogy véget vessen a szörnyűségeknek. De még ez is nagyon kétséges.

[...]

Valamikor 1937-ben találkoztam von Ribbentrop londoni német nagykövettel. Kéthetenként megjelenő cikkeim egyikében megjegyeztem, hogy a lapok hamisan számoltak be egyik beszédéről. Természetesen fogadásokon több ízben is találkoztunk már. Most megkérdezte, felkeresném-e egy kis eszmecserére. A német nagykövetség emeleti nagytermében fogadott. A beszélgetés több mint két órát tartott. Ribbentrop a lehető legudvariasabban tárgyalt velem, és töviről hegyire megvizsgáltuk az európai helyzetet, mind a fegyverkezés, mind a politika szempontjából. Mondandójának lényege az volt, hogy Németország barátságra törekszik Angliával (a kontinensen még ma is gyakran Angliának mondják Nagy-Britanniát). Azt mondta, ő lehetett volna otthon a külügyminiszter, ehelyett azonban arra kérte Hitlert, hadd jöjjön inkább Londonba, hogy minden erejét az angol-német megértés, sőt esetleg szövetség ügyének szentelje. Kijelentette, hogy Németország hajlandó volna őrködni a brit birodalom sérthetetlensége fölött. Nem zárta ki, hogy esetleg felvetődhet a német gyarmatok visszaszerzésének ügye, de biztosított róla, hogy Berlinben ezt nem tekintik lényegesnek. Németország csak azt kívánja, hogy Nagy-Britannia adjon neki szabad kezet Kelet-Európában. Növekvő lakosságának *Lebensraum*-ra, élettérre van szüksége. Lengyelországot és a danzigi korridort be kell kebeleznie. A mintegy hetvenmilliós német birodalom életéhez nélkülözhetetlen Fehér-Oroszország és Ukrajna is. Ennél kevesebbel Németország nem érheti be. A brit nemzetközösségtől és birodalomtól csak annyit kér, hogy ne avatkozzék be. Hogy jobban illusztrálja terveit, a nagykövet gyakran a falon függő hatalmas térképhez vezetett.

Meghallgattam, és habozás nélkül azt válaszoltam, hogy Nagy-Britannia meggyőződésem szerint nem lesz hajlandó szabad kezet adni Németországnak Kelet-Európában. Igaz, Oroszországgal rossz viszonyban vagyunk, és a kommunizmust éppúgy gyűlöljük, mint maga Hitler, de Németország biztos lehet benne, hogy még ha Franciaország biztonságát nem fenyegetné is veszély, Nagy-Britannia akkor sem válnék soha olyan mértékben közömbössé a kontinens sorsa iránt, hogy ezzel lehetővé tegye Németországnak Közép- és Kelet-Európa meghódítását. Épp a térkép előtt álltunk, amikor mindezt kifejtettem. Ribbentrop hirtelen mozdulattal elfordult. Azután így szólt: „Akkor pedig nem kerülhetjük el a háborút. Nincs kiút. A Führer mindenre elszánta magát. Semmi sem fogja megállítani, sem őt, sem bennünket." Azzal visszaültünk karosszékünkbe. Egyszerű parlamenti képviselő voltam, vagyis magánember, mégis volt valamelyest közéleti szerepem. Helyénvalónak találtam tehát, hogy figyelmeztessem a német nagykövetet (ma is jól emlékszem a szavaimra): „Amikor a háborúról beszél, márpedig nem kétséges, hogy világháborúról van szó, ne becsülje le Angliát. Különös ország, a külföldiek nemigen értik meg az észjárását. Ne a mai kormány magatartása alapján ítéljen. Ugyanez a kormány és az egész brit nemzet meglepő dolgokra lehet képes, ha a néppel tudatják, hogy nagy ügy forog kockán." Aztán megismételtem: „Ne becsülje le Angliát! Anglia nagyon okos. Ha önök ismét világháborúba taszítanak bennünket, az egész világ önök ellen fordul, ugyanúgy, mint legutóbb." A nagykövet erre izgatottan felpattant, és azt mondta: „Ugyan! Lehet, hogy Anglia nagyon okos, de ezúttal nem fogja Németország ellen fordítani a világot." Ezután kellemesebb dolgokra terelődött a beszélgetés, és nem történt már semmi említésre méltó. Az esetet azonban mindmáig őrzöm emlékezetemben, és minthogy annak idején beszámoltam róla a külügyminisztériumnak, helyesnek tartom, hogy e helyütt is feljegyezzem.

Amikor később a győztesek bíróság elé állították, és a vád a fejét kérte, Ribbentrop eltorzított változatban számolt be erről a beszélgetésről, és azt követelte, hogy idézzenek meg tanúnak. Fentebb azt írtam le, amit a perben mondtam volna el, ha a tanúk padjára idéznek.

[...]

11 / Ausztria meggyalázása. 1938. február

Az újkori háborúk vesztesei mindeddig rendszerint megőrizték belső állami szerkezetüket, identitásukat, és nem kényszerültek feltárni titkos levéltáraikat. Ezúttal azonban a legvégsőkig folytattuk a háborút, és így birtokunkba került az ellenség teljes belső története. Ezeknek az adatoknak fényében meglehetős pontossággal ellenőrizhetjük, mennyire voltak helytállóak értesüléseink, mennyire álltunk a helyzet magaslatán. 1936 júliusában Hitler megbízta a német vezérkart, hogy készítse el Ausztria megszállásának tervét. A hadművelet fedőneve „Fall Otto” *(Ottó-ügy)* volt. Hitler egy évvel később, 1937. június 24-én külön utasításban véglegesítette a terveket. November 5-én ismertette szándékait a fegyveres erők parancsnokaival. Németországnak nagyobb „élettérre” van szüksége. Ezt mindenekelőtt Kelet-Európában, Lengyelországban, Fehér-Oroszországban és Ukrajnában találhatja meg. E célból nagyszabású háborút kell vívni, és mellesleg ki kell irtani az említett területek lakosságát. Németországnak nem szabad megfeledkeznie két „gyűlöletes ellenségéről”, Angliáról és Franciaországról, mert az utóbbiak szemében „elviselhetetlen volna Európa közepén a német kolosszus”. Németország előnyre tett szert a hadianyaggyártásban, valamint – a náci párt jóvoltából – hazafiúi lelkesedésben. Ha ezt ki akarja használni, az első adandó alkalommal háborút kell indítania, hogy leszámoljon két nyilvánvaló ellenfelével, mielőtt még felkészülnének a háborúra.

Ettől a politikától még Neurath, Fritsch, sőt Blomberg is visszariadt; nézetük a német külügyminisztérium, a vezérkar és a tisztikar véleményét tükrözte. Úgy gondolták, hogy Németország túl sokat kockáztatna. Azt elismerték, hogy a Führer merészségének hála a fegyverkezés minden területén határozottan maguk mögött hagyták a szövetségeseket. A hadsereg hónapról hónapra ütőképesebbé válik; Franciaország belső bomlása és Nagy-Britannia lagymatagsága, ez a két kedvező tényező alighanem továbbra is megmarad. Mit számít akkor egy-két év, ha úgyis olyan kedvezően alakul minden? Időre van szükség a hadigépezet kiépítéséhez, s ha a Führer olykor-olykor tart egy-egy békülékeny beszédet, a tehetetlen és elkorcsosult demokráciák tovább fogják folytatni a szószaporítást. Hitler azonban nem volt ebben biztos. Géniusza azt sugallta neki, hogy a győzelem útja nem a biztonságon át vezet. Kockázatot kell vállalni. Ugrani kell. Önbizalommal töltötték el addigi sikerei: először az újrafegyverkezés, másodszor a hadkötelezettség, harmadszor a Rajna-vidék, negyedszer Mussolini Olaszországának közeledése. Ha meg akarná várni, amíg minden készen áll, alighanem addig kellene várnia, amíg már késő. A történészek és mások, akiknek nem kell részt venniük a mindennapi cselekvésben, könnyen mondhatják, hogy Hitler az egész világot meghódította volna, ha még két-három éven át növeli erejét, mielőtt lesújt. Csakhogy ez nem biztos. Sem az emberi életben, sem az államok életében nincsenek bizonyosságok. Hitler úgy határozott, hogy azonnal cselekszik, s addig indít háborút, amíg ő van fölényben.

Blomberg helyzete egy rangon aluli házasság folytán meggyengült a tisztikarban; őt távolították el először; azután, 1938. február 4-én Hitler Fritschet is menesztette, és maga vette át a fegyveres erők főparancsnoki tisztét.[1] A Führer ezután korlátlan hatalmat gyakorolt nemcsak az állam politikája, hanem a hadigépezet fölött is, már amennyire egyetlen ember, bármilyen tehetséges és hatalmas is, bármilyen iszonyú büntetéssel tudja is sújtani ellenfeleit, tényleges ellenőrzést gyakorolhat ilyen szerteágazó területek fölött. Olyasfajta hatalommal rendelkezett ebben az időben, mint Napóleon Austerlitz és Jéna után, természetesen azzal a különbséggel, hogy ő nem vezette lóháton diadalmas csatákra a seregeket, viszont olyan politikai és diplomáciai győzelmek sorakoztak mögötte, amelyekről környezete és hívei tudták, hogy egyedül neki, az ő ítélőképességének és merészségének köszönhetők.

---

[1] Werner von Fritsch báró vezérezredes a szárazföldi haderő *(Heer)* főparancsnoka volt; utóda Walther von Brauchitsch tábornagy lett. Hitler gyakorlatilag már az 1935. május 21-i honvédelmi törvény hatálybalépése óta a német fegyveres erők vagy véderő *(Wehrmacht)* legfelsőbb parancsnoka volt.

Hitler már a *Mein Kampf*-ban is nyíltan kifejtette, hogy az egész germán fajt egyetlen birodalomba akarja olvasztani. Ausztria bekebelezésére azonban két másik ok is sarkallta. Ezzel nyithatott kaput Németország előtt Csehszlovákia és a tágas délkelet-európai térség felé. Azóta, hogy 1934 júliusában a náci párt osztrák részlege meggyilkolta Dollfuss kancellárt, Hitler hívei pénzzel, intrikával és erőszakkal szüntelenül azon munkálkodtak, hogy megdöntsék a független osztrák kormányt. Hitler az osztrák náci mozgalom erősítésében is éppolyan nagy sikereket ért el, mint másutt, belföldön és a szövetségesek elleni fellépésében. Lépésről lépésre kellett haladnia. Papen hivatalosan azt a megbízatást kapta, hogy a lehető legszívélyesebb viszonyt ápolja az osztrák kormánnyal, járja ki, hogy Ausztriában engedélyezzék a náci párt működését. Akkoriban Mussolini magatartása miatt is óvatosságra volt szükség. Dollfuss meggyilkolása után az olasz diktátor Velencébe repült, hogy fogadja és megvigasztalja a kancellár oda menekülő özvegyét, és jelentős olasz csapatokat vont össze Ausztria déli határán. De mire beköszöntött az 1938-as esztendő, döntő változások álltak be az európai hatalmi csoportosulásokban és értékrendjükben. Mióta megkezdődött a Siegfried-vonal építése, Franciaország egyre erősebb acél- és betonfallal találta magát szembe, s e falat minden jel szerint csak nagy francia emberáldozattal törhette volna át. Németország nyugati kapuja bezárult. A hatástalan szankciók eközben a német szövetségi rendszer karjába taszították Mussolinit: csak arra voltak jók, hogy felbőszítsék, de arra már nem, hogy meggyengítsék. Nem lehetetlen, hogy a Duce maga is élvezettel tűnődött Machiavelli nevezetes megjegyzésén: „Az emberek az apróbb sérelmeket bosszulják meg, minthogy a súlyosakat nem tudják." S ami a legfőbb, a nyugati demokráciák szemlátomást több ízben is tanújelét adták, hogy mindaddig, amíg nem közvetlenül őket éri támadás, meg fognak hajolni az erőszak előtt. Papen ügyesen manőverezett az osztrák politikai színtéren. Nyomással, intrikával elérte, hogy számos osztrák vezető beadja a derekát. Az általános bizonytalanság a Bécs szempontjából oly fontos idegenforgalmat is visszavetette. Az osztrák köztársaság oly törékeny épületét terrorakciók, bombamerényletek rázkódtatták meg.

Berlinben úgy gondolták, itt az ideje, hogy a nemrég engedélyezett osztrák náci párt vezetői belépjenek a kormányba, s így az osztrák politika Németország ellenőrzése alá kerüljön. 1938. február

12-én, nyolc nappal azután, hogy főparancsnoki tisztét átvette, Hitler Berchtesgadenbe rendelte az osztrák kancellárt. Schuschnigg engedelmeskedett, és külügyminiszterét, Guido Schmidtet is magával vitte Németországba. Immár rendelkezésünkre állnak Schuschnigg feljegyzései; ott olvasható az alábbi párbeszéd.[1] Hitler szóba hozta az osztrák határvédelmi erődítéseket. Nem jelentenek többet, mondta, mint amit kívánhat magának az ember, hogy katonai akciót indítson, és eltüntesse őket, csakhogy ez súlyos következményekkel járhat a háború és béke ügyére nézve.

Hitler: *Csak parancsot kell adnom, és holnapra eltűnnek a határról azok a nevetséges tákolmányok. Csak nem képzeli, hogy akár egy fél órára is feltartóztathat? Ki tudja, talán holnap reggelre Bécsben termek, hirtelen, mint a tavaszi vihar. Akkor lesz nemulass! Szívesen megkímélném tőle az osztrákokat; rengeteg áldozattal járna. A csapatok után jön az SA és a légió! Senki sem tudja meggátolni a bosszújukat, még én sem. Azt akarja, hogy Ausztria második Spanyolországgá váljék? Jómagam, hacsak lehet, szeretném elkerülni.*

Schuschnigg: *Tájékozódni fogok a helyzetről, és leállítok minden erődítési munkát a német határ mentén. Természetesen tisztában vagyok vele, hogy önök bármikor bevonulhatnak Ausztriába, de ha akarjuk, kancellár úr, ha nem, ez vérontáshoz vezetne. És mivel a világon rajtunk kívül mások is vannak, valószínűleg háborúhoz is.*

Hitler: *Nagyon könnyű ezt kimondani a kényelmes karosszékben üldögélve, csakhogy ez a szó rengeteg szenvedést és vért jelent. Ön vállalná ezért a felelősséget, Schuschnigg úr? Ne higgye, hogy bárki a világon az utamba áll! Olaszország? Mussolinit mindenről tájékoztattam: Olaszországgal a lehető legjobb viszonyban vagyok. Anglia? A kisujját sem fogja megmozdítani Ausztriáért... Talán Franciaország? Két éve, amikor alig néhány zászlóaljjal bevonultunk a Rajna-vidékre, rengeteget kockáztattam. Ha Franciaország akkor beavatkozik, kénytelenek lettünk volna visszavonulni... De ma már semmit nem tehet. Elkésett vele!*

Ez a beszélgetés délelőtt tizenegykor zajlott le. Hivatalos villásreggeli következett, majd az osztrákokat egy kis szobába rendelték, ott Ribbentrop és Papen írásos ultimátumot nyújtott át nekik. Közölték, hogy alkunak helye nincs. Azt követelték, hogy a náci Seyss-Inquartot nevezzék ki belbiztonsági miniszterré, részesítsék amnesztiában a börtönben lévő osztrák nácikat, és vegyék fel az osztrák náci pártot a kormány által irányított hazafias frontba.

---

[1] K. Schuschnigg: *Ein Requiem in Rot-Weiss-Rot.* Zürich, 1947. 37. sk.

Hitler később maga is fogadta az osztrák kancellárt. „Ismétlem, ez a legeslegutolsó lehetőség - mondta -, elvárom, hogy három napon belül hajtsák végre a megállapodást." Jodl naplójában erről a következő olvasható: „Schuschniggot Guido Schmidttel együtt a lehető legnagyobb politikai és katonai nyomásnak vetjük alá. Éjjel tizenegykor Schuschnigg aláírja a jegyzőkönyvet."[1] [...]

A kontinens drámája ment a maga útján. Mussolini szóbeli üzenetet küldött Schuschniggnak, és ebben helyesnek és talpraesettnek ítélte meg az osztrákok berchtesgadeni magatartását. Biztosította a kancellárt személyes barátságáról és arról is, hogy Olaszország álláspontja nem változott az osztrák kérdésben. Február 24-én Schuschnigg az osztrák parlament előtt méltatta a Németországgal létrejött rendezést, és némi éllel hangsúlyozta, hogy ennél tovább Ausztria nem hajlandó elmenni. Március 3-án a római osztrák katonai attasé útján bizalmas üzenetben értesítette Mussolinit, hogy Ausztria politikai helyzetének megszilárdítására népszavazást készül tartani. A római katonai attasé huszonnégy órával később jelentésben számolt be a Mussolinival folytatott beszélgetéséről. A Duce derűlátóan nyilatkozott, bízott benne, hogy javulás áll be a helyzetben. Róma és London között küszöbön áll a *détente*, és ennek nyomán enyhül majd a nyomás... A népszavazástól azonban Mussolini óvta a kancellárt: *„È un errore"* (Hiba volna). „Ha az eredmény pozitív lesz, a nép azt fogja mondani, hogy csaltak; ha balul üt ki, a kormány helyzete tarthatatlanná válik; ha döntetlen lesz, akkor semmi értelme." Schuschniggot azonban nem lehetett eltántorítani szándékától. Március 9-én hivatalosan bejelentette, hogy a következő vasárnapon, március 13-án országos népszavazást tartanak.

Eleinte nem történt semmi. Úgy látszott, Seyss-Inquartnak nincs kifogása az ötlet ellen. Március 11-én reggel fél hatkor azonban Schuschnigg az alábbi telefonértesítést kapta a bécsi rendőrfőkapitányságról: „Egy órával ezelőtt Salzburgnál lezárták a német határt. Visszarendelték a német vámőrséget. A vasúti összeköttetést megszakították." Ausztria kancellárja kisvártatva müncheni főkonzuljától is üzenetet kapott: az ottani német hadtestet menetkészültségbe helyezték, s a feltehető menetirány Ausztria!

---

[1] *Nuremberg Documents. (International Military Tribunal. Trial of the Major War Criminals.* Nürnberg, 1947.) I. 249.

Délelőtt aztán megjelent Seyss-Inquart, és közölte, hogy Göring felhívta őt telefonon, s azt követeli, hogy egy órán belül fújják le a népszavazást. Ha egy órán belül nem kap választ, olybá veszi, hogy Seyss-Inquart nem telefonálhatott, és ennek megfelelően fog eljárni. Schuschnigg, miután vezető kormánytisztviselőktől azt a tájékoztatást kapta, hogy a rendőrség és a hadsereg nem teljesen megbízható, közölte Seyss-Inquarttal, hogy elhalasztja a népszavazást. Negyedóra múlva ez utóbbi Göringnek egy jegyzettömbre firkált üzenetével tért vissza: „A helyzet csak úgy menthető meg, ha a kancellár haladéktalanul lemond, és két órán belül dr. Seyss-Inquartot nevezik ki kancellárrá. Ha két órán belül nem történik semmi, Németország megszállja Ausztriát."[1]

Schuschnigg bejelentkezett Miklas elnöknél, hogy benyújtsa lemondását. Az elnök szobájában érte az olasz kormány már megfejtett rejtjeles üzenete, amelyben Róma közölte, hogy nem tud tanáccsal szolgálni. Az idős elnök megmakacsolta magát: „Tehát a döntő órában magamra maradtam." Nem volt hajlandó rá, hogy nácit nevezzen ki kancellárnak. Úgy döntött, hogy rákényszeríti a németeket a szégyenletes, erőszakos fellépésre. Őnekik azonban korántsem volt ellenükre ez a megoldás. [...]

Az osztrák őrvezető dédelgetett álma volt, hogy egyszer majd diadalmasan bevonul Bécs városába. A helyi náci párt március 12-én, szombaton estére fáklyás felvonulást tervezett a fővárosban a hódító hős tiszteletére. De az ünnepeltek nem érkeztek meg. Az üdvözlő tömegnek be kellett érnie a hadsereg utánszállító szolgálatának három megzavarodott bajor katonájával: ők vonaton érkeztek, hogy intézkedjenek a megszálló csapatok elszállásolásáról. Legnagyobb megrökönyödésükre diadalmenetben vitték őket végig a város utcáin. Lassanként kiszivárgott, hogy mi okozta a galibát. A német hadigépezet akadozva döcögött át a határon, Linznél pedig végképp megrekedt. Az időjárási viszonyok tökéletesek voltak, az utak kifogástalanok, a harckocsik többsége mégis felmondta a szolgálatot. A gépesített nehéztüzérségnél is egymást követték a műszaki hibák. A Linzből Bécsbe vezető utat tehetetlenül vesztegló nehézjárművek zárták el. Von Reichenau tábornokot, Hitler kegyeltjét, a 4. hadseregcsoport parancsnokát tették felelőssé a kudarcért, amelyből kiderült, mennyire kezdeti stádiumban van még a német hadsereg újjászervezése.

---

[1] Schuschnigg, *I. m.* 66., 72.

Hitler, amikor áthajtatott Linzen, és meglátta a közlekedési dugót, éktelen dühre gerjedt. Nagy nehezen kiszabadították a felfordulásból a könnyű harckocsikat, amelyek aztán vasárnap a hajnali órákban rendezetlen sorokban bevonultak Bécsbe. A harckocsikat és a gépesített nehéztüzérséget vasúton szállították a fővárosba, s csak ennek köszönhető, hogy nem késték le az ünnepi szertartást. Világszerte ismertek azok a felvételek, amelyek Hitlert ábrázolják, amint az ünneplő vagy megrettent tömegek között végighajt Bécs városán. De a félelmetes dicsőség háttere zaklatott volt. A Führert felbőszítette, hogy hadigépezete oly nyilvánvalóan tökéletlennek bizonyult. Alaposan lehordta a tábornokait, de azok sem maradtak adósak a válasszal. Eszébe idézték, hogy nem hallgatott Fritschre, aki pedig figyelmeztette, hogy Németország nem vállalhatja egy nagyobb szabású konfliktus kockázatát. A látszatot azért megtartották. Annak rendje s módja szerint lezajlottak a hivatalos ünnepségek és díszszemlék. Vasárnap, miután a nagy létszámú német csapatok és az osztrák nácik birtokukba vették Bécset, Hitler bejelentette, hogy megszűnik az osztrák köztársaság, és területe beolvad a harmadik birodalomba.

Herr von Ribbentrop ez idő tájt készülődött haza Londonból, hogy átvegye a külügyminisztérium vezetését. Chamberlain búcsúzóul villásreggelit adott a tiszteletére a Downing street 10-ben. A miniszterelnök meghívására feleségemmel együtt én is megjelentem. Vagy tizenhatan lehettünk. Feleségem az asztal egyik végében Sir Alexander Cadogan mellett ült. Körülbelül félidőben Cadogannek levelet hozott a külügyminisztérium küldönce. Kinyitotta és elmerülten olvasni kezdte. Aztán felállt, megkerülte az asztalt, odament a miniszterelnökhöz, és átnyújtotta neki az üzenetet. Cadogan magatartásán nem látszott meg, hogy bármi is történt volna, annál inkább szemet szúrt nekem a miniszterelnök arcára kiülő aggodalom. Cadogan nyomban visszatért a levéllel a helyére, és ismét leült. Csak később tudtam meg, miről volt szó benne. Arról, hogy Hitler megszállta Ausztriát, és hogy a német gépesített erők gyors ütemben haladnak Bécs felé. A villásreggeli zavartalanul folytatódott, de Chamberlainné, akinek nyilván valamiféle jelt adott a férje, kisvártatva felállt, és azt mondta: „Fáradjunk át *valamennyien* a szalonba egy kávéra." Ahogy összeseregléttünk odaát, nem volt semmi kétségem afelől, és talán másoknak sem, hogy a Chamberlain házaspár szeretne véget vetni az összejövetelnek. Mintha nyugtalanság vett volna erőt mindenkin, valamennyien azt vártuk, mikor búcsúzhatunk el a díszvendégektől.

Herr von Ribbentrop és felesége azonban szemlátomást tudomást sem vett róla, milyen feszültté vált a légkör. Ellenkezőleg, csaknem fél órán át szóval tartották még házigazdáikat. Egyszer csak úgy esett, hogy Ribbentropné mellé kerültem, és amolyan búcsúféleképp azt mondtam neki: „Remélem, Anglia és Németország barátok maradnak." „Aztán vigyázzanak arra a barátságra, meg ne rontsák" - hangzott a leereszkedő válasz. Meggyőződésem, hogy pontosan tudták, mi történt, de úgy gondolták, nem árt, ha távol tartják a miniszterelnököt a munkájától és a telefontól. Chamberlain végül így szólt a nagykövethez: „Ne haragudjék, de sürgős dolgom van, mennem kell." Azzal minden további udvariaskodást mellőzve elhagyta a termet. Ribbentropék még ekkor sem távoztak, úgyhogy a vendégek többségével együtt mi is elnézésüket kértük, és hazaindultunk. Végül, gondolom, ők is. Ekkor láttam Herr von Ribbentropot utoljára, mielőtt felakasztották.

[...]

Most az oroszok fújtak riadót: március 18-án nemzetközi értekezletet javasoltak a helyzet megvitatására. Ha csak vázlatosan is, azt akarták megvitatni, hogyan hajtandó végre a Népszövetség égisze alatt a francia-szovjet szerződés, ha Németország veszélyeztetné a békét. Párizsban és Londonban egyaránt hűvös fogadtatásra találtak. A francia kormánynak más gondja volt. Nagyszabású sztrájkok törtek ki a repülőgépgyárakban. Franco seregei mélyen behatoltak a spanyol kommunisták területeire. Chamberlainen szkepticizmus és levertség lett úrrá. A ránk leselkedő veszélyről és a veszéllyel szemben tanúsítandó magatartásról merőben más nézeteket vallott, mint én. Én francia-brit-orosz szövetséget sürgettem, mert ebben láttam az egyetlen esélyt rá, hogy megfékezzük a nácikat.

Mint Feilingtől tudjuk, a miniszterelnök március 20-án levelet intézett nővéréhez, és ebben így írta le érzéseit:

A „nagy szövetség" terve, ahogy Winston nevezi, már jóval előbb eszembe jutott, mintsem hogy ő szóba hozta volna... Meg is beszéltem Halifaxszel, majd a vezérkari főnökök és a külügyminisztérium szakértői elé terjesztettük. Nagyon vonzó ötlet, sőt szinte minden mellette szól, amíg csak fel nem tesszük a kérdést, mennyire megvalósítható. Akkor aztán minden vonzereje semmivé lesz. Elég a térképre nézni, hogy belássuk: sem Franciaország, sem mi nem vagyunk képesek megvédeni Csehszlovákiát, ha egyszer a németek le akarják rohanni. Ezért aztán le is mondtam róla, hogy biztosítékokat adjunk Csehszlovákiának, vagy akár a franciáknak a csehszlovákok iránt vállalt kötelezettségeikre.[1]

Ez mégiscsak döntés volt, ha hibás érvelésen alapult is. A nagy országok vagy szövetségi rendszerek közti modern háborúkban egy-egy területet nemcsak helyi erőfeszítésekkel lehet megvédeni. Az erőviszonyok mérlegén a front minden szakasza egyaránt nagy súllyal eshet a latba. Még inkább így van a háború előtt, amikor még nem hadműveletekről van szó, hanem csak politikáról, és a háborút még el lehet kerülni. A „vezérkari főnökök és a külügyminisztériumi szakértők" minden különösebb szellemi megerőltetés nélkül is közölhették volna a miniszterelnökkel, hogy a brit flotta és a francia hadsereg nem sorakozhat fel a csehországi hegyi fronton, és nem állhatja útját a Csehszlovák Köztársaságra törő hitleri hadaknak. E következtetéshez elég volt egy pillantást vetni a térképre. De lett volna csak Hitler biztos benne, hogy ha átlépi Csehország határát, egész Európára kiterjedő háború tör ki! Nagyon is lehetséges, hogy ez még abban a késői időpontban is elriasztotta volna az újabb támadástól, vagy legalább arra késztette volna, hogy elhalassza az akciót. Hát még akkor milyen hibásnak mutatkozik Chamberlainnek ez a bizalmas és őszinte okoskodása, ha a későbbi eseményekre tekintünk, s meggondoljuk, hogy *egy évvel később* Lengyelországtól már nem tagadta meg a kért biztosítékokat. Csakhogy közben Csehszlovákia, teljes stratégiai értékével együtt, már odalett, Hitler ereje és tekintélye pedig csaknem megkétszereződött!

[...]

---

[1] Feiling: *Life of Neville Chamberlain*, London, 1946. 347. sk.

Évekig úgy látszott, a történészek idtlen időkig elvitatkozhatnak rajta, vajon bölcs vagy ostoba dolog volt-e Nagy-Britanniától és Franciaországtól a müncheni alku. De azóta német forrásokból, kivált pedig a nürnbergi per anyagából perdöntő tények kerültek napvilágra; ezek után hosszan tartó vitának nemigen van helye. Az első vitatott kérdés az volt, vajon ha Nagy-Britannia és Franciaország határozottan elszánja magát a cselekvésre, elérte volna-e, hogy Hitler meghátrálásra kényszerüljön, vagy esetleg katonai összeesküvés áldozatául essen; a második pedig az, hogy vajon a háború kitörésekor jobb vagy rosszabb volt-e a nyugati hatalmak helyzete Németországéhoz viszonyítva, mint 1938 szeptemberében.

Egész kötetek jelentek meg és fognak még megjelenni arról a válságról, amelynek Münchenben Csehszlovákia feláldozásával vetettek véget, itt tehát elég néhány sorsdöntő tényre szorítkoznom és az események főbb vonásait felvázolnom. A háttérben Hitlernek az a feltett szándéka állt, hogy egyetlen nagynémet birodalomban egyesít minden németet, és kelet felé terjeszkedik, továbbá az a meggyőződése, hogy a békeszerető és kelletlenül fegyverkező Nagy-Britannia és Franciaország népe és vezetői nem veszik fel vele a harcot. Csehszlovákia ellen a szokásos eljárást alkalmazta. Eltúlozta és alaposan kiaknázta a szudétanémetek egyébként nem légből kapott panaszait. Az első nyilvános támadást 1938. február 20-án intézte Csehszlovákia ellen a Reichstagban: „Két velünk szomszédos országban tízmillió német él", mondta, majd megállapította, hogy Németországnak kötelessége védelmébe venni ezeket a honfitársait és gondoskodni „általános, személyes, politikai és ideológiai szabadságukról".

A német kormány ekkor jelentette be, hogy érdekeltnek tekinti magát Ausztria és Csehszlovákia német lakosainak ügyeiben, de titokban már jóval korábban hozzálátott európai politikai offenzívájának tervezéséhez. Hivatalosan a német kormány azt a kettős célt tűzte maga elé, hogy beolvasztja a birodalomba a határokon túl élő német ajkú kisebbségeket, és ily módon kiterjeszti életterét kelet felé. Kevesebb nyilvánosságot kapott a német politika katonai törekvése: az, hogy eltörölje a térképről Csehszlovákiát, nehogy háború esetén orosz légi támaszponttá váljék, illetve az angolok és a franciák oldalán lépjen hadba. Hitler utasítására a német vezérkar már 1937 júniusában javában dolgozott Csehszlovákia megszállásának és a csehszlovák állam megsemmisítésének tervein.

Idézet az egyik tervezetből:

> *A német fegyveres erők meglepetésszerű támadásának célja és rendeltetése megakadályozni, hogy Csehszlovákia a háború megindulásakor és később hátulról veszélyeztethesse a nyugati hadműveleteket, továbbá az orosz légierőt megfosztani csehszlovákiai hadműveleti bázisának jelentős részétől.*[1]

Hitlert felbátorította, hogy a nyugati demokráciák belenyugodtak Ausztria leigázásába, és Csehszlovákiával szemben még elszántabban lépett fel. Olyannyira, hogy Ausztria katonai megszállását egyenesen elengedhetetlen előkészületnek tekintette a cseh erőd bevételéhez. Az ausztriai hadműveletek kellős közepén Hitler a gépkocsijában azt mondta Halder tábornoknak: „Most aztán kutyaszorítóba kerülnek a csehek!" Halder nyomban felmérte a megjegyzés horderejét. Hitler szavai megvilágították előtte a jövendőt. Megértette belőlük a Führer szándékát, és azt is, hogy az ő mércéjével mérve katonai dolgokban mennyire járatlan ez az ember. „A német hadsereg gyakorlatilag képtelen délről megtámadni Csehszlovákiát - vélte -; egyetlen vasútvonal jöhet számításba, a linzi, az pedig nyílt terepen húzódik, meglepetésszerű támadásról tehát szó sem lehet." Hitler fő politikai-stratégiai elgondolása mégis helyesnek bizonyult. A „Nyugati Fal" egyre erősödött, és jóllehet még nem épült fel egészen, máris a Somme és Passchendaele[2] iszonyú példáját idézte a franciák emlékezetébe. Hitler meg volt győződve róla, hogy sem Franciaország, sem Nagy-Britannia nem fog harcolni.

A német seregek ausztriai bevonulásának napján a berlini francia nagykövet azt jelentette, hogy Göring ünnepélyesen megnyugtatta a berlini csehszlovák követet, hogy Németország *„semmi rosszat nem tervez Csehszlovákia ellen"*. Március 14-én Blum francia miniszterelnök ünnepélyesen megígérte Csehszlovákia párizsi követének, hogy Franciaország minden fenntartás nélkül állni fogja Csehszlovákiának adott szavát. E diplomáciai fogadkozások azonban mit sem változtattak a komor valóságon. A kontinensen alapvető változás állt be a stratégiai helyzetben. Németország immár Csehszlovákia nyugati határaira összpontosíthatta követeléseit és haderejét. Csehszlovákia határ menti körzeteit német nemzetiség lakta, s az erőszakos, tevékeny helyi német nemzeti párt alig várta, hogy eljöjjön az idő, amikor ötödik hadoszloppá válhat. [...]

---

[1] *Nuremberg Documents.* II. 4.

[2] Az első világháború véres és hosszú harcainak színhelyei.

Abban a reményben, hogy Németországot sikerül elrettenteni a további agressziótól, a brit kormány Chamberlain elhatározása nyomán úgy döntött, hogy megegyezést köt Olaszországgal a Földközi-tenger térségében. Úgy képzelte, hogy ez majd megerősíti Franciaország helyzetét, és lehetővé teszi, hogy mind a franciák, mind az angolok a közép-európai eseményekre összpontosítsák figyelmüket. Mussolinit valamelyest megbékítette Eden bukása, és úgy érezve, hogy jó tárgyalási pozícióban van, nem utasította vissza a bűnbánó brit ajánlatot. 1938. április 16-án írták alá az angol–olasz megállapodást, amely lényegében szabad kezet adott Olaszországnak Abesszíniában és Spanyolországban. Olaszország cserében kiszámíthatatlan értékű jóindulatáról biztosította Angliát a középeurópai ügyekben. A külügyminisztérium nem volt éppen jó véleménnyel az alkuról. Mint Chamberlain életrajzírójától megtudjuk, a miniszterelnök így írt egy bizalmas magánlevélben: „Látta volna csak, miféle tervezetet nyújtott be nekem a külügyminisztérium; egy jegesmedvét is megdermesztett volna."[1] [...]

Hitler éberen figyelte a fejleményeket. Őneki is fontos volt, hogy európai válság esetén végül is maga mellett tudhassa Olaszországot. Április végén értekezletre hívta vezérkari főnökeit, hogy megvitassa velük, miként gyorsíthatná meg az események menetét. Mussolini szabad kezet akart kapni Abesszíniában. Lehetségesnek látszott, hogy a brit kormány beleegyezésén kívül végül német támogatásra is szüksége lesz vállalkozásához. Ha igen, akkor bele kell törődnie a Csehszlovákia elleni német fellépésbe. Döntésre kell tehát vinni a dolgot, el kell érni, hogy a cseh kérdés rendezésébe Németország oldalán vonják be Olaszországot. Berlinben természetesen tanulmányozták a brit és a francia államférfiak nyilatkozatait. Elégedetten vették tudomásul, hogy a nyugati hatalmak igyekeztek rávenni a cseheket, hogy az európai béke érdekében legyenek belátással. A Henlein vezette szudétaföldi náci párt elérkezettnek látta az időt, hogy autonómiát követeljen a Németországgal határos területeknek. A párt programját Henlein április 24-én terjesztette elő Karlsbadban. A prágai brit és francia követ csakhamar felszólítást intézett a cseh külügyminiszterhez, „abban a reményben, hogy a cseh kormány a lehető legmesszebb elmegy a kérdés rendezése érdekében".

---

[1] Feiling, *i. m.* 350.

Májusban utasították a csehszlovákiai németeket, hogy fokozzák agitációjukat. [...]

A küszöbönálló csehszlovákiai helyhatósági választásokra sandítva Németország előre megfontolt idegháborúba kezdett. Erősen tartották magukat a hírek, hogy német csapatok tartanak a cseh határ felé. Május 20-án Sir Nevile Hendersont felkérték, hogy nézzen utána Berlinben a dolognak. A német cáfolatok nem nyugtatták meg a cseheket, és a május 20-ról 21-re virradó éjszaka elrendelték hadseregük részleges mozgósítását.

A továbbiak szempontjából korántsem mellékes, mi is volt a németek szándéka. Hitler egy ideje már bizonyos volt benne, hogy sem Franciaország, sem Nagy-Britannia nem fog harcolni Csehszlovákiáért. Május 28-án összehívta legfőbb tanácsadóit, és utasította őket, hogy készítsék elő a Csehszlovákia elleni támadást. Később, 1939. január 30-án a Reichstagban ezt nyilvánosan is bejelentette:

E tűrhetetlen provokáció láttán... úgy döntöttem, hogy egyszer s mindenkorra s most már gyökeresen megoldom a szudétanémet kérdést. Május 28-án megparancsoltam, hogy 1. kezdődjenek meg az előkészületek a Csehszlovákia ellen október 2-án esedékes katonai fellépésre; 2. parancsot adtam nyugati védelmi frontunk erőteljes és gyors kiépítésére.[1]

Katonai tanácsadói azonban nem osztották egyöntetűen ezt az ellenállhatatlan magabiztosságot. Mivel a szövetségesek a légierőt kivéve még mindig óriási túlerőben voltak, a tábornokokat sehogyan sem lehetett meggyőzni róla, hogy Franciaország és Anglia meghátrál a Führer kihívása elől. Úgy látták, hogy ha össze akarják roppantani a cseh hadsereget és le akarják hengerelni vagy megkerülni a csehországi erődítményláncot, ahhoz teljes harmincöt hadosztályra lesz szükségük. A német vezérkari főnökök közölték Hitlerrel, hogy a cseh hadsereget ütőképesnek és mind fegyverzet, mind felszerelés dolgában korszerűnek kell tekinteni. Közben a „Nyugati Fal", más nevén a Siegfried-vonal, jóllehet részben megépült már, korántsem volt még készen. Így a Csehszlovákia elleni támadás pillanatában mindössze öt tényleges és nyolc tartalékos hadosztály védte volna Németország nyugati határait a francia hadsereggel szemben, amely száz hadosztályt mozgósíthatott. A tábornokok elszörnyedve kérdezték, miért vállaljanak ekkora kockázatot, ha néhány év múltán a német hadsereg úgyis korlátlan úr lesz a térségben. Igaz, a kötelező katonai szolgálat, a Rajna-vidék, majd Ausztria ügyében a szövetségesek pacifizmusa és gyöngesége Hitler politikai helyzetmegítélését igazolta, de a német főparancsnokság egyszerűen nem volt képes elhinni, hogy Hitler blöffje negyedszer is sikerülhet. Hiszen a józan ésszel ellenkezett, hogy a nyilvánvaló katonai fölényben lévő nagy és győztes hatalmak ismét letérjenek a kötelesség és a becsület útjáról, amely egyszersmind az ésszerűség és a körültekintő előrelátás útja is. Ráadásul ott volt még a Csehszlovákia iránt szláv rokonérzéseket tápláló, Németországgal szemben viszont ekkor igen fenyegetően fellépő Oroszország is.

---

[1] Max Domarus: *Hitler. Reden und Proklamationen. 1932–1945.* I–II. Würzburg, 1963. II. 1049.

Szovjet-Oroszország mind a csehszlovák állammal, mind személy szerint Beneš elnökkel bensőséges és szilárd baráti viszonyt tartott fenn. Ez pedig egyfajta faji rokonérzésben, továbbá bizonyos újabb keletű fejleményekben gyökerezett, amelyeknek érdemes egy kis kitérőt szentelni. A történetet magától Beneš elnöktől hallottam, amikor 1944 januárjában meglátogatott Marrákesben. 1935-ben Hitler felajánlotta neki, hogy minden körülmények között tiszteletben tartja Csehszlovákia integritását, ha cserében szavatolják neki, hogy Csehszlovákia semleges marad egy esetleges francia–német háborúban. Beneš kijelentette, hogy hazája szerződéses kötelezettség folytán ilyen esetben Franciaország mellé kényszerül állni, mire a német követ azt válaszolta, hogy nem kell felmondani a szerződést. Elég lesz megszegni, ami annyit tesz, hogy ha a konfliktus bekövetkezik, Csehszlovákia egyszerűen ne mozgósítson, és ne indítsa útnak csapatait. A kis köztársaság nem engedhette meg magának azt a fényűzést, hogy felháborodottan visszautasítsa az effajta ajánlatot. Amúgy is éppen eléggé félt már Németországtól, kivált mivel tudta, hogy Berlinben bármikor felvethetik és felszíthatják a szudétanémet kérdést, és a legnagyobb zavarba hozhatják, a legnagyobb veszélybe sodorhatják a csehszlovák államot. Így aztán válasz nélkül hagyták a dolgot, anélkül hogy állást foglaltak volna benne, és több mint egy éven át nem is bolygatták. 1936 őszén aztán Beneš elnök magas rangú német katonai forrásból azt az üzenetet kapta, hogy ha élni akar a Führer ajánlatával, ne sokat tétovázzon, mert Oroszországban hamarosan olyan események következnek be, amelyek után Németországnak már nem is lesz olyan fontos az a segítség, amit tőle kaphat.

Miközben Beneš azon tűnődött, mit jelenthet ez a nyugtalanító célzás, értesült róla, hogy a prágai szovjet nagykövetség üzeneteket közvetít fontos oroszországi személyiségek és a német kormány között. Arról a bizonyos katonai és veterán kommunista összeesküvésről volt szó, amelynek célja az lett volna, hogy megbuktassa Sztálint, és új, németbarát politikát folytató rezsimet juttasson hatalomra. Beneš elnök mindent, amit csak ki tudott deríteni, haladéktalanul Sztálin tudomására hozott.[1] Ezután következett Szovjet-Oroszországban a könyörtelen, de talán nem szükségtelen katonai és politikai tisztogatás, valamint az 1937. januári persorozat, amelyben Visinszkij államügyész oly mesteri szerepet játszott.

Nagyon valószínűtlennek látszik, hogy a veterán kommunisták összefogtak volna a katonai vezetőkkel és viszont, de az bizonyos, hogy nagyon is nehezteltek Sztálinra, amiért félreállította őket. Így aztán alighanem jó megoldásnak számított egyszerre megszabadulni tőlük, ahogy már a totális államokban szokás. Zinovjevet, Buharint és a forradalom néhány más ismert vezetőjét, továbbá Tuhacsevszkij marsallt, akinek VI. György király koronázásán kellett volna képviselnie a Szovjetuniót, a hadsereg sok más magas rangú tisztjével együtt agyonlőtték. Összesen legalább ötezer, századosnál magasabb rangú tisztet és hivatalnokot „likvidáltak". Az orosz hadsereget megtisztították németbarát elemeitől, de katonai ütőképességében nagy árat fizetett érte. A szovjet kormány érzelmei látványosan Németország ellen fordultak. Sztálin tudta, hogy személyes adósa Beneš elnöknek, és a szovjet kormány égett a vágytól, hogy Beneš és a veszélyben lévő Csehszlovákia segítségére siessen a nácikkal szemben. Hitler természetesen tökéletesen tisztában volt a helyzettel, de arról nincs tudomásom, hogy a brit és a francia kormány is ugyanilyen világosan látott volna. Chamberlain a brit és a francia vezérkarral egyetemben csak annyit látott az 1937-es tisztogatásban, hogy az orosz hadsereget ízekre tépik, s hogy a Szovjetunió szemlátomást vad gyűlölködés és bosszú martalékává válik. Lehet, hogy túloztak, mert az olyan kormányzati rendszer, amely a terrorra épül, talán még erősödhet is azzal, hogy kíméletlenül, de sikeresen bizonyságot tesz hatalmáról. Elbeszélésünk szempontjából azonban mindebből az a lényeg, hogy Oroszország és Csehszlovákia, illetve Sztálin és Beneš között szoros szövetség jött létre.

---

[1] Egyes jelek azonban arra utalnak, hogy a Beneštől származó értesüléseket előzőleg a GPU közölte a a csehszlovák rendőrséggel, mert azt akarta, hogy baráti külföldi forrásból jussanak el Sztálinhoz. Ez azonban mit sem von le annak a szolgálatnak az értékéből, amit Beneš tett Sztálinnak, és ezért nincs is jelentősége. (A szerző megjegyzése.)

Hanem a külvilág mit sem tudott Németország belső feszültségéről, sem Beneš és Sztálin kapcsolatáról. A brit és a francia kormány tagjai sem tulajdonítottak jelentőséget egyiknek sem. A Siegfried-vonal, ha teljesen nem épült is még meg, félelmetes elrettentő erőnek látszott. Akármilyen új volt is a német hadsereg, pontos erejét és harci értékét nem lehetett pontosan felbecsülni, túlbecsülni már annál inkább. Aztán számításba jött a védtelen városok elleni légitámadások fel nem mérhető veszélye is. De mindennél nagyobb súllyal esett a latba, hogy a demokráciák gyűlölték a háborút.

Június 12-én Daladier mégis megismételte elődjének március 14-i fogadkozását, és kijelentette, hogy a Csehszlovákia iránt vállalt francia kötelezettség „szent, és nincs alóla kibúvó". Ez a jelentőségteljes nyilatkozat egy csapásra elsöpörte mindazt a fecsegést, amely szerint a tizenhárom éve megkötött locarnói egyezmény kimondatlanul függőben hagyott keleten mindent addig, amíg létre nem jön a keleti Locarno. A történelem előtt nem lehet kétséges, hogy az 1924-es francia–csehszlovák szerződés nemcsak jogilag, hanem ténylegesen is teljes egészében hatályban maradt, amiről több egymást követő francia kormányfő is tanúságot tett 1938 különböző fordulatai alkalmából.

Hitler mégis meg volt győződve róla, hogy ő látja jól a helyzetet, és június 18-án kiadta a végleges utasítást a Csehszlovákia elleni támadásra, s a szövegben arról sem feledkezett meg, hogy megpróbálja megnyugtatni aggodalmaskodó tábornokait.

Hitler Keitelnek
Csak akkor szánom el magam a Csehszlovákia elleni fellépésre, ha szilárd meggyőződésem, hogy – akárcsak a demilitarizált övezet és az ausztriai bevonulás esetében – Franciaország nem lép hadba, és következésképp Anglia sem avatkozik be.[1]

Hogy összezavarja a dolgokat, Hitler július elején Londonba küldte szárnysegédét, Wiedemann századost. Halifax lord július 18-án fogadta a küldöttet, a német nagykövetséget azonban szemlátomást kikapcsolták a dologból. Értésünkre adták, hogy a Führer megbántódott, amiért korábban sohasem válaszoltunk közeledési kísérleteire. A brit kormány talán hajlandó fogadni Göringet, s akkor alaposabban is meg lehetne vitatni az ügyet. A németek bizonyos körülmények esetén hajlandóak lennének egy évvel elhalasztani a Csehszlovákia elleni fellépést. Néhány nappal később Chamberlain megvitatta e javaslatokat a német nagykövettel is. A megegyezés útját egyengetni akarván, a brit miniszterelnök már fel is ajánlotta a cseheknek, hogy megbízottat küld Csehszlovákiába a baráti kompromisszum előmozdítása céljából. Az uralkodó július 20-i párizsi látogatása alkalmat adott Halifaxnek arra, hogy a francia kormánnyal is megvitassa a javaslatot, és rövid eszmecsere után a két kormány megegyezett, hogy megpróbálkozik a közvetítéssel.

1938. július 26-án Chamberlain bejelentette a parlamentben, hogy Runciman lord Prágába utazik, és megkísérli, hogy egyezséget hozzon létre a cseh kormány és Henlein között. Másnap a csehek nyilvánosságra hozták a nemzeti kisebbségek statútumának tervezetét. Ugyanaznap Halifax lord a parlament előtt kijelentette: *„Nem hiszem, hogy Európa bármely országának felelős vezetői háborút akarnának.”* Augusztus 3-án Runciman lord Prágába érkezett, és végeláthatatlan, bonyolult tárgyalásokba fogott a különféle érdekelt felekkel. A tárgyalások két hét alatt zsákutcába jutottak; ettől fogva aztán gyorsan peregtek az események.

Augusztus 27-én Ribbentrop, immár külügyminiszteri minőségben, beszámolt róla, hogy meglátogatta a berlini olasz nagykövet, és közölte vele, hogy „újabb írásbeli utasítást kapott Mussolinitól, aki azt kéri, hogy a németek kellő időben tudassák vele a Csehszlovákia elleni akció előrelátható időpontját”. Mussolininak azért volt szüksége erre az értesítésre, „hogy idejekorán megtehesse a szükséges intézkedéseket a francia határ mentén”.

---

[1] *Nuremberg Documents.* II. 10.

[...]

Szeptember 2-án délután levelet kaptam a szovjet nagykövettől: közölte, hogy sürgős ügyben szeretne eljönni hozzám Chartwellbe. Majszkijjal személy szerint már jó ideje baráti viszonyban voltam, s a nagykövet Randolph fiammal is sűrűn találkozott. Fogadtam is, és rövid bevezetés után minden részletre kiterjedő alapossággal előadta az alább következőket. Még mondandójának elején megértettem, hogy azért fordul a nyilatkozattal hozzám, a magánszemélyhez, mert a szovjet kormány attól tart, hogy ha közvetlen ajánlatot tenne a külügyminisztériumnak, elutasítanák. Nyilvánvaló volt a szándék, hogy amit hallok, jelentsem Őfelsége kormányának. A nagykövet nem kért éppen fel rá, de titoktartást sem kért tőlem, a többi pedig ebből egyenesen következett. Semmi kétségem sem volt afelől, hogy nagy fontosságú ügyről van szó, ezért óvakodtam minden állásfoglalástól, s minden olyan fogalmazástól, amely felszíthatta volna az ellentéteket köztem, illetve Halifax és Chamberlain között, nehogy befolyásoljam állásfoglalásukat.

Churchill Halifaxnek *1938. szept. 3.*

Az alábbi bizalmas értesülést tökéletesen biztos forrásból kaptam, és kötelességemnek tartottam, hogy közöljem Önökkel, ámbár nem kértek rá fel.

Tegnap, szeptember 2-án a moszkvai francia ügyvivő (a nagykövet szabadságon van) felkereste Litvinov urat, és a francia kormány nevében megkérdezte tőle, milyen segítséget nyújtana Oroszország Csehszlovákiának német támadás esetén, különös tekintettel azokra a nehézségekre, amelyek Lengyelország vagy Románia semleges magatartása miatt támadnának. Litvinov válaszul azt kérdezte, mit tennének maguk a franciák, és rámutatott, hogy a franciáknak közvetlen kötelezettségeik vannak, az oroszok kötelezettségvállalása pedig a francia fellépéstől függ. A francia ügyvivő nem válaszolt erre a kérdésre. Litvinov mindazonáltal sietett kijelenteni, hogy az orosz Szovjetunió mindenképpen teljesíti kötelességét. Elismerte, hogy Lengyelország és Románia magatartása nehézségeket támaszt, de úgy vélte, hogy Románia esetében ezek megoldhatók.

Az elmúlt hónapokban a román kormány határozottan baráti politikát folytatott Oroszország iránt, és a két ország kapcsolatában *jelentős javulás következett be. Litvinov úr véleménye szerint Románia vonakodását legeredményesebben a Népszövetség révén lehetne legyőzni. Ha a Népszövetség például határozatban jelentené ki, hogy Csehszlovákia agresszió áldozata, Németország pedig agresszor, ezzel alighanem rábírhatná Romániát arra, hogy területén átengedje az orosz csapatokat és a légierőt.*

A francia ügyvivő megjegyezte, hogy a tanács aligha hozna egyhangú döntést, Litvinov erre azt válaszolta, hogy szerinte többségi határozat is megtenné, s hogy Románia valószínűleg csatlakozna a többség álláspontjához. Litvinov egyúttal azt javasolta, hogy a Népszövetség tanácsát a 11. cikk értelmében hívják össze, arra hivatkozva, hogy háború veszélye áll fenn, s ilyenkor a szövetség államainak meg kell vitatniuk a helyzetet. Hozzátette, hogy minél előbb összeül a tanács, annál jobb, mert aligha van sok idő hátra. Ezután azt mondta a francia ügyvivőnek, hogy haladéktalanul vezérkari megbeszélést kell kezdeni Oroszország, Franciaország és Csehszlovákia között a segítségnyújtás eszközeiről és mértékéről. A Szovjetunió akár azonnal hajlandó megkezdeni a vezérkari tárgyalást.

Ezután Litvinov emlékeztetett március 17-i interjújára, amelyből bizonyára Önnek is van példánya a külügyminisztériumban, s amelyben azt javasolja, hogy a békeszerető hatalmak vitassák meg, mi a legjobb módja a béke megőrzésének, s a három érintett nagyhatalom, Franciaország, Oroszország és Nagy-Britannia esetleg adjon ki közös nyilatkozatot. Hangot adott annak a meggyőződésének, hogy ez a nyilatkozat az Egyesült Államok erkölcsi támogatására is számíthat. Az orosz kormány ezekben a nyilatkozatokban adta tudtul, mit tekint a legjobb módszernek a háború megakadályozására.

Rámutattam, hogy a legújabb hírek szerint Herr Hitler békésebb magatartást tanúsít, s elmondtam: valószínűtlennek tartom, hogy a brit kormány újabb lépéseket venne fontolóra, hacsak időközben a Henlein–Beneš-tárgyalások zátonyra nem futnak, méghozzá úgy, hogy ezért Csehszlovákia kormánya semmiképp sem tehető felelőssé. Hozzátettem, hogy nem szabad ingerelnünk Herr Hitlert, ha csakugyan a békés megoldás lehetőségét latolgatja.

Természetesen tisztában vagyok vele, hogy Önök más úton is értesülhettek erről, de Litvinov úr kijelentéseit olyan fontosnak ítélem meg, hogy semmiképp sem szeretném ezt a dolgot a véletlenre bízni.

Amint lediktáltam a beszámolót, nyomban el is küldtem Halifax lordnak, s ő szeptember 5-én igen óvatos hangnemben azt válaszolta rá, hogy pillanatnyilag nem látja értelmét semmiféle olyan fellépésnek, amely a 11. cikkre hivatkozik, de nem fog megfeledkezni a dologról. „Egyelőre azt hiszem, hogy, mint Ön is megjegyezte, annak a jelentésnek a fényében kell szemlélnünk a helyzetet, amellyel Henlein tért vissza Berchtesgadenből." Hozzáfűzte még, hogy a helyzet továbbra is igen aggasztó.

Szeptember 7-i vezércikkében ezt írta a *Times:*

> *Ha a szudétanémetek többet követelnek, mint amit legutóbbi javaslatai szerint a cseh kormány hajlandó nekik megadni, abból csakis egyvalamire következtethetünk: a németek nem elégszenek meg azzal, hogy nagyobb cselekvési szabadságot küzdjenek ki azoknak, akik kényelmetlenül érzik magukat a csehszlovák köztársaságban. Ebben az esetben pedig a csehszlovák kormánynak talán érdemes megfontolnia, végül is helyes-e elvetni azt a bizonyos körökben kedvezően fogadott tervet, amely szerint Csehszlovákiát homogénebb állammá kell alakítani, s ennek érdekében le kell mondania az anyanemzettel szomszédos területeken élő határ menti nemzeti kisebbségéről.*

Ez persze az egész cseh erődlánc feladását jelentette volna. A brit kormány nyomban közölte ugyan, hogy a *Times*-nak ez a cikke nem a hivatalos véleményt tükrözi, ez a közlemény azonban korántsem nyugtatta meg a külföldi, kiváltképpen a francia közvéleményt. Még ugyanaznap, szeptember 7-én, a londoni francia nagykövet felkereste Halifax lordot, és kormánya nevében tisztázni kívánta, mi volna a brit álláspont egy Csehszlovákia elleni német támadás esetén.

Az akkori francia külügyminiszter, Bonnet 1938. szeptember 10-én a következő kérdést intézte párizsi nagykövetünkhöz, Sir Eric Phippshez: „Lehet, hogy Hitler holnap megtámadja Csehszlovákiát. Ha így lesz, Franciaország azonnal mozgósít. És akkor majd azt kérdi Önöktől: »Mi hadra kelünk, velünk tartanak-e?« Mi lesz Nagy-Britannia válasza?"

A kormány jóváhagyásával 12-én Halifax lord Sir Eric Phipps útján a következő választ küldte erre a kérdésre:

Természetesen tisztában vagyok vele, milyen fontos volna a francia kormánynak, hogy erre a kérdésre egyértelmű választ kapjon. De mint Ön is közölte Bonnet-val, jóllehet a kérdés forma szerint egyértelmű, nem függetleníthető attól a helyzettől, amelyben felvetődhet, ez utóbbi pedig ez idő szerint csak merő feltételezés.

Ráadásul ebben az ügyben Őfelsége kormánya nem korlátozhatja figyelmét csupán önnön álláspontjára, minthogy akármilyen döntésre jutna is, illetve akármilyen cselekvésre szánná is el magát, valójában a koronagyarmatokat is elkötelezné vele. Az utóbbiak kormányai pedig semmiképpen sem szeretnék, ha mások döntenének helyettük, meg sem várva a tényleges események bekövetkeztét, amelyekről e kormányok maguk kívánnak véleményt mondani.

Így hát a dolgok mai állása szerint Bonnet úr kérdésére csak azt válaszolhatom, hogy Őfelsége kormánya semmiképpen sem engedi veszélyeztetni Franciaország biztonságát, nem tudja azonban pontosan megjelölni, milyen lépésre szánná el magát, sem azt, hogy mikor, minthogy a döntést meghatározó körülményeket ez idő szerint nem láthatja előre.[1]

Értesülvén róla, hogy „Őfelsége kormánya semmiképpen sem engedi veszélyeztetni Franciaország biztonságát”, a franciák megkérdezték, hogy végül is miféle segítségre számíthatnak. Bonnet szerint London erre azt válaszolta, hogy a háború első fél évében két nem gépesített hadosztályra és százötven repülőgépre. Ha Bonnet ürügyet keresett arra, hogy sorsukra hagyja a cseheket, meg kell hagyni, hogy erőfeszítése nem volt egészen eredménytelen.

Hitler ugyancsak szeptember 12-én intézett a nürnbergi pártgyűlésen heves támadást a csehek ellen, azok pedig másnap válaszképp a köztársaság egyes körzeteiben kihirdették a statáriumot. Szeptember 14-én végleg megszakadtak a Henleinnal folytatott tárgyalások, és szeptember 15-én a szudétanémet vezér Németországba menekült.

A válság ezzel tetőfokára hágott.

---

[1] Georges Bonnet: *Défence de la paix. De Washington au Quai d'Orsay.* Genf, 1946. 360. sk.

Chamberlain immár tökéletesen ellenőrzése alatt tartotta a brit külpolitikát, és Sir Horace Wilson volt a legfőbb bizalmasa és megbízottja. Halifax lord, jóllehet a minisztériumában uralkodó légkör benne is növelte a kételyeket, követte főnöke útmutatásait. A kormányt felzaklatták az események, de engedelmeskedett. A kormánypárti többség vezetői ügyes kézzel rendet tartottak az alsóházban. Egyetlenegy ember irányította az ügyeinket. Nem riadt vissza sem a rá háruló felelősségtől, sem a rá váró fáradalmaktól.

A szeptember 13-ról 14-re virradó éjszaka Daladier kapcsolatba lépett Chamberlainnel. A francia kormány úgy látta, hogy a francia és a brit vezetők jól tennék, ha közös, személyes ajánlattal fordulnának Hitlerhez. Chamberlain azonban csak önmagával tanácskozott. Saját elhatározásából táviratban javasolta Hitlernek, hogy látogasson el hozzá Londonba. Másnap értesítette lépéséről a kormányt, és délután megérkezett Hitler válasza is: látogasson el ő Berchtesgadenbe. Szeptember 15-én délelőtt a brit kormányfő Münchenbe repült. A látogatás időpontját nem a legszerencsésebben választották meg. Amikor a híre eljutott Prágába, a cseh vezetők nem akartak hinni a fülüknek. Megdöbbentette őket, hogy éppen akkor, amikor végre sikerült megzabolázniuk a szudétanémet válságot, maga a brit miniszterelnök látogat el Hitlerhez. Úgy érezték, ezzel hátrányba kerülnek Hitlerrel szemben. Hitler szeptember 12-i provokatív beszéde és Henlein híveinek rákövetkező németországi ihletésű lázadása nem nyerte el a helyi lakosság támogatását. Henlein Németországba szökött, a vezető nélkül maradt szudétanémet párt pedig szemlátomást hallani sem akart semmiféle harcról. Korábban a cseh kormány az úgynevezett „negyedik terv"-ben olyan területi autonómiát javasolt a szudétanémet vezetőknek, amely nemcsak Henlein áprilisi karlsbadi kívánságainál ment messzebbre, hanem a Chamberlain március 24-i és a Sir John Simon augusztus 27-i beszédében foglaltaknak is minden szempontból megfelelt. Csakhogy még Runciman lord is tisztában volt vele, hogy a németeknek eszükben sincs előmozdítani a kielégítő megegyezést a szudétanémetek és a csehszlovák kormány között. Chamberlain útja alkalmat adott nekik rá, hogy újabb követelésekkel álljanak elő, és közben berlini utasításra a szudétanémet párt szélsőséges szárnya immár nyíltan sürgette az egyesülést a birodalommal.

A miniszterelnök repülőgépe szeptember 15-én délután szállt le a müncheni repülőtéren; onnan a kormányfő vonaton utazott tovább Berchtesgadenbe. Közben Németország-szerte valamennyi rádióadó közvetítette Henlein szózatát, amelyben azt követelte, hogy a szudétanémet vidéket csatolják a birodalomhoz. Ez a hír fogadta Chamberlaint, amikor a repülőgépe földet ért. Kétségkívül szándékosan rendezték úgy, hogy még a Hitlerrel való találkozása előtt megtudja. A BEKEBELEZÉS kérdését addig sem a német kormány, sem Henlein nem vetette fel; és néhány nappal korábban a brit külügyminisztérium kijelentette, hogy ez a megoldás nem egyeznék a kormány politikájával. Feiling azóta nyilvánosságra hozta a Chamberlain–Hitler-találkozóról készült feljegyzések egy részét. Beszámolójából az alábbi szakaszt emeljük ki:

Igaz, keménységet és kíméletlenséget véltem kiolvasni az arcvonásaiból, mégis az volt a benyomásom, hogy olyan emberrel van dolgom, akiben megbízhatunk, ha egyszer a szavát adta.[1]

Valójában azonban, mint láthattuk, Hitler már hónapokkal korábban elszánta magát Csehszlovákia lerohanására, az előkészületek már javában folytak, és csak a végső jeladás volt hátra. Hazatértekor, szeptember 17-én, szombaton a miniszterelnök Londonban összehívta a kormányt. Közben Runciman is hazatért, és biztosították róla, hogy a legnagyobb érdeklődéssel várják jelentését. Egész idő alatt betegeskedett, és a küldetésével járó idegfeszültség következtében egészen összetöpörödött. Hazatérvén „a haladéktalan és drasztikus cselekvés politikáját” ajánlotta, nevezetesen azt, hogy „a túlnyomórészt német lakosságú körzeteket csatolják Németországhoz”. Ez legalább nem volt körmönfont javaslat.

Mind a miniszterelnök, mind Runciman lord szentül meg volt győződve róla, hogy ha csak a prágai kormány Németország javára nem mond le a Szudétaföldről, Hitler bizonyosan kiadja a parancsot Csehszlovákia lerohanására. Chamberlainnek a berchtesgadeni találkozón az volt a határozott benyomása, hogy Hitler „harcias kedvében van”. Kormánya ezenkívül úgy vélte, hogy a franciáknak viszont nem fűlik a foguk a harchoz. Következésképp szóba sem jöhetett, hogy szembeszálljunk Hitler követeléseivel. Egyes miniszterek olyan szólamokkal vigasztalták magukat, mint „az önrendelkezés joga”, „egy nemzeti kisebbség igénye az igazságos elbánásra”, és még olyanok is akadtak, akiknek kedvük támadt „a gyengék oldalára állni a garázda csehekkel szemben”.

---

[1] Feiling, *i. m.* 367.

Mármost szükségessé vált, hogy a meghátrálás közben lépést tartsunk a francia kormánnyal. Szeptember 18-án Daladier és Bonnet Londonba érkezett. Chamberlain addigra elvben már eldöntötte, hogy beleegyezik a Hitlertől Berchtesgadenben hallott német követelésekbe. Már csak annyi volt hátra, hogy megfogalmazzák azt a javaslatot, amit a brit és a francia megbízottak terjesztenek Prágában a cseh kormány elé. A francia miniszterek kétségkívül igen ügyesen megfogalmazott javaslattervezetet hoztak magukkal. Nem voltak hívei a népszavazásnak, mert mint megjegyezték, ez esetben újabb népszavazásokat követelnének a szlovák és a rutén vidéken. Annak voltak a hívei, hogy Csehszlovákia egyszerűen mondjon le a Szudétaföldről Németország javára. Hozzáfűzték azonban, hogy a brit kormány Franciaországgal és *Oroszországgal*, amelyet még meg sem kérdeztek erről, szavatolja a megcsonkított Csehszlovákia új határait.

Még a kormánykörökön kívül is sokunknak az volt az érzésünk, hogy Bonnet a defetizmus iskolapéldáját nyújtja, és hogy mindez a sok okos csűrés-csavarás két szóban foglalható össze: „békét mindenáron”. A háború után írt könyvében természetesen azon igyekszik, hogy minden felelősséget Chamberlainre és Halifaxre hárítson. Pedig semmi kétség nem lehet afelől, mi volt a célja. Mindenképpen el akarta kerülni, hogy Franciaországnak teljesítenie kelljen ünnepélyes, egyértelmű és nemrégiben megerősített kötelezettségét, hogy tudniillik fegyvert fog Csehszlovákia védelmében. A brit és a francia kormány ez idő tájt körülbelül olyan frontot alkotott, mint amilyen két összenyomott, túlérett dinnye. Pedig kékesen csillogó acélra lett volna szükség. Egyvalamiben teljes volt az egyetértés: hogy a csehekkel nem szabad konzultálni. Ráérnek a végén megtudni, hogyan döntöttek a védnökeik. Jancsival és Juliskával sem bántak rosszabbul az erdei boszorkány házában.

Anglia és Franciaország a következő szavak kíséretében jelentette be döntését, más szóval ultimátumát a cseheknek: „A francia és a brit kormány tisztában van vele, milyen nagy áldozatot követel a helyzet Csehszlovákiától. Kötelességüknek érzik, hogy együttesen és őszintén feltárják a biztonság lényeges feltételeit. [...] A miniszterelnöknek legkésőbb szerdáig, de ha lehet, már korábban fel kell újítania tárgyalásait Hitler úrral. Következésképp a lehető legsürgősebb válaszukat kell kérnünk." A csehszlovák kormány tehát szeptember 19-én délután kapta kézhez a javaslatokat, amelyeknek értelmében haladéktalanul le kellett mondania Németország javára mindazokról a csehszlovák területekről, amelyeken a német ajkú lakosság számaránya meghaladta az ötven százalékot.

Nagy-Britanniát végül is semmiféle szerződés nem kötelezte rá, hogy Csehszlovákia védelmére siessen, sőt még félhivatalosan sem vállalt ilyesfajta kötelezettséget. Franciaország viszont szerződésben adta szavát, hogy hadba lép Németország ellen, ha az utóbbi megtámadja Csehszlovákiát. Beneš elnök húsz éven át Franciaország hű szövetségese, már-már vazallusa volt, s a Népszövetségben és másutt mindig támogatta a francia politikát. Ha van olyan helyzet, amelyben egy ünnepélyes kötelezettségvállalásnak érvénybe kell lépnie, hát ez volt az. Blum és Daladier nyilatkozatain még meg sem száradt a tinta. A francia kormány maga ellen hívta ki a végzetet, amikor megszegte Franciaország adott szavát. Mindig az volt a véleményem, hogy Benešnek nem lett volna szabad engednie. Foggal-körömmel védenie kellett volna az erődláncát. Ha egyszer megkezdődött volna a harc, véleményem szerint akkoriban Franciaország az országos méretű felháborodás hatása alatt segítségére sietett volna, Nagy-Britannia pedig szinte haladéktalanul csatlakozott volna Franciaországhoz. A válság tetőpontján, szeptember 20-án kétnapos látogatást tettem Párizsban, hogy két francia miniszter barátommal, Reynaud-val és Mandellal találkozzam. Mindketten le voltak sújtva, és azt fontolgatták, hogy kilépnek Daladier kormányából. Elleneztem szándékukat, mert ez az áldozat nem változtatott volna az események menetén, s csak meggyengítette volna a francia kormányt, ha éppen két legtehetségesebb és legelszántabb tagja mond le tisztségéről. Meg is próbáltam a lelkükre beszélni. E fájdalmas látogatás után visszatértem Londonba.

A szeptember 20-áról 21-ére virradó éjszaka hajnali két órakor a brit és a francia követ felkereste Beneš elnököt és tájékoztatta róla, hogy az 1925-ös német–csehszlovák egyezmény alapján nincs remény döntőbírói fellépésre. Sürgették, hogy fogadja el az angol–francia javaslatokat, *„mielőtt olyan helyzet állna elő, amelyért Franciaország és Nagy-Britannia nem vállalhatna felelősséget"*.

A francia kormányban legalább volt annyi szégyenérzet, hogy utasítsa prágai követét: csupán szóban adja át az üzenetet. E nyomás hatására szeptember 21-én a cseh kormány meghajolt az angol-francia javaslat előtt. Ebben az időben Prágában tartózkodott a francia hadsereg Faucher nevű tábornoka. 1919-től a prágai katonai missziónál dolgozott, és 1926 óta a vezetője volt. Ekkor felmentését kérte a francia kormánytól, és kijelentette, hogy a csehszlovák hadsereg rendelkezésére áll. Egyúttal felvette a cseh állampolgárságot.

A franciák a következőképpen védekeztek, és érveiket nem lehet egyetlen kézlegyintéssel elintézni: ha Csehszlovákia nem adta volna be a derekát, és kitört volna a háború, Franciaország teljesítette volna kötelességét; minthogy azonban a csehek, jóllehet nyomás hatására, úgy döntöttek, hogy meghátrálnak, Franciaország becsületén nem esett csorba. Hogy mit ér ez az okoskodás, ítélje meg a történelem.

Még ugyanazon a napon, szeptember 21-én, Londonban nyilatkozatot adtam a sajtónak a válságról:

Csehszlovákiát Anglia és Franciaország nyomására felosztották, ez pedig annyit tesz, hogy a nyugati demokráciák feltétel nélkül letették a fegyvert a náci erőfitogtatás előtt. Ez az összeomlás sem Franciaországnak, sem Angliának nem hoz békét vagy biztonságot. Ellenkezőleg, egyre gyöngébb és egyre veszélyesebb helyzetbe hozza őket. Csehszlovákia semlegesítése egymagában is huszonöt német hadosztályt szabadít fel, ezek a jövőben a nyugati frontra irányíthatók; ezenkívül a győzelmes nácik előtt megnyílik az út a Fekete-tengerhez. Nemcsak Csehszlovákia van veszélyben, hanem valamenynyi nemzet szabadsága és demokráciája. Végzetes ábránd azt hinni, hogy ha egy kis államot odavetünk a farkasok elé, azzal biztonságot teremtünk. Rövid távon Németország hadi potenciálja gyorsabban fog nőni, mint amilyen ütemben Franciaország és Nagy-Britannia lesz képes fejleszteni a maga védelmi programját.

Ugyancsak szeptember 21-én hangzott el a Népszövetség közgyűlése előtt Litvinov hivatalos figyelmeztetése:

...Egy szomszédos állam ma beavatkozik Csehszlovákia belügyeibe, és nyíltan, fennhangon támadással fenyegeti. Európa egyik leg-

ősibb, legkulturáltabb, legszorgalmasabb népe, amely több évszázados elnyomás után vívta ki függetlenségét, ma vagy holnap rákényszerülhet, hogy fegyvert fogjon e függetlenség védelmében...

A Népszövetség ügyet sem vetett rá, hogy Ausztria eltűnt a térképről. A szovjet kormány felmérte, mit jelent ez az esemény egész Európa, kiváltképpen Csehszlovákia sorsának szempontjából, ezért nyomban az Anschluss után hivatalosan javaslatot tett az európai nagyhatalmaknak: együtt vegyék fontolóra, milyen következményekkel járhat ez az esemény, milyen közös megelőző intézkedéseket fogadjanak el. Ha ez a javaslat megvalósul, most nem kellene az egész világnak riadtan figyelnie, hogyan alakul Csehszlovákia sorsa. Legnagyobb sajnálatunkra azonban indítványunkat nem érdeme szerint értékelték. ... Néhány nappal azelőtt, hogy elindultam volna Genfbe, a francia kormány első ízben érdeklődött afelől, mit tennénk, ha Csehszlovákiát támadás érné. Ekkor kormányom nevében a következő egyértelmű és világos választ adtam:

„Az a szándékunk, hogy teljesítjük szerződéses kötelezettségünket, és Franciaországgal együtt, a rendelkezésünkre álló eszközökkel segítséget nyújtunk Csehszlovákiának. Honvédelmi minisztériumunk kész haladéktalanul értekezletre összeülni a francia és a csehszlovák honvédelmi minisztériummal, hogy megvitassa a helyzet kívánta intézkedéseket..."

Mindössze két napja a csehszlovák kormány hivatalos kérdést intézett kormányomhoz, azt tudakolván, hogy a Szovjetunió kész-e a szovjet–cseh szerződés értelmében haladéktalan és hathatós segítséget nyújtani Csehszlovákiának, ha kötelezettségeihez híven Franciaország is segítséget nyújt; kormányom félreérthetetlen igenlő választ adott erre a kérdésre.

Csakugyan meghökkentő, hogy az egyik legnagyobb érdekelt hatalom képviselőjének ez a fenntartás nélküli, nyílt állásfoglalása semmilyen hatással nem volt sem Chamberlain tárgyalásaira, sem Franciaország magatartására. Egyesek arra hivatkoznak, hogy Oroszország már csak földrajzi okokból sem küldhetett volna csapatokat Csehszlovákiába, s ezért az orosz segítség szerény mértékű légi támogatásban merült volna ki. Természetesen szükség lett volna rá, hogy Románia és kisebb mértékben ugyan, de Magyarország is átengedjen területén orosz csapatokat. Legalábbis Románia esetében, mint Majszkij elmondta nekem, meg lehetett volna szerezni ezt a hozzájárulást, ha a Népszövetség égisze alatt létrejön egy nagy szövetség, amely kellő határozottsággal lép fel, és megfelelő biztosítékokat vállal. Oroszországból a Kárpátokon keresztül két vasútvonal vezetett Csehszlovákiába: az északi vonal Csernovicból Bukovinán át, a déli pedig Debrecenen keresztül. Ezen a Bukaresttől is, Budapesttől is kellően távol húzódó két vasútvonalon akár harminc hadosztálynyi orosz sereg ellátását is biztosítani lehetett volna. A béke érdekében ezt a lehetőséget nagyon hatásosan fel lehetett volna használni Hitlerrel szemben, de még háború esetén is bizonyára igen jelentős fejleményekhez adott volna ez alkalmat. Mások az oroszok kétszínűségére és rosszhiszeműségére hivatkoznak. Akárhogy van is azonban, valójában a szovjet ajánlatról egyszerűen tudomást sem vettek. Hitler ellen nem vetették latba a javaslatot. Sőt közönnyel kezelték, ha ugyan nem megvetéssel, s ennek nyoma maradt Sztálin emlékezetében. Az események úgy alakultak, mintha Szovjet-Oroszország nem is létezett volna. Ezért később nagy árat kellett fizetnünk.

[...] A megalázó angol–francia javaslatok lemondásra késztették a cseh kormányt, és Syrovy tábornoknak, a világháborús szibériai csehszlovák légió parancsnokának vezetése alatt pártonkívüli kormány alakult. Szeptember 22-én Beneš elnök méltóságteljes szózatban intette nyugalomra a cseh nemzetet. Miközben Beneš a rádiószónoklatán dolgozott, Chamberlain éppen útban volt a Rajna-vidéki Godesbergbe, hogy másodízben is találkozzék Hitlerrel. A végső simítások végett a brit miniszterelnök magával vitte a cseh kormánnyal elfogadtatott angol–francia javaslatok részleteit. Abban a godesbergi szállodában találkoztak, amelyből Hitler négy évvel előbb nagy sebbel-lobbal távozott, hogy végezzen Röhmékkel. Chamberlain már a kezdet kezdetén rájött, hogy – az ő szavaival szólva –: „teljesen váratlan helyzet” állt elő. Az alsóházba visszatérve a következőképpen foglalta össze a történteket:

Herr Hitler Berchtesgadenben azt mondta nekem, hogy ha az önrendelkezés elvét elfogadják, akkor a végrehajtás módját majd tisztázza velem. Mint később elárulta, egy pillanatig sem hitte volna, hogy egyszer majd azzal térek hozzá vissza, hogy elfogadták a feltételeit. Nem szeretném, ha a Ház azt hinné, hogy szándékosan félrevezetett engem – eszembe sem jut ilyesmit feltételezni –, de én úgy *képzeltem, hogy Godesbergben csak az lesz a dolgunk, hogy nyugodtan megvitassuk a javaslatokat, amelyeket magammal vittem. És nagy megrázkódtatás volt, amikor nyomban a beszélgetés elején azt kellett hallanom, hogy a javaslatok elfogadhatatlanok, s hogy olyasfajta új indítványokra van szükség, amelyek azelőtt meg sem fordultak a fejemben.*

Úgy éreztem, egy kis időre van szükségem, hogy megfontoljam, mi a teendő. Következésképp visszavonultam, miközben balsejtelmek gyötörtek küldetésem sikerét illetően. Előtte azonban még sikerült elérnem, hogy Herr Hitler meghosszabbítsa azt a korábbi ígéretét, hogy tárgyalásaink befejezéséig nem indítja útnak csapatait. A magam részéről vállaltam, hogy felkérem a cseh kormányt: kerüljön mindent, amiből összetűzés támadhat.

A tárgyalást másnapra halasztották. Szeptember 23-án Chamberlain egész délelőtt fel-alá járkált szállodai szobájának erkélyén. Reggeli után írásos üzenetben közölte Hitlerrel, hogy hajlandó továbbítani a cseh kormánynak az új német javaslatokat, de rámutatott, hogy súlyos nehézségekkel kell számolni. Hitler délután megérkező válasza csekély engedékenységről tanúskodott, Chamberlain azt kérte, hogy az esti zárómegbeszélésen hivatalos emlékeztetőt kapjon kézhez a hozzá tartozó térképekkel együtt. A csehek ekkor elrendelték a mozgósítást, a brit és a francia kormány pedig hivatalosan közölte prágai megbízottaival: többé nem vállalja a felelősséget, hogy lebeszélje a cseheket a mozgósításról. Chamberlain aznap este 10 óra 30 perckor találkozott ismét Hitlerrel. Hogy pontosan megtudjuk, mi történt ezen a találkozón, adjuk át ismét neki a szót:

A kancellárral való zárómegbeszélésen átadták az emlékeztetőt és a térképet. A találkozó este fél tizenegykor kezdődött és a hajnali órákig tartott. Jelen volt a német külügyminiszter, valamint Sir Nevile Henderson és Sir Horace Wilson. Az emlékeztetőben, most először, határidő is szerepelt. Így ezúttal igen nyíltan beszéltem s a lehető legnagyobb hangsúllyal arról, hogy mekkora kockázattal járna, ha az efféle feltételekhez ragaszkodnának, s hogy milyen iszonyatos következményei lennének az esetleges háborúnak. Kijelentettem, hogy az előttem fekvő okmány nem emlékeztető, hanem ultimátum, és mind nyelvezete, mind tartalma megrázó hatással lesz a *semleges országok közvéleményére. Keserű szemrehányást tettem a kancellárnak, hogy semmivel sem viszonozta a béke érdekében kifejtett erőfeszítéseimet.*

Hadd tegyem hozzá, hogy Hitler nagyon komolyan megismételte, amit már Berchtesgadenben is elmondott, nevezetesen, hogy ez az utolsó európai területi követelése, és hogy a németeken kívül más nemzetiségűeket nem kíván a birodalomhoz csatolni. Másodszor, ismét csak igen komolyan, kifejtette, hogy baráti viszonyt akar Angliával, és ha sikerülne békés eszközökkel eltakarítani az útból a szudétakérdést, akkor örömmel venné fel ismét a tárgyalások fonalát. Igaz, tette hozzá, „van még egy kényes kérdés, a gyarmatoké; de emiatt nem fogunk háborúzni".

Chamberlain szeptember 24-én délután tért vissza Londonba, és másnap három ízben is összeült a kormány. London és Párizs magatartása észrevehetően megkeményedett. Nálunk úgy határoztak, hogy elutasítják a godesbergi feltételeket, s erről a német kormányt is értesítették. Ezzel a francia kormány is egyetértett, és nyomban részleges mozgósítást rendelt el, a vártnál nagyobb eredménnyel. Szeptember 25-én este a francia miniszterek ismét Londonba érkeztek, s ha vonakodva is, belátták, hogy kötelezettségeik vannak a csehek iránt. Másnap délután Sir Horace Wilsont Berlinbe küldték, hogy személyes levelet adjon át Hitlernek; három órával azelőtt érkezett, hogy ez utóbbi beszédet mondott volna a Sportpalotában. Sir Horace egyéb választ nem kapott, mint hogy Hitler nem enged a godesbergi ultimátumban megszabott határidőből, más szóval legkésőbb október 1-jén, szombaton bevonul a vitatott területekre, hacsak a csehek 28-án, szerdán délután két óráig el nem fogadják feltételeit.

Aznap este tehát Hitler beszédet mondott Berlinben. Nagy-Britanniáról és Franciaországról békülékeny hangon beszélt, ellenben vad és durva támadást intézett Beneš és a csehek ellen. Ellentmondást nem tűrő hangon kijelentette, hogy a cseheknek 26-ig el kell takarodniuk a Szudétaföldről, s hogy ha ez a dolog rendeződik, őt Csehszlovákia sorsa nem érdekli többé. *„Ez az utolsó területi igényem Európában."*

[...]

Nézzük most meg, mi rejlett a mögött az arcátlan magatartás mögött, amelyet Hitler a brit és a francia kormány iránt tanúsított.

Beck tábornokot, a hadsereg vezérkari főnökét mélységesen aggasztani kezdték Hitler tervei. Határozottan helytelenítette őket, és kész volt szembeszállni velük. Ausztria megszállása után, márciusban, feljegyzést küldött Hitlernek, s ebben a részletes tényanyagra hivatkozva kifejtette, hogy a hódító politika folytatása szükségképpen világméretű katasztrófára és az éppen csak feltámadó birodalom összeomlására vezetne. Hitler nem válaszolt. Szünet állt be. Beck nem volt hajlandó a történelem előtt vállalni a felelősséget azért, hogy az ország fejest ugrik a háborúba, márpedig a Führernek ez volt az elhatározott szándéka. Júliusban még össze is vesztek ezen. Amikor világossá vált, hogy küszöbön áll a Csehszlovákia elleni támadás, Beck biztosítékot követelt, hogy nem lesz több katonai kaland. Micsoda merészség! Hitler azzal vágott vissza, hogy a hadsereg az állam eszköze, hogy ő az államfő, következésképp a hadsereg és a többi fegyveres erő fenntartás nélkül engedelmességgel tartozik neki. Beck meghátrált. Felmentési kérelmére nem érkezett válasz. Csakhogy a tábornok elhatározása visszavonhatatlan volt. Következésképp Hitler kénytelen volt leváltani, és Haldert nevezte ki utódjává. Beck azután tragikusan, de becsülettel végezte.

Mindez persze egy szűk kör titka maradt; de ekkor heves, hosszan tartó küzdelem kezdődött a Führer és szaktanácsadói között. Becket osztatlan bizalom és megbecsülés övezte a vezérkarban, amely nemcsak szakmai dolgokban volt egységes, hanem abban is, hogy elutasította a civilek és a párt beavatkozását. A szeptemberi válság idején úgy látszott, bekövetkezik mindaz, amitől a német tábornokok féltek. Harminc-negyven csehszlovák hadosztály volt felsorakozóban Németország keleti határain, és a csaknem nyolcszoros francia túlerő is kezdte elfoglalni helyét a nyugati fal túloldalán. A Németországgal szemben ellenséges Oroszország számíthatott a cseh repülőterekre, és Lengyelországon vagy Románián át csapatokat küldhetett Csehszlovákiába. Végül újabban olyan hírek is elterjedtek, hogy mozgósít a brit flotta. E fejlemények hatására felizzottak a szenvedélyek.

Mindenekelőtt Halder tábornok elbeszéléséből tudunk arról az összeesküvésről, amelynek az volt a határozott célja, hogy félreállítsa Hitlert és legfőbb híveit. De Halder részletes leírása nem az egyetlen bizonyíték. Nem kétséges, hogy voltak ilyen tervek, de hogy annak idején mekkora elszántság volt mögöttük, azt ma már nem lehet pontosan megítélni. A tábornokok többször szövögettek zendülési terveket, de az utolsó pillanatban mindig meghátráltak valamilyen okból. Amikor aztán a szövetségesek fogságába kerültek, már érdekük volt, hogy minél színesebb képet fessenek béketeremtő erőfeszítéseikről. Mindamellett nem lehetetlen, hogy csakugyan volt akkoriban ilyen összeesküvés, és elszánt intézkedések is történtek, hogy sikeres legyen. [...]

Az összeesküvésben a következők vettek részt: Halder tábornok, Beck tábornok, Stülpnagel tábornok, Witzleben tábornok (a berlini helyőrség parancsnoka), Thomas tábornok (fegyverkezési felügyelő), Brockdorff tábornok (a potsdami helyőrség parancsnoka) és von Helldorf gróf, a berlini rendőrség főnöke. Von Brauchitsch tábornokot, a szárazföldi haderő főparancsnokát tájékoztatták, s elnyerték jóváhagyását.

Minthogy Csehszlovákia ellen éppen folyt a felvonulás és a szokásos katonai gyakorlatozás, könnyű volt egy páncéloshadosztályt Berlin közvetlen közelében tartani úgy, hogy egyetlen éjszaka alatt a városba érhessen. Arra pedig bizonyíték van, hogy a 3. páncéloshadosztály Hoepner tábornok parancsnoksága alatt a müncheni válság idején Berlintől délre állomásozott. Hoepner tábornoknak az volt a titkos megbízatása, hogy adott jelre foglalja el a fővárost, a kancelláriát, valamint a fontos náci minisztériumokat és egyéb hivatalokat. Ezért Witzleben tábornok parancsnoksága alá rendelték. Halder elbeszélése szerint Helldorf berlini rendőrfőnök aprólékos előkészületeket tett Hitler, Göring, Goebbels és Himmler letartóztatására. „Nem lett volna menekvésük. A tökéletesen sikeres puccshoz csak az hiányzott, hogy Hitler Berlinbe érkezzék." Meg is érkezett Berchtesgadenből szeptember 4-én délelőtt. Halder délben értesült róla, és haladéktalanul felkereste Witzlebent, hogy megbeszélje vele, mi a teendő. Úgy döntöttek, hogy még aznap este nyolc órakor akcióba lépnek. Délután négykor Halder szerint Witzleben azt az üzenetet kapta, hogy Chamberlain Berchtesgadenbe készül, és találkozni akar a Führerrel. Azonnal összeültek, és Halder azt mondta Witzlebennek, hogy „ha Hitlernek sikerült ez a blöff, hát neki mint vezérkari főnöknek nincs joga leleplezni". Ezért úgy határoztak, hogy elhalasztják a dolgot, és megvárják, mi történik.

Így szól Halder tábornoknak, az akkori vezérkari főnöknek az elbeszélése az 1938. szeptemberi berlini válságról. A történészek dolga, hogy megvizsgálják, mennyi benne az igazság. [...]

A katonák figyelmeztetéseit végül Raeder tengernagy, a német haditengerészet főparancsnoka is megerősítette. A Führer szeptember 27-én este tíz órakor fogadta őt. Raeder szenvedélyes hangot ütött meg, s szavainak néhány órával később még nagyobb súlyt adott az a hír, hogy a brit flottánál megkezdődött a mozgósítás. Hitler ekkor megingott. Másnap hajnali két órakor a német rádió hivatalos nyilatkozatot sugárzott, s ez cáfolta, hogy Németország 29-én el akarja rendelni a mozgósítást. 11.45-kor pedig a hivatalos német hírügynökség juttatott el közleményt a brit sajtóhoz, és ismét csak cáfolta, hogy Németország mozgósításra készülne. E néhány óra alatt nyilván hatalmas nyomás nehezedett erre az egyetlen emberre és félelmetes akaraterejére. Nyilvánvaló volt, hogy egyetlen lépés választja el a világháborútól. Belevetheti-e magát, nem törődve a lakosság ellenérzésével és a hadsereg, a haditengerészet, a légierő főnökeinek ünnepélyes figyelmeztetésével? Másfelől viszont megengedheti-e magának, hogy visszalépjen, ha már oly régóta mindent a tekintélyére épít?

[...]

Chamberlain tehát harmadszor is elrepült Németországba. Az emlékezetes találkozóról számos beszámoló olvasható; e helyütt mindössze néhány különleges vonására mutathatunk rá. Oroszországot nem hívták meg. Még a cseheknek sem engedték meg, hogy legyenek a tárgyaláson. A csehszlovák kormányt 28-án este szűkszavú üzenetben tájékoztatták, hogy a négy európai hatalom képviselői másnap összeülnek. A „négy nagy" gyorsan egyezségre jutott. A tárgyalások délben kezdődtek és hajnali kettőig tartottak. Szeptember 30-án két órakor írták alá a tárgyalásokon megfogalmazott emlékeztetőt. Lényegében a godesbergi ultimátum elfogadását tartalmazta. Csehszlovákiának október 1-jétől tíz napot adtak rá, hogy öt szakaszban kivonuljon a Szudétaföldről. Közölték, hogy nemzetközi bizottságot kérnek fel a végleges határvonal megállapítására. A kész okmányt aztán a csehszlovák küldöttek elé tárták: megengedték nekik, hogy Münchenbe utazzanak, de csak azért, hogy a döntést átvegyék.

Miközben a négy államférfi arra várt, hogy a szakértők megfogalmazzák a végleges szöveget, a miniszterelnök megkérdezte Hitlert, mit szólna egy négyszemközti beszélgetéshez. Hitler „kapva kapott" az ajánlaton. A két vezető Hitler müncheni lakásán találkozott szeptember 30-án délelőtt, csak a tolmács volt velük. Chamberlain az alábbi nyilatkozattervezetet terjesztette elő Hitlernek:

Mi, a német Vezér és kancellár, valamint a brit miniszterelnök ismét találkoztunk a mai napon, és egybehangzóan megállapítottuk, hogy az angol–német kapcsolatok kérdése elsőrendű fontosságú a két ország és Európa szempontjából.

A tegnap este aláírt megegyezésben, valamint az angol–német haditengerészeti megállapodásban annak jelét látjuk, hogy a két nép soha többé nem akar háborút viselni egymás ellen.

Elhatározott szándékunk, hogy az országainkat érintő minden esetleges vitás kérdést konzultációk útján rendezünk, s hogy a továbbiakban is igyekszünk kiküszöbölni a viszály minden lehetséges forrását, és ily módon hozzájárulni Európa békéjének biztosításához.

Hitler elolvasta ezt a nyilatkozatot, és habozás nélkül aláírta. Chamberlain hazatért Angliába. Hestonben, ahol repülőgépe leszállt, meglobogtatta a Hitlerrel aláíratott közös nyilatkozatot, és felolvasta az üdvözlésére összesereglett méltóságok és mások előtt. Miközben autójával a repülőtérről jövet elhajtatott az ünneplő tömeg sorfala között, így szólt a mellette ülő Halifaxhez: „Három hónap múlva mindennek nyoma sem lesz." Hanem aztán a Downing streeti ablakból kihajolva ismét meglobogtatta a papírlapot, és ezt mondta: „Történelmünkben másodízben fordul elő, hogy Németországból tisztességes békével lehet visszatérni a Downing streetre. Hiszem, hogy ez a béke egy életre szól."[1]

Azóta rendelkezésünkre áll az a válasz is, amit Keitel marsall adott a nürnbergi perben arra a kérdésre, amit Csehszlovákia képviselője intézett hozzá:

„Megtámadta volna-e a Reich Csehszlovákiát 1938-ban, ha a nyugati hatalmak Prága mellé állnak?" – kérdezte Eger ezredes, Csehszlovákia képviselője Keitel marsalltól. „Semmi esetre sem – válaszolta Keitel marsall. – Nem voltunk elég erősek katonailag. Münchennek [ti. annak, hogy Münchenben megegyezés szülessen] az volt a célja, hogy Oroszországot kiszorítsuk Európából, időt nyerjünk, és befejezzük fegyverkezési programunkat."[2]

---

[1] Feiling, *i. m.* 381.

[2] Idézi Paul Reynaud: *La France a sauvé l'Europe.* I–II. Párizs, 1947. I. 561. j.

Hitler megítélése ismét helyesnek bizonyult. A német vezérkar megszégyenült. Végül megint a Führernek lett igaza. Lángelméjére és megérzésére hallgatva egyedül ő mérte fel helyesen az összes körülményeket, a katonai és a politikai helyzetet. Akárcsak a Rajnavidék esetében, a Führer akarata most is diadalmaskodott a német katonai vezetők akadékoskodásán. A tábornokok mind hazafiak voltak. Mind arra vágytak, hogy hazájuk visszaszerezze elvesztett helyét a világban. Éjjel-nappal azon dolgoztak, hogy talpra állítsák a német haderőt, lesújtotta őket, hogy ennyire nem képesek felnőni az eseményekhez, és sokukban a Hitler ellen táplált idegenkedés és bizalmatlanság csodálatnak adta át a helyét: csodálták vezetői rátermettségéért és bámulatos szerencséjéért. Vezérlő csillagnak látták, akit követni, vezetőnek, akire hallgatni kell. Így vált végül Hitler Németország vitathatatlan urává, s így hárult el minden akadály a nagy terv útjából. Az összeesküvők meglapultak, bajtársaik pedig nem árulták el őket.

Talán érdemes most szólnunk egy-két erkölcsi és cselekvési alapelvről, olyanokról, amelyeknek a jövőben még hasznát vehetjük. Az itt elbeszélt dolgokról csak úgy alkothatunk ítéletet, ha minden körülményt számba veszünk. A tények egy részét néha nem ismerjük, ilyenkor többnyire kénytelenek vagyunk becslésekre szorítkozni, ezeket pedig az ítéletalkotó érzései és céljai is befolyásolják. Nem mindig azoknak lett igazuk, akik vérmérsékletükre és természetükre hallgatva éles és határozott választ kerestek a nehéz és bonyolult problémákra is, és akik mindig készek voltak harcolni, valahányszor kihívás érte hazájukat egy külföldi hatalom részéről. Másrészt azok sem bizonyultak mindig balgának, akik hajlandók voltak beadni a derekukat és türelmesen, hűségesen munkálkodni a békés kompromisszumokért. Sőt többnyire az utóbbiaknak lehet igazuk, mégpedig nemcsak erkölcsileg, hanem a gyakorlat szempontjából is. Hány háborút sikerült már elkerülni türelemmel és kitartó jóakarattal! A vallás és az erény egyaránt szelídséget és alázatot kíván, s nemcsak az emberek, hanem a nemzetek kapcsolataiban is. Hány háború kitörését siettették már a türelmetlen lázítók! Hányszor okozott háborút olyan félreértés, amely könnyen tisztázódhatott volna, ha sikerül egy kis időt nyerni! Hányszor vívtak kegyetlen háborút egymással olyan országok, amelyek néhány békeév után nemcsak barátokká, hanem szövetségesekké is lettek!

A keresztyén etikában a hegyi beszéd mondta ki az utolsó szót. Mindenki tiszteli a kvékereket. Amikor azonban a miniszterek vállalják a kormányzás felelősségét, mégsem az ő módszereikre esküsznek fel. Mindenekelőtt úgy kell fellépniük más nemzetekkel szemben, hogy elkerüljék a súrlódásokat és a háborút, és meghiúsítsanak mindenféle agressziót, akár nemzeti, akár ideológiai célokat hirdet. De végső megoldásként, ha megcáfolhatatlanul meggyőződtek róla, hogy nincs más megoldás, akkor az erő alkalmazásától sem szabad visszariadniuk. Így helyes és így kell eljárni, ha meg akarják védeni az állam biztonságát, és azoknak az életét és szabadságát, akiknek magas tisztségüket köszönhetik. Ha a körülmények szükségessé teszik, szabad erőszakot is alkalmazni. De ha így van, akkor a lehető legkedvezőbb pillanatban kell alkalmazni az erőszakot. Nem érdem egy évig halogatni a háborút, ha úgyis kitör, csak éppen sokkal súlyosabb lesz, és sokkal nehezebb lesz megnyerni. Nem új dilemmák ezek, története során az emberiség éppen elég gyakran szenvedett szorításukban. A végső ítéletet csak a történetírás mondhatja ki, azoknak a tényeknek alapján, amelyek már a szereplők előtt is ismeretesek voltak, és annak alapján, ami csak később derült ki.

Van azonban egy irányelv, ami segít eligazodni, ez pedig az, hogy a nemzet tartsa meg adott szavát, és a szövetségesei iránt vállalt kötelezettségeivel összhangban cselekedjék. Ezt az irányelvet becsületnek hívják. Zavarba ejtő gondolat, hogy amit becsületnek szokás nevezni, az nem mindig felel meg a keresztyén etikának. A becsületet gyakran beárnyékolja a büszkeség, amely oly nagy szerepet játszik benne. A túlzó becsületkódex, amely tökéletesen haszontalan és értelmetlen cselekedeteket ír elő, nem igazolható, bármilyen tetszetősek legyenek is előírásai. Itt azonban olyan esetről volt szó, amikor a becsület is a kötelesség útját jelölte ki, s amikor előírásait a tények helyes megítélése is alátámasztotta volna.

Amikor a francia kormány sorsára hagyta hűséges szövetségesét, Csehszlovákiát, olyan sajnálatos hibát követett el, amelynek iszonyú következményei lettek. Nemcsak okos és tisztességes politika kellett volna hozzá, hanem lovagiasság, becsület és együttérzés is e fenyegetett kis néppel, hogy létrejöjjön az elsöprő erejű tömörülés. Nagy-Britannia, mely minden bizonnyal harcba szállt volna, ha szerződéses kötelezettségeit kell teljesítenie, így is nagyon belebonyolódott az ügybe, ám sajnálattal kell megállapítanunk, hogy a brit kormány nemcsak jóváhagyta, hanem még bátorította is a francia kormány végzetes magatartását.

14 / A müncheni tél

Szeptember 30-án Csehszlovákia meghajolt a müncheni döntés előtt. „Semmi részünk nem volt a döntésben – közölték a csehek –, és azt akartuk, hadd tudja meg a világ, hogy tiltakozunk ellene." Beneš elnök lemondott, mondván, hogy „útjában állna azoknak a fejleményeknek, amelyekhez az új államnak alkalmazkodnia kell". Elhagyta Csehszlovákiát, és Angliában talált menedéket. Az egyezménynek megfelelően megkezdődött a csehszlovák állam feldarabolása. Csakhogy a németeken kívül más keselyűk is rászálltak a tetemre. Még szeptember 30-án, alighogy létrejött a müncheni egyezmény, a lengyel kormány huszonnégy órás ultimátumot intézett a csehekhez; a határ menti Tešín (Cieszyn) átengedését követelte. És a cseheknek nem volt mit tenniük. [...]

A magyarok is éberen figyelték a müncheni tárgyalásokat. Horthy 1938 augusztusában Németországban járt, de Hitler igen tartózkodóan fogadta. Augusztus 23-án délután hosszas beszélgetést folytatott ugyan Magyarország kormányzójával, de nem árulta el, mikor akarja megtámadni Csehszlovákiát. Ő maga sem tudja még, mondta. De aki részt akar venni a lakomán, vegye ki a főzésből is a részét. Csakhogy nem árulták el, mikor lesz az a lakoma. Utólag azért csak előálltak a magyarok a követeléseikkel.

[...]

Csehszlovákia leigázása nyomán a szövetségesek szegényebbek lettek a cseh hadsereg huszonegy reguláris hadosztályával, tizenöt-tizenhat mozgósított tartalékos hadosztályával, továbbá a csehországi erődlánccal, amely ellen a müncheni napokban harminc német hadosztályt vonultattak fel, más szóval a jól képzett és mozgatható német csapatok javát. Halder és Jodl tábornokok szerint összesen tizenhárom német hadosztály maradt a nyugati határvidéken a müncheni megállapodás idején, s ezekből csak öt állt teljes értékű, első vonalbeli katonákból. Csehszlovákia elbukásával legalább harmincöt hadosztálynyi veszteség ért bennünket. Ezenfelül a Škoda művek, Közép-Európa második legfontosabb fegyvergyára, amelynek termelése 1938 augusztusától 1939 szeptemberéig egymagában is csaknem felért a teljes brit hadiiparéval, immár az ellenségnek termelt. Továbbá, miközben Németországban hatalmas, szinte háborús lendülettel folyt a munka, a francia munkások már 1936-ban kivívták az oly régóta áhított negyvenórás munkahetet.

Még katasztrofálisabb volt a francia és a német hadsereg erőviszonyainak megváltozása. 1938-tól kezdve a német hadsereg hónapról hónapra növelte a létszámát és tartalékait, s minősége és érettsége is állandóan fejlődött. A képzés és a szaktudás lépést tartott az egyre javuló felszereltséggel. A francia hadseregnek sem minőség, sem mennyiség dolgában nem voltak hasonló fejlesztési lehetőségei. Lassanként mindenben kezdett lemaradni. 1935-ben Franciaország még korábbi szövetségesei nélkül is úgyszólván minden nagyobb erőfeszítés nélkül elfoglalhatta volna Németországot. Még 1936-ban sem lehetett kétség nyomasztó túlereje felől. Német forrásból immár tudjuk, hogy még 1938-ban is így állt a dolog, és a német főparancsnokságot éppen e gyengeség felismerése indította arra, hogy a legvégsőkig elmenjem, s megpróbálja visszatartani Hitlert mindazoktól a sikeres csapásoktól, amelyekkel oly nagyra növelte hírét. A Münchent követő évben, jóllehet ami a kiképzett tartalékosokat illeti, a német hadsereg még ekkor sem vehette föl a versenyt a franciával, azért már kezdte megközelíteni ütőképességének maximumát. És minthogy lakosságának lélekszáma kétszer akkora volt, mint Franciaországé, csak időre volt szüksége, hogy végül mindenben ő kerekedjék felül. A németek a harci szellemükkel is fölényben voltak. Ha egy ország cserbenhagyja szövetségesét, kivált ha azért hagyja cserben, mert fél a háborútól, elkerülhetetlenül aláássa hadseregének harci szellemét. A tiszteket és a közkatonákat egyaránt lehangolja, ha harc nélkül kényszerülnek engedni. Miközben a német oldalon a nemzet harci ösztöneit az önbizalom, a siker és a növekvő erő tudata szította, minden francia katona bátorságára bénító hatással volt, hogy vezetői beismerték gyengeségüket.

Volt azonban egy létfontosságú terület, amelyen kezdtük magunk mögött hagyni Németországot. 1938-ban kezdtük kicserélni a kétfedelű brit vadászgépeket, például a Gladiator típust korszerű Hurricane-ekre, később pedig Spitfire-okra. 1938 szeptemberében még csak öt század Hurricane-ünk volt. Ráadásul csökkentettük a régi típusok alkatrészellátását azzal, hogy úgyis kivonjuk őket a forgalomból. A németek jóval előttük jártak az új típusú vadászgépek bevezetésében. Nagy számban rendelkeztek már Me 109-esekkel, amelyekkel szemben a mi régi gépeink szánalmas teljesítményt nyújtottak volna. 1939-ben azonban egyre javult a helyzetünk, egyre újabb századokat szereltünk fel új gépekkel. Júliusban már huszonhat nyolc-géppuskás vadászgépünk volt, ámbár tartalékokkal és alkatrészekkel még rosszul álltunk. 1940 júliusára, az angliai légi csata idejére már mintegy negyvenhét századnyi korszerű vadászgép állt rendelkezésünkre.

A németeknél az erő növekedését az alábbi számadatok jelzik:

	1938	1939	1940
bombázók	1466	1553	1558
vadászok	920	1090	1290

A németek lényegében már a háború előtt befejezték légierejük mennyiségi és minőségi fejlesztését. Mi csaknem két évvel mögöttük jártunk. 1939-ről 1940-re a német légierő csak húsz százalékkal nőtt, a mi korszerű vadászrepülőink száma viszont nyolcvan százalékkal. 1938-ban minőségileg ugyancsak szomorúan festett a brit légierő. 1939-ben is, jóllehet sikerült már csökkentenünk a hátrányt, még mindig rosszabbul álltunk, mint 1940-ben, a próbatétel idején.

Ha 1938-ban kezdődtek volna meg London ellen a légitámadások, kínosan készületlenül értek volna bennünket. Csakhogy a németek nem indíthatták meg az angliai légi csatát, amíg el nem foglalták Franciaországot és Hollandiát, vagyis meg nem szerezték a partjaink közelében fekvő támaszpontokat. Ezek nélkül az akkori idők vadászgépei nem tudták volna fedezni a bombázókat. A német hadsereg 1938-ban és 1939-ben még nem volt olyan erős, hogy megverje a franciákat.

A tömeges harckocsigyártás, amelynek termékei áttörték a francia frontot, csak 1940-ben kezdődött meg, s amíg nyugaton a franciák erősebbek voltak, és keleten ott volt még a meg nem hódított Lengyelország, a németek semmiképpen sem összpontosíthatták volna ugyanúgy teljes légierejüket Anglia ellen, mint később, amikor Franciaországot már térdre kényszerítették. És akkor még egy szót sem ejtettünk Oroszország fellépéséről, sem arról, hogy Csehszlovákia mekkora ellenállást fejtett volna ki. Úgy tartottam helyesnek, ha közlöm a légierők egykorú adatait, ezek a számok azonban korántsem cáfolják korábbi következtetéseimet.

A fentebb felsorolt okokból az az egyéves lélegzetvételnyi szünet, amit állítólag München „ajándékozott" Franciaországnak és Angliának, végül is sokkal rosszabb helyzetbe hozta őket Hitler Németországával szemben, mint amilyenben a müncheni válság idején voltak.

Befejezésül lássunk még egy döbbenetes adatot: Hitler csupán 1938-ban 6 750 000 osztrákot és 3 500 000 szudétanémetet csatolt a birodalomhoz és vont korlátlan uralma alá. Összesen tízmillió alattvalót, munkásokat és katonákat. A mérleg félelmetes módon az ő javára billent.

15 / Prága. Garanciák a lengyeleknek. Albánia.
1939. január–április

[...]

E márciusi napokban beteges optimizmus lett úrrá Nagy-Britannián. A Csehszlovákiára egyre nagyobb súllyal nehezedő belső és külső német nyomás ellenére a müncheni egyezménnyel azonosuló miniszterek és lapok még mindig bíztak abban a politikában, amelybe magukkal sodorták a nemzetet. Március 10-én például a belügyminiszter arról beszélt választói előtt, hogy egy ötéves béke tervét fontolgatja, amely idővel valóságos „aranykort" teremt az ország számára. Továbbra is nagy reményeket fűztek a Németországgal kötendő kereskedelmi egyezmény tervéhez. A *Punch* című híres folyóirat olyan rajzot közölt, amelyen John Bull látható, amint éppen fellélegzik egy lidérces álom után, az éjszaka gonosz hiedelmei, látomásai és gyanakvásai pedig kiszállnak az ablakon. Ugyanaznap, amikor ez a rajz megjelent, Hitler ultimátumot intézett a roskatag cseh kormányhoz, amelyet a müncheni döntés megfosztott erődrendszerétől. A német csapatok bevonultak Prágába, és egyszerűen átvették az ellenállásra képtelen állam irányítását. Emlékszem, Edennel az alsóház dohányzójában ültünk, amikor az eseményekről beszámoló esti lapok megérkeztek. Még azok is, akiknek hozzánk hasonlóan semmilyen illúziójuk sem volt, és ezt kellő nyomatékkal hangsúlyozták is, döbbenten értesültek erről a váratlan, durva gaztettről. Elképesztő volt, hogy annyi titkos információ birtokában Őfelsége kormánya ennyire messze az események mögött kullogjon. Március 14-én a Csehszlovák Köztársaság megszűnt létezni. A szlovákok függetlennek nyilvánították magukat. A magyar csapatok Lengyelország titkos támogatásával behatoltak Csehszlovákia keleti tartományába, másnéven Kárpát-Ukrajnába, amelyet maguknak követeltek. Hitler Prágába utazott, Csehszlovákiát német protektorátussá nyilvánította, vagyis beolvasztotta a birodalomba.

12-én Chamberlain kénytelen volt bejelenteni az alsóházban: „A német haderő ma reggel hat órakor megkezdte Csehország megszállását. A cseh kormány megtiltotta a lakosságnak, hogy ellenállást tanúsítson." Azután kifejtette, hogy az a garancia, amit Csehszlovákia iránt vállalt, véleménye szerint elvesztette érvényességét. München után, vagyis öt hónappal előbb, Sir Thomas Inskip gyarmatügyi miniszter ugyanerről a garanciáról így nyilatkozott: „Őfelsége kormánya erkölcsi kötelességének érzi, hogy fenntartsa a garanciát [mintha még hivatalosan is érvényben lett volna]. ... Így hát ha Csehszlovákiát nem provokált agresszió éri, Őfelsége kormánya minden kétséget kizáróan kénytelen lenne minden tőle telhetőt megtenni Csehszlovákia integritásának megóvásáért." A miniszterelnök szerint: „Ez volt a helyzet tegnapig. Csakhogy a helyzet megváltozott, mert a szlovák törvényhozás kimondta Szlovákia függetlenségét. Ennek következtében belülről felbomlott az az állam, amelynek a határaiért a garanciát vállaltuk, következésképp Őfelsége kormánya immár nem tekintheti érvényesnek a kötelezettségvállalást."

Ez meggyőzően hangzott. „Természetesen - mondta végül a miniszterelnök - keserűen vettük tudomásul a történteket, de ez nem téríthet el választott utunktól. Ne feledjük, hogy a világ népei ezután is a békébe vetik minden reményüket."

Chamberlainnek két nappal később beszédet kellett tartania Birminghamben. Biztos voltam benne, hogy amennyire csak lehetséges, jó képet fog vágni a történtekhez. Ez lett volna összhangban az alsóházban mondott beszédével. Sőt azt képzeltem, hogy még dicsérni is fogja a kormányt, amiért Münchenben előrelátóan elhatárolta Nagy-Britanniát Csehszlovákia és egész Közép-Európa sorsától. [...]

De Birminghamben a miniszterelnök új hangot ütött meg. „Egészen más hangnemben beszélt - állapítja meg életrajzírója -; ...amint alaposabban tájékozódott a helyzetről és nyomatékosan tudomására hozták, hogyan vélekednek a képviselők, a lakosság és a gyarmatok, félretette a régen megírt beszédet, amelyben belpolitikai kérdésekről, köztük a közjóléti intézményekről kívánt szólni, és belevágta a fejszéjét abba a bizonyos nagy fába." Szemére vetette Hitlernek, hogy nyíltan és hitszegő módon felrúgta a müncheni egyezményt. Felsorolta Hitler valamennyi fogadkozását: „Ez az utolsó területi követelésem Európában." „Tovább nem érdekel a cseh állam, erre szavamat adom. Több csehre nincs szükségünk."

„Meggyőződésem - mondta a miniszterelnök -, hogy München után velem együtt a brit nép nagy többsége azt kívánta, hogy folytassuk tovább az akkori politikát. Ma a nép többségével együtt engem is kiábrándít, felháborít, hogy reményeinket oly kíméletlenül megcsalták. Hogyan egyeztethetők össze ennek a hétnek az eseményei azokkal a fogadkozásokkal, amelyeket felolvastam önöknek? Ki ne érezne együtt azzal a büszke, bátor néppel, amelynek most betörtek hazájába, amelynek jogait megcsonkították, nemzeti függetlenségét pedig eltiporták?... Állítólagos csehszlovákiai zavargások tették szükségessé ezt a területi hódítást. .... Ha voltak is zavargások, nem kívülről szították-e őket?... Ez-e az utolsó támadás, amelynek egy kis állam esik áldozatául, vagy újabb is követi? Nemcsak egyetlen lépésről van-e szó azon az úton, amely az egész világ meghódításához kell hogy vezessen?"

Ennél nagyobb fordulatot nem is vehetett volna a miniszterelnök a két nappal előbbi alsóházi beszédéhez képest. Nagy idegi megterhelésnek lehetett kitéve. 12-én még azt mondta: „...ez nem téríthet el választott utunktól." Most pedig ő csinált teljes hátraarcot.

Chamberlain érzelmi fordulata azonban nem rekedt meg a szavaknál. Hitler menetrendjében a következő „kis állam" Lengyelország volt. Ha meggondoljuk, hogy milyen súlyos döntésről volt szó, és ki mindenkivel kellett tanácskozni róla, megállapíthatjuk, hogy alighanem bőven akadt tennivaló. Két hét múlva (március 31-én) a miniszterelnök ezekkel a szavakkal fordult a parlamenthez:

Tájékoztatom a t. Házat, hogy ... minden olyan cselekmény esetében, amely nyilvánvalóan veszélyezteti a lengyel függetlenséget, és amellyel szemben a lengyel kormány következésképp létfontossá-

gúnak tartja az ellenállást, Őfelsége kormánya kötelességének fogja érezni, hogy minden lehetséges eszközzel haladéktalanul a lengyel kormány segítségére siessen. Erre nézve garanciát adtunk a lengyel kormánynak.

A francia kormány felhatalmazásával hozzátehetem, hogy Franciaország Őfelsége kormányával azonos álláspontot foglal el ebben a kérdésben. ... [És később:] A gyarmatokat folyamatosan tájékoztattuk az eseményekről.

Az idő nem volt alkalmas rá, hogy azt firtassuk, ki a felelős a történtekért. A Házban valamennyi párt és csoport vezetői támogatták a Lengyelországért vállalt garanciát. „Isten segedelmével mást nem tehetünk” - mondtam magam is. Abban a helyzetben nem volt más választásunk. De aki kiismerte magát, annak nem lehetett kétsége felőle, hogy ez a lépés emberi számítás szerint háborút jelent, olyan nagyszabású háborút, amelyből mi sem maradhatunk ki.

Szomorú történetünk hősei jó szándékú és kiváló képességű emberek, akik mégis sorozatosan rosszul ítélték meg a helyzetet. És ez a történet most ér el drámai csúcspontjára. Akik az eseményekért felelősek voltak, bármilyen tiszteletre méltók lettek légyen is az indítékaik, nem kerülhetik el a történelem ítéletét. Tekintsünk csak vissza, s mérjük fel, mi mindenbe törődtünk bele, mi mindent áldoztunk fel: az ünnepélyes szerződésben lefegyverzett Németország az ünnepélyes szerződést megszegve felfegyverkezik; légi fölényünk, sőt még a légierők egyensúlya is megszűnik; a Rajna-vidéket erőszakkal megszállják, megépül és bővül a Siegfried-vonal; létrejön a Berlin-Róma tengely; Ausztriát felfalja és megemészti a Reich; Csehszlovákiát a müncheni szerződéssel magára hagyjuk és romba döntjük, erődrendszerét német kézre adjuk, hatalmas fegyvergyára, a Škoda immár a német hadseregnek termel; egy kézlegyintéssel elintézzük Roosevelt elnöknek azt a próbálkozását, hogy az Egyesült Államok közbelépésével jöjjön létre stabilitás Európában, vagy legalább álljon be javulás a helyzetben, és tudomást sem veszünk Szovjet-Oroszországnak arról a kétségtelen hajlandóságáról, hogy összefogjon a nyugati hatalmakkal, és hogy a végsőkig elmenjen Csehszlovákia megmentéséért; lemondunk a harmincöt csehszlovák hadosztály erejéről, amikor a német hadsereg még nincs ereje teljében, s Nagy-Britannia mindössze két hadosztállyal tudná megsegíteni Franciaországot.

Most pedig, miután mindezeket a segítségeket és előnyöket visszavonhatatlanul eltékozoltuk, Nagy-Britannia egyszerre csak előlép, kézen fogva vezeti Franciaországot, és garantálja annak a Lengyelországnak az integritását, amely alig fél éve még hiénaétvággyal vette ki részét Csehszlovákia kifosztásából és elpusztításából. Csehszlovákiáért 1938-ban még érdemes lett volna harcolni, hiszen akkor a német hadsereg még alig tudott volna hat kiképzett hadosztályt felsorakoztatni a nyugati fronton, a franciák pedig hatvan-hetven hadosztályukkal bizonyosan át tudtak volna kelni a Rajnán, vagy be tudtak volna hatolni a Ruhr-vidékre. Ezt a megoldást azonban ésszerűtlennek, elhamarkodottnak, a korszerű gondolkodáshoz és erkölcsi felfogáshoz méltatlannak minősítették. Most azonban a két nyugati demokrácia mégiscsak kijelenti, hogy kész életét is feltenni Lengyelország területi integritásának védelmére. Azt mondják, a történelem jobbára csak az emberiség bűneinek, őrült cselekedeteinek és szenvedéseinek sora; ám hiába is kutakodnánk benne, nem találnánk példát ilyen hirtelen és gyökeres fordulatra. Végül is öt-hat esztendőn át szép türelmesen próbáltuk kiengesztelni, megbékíteni az ellenfelet, és most szinte egyik napról a másikra kijelentjük, hogy készek vagyunk sokkal rosszabb feltételekkel is vállalni a lehető legnagyobb szabású háborút.

[...]

A lengyelek a csehszlovák állam megszüntetésekor tanúsított szégyenletes magatartásukkal megszerezték maguknak Tešínt. De csakhamar meg kellett fizetniük a maguk sarcát. Március 21-én Ribbentrop fogadta Lipskit, a berlini lengyel nagykövetet, és élesebb hangnemben tárgyalt vele, mint korábbi találkozásaik alkalmával. Csehország elfoglalásával és a csatlós szlovák állam létrejöttével a német hadsereg Lengyelország déli határaihoz ért. Lipski azt mondta Ribbentropnak, hogy az egyszerű lengyelek nem értik, miért vette a Reich a védőszárnyai alá Szlovákiát, hiszen ez a védelem Lengyelország ellen irányul. Az iránt is érdeklődött, miről tárgyalt nem sokkal előbb Ribbentrop a litván külügyminiszterrel. Vajon a Memel-vidékről? Erre a kérdésére két nappal később, március 23-án kapott választ. A német csapatok megszállták Memelt.[1]

---

[1] Ma: a Nyeman torkolatvidéke (SZU).

Immár nem sok lehetőség volt rá, hogy Kelet-Európában ellenállás szerveződjék a német agresszióval szemben. Magyarország a német táborhoz tartozott. Lengyelország nem állt a csehek mellé, és nem akart szorosan együttműködni Romániával. Sem Románia, sem Lengyelország nem egyezett volna bele, hogy orosz csapatok vonuljanak fel területükön keresztül Németország ellen. A nagy szövetség kulcsa az volt, hogy sikerüljön megegyezésre jutni Oroszországgal. Az orosz kormányt nagyon is közelről érintette mindaz, ami történt, és jóllehet a müncheni válság idején az ajtón kívül rekesztették, mácius 19-én hathatalmi konferenciát javasolt. Erről a dologról Chamberlainnek igen határozott véleménye volt. Egy magánlevelében a következőket írta március 26-án:

> *Meg kell vallanom, hogy mélységesen bizalmatlan vagyok Oroszország iránt. Nem hiszek benne, hogy még ha akarná is, képes volna tartósan támadásban maradni. És nem bízom az indítékaiban sem, mert úgy látom, édeskevés köze van a mi szabadságeszményeinkhez, és inkább azzal van elfoglalva, hogy a többieket egymás ellen uszítsa. Ráadásul számos kisebb állam, nevezetesen Lengyelország, Románia és Finnország gyűlölettel és gyanakvással tekint rá.*[1]

Így aztán a hathatalmi értekezlet összehívására tett szovjet javaslat hűvös fogadtatásban részesült, és végül nem is lett belőle semmi.

Közben kezdett semmivé foszlani az a remény is, hogy Olaszországot sikerül leválasztanunk a tengelyről. Pedig a hivatalos brit számításokban mérhetetlenül nagy fontosságot tulajdonítottak neki. Március 26-án Mussolini éles hangú beszédben támasztott területi követeléseket Franciaországgal szemben a Földközi-tenger térségében. Titokban azt is tervbe vette, hogy kiterjeszti Olaszország befolyását a Balkánon és az Adriai-tenger térségében, hogy ellensúlyozza a közép-európai német előretörést. Már kész terve volt Albánia megszállására. […]

1939. április 7-én hajnalban az olasz csapatok partra szálltak Albániában, és rövid küzdelem után elfoglalták az országot. Ahogy

---

[1] Feiling, *i. m.* 403.

Csehszlovákia a lengyelországi agresszió támaszpontja volt, úgy lett Albánia az olaszok ugródeszkája a Görögország elleni felléphez és Jugoszlávia semlegesítéséhez.

[...]

16 / A szovjet rejtély

Eljutottunk tehát odáig, hogy Nagy-Britannia és Németország között minden kapcsolat megszakadt. Ma már természetesen tudjuk, hogy mióta Hitler hatalomra jutott, a két ország között nem is volt igazi kapcsolat. Csupán arról volt szó, hogy Hitler fenyegetéssel és rábeszéléssel megpróbált szabad kezet kapni Nagy-Britanniától Kelet-Európában, Chamberlain pedig abban a reményben ringatta magát, hogy meg tudja őt békíteni, meg tudja változtatni és jó útra vezetni. Eljött azonban az idő, amikor a brit kormány utolsó illúziói is szertefoszlottak. A kormány végre meggyőződhetett róla, hogy a náci Németország léte háborút jelent, és a miniszterelnök számos ország határait szavatolta, minden még lehetséges fronton szövetségeket kötött, tekintet nélkül arra, hogy képesek voltunk-e hathatós segítséget nyújtani az illető országoknak. A lengyeleknek adott garanciát a Görögországnak és Romániának nyújtott garancia követte, ezt pedig a Törökországgal kötött szövetség.

Emlékezzünk vissza arra a szomorú percre, amikor Chamberlain kiszállt a gépéből a hestoni repülőtéren, és diadalmasan meglobogtatta a tömeg előtt azt a papírlapot, amit Münchenben sikerült aláíratnia Hitlerrel. Ezen a papíron arra a két kötelékre hivatkozott, amely hite szerint összekötötte őt Hitlerrel és Nagy-Britanniát Németországgal, nevezetesen a müncheni egyezményre és a német-brit flottaegyezményre. Az előbbi Csehszlovákia lerohanásával szűnt meg létezni, s Hitler most az utóbbit is félredobta. A Reichstagban április 28-án kijelentette:

Minthogy Anglia ma a sajtó útján és hivatalosan is annak a nézetének ad hangot, hogy Németországgal minden körülmények között szembe kell szállnia, és ezt a bekerítés ismert politikájával is alátámasztja, a flottaegyezmény feltételei ezzel megszűntek. Ezért úgy határoztam, hogy ma üzenetben közlöm ezt a brit kormánnyal. A dolognak a mi szempontunkból nincs anyagi következménye –

mert továbbra is remélem, hogy nem leszünk kénytelenek Angliával fegyverkezési versenyre lépni –, ellenben önbecsülésünk forog kockán. Ha azonban a brit kormány fontosnak tartaná, hogy ismét tárgyalásba bocsátkozzék Németországgal erről a kérdésről, magam állapítanám meg a legboldogabban, hogy talán mégiscsak képesek vagyunk világosan és egyenesen szót érteni egymással.[1]

[...] Hitler ebben a beszédében egyszersmind a német–lengyel megnemtámadási szerződést is felmondta. Indoklásul azt hozta fel, hogy az angol–lengyel kezesség „bizonyos körülmények között katonai fellépésre kötelezi Lengyelországot Németországgal szemben, ha Németország és valamely más hatalom között olyan konfliktus támad, amelybe Anglia is belebonyolódik".[2]

[...] A brit kormánynak sürgősen meg kellett fontolnia, milyen gyakorlati következményekkel jár a Lengyelországnak és Romániának nyújtott garancia. Egyiknek sem lehetett semmiféle katonai értéke, hacsak nem egy Oroszországgal kötendő általános megállapodás keretében. Ezzel a céllal indultak tehát meg végre a tárgyalások Moszkvában április 15-én a brit nagykövet és Litvinov között. Azok után, ahogy addig bántak a szovjet kormánnyal, most nem sokat lehetett várni a tárgyalásoktól. Április 16-án Moszkva mégis hivatalosan azt javasolta, hogy Nagy-Britannia, Franciaország és a Szovjetunió hozzon létre kölcsönös segítségnyújtási egységfrontot. Az ajánlat szövegét nem hozták nyilvánosságra. Az indítvány értelmében a három nagyhatalom, ha lehetséges, Lengyelországgal együtt, egyúttal garantálta volna a német agresszió veszélyének kitett közép- és kelet-európai országok biztonságát is. A megállapodásnak az állta útját, hogy maguk a határ menti országok rettegtek a szovjet segítségtől, s attól tartottak, hogy a németekkel szemben védelmükre siető szovjet csapatok, miközben átvonulnak területükön, mellesleg beolvasztják őket a szovjet kommunista rendszerbe, amelynek leghevesebb ellenzői voltak. Lengyelország, Románia, Finnország és a három balti állam nem tudta, mitől rettegjen jobban: a német agressziótól vagy az orosz felmentő csapatoktól. Ez a szörnyű dilemma bénító hatással volt a brit és a francia politikára.

Mindazonáltal még a későbbi események fényében sem lehet kétséges, hogy Nagy-Britanniának és Franciaországnak el kellett volna fogadnia az oroszok ajánlatát, létre kellett volna hozniuk a hármas szövetséget, azt pedig, hogy miképpen válhat működőképessé háború esetén, a közös ellenséggel szemben elkötelezett szövetségesek tárgyalásától kellett volna függővé tenniük. Ilyen körülmények között ugyanis megváltozik a tárgyalások légköre. Háborúban a szövetségesek hajlamosak rá, hogy engedjenek egymás kívánságainak, ha a frontokon élethalálharc folyik; ilyenkor a vezetők örömmel fogadnak olyan megoldásokat is, amelyektől békeidőben elszörnyednének. Ha létrejött volna a nagy szövetség, márpedig létrejöhetett volna, akkor az egyik szövetséges nehezen tehette volna meg, hogy a másik területére lépjen, hacsak fel nem kérik rá.

---

[1] Domarus, *i. m.* II. 1159.

[2] Domarus, *i. m.* 1163.

Chamberlain és a külügyminisztérium azonban tanácstalanul állt a rejtélyes szfinx előtt. Amikor az események oly gyorsan követik egymást, s oly félelmetes tömegben, mint ez idő tájt, ajánlatos egyszerre csak egyet lépni. Nagy-Britannia, Franciaország és Oroszország szövetsége 1939-ben nagy riadalmat keltett volna Németországban, és senki sem zárhatja ki, hogy talán még el is háríthatta volna a háborút. A következő lépést ezután már erőfölényük tudatában tehették volna meg a szövetségesek. Visszaszerezhették volna a diplomáciai kezdeményezést. Hitler sem kétfrontos háborút nem indíthatott volna, hiszen maga is elítélte ezért az első világháborús vezetést, sem azt nem viselte volna el, hogy sakkban tartsák. Kár, hogy nem hozták ebbe a kínos helyzetbe; még az is lehet, hogy az életébe került volna. Az államférfiaktól nemcsak az várható el, hogy könnyű döntéseket hozzanak. Az egyszerű dolgok gyakran maguktól is megoldódnak. Világmegváltó döntésekre éppen akkor van lehetőség, amikor a mérleg nyelve inog, és az erőviszonyokat homály fedi. Ha már oly nehéz helyzetbe juttattuk magunkat 1939-re, létfontosságú lett volna, hogy megragadjuk az ígéretes lehetőséget.

Még ma sem állapíthatjuk meg pontosan, mikor is hagyott fel Sztálin azzal a szándékával, hogy a nyugati demokráciákkal fogjon össze, s döntött ehelyett úgy, hogy Hitlerrel próbál egyezkedni. Ez egyébként talán nem is az egyik pillanatról a másikra történt. Eddig ismeretlen tényekre bukkanunk abban a német külügyminisztériumból zsákmányolt irattömegben, amelyet az amerikai külügyminisztérium jelentetett meg a *Náci-szovjet kapcsolatok, 1939–1941* című kötetben.[1] A jelek szerint már 1939 februárjában történnie kellett valaminek, de csaknem bizonyosan kereskedelmi kérdésekről volt szó, amelyeket Csehszlovákia státusának megváltozása után a két országnak meg kellett vitatnia. Amikor aztán március közepén Csehszlovákiát bekebelezték a Reichba, e dolgok jelentősége tovább nőtt. Oroszországnak szerződései voltak a csehszlovák kormánnyal arról, hogy katonai felszerelést vásárol a Škoda művektől. El kellett dönteni, mi legyen a szerződések sorsa most, hogy a Škoda német fegyvergyár lett.

Április 17-én Weizsäcker német külügyi államtitkár feljegyezte, hogy a szovjet nagykövet aznap először járt nála egy év óta, mióta bemutatta megbízólevelét. A Škoda-szerződések iránt érdeklődött, mire Weizsäcker azt válaszolta, hogy „nem éppen kedvező légkört teremtenek a Szovjet-Oroszországnak szánt hadianyag-szállításokhoz az orosz–angol–francia légügyi egyezményről szóló legújabb jelentések". Erre a szovjet nagykövet a kereskedelemről nyomban a politikára terelte a szót, és megkérdezte, hogyan vélekedik az államtitkár a szovjet–német kapcsolatokról. Weizsäcker azt válaszolta, hogy benyomása szerint „az orosz sajtó újabban nem veszi teljes mértékben át az amerikai és részben az angol sajtóra jellemző németellenes hangnemet". Erre a szovjet nagykövet megjegyezte, hogy „az ideológiai nézetkülönbségek korántsem befolyásolták az olasz–orosz viszonyt, és nem jelentenek feltétlenül áthatolhatatlan akadályt a Németországhoz vezető úton sem. Szovjet-Oroszország nem használta ki Németországgal szemben Németország és a nyugati demokráciák súrlódásait, és ez a jövőben sem áll szándékában. Oroszországnak semmi oka sincs rá, hogy ne tartson fenn normális kapcsolatokat Németországgal. A normális kapcsolatokból pedig egyre jobb kapcsolatok fejlődhetnek ki."

Ezt a beszélgetést fontos eseményként kell számon tartanunk, kivált ha meggondoljuk, hogy ezzel egy időben Moszkvában tárgyalások folytak a brit nagykövet és Litvinov között, és április 16-án a Szovjet hivatalosan háromhatalmi szövetséget ajánlott Nagy-Britanniának és Franciaországnak. Ismereteink szerint ez volt az első eset, amikor a Szovjetunió a másik oldalra is lépett egyet. Ettől fogva nemcsak a német agresszió elleni hármas szövetség ügyében folytatott tárgyalásokat, hanem egyszersmind az orosz–német viszony „normalizálását” is szorgalmazta.

---

[1] *Nazi–Soviet Relations, 1939–1941.* Washington, 1948.

Ha például Chamberlain, amint kézhez vette az orosz ajánlatot, azt válaszolta volna: „Igen. Fogjunk össze, és törjük ki Hitler nyakát!”, vagy valami effélét, a parlament beleegyezett volna, Sztálin előtt minden világos lett volna, és a történelem talán másként alakul. De hogy nem rosszabbul, mint így, az biztos.

Május 4-én a következőképpen elemeztem a helyzetet:

Először is, nem szabad vesztegetnünk az időt. Már tíz-tizenkét nap is eltelt, mióta az oroszok megtették ajánlatukat. A brit nép elfogadta a kötelező katonai szolgálat elvét, feláldozta tehát egyik nagy becsben tartott ősi hagyományát. Joga van hozzá, hogy a Francia Köztársasággal együtt felszólítsa Lengyelországot: ne gördítsen akadályt a közös ügy elé. Nemcsak hogy fenntartás nélkül el kell fogadnunk az együttműködést Oroszországgal, hanem a három balti államot, Litvániát, Lettországot és Észtországot is be kell vonni a szövetségbe. E harcias szellemű három országnak, amelynek a hadseregei együtt legalább húsz elszánt hadosztályt tesznek ki, létérdeke, hogy baráti viszonyban legyen Oroszországgal, s hadianyagot és más segítséget kapjon tőle.

Oroszország aktív támogatása nélkül nem tartható semmilyen keleti arcvonal a náci agresszióval szemben. Az oroszok alapvető érdeke, hogy segítsenek megakadályozni Hitlert kelet-európai céljainak valóra váltásában. Még nem késő a Balti-tengertől a Fekete-tengerig terjedő térség valamennyi államát és népét egyetlen arcvonalba tömöríteni az újabb jogtiprás vagy invázió ellen. Ha tiszta szívvel látunk hozzá, és határozott, hathatós katonai intézkedéseket hozunk, akkor a nyugati hatalmak erejével együtt ez az arcvonal akkora erőt szegezhet szembe Hitlerrel, Göringgel, Himmlerrel, Ribbentroppal, Goebbelsszel és társaikkal, hogy a német nép vonakodna ujjat húzni vele.

Ehelyett hosszú hallgatás következett, s közben óvatos kompromisszumokat, félintézkedéseket fontolgattak. Litvinov számára végzetes volt ez a halogatás. Utolsó kísérletét, hogy döntésre vigye a dolgot a nyugati hatalmakkal, kudarcnak ítélték. Nem nagyon bíztak bennünk. Oroszország biztonsága egészen más külpolitikát kívánt meg, ehhez pedig új politikusra volt szükség. Május 3-án hivatalos közlemény adta tudtul, hogy Litvinovot saját kérésére menesztették a külügyi népbiztosság éléről, és hogy teendőit Molotov miniszterelnök vette át. A moszkvai német ügyvivő május 4-én a következőt jelentette haza: „Litvinov még május 2-án fogadta az angol nagykövetet, a tegnapi sajtó pedig a díszszemle díszvendégei között sorolta fel. Menesztése tehát alighanem Sztálin személyes döntésével magyarázható. ... A legutóbbi pártkongresszuson Sztálin azt mondta, vigyázni kell, nehogy a Szovjetuniót belerántsák egy konfliktusba. Molotov (nem zsidó), úgy mondják, »Sztálin legmeghittebb barátja és legközelebbi munkatársa«. Kinevezése szemlátomást azt hivatott szavatolni, hogy a külpolitika teljes összhangban legyen Sztálin elképzeléseivel."

A szovjet diplomáciai képviseleteket utasították, hogy tájékoztassák a befogadó ország kormányát: ez a változás nem módosítja a Szovjetunió külpolitikáját. Május 4-én a moszkvai rádió bejelentette, hogy Molotov tovább folytatja a nyugati biztonsági politikát, amely éveken át Litvinov célja volt. Ezt a kiváló zsidó embert, akit a németek fő ellenségüknek tekintettek, úgy dobták most félre, mint egy törött szerszámot, még azt sem engedték meg neki, hogy egy szót szóljon a maga védelmében, egyszerűen lesöpörték a nemzetközi színtérről az ismeretlenségbe: koldusbot és rendőri felügyelet lett az osztályrésze. A külföldön alig ismert Molotov lett a külügyi népbiztos; Sztálin legközelebbi szövetségese. Őt nem kötötték a korábbi nyilatkozatok, nem volt a Népszövetség légkörének hatása alatt, akadálytalanul tehette, ami csak Oroszország önfenntartása szempontjából szükségesnek látszott. Ami azt illeti, mindössze két megoldás közül választhatott. Őmaga mindig amellett volt, hogy szót kellene érteni Hitlerrel. München és sok más esemény nyomán a szovjet kormány bizonyos volt benne, hogy sem Nagy-Britannia, sem Franciaország nem fog fegyvert, hacsak meg nem támadják őket, akkor pedig már úgy sem lehet hasznukat venni. A gyülekező vihar immár kitörőben volt. Oroszországnak kötelessége volt gondoskodni magáról.

Litvinov menesztésével egy korszak ért véget. A Kreml immár feladta a reményt, hogy biztonsági szerződést köthet a nyugati hatalmakkal, s hogy létre tudja hozni a németellenes keleti frontot. Ebből a szempontból érdekesek a korabeli német sajtóvélemények, jóllehet nem szükségképp felelnek meg a valóságnak. Május 4-én a német lapok varsói jelentést közöltek, s eszerint Litvinov a lemondása előtt éles szóváltásba keveredett Vorosilov marsallal („a pártfiúval", ahogy a csípős nyelvű és főleg bátor oroszok nevezték fesztelenebb pillanataikban). Vorosilov, nyilván határozott utasításra, kijelentette, hogy a Vörös Hadsereg még nem képes harcba szállni Lengyelországért, és az orosz vezérkar nevében helytelenítette „a túlzottan messzemenő katonai kötelezettségvállalást". Május 7-én a *Frankfurter Zeitung* már azt is megírta, hogy Litvinov lemondása rendkívül súlyos következményekkel fenyegeti az angol–francia „bekerítési" politikát, és ezen valószínűleg azt értette, hogy akik Oroszországban ennek a katonai terhét kellett volna, hogy viseljék, megálljt parancsoltak Litvinovnak. Mindez így is volt; de egy rövidke időre mégis szükség volt rá, hogy a nagyszabású ügyletet csalóka fátyol fedje, s hogy a szovjet magatartás felől az utolsó pillanatig senki se lehessen bizonyos. Oroszországnak egyszerre kellett mindkét irányba lépnie. Másként hogyan is tudta volna révbe juttatni alkuját a gyűlölt és rettegett Hitlerrel?

A zsidó Litvinov eltűnt, Hitler fő előítéletét tehát tekintetbe vették. Attól fogva a német kormány immár nem nevezte külpolitikáját antibolsevistának, és most a „plutokrata demokráciákat" vette célba. Egymás után jelentek meg a cikkek, amelyek afelől biztosították a szovjeteket, hogy a német élettér nem terjed ki orosz területekre, hanem mindenütt épp az orosz határok előtt ér véget. Következésképp semmi ok sincs az Oroszország és Németország közötti konfliktusra, hacsak a szovjetek „bekerítési" paktumra nem lépnek Angliával és Franciaországgal. Schulenburg gróf, a német nagykövet hosszú berlini konzultáció után azzal tért vissza Moszkvába, hogy Németország hajlandó előnyös feltételekkel hosszú lejáratú áruhitelt nyújtani Oroszországnak. Mindkét fél egyezményre törekedett.

Az orosz politikának ez a hirtelen és természetellenes pálfordulása olyan átváltozás volt, amilyenre csak totalitárius államok képesek. Alig két évvel azelőtt az orosz hadsereg vezetőit, Tuhacsevszkijt és a legképzettebb tisztek ezreit tömegesen mészárolták le olyan elképzelésekért, amelyek most a Kreml maroknyi szorongó urának szemében egyszerre szalonképessé váltak. A németbarátok akkor eretnekek voltak és árulók. Most pedig egyik napról a másikra az állam lett németbarát, és automatikusan kiátkozták, aki vitatni merte az új politikát, sőt gyakran azokat is, akik nem tudták elég gyorsan követni ezt a fordulatot. A megoldandó feladatra az új külügyi népbiztosnál keresve sem találhattak volna alkalmasabbat.

A brit és a francia kormány akkor még nem tudhatta, miféle ember az, akit Sztálin a szovjet külügyek élére állított. Pedig érdemes rá, hogy bemutassuk. Vjacseszlav Molotov rendkívüli képességekkel rendelkező, hidegvérű és kíméletlen férfi volt. Sértetlenül került ki azokból az iszonytató veszedelmekből és megpróbáltatásokból, amelyekkel a forradalom győzelme után valamennyi bolsevik vezetőnek szembe kellett néznie. Olyan társadalomban élt, sőt tört egyre magasabbra, amelyben mindig más alakot öltött az intrika, és állandó volt az életveszély. Ágyúgolyó formájú feje, fekete bajusza, megértő pillantása, rezzentéstelen, lapos arca, ügyes beszéde híven tükrözte jellemét és rátermettségét. Mindenkinél alkalmasabb volt rá, hogy egy kiszámíthatatlan gépezet politikájának eszköze legyen. Jómagam csak egyenlő félként találkoztam vele, olyan beszélgetések alkalmával, amikor néha a humornak is jutott egy csekélyke szerep, vagy banketteken, amelyeken zavartalanul mondta egyre újabb banális és semmitmondó pohárköszöntőit. Sohasem láttam embert, aki nála tökéletesebben testesítette volna meg a robot fogalmát. Mindennek ellenére azonban mégiscsak szemlátomást józan és kínosan csiszolt modorú diplomata volt. Hogy milyen volt a beosztottjaihoz, nem tudhatom. Hogy milyen volt a japán nagykövethez éveken át, miután a teheráni konferencián Sztálin megígérte, hogy megtámadja Japánt, ha egyszer a német hadsereget legyőzzük, az kiderült a beszélgetéseikről készült feljegyzésekből. Egymást követték az óvatos faggatózások, a félénk kérdezősködések, de ő végig rendíthetetlen nyugalommal burkolta áthatolhatatlan homályba és semmitmondó, hivatalos korrektségbe kormányának céljait. Egy résnyi fényt sem engedett rájuk vetődni. Egyetlen felesleges hangot sem adott ki. Mosolya maga volt a szibériai tél, szavait mintha patikamérlegen mérte volna ki, de közben előzékenyen viselkedett, s mindez együtt a szovjet politika tökéletes végrehajtójává avatta azokban a halálos években.

Vitás kérdésekről hasztalan levelezett vele az ember, és ha erőltette a dolgot, mindenféle hazugság és sértés volt az eredmény, mint hamarosan néhány példából látható is lesz. Egyetlenegy alkalommal éreztem úgy, hogy természetesen viselkedik, emberi lény gyanánt. 1942 tavaszán történt. Az Egyesült Államokból hazafelé tartva megállt Nagy-Britanniában. Alá volt írva a brit–szovjet egyezmény, és Molotovra veszélyes repülőút várt még. A titoktartás kedvéért a kerti kijáraton át távoztunk a Downing streetről. A kapuban megmarkoltam a karját, egymás szemébe néztünk. Úgy láttam, hirtelen meghatottság vesz erőt rajta. A maszk mögött megjelent az ember. Viszonozta a szorításomat. Szótlanul kezet ráztunk. Igaz, akkoriban életre-halálra összefonódott a sorsunk. Molotov, mióta az eszét tudta, testközelből ismerte a teljes felfordulást és a pusztulást. Vagy ő maga is veszélyben volt, vagy éppen ő hozott bajt másokra. Az biztos, hogy a szovjet gépezet Molotovban tehetséges és sok szempontból jellegzetes képviselőjére talált, aki mindig hű pártember és hithű kommunista volt. Nagy szerencse, hogy idős koromra nem kellett olyan idegi megterheléssel szembenéznem, mint neki; inkább meg se szülessék az ember. Mazarin, Talleyrand, Metternich örömmel fogadnák be társaságukba, ha ugyan van olyan másvilág, ahová bolseviknak nem eretnekség belépnie.

Molotov attól a pillanattól fogva, hogy külügyi népbiztos lett, a Németországgal való megegyezés politikáját folytatta Lengyelország rovására. A franciáknak nem sok idő kellett hozzá, hogy erre rájöjjenek. A francia *Sárga könyv*-ben olvasható a francia nagykövet május 7-i, rendkívül érdekes jelentése, amelyből kiderül, hogy ő titkos forrásból biztosan tudja, hogy a német–orosz közeledés alapja Lengyelország negyedik felosztása lesz. „Májustól fogva – írja Daladier 1946 áprilisában – a Szovjetunió két fronton folytatott tárgyalásokat: Franciaországgal és Németországgal. Szemlátomást jobban fűlt a foga Lengyelország felosztásához, semmint védelméhez. Ez volt a második világháború közvetlen kiváltó oka."[1] Voltak azonban más okai is.

Május 8-án a brit kormány végre válaszolt a szovjetek április 16-i jegyzékére. A brit dokumentumot nem hozták nyilvánosságra, de május 9-én a TASZSZ hírügynökség olyan nyilatkozatot tett közzé, amely ismertette a brit indítványok legfontosabb pontjait. Május 10-én az *Izvesztyija,* a kormány lapja közleményben cáfolta a Reuter hírügynökség értesülését, amely szerint a brit ellenjavaslatok értelmében „a Szovjetuniónak külön-külön kell garantálnia valamennyi szomszédos állam biztonságát, Nagy-Britanniának pedig köteleznie kell magát, hogy a Szovjetunió segítségére siet, ha az utóbbi a vállalt garanciák folytán háborúba bonyolódnék". A szovjet kormány – hangzott a közlemény – május 8-án kapta kézhez a brit ellenjavaslatokat, s ezekben nem volt arról szó, hogy a Szovjetunió külön-külön garantálja szomszédai biztonságát; csak arról, hogy a Szovjetunió haladéktalanul köteles segítséget nyújtani Nagy-Britanniának és Franciaországnak, ha ez utóbbiak a Lengyelországnak és Romániának nyújtott garanciák folytán háborúba keverednének. Az angol javaslatok nem szóltak arról, milyen segítség járna a Szovjetuniónak, ha valamely kelet-európai állam iránt vállalt kötelezettségei háborúba sodornák.

---

[1] Reynaud, *i. m.* I. 585.

Chamberlain ugyanazon a napon kijelentette, hogy különféle nehézségek miatt a kormány úgy vállalt új kötelezettségeket Kelet-Európában, hogy nem tartott igényt a Szovjetunió közvetlen részvételére. Őfelsége kormánya azt javasolta a szovjet kormánynak, tegyen a maga részéről hasonló nyilatkozatot, s jelentse ki, hogy hajlandó segítséget nyújtani minden olyan országnak, amely agresszió áldozata, kész megvédeni függetlenségét, és igényt tart a segítségre.

> *Ezzel csaknem egyidejűleg a szovjet kormány átfogóbb, de egyben merevebb javaslatot terjesztett elő, s ez, bármilyen előnyökkel kecsegtet is, Őfelsége kormányának nézete szerint éppen hogy előidézné azokat a nehézségeket, amelyeknek elkerülése a brit javaslatok célja volt. Ezért a kormány közölte a szovjet kormánnyal e nehézségek mibenlétét. Egyszersmind módosította eredeti javaslatát. Így például [Őfelsége kormánya] nem hagyott kétséget afelől, hogy ha a szovjet kormány Nagy-Britannia és Franciaország beavatkozásától akarja függővé tenni a maga beavatkozását, Őfelsége kormánya a maga részéről nem támaszt ezzel szemben ellenvetést.*[1]

Kár, hogy nem két héttel előbb hangzott el ez a bejelentés.

Itt kell megemlítenünk, hogy május 12-én a török parlament ratifikálta az angol–török megállapodást. Újabb kötelezettséget vállaltunk tehát, s így próbáltuk válság esetére megszilárdítani helyzetünket a Földközi-tenger térségében. Ez volt a válaszunk Albánia olasz megszállására. Ahogy véget ért a Németországgal folytatott tárgyalások időszaka, ugyanúgy holtpontra jutottak a kapcsolataink Olaszországgal is.

Az oroszokkal lanyhán folytak a tárgyalások, és május 19-én az alsóház elé is odakerült az egész dolog. A rövid és komoly vitában lényegében csak a pártvezetők és az előző kormányok ismert tagjai vettek részt. Lloyd George, Eden és én létfontosságúnak minősítettük, hogy a kormány haladéktalanul kösse meg a lehető legszélesebb körű megállapodást Oroszországgal, mégpedig az egyenlőség alapján. Lloyd George szólalt fel elsőként, és a legsötétebb színekkel vázolta fel a ránk leselkedő veszedelmeket:

---

[1] A szerző kiemelése.

A helyzet nagyon emlékeztet engem 1918 kora tavaszának hangulatára. Tudtuk, hogy Németország nagy támadásra készül, de azt már senki sem tudhatta pontosan, hova fog lecsapni. Emlékszem, a franciák úgy képzelték, hogy az ő frontjukra, a mi tábornokaink pedig azt képzelték, hogy a mienkre. De a francia tábornokok között még abban is vita volt, vajon melyikük arcvonalán várható a német támadás. Csak azt tudtuk, hogy iszonyú erejű csapás fenyeget valahonnan, s ha azt nem mondanám is, hogy félelem, de mindenesetre nyugtalanság töltötte be a levegőt. Tudtuk, hogy a német vonalak mögött lázas tevékenység folyik, s hogy ezek szerint készülnek valamire. Érzésem szerint ma is körülbelül ez a helyzet. ... Mindannyian aggódunk; az egész világ úgy érzi, hogy újabb támadásra készülnek az agresszorok. Senki sem tudja pontosan, hol. Látjuk, hogy példátlanul gyors ütemben fegyverkeznek, különösen a támadó fegyverzetüket növelik, a harckocsik, a bombázók, a tengeralattjárók számát. Tudjuk, hogy új hadállásokat foglalnak el és erődítenek meg, s ezek stratégiai előnyhöz juttatják őket a Franciaország ellen és az ellenünk vívandó háborúban. ... Líbiától az Északi-tengerig mindenütt figyelik és ellenőrzik az eseményeket, amelyek háború esetén létfontosságúnak bizonyulhatnak. Az arcvonal mögötti mozgolódásban van valami titokzatosság, s ez igen baljós jel.
Ugyanaz a fajta titokzatosság ez, mint 1918-ban: az a célja, hogy tanácstalanul latolgassuk, vajon mire készülhetnek. Hogy nem védelemre, az biztos. ... Nem arra, hogy megvédjék magukat Franciaország, Nagy-Britannia vagy Oroszország támadása ellen. Ilyen támadás nem fenyeget. Sem nyilvános, sem bizalmas formában soha egyetlen célzást sem hallottam, amely arra utalt volna, hogy bárhol támadást vettünk volna fontolóra Olaszország vagy Németország ellen. És ezt ők is nagyon jól tudják. Készülődésük célja tehát nem a védelem. Előre megfontolt támadási terv van mögötte, és az is biztos, hogy a támadás célpontjához nekünk is közünk van.

Lloyd George aztán a következő bölcs szavakkal folytatta:

A diktátorok fő katonai célja és terve abból áll, hogy gyors eredményeket érjenek el, s ne bonyolódjanak elhúzódó háborúba. A háborúban az idő mindig a diktátor ellen dolgozik. Az elhúzódó háború, amilyen Napóleon spanyolországi hadjárata volt, kimeríti őket. Ugyanígy az oroszok nagyszabású védekezése, jóllehet egyetlen nagy győzelmet sem hozott nekik, megtörte Napóleont. Németország, mint mindig, most is gyors háborút szeretne. 1866-ban alig néhány hétig tartott Ausztria elleni háborúja, az 1870-es háború pedig egy-két hónapig. Ugyanezt a célt tűzték maguk elé a németek 1914-ben, és csaknem el is érték. Oroszországnak köszönhető, hogy nem sikerült. És abban a pillanatban, amikor kiderült, hogy nem győzhetnek gyorsan, már el is dőlt a játszma. Higgyék el, hogy Németország nagy katonai elméi alaposan feldolgozták, mi volt a hiba 1914-ben, mi hiányzott a győzelemhez, hogyan pótolható, ami hiányzott, s hogyan lehet elkerülni az elkövetett hibákat a következő háborúban.

Lloyd George ezután a tények világából a képzelet mezejére lépett, s kijelentette, hogy a németeknek már „húszezer harckocsijuk" van és „több ezer bombázó repülőgépük". Lloyd George ugyancsak elrugaszkodott a tényektől. Mi több, az emberek félelemérzetére akart hatni. De hát akkor miért nem fogott össze annyi éven át azokkal, akik a fegyverkezést sürgették: az én kis csoportommal? Beszéde mindenesetre megdermesztette az alsóházat. Két évvel s még inkább három évvel előbb az efféle kijelentéseket, az ilyen fajta borúlátást lehurrogták, kinevették volna. Akkor még ráértünk volna. Mostanra azonban, bármekkorák voltak is a valóságos adatok, elkéstünk.

A miniszterelnök személyesen válaszolt, és első ízben árulta el, hogyan vélekedik a szovjet ajánlatról. Bizony hidegen, sőt megvetéssel fogadta:

Ha kidolgozhatnánk egy olyan módszert, amellyel megszerezhetjük a Szovjetunió együttműködését és támogatását a béke frontjának kiépítéséhez, hát üdvözölni fogjuk, mert szükségesnek, értékesnek tartjuk. Minden alapot nélkülöz az a híresztelés, hogy semmi jelentőséget nem tulajdonítunk a Szovjetunió közreműködésé-

nek. Nincs szükség az oroszok katonai erejéről és hadseregük felhasználhatóságáról keringő találgatásokra ahhoz, hogy megállapítsuk: ostobaság volna azt hinni, hogy ez a hatalmas ország, nagy lélekszámú lakosságával és óriási erőforrásaival, elhanyagolható tényező volna egy olyan helyzetben, mint amilyennel ma kell szembenéznünk.

Ez a fogalmazás némi aránytévesztésről árulkodott, akárcsak a Roosevelt javaslataira adott elutasító válasz egy évvel később. Ekkor én kerültem sorra:

Mind ez ideig nem sikerült megértenem, hogy ha a miniszterelnök olyan nagyon szeretne egyezséget kötni Oroszországgal, akkor mi szól a megállapodás ellen, s miért nem lehet olyan átfogó és egyszerű szerződést kötni, amilyent a szovjet-orosz kormány javasolt.
Az orosz kormány javaslataiban kétségtelenül hármas szövetségről van szó Anglia, Franciaország és Oroszország között, s a szövetség előnyeit más országok is élvezhetik, ha kívánják. A szövetség célja kizárólag a további agresszió megakadályozása és az agresszió áldozatainak védelme. Fel nem foghatom, mi kifogás lehet ez ellen. Mi kivetnivaló van ebben az egyszerű javaslatban? Azt kérdezik: „Megbízhatunk a szovjet-orosz kormányban?" Moszkvában pedig, gondolom, azt kérdezik: „Megbízhatunk Chamberlainben?" Remélem, hogy mindkét kérdésre igennel válaszolhatunk. Nagyon őszintén remélem. ...
Ez a mindenki által elfogadott török javaslat az egész fekete-tengeri térségre és a Földközi-tenger keleti medencéjére is erősítő, stabilizáló hatással van. Mi megállapodást kötöttünk Törökországgal, és Törökország a legnagyobb egyetértésben van Oroszországgal. A legnagyobb egyetértésben van Romániával is. Ezek a hatalmak együttesen létfontosságú érdekeket védelmeznek. ...
Nagy-Britannia érdekei nagymértékben egybeesnek a déli szövetség államainak érdekeivel. De vajon nincs-e hasonló érdekegybeesés északon is? Vegyük a balti államokat, Litvániát, Lettországot és Észtországot, amelyekért Nagy Péter háborút viselt egykor. Oroszországnak igen fontos érdeke, hogy ezek az államok ne kerüljenek a náci Németország kezére. Íme egy létfontosságú érdek északon. Ukrajnával kapcsolatban nincs is szükség semmiféle érvelésre, hiszen [német támadás esetén] itt orosz területet érne agresszió.

Azt látjuk, hogy ezen az egész keleti fronton mindenütt Oroszország lényegbevágó érdekei forognak kockán, s ezért jogos a feltételezés, hogy az oroszok érdekszövetségre lépnek a hozzájuk hasonlóan érintett államokkal... Ha hajlandók vagyunk háborúban, a legnagyobb erőpróba idején Oroszország szövetségesei lenni, ha hajlandók vagyunk Lengyelország és Románia védelmében összefogni Oroszországgal, miért kellene visszariadnunk attól, hogy már most is a szövetségesei legyünk Oroszországnak, amikor ezzel még akár a háború kitörését is megakadályozhatnánk? Egyszerűen nem értem ezt a sok diplomáciai csűrés-csavarást és huzavonát. Ha bekövetkezik a legrosszabb, egymásra leszünk utalva, és közös erőfeszítéssel kell úrrá lennünk a bajokon. De ha nem következik is be a baj, akkor is elmondhatjuk, hogy legalább előre gondoskodtunk a biztonságunkról. ...

Őfelsége kormánya garanciát vállalt Lengyelországért. Ez meglepett. Egyetértek vele, de mégis meglepődtem, mivel a korábbi események nem utaltak rá, hogy ez a lépés megtörténhetik. Felhívom a bizottság figyelmét, hogy még mindig nem kaptunk választ arra a kérdésre, amelyet Lloyd George úr tett fel először tíz nappal ezelőtt, másodszor pedig ma. A kérdés úgy szólt, hogy vajon a garancia megadása előtt megkérdezték-e a vezérkart, hogy biztonságos és ésszerű-e az ilyen kötelezettségvállalás, s egyáltalán állni tudjuk-e adott szavunkat. Az egész ország tudja, hogy ez a kérdés elhangzott, s hogy nem kaptunk rá választ. Ez zavaró és aggasztó. ... Oroszország természetesen nem fog szerződésre lépni velünk, ha nem bánunk vele egyenlő félként, s ha ezenfelül nem bízhatik benne, hogy a szövetségesek – a békefront – olyan módszereket alkalmaznak, amelyek valószínűleg sikerre vezetnek. Senki sem akarja határozatlan vezetőkhöz és bizonytalan politikájukhoz kötni a sorsát. A kormánynak meg kell értenie, hogy a kelet-európai államok egyike sem képes, mondjuk, egy évig állni a sarat a háborúban, ha nem tudja maga mögött a nyugati hatalmakkal szövetséges baráti Oroszországot. Lényegében egyetértek Lloyd George úrral abban, hogy a keleti front – egyelőre a békében, de szükség esetén a háborúban is – csakis úgy lesz ütőképes, ha a kelet-európai országok számíthatnak a baráti Oroszország hathatós támogatására.

Ha a keleti front nem jön létre, mi történik a Nyugattal? Mi történik a nyugati front országaival, amelyeknek határait szerződésben nem garantáltuk volna, de a biztonságukért mindenki szerint felelősek

vagyunk: Belgiummal, Hollandiával, Dániával és Svájccal? Tekintsünk csak vissza 1917-re. Az orosz front megroppant, szétzüllött. A nagy, fegyelmezett orosz hadsereg bátorságát aláásta a forradalom és a zendülés, a fronton leírhatatlan állapotok uralkodtak. És mégis, egészen amíg a front felszámolásáról intézkedő szerződést meg nem kötötték, másfél millió németet kötött le ez a front. Még legziláltabb, legnyomorultabb állapotában is. Amikor aztán a frontot felszámolták, egymillió németet és vagy ötezer ágyút irányítottak át nyugatra, és az utolsó pillanatban csaknem megfordult a háború menete, s kis híján katasztrofális békére kényszerültünk.
A keleti front kérdése hihetetlenül fontos. Megdöbbentőnek tartom, hogy ilyen kevesen aggódnak miatta. Nem arról van szó, hogy Szovjet-Oroszország kegyeit keresném. Nem olyan időket élünk, hogy bárkinek a kegyeit keressük. De ajánlatot kaptunk, tisztességes ajánlatot, és véleményem szerint jobbat, mint amilyenre a kormány számított: egyszerűbbet, közvetlenebbet és hathatósabbat. Hát ne tegyük félre, ne hiúsítsuk meg. Kérem Őfelsége kormányát, legalább részben próbálja meg a fejébe vésni a környörtelen tényeket. Működőképes keleti front nélkül nem tudjuk kielégítően megvédeni nyugati érdekeinket sem, Oroszország nélkül pedig nem jöhet létre működőképes keleti front. Őfelsége kormánya hosszú időn át elhanyagolta honvédelmünket, eldobta Csehszlovákiát mindazzal együtt, amit Csehszlovákia katonai ereje jelentett nekünk, e gyakorlati szempontok vizsgálata nélkül elkötelezett bennünket Lengyelország és Románia védelmére. Ha ezek után visszautasítaná és elvetné Oroszország nélkülözhetetlen segítségét, akkor a leghátrányosabb körülmények között vezetne bennünket minden idők legszörnyűbb háborújába, s nem szolgálna rá arra a bizalomra, sőt hozzáteszem, arra a nagylelkűségre, amelyet az ország lakossága tanúsított iránta.

Nemigen lehet kétséges, hogy immár késő volt. Attlee, Sinclair és Eden egyaránt arról beszéltek, hogy a háború küszöbön áll, és Oroszországgal szövetséget kell kötni. A munkáspárti és a liberális párti vezetők fellépésének értékéből sokat levont azonban, hogy alig néhány héttel korábban a kötelező katonai szolgálat ellen szólították harcba szavazóikat. Gyönge védekezés, hogy nem értettek egyet a külpolitikával. Mert a külpolitika nem is lehet hatékony, ha nincs mögötte megfelelő erő, ha a lakosság nem hajlandó meghozni a szükséges erő megteremtéséhez elengedhetetlen áldozatot.

Miközben a nyugati hatalmak azon fáradoztak, hogy védelmi szövetséget hozzanak létre Németországgal szemben, a másik fél sem ült tétlenül. Ribbentrop május elején Comóban tárgyalt Cianóval, és a találkozó hivatalos és nyilvános gyümölcsét, az „acélpaktumot” Berlinben május 22-én írta alá a két külügyminiszter. Kihívó válasz volt ez azokra a brit erőfeszítésekre, amelyek határgaranciákból hevenyészett hálót szőttek Kelet-Európában. Ciano a szövetség aláírásának napjaiban a következő feljegyzést készítette Hitlerrel folytatott beszélgetéséről:

(A Führer) közli, hogy nagyon elégedett a paktummal, és megerősíti, hogy a földközi-tengeri politikát Olaszország fogja irányítani. Érdeklődéssel beszél Albániáról, és elragadtatással emlékszik meg arról a programunkról, hogy Albániát olyan erődítménnyé tesszük, amely kérlelhetetlenül uralkodni fog a Balkánon.[1]

Hogy mennyire elégedett volt Hitler, az még világosabban kiderült az acélpaktum aláírásának másnapján, május 23-án, amikor fogadta a vezérkari főnököket. Az ülés titkos jegyzőkönyve immár rendelkezésünkre áll:

Ma hazafias hév hevít bennünket, s ebben osztozik velünk két másik ország is, Olaszország és Japán. Az elmúlt időszakot jól használtuk fel. A helyes sorrendben követték egymást az intézkedések, és mindig összhangban voltak céljainkkal. A lengyel nem afféle „pótellenség”. Lengyelország mindig ellenfeleink oldalán fog állni. Minden barátsági szerződés ellenére titokban mindig azon mesterkedett, hogy kárt okozzon nekünk. A viszálynak egyáltalán nem Danzig a tárgya. Ki kell terjesztenünk életterünket kelet felé, és gondoskodnunk kell élelmiszer-ellátásunkról. Következésképp szóba sem jöhet, hogy Lengyelországot megkíméljük, nincs más választásunk, mint hogy az első adandó alkalommal megtámadjuk. Nem számíthatok rá, hogy megismétlődik a cseh eset. Háború lesz.

---

[1] *Ciano naplója, 1939–1943.* Budapest, [1946] 102.

Az a feladatunk, hogy elszigeteljük Lengyelországot. Döntő lesz, hogy ez mennyire sikerül.

Ha nem bizonyos, hogy a német–lengyel konfliktusban a háború elkerülhető nyugaton, akkor elsősorban Anglia és Franciaország ellen kell harcolnunk. Ha Franciaország és Anglia szövetséget kötne Oroszországgal Németország, Olaszország és Japán ellen, kénytelen volnék megsemmisítő csapást mérni Angliára és Franciaországra. Kétlem, hogy békés megegyezésre juthatnék Angliával. Fel kell készülnünk az összecsapásra. Anglia olyan hegemónia kibontakozását látja fejlődésünkben, amely az ő hegemóniáját veszélyezteti. Következésképp Anglia ellenségünk, és összecsapásunk élethalálharc lesz. A holland és a belga légi támaszpontokat el kell foglalnunk. Semlegességi nyilatkozatukat nem szabad tudomásul vennünk.

Ha Anglia be akar avatkozni a lengyel háborúba, villámsebesen el kell foglalnunk Hollandiát. Új védelmi vonalat kell létrehoznunk holland földön egészen a Zuyderzeeig. Veszélyes azt hinni, hogy olcsón megúszhatjuk; erre nincs lehetőség. Fel kell égetnünk minden hidat magunk mögött, és akkor már nem az a kérdés, mi igazságos és mi igazságtalan, hisz nyolcvanmillió ember élete forog kockán. A fegyveres erőknek és a kormánynak minden országban rövid háborúra kell törekedniük. De a kormánynak azért egy tíz-tizenöt éves háborúra is fel kell készülnie.

Anglia tudja, hogy ha elveszíti a háborút, nem lesz többé világhatalom. Anglia a Németország elleni készülődés hajtóereje.

Maguk a britek büszkék, kitartóak, eltökélt ellenállásra képesek, és tehetséges szervezők. Ügyesen kiaknáznak minden új helyzetet. Megvan bennük az északi faj kalandszeretete és bátorsága. De a német átlag jobb. És ha az első világháborúban kettővel több csatahajónk és kettővel több cirkálónk van, és ha a jütlandi csata reggel kezdődik, legyőztük volna a brit flottát és térdre kényszerítettük volna Angliát.[1] *Nemcsak a meglepetésszerű támadásra, hanem a hosszan elnyúló háborúra is fel kell készülnünk, s közben a kontinensen ki kell húznunk a talajt Anglia lába alól. A hadseregnek meg kell száll-*

---

[1] Hitlernek láthatólag sejtelme sem volt a jütlandi csata valóságos tényeiről. A brit flotta kezdettől fogva arra törekedett, de eredménytelenül, hogy általános támadásra ösztökélje a németeket, mivel a brit tűzerő egykettőre eldöntötte volna az egész csata sorsát. (A szerző jegyzete.)

nia a haditengerészet és a légierő szempontjából létfontosságú pontokat. Ha Hollandiát és Belgiumot sikeresen elfoglaljuk és megtartjuk, s ha Franciaországot is legyőzzük, akkor elmondhatjuk, hogy megteremtettük az Anglia elleni háború sikerének alapvető feltételeit.[1]

Május 30-án a német külügyminisztérium a következő útmutatást küldte moszkvai nagykövetének: „A korábban tervezett politikával ellentétben úgy döntöttünk, hogy bizonyos kérdésekről tárgyalásba kezdünk a Szovjetunióval." Miközben tehát a tengely szorosabbra zárt sorokban készülődött a háborúra, éppen elszakadni készült az a létfontosságú kötelék, amely a nyugati hatalmakat és Oroszországot összekötötte. A nézeteltérés mibenlétéről szólt az a beszéd, amelyben Molotov külügyi népbiztos május 31-én válaszolt Chamberlain május 19-i parlamenti beszédére.

A szovjet kormány már április közepén tárgyalásokat kezdett a brit és a francia kormánnyal a szükséges intézkedésekről. Az akkor kezdődő tárgyalások azóta sem fejeződtek be. Már egy idő óta világos, hogy ha csakugyan megvan a szándék, hogy az agresszió előretörésével szemben létrejöjjön a békeszerető országok erős frontja, a következő minimális feltételeknek kell teljesülniük:

- Nagy-Britanniának, Franciaországnak és a Szovjetuniónak agresszió esetére hathatós, kifejezetten védelmi jellegű, kölcsönös segítségnyújtási szerződést kell kötnie;

- Nagy-Britanniának, Franciaországnak és a Szovjetuniónak garantálnia kell Közép- és Kelet-Európa országainak, köztük a Szovjetunió valamennyi európai szomszédjának határait minden agresszív támadással szemben;

- Nagy-Britanniának, Franciaországnak és a Szovjetuniónak konkrét megállapodást kell kötnie arról, hogy milyen természetű és mértékű, azonnali és hathatós támogatást nyújtanak egymásnak és a garanciában részesített többi államnak, ha agresszív támadás éri őket.[2]

---

[1] *Nuremberg Documents.* I. 167. sk. és Domarus, *i. m.* II. 1197. skk.

[2] *Nazi–Soviet Relations,* id. kiad. 15.

A tárgyalások láthatólag végképp megfeneklettek. A lengyel és a román kormány elfogadta a brit garanciát, de nem volt hajlandó ugyanebben a formában elfogadni a szovjet kormány kezességét. Hasonló magatartás kerekedett felül a stratégiailag szintén létfontosságú balti államokban is. A szovjet kormány nem hagyott kétséget felőle, hogy csak akkor csatlakozik a kölcsönös segítségnyújtási szerződéshez, ha a garanciák Finnországra és a balti államokra is kiterjednek. Csakhogy ezt mind a négy ország ellenezte, és rettegésükben alighanem még sokáig ellenezték volna. Finnország és Észtország még azt is kijelentették, hogy agressziónak tekintenék, ha hozzájárulásuk nélkül rájuk is kiterjesztenék a garanciát. Június 7-én Észtország és Lettország megnemtámadási szerződést írt alá Németországgal. Így aztán Hitler könnyen behatolt az ellene késlekedve, határozatlanul szerveződő koalíció legutolsó védelmi vonalába.

17 / A szakadék szélén

Ahogy előbbre haladtunk a nyárban, Európa-szerte folytatódtak a háborús előkészületek, a diplomaták tevékenysége, a politikusok beszédei és az emberiség vágyai pedig napról napra kevesebbet nyomtak a latban. A német katonai mozdulatokból arra lehetett következtetni, hogy a Lengyelország elleni támadás bevezetéseként Berlin a Lengyelországgal fennálló danzigi viszály erőszakos megoldására készül. Chamberlain június 10-én a parlamentben aggodalmának adott hangot, és ismét kijelentette, hogy Lengyelország mellé áll, ha a lengyel függetlenséget veszély fenyegeti. A tényektől való elzárkózásról téve tanúbizonyságot, a belga kormány, javarészt a király befolyása alatt, június 23-án bejelentette, hogy ellenez mindenféle vezérkari tárgyalást Angliával és Franciaországgal, és hogy Belgium szigorúan ragaszkodik semlegességéhez. Az egymásra torlódó események közepette Anglia és Franciaország szorosabbra zárta sorait, és Angliában is nagyobb lett az egyetértés. Júliusban Párizs és London között nagy volt a diplomáciai forgalom. Már a július 14-i ünnepségek is jó alkalmat adtak az angol-francia egység demonstrálására. A francia kormány engem is meghívott erre a fényes látványosságra.

[...]

Ezekben az utolsó hetekben attól tartottam, hogy Őfelsége kormánya a vállalt kezesség ellenére mégiscsak visszariad a Németország elleni háborútól, ha a németek megtámadnák Lengyelországot. Nem lehet kétséges, hogy ekkoriban Chamberlain már elszánta magát a végső döntésre, bármilyen fájdalmas volt is az. De ekkoriban még nem ismertem olyan jól, mint egy évvel később. Attól tartottam, hogy Hitler valamiféle új eszközre vagy titkos fegyverre hivatkozva újabb blöffel próbálkozhatik, túlterhelt kormányunk pedig esetleg tanácstalan lesz. Lindemann professzor beszélt már nekem olykor-olykor az atomenergiáról. Ezért most megkértem, mondja el, hogy állnak a dolgok ezen a téren, és egyik beszélgetésünk után a következő levelet írtam Kingsley Woodnak, akivel továbbra is eléggé jó viszonyban voltam:

Churchill a légügyi miniszternek *1939. aug. 5.*

Néhány héttel ezelőtt a vasárnapi lapok nagy szenzációként tálalták, mekkora energia szabadulhat fel az uránimból egy újonnan felfedezett láncreakció révén, amely akkor következik be, ha az urániumatomot neutronokkal hasítják. Első látásra úgy tetszhet, hogy új, pusztító erejű robbanóanyag megjelenésével kell számolnunk. A fentieket figyelembe véve fontos megértenünk, hogy a veszély még nem ennyire fenyegető, mert bármilyen nagy tudományos érdeklődésre tarthat is számot ez a felfedezés, sőt bármekkora lehet is végül a gyakorlati jelentősége, csak hosszú évek nagyszabású kutatómunkája hozhat olyan eredményeket, amelyek majd a gyakorlatban is hasznosíthatók.

Bizonyos jelek arra utalnak, hogy ha a nemzetközi feszültség a végsőkig kiéleződik, fel kell készülnünk olyan, szándékosan terjesztett rémhírekre, amelyek azt fogják sugallni, hogy ennek az eljárásnak a segítségével iszonyatos, új, titkos robbanóanyagot fejlesztettek ki, amely képes eltörölni Londont a föld színéről. Az ötödik hadoszlop kétségkívül meg fogja kísérelni, hogy ezzel a fenyegetéssel újból meghátrálásra kényszerítsen bennünket. Így hát elengedhetetlen tisztában lennünk a helyzet valódi állásával.

Először, a legnagyobb szaktekintélyek szerint a folyamatban csak az urániumnak egy kisebb alkotórésze vesz részt, ezt pedig ki kell vonni ahhoz, hogy ipari méretű eredményeket lehessen elérni. Ez évekbe telik. Másodszor, a láncreakció csak akkor zajlik le, ha az urániumot nagy tömegben koncentrálják. Mihelyt felhalmozódik *az energia, kisebb robbanást idéz elő, mielőtt még az igazán pusztító hatás bekövetkeznék.*[1] *Lehet, hogy ez a robbanóanyag is van olyan, mint a maiak, de aligha valószínű, hogy sokkalta veszélyesebb fegyverré válhatna. Harmadszor, ezek a kísérletek nem folytathatók szűk keretek között. Ha viszont nagy méretekben is sikerrel zajlottak volna le (vagyis olyan eredménnyel, amelyhez hasonlóval bennünket is fenyegetni lehetne, ha nem engedünk a zsarolásnak), akkor nem lehetett volna titokban tartani őket. Negyedszer, Berlinnek csak kevés uránium áll rendelkezésére, az egykori Csehszlovákia területén.*

Következésképp minden alapot nélkülöz az a félelem, hogy e felfedezés révén a nácik valamiféle végzetes, új, titkos robbanóanyagot állítottak elő, amellyel képesek elpusztítani ellenségeiket. Számíthatunk mindenféle sötét célzásokra és ijesztőnek szánt kitartó suttogó propagandára, de reméljük, hogy nem dől be nekik senki.

Ez az előrejelzés meglepően pontosnak bizonyult. Különben nem is a németek találtak rá a helyes megoldásra. Ők valójában rossz úton haladtak, és tulajdonképpen már le is mondtak az atombomba kifejlesztéséről, hogy helyette rakétákat vagy pilóta nélküli repülőgépeket fejlesszenek ki, amikor mi Roosevelt elnökkel már az atombombák sorozatgyártásáról hoztunk döntéseket és kötöttünk emlékezetes megállapodásokat. De ezekről majd később, a maguk helyén.

[...]

A brit és a francia kormány ezután ismét megpróbált egyezségre jutni Szovjet-Oroszországgal. Elhatározták, hogy különmegbízottat küldenek Moszkvába. Eden, aki néhány évvel korábban hasznos kapcsolatokat teremtett Sztálinnal, felajánlotta szolgálatát. A miniszterelnök azonban elhárította ezt az önzetlen ajánlkozást. Eden helyett június 12-én Strang urat, ezt az egyébként jó képességű, de a külügyminisztériumon kívül nem különösebben ismert tisztviselőt bízták meg e nagy jelentőségű feladattal. Újabb hiba. Sértésszámba ment ilyen alacsony beosztású személyt küldeni. Még az is kétséges, hogy át tudott-e hatolni a szovjet államszervezet külső kérgén. Különben is késő volt már. Sok minden történt azóta, hogy Majszkijt 1938. szeptemberben elküldték hozzám Chartwellbe. Például München. Az azóta eltelt egy év alatt Hitler hadseregei tovább erősödtek. Fegyvergyárai, s közéjük tartozott immár a Škoda művek is, teljes kapacitással termeltek. A szovjet kormány nagyon is fontosnak tartotta Csehszlovákiát; de Csehszlovákia odaveszett. Beneš száműzetésbe vonult. Prágában a német Gauleiter volt az úr.

---

[1] Mint tudjuk, később ezt a nehézséget többévi kutatómunka eredményeként kidolgozott, igen fejlett módszerekkel sikerült leküzdeni.

Lengyelország egészen másfajta és hosszú múltra visszatekintő politikai és stratégiai fejtörést okozott Oroszországnak. A két országnak utoljára 1920-ban, a varsói csata idején volt komoly dolga egymással, amikor Piłsudski – Weygand tábornoknak és a D'Abernon lord vezette brit missziónak a segítségével – feltartóztatta a Kamenyev[1] parancsnoksága alatt beözönlő bolsevista csapatokat, majd vad bosszúvágytól hajtva üldözőbe vette őket. Azóta Lengyelország az antibolsevizmus lándzsahegye volt. Támogatta és bátorította a szovjetellenes balti államokat. Közben azonban, München idején, részt vett Csehszlovákia kifosztásában. A szovjet kormánynak nem volt kétsége afelől, hogy Lengyelország gyűlölettel tekint rá, és afelől sem, hogy Lengyelország nem képes feltartóztatni a német támadást. De Moszkvában azzal is tisztában voltak, hogy őket magukat is milyen veszély fenyegeti, s hogy időre van szükségük, míg helyrehozzák a hadseregük parancsnoki karában végzett pusztítást. Strang tehát nem éppen ígéretes körülmények között indult el moszkvai útjára.

A tárgyalások egyre csak arról folytak, hogy Lengyelország és a balti államok vonakodnak elfogadni a szovjet segítséget Németország ellen; a tárgyaló felek egy tapodtat sem jutottak előre. A *Pravda* már június 13-án vezércikkben közölte, hogy Finnország, Észtország és Lettország tényleges semlegessége létfontosságú a Szovjetunió biztonsága szempontjából. Ahogy a lap írta, „még egy olyan politikus is, mint Churchill" elismerte, hogy Nagy-Britanniának és Franciaországnak létérdeke e kis államok biztonsága. Moszkvában június 15-én került szóba ez a téma. Másnap az orosz sajtó tudtul adta, hogy „a szovjet külügyminisztérium köreiben a tárgyalások eredményét nem tekintik minden tekintetben kedvezőnek". A megbeszélések váltakozó gyakorisággal egész júniusban folytatódtak, végül aztán a szovjet kormány katonai tárgyalásokat javasolt mind a három ország képviselőinek részvételével. A brit kormány augusztus 10-én küldöttség élén Drax tengernagyot küldte Moszkvába. Ezeknek a tiszteknek azonban nem volt írásos meghatalmazásuk a tárgyalásra. A francia küldöttséget Doumenc tábornok vezette, az oroszt Vorosilov marsall. Ma már tudjuk, hogy ezzel egy időben a szovjet kormány beleegyezett, hogy egy német megbízott is Moszkvába utazzék. A katonai tárgyalások csakhamar megfeneklettek, mivel Lengyelország és Románia nem volt hajlandó keresztülengedni területén a szovjet csapatokat. A lengyelek így vélekedtek: „A németektől a szabaságunkat féltjük; az oroszoktól a lelkünket.”[1]

---

[1] Sz. Sz. Kamenyev tábornok. Nem azonos az 1936-ban kivégzett L. B. Kamenyev bolsevik forradalmárral.

1942 augusztusában, egy kora reggeli órán, Sztálin a Kremlben feltárta előttem a szovjet álláspont egyik aspektusát. „Úgy láttuk akkor - mondta Sztálin -, hogy a brit és a francia kormány nem szánta rá magát végleg, hogy hadba lép, ha Lengyelországot támadás éri, hanem abban reménykedik, hogy el tudja rettenteni Hitlert a támadástól, ha diplomáciai csatasorba állítja Nagy-Britanniát, Franciaországot és Oroszországot. Mi azonban biztosra vettük, hogy Hitler ettől nem ijed meg.” Sztálin annak idején ezt kérdezte: „Hány hadosztályt mozgósít Franciaország Németország ellen?” „Vagy százat” - hangzott a válasz. „Hát Anglia mennyit?” „Kettőt, később aztán újabb kettőt.” „Úgy, szóval kettőt, később aztán újabb kettőt - ismételte meg Sztálin. - Tudják, hány hadosztályra lesz szükség az orosz fronton, ha hadba lépünk Németország ellen?” Rövid szünet után maga adta meg a választ: „Több mint háromszázra.” Nem árulta el, hogy mikor zajlott le ez a beszélgetés, sem hogy ki volt a másik fél. Meg kell hagyni, hogy az oroszok alaposan feladták a leckét Strangnek. Ez a terep nem kedvezett a külügyi tisztviselőnek.

Sztálin és Molotov szükségesnek tartotta, hogy igazi szándékaik a tárgyalások sikere érdekében az utolsó pillanatig titokban maradjanak. Molotov és munkatársai mindkét fronton minden találkozón figyelemre méltó hozzáértésről és kétszínűségről tettek tanúbizonyságot. Schulenburg német nagykövet még augusztus 4-én is ezt táviratozhatta haza Moszkvából: „Molotov egész magatartásából kitűnt, hogy a szovjet kormányban csakugyan nagyobb a hajlandóság a német–szovjet kapcsolatok javítására, de még megvan a régi bizalmatlanság Németországgal szemben. Mindent egybevetve az a benyomásom, hogy a szovjet kormány habozás nélkül megállapodik Angliával és Franciaországgal, ha ezek teljesítik valamennyi kívánságát. A tárgyalások persze még hosszú ideig elhúzódhatnak, annál is inkább, mivel Angliával szemben is nagy a bizalmatlanság. ... Jelentős erőfeszítésre lesz szükség, ha rá akarjuk venni a szovjet kormányt a fordulatra."[1] Pedig Schulenburgnak nem volt oka aggodalomra. A kocka el volt vetve.

---

[1] Reynaud, *i. m.* I. 587.

Sztálin augusztus 19-én este bejelentette a Politikai Bizottságnak, hogy szerződésre akar lépni Németországgal. Augusztus 22-én a szövetséges küldöttek egészen estig hiába vártak rá, hogy Vorosilov marsallal találkozhassanak. Akkor aztán Vorosilov ezt mondta a francia küldöttség vezetőjének: „Évek óta napirenden van a Franciaországgal való katonai együttműködés kérdése, de mindeddig nem lett belőle semmi. Tavaly, amikor Csehszlovákia végveszélyben volt, csak egy jelre vártunk Franciaországból, de hiába. Csapataink készen álltak. ... A francia és az angol kormány a végtelenségig nyújtotta a politikai és a katonai tárgyalásokat. Ezért nem zárható ki bizonyos politikai események bekövetkezése. ..."

Másnap Ribbentrop Moszkvába érkezett.[2]

A nürnbergi dokumentumokból és az Egyesült Államokban nemrég publikált, zsákmányolt iratokból ma már ismerjük ennek a mindörökre emlékezetes ügyletnek a részleteit. Ribbentrop legközelebbi munkatársa, Gauss, aki vele repült Moszkvába, így látta: „Ribbentrop augusztus 23-án este találkozott először Sztálinnal. ... A birodalmi külügyminiszter igen elégedetten tért vissza erről a hosszú találkozóról. ..." Még aznap igen gyorsan, minden nehézség nélkül megállapodás jött létre a szovjet–német megnemtámadási szerződés szövegéről. „Ribbentrop – olvasható Gaussnál – személyesen toldotta meg a bevezető részt egy meglehetősen jelentőségteljes mondattal, amely arról szólt, hogy baráti viszonyt kell teremteni Németország és a Szovjetunió között. Sztálin ellenezte ezt, mondván, hogy a szovjet kormány nem állhat egyszer csak a közvélemény elé egy német-szovjet barátsági nyilatkozattal, annyi mocskot szórt rá a náci kormány hat éven keresztül. Erre aztán kihagyták ezt a mondatot a bevezetőből." Németország titkos megállapodásban jelentette ki, hogy nem fűződnek érdekei Lettországhoz, Észtországhoz és Finnországhoz, Litvániát viszont érdekszférájába sorolta. Lengyelország felosztásához is meghúzták a demarkációs vonalat. A balti államokkal kapcsolatban Németország csak gazdasági érdekeit hangoztatta. A megnemtámadási szerződést és a titkos megállapodást augusztus 23-án a késő esti órákban írták alá.[1]

---

[1] *Nazi–Soviet Relations*, id. kiad. 41.

[2] Reynaud, *i. m.* I. 588.

Mindannak ellenére, amiről elfogulatlanul beszámoltam ebben a fejezetben és az előzőben, csakis a két országban uralkodó totális despotizmus lehetett képes rá, hogy magára vállalja ennek a természetellenes tettnek az ódiumát. Kérdés, vajon Hitler vagy Sztálin iszonyodott-e tőle inkább. Mindkettő tisztában volt vele, hogy csak átmeneti megoldásról van szó. A két birodalom és a két rendszer halálos ellenségként állt egymással szemben. Sztálin kétségkívül úgy látta, hogy Hitler kevésbé életveszélyes ellenfele lesz Oroszországnak, ha előbb egy éven át a nyugati hatalmak ellen háborúzik, Hitler pedig az „egyszerre egy ellen" módszert követte. Hogy egy ilyen egyezmény létrejöhetett, az a brit és a francia külpolitika és diplomácia sokesztendős tevékenységének legcsúfosabb kudarca volt.

A szovjeteknek, el kell ismerni, létérdekük volt, hogy a német csapatok minél nyugatabbra sorakozzanak fel, s így az oroszoknak több idejük maradjon rá, hogy a hatalmas birodalom minden zugából összetoborozzák erőiket. Mélyen agyukba vésődött az 1914-es háborús katasztrófa emléke: akkor habozás nélkül rávetették magukat a németekre, holott még be sem fejezték a mozgósítást. Most ráadásul jóval keletebbre húzódtak a határaik, mint az előző háború idején. Erővel vagy csellel, mindenképpen el kell foglalniuk a balti államokat, s hozzá Lengyelország jelentős részét is. Kíméletlen politika volt ez, de a maga idejében nagyon is ésszerű.

A baljós hír bombaként robbant a világban. Augusztus 21-22-én a szovjet TASZSZ hírügynökség közölte, hogy Ribbentrop Moszkvába repült, és megnemtámadási szerződést ír alá a Szovjetunióval. A brit kormányban vegyes érzések támadtak, de a félelem nem volt közöttük. A kormány nem vesztegette az idejét, kijelentette, hogy:

---

[1] *Nuremberg Documents.* X. 210.

„Ez az esemény mit sem változtat kötelezettségvállalásainkon. Elhatározott szándékunk, hogy ezeknek eleget teszünk." Ezek után semmi sem volt már képes feltartóztatni az összecsapást.

Még ma is érdemes idézni a szerződésből:

A két Szerződő Fél kötelezi magát, hogy tartózkodik az egymás ellen irányuló minden erőszakos cselekvéstől, minden támadó cselekménytől és minden támadástól, akár külön-külön, akár más Hatalmakkal együtt.[1]

Az egyezményt tíz évre kötötték, és úgy intézkedtek, hogy ha egy évvel a lejárta előtt egyik fél sem mondja fel, akkor automatikusan további öt évre hatályban marad. A konferenciaasztal körül nagy volt az ünneplés, és egymást követték a pohárköszöntők. Sztálin váratlanul a Führerre emelte poharát: „Tudom, mennyire szereti Führerét a német nemzet. Ezért szeretném egészségére üríteni poharamat." Mindebből igen egyszerű tanulság adódik: a becsület a legjobb politika. A következő oldalakon számos példát látunk majd erre. Szó lesz nagy tudású emberekről, államférfiakról, akik saját bonyolult számításaik csapdájába estek. De az igazi példa ez a megállapodás. Mindössze huszonkét hónappal később Sztálin és a sokmilliós Oroszország iszonyú árat fizetett érte. Ha egy kormány gátlástalan, gyakran úgy látszik, hogy nagy előnyökre s nagy cselekvési szabadságra tehet szert. Csakhogy: „Mire vége a napnak, el kell számolni mindenről, és még inkább el kell majd számolni mindenről, mire vége az utolsó napnak is."

A titkos jelentések alapján Hitler biztos volt benne, hogy augusztus 22-én aláírják az orosz szerződést. Még mielőtt Ribbentrop hazatért volna Moszkvából, sőt mielőtt a nyilvános bejelentés elhangzott volna, az alábbiakat tudatta a főparancsnokokkal:

Az első naptól fogva eltökélten fel kell vennünk a harcot a nyugati hatalmakkal. ... A Lengyelországgal való összecsapásnak előbb-utóbb be kellett következnie. Már tavasszal döntöttem róla, de úgy gondoltam, először nyugatnak fordulok, és csak azután keletnek.

---

[1] Halmosy Dénes: *Nemzetközi szerződések, 1918–1945.* Budapest, 1983. 469.

... A blokádtól nem kell félnünk. Kelet ellát majd minket gabonával, hússal, szénnel. ... Csak attól félek, nehogy az utolsó pillanatban valami Schweinhund közvetítő ajánlattal álljon elő. ... Politikánk messzebbi célra tekint. Megtettük az első lépést az angol hegemónia megtörése felé. Most, hogy megtettem az első politikai lépéseket, a katonák előtt is nyitva az út.[1]

A brit kormány, amint hírét vette a német–szovjet egyezménynek, nyomban óvintézkedéseket tett. A partvédelem és a légvédelem legfontosabb részeinél készültséget rendeltek el, és intézkedtek a sebezhető pontok védelméről. Táviratot küldtek a koronagyarmatok kormányaihoz és a gyarmatokra, figyelmeztetve a helyi hatóságokat, hogy az igen közeli jövőben szükségessé válhat óvórendszabályok bevezetése. A lordpecsétőrt felhatalmazták, hogy hadkészültséget rendeljen el a területi szervezeteknél. A tengerészeti minisztérium augusztus 23-án megkapta a felhatalmazást, hogy kisajátítson és fegyveres áruszállító cirkálóvá alakítson át huszonöt kereskedelmi hajót, továbbá, hogy *asdic*-kal[2] szereljen fel harmincöt halászhajót. A tengerentúli helyőrségek hatezer tartalékosát szolgálatra hívták be. Határozatot hoztak a radarállomások légvédelmére és a légvédelmi erők teljes mozgósítására. Behívták a légierő huszonnégyezer tartalékosát, valamint a teljes kisegítő légierőt, beleértve a léggombzárszázadokat. A harcoló alakulatoknál minden szabadságolást felfüggesztettek. A tengerészeti minisztérium figyelmeztette a kereskedelmi hajókat a veszélyre. Sok más intézkedést is hoztak. [...]

Augusztus 25-én a brit kormány bejelentette, hogy szerződésben erősítette meg a Lengyelországnak adott garanciákat. A mögöttes megfontolás az volt, hogy a közvetlen német–lengyel tárgyalásos rendezésnek akkor van a legnagyobb esélye, ha világos, hogy kudarc esetén Nagy-Britannia Lengyelország mellé áll. Göring erről így beszélt Nürnbergben:

Azon a napon, amikor Anglia hivatalos garanciát is adott Lengyelországnak, a Führer felhívott telefonon, és közölte, hogy leállította

---

[1] Domarus, *i. m.* II. 1234 skk.

[2] Víz alatti tárgyak, különösen tengeralattjárók felderítésére szolgáló, hanghullám-visszaverődésen alapuló műszer; a radar elődje.

a Lengyelország ellen tervezett inváziót. Megkérdeztem, hogy csak ideiglenesen-e vagy végleg. Erre így válaszolt: „Meg kell vizsgálnom, hogy elkerülhetjük-e a brit beavatkozást.”[1]

Hitler augusztus 25-ről csakugyan szeptember 1-jére halasztotta a támadás napját, és Chamberlain kívánságának megfelelően közvetlen tárgyalásokba bocsátkozott Lengyelországgal. De nem az volt a célja, hogy megegyezzék a lengyelekkel, hanem hogy Őfelsége kormányának ürügyet adjon, ha esetleg ki akarna bújni vállalt felelőssége alól. De a kormány a parlamenttel és a néppel egyetértésben egészen másként gondolkodott már. Különös dolog, hogy a brit szigetlakók, akik gyűlölik, ha parancsolgatnak nekik, és csaknem ezer év óta nem láttak a földjükön idegen megszálló katonát, ahogy közeledik és növekszik a veszély, egyre nyugodtabbak lesznek; ha a veszély már látható, eltökéltek; ha halálos, rettenthetetlenek. E tulajdonságuk jó néhány veszélyes helyzetből segítette már ki őket.

[...]

Hitler augusztus 31-én kiadta az „1. számú hadviselési utasítás”-t.

1/ Miután minden politikai lehetőség kimerült, hogy békésen rendezzük a Németország keleti határán kialakult tűrhetetlen helyzetet, erőszakos megoldásra szántam el magam.
2/ A Lengyelország elleni támadást a „Fall Weiss” (Fehér-ügy) előkészületeinek megfelelően kell végrehajtani, néhány módosítással, amelyek abból következnek, hogy időközben a hadsereg csaknem befejezte a felkészülést.
A feladatok megosztása és a hadműveleti célok változatlanok.
A támadás napja: 1939. 9. 1.
A támadás időpontja: 4.45.
3/ Nyugaton az a fontos, hogy az ellenségeskedések megkezdéséért egyértelműen Angliára és Franciaországra háruljon a felelősség. Jelentéktelen határsértések ellen egyelőre csak helyileg kell fellépni. ...[2]

[...]

---

[1] *Nuremberg Documents.* II. 166.

[2] *Hitlers Weisungen für die Kriegführung, 1939–1945.* Hrsg. Walther Hubatsch. Frankfurt/M. 1962. 19–20. A kiemelések az eredeti német szöveg szerint. A támadás napja és órája piros ceruzával külön beszúrva.

Második könyv
Csalóka háború
1939. szeptember 3.–1940. május 10.

18 / Háború

Németország szeptember elsején hajnalban megtámadta Lengyelországot. Délelőtt elrendelték teljes haderőnk mozgósítását. A miniszterelnök megkért, hogy délután keressem fel a Downing streeten. Azt mondta, semmi reményt nem lát rá, hogy sikerüljön elkerülni a Németország elleni háborút, és tájékoztatott arról a javaslatáról, hogy a háború irányítását tárca nélküli miniszterekből álló szűk körű háborús kabinetre bízzák. Megemlítette, hogy benyomása szerint a Munkáspárt nem akar nemzeti koalíciót, de a liberálisok végül is talán hajlandók lesznek belépni a kormányba. Felkért, hogy legyek tagja a háborús kabinetnek. Minden megjegyzés nélkül beleegyeztem, és azután hosszasan tárgyaltunk a szóba jövő munkatársakról és a szükséges intézkedésekről.

[...]

Mint az olvasó talán tudja, meglehetősen tájékozott voltam az admiralitás és a királyi flotta ügyeiben. Életem legszínesebb korszaka az a négy év 1911 és 1915 között, amikor az volt a feladatom, hogy felkészítsem a flottát a háborúra, majd az első tíz válságos hónap alatt irányítsam az admiralitást. Hatalmas mennyiségű részismeretre tettem szert, és sok mindent megtanultam a flottáról és a tengeri hadviselésről. Azóta is sokat olvastam és magam is írtam tengerészeti ügyekről, és az alsóházban gyakran beszéltem is róluk. Végig szoros kapcsolatban voltam az admiralitással, és jóllehet ezekben az években legfőbb bírálója voltam, munkatársai nem egy titkukba beavattak. Az a négy év, amit a légvédelmi kutatások bizottságában töltöttem, lehetővé tette, hogy megismerkedjem a radar legkorszerűbb eredményeivel, amelyek ekkor már létfontosságúak voltak a haditengerészetben. 1938 júniusában Chatfield lord, a haditengerészet első lordja és vezérkari főnöke személyesen vezetett végig a portlandi tengeralattjáró-elhárító iskolán, s egy rombolóról együtt néztünk végig egy *asdic*-készülékkel végzett tengeralattjáró-felderítő gyakorlatot. Bensőséges viszonyban voltam az azóta elhunyt Henderson tengernaggyal, aki 1938-ig a haditengerészet felügyelője volt; neki és az admiralitás akkori vezetőjének köszönhetem, hogy Chatfield lorddal megbeszélhettem az új csatahajók és cirkálók terveit, s így teljes áttekintést kaptam az új konstrukciókról. A nyilvánosságra hozott adatokból természetesen jól ismertem saját flottánk akkori és tervezett erejét, összetételét és felépítését, s azonkívül a német, az olasz és a japán flottáét is.

A bírálatot és az ösztönzést tekintettem feladatomnak, ezért nyilvános beszédeimben mindenekelőtt a gyengeségekre, a hiányosságokra irányítottam a figyelmet. Beszédeim ezért önmagukban véve sem a királyi haditengerészet hatalmas erejéről, sem a beléje vetett bizalmamról nem adtak hű képet. Igazságtalanok volnánk a Chamberlain-kormánnyal és a kormányhivatalokkal szemben, ha azt állítanánk, hogy a flottát nem készítették fel megfelelően a Németország, sőt a Németország és Olaszország elleni háborúra. Azonban nagyobb nehézséget okozott volna a csendes-óceáni szigetvilág és India védelme az európai háborúval egyidejű japán támadással szemben. De ez a támadás annak idején nem volt valószínű, és egyébként is könnyen az Egyesült Államok hadba lépésére vezethetett volna. Amikor hivatalomat átvettem, úgy éreztem hát, hogy a világ legjobb flottája áll rendelkezésemre, és biztos voltam benne, hogy lesz idő helyrehozni a békeévek baklövéseit, és szembenézni a háborúnak semmivel sem kevésbé bizonyos, kellemetlen meglepetéseivel.

Az 1914-es nehéz haditengerészeti helyzet most korántsem ismétlődött meg. Amikor annak idején beléptünk a háborúba, csatahajókban 16 : 10 volt javunkra az arány, cirkálókban pedig 2 : 1. Akkor nyolc csatahajórajt mozgósítottunk, mindegyikhez nyolc csatahajó tartozott, egy cirkálórajjal és egy rombolóflottillával. Ezenkívül önálló cirkálóerőink is voltak, s mindent egybevetve gyengébb, de még úgy is félelmetes flottával nézhettünk a háború elébe. Ezúttal viszont éppen csak hogy megkezdődött a német flotta újjáépítése, és a német haditengerészetnek ahhoz sem volt elég ereje, hogy egy csatasornyi hajót kiállítson. Még legalább egy év kellett hozzá, hogy megépítsék két nagy csatahajójukat, a *Bismarck*-ot és a *Tirpitz*-et; nem lehetett kétséges, hogy mindkettő túllépte a szerződésben engedélyezett tonnatartalmat. 1938-ban készült el a két könnyű csatacirkáló, a *Scharnhorst* és a *Gneisenau:* a németek csalárd módon huszonhatezer tonnára építették őket tízezer tonnás helyett. Ezenkívül Németországnak három tízezer tonnás „zsebcsatahajó" állt rendelkezésére: az *Admiral Graf Spee,* az *Admiral Scheer* és a *Deutschland,* továbbá két tízezer tonnás gyorscirkáló 20,3 cm-es lövegekkel, hat könnyűcirkáló, hatvan romboló és egy sor kisebb hajó. Tengeri erőfölényünket tehát nem fenyegette veszély. A brit flotta kétségkívül nagy fölényben volt a némettel szemben mind ütőerejét, mind nagyságát tekintve, és semmi sem vallott rá, hogy kiképzésben vagy szakértelemben lemaradt volna. Ha eltekintünk attól, hogy kevés volt a cirkáló és a romboló, elmondhatjuk, hogy a flottát a szokásos magas színvonalon tartották. Számos hatalmas feladatot kellett egyszerre ellátnia, ez okozott fejtörést, nem az ellenség ereje.

Mire az admiralitáshoz kerültem, nagyjából már kialakult a véleményem a haditengerészeti stratégiai helyzetről. Az ellenségnek létfontosságú volt a Balti-tenger ellenőrzése. Biztosítania kellett a skandináviai szállításokat, a svéd vasérc útját, és el kellett zárnia az oroszok esetleges támadása elől Németország védtelen északi partvonalát, amely egy helyütt alig százhatvan kilométerre húzódik Berlintől. Biztos voltam tehát benne, hogy a háború első szakaszában Németország nem fogja meggyengíteni a Balti-tenger ellenőrzését. Azaz lehet, hogy néhány tengeralattjárót és portyázó cirkálót, vagy talán még egy zsebcsatahajót is kiküld a nyílt tengerre, hogy szállításainkat akadályozza, azokat a hajókat azonban, amelyekre a Balti-tengeren feltétlenül szüksége van, nem fogja eltávolítani onnan. Akkori állapotában a német flottának nem lehetett más fő célja, ez volt az egyetlen cél, amit maga elé kitűzhetett. Ami mármost minket illet, úgy láttam, hogy általános erőfölényünk és fő támadó célunk, azaz a blokád megvalósítása érdekében az északi vizeken kell túlerőben lévő flottát állomásoztatnunk, de a Balti-tenger és a Helgolandi-öböl kijáratánál nem kellenek nagyobb egységek.

[...]

Hivatalba lépésem előtt túlságosan is készségesen fogadtam el az admiralitás álláspontját, amely szerint a tengeralattjáró-veszély ellen jól felkészültünk. Az *asdic*-berendezés műszakilag csakugyan hatásosnak bizonyult már a német U-Bootokkal való első találkozások alkalmával is, azonban tengeralattjáró-elhárító lehetőségeink sokkal korlátozottabbak voltak, semhogy akár még súlyos veszteségektől is megóvjanak bennünket. Akkoriban úgy vélekedtem: „A nyílt tengeren lényegében féken tudjuk tartani a tengeralattjárókat, a Földközi-tengeren pedig mindenképpen. Lesznek veszteségeink, de nem akkorák, hogy az események menetére jelentősebb hatással legyenek." Ez a vélemény nem bizonyult tévesnek. A tengeralattjáró-háború első évében semmi jelentősebb nem történt. Az atlanti csatát 1941 és 1942 tartogatta számunkra.

A háború előtt az admiralitáson uralkodó nézettel egyetértésben alábecsültem a brit hadihajók sebezhetőségét légitámadás esetén. „Szerény véleményem szerint - írtam néhány hónappal a háború kezdete előtt (ezeket a dolgokat ugyanis igen nehéz megítélni) - a jól felfegyverzett és erős védelemmel ellátott brit hadihajókat egy légitámadás nem akadályozhatja meg benne, hogy teljes mértékben érvényt ne szerezzenek tengeri erőfölényüknek." Azonban hamar kiderült, hogy a légitámadások súlyosan korlátozzák tengeri mozgásszabadságunkat, még ha hatásukat sokan eltúlozták is. Szinte a kezdet kezdetén rá kellett jönnünk, milyen roppant veszélyek leselkednek ránk a levegőből, kivált a Földközi-tengeren. Például Máltán szinte elenyésző volt a légvédelem, s ez olyan nehézséget okozott, amelyet nem tudtunk rövid idő alatt áthidalni. Az is igaz viszont, hogy a háború első évében egyetlen brit csatahajó sem süllyedt el légitámadás következtében.

[...]

Rajtam kívül a többi miniszter jó néhány év óta vezető állami beosztásban volt, mindenesetre közvetlen kapcsolatban azzal a helyzettel, amellyel hadigépezetünknek és diplomáciánknak most szembe kellett néznie. Eden 1938-ban hagyta ott a külügyminisztériumot. Én viszont csaknem tizenegy év óta nem viseltem közhivatalt. Ezért nem is voltam felelős a múltért, sem a felkészülés ma már nyilvánvaló hiányosságaiért. Ellenkezőleg, hat-hét év óta jósolgattam már azoknak a bajoknak az eljövetelét, amelyek időközben jórészt valóra váltak. Most azonban én rendelkeztem a haditengerészet roppant gépezetével, amely a háborúnak ebben a szakaszában egyedül viselte az aktív harc minden terhét; nem is volt hát kisebbségi érzésem, de ha lett volna is, eloszlatta volna a miniszterelnöknek és kollégáinak előzékenysége és ragaszkodása. Nagyon jól ismertem valamennyiüket. Legtöbbjükkel együtt dolgoztam a Baldwin-kormányban, és a parlamenti élet viharaiban természetesen állandó kapcsolatban voltunk, néha jó barátként, máskor ellenfélként. Mindenesetre Sir John Simonnal együtt a többieknél idősebb politikusnemzedéket képviseltem. Jómagam tizenöt éven át voltam, kisebb-nagyobb megszakításokkal, miniszter, ő is csaknem ugyanannyi ideig, mielőtt a többiek közül bárki is kormányhivatalt kapott volna. Az első világháború viszontagságos évei alatt az admiralitás, majd a hadianyagipari minisztérium élén álltam. Most szinte az egyetlen „őslény" voltam a kormányban - igaz, a miniszterelnök néhány évvel idősebb volt nálam. Ezt a rovásomra írhatták volna, hiszen válság idején természetes és népszerű dolog, hogy fiatal férfiak és új eszmék követeljenek maguknak helyet. Úgy láttam tehát, hogy minden erőmet meg kell feszítenem, mert csak így tarthatok lépést a hatalmon lévő új nemzedékkel és a nála is fiatalabb óriásokkal, akik bármelyik pillanatban a színre léphetnek. De bíztam tudásomban, szorgalmamban és szellemi energiámban.

Ezért ugyanazt az életformát választottam, amelyet 1914-ben és 1915-ben rám kényszerített az admiralitás, s amely - láttam - nagyban megnöveli napi munkavégző képességemet. Ebéd után minden áldott nap, amilyen korán csak lehetett, legalább egy órára ágyba feküdtem, és kihasználtam azt a szerencsés adottságomat, hogy amint lefekszem, szinte nyomban mély álomba merülök. Ezzel a módszerrel sikerült másfél napi munkát zsúfolnom egyetlen napba. A természet nem arra teremtette az embert, hogy reggel nyolctól éjfélig egyfolytában robotoljon, s közben ne merülhessen el abban a bizonyos felfrissítő, áldott feledésben, amely, ha csak húsz percig tart is, új erőt önt belé. Nem szívesen parancsoltam ágyba magamat délutánonként, akár egy kisgyereket, kárpótlásul viszont éjjel kettőig vagy még tovább is - időnként sokkal tovább - képes voltam dolgozni, s másnap reggel nyolc és kilenc között újra kezdtem a munkát. Egészen a háború végéig tartottam magam ehhez a gyakorlathoz, és mindenkinek ajánlom, aki szükségét látja, hogy hosszú időn át minden lehetséges erőt kisajtoljon a testéből. Pound tengernagy, a haditengerészet első lordja nyomban átvette a módszeremet, azzal a különbséggel, hogy ő nem az ágyában, hanem a karosszékében szunyókált ebéd után. Ezt a taktikát olyan magas fokra fejlesztette, hogy gyakran a kormány ülésein is elszenderült. Elég volt azonban egy szó a flottáról, s máris éberebb lett, mint volt. Érzékeny füle, éles esze mindent befogadott, semmi sem kerülte el a figyelmét.

Világszerte megdöbbenést keltett, hogy miután Hitler eltiporta Lengyelországot, s Nagy-Britannia és Franciaország hadat üzent Németországnak, hosszan tartó, nyomasztó csend következett. Chamberlain életrajzírója hozta nyilvánosságra a miniszterelnöknek azt a magánlevelét, amelyben „csalóka háború"-nak nevezi ezt az időszakot.[1] Én igen találónak és kifejezőnek érzem ezt a meghatározást, nem véletlenül választottam a második könyv címéül. A francia seregek nem támadták meg Németországot. Mozdulatlanul vártak a frontvonal egész hosszában akkor is, amikor már befejeződött a mozgósítás. Nagy-Britannia ellen a felderítő repülésektől eltekintve nem folyt légi tevékenység, és Franciaországot sem bombázták a németek. A francia kormány arra kért bennünket, tartózkodjunk a Németország elleni légitámadásoktól, nehogy megtorlást provokáljunk ki a védtelen francia hadiüzemek ellen. Ezért beértük annyival, hogy röplapokkal próbáljunk a németek erkölcsi érzékére hatni. Mindenkit megdöbbentett a földi és légi háborúnak ez a furcsa szakasza. Franciaország és Nagy-Britannia tétlenül várt, a német hadigépezet pedig minden erejével folytatta Lengyelország elpusztítását, leigázását, és néhány hét alatt végzett is vele. Az biztos, hogy Hitlernek nem volt oka panaszra.

A tengeri háború ellenben az első perctől kezdve teljes intenzitással folyt, az admiralitás tehát az eseményeknek tevékeny központjává vált. Szeptember 3-án minden hajónk menetrend szerint folytatta tengeri útját. És akkor egyszer csak többükre rátámadtak a jó ideje a közelükben, különösen a nyugati hajózási útvonalakon megbúvó német tengeralattjárók. Aznap este kilenckor az Amerika felé tartó 13 500 tonnás *Athenia* nevű utasszállító gőzös torpedótalálatot kapott és elsüllyedt száztizenkét emberrel, köztük huszonnyolc amerikai állampolgárral a fedélzetén. A világ alig néhány órával később már értesült erről a gaztettről. A német kormány, nehogy Amerikában félreértés keletkezzék, nyomban közölte, hogy az én személyes utasításomra bombát helyeztek el a hajón, mert Londonban így akarták megrontani a német–amerikai kapcsolatokat. Irántam barátságtalan körökben némi hitelre is talált ez a hazugság. [...]

---

[1] Feiling, *i. m.* 424.

Az admiralitásnak átfogó tervei voltak tengeralattjáró-elhárító erőink megsokszorozására. Többek között szó volt róla, hogy kiválasztjuk a nyolcvanhat legnagyobb és leggyorsabb halászhajót, és felszereljük őket *asdic*-kal; sok hajó átalakítása már javában tartott is. Minden részletében készen állt a háborús hajóépítő program, amely nagy és kis rombolók, cirkálók és kisegítő hajók építéséről rendelkezett, és automatikusan el is kezdődött a hadüzenettel. Már az előző háborúban bebizonyosodott, milyen rendkívül fontos dolog konvojokat szervezni. [...]

A kifelé tartó hajókat szinte a kezdet kezdetétől fogva konvojba szervezték. Szeptember 8-tól három főútvonalon közlekedtek a konvojok, éspedig Liverpoolból és a Temze torkolatától a nyugati vizekre, valamint a Temzétől a part mentén Forth of Five-ig. A háborús terv gondoskodott a konvojokhoz szükséges személyzetről, és a kijelölt egységeket már útnak is indították ezekbe a kikötőkbe és számos más hazai és tengerentúli kikötőbe. Közben a Csatornából és az Ír-tengerről Plymouthba és Wilfordba rendeltek vissza minden konvojon kívüli hajót, és elrendelték, hogy angol kikötőkből csak konvojban szabad kihajózni. A tengerentúlon is megkezdődött a hazafelé tartó konvojok szervezése. Az első szeptember 14-én hagyta el Freetownt és 16-án az új-skóciai Halifaxet. Már szeptemberben rendszeres konvojok indultak az óceánon át a Temze torkolatából és Liverpoolból, illetve Nagy-Britanniába Halifaxből, Gibraltárból és Freetownból. [...]

A konvojrendszer létrehozása után az volt a következő alapvető feladat, hogy biztonságos támaszpontról gondoskodjunk a flottának. Szeptember 5-én este tíz órakor hosszúra nyúló értekezletet tartottam erről. Sok régi emléket idézett ez a tanácskozás. A Németország elleni háborúban a Scapa Flow az a biztos stratégiai pont, ahonnan a brit flotta ellenőrzése alatt tarthatja az Északi-tenger kijáratait, és érvényt tud szerezni a blokádnak. Az előző háború idején csak az utolsó egy-két évben éreztük olyan meggyőzőnek a fölényünket, hogy délebbre, Rosythba telepítsük a nagy flottát: egy első osztályú hajógyár tőszomszédságába. Most csak a Scapára eshetett a választás az admiralitás hadviselési terveiben, mivel távolabb volt a német légi támaszpontoktól. [...]

1939-ben a Scapa Flow-nál két veszéllyel kellett szembenéznünk: az egyik, a tengeralattjáró-betöréseké, régi ismerős volt, a másik, a légitámadásoké, új. Meglepve hallottam az értekezleten, hogy mindkét esetre milyen keveset tettünk az ellenség korszerű támadóeszközei elleni védelem érdekében. A három főbejáratnál új típusú tengeralattjáró-elhárító záróberendezést helyeztek el, de ezek mindegyike csak egyetlen hálósorból állt. Állandó aggodalomra adtak továbbá okot a Flow szűk és kacskaringós keleti bejáratai, mert ezeket csupán az előző háborúból ott maradt zóróhajók védték, két-három újabbal megerősítve. A korszerű tengeralattjárók jóval nagyobbak és gyorsabbak voltak, s erősebb motorokkal voltak felszerelve, mint a régiek, ezért a felelős helyeken leszámoltak már azzal a régi hiedelemmel, hogy az erős áramlatok miatt tengeralattjáró nem közlekedhetik ezeken az átjárókon. A hivatalba lépésem másnapján tartott értekezlet nyomán új hálók és zárak elhelyezésére adtunk utasítást.

Hivatalba lépésem előtt a légiveszélynek úgyszólván semmi figyelmet nem szenteltek. A Scapa Flow-ban mindössze két légvédelmi üteget állítottak fel, az egyiket a hoyi haditengerészeti olajtartályok, a másikat a romboló-horgonyzóhely védelmére. A haditengerészeti repülők rendelkezésére állt egy repülőtér Kirkwall mellett, ha a flotta a támaszponton tartózkodott, de arról nem gondoskodott, hogy a légierő is közvetlenül kapcsolódhassék a támaszpont védelmébe. A parti radarállomás üzemképes volt ugyan, de nem teljesen megbízható. Elhatározták ugyan, hogy két RAF-vadászszázadot[1] telepítenek Wickbe, de ez a terv csak 1940-re valósulhatott meg. Elrendeltem, hogy azonnal dolgozzanak ki cselekvési tervet. Légvédelmünkre akkora teher nehezedett, forrásaink olyan korlátozottak voltak, annyi volt a sebezhető pontunk – köztük a hatalmas London –, hogy értelmetlen lett volna nagy igényekkel fellépni. Egyébként is egyelőre mindössze öt-hat nagy hajót kellett hatásos légvédelemmel ellátnunk, de ezek mindegyikének amúgy is volt erős légelhárító fegyverzete. Az admiralitás a legszükségesebbre szorítkozott: úgy döntött, hogy amíg a flotta a Scapában állomásozik, két haditengerészeti vadászszázaddal látja el. [...]

Kötelességemnek éreztem, hogy mielőbb megszemléljem a Scapát. Sir Charles Forbes főparancsnokkal akkor találkoztam utoljára, amikor Chatfield lord 1938 júniusában elvitt a portlandi tengeralattjáró-elhárító iskolába. Ezért úgy intéztem, hogy távol maradhassak a háborús kabinet napi üléseiről, és szeptember 14-én este néhány közvetlen munkatársammal elindultam Wickbe. A következő két nap java része azzal telt el, hogy megszemléltem a kikötőt és bejáratait a zárakkal és a hálókkal. Megnyugtattak, hogy a torlaszok és a hálók éppolyan jó állapotban vannak, mint az előző háborúban, sőt a tervek szerint tovább fogják erősíteni és tökéletesíteni őket. A főparancsnokkal és vezető tisztjeivel a *Nelson* zászlóshajón nemcsak a scapai helyzetet, hanem az egész tengeri problémakört alaposan megvitattuk. A flotta többi hajója a Loch Ewe vizein rejtőzködött: 17-én oda is ellátogattunk a tengernaggyal a *Nelson* fedélzetén.

---

[1] RAF (Royal Air Force): a brit légierő.

[...]

Szeptember végére elmondhattuk, hogy a tengeri háború első eredményei nem adnak okot panaszra. Addigra már jól kiismertem magam e nagy hivatalban, amelyet mindig is közelről ismertem, és minden másnál közelebb állt hozzám. Így már tisztában voltam vele, mi az éppen esedékes teendő, és mire kell felkészülnünk. Mindenről tudtam, hol található. Felkerestem a főbb kikötőket, és megismerkedtem az összes főparancsnokkal. A hivatal alapítóokmánya szerint az első lord „felel a korona és a parlament előtt az admiralitás teljes tevékenységéért", és én úgy éreztem, hogy mind tartalom, mind forma szerint képes vagyok ellátni ezt a feladatot.

Mindent egybevetve a haditengerészet sikeresen vette a szeptemberi akadályokat. A békéből a háborúba való átmenet hatalmas, kényes és kockázatos feladat. De sikerült megbirkóznunk vele. Az első néhány héten érték ugyan veszteségek világméretű kereskedelmi hajózásunkat, hiszen az egyik pillanatról a másikra minden válogatás nélkül és a nemzetközi jog írott szabályait megszegve támadtak hajóinkra a német tengeralattjárók. Szeptember végére azonban a konvojrendszer már zavartalanul működött, és kikötőinkből ágyúval, sőt néha légvédelmi löveggel felszerelt kereskedelmi hajók futottak ki mindennap, képzett tüzérekkel a fedélzetükön. Egymás után álltak szolgálatba az admiralitás felügyelete alatt már jóval a háború kitörése előtt felkészített, *asdic*-kal felszerelt halászhajók és mélyvízi bombákkal ellátott egyéb kisebb hajók, úgyszintén jól képzett legénységgel. Mindannyian biztosak voltunk benne, hogy sikerült megtörnünk a brit kereskedelmi hajózás elleni első U-Boot-offenzívát, s hogy egyre határozottabban leküzdjük a fenyegető veszélyt. Nyilvánvaló volt, hogy a németek százával építik majd az U-Bootokat, és hogy a sólyákon máris számos falka várja a vízre bocsátást. Számítanunk kellett rá, hogy egy, de legkésőbb másfél éven belül kitör az igazi tengeralattjáró-háború. De azt reméltük, hogy addigra a tengeren lesznek új flottilláink és tengeralattjáró-elhárítóink. Építésüket minden másnak elébe helyeztük, és úgy gondoltuk, hogy kellő és hatásos fölényben lesznek. A légvédelmi ágyúk, főleg a 9,4 cm-esek és a boforszok fájdalmas hiányát csak hónapok múltán voltunk képesek orvosolni, mindenesetre a lehetőségek keretein belül mindent megtettünk, hogy tengeri kikötőink légvédelméről gondoskodjunk, a flottának viszont, jóllehet az óceánokon erőfölényben volt, egyelőre továbbra is bújócskát kellett játszania.

A tengeri hadműveletek során nem került veszélybe uralkodó pozíciónk. A Földközi-tengeren megszakadt ugyan átmenetileg a hajóközlekedés, de csakhamar ismét megnyitottuk ezt a mérhetetlenül fontos tengeri folyosót. Közben lassan, de biztosan folytatódott az expedíciós haderő partra szállítása Franciaországban. Maga a honi flotta „valahol északon" kész volt közbelépni, ha az ellenség kevés nagy hadihajójának valamelyike kitört volna. Németország blokádját hasonló eszközökkel érvényesítettük, mint az előző háborúban. Létrehoztuk a Skócia és Írország közötti északi őrjáratot, és az első hónap végére összesen háromszázezer tonna, Németországnak szánt árut foglaltunk le, miközben magunk az ellenséges tengeri támadások következtében száznegyvenezer tonnányi árut veszítettünk. Cirkálóink a tengereken eredményesen vadásztak a német hajókra, s eközben fedezték a mi hajóink útját. A német tengerhajózás tehát megszűnt. Szeptember végére összesen hétszázötvenezer tonna szállítókapacitás, szám szerint háromszázhuszonöt német hajó szorult külföldi kikötőkbe. Így persze kevés jutott a mi kezünkre.

Szövetségeseink is megtették a magukét. A franciák fontos szerepet játszottak a földközi-tengeri közlekedés fenntartásában. Hazai vizeiken és a Vizcayai-öbölben a tengeralattjárók ellen is felvették a harcot, atlanti flottájuk pedig dakari támaszpontjáról kiindulva az óceán központi térségében fontos szerepet játszott a felszíni támadó hajók elhárításában.

A fiatal lengyel haditengerészet kiválóan vizsgázott. A háború legelején három modern rombolójuk és két tengeralattjárójuk, a *Wilk* és az *Orzel* elmenekült a lengyel vizekről, és a Balti-tengeren állomásozó német erőknek fittyet hányva eljutott Angliába. Az *Orzel* tengeralattjáró menekülése valóságos hősköltemény. Gdyniából indult, onnan, ahol a németek megtámadták Lengyelországot. Előbb a Balti-tengeren kelt át, és szeptember 15-én Tallinn semleges kikötőjében vetett horgonyt, hogy partra tegye beteg kapitányát. Az észt hatóságok úgy határoztak, hogy internálják a hajót, őrséget helyeztek el a fedélzetén, eltávolították a fedélzeti térképeket és az ágyúk závárzatát. A rangidős tiszt nem jött zavarba, lefegyverezte az őrséget, és kifutott a tengerre. A következő hetekben tengeri és légi őrjáratok hiába vadásztak a tengeralattjáróra, az végül térképek nélkül is elmenekült a Balti-tengerről az Északi-tengerre. Ott sikerült eljuttatnia gyenge rádiójelzéseit egy brit rádióállomáshoz, megadnia feltételezett földrajzi helyzetét; október 14-én egy brit romboló rábukkant, és biztos kikötőbe kísérte.

Szeptemberben nagy örömmel vettem kézhez Roosevelt elnök magánlevelét. Egyetlenegyszer találkoztam vele régen, még az előző háború alatt, egy ünnepi vacsorán, melyet a Gray's Innben rendeztek. Emlékszem, mennyire lenyűgözött remek megjelenése. Ifjúsága és ereje teljében volt. Akkor éppen csak üdvözöltük egymást.

Roosevelt elnök Churchill úrnak *1939. szept. 11.*
Minthogy a világháborúban mindketten hasonló beosztásban voltunk, hadd mondjam el, mennyire örülök, hogy ismét az admiralitás élén áll. Jól tudom, hogy számos új körülmény miatt most nehezebb a feladata, mint akkor, de lényegében mégis hasonló. Szeretném, ha Ön is és a miniszterelnök is tudnák, hogy örömmel fogadok minden tájékoztatást bármiről, amit meg kívánnak osztani velem. Akár az Önök diplomáciai postájával, akár a mienkkel küldhetnek bizalmas leveleket.
Örülök, hogy elkészült a Marlborough-val, mielőtt elkezdődött volna ez a história; nagy élvezettel olvastam.

Nyomban válaszoltam és a levelemet így írtam alá: „Tengerész". Ezzel indult el hosszú és emlékezetes levelezésünk: mindegyikünk talán ezer üzenetet is intézett a másikhoz, s a levélváltásunk több mint öt éven át tartott, egészen az ő haláláig.

A kabinet asztala körül ülve tanúi lehettünk, ahogy Hitler szokásos módján és régi tervei szerint villámgyorsan és szinte gépiesen elpusztított egy gyöngébb államot. Lengyelország földrajzilag három oldalról volt védtelen a német támadással szemben. A támadó seregհez összesen ötvenhat hadosztály tartozott, köztük kilenc páncélos- és gépesített hadosztály. Kelet-Poroszországból a nyolc hadosztályból álló 3. hadsereg nyomult dél felé Varsó és Białystok ellen. Pomerániából a 4. hadsereg (tizenkét hadosztály) lépett lengyel földre azzal a feladattal, hogy megsemmisítse a danzigi korridorban állomásozó lengyel csapatokat, majd Varsó felé folytassa útját a Visztula két partján. A poznańi kiszögellésnél német tartalékosok alakulatai tartották a határt, jobbszárnyukon, délebbre, a 8. hadsereg (hét hadosztály) állt azzal a feladattal, hogy a támadás főerejének balszárnyát biztosítsa. Maga a főerő, a 10. hadsereg (tizenhét hadosztály) egyenesen Varsónak tartott. Tovább délre a 14. hadsereg (tizennégy hadosztály) kettős feladatot kapott, előbb a Krakkótól nyugatra fekvő nagy jelentőségű ipari körzetet kellett elfoglalnia, azután pedig, ha a főfronton jól alakulnak a dolgok, egyenesen a délkelet-lengyelországi Lemberg (Lwów) felé kellett előnyomulnia.

Az volt a terv, hogy a határ menti lengyel erőket előbb áttörik, majd két oldalról átkarolják és bekerítik. Az első átkarolás északról és délnyugatról Varsó felé irányult, a második és távolabbra nyúló „külső" átkarolás a Breszt-Litovszk irányába előnyomuló 3. hadseregből és a Lwów elfoglalása után hozzácsatlakozó 14. hadseregből állt. Így lehetett elvágni a Romániába vezető visszavonulási utat azok elől, akik még a varsói átkarolás bezárulta előtt kicsúsztak a gyűrűből. A németek több mint ezerötszáz korszerű repülőgépet zúdítottak Lengyelországra. Elsősorban azzal a feladattal, hogy legyűrjék a lengyel légierőt, aztán pedig, hogy támogassák a hadsereget a harcmezőn, a frontok mögött pedig katonai célpontokat, utakat és vasutakat bombázzanak. Továbbá, hogy mindenütt rémületet keltsenek.

A lengyel hadsereg sem létszám, sem felszerelés dolgában nem vehette fel a versenyt a támadóval, s ráadásul az intézkedései sem voltak éppen bölcsek. Egyenletesen osztották el a haderőt a határ mentén. Központi tartalékot nem képeztek. A lengyelek büszkén

A NÉMET ÉS LENGYEL CSAPATOK FELVONULÁSA
1939. 09. 01-IG

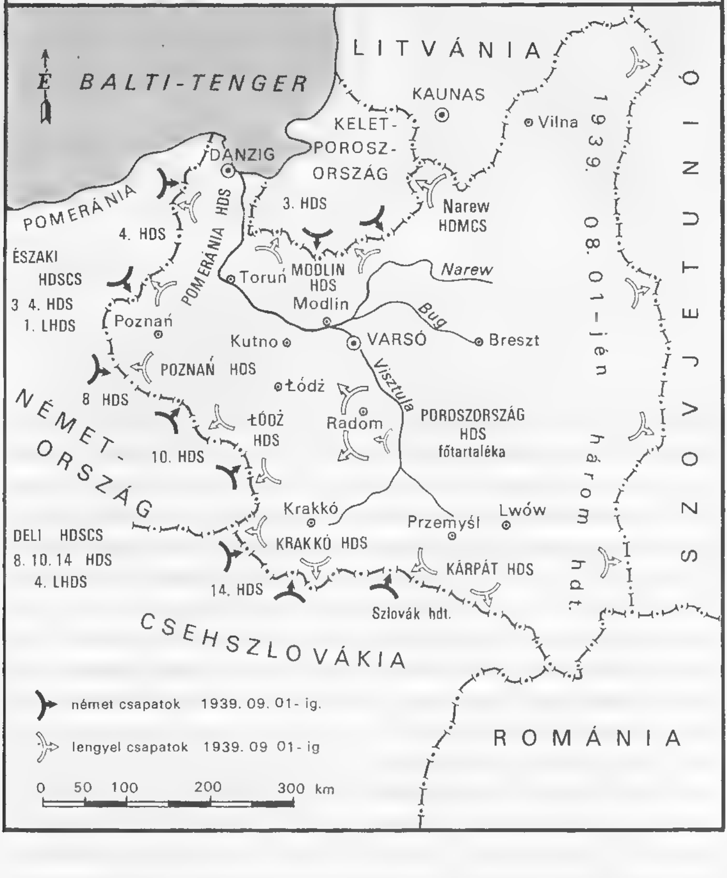
É
BALTI-TENGER
LITVÁNIA
KAUNAS
Vilna
KELET-POROSZ-ORSZÁG
DANZIG
POMERÁNIA
POMERÁNIA HDS
3. HDS
4. HDS
Narew HDMCS
ÉSZAKI HDSCS
3 4. HDS
1. LHDS
Toruń
MODLIN HDS
Modlin
Narew
Bug
Poznań
Kutno
VARSÓ
Breszt
POZNAŃ HDS
Łódź
8 HDS
NÉMET-ORSZÁG
ŁÓDŹ HDS
Radom
Visztula
PORDSZORSZÁG HDS főtartaléka
10. HDS
Krakkó
Przemyśl
Lwów
DELI HDSCS
8. 10. 14 HDS
4. LHDS
KRAKKÓ HDS
KÁRPÁT HDS
14. HDS
Szlovák hdt.
CSEHSZLOVÁKIA
1939. 08. 01-jén három hdt.
SZOVJETUNIÓ
ROMÁNIA
német csapatok 1939. 09. 01- ig.
lengyel csapatok 1939. 09 01- ig
0 50 100 200 300 km

és nagy hangon léptek fel a német követelésekkel szemben, de mégiscsak féltek tőle, hogy provokációval vádolják őket, ha túl korán mozgósítanak a köröttük gyülekező hadak ellen. Az első csapás idejére harminc hadosztályuk állt többé-kevésbé készen a határ mentén, vagyis aktív hadseregüknek mindössze kétharmada. A többi az események gyorsasága és a német légierő beavatkozása folytán még nem ért el az előretolt állásokig, mire már minden öszszeomlott, s így csak a végső pusztulásban osztozhatott. A határ mentén felsorakozó harminc lengyel hadosztály csaknem kétszer annyi német hadosztállyal állt szemben egy hosszú félkörív mentén, minden fedezet nélkül. De a lengyelek nemcsak számban maradtak el a németektől. Tüzérségük teljességgel elégtelen volt, és mindösszesze egyetlen páncélosdandárt tudtak szembeállítani a kilenc német páncéloshadosztállyal. Tizenkét lovasdandárjuk hősiesen rontott rá a beözönlő harckocsikra és páncélosokra, de kardjaival és lándzsáival nem sokat árthatott nekik. Első vonalbeli kilencszáz repülőgépüket, melyeknek körülbelül a fele volt korszerű, a németek meglepték és nagy részüket elpusztították, mielőtt még felszállhattak volna.

Hitler tervei szerint történt minden: a német seregek szeptember elsején támadták meg Lengyelországot, s mindenekelőtt a légierő csapott le a lengyel századokra a repülőtereken. Két nap leforgása alatt úgyszólván odalett az egész lengyel légierő. Az első hét elteltével a németek mélyen benyomultak Lengyelországba. Mindenütt bátor, de hiábavaló ellenállás fogadta őket. A határokról a lengyelek valamennyi egységét visszavetették, a poznańi csoportot kivéve, a szárnyakon azonban a németek ennek is mélyen mögéje nyomultak. A łódżi csoportot két részre vágta az előrenyomuló 10. német hadsereg: az egyik fele keletre vonult vissza, Radomba, a másik északnyugatra; ezen a részen két páncéloshadosztály egyenesen Varsó felé tört előre. Északabbra a 4. német hadsereg elérte a Visztulát, átkelt rajta, és szintén Varsónak menetelt. Csak az északi lengyel csoport volt képes megtorpanásra kényszeríteni ellenfelét, a 3. német hadsereget. De hamarosan átkarolták, s ezért visszavonult a Narew folyóhoz, ahol már előre kiépítették az egyetlen valamirevaló védelmi vonalat. Így végződött a *Blitzkrieg* első hete.

A második hetet elkeseredett küzdelem jellemezte, és a végére az elvben kétmillió fős lengyel hadsereg megszűnt mint szervezett erő. Délen a 14. német hadsereg tovább folytatta útját, és elérte a San folyót. Tőle északra a németek bekerítettek és megsemmisítettek négy lengyel hadosztályt, amelyek Radomba vonultak vissza. A 10. német hadsereg két páncéloshadosztálya elérte Varsó külvárosát, de gyalogság nélkül nem vonulhatott az elkeseredett ellenállásra készülődő városi lakosság ellen. Varsótól északkeletre a 3. hadsereg keletről kerítette be a fővárost, miközben bal oldali oszlopa elérte Breszt-Litovszkot, százhatvan kilométerrel az arcvonal mögött.

A lengyel hadsereg a varsói bekerítés szorításában harcolt és pusztult el. Közben a poznańi csoporthoz csatlakoztak a toruńi és a łódżi csoportok hadosztályai is, amelyeket erre szorított a német támadás. Tizenkét hadosztály állt hát együtt, és déli szárnyán át özönlött Varsó felé a 10. német hadsereg, amelyet egyedül az aránylag gyenge 8. hadsereg fedezett. A poznańi csoport lengyel parancsnoka, Kutrzeba tábornok, jóllehet lényegében már bekerítették, elhatározta, hogy délnek fordul, és lecsap az előrenyomuló német főerő szárnyára. Ez a vakmerő lengyel ellentámadás, amely a Bzura menti ütközet néven ismeretes, válságos helyzetet teremtett, és nemcsak a 8. német hadsereget térítette el varsói céljától, hanem a 10. egy részét, sőt még az északon előrenyomuló 4. hadsereg egy hadtestét is. A poznańi csoport tíz dicsőséges emlékezetű napon át tartotta magát e hatalmas német túlerővel és a semmilyen légelhárításba nem ütköző német bombázásokkal szemben. Szeptember 19-én végül megsemmisült.

Időközben a külső átkarolás két ága is találkozott és bezárult. A 14. hadsereg szeptember 12-én Lwów külvárosába ért, és északnak fordulva 17-én találkozott a Breszt-Litovszkon már előbb átvonuló 3. hadsereggel. Ezután már nem volt menekvés, csak egy-egy elmaradozott bátor harcos juthatott át a gyűrűn. Szeptember 20-án a németek bejelentették, hogy a visztulai csata „minden idők egyik legpusztítóbb ütközete" volt. [...]

A szovjet hadsereg egészen a Hitlerrel kötött megállapodásban megjelölt vonalig nyomult előre, és 29-én hivatalosan is aláírták a Lengyelország felosztásáról intézkedő orosz–német szerződést. Továbbra is meg voltam róla győződve, hogy Oroszországot mély és kibékíthetetlen ellentét választja el Németországtól, és csökönyösen reméltem, hogy az események előbb-utóbb a mi oldalunkra sodorják a szovjeteket. Nem hagytam tehát, hogy elragadjon a könyörtelen és kíméletlen politikájuk miatt érzett és a kabinetben is uralkodó felháborodás. Sohasem tápláltam illúziókat velük szemben. Tudtam, hogy nem ismernek el semmilyen erkölcsi törvényt, hanem csak a saját érdekeiket követik. De nekünk legalább nem tartoztak semmivel. Különben is, élethalálharcban a fő célnak, a legnagyobb és legközvetlenebb ellenség legyőzésének kell alárendelni a felháborodást. Elhatározott szándékom volt, hogy gyűlöletes magatartásukat a legjobb cél szolgálatába igyekszem állítani. Így aztán hűvös hangot ütöttem meg abban a jelentésben, amelyet szeptember 25-én terjesztettem a háborús kabinet elé.

A LENGYELORSZÁGI HADJÁRAT 1939. SZEPTEMBER

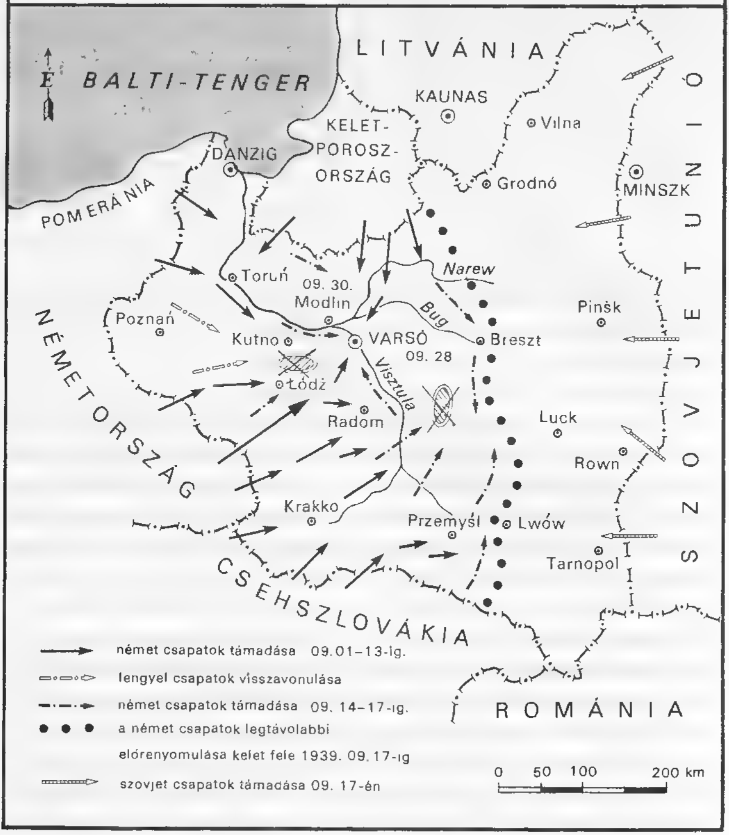
É
BALTI-TENGER
LITVÁNIA
KAUNAS
Vilna
KELET-POROSZORSZÁG
DANZIG
Grodnó
MINSZK
POMERÁNIA
Toruń
09. 30.
Modlin
Narew
Bug
Poznań
Kutno
VARSÓ
09. 28
Breszt
Pinsk
Łódź
Visztula
Radom
Luck
Rown
NÉMETORSZÁG
Krakko
Przemyśl
Lwów
Tarnopol
SZOVJETUNIÓ
CSEHSZLOVÁKIA
ROMÁNIA
német csapatok támadása 09. 01–13-ig.
lengyel csapatok visszavonulása
német csapatok támadása 09. 14–17-ig.
a német csapatok legtávolabbi előrenyomulása kelet felé 1939. 09. 17-ig
szovjet csapatok támadása 09. 17-én
0
50
100
200 km

Az oroszok kétségtelenül rosszhiszeműen léptek fel a legutóbbi tárgyalásokon, azonban Vorosilov marsallnak az a követelése, hogy ha Lengyelország szövetségesei lesznek, akkor el kell foglalniuk Vilnát és Lwówot, katonailag tökéletesen helytálló volt. Lengyelország olyan megfontolásokból utasította ezt vissza, amelyek természetesek voltak ugyan, de ma már látható, hogy nem voltak eléggé alaposak. Oroszország végül mégis ugyanazt a vonalat és ugyanazokat az állásokat foglalta el, de nem mint Lengyelország kétes és gyanús barátja, hanem mint ellensége. A különbség azonban nem is *olyan nagy, mint amekkorának látszhatik. Az oroszok igen nagy erőket mozgósítottak, és bebizonyították, hogy képesek gyorsan és nagy távolságra előrenyomulni. Immár közös határuk van Németországgal, és Németország ezután nem teheti meg, hogy őrizetlenül hagyja a keleti frontot. Nagy létszámú német hadsereget kell keleten hagynia ennek az őrzésére. Mint hallom, Gamelin tábornok legalább húsz hadosztályról beszél. Lehet, hogy huszonötre vagy még többre is szükség lesz. Potenciálisan tehát máris van keleti front. Lehetséges azonban, hogy létrejöhet egy délkeleti front is, és itt Oroszország, Nagy-Britannia és Franciaország érdekei találkozhatnak. A medve bal mancsával már elzárta a Lengyelországból Romániába vezető utat. A balkáni szláv népekhez hagyományos orosz érdekek fűződnek. Ha a németek a Fekete-tenger partjára érnének, Oroszországnak ez halálos fenyegetés volna. És Törökországnak szintén. Ha ez a két ország összefogna egy effajta fejlemény megakadályozására, azzal a mi leghőbb kívánságunknak tenne eleget. Ez semmiképpen sem volna összeférhetetlen Törökország iránti politikánkkal. Lehetséges persze, hogy Oroszország elveszi Romániától Besszarábiát; de ez sem ellenkezik szükségképpen legfőbb érdekünkkel, azzal tudniillik, hogy megállítsuk a Kelet- és Délkelet-Európa felé irányuló német terjeszkedést. Románia óriási nyereséggel zárta az előző háborút, és ráadásul csak a szövetségesek győzelme mentette meg a teljes vereségtől. Szerencsésnek tekintheti magát tehát, ha ebből a háborúból úgy kerül ki, hogy nem veszít egyebet Besszarábiánál és Dél-Dobrudzsánál - mert ez utóbbit önként át kellene adnia Bulgáriának a balkáni tömb létrehozása érdekében. Amennyire előre látható, az orosz fellépés kedvező visszhangot váltana ki az egész Balkánon, kiváltképp Jugoszláviában. Ily módon a lehetséges keleti fronthoz egy esetleges délkeleti front is csatlakozhat, és az új egységes arcvonal a Rigai-öböltől félhold alakban egészen az Adriai-tenger csúcsáig, sőt esetleg a Brenneren át egészen az Alpokig húzódna.*

Természetesen az volna igazán kívánatos, hogy mindezek az országok egyszerre szálljanak szembe a közös ellenséggel, a náci Németországgal; s idővel nem is zárhatjuk ki ezt a lehetőséget. Számolnunk kellene vele, ha Németország Magyarországon át lecsapna Romániára, s valamivel kisebb mértékben, ha Jugoszláviát támadná meg. Mindenesetre tökéletesen helyesnek látszik az a politikánk, hogy ezt a frontot erősítsük, bátorítsuk, és megpróbáljuk *egyidejű cselekvésre ösztönözni, ha bármely részét támadás éri. Mint a külügyminiszter oly gyorsan átlátta, ez a politika szükségessé teszi, hogy felújítsuk a kapcsolatot Oroszországgal. Arra kötelez minket továbbá, hogy tartsuk magunkat a miniszterelnök által kijelölt politikához, amelynek értelmében nem szabad állást foglalnunk semmilyen területi rendezés dolgában, hanem Franciaország és Nagy-Britannia minden erőfeszítését a hitlerizmus szétzúzására kell összpontosítanunk, és hosszú időre gondoskodnunk kell róla, hogy a német rém ne fenyegethesse ismét a nyugati demokráciákat. Ezt a legutóbbi célt, amely a franciák szemében oly vonzó, igen pontosan fogalmazta meg a miniszterelnök: „Fő célunk…, hogy megváltsuk Európát a német agresszió állandó és vissza-visszatérő rémképétől, s hogy Európa népei megőrizhessék szabadságjogaikat és függetlenségüket.” Ezt nem lehet elégszer elmondani.*

Ennek az általános értékelésnek az alapján könnyebb eldöntenünk, hogyan is tárgyaljunk Törökországgal. Nem látom a dolgot ugyanolyan sürgősnek, mint amikor úgy hírlett, hogy Hitler csakhamar huszonnyolc hadosztállyal támad Romániára. Ma lehetségesnek látszik, hogy megálljt parancsoljunk neki Kelet-Európában. De persze bármikor megeshetik, hogy ismét fenyegetően lép fel, s nekünk egyébként is fontos érdekünk fűződik hozzá, hogy a Balkánt és a keleti frontot aktivizáljuk Németországgal szemben. Ezért igen fontos megkötnünk a szerződést Törökországgal. Ha bebizonyosodnék, hogy Hitler előtt keleten lezárult minden út (ebben azonban természetesen nem lehetünk biztosak), három megoldás között választhatna:

1/ Nagy támadást indít a nyugati fronton, valószínűleg Belgiumon át, Hollandia megszállásáról sem feledkezve meg.

2/ Heves légitámadásokat intéz a brit gyárak, kikötők stb., esetleg a francia repülőgépgyárak ellen.

3/ Megindítja a „békeoffenzívát”, ahogy a miniszterelnök nevezi.

Nekem az a véleményem, hogy az 1. megoldásra akkor kell számítanunk, ha legalább harminc hadosztályt összpontosítottak Belgiummal és Luxemburggal szemközt. Ami a 2. megoldást illeti, nagyon is rá vallana, de lehet, hogy mégsem szánja rá magát; talán újabban megerősödött tábornokai tartanák vissza tőle, attól félve, hogy Nagy-Britanniával halálos kimenetelű lenne az összecsapás, és hogy a légitámadások okozta elkerülhetetlen vérontás esetleg még az Egyesült Államokat is belesodorná a háborúba. Ami a 3.

megoldást illeti, ha az előzővel nem próbálkozik meg, úgy érzem, kötelességünk megállapodni, hogy nem teszünk semmit, ami kisegíthetné a bajból, hagyjuk, hadd főjön a maga levében egész télen át, közben gyorsítsuk meg a fegyverkezést, és kössünk új szövetségeket. Jövőnk általában jóval kedvezőbbnek látszik, mint 1914 őszén. Akkor Franciaország jelentős részét már megszállták, Oroszországot pedig súlyos megrázkódtatás érte Tannenbergnél. Persze ott van még a 2. számú megoldás lehetősége. Az a legfenyegetőbb veszély.

Október 1-jén egy rádióadásban ezt mondtam:

Lengyelországot ismét lerohanta két nagyhatalom, amely másfél évszázadon át szolgasorban tartotta, de a lengyel nemzet szellemét nem tudta megsemmisíteni. Varsó hősi védelme bebizonyította, hogy Lengyelország lelke elpusztíthatatlan, és ismét kiemelkedik a hullámokból, akár a sziklaszirt, amelyet egy időre elboríthat ugyan a dagály, de amely sziklaszirt marad.
Oroszország hideg, számító politikát követett. Talán kívánatosabb lett volna, hogy az orosz seregek ugyanezeket a vonalakat ne megszállóként, hanem Lengyelország barátjaként és szövetségeseként foglalják el. De hogy elfoglalják, arra Oroszországnak minden kétséget kizáróan szüksége volt, mert csak így biztosíthatta magát a náci fenyegetéssel szemben. Akárhogy is, ez a vonal létezik, és létrejött egy keleti front, amelyet a náci Németország nem mer megtámadni…
Hogy Oroszország mit fog tenni, nem láthatom előre. Olyan rejtvény ez, amelynek megfejtéséhez előbb egy talányt kell megfejtenünk, annak a megfejtéséhez pedig egy rejtélyt. De talán van hozzá kulcs. Ez a kulcs pedig az orosz nemzeti érdek. Márpedig Oroszország biztonsági érdekével nem lehet összhangban, ha Németország a Fekete-tengerig nyomul előre, vagy ha lerohanja a Balkánt és leigázza Délkelet-Európa szláv népeit. Ez ellenkeznék Oroszország alapvető történelmi érdekeivel.

[…]

A háborús kabinet – kültagjaival és a három haderőnem vezérkari főnökeivel, valamint titkárok hadával kiegészülve – szeptember 14-én ült össze először. Attól fogva naponta ülésezett, sőt gyakran napjában kétszer is. Életemnek alighanem legmelegebb ősze volt ez: fekete alpakazakót csináltattam, alatta egy szál lenvászon inget viseltem. Lengyelország megszállásához Hitlernek pontosan ilyen időjárásra volt szüksége. A nagy folyók, amelyekre a lengyelek olyannyira számítottak védelmi elképzeléseikben, csaknem mindenütt kiszáradtak, s a keményre szikkadt talajon akadálytalanul mozoghattak a harckocsik és a többi jármű. Ironside tábornok, a brit birodalmi vezérkar főnöke minden reggel odaállt a térkép elé, és hosszas beszámolót és értékelést adott a helyzetről. Hamarosan nem sok kétségünk maradt afelől, hogy Lengyelország ellenállását nemsokára megtörik. Mindennap jelentést tettem én is a kabinetnek az admiralitás nevében; jelentésem rendszerint a német tengeralattjárók áldozatává vált brit kereskedelmi hajók listáját tartalmazta. A brit expedíciós haderő négy hadosztálya eljutott közben Franciaországba, de a légügyi minisztérium kifogásolta, hogy nem bombázhat németországi katonai célpontokat. Egyébként az ülések idejének jelentős részét a hazai front ügyei töltötték ki, és természetesen a külügyekről is hosszas viták folytak, különösen Szovjet-Oroszország és Olaszország magatartásáról, valamint a Balkánon folytatott politikáról.

A legfontosabb intézkedés a szárazföldi haderő bizottságának létrehozása volt. Elnökévé Sir Samuel Hoare-t, az akkori lordpecsétőrt nevezték ki. A bizottságnak az volt a feladata, hogy tanácsot adjon a háborús kabinetnek a létrehozandó hadsereg nagyságára és szervezeti felépítésére. Magam is tagja voltam ennek a szűk körű testületnek, amely a belügyminisztérium épületében tartotta üléseit, és a tábornokokat meghallgatva egy tikkasztó délutánon úgy döntött, hogy ötvenöt hadosztályból álló hadsereget kell létrehoznunk, s hozzá mindazokat a fegyvergyárakat, berendezéseket, ellátószolgálatokat, amelyekre harc közben szükség lehet. Azt reméltük, hogy másfél év múlva e jelentős erőnek kétharmada Franciaországban, vagy legalábbis harcra kész állapotban lesz. Sir Samuel Hoare éleslátó és tevékeny elnök volt, és én mindig támogattam. A légügyi minisztérium viszont attól tartott, hogy ha ilyen nagy létszámú hadsereget és kiszolgálóapparátust hozunk létre, óhatatlanul túlságosan sok munkaerőt és szakképzett munkást kötünk le, következésképp akadályozzuk azt a nagyszabású tervet, amelynek értelmében két-három év leforgása alatt ellenállhatatlan légierőt kellene létrehoznunk. A miniszterelnökre hatottak Sir Kingsley Wood érvei, és vonakodott tőle, hogy elkötelezze magát a nagy létszámú szárazföldi hadsereg gondolata mellett. A háborús kabinetben megoszlottak tehát a vélemények, és egy hét vagy több is beletelt, mire elfogadták a szárazföldi haderő bizottságának a javaslatát, hogy ötvenöt hadosztályból álló hadsereg megteremtését tűzzük ki célul.

A háborús kabinet tagjaként kötelességemnek éreztem, hogy országos nézőpontból tekintsem a dolgokat, és a fő céloknak rendeljem alá az admiralitás igényeit. Minden igyekezetemmel azon voltam, hogy egyetértés legyen közöttem és a miniszterelnök között, továbbá, hogy megosszam vele mindazt, amit erről a nekem oly régen ismerős szakterületről tudok; s mivel előzékenységéből bátorítást merítettem, számos levelet is intéztem hozzá az egymás után felvetődő problémákról. Nem akartam vitába keveredni vele a kabinet ülésein, ehelyett mindig leírtam, mit gondolok. Csaknem mindig egyetértettünk, s jóllehet eleinte úgy éreztem, hogy tart tőlem, örömmel mondhatom, hogy bizalma és jóindulata szemlátomást hónapról hónapra nőtt. Tanú rá az életrajzírója. A háborús kabinet más tagjaihoz is intéztem leveleket, akárcsak az egyes miniszterekhez, akikkel hivatali dolgom akadt. A háborús kabinet munkáját valamelyest hátráltatta, hogy tagjai ritkán üléseztek zárt körben, mindenféle titkárok és katonai szakértők nélkül. Igen komoly és szakszerű testület volt pedig, és nagy előnyökkel jár, ha az ilyen emberek, akiket ily szorosan összeköt egy közös feladat, minden formalitás és jegyzőkönyv nélkül vethetik egybe nézeteiket. Az ilyen találkozók szükséges kiegészítői a hivatalos üléseknek, amelyeken az ügyeket intézik, és az irányelveket rögzítik. Mindkét fajta tanácskozás nélkülözhetetlen az igazán nehéz ügyek megoldásához.

[...]

Az admiralitás első lordja a miniszterelnöknek 1939. szept. 15.
Minthogy hétfőig távol leszek, hadd közöljem, hogyan látom az általános helyzetet.

Igen valószínűtlennek látom, hogy Németország ez év végén támadást indítson nyugaton. ... A legkézenfekvőbb terve nyilván az lenne, hogy Lengyelországon, Magyarországon és Románián keresztül kijusson a Fekete-tengerre; cserében talán meg is egyezett Oroszországgal, hogy az utóbbi megkapja Lengyelország egy részét és visszaszerzi Besszarábiát. ...
Hitler szempontjából az látszanék a legbölcsebb döntésnek, ha ezekben a téli hónapokban kihasználná kelet-európai kapcsolatait és élelmiszerforrásait, s ezzel népének megadná az újabb siker élményét, továbbá csökkentené blokádunk lélektani hatását. Nem tartok tehát tőle, hogy nyugaton lendüljön támadásba addig, amíg le nem aratja a könnyű keleti hódítás gyümölcseit. Mindazonáltal határozottan úgy látom, hogy minden előkészületet meg kell tennünk a nyugati támadással szembeni védekezésre. Belgiumot rá kell vennünk, hogy megtegye a szükséges óvintézkedéseket, mégpedig a francia és a brit hadsereggel együttműködve. Közben Franciaországnak éjjel-nappal dolgoznia kell a belga határ megerődítésén. Ehhez minden forrást igénybe kell venni. Elsősorban harckocsitámadás ellen kell akadályokat építenünk, függőlegesen földbe ásott sínekből, mély árkokból, betontömbökből, helyenként földiaknákból is, elő kell készítenünk nagyobb területek elárasztását stb., és az egész rendszert mélységi védelemmel kell párosítani. Lengyelországban igen hatékonynak bizonyult a német páncélosok támadása; három-négy német páncéloshadosztályt csak fizikai akadályok tartóztathatnak fel, persze csak akkor, ha védelmüket jól képzett csapatok és nagy erejű tüzérség látja el. ... Fizikai akadályok nélkül páncélostámadás ellen nincs hatékony védekezés. [...]

[...]

A királyi flottának nagy árat kellett fizetnie minden olyan háborúban, amelyben igényt tartott a tengeri uralomra: hatalmas célpontokat nyújtott az ellenségnek. A hadviselési módozatok változtak, de a kalózhajók, a portyázó cirkálók és mindenekelőtt a tengeralattjárók a hadviselés különböző formáiban mindig súlyos kárt okoztak kereskedelmünk és élelmiszer-ellátásunk létfontosságú útvonalain. Haditengerészetünknek ezért mindig is a védelemre kellett berendezkednie. Ez pedig azzal a veszéllyel jár, hogy akaratunk ellenére is megszokjuk a védekező tengeri stratégiát és gondolkodásmódot. A modern technikai eszközök még erősítik is ezt a törekvést. Mindkét nagy háborúban, amíg az admiralitás irányításának a gondja reám hárult, igyekeztem szakítani ezzel a védelmi rögeszmével, és az ellentámadás formáit kutattam. Nagy terhet vesz le a több száz konvoj és több ezer tengerész biztonságára vigyázó erők válláról, ha sikerül elérnünk, hogy az ellenség folyton azon törje a fejét, vajon hol éri a következő csapás. Az első világháborúban a Dardanellák, később pedig a Borkum és más fríz szigetek elleni támadásban véltem felfedezni ezt az eszközt, amelynek segítségével kezünkbe ragadhatjuk a kezdeményezést, és rákényszeríthetjük a gyengébb tengeri hatalmat, hogy a maga gyenge pontját keresse, ne a mienket. 1939-ben, visszatérve az admiralitásra, mihelyt a legszükségesebb teendőkkel végeztem, s a legközvetlenebb veszélyeket sikerült elhárítani, máris úgy éreztem, lehetetlen beérnünk a „konvoj és blokád" politikájával. A legkomolyabban foglalkoztatott az a gondolat, hogy miként támadhatnánk meg tengeri erőkkel a németeket.

A legjobb lehetőség a Balti-tengeren kínálkozott. A brit flotta uralma a Balti-tengeren alighanem döntő előnyt jelentett volna. Skandinávia megszabadult volna a német invázió veszélyétől, és mi sem lett volna természetesebb, mint hogy bekapcsolódjék hadikereskedelmi rendszerünkbe, ha ugyan a háborúba is be nem lépett volna a mi oldalunkon. Ha a brit flotta ellenőrzése alatt tartja a Balti-tengert, ezzel mintegy kezet nyújtottunk volna Oroszországnak, s így az egész szovjet politikára és stratégiára döntő hatással lehettünk volna. Mindezt egyetlen jól tájékozott vezető sem vonta kétségbe. Nyilvánvaló volt, hogy a Balti-tenger ellenőrzése nemcsak a királyi haditengerészet, hanem egész Nagy-Britannia szempontjából döntő nyereség lenne. De megszerezhető-e? Ebben az újabb háborúban a német haditengerészet nem lehetett akadály. Túlerőnk nehézhajókban arra sarkallt, hogy ahol és amikor csak lehet, igyekezzünk bevetni a hajóinkat. Az erősebb tengeri hatalom képes eltakarítani az aknamezőket is. A tengeralattjárók nem parancsolhatnak megálljt egy olyan flottának, amelyet hatékonyan óvnak a flottillák. Az 1914–1915-ös nagy erejű német haditengerészet helyett azonban most itt volt a légierő, ez a félelmetes, mérhetetlen és minden hónappal egyre nagyobbra növekvő haderőnem.

Ha két-három évvel korábban sikerül szövetséget kötni Szovjet-Oroszországgal, ennek értelmében egy brit csatahajóraj csatlakozhatott volna az orosz flottához, és Kronstadtban állomásozhatott volna. Annak idején barátaink körében fel is vetettem ezt a lehetőséget. Hogy csakugyan lett volna-e esélye az efféle megoldásnak, azt nem tudhatjuk. Mindenesetre Németország megzabolázására jó módszer lett volna; igaz, voltak egyszerűbb eszközök is, amelyeket nem vettünk igénybe. Akárhogy is, 1939 őszén Oroszország velünk szemben álló semleges hatalom volt, az ellenséges érzület és a tényleges háború határán. Svédországnak számos kedvező fekvésű kikötője van, amelyekben a brit flotta állomásozhatott volna. De Svédországtól nem lehetett elvárni, hogy vállalja a német megszállás kockázatát. Következésképp Svédországtól csak úgy kérhettünk volna kikötőt, ha kezünkben van a Balti-tenger. Svéd kikötő nélkül viszont a Balti-tengert nem vonhattuk ellenőrzésünk alá. A stratégiai gondolatmenet itt zsákutcába jutott. Lehetséges-e kitörni ebből a zsákutcából? Megpróbálni mindenesetre érdemes volt. A háború alatt, mint még visszatérek rá, számos hadművelet tervét dolgoztattam ki, és többnyire arra a meggyőződésre jutottam, hogy le kell róluk mondani, mert nem illenek az általános stratégia kereteibe. Az első ilyen terv a Balti-tenger uralmának megszerzése volt.

[...]

A hosszas vitákban végül az én álláspontom győzött a balti-tengeri stratégiáról és a csatahajók modernizálásáról. Elkészültek a tervek, és kiadtuk a megbízásokat is. Csakhogy egymás után vetődtek fel olyan érvek – s némelyik nagyon is nyomós volt –, amelyek amellett szóltak, hogy mégiscsak álljunk el terveinktől. A *Royal Sovereign* osztályú hajókra – hangzott az egyik ellenérv – konvojok kíséretéhez lehet szükségünk, ha a német zsebcsatahajók vagy a 20,3 cm-es lövegekkel felszerelt cirkálók kitörnek a nyílt tengerre. Az is felvetődött, hogy a terv hátráltatná más nagyon fontos feladataink megvalósítását, továbbá, hogy más fontos céloktól vonna el munkaerőt és páncéllemezt. Nagy sajnálattal vettem tudomásul, hogy végül nem sikerült megvalósítanom tervemet, s nem hoztuk létre az alig tizenöt csomóval közlekedő, nehéz fedélpáncélzatú, légvédelmi ágyúkkal bőven ellátott hajórajt, amely minden más flottaegységnél ellenállóbb lett volna mind a légi-, mind a víz alatti támadásokkal szemben. Amikor 1941-ben és 1942-ben oly fontossá vált, hogy Máltát megvédjük és megerősítsük, s amikor oly fontos lett volna, hogy ágyúzni tudjuk az olasz kikötőket, és még inkább Tripolit, akkor már mások is érezték ennek a hajórajnak a hiányát. De akkor már késő volt.

A *Royal Sovereign* hajóosztály egészen a háború végéig csak a költségeinket és a gondjainkat növelte. Testvérhajóikkal, a *Queen Elizabeth* hajóosztállyal ellentétben egyet sem építettek át közülük, és mint majd látni fogjuk, amikor 1942 áprilisában végül szóba jött, hogy az Indiai-óceánon harcba vessük őket a japán flotta ellen, az ottani tengernagyunknak, Pound tengernagynak és a hadügyminiszternek első dolga volt, hogy a lehető legrövidebb időn belül sok ezer mérföldre eltávolítsa őket az ellenségtől.

Amikor átvettem az admiralitás vezetését, és tagja lettem a háborús kabinetnek, egyik legelső dolgom volt megteremteni a magam külön statisztikai osztályát. Ezt a feladatot régi bizalmas barátomra, Lindemann professzorra bíztam. Évek óta együtt gondolkodtunk a háború dolgairól, és együtt igyekeztünk felbecsülni az események várható alakulását. Most féltucatnyi megbízható statisztikussal és közgazdásszal együtt az admiralitáson kapott munkát, azzal a feladattal, hogy semmi mással ne törődjék, csak a tényekkel. Lindemann vezetése alatt ez a tehetséges emberekből álló csoport minden hozzáférhető hivatalos adatot feldolgozott, állandóan ellátott táblázatokkal és grafikonokkal, s ezekből képet alkothattam magamnak az egész háború eseményeinek alakulásáról. Munkatársaim hajthatatlan csökönyösséggel vizsgálták és elemezték a háborús kabinet elé kerülő minisztériumi okmányokat, és kérésemre külön vizsgálatokat is végeztek.

Ebben az időben a kormánynak nem volt még általános statisztikai hivatala. Minden minisztérium a saját adataiból és megfigyeléseiből állította össze a jelentéseit. Másként számolt a légügyi minisztérium és másként a hadseregügyi minisztérium. Az ellátási minisztérium és a kereskedelmi minisztérium más-más néven nevezte ugyanazt a dolgot. Ez gyakran okozott félreértést és időveszteséget, amikor a háborús kabinetben késhegyre menő vitát folytattunk valamiről. Nekem mindenesetre kezdettől fogva volt mire támaszkodnom, megbízható adatok álltak rendelkezésemre, s ezek szervesen illeszkedtek egymáshoz és a más forrásból származó értesülésekhez. Munkatársaim kezdetben csak az események egy részét kísérték ugyan figyelemmel, de adataik így is segítettek helyes és átfogó képet alkotnom, kiigazodnom a ránk zúduló tény- és adatözönben.

[...]

Az a Franciaország, amely 1914 augusztusában oly eltökélten vetette rá magát ősi ellenségére, az újabb háború kitörésekor már rég a múlté volt. A győzelem egyszersmind kimerítette a *revanche* szellemét. Egykori szószólói már rég a sírban pihentek. A francia nép iszonytató áldozatot hozott az első világháborúban: másfél millió francia veszett oda a csatamezőkön. A franciák tudatában a támadás fogalma az 1914-es francia rohamok kudarcát idézte fel, Nivelle tábornok 1917-es vereségét, a somme-i és a passchendaele-i végeérhetetlen kínlódást: a franciák nem felejtették el a leckét, hogy a modern fegyverek tűzereje elpusztítja a támadót. Sem Franciaországban, sem Britanniában nem fogták fel a maga teljességében annak a következményét, hogy a tüzérségi tűznek is ellenálló páncélos járműveket lehet készíteni, és ezek naponta akár százhatvan kilométert is megtesznek. Néhány évvel a háború előtt egy de Gaulle nevű parancsnok igen tanulságos könyvet írt erről a témáról, de nem keltett vele semmi érdeklődést. A *Conseil Supérieur de la Guerre*-ben[1] továbbra is az agg Pétain marsall volt a legfőbb tekintély, s ez nagy súllyal nehezedett a francia stratégiai gondolkodásra, elzárta az utat az új elgondolások elől, legfőképpen pedig háttérbe szorította a sajátos szóhasználattal „támadó"-nak nevezett fegyvereket. [...]

Azokban a feladványokban, amelyekkel a Mindenható terheli szerény szolgáit, a dolgok jóformán soha nem ismétlődnek meg pontosan, amikor pedig úgy tetszik, mintha megismétlődnének, végül kiderül, hogy mégiscsak van valami változás, s aki elhamarkodottan általánosít az előző esetből, alaposan megjárhatja. Az emberi elme, a rendkívüli lángelméket kivéve, nem képes fölé emelkedni azoknak a bevett nézeteknek, amelyek fejlődését megszabták. Márpedig, mint látni fogjuk, miután nyolc hónapon át mindkét fél tétlenül állt a frontvonalon, Hitler nagyszabású támadásba lendült, és a támadó ékeket gránátbiztos, nehéz páncélzatú járművek alkották, amelyek minden ellenállást áttörtek, és évszázadok óta, sőt talán a puskapor felfedezése óta először szinte hatástalanná tették a harcmezőn a tüzérséget. Azt is látni fogjuk, hogy a tűzerő növekedése folytán a mostani csaták kisebb véráldozattal járnak a régieknél, mert egy-egy területet nagyon kevés emberrel is tartani lehet, ez pedig sokkal kisebb emberi célpontot jelent.

---

[1] Legfelsőbb haditanács. (franciául)

Nincs az az ország, amely annyi stratégiai figyelem és próbálkozás tárgya lett volna, mint a Franciaország és Németország közé beékelődő Németalföld. A terep minden sajátságát, magaslatait, vízi útjait évszázadokon át tanulmányozta Nyugat-Európa valamennyi tábornoka és katonaiskolája - mindig a legutóbbi hadjárat fényében. Ebben az időben a szövetségesek számára két felvonulási front jöhetett számításba, arra az esetre, ha Németország megtámadná Belgiumot, és ők úgy döntenének, hogy Belgium segítségére sietnek, vagy ha Belgium felkérésére alapos előkészítés után gyors és titkos akcióba kívánnának lépni. Az elsőt Schelde-vonalnak nevezhetnénk. A francia határhoz közel húzódott, és elfoglalása nem látszott különösebben kockázatosnak. A legrosszabb esetben afféle „látszatfront" gyanánt szolgálhatott volna. A legjobb esetben pedig a szövetségesek meg is erősíthették volna, ha kell. A másodikat már csak nagyobb szabású hadművelet keretében lehetett volna elfoglalni. A Maas mentén húzódott, Givet-n, Dinant-on, Namurön és Leuvenen át egészen Antwerpenig. Ha a szövetségesek nagy kockázat árán elfoglalják és kemény csatákban megvédik ezt a vonalat, a német támadás jobbszárnya elakadt volna, ha pedig a németek alulmaradnak, akkor a vonal elfoglalásával a szövetségesek megtették volna az első lépést a német hadiipar központja, a létfontosságú Ruhr-vidék elfoglalásához.

Minthogy a nemzetközi jogszokást tiszteletben tartva nem vonulhattunk volna át Belgiumon, ha nem járulnak hozzá a belgák, csak a francia–német határról lehetett előrenyomulni. A Rajnán át, Strasbourg-tól északra és délre, kelet felé törő támadóseregek útja elsősorban a Fekete-erdőbe vezetett volna, ezt pedig, akárcsak az Ardenneket, ez idő tájt támadó hadműveletekre alkalmatlan terepnek tekintették a stratégák. Elvben a támadás útja a Strasbourg–Metz vonaltól északkeletre is vezethetett volna Rajna-vidék–Pfalzba. Egy ilyen előrenyomulással, amelynek jobbszárnya a Rajnára támaszkodik, a szövetségesek megszervezhették volna a folyó ellenőrzését északon Koblenzig vagy Kölnig, s így alkalmas hadszíntérre érkeztek volna. Ez a lehetőség éveken át szerepelt is a nyugat-európai vezérkarok hadijátékaiban. Csakhogy e térségben 1939 szeptemberére félelmetes akadály épült ki: a Siegfried-vonal, egymást támogató betonerődjeivel és nagy mélységben húzódó drótakadályaival. A franciák legkorábban szeptember harmadik hetében lettek volna készen nagyszabású offenzívára. Addigra azonban a lengyelországi hadjárat véget ért. Október közepén a németek már hetven hadosztályt tartottak a nyugati fronton. Nyugaton a franciák átmeneti létszámfölénye múlóban volt. És ha a franciák a keleti frontjukon offenzívát indítanak, akkor védtelenül marad a létfontosságú északi front. Még ha kezdetben sikerrel jár is a támadás, egy hónap elteltével rendkívüli nehézségeket okozott volna a keleten elfoglalt területek megtartása, és Franciaország ki lett volna szolgáltatva egy északról jövő német ellencsapásnak.

Ez hát a válasz arra kérdésre, hogy „miért kellett tétlenül várni, amíg Lengyelország elpusztul?”. Ezt a csatát évekkel korábban vesztettük el. 1938-ban, amíg még megvolt Csehszlovákia, jó győzelmi esélyekkel indulhattunk volna harcba. 1936-ban még csak nem is ütköztünk volna tényleges ellenállásba. 1933-ban egyetlen utasítás Genfből egy csepp vér nélkül jobb belátásra bírta volna Németországot. Gamelin tábornok nem tehető egyedül felelőssé azért, hogy 1939-ben nem vállalt összehasonlíthatatlanul nagyobb kockázatot, mint amilyentől korábban mind a francia, mind a brit kormány visszariadt. [...]

Hitler meg volt róla győződve, hogy a francia politikai rendszer a velejéig romlott, és hogy ez a francia hadsereget is megfertőzte. Tudta, hogy milyen nagy a kommunisták befolyása Franciaországban, és tudta, hogy miután Ribbentrop és Molotov megegyezett, és Moszkva elítélte a francia és a brit kormányt, amiért kapitalista és imperialista háborúba kezdett, a kommunisták a cselekvés megbénítására fogják felhasználni a befolyásukat. Hitler arról is meg volt győződve, hogy Britannia pacifista lett és elkorcsosult. Azt hitte, hogy jóllehet Chamberlain és Daladier a harcias angol kisebbség nyomására kénytelen volt hadat üzenni Németországnak, mindkettő igyekszik majd a lehető legkevésbé komolyan venni a háborút, s Lengyelország összeroppanása után ugyanúgy beletörődik a kész tényekbe, ahogyan egy évvel előbb Csehszlovákia esetében. A fentebb elmondott esetekben Hitler megérzései többször is helyesnek bizonyultak, tábornokainak érvei és aggályai pedig tévesnek. De Hitler nem sejtette, hogy milyen mélyreható változás áll be Nagy-Britanniában és az egész brit birodalomban, ha felharsan a harci kürt; nem sejtette, hogy akik eddig a legodaadóbb békepártiak voltak, az egyik pillanatról a másikra a győzelem legfáradhatatlanabb kovácsai lehetnek. Nem volt képes felfogni, mekkora szellemi és lelki erő lakozik szigetlakóinkban: bármennyire ellenzik is a háborút és a katonai készülődést, évszázadok óta örökölt joguknak tartják a győzelmet. Mindamellett a brit hadsereg a háború kezdetén nem volt számottevő tényező, és Hitler abban is bizonyos volt, hogy a francia nemzet nem nagy lelkesedéssel vívja majd ezt a háborút. Nem is tévedett. Tudta, hogy mit akar, és a parancsait végrehajtották.

Tisztjeink azt gondolták, hogy Németországnak, ha majd legyőzi a lengyel hadsereget, legalább tizenöt hadosztályt kell Lengyelországban tartania, és ezek jelentős része csak alacsony harci értékű egységekből állhat. Ha kétségei vannak az oroszokkal kötött szerződés szilárdsága felől, talán harminc hadosztályt is keleten kell hagynia. A legkevésbé kedvező esetben tehát Németország negyven hadosztályt csoportosíthat át a keleti frontról, és ezzel százra növelheti nyugaton állomásozó hadosztályainak számát. Időközben a franciák összesen hetvenkét hadosztályt mozgósíthatnak Franciaországban, ezenkívül tizenkét-tizennégy hadosztálynyi erőt állomásoztatnak erődítményeikben, továbbá számíthatnak a négy hadosztálynyi brit expedíciós haderőre is. Tizenkét francia hadosztályra van szükség az olasz határ mentén, és hetvenhat marad a németek ellen. Az ellenség tehát 4 : 3 arányú fölényre számíthat a szövetségesekkel szemben, további tartalékos hadosztályok mozgósításával pedig rövid idő alatt százharmincra növelheti rendelkezésre álló hadosztályainak számát. Ezzel szemben a francia oldalon csak az Észak-Afrikában állomásozó és részben átcsoportosítható tizennégy hadosztály jöhet még számításba, valamint azok az erők, amelyeket Nagy-Britannia küldhet még fokozatosan pótlásul.

Ami a légierőt illeti, vezérkari főnökeink úgy számoltak, hogy ha Németország legyőzi Lengyelországot, több mint kétezer bombázót lesz képes nyugaton összpontosítani, márpedig a franciák és a britek együttvéve is mindössze csak kilencszázötven gépre számíthattak.[1] Világos volt tehát, hogy ha egyszer Hitler végez Lengyelországgal, mind a földön, mind a levegőben jóval erősebb lesz, mint a franciák és a britek együttvéve. A Németország elleni francia offenzíva tehát szóba sem jöhetett. Lássuk most, milyen esélyei voltak viszont a Franciaország elleni német támadásnak.

---

[1] A német bombázó légiflotta akkor valójában 1546 gépből állt. (A szerző megjegyzése.)

Három lehetőség is kínálkozott. Az első: invázió Svájcon keresztül. Ezzel a németek megkerülhették volna a Maginot-vonal[1] déli szárnyát, de egyszersmind számos földrajzi és stratégiai nehézséggel kerültek volna szembe. A második: Franciaország inváziója a közös határvonalon át. Ez nem látszott valószínűnek, ugyanis úgy véltük, hogy a német hadsereg felszereltsége és fegyverzete nem elegendő a Maginot-vonal áttöréséhez. És a harmadik: Franciaország inváziója Hollandián és Belgiumon át. Ez megkerülné a Maginot-vonalat, és valószínűleg nem járna akkora veszteségekkel, mint az állandó erődítmények elleni frontális támadás. A vezérkari főnökök úgy számították, hogy a támadás kezdeti szakaszára a németeknek huszonkilenc hadosztályt kellene átdobniuk a keleti frontról, és még tizennégyet a frontvonalon már felsorakoztatott csapatok mélységi megerősítésére. Úgy láttuk, hogy ekkora hadmozdulathoz és a teljes tüzérségi támogatással előkészített támadás megindításához legalább három hétre van szükség, nekünk pedig legalább két héttel a támadás kezdete előtt észlelnünk kell az előkészületeket. Ekkora hadműveletbe a németek nemigen kezdhettek volna az év vége előtt, de azért ezt a lehetőséget sem zárhattuk ki.

Mindebből az következett, hogy igyekeznünk kell késleltetni a németek kelet–nyugati csapatmozdulatait, mégpedig a közlekedési útvonalak és az összpontosítási körzetek bombázásával. Következésképp számítanunk kellett rá, hogy a németek megelőző támadást indítanak repülőtereink és repülőgépgyáraink ellen, hogy meggyengítsék vagy megsemmisítsék légierőnket. Anglia részéről ez a támadás méltó fogadtatásra talált volna. A következő feladatunk az volt, hogy szembenézzünk az esetleg Németalföldön át indítandó német támadással. Arra nem lettünk volna képesek, hogy már Hollandiában megakasszuk a támadást, de Belgiumban, a szövetségesek érdekében, már meg kellett volna próbálkoznunk vele. „Ha értesüléseink helytállóak – írták jelentésükben a vezérkari főnökök –, a franciák úgy vélik, hogy ha a belgák kitartanak a Maas mentén, a francia és a brit csapatoknak a Givet–Namur vonalat kellene elfoglalniuk, a brit expedíciós erő pedig a balszárnyon tevékenykedne. *Véleményünk szerint helytelen volna elfogadni ezt a tervet, hacsak a belgákkal meg nem állapodunk, hogy még a német előnyomulás előtt idejében elfoglaljuk a fent említett vonalakat. … Ha a belgák jelenlegi magatartása nem változik meg, és mi nem készülhetünk fel, hogy idejekorán elfoglaljuk a Givet–Namur* [más néven Maas–Antwerpen] *vonalat, határozott meggyőződésünk, hogy a francia határon, jól kiépített állásokban kell fogadnunk a német előretörést.*" Ebben az esetben természetesen fel kellett készülnünk a német csapatok által megszállt és igénybe vett belga és holland városok és vasúti csomópontok bombázására.

---

[1] Francia erődrendszer Franciaország északkeleti határa mentén. 1927-től 1936-ig épült. Kezdeményezőjéről, André Maginot francia államférfiról kapta a nevét.

Lássuk most e nagy fontosságú ügy további fejleményeit. A háborús kabinet szeptember 20-án tárgyalta meg, és rövid vita után a legfelsőbb haditanács elé utalta a dolgot, az pedig annak rendje s módja szerint kikérte Gamelin tábornok véleményét. Gamelin tábornok mindössze annyit válaszolt, hogy a D-terv ügyét (vagyis a Maas–Antwerpen vonal elfoglalását) a francia küldöttség egy korábbi feljegyzése taglalja. Az illető jelentés hadműveleti része így szólt: „Ha a segélykérés idejében érkezik, az angol–francia csapatok bevonulnak Belgiumba, de nem bocsátkoznak találkozóharcba. A kijelölt védelmi vonalak közé tartozik a Schelde-vonal és a Maas–Namur–Antwerpen vonal." A brit vezérkari főnökök megvitatták a francia választ, majd újabb előterjesztéssel fordultak a háborús kabinethez, s ebben felvetették azt a lehetőséget, hogy a szövetséges csapatok a Scheldéig nyomuljanak előre, említést sem tettek azonban az ennél összehasonlíthatatlanul nagyobb szabású tervről, a Maas–Antwerpen vonal elfoglalásáról. A döntő fontosságú D-tervet még azon az október 4-i kabinetülésen sem hozták szóba, amelyen e második jelentésüket előterjesztették. Így aztán a háborús kabinet úgy értette a dolgot, hogy a brit vezérkari főnökök javaslatai nem találtak ellenállásra, nincs tehát szükség semmilyen jobb kezdeményezésre, sem döntésre. Jómagam mindkét kabinetülésen jelen voltam, és nem volt róla tudomásom, hogy bármilyen fontos kérdés eldöntetlenül maradt volna. Októberben, minthogy a belgákkal nem jött létre tényleges megállapodás, úgy értettük, hogy ha eljön az ideje, csak a Schelde-vonalig nyomulunk majd előre.

Időközben Gamelin tábornok titkos tárgyalásokat folytatott a belgákkal, és megállapodott velük, hogy a belga hadsereget teljes harckészültségben tartják, továbbá, hogy Belgium felkészül az előretolt Namur–Leuven vonal elfoglalására. November elejére mindérről megegyezés született a belgákkal, és november 5. és 14. között számos értekezlet követte egymást Vincennes-ben és La Fertében. Ezeken, vagy legalábbis némelyiken, Ironside, Newall és Gort is jelen volt. A november 15-én kiadott 8. számú utasításában Gamelin tábornok megerősítette a 14-i megállapodásokat, amelyeknek értelmében Franciaország támogatást ígért a belgáknak, s „ha a körülmények megengedik", a Maas–Antwerpen vonalig nyomul előre. A szövetségesek legfelsőbb tanácsa november 17-én ült össze Párizsban. Chamberlain Halifax lordot, Chatfield lordot és Sir Kingsley Woodot vitte magával. Ebben az időben még nem értem el olyan pozíciót, hogy a miniszterelnök oldalán részt vehessek az ilyen értekezleteken. A találkozón a következő döntés született: „Mivel fontos, hogy a német erőket a lehető legtávolabb tartóztassuk fel, a Belgium elleni német támadás esetén mindent meg kell tenni a Maas–Antwerpen vonal megvédésére." Chamberlain és Daladier egyaránt hangoztatták, milyen nagy jelentőséget tulajdonítanak ennek a határozatnak, és a továbbiakban ehhez is tartották magukat. Lényegében a D-tervet fogadták tehát el, vagyis messze túlléptek az addig elfogadott megállapodásokon, amelyeknek értelmében a szövetségesek csupán a Scheldéig nyomultak volna előre.

A D-terv hamarosan kibővült a 7. francia hadsereg bevetésének gondolatával. Először 1939 novemberében vetődött fel az az elképzelés, hogy ez a hadsereg a szövetséges csapatok tengerparti szárnyán észak felé törjön előre. Újonnan kinevezett parancsnoka, Giraud tábornok addig Reims környékén állomásozott egy tartalék hadsereggel, fölöttébb elégedetlenül a beosztásával. A D-terv kiegészítésének az volt a célja, hogy a 7. hadsereg Antwerpenen át bevonuljon Hollandiába, s így egyrészt a hollandok segítségére siethessen, másrészt megszállja a két holland szigetet, Walcherent és Bevelandot. Mindennek akkor lett volna értelme, ha a németeket már az Albert-csatornánál sikerül megállítani. Gamelin tábornok így szerette volna. Georges tábornok szerint viszont nem volt rá esélyünk, és ő azt javasolta, hogy a csapatokat inkább a frontvonal középső szakasza mögött sorakoztassák fel tartalékként. Mi semmit sem tudtunk ezekről a nézeteltérésekről.

Ilyen körülmények között teleltünk át, s vártuk a tavaszt. A német támadásig hátralévő hat hónap alatt Franciaországban és Nagy-Britanniában sem a vezérkarok, sem a kormányok nem hoztak újabb stratégiai döntéseket.

[...]

23 / Skandinávia és Finnország

A Baltikum bejáratától az Északi-sarkkörig húzódó másfél ezer kilométer hosszú félszigetnek óriási stratégiai jelentősége volt. A norvég hegyek az óceánból kiemelkedő part menti szigetsorban folytatódnak. A szigetek és a szárazföld közötti norvég felségvizeken, mint valami tengeri folyosón át Németország, blokádunkat kijátszva, kijuthatott a nyílt tengerekre. A német hadiipar szempontjából oly létfontosságú svéd vasércszállítmányok nyáron a Botteni-öbölből, közelebbről Luleå kikötőjéből indultak útnak, amikor pedig ez a svédországi öböl befagyott, a Norvégia nyugati partján fekvő Narvikból. Ha tiszteletben tartjuk a norvégok felségjogait a tengeri folyosóban, ezzel lehetővé tesszük, hogy a norvég semlegesség örve alatt a vasércszállítmányok tengeri erőfölényünk ellenére is akadálytalanul eljussanak rendeltetési helyükre. Az admiralitás vezetőségét súlyosan aggasztotta, hogy Németország ilyen nagy előnyhöz juthat, és mihelyt alkalom adódott rá, fel is vetettem a dolgot a háborús kabinetben. [...]

Elgondolásaim eleinte kedvező fogadtatásra találtak. Kollégáim valamennyien súlyosnak ítélték meg a veszélyt, csakhogy valamennyien alapvető magatartási szabálynak tekintettük, hogy szigorúan tiszteletben kell tartanunk a kis országok semlegességét. [...]

Amikor az admiralitáson megállapodtunk a teendőkben, másodszor is a kabinet elé terjesztettem a dolgot. Ezúttal is teljes volt az egyetértés abban, hogy cselekednünk kell, de magához a cselekvéshez nem sikerült megszereznem a hozzájárulást. A külügyminisztérium a norvég semlegességre hivatkozott, s érvei nagy súllyal estek a latba; nem tudtam tehát keresztülvinni terveinket. Azért, mint látni fogjuk, minden lehetséges eszközzel és alkalommal tovább szorgalmaztam az ügyet. De a döntés, amelyet 1939 szeptemberében javasoltam, csak 1940 áprilisában született meg. Akkor pedig már késő volt.

Mint ma már tudjuk, a németeket szinte ugyanabban a pillanatban szintén Norvégia foglalkoztatta. Raeder tengernagy, a haditengerészet főparancsnoka október 3-án előterjesztette Hitlernek a „Támaszpontok szerzése Norvégiában" című javaslatát. Azt kívánta, hogy „a Führer minél előbb értesüljön róla, mi a haditengerészet törzsének véleménye a hadműveleti bázis északi irányú kiterjesztésének lehetőségéről. Ki kell puhatolni – írta –, hogy lehet-e Oroszország és Németország egyesített nyomásával támaszpontokat szerezni Norvégiában a német stratégiai és hadműveleti helyzet megszilárdítására." Ebben az ügyben számos feljegyzést készített, s ezeket október 10-én tárta Hitler elé. „Feljegyzéseimben – írta később – felsoroltam, milyen hátrányokkal járna a mi szempontunkból, ha a britek megszállnák Norvégiát: ellenőrzésük alá vonnák a Balti-tenger megközelítési útvonalait, átkarolnák tengeri hadműveleteinket és a Britannia elleni légitámadásainkat, és véget vetnének a Svédországra gyakorolt német nyomásnak. Hangsúlyoztam továbbá, milyen előnyökkel járna, ha megszállnánk a norvég partvidéket: kijárathoz jutnánk az Atlanti-óceán északi részére, megszűnne az a veszély, hogy a britek, mint 1917–1918-ban, ismét aknazárat létesítsenek. … A Führer nyomban átlátta a norvég kérdés jelentőségét; azt mondta, hagyjam nála a feljegyzéseimet, és kijelentette, hogy személyesen kíván foglalkozni az üggyel."

Rosenberg, a náci párt külügyi szakértője és a külföldi német propagandával foglalkozó iroda vezetője egyetértett a tengernaggyal. Arról álmodott, hogy „Skandinávia megnyerhető egy olyan északi közösség gondolatának, amelyben Németország természetes vezetése alatt egyesülnének az északi népek." 1939 elején egy bizonyos Vidkun Quisling nevű volt norvég hadügyminiszter szélsőjobboldali nemzeti pártjában – meggyőződése szerint – hasznos eszközre talált. Kapcsolatba lépett Quisling pártjával, és a norvég jobboldali vezető tevékenységét Rosenberg szervezete és az oslói német tengerészeti attasé útján a német haditengerészeti törzs terveinek keretébe illesztették.

Quisling és jobbkeze, Hagelin december 14-én Berlinbe utazott, ott Raeder Hitlerhez kísérte őket, és a találkozón megvitatták egy norvégiai politikai fordulat lehetőségét. Quisling részletes tervvel érkezett. Hitler a biztonság kedvéért úgy tett, mintha vonakodnék a határozottabb fellépéstől, és azt mondta, hogy jobb szeretné semlegesnek látni Skandináviát. Raeder szerint azonban még aznap kiadta a parancsot a legfelsőbb hadvezetésnek, hogy kezdje meg a norvégiai hadművelet előkészületeit.

Nekünk természetesen minderről nem volt tudomásunk.

Közben a Skandináv-félsziget váratlan konfliktus színtere lett, amely Nagy-Britanniában és Franciaországban heves érzelmeket korbácsolt fel, és nagy hatással volt a Norvégiáról folyó vitára is. Mihelyt Németország háborúba keveredett Nagy-Britanniával és Franciaországgal, Szovjet-Oroszország a Németországgal kötött szerződés szellemében kezdte eltorlaszolni a nyugat felől a Szovjetunióba vezető felvonulási utakat. Az egyik útvonal Kelet-Poroszországból a balti államokon át vezetett; egy másik a Finn-öböl vizén át; a harmadik pedig magán Finnországon és a Karéliai-földszoroson át addig a pontig, ahol a finn határt alig harminc kilométer választotta el Leningrád külvárosaitól. A szovjetek emlékezetében élénken élt még, mekkora veszéllyel kellett Leningrádnak szembenéznie 1919-ben. Még Kolcsak fehérkormánya is azt üzente a párizsi békekonferenciának, hogy Oroszországnak fővárosa védelméhez nélkülözhetetlen szüksége van támaszpontokra a balti államokban és Finnországban. 1939 nyarán Sztálin ugyanezt a hangot ütötte meg, amikor a brit és a francia küldöttekkel tárgyalt; azt pedig már az előző fejezetekben láthattuk, hogy a kis országok természetes félelme mennyire akadályozta egy angol–francia–orosz szövetség létrejöttét, s hogy éppenséggel a Molotov–Ribbentrop megegyezés útját egyengette.

Sztálin nem vesztegette az időt. Az észt külügyminisztert szeptember 24-én Moszkvába hívták, kormánya négy nappal később kölcsönös segítségnyújtási szerződést írt alá, amely felhatalmazta az oroszokat, hogy támaszpontokat létesítsenek Észtországban. Október 21-re a Vörös Hadsereg és a szovjet légierő már be is rendezkedett ott. Ezzel egy időben ugyanezt az eljárást alkalmazták Lettországgal szemben, majd Litvániában is megjelentek a szovjet helyőrségek. Így a szovjet fegyveres erők egykettőre eltorlaszolták az esetleges német szándékok elől a délről Leningrádba vezető utat, s egyszersmind a Finn-öböl déli felét is. Már csak a Finnországon át vezető útvonal volt hátra.

Október elején Paasikivi, azoknak az államférfiaknak egyike, akik 1921-ben aláírták a Szovjetunióval kötött békeszerződést, Moszkvába utazott. A szovjetek súlyos követelésekkel álltak elő: a finn határt a Karéliai-földszoroson vonják meg jóval hátrább, hogy

Leningrád kikerüljön az ellenséges tüzérség hatóköréből; Finnország mondjon le a Finn-öbölben fekvő néhány szigetről; adja át a Halász-félszigetet s vele az ország egyetlen jégmentes jeges-tengeri kikötőjét, Petsamót; és mindezeken túl adja bérbe a Finn-öböl bejáratában lévő Hangu kikötőjét, hogy ott orosz tengeri és légi támaszpont épüljön. A finnek mindenben készek voltak engedni, ezt a legutóbbi pontot kivéve. Úgy érezték, hogy ha az öböl kulcsa az oroszok kezében van, elvész Finnország stratégiai és nemzeti biztonsága. November 13-án kudarcba fulladtak a tárgyalások, és a finn kormány hozzálátott a mozgósításhoz, valamint a karéliai határ mentén lévő csapatainak megerősítéséhez. November 28-án Molotov felmondta Finnország és Oroszország hatályos megnemtámadási szerződését, két nappal később pedig az oroszok nyolc ponton támadásba lendültek az ezerhatszáz kilométernyi hosszúságú határvonalon át, s ugyanaznap reggel a vörös légierő bombázta a fővárost, Helsinkit.

Az orosz támadás ereje először a finnek karéliai erődítéseire zúdult. Itt harminc kilométer mélységben húzódtak megerődített állások észak–déli irányban, erdős, erősen behavazott terepen. Ez volt a „Mannerheim-vonal”, annak az egykori hadsereg-főparancsnoknak a tiszteletére nevezték el így, aki 1917-ben megmentette Finnországot a bolsevik igától. Nagy-Britanniában és Franciaországban s még inkább az Egyesült Államokban nagy felháborodást keltett, hogy a hatalmas Szovjetunió anélkül, hogy Finnország a legkisebb mértékben is provokálta volna, rátámadt erre a bátor és kulturált kis nemzetre, de a felháborodást csakhamar meglepetés és megkönnyebbülés váltotta fel. A harcok első néhány hete semmilyen sikert nem hozott az akkor még csupán a leningrádi helyőrségből összeállított szovjet csapatoknak. A mindössze körülbelül kétszázezer főből álló finn hadsereg alaposan kitett magáért. Harcosai bátran szálltak szembe az orosz harckocsikkal, és egy újfajta kézigránátot vetettek be ellenük, azt, amelyet csakhamar „Molotov-koktél” néven kezdtek emlegetni.

Valószínű, hogy a szovjet kormány könnyű győzelemre számított. Arra, hogy a Helsinki és más városok ellen intézett légitámadásai, ha nem különösebben nagyszabásúak is, rémületet fognak kelteni. Kezdetben számbelileg nagy fölényben lévő, de gyöngébb minőségű és rosszul képzett csapatokat vetettek be. A bombázások és a szülőföldjük elleni támadás híre felpaprikázta a finneket; egy emberként fogtak össze az agresszor ellen, s végtelen eltökéltséggel és rendkívüli hozzáértéssel küzdöttek. Igaz, a Petsamo ellen küldött orosz hadosztálynak nem került különösebb erőfeszítésébe, hogy visszavesse a térségben állomásozó hétszáz finn katonát. A Finnország „dereka" elleni támadás azonban katasztrofálisan végződött a benyomulók számára. A vidéket csaknem mindenütt fenyvesek borítják, s a lankás, dimbes-dombos terepet télen harminc centiméteresnél is vastagabb hótakaró fedi. Kemény hideg volt. A finnek sível, meleg ruhával jól el voltak látva, nem úgy az oroszok. Ráadásul kiderült, hogy a finnek egyenként is nagyszerűen küzdenek, és első osztályú kiképzést kaptak felderítésből és erdei hadviselésből. Az oroszok hiába bíztak számbeli fölényükben és nehezebb fegyverzetükben. A frontnak ezen a szakaszán a finn határőrök mindenütt szép lassan visszavonultak, az orosz oszlopok a nyomukban. Amikor a támadók vagy ötven kilométernyire benyomultak, a finnek rájuk támadtak. Az oroszok szemből az erdőkben kiépített finn védelmi vonalakba ütköztek, a szárnyakon éjjel-nappal heves támadások érték őket, a hátuk mögött pedig elvágták a közlekedési útvonalakat. Így az oszlopokat darabokra szabdalták a finnek, és örülhetett az az orosz egység, amely súlyos veszteségek után visszatérhetett oda, ahonnan jött. Az oroszoknak az a terve, hogy „derékba kapják" Finnországot, december közepére kudarcba fulladt.

Közben a karéliai Mannerheim-vonal elleni támadások sem jártak nagyobb sikerrel. Két szovjet hadosztály a Ladoga-tótól északra bekerítő hadművelettel próbálkozott, de ugyanúgy járt, mint az északabbra harcolók. Magát a vonalat december elejétől a hónap végéig sorozatosan ostromolta mintegy tizenkét hadosztály. Az oroszok tüzérségének tűzereje elégtelennek bizonyult; harckocsijaik többnyire könnyűek voltak. A frontális támadások egymás után visszavonulással végződtek, és csupán súlyos veszteségeket eredményeztek, mást semmit. Az év végére a front teljes hosszában elszenvedett kudarc meggyőzte a szovjet kormányt, hogy egészen másfajta ellenséggel van dolga, mint amilyenre számított. Sokkal nagyobb erőfeszítésre szánta tehát el magát. Rájött, hogy az északi erdei háborúban puszta számbeli túlsúlyával nem kerekedhet fölébe a magasabb rendű taktikát alkalmazó és jobban képzett finneknek; úgy döntött tehát, hogy a Mannerheim-vonal áttörésére összpontosítja erejét, és ebből a célból szabályos ostromot indít, mert így hasznosítani tudja a koncentrált nehéztüzérség és a nehéz harckocsik előnyeit. Ehhez persze nagyszabású előkészületekre volt szükség, s az év végétől el is csitultak a harcok végig a finn fronton. A finnek tehát egyelőre győzedelmeskedtek a hatalmas támadón. E meglepetést világszerte kitörő örömmel fogadták, a hadviselő és a semleges országokban egyaránt. Ez nem nagyon növelte a szovjet hadsereg tekintélyét. Brit körökben sokan örvendezve gratuláltak maguknak, amiért annak idején nem erőlködtünk, hogy magunk mellé állítsuk a szovjeteket, és büszkélkedtek előrelátásukkal. Sokan azt az elhamarkodott következtetést vonták le az eseményekből, hogy a tisztogatások tönkretették az orosz hadsereget, s hogy a kormányzati és társadalmi rendszerük mindent elkorhaszt és elpusztít. Ez a nézet nemcsak Angliában terjedt el. Nem lehet kétséges, hogy Hitler és tábornokai alaposan elgondolkodtak a finn hadjárat történetén, és hogy mindez nagy befolyással volt a Führer gondolkodásmódjára is.

A Ribbentrop–Molotov megállapodás miatt amúgy is elterjedt neheztelést most valósággal lángra lobbantotta ez a durva és erőszakos agresszió. Ezekhez az érzelmekhez megvetés is vegyült, hogy a szovjet csapatok így leszerepeltek, illetve lelkesedés a finnek bátorsága láttán. Jóllehet a nagy háborúban már megtörtént a hadüzenet, Nagy-Britanniában, az Egyesült Államokban és még inkább Franciaországban heves volt a vágy, hogy repülőgépekkel, más értékes hadianyagokkal és önkéntesekkel siessünk a finnek segítségére. Mind a hadianyagok-szállítások, mind az önkéntesek előtt egyetlen út állt nyitva Finnországba: Narvik. A norvég vasérckikötő, s az onnan a hegyeken át a svéd vasbányákhoz vezető vasútvonal bizonyos érzelmi, ha ugyan nem stratégiai jelentőségre tett szert. Norvégia és Svédország semlegességét korántsem hagyta érintetlenül az az elképzelés, hogy ezt a vasútvonalat a finn hadseregnek szánt utánpótlás szállítására használjuk fel. Ez a két állam egyaránt tartott Németországtól és Oroszországtól, és semmi mást nem akart, mint kimaradni a körülöttük dúló és mindkettőjüket elnyeléssel fenyegető háborúkból. Ebben látták fennmaradásuk egyetlen lehetőségét. Ami azonban a brit kormányt illeti, természetesen vonakodott tőle, hogy akár csak technikai értelemben is megsértse a norvég szuverenitást a területi vizeken azzal, hogy Németország ellen aknákat helyez el, egyúttal azonban ennél sokkal többet követelt Norvégiától és Svédországtól, amikor a háborús gondjainkkal csak igen közvetett kapcsolatban álló nagylelkű felbuzdulásnak engedve azt kérte, hogy akadálytalanul szállíthasson embereket és utánpótlást Finnországba.

Én forrón együtt éreztem a finnekkel, és minden olyan javaslatot támogattam, amely megsegítésüket célozta; ezt az új és kedvező fuvallatot már csak azért is üdvözöltem, mert lehetőséget láttam benne, hogy igazán jelentős stratégiai előnyhöz is jussunk: hogy tudniillik elvágjuk Németországot a létfontosságú vasérclelőhelyektől. Ha Narvik afféle szövetséges támaszponttá válik, ahonnan biztosíthatjuk a finnországi utánpótlást, akkor nyilván nem lesz nehéz megakadályoznunk, hogy a város kikötőjében a német hajók fedélzetükre vegyék a vasércet, majd könnyűszerrel lehajózzanak a part mentén egészen Németországig. Ha bármi módon sikerülne egyszer legyőznünk a svédek és a norvégok tiltakozását, akkor a nagyobb intézkedések már maguk után vonnák a kisebbeket. Ebben az időben az admiralitás egy nagy vízkiszorítású és nagy teljesítményű szovjet jégtörő hajó mozgását is figyelemmel kísérte: a jégtörőt Murmanszkból állítólag javítás céljából küldték Németországba, de valószínűbbnek látszott, hogy a balti-tengeri Luleå befagyott kikötőjét kell szabaddá tennie a német ércszállító hajók számára. Ezért újabb erőfeszítéseket tettem, hogy engedélyt szerezzek a tengeri folyosó elaknásítására: egyszerű és vértelen hadművelet lett volna, és ráadásul volt is rá precedens az előző háborúból. Minthogy erkölcsi kérdésekről is szó van, úgy tartom helyesnek, ha abban a formában ismertetem javaslatomat, ahogy hosszas tanakodás és viták után előterjesztettem. [...]

A befejező rész így szólt:

8/ Figyelembe kell vennünk, hogy milyen hatást tesz a világ közvéleményére, és milyen hatással van jó hírünkre, ha fellépünk Norvégia ellen. A Népszövetség alapokmányának elveivel teljes összhangban fogtunk fegyvert, hogy a német agresszió áldozatainak segítségére siessünk. A semleges országok jóindulatát nem fordíthatja el tőlünk a nemzetközi jognak pusztán technikai értelemben vett megsértése, ha közben nem követünk el semminemű embertelenséget. Fellépésünk nem gyakorol majd kedvezőtlen hatást a legnagyobb semleges országra, az Egyesült Államokra sem. Okunk van hinni, hogy úgy fog cselekedni, ahogy belátása szerint a legnagyobb hasznunkra lesz. Márpedig cselekvési lehetőségekben nem szenved hiányt.

9/ A legfőbb bíró a saját lelkiismeretünk. Azért harcolunk, hogy helyreállítsuk a törvény uralmát, és hogy megvédelmezzük a megtámadott kis országok szabadságjogait. Ha elbuknánk, barbár erőszak kora köszöntene be, s ez nemcsak reánk nézve volna végzetes, hanem minden kis európai ország függetlenségére nézve is. Az alapokmány nevében cselekszünk, lényegében a Népszövetséget képviseljük és mindazt, amit céljának tekint. Jogunk tehát, sőt egyenesen kötelességünk egy időre felfüggeszteni néhány rendelkezést, hogy magát a törvényt megszilárdítsuk és ismét érvényre juttassuk. A kis országok nem köthetik meg a kezünket, hiszen az ő jogaikért és szabadságukért küzdünk. Nyilvánvaló vészhelyzetben a törvény betűje nem akadályozhatja meg a cselekvésben azokat, akik a törvényt megóvni és megerősíteni hivatottak. Nem volna sem helyes, sem ésszerű, hogy az agresszor egyszerre kétfajta előnyhöz is jusson: az egyikhez azon a réven, hogy lábbal tipor minden törvényt, a másikhoz meg úgy, hogy ellenfeleinek velük született törvénytiszteletét tartja pajzsként maga elé. Az emberiesség elve az első, a törvénytiszteleté csak a második.

A kabinet december 22-én vitatta meg emlékiratomat, s én legjobb tudásom szerint érveltem mellette. Mégsem sikerült döntést kicsikarnom a cselekvésre. Szóba került, hogy esetleg diplomáciai tiltakozást intézünk Norvégiához, amiért Németország visszaél a norvég területi vizek semlegességével, a vezérkari főnököket pedig utasították, hogy vizsgálják meg, milyen katonai következményekkel jár, ha skandináv földre lépünk. Felhatalmazták őket, hogy készítsék el egy narviki partraszállás tervét arra az esetre, ha ezen az úton kívánnánk megsegíteni Finnországot, vagy ha Németország megszállná Dél-Norvégiát. Az admiralitásnak azonban nem adhattunk ki semmilyen utasítást. December 24-én körlevélben foglaltam össze azokat a felderítő jelentéseket, amelyek szerint felvetődött egy Norvégia elleni szovjet felvonulás lehetősége. A szovjetek a jelentések szerint három hadosztályt összpontosítottak Murmanszknál, s e csapatokat tengeri partraszállásra készítették fel. „Lehetséges - vontam le a következtetést -, hogy nemsokára lázas tevékenység kezdődik ezen a hadszíntéren.” Ez nagyon is igaznak bizonyult, csakhogy más irányból következett be.

[...]

[...]

Az év elejétől a szovjetek főerejüket vetették be a finnek ellen. Megkettőzött erővel próbálták meg áttörni a Mannerheim-vonalat, mielőtt még megolvad a hó. A finnek a nagy bajban a tavaszra és az olvadásra építették reményeiket, de a tavasz ezúttal, sajnos, csaknem hat hetet késett. Február elsején kezdődött és negyvenkét napon át tartott a Karéliai-földszoros elleni nagy szovjet offenzíva, s vele egy időben a súlyos bombatámadások a frontvonal mögötti hadiraktárak és vasúti csomópontok ellen. A fő gyalogsági támadást a szorosan egymás mellé telepített szovjet lövegek tömegeinek tíznapos pergőtüze készítette elő. Tizennégy napi harc után az oroszok áttörték a Mannerheim-vonalat. Hevesebbé váltak a Viipuri kulcsfontosságú erődje és támaszpontja elleni légitámadások. A hónap végére az oroszok szétzilálták a finn védelmi rendszert, és immár a Viipuri-öböl ellen összpontosították csapataikat. A finnek híján voltak hadianyagnak, csapataikat kimerítette a harc.

Ugyanaz a tiszteletre méltó korrektség, amely miatt nem vettük kezünkbe a stratégiai kezdeményezést, egyúttal azt is megakadályozta, hogy tényleges hadianyag-támogatásban részesítsük a finneket. Amúgy is szűkös készletünkből csak jelentéktelen utánpótlás jutott el Finnországba. Franciaországban azonban forróbb és mélyebb érzelmeket keltettek az események, s a finnek ügyét Daladier is erősen pártolta. Március 2-án, a brit kormány véleményét ki sem kérve, úgy döntött, hogy ötvenezer önkéntest és száz bombázógépet küld Finnországba. Ekkora léptékű segítségre mi semmiképpen sem lettünk volna képesek, s egy Belgiumban elfogott német őrnagynál talált okmányok, valamint a nyugati front mentén folyó nagyszabású német csapatösszevonásokról szóló hírszerző jelentések ismeretében nem is lett volna bölcs dolog, ha megtesszük. Mindenesetre megállapodás jött létre, hogy ötven brit bombázót útnak indítunk. Március 12-én a kabinet elhatározta, hogy felújítja a narviki és a trondheimi partraszállás tervét azzal, hogy utána a stavangeri és bergeni partraszállás következzék, annak a megnövelt segítő akciónak részeként, amelyre a franciák nyomán szánták el magukat. Norvégia és Svédország engedélyét nem szereztük meg, mégis úgy döntöttünk, hogy március 20-ig fel kell készülnünk a tervek végrehajtására. Közben azonban Paasikivi elnök március 7-én ismét Moszkvába utazott, ezúttal azért, hogy megvitassa a fegyverszünet feltételeit. 12-én a finnek elfogadták az oroszok követeléseit. Így aztán partraszállási terveinket ismét félretettük, a hadművelethez felsorakoztatott alakulatokat pedig többé-kevésbé feloszlattuk. Az eddig Angliában visszatartott két hadosztály ezután már átkelhetett Franciaországba, és a Norvégiára összpontosított ütőerőnk tizenegy zászlóaljra csökkent.

[...]

Finnország katonai összeomlásának további következményei is voltak. Március 18-án Hitler a Brenneren találkozott Mussolinival. Szándékosan azt a benyomást keltette olasz vendéglátójában, hogy Németországnak eszébe sincs szárazföldi támadást indítani nyugaton. 19-én Chamberlain beszédet mondott az alsóházban. Az egyre élesebb bírálatokra válaszolva áttekintette a Finnországnak szánt brit segítség egyes részleteit. Teljes joggal hangsúlyozta, hogy semmiképpen sem akartuk megsérteni Norvégia és Svédország semlegességét, és védelmébe vette a kormányt, amiért nem kívánt olyan segélyakciókba sodródni, amelyek igen csekély sikerrel kecsegtettek volna. Finnország veresége végzetes volt a Daladier-kormányra, amelynek miniszterelnöke, ha későn is, olyan határozott cselekvésre szánta el magát, személyes tekintélyét vetette latba, és oly aránytalanul nagy jelentőséget tulajdonított gondjaink között a finn háborúnak. Március 21-én új kormány alakult Reynaud vezetésével, és sokkal erőteljesebb hadvezetésre kötelezte el magát.

Reynaud-val egészen más viszonyban voltam, mint Daladier-val. Reynaud, Mandel és én hasonlóképpen vélekedtünk Münchenről. Daladier a másik oldalon állt. Következésképp örömmel vettem a francia kormányváltozás hírét, és egyúttal reménykedtem benne, hogy ezentúl nem hiába házalok majd a folyamiaknáimmal.

Churchill Reynaud-nak *1940. márc. 22.*

El sem mondhatom, mennyire örülök, hogy minden ilyen sikeresen és gyorsan lezajlott, kiváltképp pedig, hogy Daladier is csatlakozott az Ön kormányához. Mindez ideát nagy csodálatot keltett, akárcsak Blum igen szerény magatartása.

Örömmel vettem a hírt, hogy Ön áll az élen, hogy maga mellett tudhatja Mandelt, és remélem, hogy kormányaink lehető legszorosabb és legtevékenyebb együttműködésének korszaka köszönt be.

Mint tudja, tökéletesen egyetértek aggályaival, amelyeket a háború menetével kapcsolatban a minap fejtegetett előttem, s abban is egyetértünk, hogy kitartó és kíméletlen intézkedésekre van szükség; de amikor erről beszélgettünk, nemigen hittem volna, hogy az események csakhamar ily döntő fordulatot vesznek Önre nézve. Az elmúlt három-négy éven át oly sok mindenről vélekedtünk hasonlóképpen, hogy most nagy reményeket fűzök a két ország legbensőségesebb egyetértéséhez, s remélem, hogy ehhez én is hozzájárulhatok.

Egyúttal elküldöm Önnek azt a levelet, amit Gamelinnek írtam arról az ügyről, amelyben a múlt héten Párizsba utaztam, és arra kérem Önt, haladéktalanul vegye fontolóra jóindulatúan a dolgot. Mind a miniszterelnök, mind Halifax lord szívügyének tekinti a szóban forgó [„Royal Marine”] hadműveletet, és mindhárman nagyon szerettük volna rábeszélni az Ön elődjét. Mondhatom, nagy kár, hogy oly sok értékes időt vesztegettünk el. Jelenleg több mint hatezer folyamiaknával szolgálhatok, és napról napra többel, csakhogy sajnos egytől egyig a szárazföldön vannak, arról nem is szólva, hogy az idő múltával egyre nagyobb a veszély, hogy a dolog kitudódik.

Nagyon várom, hogy mielőbb összeüljön a legfelsőbb haditanács, és bízom benne, hogy a francia és az angol kollégák – mert hiszen azok volnánk – összehangolt cselekvésben állapodnak meg.

Nagyon kérem, adja át legszívélyesebb üdvözletemet Mandelnak, és fogadja legmelegebb jókívánságaimat, annál is inkább, mert közös biztonságunk nagyban függ az Ön személyes sikerétől. …

A francia miniszterek március 28-án érkeztek Londonba a legfelsőbb haditanács ülésére. Megnyitó beszédében Chamberlain átfogó és világos képet adott róla, hogyan látja a helyzetet. Legnagyobb örömömre a legelső javaslata az volt, hogy „az általában »Royal Marine« néven ismert hadműveletet haladéktalanul indítsuk útjára”. Elmondta, hogyan tervezzük végrehajtani ezt a tervet, és kijelentette, hogy felhalmoztuk a hatékony és folyamatos végrehajtáshoz szükséges készleteket. A meglepetés teljes lesz, és a műveletet a Rajnának azon a szakaszán hajtjuk végre, amelyen csaknem kizárólag katonai hajózás folyik. Ez lesz az első ilyen természetű hadművelet, olyannyira, hogy ez idáig sehol sem terveztek olyan szerkezetet, amely kifejezetten a folyami viszonyokhoz alkalmazkodik, és sikeresen használható mindenféle duzzasztómű és folyami hajó ellen. Végül a fegyver természetéből következően a hadművelet nem terjedne ki semleges vizekre. A britek arra számítanak, hogy ez a támadás nagy tanácstalanságot és felfordulást kelt majd. Közismert, hogy felkészülés és tervezés dolgában nincs alaposabb nép a németnél, de ugyanígy egyetlen más nép soraiban sem okoz akkora fejetlenséget, ha a tervek nem válnak be. Képtelenek ugyanis rögtönözni. A háború ezúttal is olyan pillanatban tört ki, amikor a német vasúti hálózat korántsem volt kitűnő állapotban, s emiatt a belföldi vízi utak jelentősége megnőtt. A folyami úszóaknákon kívül olyan robbanószerkezeteket is kidolgoztunk, amelyeket a repülők az állóvízi csatornákba dobnak le. A miniszterelnök azt is hangoztatta, hogy meglepetésszerű hatásra csak akkor számíthatunk, ha gyorsan cselekszünk. A halogatás veszélyezteti a hadművelet titkosságát, és mellesleg épp a következő időszakban várhatók különösen kedvező folyami viszonyok. Ami az esetleges német megtorlást illeti, ha Németország érdemesnek tartja, hogy francia vagy brit városokat bombázzon, nem kell neki ürügy. Minden készen áll, csak a francia főparancsnokság utasítása van hátra.

Chamberlain ezután kijelentette, hogy Németországnak két gyenge pontja van: a vasérc- és az olajellátás. E két létfontosságú ásványi anyagot Európa két végéből importálja. A vasércet északról. Ezután aprólékosan kifejtette azokat az érveket, amelyek amellett szólnak, hogy feltartóztassuk a Németországba irányuló svéd vasércszállítmányokat. A romániai és a bakui olajmezőkre is kitért, és azt mondta, hogy az olajszállításokat is meg kell akadályozni, ha lehetséges, diplomáciai úton. Egyre nagyobb örömmel hallgattam ezt a meggyőző okfejtést. Nem is tudtam, hogy ennyire hasonlóképpen gondolkodunk.

Reynaud szóba hozta, hogy milyen hatással van a német propaganda a franciák harci szellemére. A német rádió minden este azt harsogja, hogy a német birodalomnak semmi baja sincs Franciaországgal, hogy a háború azért tört ki, mert Nagy-Britannia biankó csekket írt alá Lengyelországnak; hogy Franciaországot a britek rántották magukkal a háborúba, és hogy a franciák nem lesznek képesek megvívni ezt a harcot. Goebbels szemlátomást arra játszik, hogy ha a háború a jelenlegi lagymatag ütemben folytatódik, közben elszáll az ötmillió francia sorkatona bátorsága, és olyan francia kormány jön létre, amely hajlandó Nagy-Britannia rovására megalkudni Németországgal.

Franciaországban gyakran azt kérdezik - mondotta Reynaud -: „Hogyan nyerhetik meg a szövetségesek a háborút?” A hadosztályok száma „a brit erőfeszítések ellenére” gyorsabban nő a német oldalon, mint a miénken. Ilyen körülmények között mikorra remélhetjük, hogy a sikeres nyugati akciókhoz szükséges számbeli fölényt elérjük? Arról nincs tudomásunk, hogyan halad Németországban a hadfelszerelés ügye. Franciaországban az az uralkodó benyomás, hogy a háború holtpontra jutott, s hogy Németországnak csupán várakoznia kell. Hacsak nem teszünk valamit, hogy olaj- és nyersanyag-utánpótlásától megfosszuk az ellenséget, akkor „tovább terjedhet az a nézet, hogy a blokád nem elég erős fegyver ahhoz, hogy szavatolja a szövetségesek ügyének győzelmét”. A „Royal Marine” hadműveletről Reynaud azt mondta, hogy jóllehet önmagában véve helyes az elképzelés, döntő eredményt azonban nem hozhat, s a megtorlásnak egyedül Franciaország volna kitéve. Ha azonban más ügyekben döntés születik, mindent meg fog tenni, hogy megszerezze a franciák hozzájárulását. Sokkal élénkebben helyeselte azt az elképzelést, hogy vágjuk el a svéd vasércszállításokat, s kijelentette, hogy közvetlen összefüggés van a Németországba irányuló svéd vasércszállítások, illetve a német vas- és acélipar termelése között. Arra a következtetésre jutott, hogy a szövetségesek aknásítsák el Norvégia part menti felségvizeit, és később Luleå kikötőjét is, mert innen is szállítanak vasércet Németországba. Hangsúlyozta azt is, milyen fontos volna megakadályozni, hogy Németország hozzájusson a román olajhoz.

Végül elhatároztuk, hogy előbb igen általános fogalmazásban tudatjuk a helyzetet Norvégiával és Svédországgal, majd április 5-én aknákat helyezünk el a norvég felségvizeken, továbbá, *ha a francia hadviselési bizottság beleegyezik*, a „Royal Marine” művelet keretében április 4-én megkezdjük a folyamiaknák elhelyezését a Rajnán, április 11-én pedig a német csatornák elaknásítását a levegőből. Abban is megállapodtunk, hogy ha Németország megtámadja Belgiumot, a szövetségesek haladéktalanul bevonulnak az országba, s nem várják meg a hivatalos felkérést; abban az esetben pedig, ha Németország megtámadná Hollandiát, Belgium pedig nem sietne a segítségére, a szövetségesek jogot formálnak rá, hogy Hollandia megsegítése végett belga területre lépjenek.

Végül a közlemény mint magától értetődő dolgot, amelyben mindnyájan egyetértettünk, leszögezte, hogy Nagy-Britannia és Franciaország kormánya a következő ünnepélyes nyilatkozatban is megegyezett:

Míg ez a háború tart, sem fegyverszünetről, sem békekötésről nem hajlandók tárgyalásba bocsátkozni, hacsak ebben meg nem állapodnak egymással.

Ez a szerződés később nagy jelentőségre tett szert.

[...]

Egymás után kaptuk a baljós, ámbár nem egyaránt megbízható híreket. A háborús kabinet április 3-i ülésén a hadseregügyi miniszter közölte, hogy minisztériumának értesülése szerint a németek nagy erőket összpontosítanak Rostock térségében azzal a céllal, hogy szükség esetén megszállják Skandináviát. A külügyminiszter bejelentette, hogy Stockholmból származó értesülések is alátámasztják ezt a jelentést. A berlini svéd követség szerint kétszázezer tonna űrtartalmú német hajót vontak össze Stettin és Swinemünde térségében, fedélzetükön egyes híresztelések szerint négyszázezer főnyi csapattal. Állítólag ezek a csapatok akkor lépnének akcióba, ha mi megtámadnánk Narvikot vagy más norvég kikötőket, mert ez a lehetőség felettébb nyugtalanítja a németeket.

Csakhamar tudomásunkra jutott, hogy a francia hadviselési bizottság nem járul hozzá a „Royal Marine" művelet megvalósításához. Helyesli a norvégiai vizek elaknásítását, de ellenez mindent, ami Franciaország elleni megtorlást eredményezhetne. Reynaud a francia nagykövet útján sajnálkozásának adott hangot. Chamberlain ebben az időben már nagyon hajlott volna rá, hogy támadólag lépjünk fel, és sértőnek érezte az elutasítást. Azt javasolta Corbinnek, hogy kössék össze a két hadműveletet. A britek a franciák kívánságának megfelelően elvágják Németországot a vasérctől, ha a franciák egyúttal megengedik, hogy a „Royal Marine"-nel megtoroljuk a német mágneses aknák okozta károkat. Akármennyire pártoltam is a „Royal Marine"-t, nem hittem volna, hogy ilyen messzire elmegy a miniszterelnök. Mindkét hadművelet arra szolgált, hogy támadólag lépjünk fel az ellenséggel szemben, és véget vessünk a háborúnak, amelynek elnyújtása meggyőződésem szerint már csak Németországnak használt. Mégis hajlandó lettem volna néhány nappal elhalasztani a „Wilfred”-tervet,[1] ha ez a néhány napnyi idő elegendő lett volna rá, hogy megszerezzük a franciák beleegyezését a két terv pontos végrehajtásához.

Ebben az időben a miniszterelnök annyira támogatta elképzeléseimet, hogy szemlátomást szinte nem is volt közöttünk véleménykülönbség. Megkért, hogy menjek át Párizsba, és próbáljam meg rábeszélni Daladier-t, mert valószínűleg ő a dolog kerékkötője. Reynaud-val és számos miniszterével 4-én este a brit nagykövetségen találkoztam vacsorán, és minden jel szerint remekül megértettük egymást. Daladier-t is meghívtuk, de ő arra hivatkozott, hogy már elígérkezett valahová. Így hát másnap délelőttre beszéltem meg vele találkozót. Feltett szándékom volt, hogy igyekszem meggyőzni Daladier-t, a kormánytól azonban engedélyt kértem rá, hogy a franciáknak megmondhassam, hogy mi akkor is végrehajtjuk a „Wilfred”-et, ha ők megvétózzák a „Royal Marine”-t.

Daladier-nál a Saint-Dominique utcában tettem látogatást 5-én délben, és igen komoly beszélgetést folytattunk. Szóba hoztam, hogy távol maradt az előző esti vacsoráról. Ő arra hivatkozott, hogy már előbb máshová ígérkezett el. Szembeötlő volt az új és a régi miniszterelnök közti különbség. Daladier azzal érvelt, hogy a francia légierő csak három hónap múlva lesz képes válaszolni a „Royal Marine”-re várható német intézkedésekre. Hajlandó lett volna előre írásba adni, hogy mikorra fejeződnek be az előkészületek. Nyomatékosan hivatkozott rá, hogy a francia gyárak védtelenek. Végül fogadkozott, hogy Franciaországban vége a politikai válságok korszakának, és hogy a legnagyobb összhangban fog együttműködni Reynaud-val. Ezzel váltunk el egymástól.

Telefonon jelentést tettem a háborús kabinetnek, mert hozzájárult ugyan, hogy a „Wilfred” akkor is megvalósuljon, ha a franciák nem hajlandók beleegyezni a „Royal Marine”-be, de kikötötte, hogy erről hivatalos értesítést kapjon. Az április 5-i kabinetülésen a külügyminisztert utasították, hogy közölje a francia kormánnyal: bármilyen nagy jelentőséget tulajdonítottunk is kezdettől fogva a „Royal Marine” hadművelet mielőbbi – és a norvég felségvizeken tervezett művelettel párhuzamos – megvalósításának, készek vagyunk engedni, és csak ez utóbbira fogunk szorítkozni. A cselekvést végül április 8-ára tűzték ki.

---

[1] A norvég vizek elaknásítási tervének fedőneve.

1940. április 4-én, csütörtökön a miniszterelnök szokatlanul derűlátó beszédet tartott a Konzervatív és Unionista Társaságok Országos Szövetségének Központi Tanácsa előtt. [...]

Helyzetmegítélése elhamarkodottnak bizonyult. Az a kiinduló feltevése, hogy mi és a franciák most viszonylag erősebbek vagyunk, mint a háború elején, alaptalan volt. Mint az előbbiekből már kiderült, a németek a lázas hadfelszerelési program negyedik évében jártak, mi pedig egy sokkal korábbi szakaszban, eredményességét tekintve körülbelül olyanban, amilyen a németek második éve lehetett. Ráadásul az immár négyéves német hadsereg minden hónappal érettebb és tökéletesebb ütőerővé vált, és az az előny, amit a francia hadsereg élvezett kiképzés és összeforrottság dolgában, egyre jelentéktelenebbre zsugorodott. A miniszterelnök nem érezte meg, hogy nagy eseményeknek nézünk elébe, én azonban szinte bizonyosra vettem, hogy a háború küszöbön áll a kontinensen. Különösen szerencsétlen volt Chamberlainnek az a megfogalmazása, hogy „Hitler lekéste a csatlakozást”.

Minden függőben maradt. A sok apróbb intézkedés, amivel előálltam, elnyerte a kormány jóváhagyását, de nagyobb szabású hadműveletre egyik fél sem szánta el magát. Terveink e pillanatban arra szorítkoztak, hogy északon a norvégiai tengeri folyosó elaknásításával, délkeleten pedig a német olajszállítások akadályozásával igyekezzünk érvényt szerezni a blokádnak. A német front mögött teljes mozdulatlanság és csend uralkodott. Aztán a szövetségesek passzív, vagy legalábbis kis lépésekre szorítkozó politikáját az egyik pillanatról a másikra hirtelen elsodorta a döbbenetes meglepetések áradata. Meg kellett tanulnunk, mit jelent a totális háború.

25 / Összecsapás a tengeren 1940. április

[...]

Április 5-én, pénteken este az oslói német követ jeles vendégek, köztük kormánytagok jelenlétében filmvetítést rendezett a követségen. A film Lengyelország meghódítását mutatta be, és Varsó német bombázásának szörnyű képsorában érte el csúcspontját. Alatta a szöveg: „Ezt angol és francia barátaiknak köszönhetik.” A résztvevők döbbent csendben indultak haza a rendezvényről. A norvég kormány legnagyobb gondja mégis az volt, hogy mire készülnek az angolok. Április 8-án hajnali fél öt és öt között négy brit romboló elaknásította a Narvik kikötőjébe vezető nyugati fjord bejáratát. Öt órakor a londoni rádió bejelentette a hírt, 5.30-kor pedig a norvég külügyminiszter kézhez vette Őfelsége kormányának jegyzékét. Az oslói vezetők a délelőttöt azzal töltötték, hogy megfogalmazzák a London címére intézendő tiltakozást. Még aznap azonban az admiralitás arról tájékoztatta a londoni norvég követséget, hogy jelentések szerint német hadihajók tartanak a norvég partok felé, s úticéljuk valószínűleg Narvik. Körülbelül ezzel egy időben ért a norvég fővárosba a hír, hogy az *Orzel* lengyel tengeralattjáró Norvégia déli partjai előtt elsüllyesztette a *Rio de Janeiro* német csapatszállító hajót, továbbá, hogy a helyi halászok igen sok német katonát mentettek ki a tengerből, s ez utóbbiak beszámolói szerint a németek Bergenbe tartottak, azzal a céllal, hogy segítsenek a norvégoknak megvédeni hazájukat a britek és a franciák ellen. De történt még más is. Németország betört Dániába, de a norvégok erről csak akkor szereztek tudomást, amikor már az ő hazájukat is támadás érte. Oslo nem kapott hivatalos figyelmeztetést. Dániát könnyen lerohanták a németek: a csekély ellenállásban néhány hű katona életét vesztette.

Aznap este a német hadihajók megközelítették Oslót. A parti ütegek tüzet nyitottak rájuk. A norvég védelmi erő az *Olav Tryggvason* aknarakóból és két aknaszedő hajóból állt. Kora reggel két német aknaszedő áthaladt a fjord bejáratán, hogy a parti ütegek tőszomszédságában csapatokat rakjon partra. Az *Olav Tryggvason* elsüllyesztette az egyiket, de a német csapatok mégis partra szálltak, s elfoglalták az ütegeket. A bátor aknarakónak azonban sikerült feltartóztatnia a fjord bejáratánál két német rombolót, és megrongálnia az *Emden* cirkálót. Egy egyetlen löveggel felszerelt norvég bálnavadászhajó habozás nélkül, parancsra nem várva, ugyancsak közbelépett. Lövegét kilőtték, s parancsnokának mindkét lábát ellőtték az összecsapásban. Hogy ne ijessze meg az embereit, legurult a fedélzetről, és a tengerben lelte halálát. A németek főereje a *Blücher* nehézcirkáló vezetésével ekkor behatolt a fjordba, és az oscarsborgi erőd védte szoros felé vette útját. A norvég ütegek tüzet nyitottak, és a *Blücher*-t eltalálta a parttól négyszázötven méterről kilőtt két torpedó. Gyorsan elsüllyedt, s vele odavesztek a leendő német katonai igazgatás magasrangú tisztjei, valamint több Gestapo-különítmény. A többi német hajó, köztük a *Lützow* visszavonult. A megrongált *Emden* a továbbiakban nem vett részt a tengeri harcokban. Oslót végül mégis elfoglalták, de nem a tenger felől, hanem repülőgépeken szállított és a fjordokban partra szállt csapatokkal.

Hitler terve ekkor bontakozott ki a maga teljességében. Német erők szálltak partra Kristiansandnál, Stavangernél, északon pedig Bergennél és Trondheimnél.

A legmerészebb a narviki rajtaütés volt. Az állítólag üres német ércszállító hajók szokásos útvonalukon, a norvég semlegesség védelmezte tengeri folyosón visszatértek a kikötőbe, színültig megrakva utánpótlással és lőszerrel. Tíz német romboló, egyenként kétszáz katonával a fedélzetén, a *Scharnhorst* és a *Gneisenau* fedezete alatt néhány napos tengeri út után 9-én hajnalban ért Narvik elé. A fjordban két norvég hadihajó állomásozott, a *Norge* és az *Eidsvold*. El voltak rá szánva, hogy a végsőkig kitartanak. Hajnalban arra lettek figyelmesek, hogy rombolók közelítenek nagy sebességgel a kikötőhöz, de a hóesés miatt először nem tudták őket azonosítani. Egy motorcsónakon csakhamar egy német tiszt érkezett az *Eidsvold*-hoz, és azt követelte a hajótól, hogy adja meg magát. A parancsnoktól a következő kurta választ kapta: „Támadok." Ekkor eltávozott, de majdnem ugyanabban a pillanatban egy torpedósorozat a hajót és szinte a teljes legénységét megsemmisítette. Közben a *Norge* tüzet nyitott, de pár perc múlva szintén torpedótalálat érte, és nyomban elsüllyedt.

E hősies, de reménytelen ellenállásban kétszáznyolcvanhét norvég tengerész vesztette életét, s a két hajó legénységének alig száz tagját mentették ki a tengerből. Ezek után Narvik bevétele gyerekjáték volt. Egyszer s mindenkorra le kellett mondanunk e stratégiailag kulcsfontosságú kikötőről.

A németek meglepetésszerűen, kíméletlenül és halálos pontossággal rontottak rá az ártatlan és védtelen Norvégiára. Kétezer főnél többet egyetlen ponton sem tettek partra. Hét hadosztályt vetettek be a hadműveletben, kezdetben Hamburg és Bréma kikötője volt a fő kiinduló támaszpont, a későbbiekben pedig Stettin és Danzig. Az első rohamban három hadosztály vett részt, Oslónál és Trondheimnél pedig további négy támogatta őket. A haditerv jellemző és alapvető eleme a nyolcszáz hadigép és a kétszázötven-háromszáz szállítórepülő volt. Negyvennyolc óra sem telt bele, s Norvégia valamennyi jelentős kikötője német kézre került. [...]

A háborús kabinet tudomásul vette bejelentésemet, és felkért, hogy tudassam a norvég haditengerészeti hatóságokkal, hogy milyen híreket kaptunk a német flottamozdulatokról. Mindent egybevetve a jelenlévők arra a következtetésre jutottak, hogy Hitler Narvikot akarja elfoglalni.

Április 9-én Chamberlain reggel fél kilencre összehívta a háborús kabinetet, és a rendelkezésre álló adatok alapján megvitattuk Dánia és Norvégia német megszállását. A háborús kabinet úgy döntött, hogy hatalmazzam fel a honi flotta főparancsnokát: kövessen el mindent, hogy Bergenből és Trondheimből kiűzzük az ellenséges erőket, a vezérkari főnökök pedig készítsék elő e két kikötő visszavételét, valamint Narvik elfoglalását. E két expedíciós hadművelettel azonban várni kell, amíg nem tisztázódik a hadihelyzet a tengeren.

[...]

26 / Kudarc Norvégiában

[...]

A norvégiai hadjáratot addig folytattuk, míg fölébünk nem kerekedtek a pusztító erejű események. A tervezésben, hadvezetésben és elszántságban nyilvánvaló volt a németek fölénye. Gondosan előkészített cselekvési tervüket kíméletlen következetességgel hajtották végre. Tökéletesen tisztában voltunk vele, hogyan kell nagy tömegben bevetni a légierőt. Ráadásul bebizonyosodott, hogy a katonák egyre jobban harcolnak, különösen kis kötelékekben. Narviknál egy sebtében összeszedett és mindössze hatezer főt számláló rögtönzött helyőrség hat héten át feltartóztatta a szövetségesek húszezer katonáját, és bár kiszorították a városból, még végignézhette, hogy a támadók elvonulnak. A haditengerészet ragyogóan kezdett hozzá a narviki támadáshoz, de a hadművelet megfeneklett, mert a parancsnok nem volt hajlandó vállalni a szükséges, ámbár kétségkívül nagy kockázatot. Narviki és trondheimi haditervünknek sokat ártott, hogy megosztottuk erőinket a két cél között. A brit főparancsnokság határozatlanságára vall, hogy leállította a trondheimi központi támadást. Ezért nemcsak a katonai szakértők a felelősek, hanem a tanácsaikra túl könnyen hallgató politikai vezetők is. Namsosnál eredménytelen sárdagasztásba fulladt a támadás. Csak Andalsnesnél mutattuk meg igazán, mire vagyunk képesek. A Namsostól Mosjøenbe vezető utat, amelyet a britek és a franciák járhatatlannak minősítettek, a németek hét nap alatt tették meg. Amikor Gubbins csapatai északra vonultak vissza, előbb Bodónál, majd Mónál éppen csak késve, de mégis elkésve léptünk közbe, az ellenség pedig, jóllehet több száz kilométert kellett nehéz és hófödte terepen megtennie, csapataink minden hősiessége ellenére visszaszorított bennünket. Tengeri fölényünk vitathatatlan volt, és a védtelen part mentén bárhol partra szállhattunk, mégis gyorsabbnak bizonyult nálunk az ellenség, holott igen nagy távolságokat kellett megtennie szárazföldön, és hozzá nagy terepakadályokat kellett legyőznie. A norvégiai összecsapásokban legjobb egységeink némelyikét, így a skót és az ír gárdát megzavarta Hitler fiatal katonáinak elszánt fellépése, vállalkozó szelleme és kiváló felkészültsége.

A kötelesség hívó szavára mindent megtettünk, hogy megvessük a lábunkat és meggyökerezzünk Norvégiában. De úgy éreztük, hogy a szerencse ellenünk fordult. Ma már tudjuk, hogy vállalkozásunknak semmi esélye sem volt a sikerre. Vigasznak, ha ez vigasz, annyi volt, hogy számos sikeres evakuációs hadműveletet hajtottunk végre. Kudarc Trondheimnél! Patt Narviknál! Május első hetében ezt tudtuk felmutatni a brit nemzetnek, szövetségeseinknek, a baráti és az ellenséges semleges világnak. Ha meggondoljuk, hogy én vezető szerepet játszottam ezekben az eseményekben, és nem mentegethettem magam a fölénk kerekedő nehézségekkel, sem vezérkarunk és kormányzati szerveink hibáival, sem hadvezetési módszereinkkel, csodával határos, hogy a posztomon maradhattam, s továbbra is élvezhettem a közvélemény és a parlament bizalmát. Hogy így történt, az annak volt köszönhető, hogy az előző hathét éven át szüntelenül jósolgattam az események későbbi alakulását. Figyelmeztetéseim akkor nem értek célt, de az emberek most emlékeztek rájuk.

Hitler norvégiai támadásával véget ért a csalóka háború, és elkezdődött a legszörnyűségesebb katonai összecsapás, amit ember valaha látott. Már megírtam, hogy Franciaország és Britannia nyolc hónapon át delejes álomba merült, elképesztve az egész világot. A háborúnak ez a szakasza fölöttébb károsnak bizonyult a szövetségesek szempontjából. Attól fogva, hogy Sztálin egyezségre jutott Hitlerrel, a francia kommunisták a moszkvai példát követve szembefordultak a háborúval, és „a demokrácia elleni imperialista és kapitalista bűncselekmény”-nek nyilvánították. Megtettek minden tőlük telhetőt, hogy aláássák a hadsereg harci szellemét és akadályozzák a termelést az üzemekben. Franciaországban a katonák és az egész nép harci szelleme érezhetően alacsonyabb színvonalon állt májusban, mint a háború kitörésekor.

Britanniában a szovjetek irányította kommunisták szintén tevékenykedtek ugyan, de erőtlenül, ezért nálunk semmi hasonló nem történt. Kormányunk azonban egypárti kormány volt, miniszterelnökével élesen szemben állt az ellenzék, és nem számíthatott a szakszervezeti mozgalom nagy hatású támogatására sem. A kormányzat higgadt, őszinte, de elgépiesedett jellege nem volt rá alkalmas, hogy a háborúban létfontosságú, megfeszített munkára ösztönözze akár a kormányköröket, akár a hadiipart. Igazi katasztrófának, valóságos végveszélynek kellett bekövetkeznie ahhoz, hogy a hatalmas brit nemzet felocsúdjon álmából. És csakhamar megkondult a vészharang.

[...]

27 / Megbukik a kormány

A rövid norvégiai hadjárat számos kudarca és csapása nagy felzúdulást keltett az országban, s olyan férfiak lelkében is magasra csaptak a szenvedélyek, akik a háború előtti években a legközönyösebb és a legrövidlátóbb magatartást tanúsították. A parlament az ellenzék követelésére május 7-én megvitatta a háború állását. Az alsóház zsúfolásig megtelt ingerült és elkeseredett képviselőkkel. Chamberlain megnyitó beszéde nem vetett gátat az ellenséges közhangulatnak. Gúnyos szavakkal szakították félbe, és április 4-i beszédére emlékeztették, amelyben egészen más összefüggésben ugyan, de mégiscsak óvatlanul kijelentette, hogy „Hitler lekéste a csatlakozást”. Beszámolt új megbízatásomról és a vezérkari főnökökhöz fűződő kapcsolatomról, majd Herbert Morrisonnak válaszolva hangsúlyozta, hogy a norvégiai hadműveletek idején még nem volt érvényben ez a megbízatásom. A hozzászólók az ellenzék és a kormánypárt padsoraiból egyaránt szokatlanul keserű és heves hangú támadásokat intéztek a kormány ellen, és felszólalásukat egyre hangosodó tapsvihar támogatta a terem minden sarkából. Sir

Roger Keyes mindenáron szerette volna kitüntetni magát az új háborúban, és élesen bírálta a haditengerészet törzsét, amiért meg sem próbálta bevenni Trondheimet. „Látván - mondotta -, hogy milyen rosszul alakulnak a dolgok, folyvást sürgettem az admiralitást és a háborús kabinetet, hogy engedjék meg, hadd vállaljam a teljes felelősséget, és hadd vezessem én a támadást." Flottatengernagyi egyenruhájában feszítve, szakmai adatokkal és szakmai tekintélyével támasztotta alá az ellenzék panaszait, és hangvételével nagy sikert aratott a Házban. A miniszteri székek mögötti padsorokból Amery nagy ováció közepette Cromwellnek a hosszú parlamentben elhangzott szavait idézte: „Ahhoz képest, hogy mi jót tettek, éppen eleget ültek itt. Azt mondom, távozzanak, hadd szabaduljunk meg önöktől. Isten nevében menjenek!" Iszonyú szavak voltak ezek, kivált egy régi barát és munkatárs, az egykori birminghami diáktárs, a kiváló és tapasztalt titkos tanácsos szájából.

Másnap, május 8-án az elnapolási javaslatról zajlott ugyan a vita, de egyre inkább a bizalmatlansági szavazás jellegét öltötte, és az ellenzék nevében Herbert Morrison szavazást is kért. A miniszterelnök ismét szólásra emelkedett, felvette a kesztyűt, és egy szerencsétlen sugallatra hallgatva felszólította barátait, hogy álljanak ki mellette. Jó oka volt rá, hiszen akihez fordult, a háború előtti „sáskajárás" idején támogatták tetteiben, jobban mondva tétlenségében, s így felelősségében is osztoztak. Ezen a napon azonban lesunyt fejjel és szótlanul ültek a helyükön, sőt némelyikük az ellentáborhoz pártolt. Lloyd George aznap mondta el utolsó, döntő jelentőségű beszédét az alsóházban. Alig húszperces felszólalása gyógyíthatatlan sebet ütött a kormányfő tekintélyén. Engem igyekezett felmenteni a felelősség alól: „Nem hiszem, hogy az admiralitás első lordja minden tekintetben felelős volna mindazért, ami Norvégiában történt." „Teljes felelősséget vállalok mindazért, amit az admiralitás tett - vágtam közbe -, és vállalom a következményeket." Lloyd George figyelmeztetett, hogy ne engedjem, hogy afféle légoltalmi óvóhelynek használjanak, amely megvédi kollégáimat a bombaszilánkoktól, majd ismét Chamberlaint vette célba: „Nem az a kérdés, kik a miniszterelnök barátai. Sokkal többről van szó. Azt kérte, hozzunk áldozatot. A nemzet minden áldozatra kész, amíg vannak vezetői, amíg a kormány világosan tudtul adja, mire törekszik, s amíg a nép bízik benne, hogy vezetői mindent megtesznek, ami tőlük telik. Ünnepélyesen kijelentem - mondta végezetül -, hogy a miniszterelnöknek kell példát mutatnia áldozatkészségből: fel kell áldoznia hivatalát. Nincs a világon semmi, ami ennél nagyobb mértékben hozzájárulhatna győzelmünkhöz.”

Mi miniszterek valamennyien összetartottunk. A hadseregügyi miniszter és a légügyi miniszter már elmondta a magáét. Felajánlottam, hogy kötelességemen túllépve megtartom a vitazáró beszédet, s nemcsak azért, mert úgy éreztem, hogy tartozom ennyivel kormányom fejének, hanem azért is, mert letagadhatatlanul vezető szerepet játszottam kudarcra ítélt kísérletünkben, amelynek az volt a célja, hogy elégtelen haderőnkkel Norvégia segítségére siessünk. A főleg munkáspárti padsorokból érkező állandó közbeszólások ellenére is minden tőlem telhetőt megtettem, hogy helyreállítsam a Házban a kormány tekintélyét. Tiszta lelkiismerettel tehettem, mert eszemben voltak a képviselők korábbi hibái és veszedelmes pacifista szólamai, s emlékeztem rá, hogy alig néhány hónappal a háború kitörése előtt nagy többségük a kötelező katonai szolgálat ellen szavazott. Úgy éreztem, hogy nekem és néhány barátomnak, akik hozzám hasonlóan cselekedtek, jogunk volna most minden felelősséget a kormányra hárítanunk, képviselőtársainknak azonban nem. Amikor közbekiáltásaik kereszttüzébe kerültem, nem maradtam adósuk, felvettem a kesztyűt, s akkora hangzavar keletkezett, hogy már nem is hallatszott a hangom a teremben. Mindvégig világos volt azonban, hogy haraguknak nem én vagyok a céltáblája, hanem a miniszterelnök, akit legjobb képességeim szerint és minden más megfontolásra való tekintet nélkül védelmembe vettem. Amikor tizenegy óra tájban visszaültem a helyemre, a Házban megoszlottak a vélemények. A kormánynak nyolcvanegy fős szavazattöbbsége volt, de több mint harminc konzervatív képviselő a munkáspárti és a liberális ellenzékkel szavazott, további hatvan pedig tartózkodott. Nem lehetett kétséges, hogy bár forma szerint Chamberlain és kormányzata nem szenvedett vereséget, a vita menete és a Ház megosztottsága nagyon is felért egy bizalmatlansági szavazással.

A vita végeztével Chamberlain a szobájába kéretett, és nyomban felmértem, hogy a lehető legkomolyabban veszi a Házban a személyével kapcsolatban uralkodó érzelmeket. Úgy érezte, be kell adnia a derekát. Nemzeti kormányra van szükség. Egyetlen párt nem veheti vállára a háború terhét. Valakinek olyan kormányt kell alakítania, amelyben valamennyi párt részt vesz, különben nem birkózunk meg a feladattal. Engem viszont felizgattak a vita szócsatái, s a vitatott kérdésekben tanúsított korábbi magatartásom önbizalmat adott, határozottan folytatni akartam tehát a harcot. „Szerencsétlen egy vita volt ez, de önnek mégis szilárd többsége van a Házban. Ne vegye túlságosan a szívére a dolgot. Végül is nem olyan rossz az a norvégiai bizonyítvány, mint amilyent a parlament előtt állítottunk ki magunkról. Erősítse meg a kormányt különféle irányzatokat képviselő politikusokkal, és folytassuk a munkát, amíg csak el nem olvad a többségünk." Valahogy így fejeztem ki magam. De Chamberlaint nem sikerült sem meggyőznöm, sem megvigasztalnom, és amikor éjfél körül magára hagytam, az volt az érzésem, hogy nem enged elhatározásából, és ha nincs más hátra, inkább feláldozza magát, semhogy továbbra is egypárti kormány élén folytassa a háborút.

Nem emlékszem már pontosan, hogyan is követték egymást a dolgok május 9-én reggel, mindenesetre a következő történt: Sir Kingsley Wood a miniszterelnök közeli barátja és munkatársa volt. Régóta dolgoztak együtt, és megbíztak egymásban. Őtőle tudtam meg, hogy Chamberlain ragaszkodik a nemzeti kormány gondolatához, és úgy gondolja, hogy ha ő nem állhat az új kormány élére, bárkinek átengedi a terepet, akiben megbízik, és aki képes rá. Így aztán délutánra tudomásomra jutott, hogy talán engem kérnek fel kormányalakításra. Ez a lehetőség sem izgalmat, sem ijedelmet nem keltett bennem. Úgy gondoltam, ez lenne a lehető legjobb megoldás, és aztán majd meglátjuk, hogyan alakulnak az események. Délután a miniszterelnök a Downing streetre hivatott; ott volt Halifax lord is, s miután megvitattuk a helyzet állását, Chamberlain közölte velünk, hogy néhány perc múlva megérkezik Attlee és Greenwood.

Meg is érkeztek. Mi hárman, miniszterek, az asztal egyik oldalán foglaltunk helyet, az ellenzék vezetői a másikon. Chamberlain kijelentette, hogy feltétlenül nemzeti kormánynak kell alakulnia, és igyekezett kipuhatolni, hajlandó lenne-e a Munkáspárt olyan kormányban részt venni, amelyet ő vezet. Bournemouthban éppen ülésezett a Munkáspárt értekezlete. A társalgás igen udvarias hangon folyt, de nem lehetett kétséges, hogy a munkáspárti vezetők nem foglaltak állást, amíg társaikkal meg nem vitatták a dolgot, ámbár korántsem homályosan célozgattak rá, hogy véleményük szerint a válasz nemleges lesz. Azzal elbúcsúztak. Napfényes délután volt, Halifaxszel elüldögéltünk egy ideig a miniszterelnöki rezidencia kertjének egyik padján, és elbeszélgettünk; csak úgy, minden különösebb cél nélkül. Azzal visszatértem az admiralitásra, és az estét, sőt az éjszaka egy részét is fárasztó munkával töltöttem.

Május 10-én hajnalban ijesztő hírekre virradtunk. Kötegével érkeztek a táviratok az admiralitásról, a hadügyből, a külügyből. Bekövetkezett, amire oly régóta számítottunk: a németek megtámadták Hollandiát és Belgiumot. Számos ponton átlépték a határt. A német hadigépezet mozgásba lendült, és megkezdte Németalföld és Franciaország elözönlését.

Tíz óra tájt Sir Kingsley Wood keresett fel, és beszámolt róla, hogy egyenest a miniszterelnöktől jön. Elmondta, hogy Chamberlain úgy érzi, hogy most, amikor elkezdődött a nagy küzdelem, neki a posztján kell maradnia. Kingsley Wood azt válaszolta erre, hogy éppen ellenkezőleg: az új válság még nélkülözhetetlenebbé teszi a nemzeti kormány létrehozását, mert csakis az lesz képes megbirkózni vele, s beszámolt róla, hogy sikerült is meggyőznie Chamberlaint. Tizenegy órakor a miniszterelnök ismét a Downing streetre hívatott. Ezúttal is ott találtam Halifax lordot. Chamberlainnel szemben foglaltunk helyet az asztalnál. A miniszterelnök elmondta: beletörődött, hogy nem képes nemzeti kormányt alakítani. Azután, hogy megkapta a munkáspárti vezetők válaszát, nem is lehetett többé kétsége. Most már csak azt kellett eldöntenie, mit javasoljon, kiért küldessen a király, ha ő majd lemond, és lemondását elfogadják. Hűvösen, kimérten viselkedett, mint akinek személy szerint semmi köze a dologhoz. Az asztalon át mindkettőnket alaposan szemügyre vett.

Hosszú közéleti pályafutásom alatt számtalan olyan beszélgetésben vettem részt, amelytől jövendő állásom függött, és kétségkívül ez volt mind közül a legfontosabb. Rendszerint bőbeszédű vagyok, ezúttal azonban egy szót sem szóltam. Chamberlainnek nyilván az járt a fejében, hogy alig két napja a Ház ülésén láthatólag igen heves vitába keveredtem a munkáspártiakkal. Igaz, őt támogattam és védtem, de ő mégiscsak úgy gondolta, hogy emiatt nehezebben kaphatom meg a támogatásukat. Nem emlékszem már pontosan, hogyan is fejezte ki magát, de ez volt a lényeg. Életrajzírója, Feiling mindenesetre egyértelműen azt írja, hogy Chamberlain Halifax lordot részesítette előnyben. Minthogy nem szóltam egy szót sem, hosszú szünet következett. Az biztos, hogy hosszabbnak éreztem, mint a fegyverszünet napján szokásos kétperces néma tisztelgést.

Azután Halifax beszélt, mégpedig igen hosszasan. Azt mondta, hogy mint az alsóházon kívül álló főrend nehezen tudná ellátni egy ilyen háborúban a miniszterelnök teendőit. Mindenért őt tartanák felelősnek, közben azonban nem volna rá hatásköre, hogy irányítsa az országgyűlést, márpedig minden kormány fennmaradása a parlament bizalmától függ. Néhány percen át fejtegette ezt a gondolatot, és mire a végére ért, világos volt, hogy énrám esik a választás – sőt, már rám is esett. Ekkor szólaltam meg első ízben. Azt mondtam, egyik ellenzéki párttal sem lépek kapcsolatba, amíg meg nem kapom a királytól a kormányalakítási megbízást. A nagy jelentőségű beszélgetés azzal véget is ért, és utána már ismét a szokásos könnyed és meghitt hangot ütöttük meg, ahogy olyan férfiakhoz illik, akik évek óta együtt dolgoznak, és életük javát, akár kormányhivatalban, akár nem, a brit politika barátságos légkörében töltötték. Ezután visszatértem az admiralitásra, ahol mint az olvasó is gondolhatja, tenger munka várt rám.

A holland miniszterek már a szobámban ültek. Űzöttek és elnyűttek voltak, rettenet tükröződött a szemükben: nem sokkal előbb érkeztek repülőn Amszterdamból. Országukat minden figyelmeztetés nélkül támadták meg, még ürügyet sem kerestek hozzá. A tűz- és acéllavina feltartóztathatatlanul gördült át a határon, s amikor mégis ellenállásba ütközött, a lövöldöző holland határőröket ellenállhatatlan támadás érte a levegőből. Az országon vad fejetlenség lett úrrá. Működésbe lépett a régóta készenlétben álló védelmi rendszer: megnyitották a gátakat, s a víz elárasztotta a vidéket. Addigra azonban a németek már áthaladtak a külső védelmi vonalon, és a Rajna partján nyomultak előre a belső védelmi állások felé. Már a Zuyder See gátján húzódó utat fenyegették. A hollandok azt kérdezték, mit tudunk tenni, hogy megállítsuk őket. Szerencsére a közelben állomásozott egy flottillánk, és nyomban azt a parancsot kapta, hogy árassza el tűzzel az utat, és pusztítsa, ahogy csak tudja, a beözönlő támadókat. A királynő még Hollandiában volt, de minden arra vallott, hogy nem sokáig maradhat a hazájában.

E megbeszélések nyomán az admiralitás számos parancsot adott ki a térségben állomásozó hajóinknak, és szoros kapcsolatba lépett a holland királyi flottával. A holland miniszterek emlékezetében még élénken élt, hogyan rohanták le a németek Norvégiát és Dániát nem sokkal előbb, mégis szemlátomást képtelenek voltak megérteni, miként lehetséges, hogy a nagy német nemzet, amely mindaddig csak barátságáról biztosította Hollandiát, egyszer csak ilyen rettenetes és vad támadásra vetemedett. Egy vagy két óra telt el az intézkedésekkel és néhány más üggyel. Mindazokról a határokról, amelyeken át a német hadak megindították támadásukat, tömegével érkeztek a táyiratok. Minden arra vallott, hogy a hollandiai hadmozdulattal kibővített régi Schlieffen-terv[1] korszerűsített változata bontakozik ki a szemünk előtt a maga teljességében. 1914-ben a német támadás jobbszárnya Belgiumon hatolt át, s a holland határnál megállt. Köztudomású volt, hogy ha még három vagy négy évet várat magára a háború, a németek felállították volna azt a hadsereg-csoportot és létrehozták volna azokat a vasúti kirakodóhelyeket és közlekedési útvonalakat, amelyek segítségével Hollandián is átvonulhattak volna. Most azonban, mire a hírhedt haditerv működésbe lépett, mindez készen állt, s hozzájárult még jó adag meglepetés és álnokság is. De ez még nem minden. Az ellenség főcsapása nem a szárnyakon indított átkaroló hadmozdulat volt, hanem a központi frontszakasz áttörése. Erre nem számítottunk sem mi, sem e frontszakasz gazdái, a franciák. Még május előtt egy interjúban figyelmeztettem a semleges országokat, hogy milyen sors vár rájuk. Elmondottam, hogy a német csapatok elhelyezésének, az út- és vasútépítési programoknak, valamint a zsákmányolt német terveknek ismeretében efelől semmi kétség nem lehet. Szavaimat rosszallással fogadták.

A roppant küzdelem recsegő robajában elhalt a Downing streeti csöndes beszélgetések hangja, vagy legalábbis elmosódik az ember emlékezetében. Emlékszem azonban, hogy megtudtam: Chamberlain felkereste vagy csakhamar felkeresi a királyt, amire számítottunk is. Egyszer csak üzenetet kaptam, hogy hat órakor jelentkezzem a királyi palotában. A Mallen kétpercnyi kocsiút az egész az admiralitástól. Az esti újságok, gondolom, tele voltak a kontinensről érkező elborzasztó hírekkel, de a kormányválságról említést sem tettek. A közvéleménynek egyszerűen nem volt ideje megemészteni sem a külföldi, sem a hazai eseményeket: a palota kapuja előtt nem állt ott a tömeg.

---

[1] Alfred von Schlieffen gróf, német tábornok hadászati terve, amelyet az első világháborúban alkalmaztak a franciák ellen.

Nyomban a királyhoz vezettek. Őfelsége igen szívélyesen fogadott, és hellyel kínált. Egypár másodpercen át fürkészőn és csúfondárosan nézett a szemembe, majd így szólt: „Ugye, fogalma sincs róla, miért küldettem önért?” Ugyanazon a hangon válaszoltam: „Felség, egyszerűen el sem tudom képzelni.” Erre felnevetett, és azt mondta: „Kormányalakításra akarom felkérni.” Kijelentettem, hogy természetesen elfogadom a megbízást.

A király nem kötötte ki, hogy a kormány nemzeti jellegű legyen, ezért úgy éreztem, hogy megbízatásom hivatalosan nem ettől függ. Számításba véve azonban a történteket és a Chamberlain lemondását előidéző fejleményeket, nyilvánvaló volt, hogy a helyzet nemzeti kormányt követel. Ha lehetetlennek bizonyul szót értenem az ellenzéki pártokkal, alkotmányos akadálya annak sem volna, hogy másfajta kormányt hozzak létre, a lehető legerősebbet, olyant, amely kitart az ország érdekei mellett a veszély óráján, csak egyetlen feltételhez kellett tartanom magam: hogy tudniillik a kormánynak többsége legyen az alsóházban. Elmondtam a királynak, hogy haladéktalanul magamhoz kéretem a Munkáspárt és a Liberális Párt vezetőit, hogy öt-hat tagú háborús kabinetet kívánok alakítani, és remélem, hogy még éjfél előtt legalább öt nevet eljuttatok a királyi palotába. Azzal elköszöntem, és visszatértem az admiralitásra.

Kérésemre Attlee hét és nyolc óra között felkeresett a hivatalomban. Greenwoodot is magával hozta. Beszámoltam róla, hogy kormányalakításra kaptam megbízást, és megkérdeztem, hogy a Munkáspárt hajlandó volna-e belépni a kormányba. Igennel válaszolt. Azt javasoltam, hogy a vezető posztok több mint egyharmadát töltsék be munkáspártiak, így két helyet kapnának az öt-, esetleg hattagú háborús kabinetben. Megkértem Attlee-t, állítsa össze a vezető posztra javasolt munkáspárti politikusok névsorát, hogy aztán megvitathassuk, kit milyen posztra nevezünk ki. Magam Bevin, Alexander, Morrison és Dalton nevét említettem, azzal, hogy magas beosztásokban sürgősen szükség volna a szolgálatukra. Természetesen Attlee-t is, Greenwoodot is régóta ismertem az alsóházból. A háború kitörését megelőző tíz év alatt, amíg többé-kevésbé független pozícióból politizáltam, jóval gyakrabban kerültem összeütközésbe a konzervatív és nemzeti kormányokkal, mint a munkáspárti és a liberális ellenzékkel. Kellemesen elbeszélgettünk, majd magamra hagytak, hogy Bournemouthban ülésező barátaiknak és híveiknek telefonáljanak. Természetesen az előző negyvennyolc óra alatt is szoros kapcsolatban voltak velük.

Felkértem Chamberlaint, hogy mint a királyi titkos tanács elnöke ő legyen az alsóházi kormánytöbbség vezetője is, s még a telefonbeszélgetés során igent mondott, majd közölte, hogy aznap este kilenckor rádióbeszédet mond, bejelenti lemondását, és mindenkit felszólít, hogy támogassa utódját. Meg is tette, mégpedig igen nagylelkű szavakkal. Halifax lordot felkértem, hogy legyen a háborús kabinet tagja, s egyúttal tartsa meg külügyminiszteri tisztét is. Ígéretemhez híven tíz óra körül elküldtem a királynak az öt nevet tartalmazó névsort. Igen fontos és halaszthatatlan volt kinevezni a három haderőnem minisztereit. Magamban már eldöntöttem, kik legyenek azok. Eden menjen a hadseregügybe, Alexander jöjjön az admiralitásra, Sir Archibald Sinclair pedig, a Liberális Párt vezére vegye át a légügyi minisztériumot. A honvédelmi miniszteri tárcát magamnak tartottam fenn, de egyelőre meg sem próbáltam meghatározni hatáskörét.

Így történt, hogy május 10-én este, a hatalmas küzdelem kezdetén az állam legfőbb vezetője lettem; ezt a hatalmat a világháború öt éve és három hónapja alatt egyre növekvő mértékben gyakoroltam, amikor pedig az idő lejárt, s valamennyi ellenségünk feltétel nélkül megadta magát, vagy éppen letenni készült a fegyvert, a brit választópolgárok azonnal elbocsátottak hivatalomból, és tudtomra adták, hogy ügyeik intézésében nem tartanak többé igényt rám.

A politikai válságnak ezekben az eseménydús utolsó napjaiban az érverésem egy pillanatra sem lett szaporább. Magától értetődő természetességgel fogadtam a dolgokat. De nem titkolhatom el e valósághű beszámoló olvasója elől, hogy amikor hajnali három óra körül lefeküdtem, mélységes megkönnyebbülést éreztem. Végül olyan megbízatást, olyan hatáskört kaptam, amelynek birtokában az egész hadszíntérre érvényes utasításokat adhatok. Úgy éreztem, mintha kéz a kézben haladnék a sorssal, s mintha egész elmúlt életem csak felkészülés lett volna erre az órára, erre a próbatételre. Tíz évet töltöttem a politikai pusztaságban, s ezalatt leráztam magamról a pártviszályok nyűgét. Az elmúlt hat év alatt oly sokszor, oly aprólékos részletességgel figyelmeztettem a ránk leselkedő veszélyekre, és figyelmeztetéseimet oly kíméletlenül igazolta az élet, hogy igazságukat senki nem tagadhatta. Senki sem vádolhatott azzal, hogy az én művem a háború, sem azzal, hogy én nem készültem fel rá megfelelően. Bizonyos voltam benne, hogy jól kiigazodom benne, és abban is, hogy nem vallok kudarcot. Így hát, jóllehet türelmetlenül vártam a reggelt, jól aludtam, s nem volt szükségem szorongásoszlató álmokra. A tények többet érnek, mint az álmok.

II. kötet

Megmutatták, hogy mit érnek

A kötet tárgya:

HOGYAN ÁLLT A BRIT NÉP
EGYEDÜL A VÁRTÁN,
AMÍG A TÖBBIEK,
KIK ELADDIG MAJDNEM VAKOK VOLTAK,
MAJDNEM FÖLKÉSZÜLTEK

Első könyv Franciaország összeomlása

1 / A nemzeti koalíció

Vad erővel tört ránk az oly régóta gyülekező, lassan készülődő vihar. Elkezdődött minden idők legkönyörtelenebb háborúja; az első összecsapásban négy-ötmillió ember állt egymással szemben. A franciaországi front, amely mögött végigéltük az első világháború nehéz éveit és e mostaninak első szakaszát, egyetlen hét leforgása alatt végérvényesen összeomlott. Három hét sem telt bele, s a nagy hírű francia haderő romokban hevert, Nagy-Britannia egyetlen hadseregét a tengerbe szorították, és egész felszerelése odalett. Hat hét múltán pedig magunkra maradtunk, s csaknem fegyvertelenül néztünk szembe a torkunknak ugró, diadalittas Németországgal és Olaszországgal. Egész Európa Hitler lábánál hevert, a földgömb túloldalán pedig Japán fenyegetően készülődött a háborúra. Ezek voltak a tények és a baljós távlatok, amikor miniszterelnöki és honvédelmi miniszteri tisztembe léptem, s nekiláttam, hogy olyan kormányt hozzak létre, amelyben valamennyi párt részt vesz, s amely Őfelsége hazai és külföldi ügyeinek vitelében minden lehetséges eszközt felhasznál, amit a nemzet érdeke megkövetel.

[...]

Kormányt, kiváltképpen koalíciós kormányt alighanem könnyebb a küzdelem hevében alakítani, mint nyugodt időkben. A kötelességérzet minden másnak fölébe emelkedik, a személyes ambíciók háttérbe szorulnak. Amikor a többi párt vezetőivel megállapodtunk a leglényegesebb dolgokban, és a megállapodást a pártok szervezetei is szentesítették, a kijelölt miniszterek úgy viselkedtek, mint a csatában a katona, aki nem kérdez, hanem szó nélkül elfoglalja őrhelyét. Miután hivatalosan is eldőlt, mely pártokból áll majd a kormány, igen sok politikussal kellett találkoznom, s egyikük gondolkodását sem befolyásolták személyes megfontolások. Az a néhány is, aki habozott, csakis a közjót tartotta szem előtt. Még inkább jellemző volt ez az emelkedett szellem arra a nagyszámú konzervatív és liberális párti miniszterre, akiknek ebben a sorsdöntő, minden korábbinál izgalmasabb pillanatban kellett távozniuk hivatalukból, megszakítaniuk pályafutásukat, és nem egy esetben örökre eltűnniük a közéletből.

A konzervatívoknak több mint százhúsz fős többségük volt az alsóházban. Választott vezérük Chamberlain volt. Nem lehetett kétségem felőle, milyen kellemetlenül érintette sokukat, hogy éppen én kerültem a helyére, aki annyi éven át bíráltam, sőt heves szemrehányásokkal illettem őket. Ezenkívül többségük alighanem arra is jól emlékezett, hogy egész életem a konzervatív párttal való súrlódások, sőt hadakozások jegyében telt el, hogy a szabadkereskedelem ügyében szakítottam velük, majd pénzügyminiszterként tértem vissza közéjük. Azután is évekig legfőbb ellenfelük voltam az indiai ügyek, a külpolitika és a hiányos háborús előkészületek miatt. Igen nehéz volt tehát elfogadniuk, hogy én lettem a miniszterelnök. Sok tisztességes férfi fájlalta ezt. Ráadásul a konzervatívok egyik legfőbb jellemvonása, hogy hűségesek pártjuk választott vezéréhez. Csakis ezzel a hűséggel magyarázható, hogy a háború előtti években néhány dologban nem teljesítették a nemzet iránti kötelességüket. Engem azonban mindez a legkevésbé sem aggasztott. Tudtam, hogy az ágyúdörgésben elenyésznek a régi viszályok.

Kezdetben a királyi titkos tanács elnökségével együtt azt is felajánlottam Chamberlainnek, hogy legyen a parlamenti kormánytöbbség vezetője. Ezt el is fogadta. Elhatározásunkat nem hoztuk nyilvánosságra. Attlee közölte velem, hogy a Munkáspárt nem szívesen egyezne bele ebbe a megoldásba. Koalíciós kormányról lévén szó, a parlamenti kormánytöbbség vezetőjének osztatlan támogatással kell rendelkeznie. Felvetettem a dolgot Chamberlainnek, és ő nyomban beleegyezett, hogy magam legyek a parlamenti csoport vezetője. Ezt a tisztséget egészen 1942 februárjáig megtartottam. Ez alatt az idő alatt végig Attlee volt a helyettesem, és ő vezette a mindennapi munkát. Az ellenzéki padsorokban szerzett sokéves tapasztalata felbecsülhetetlen értékű volt. Jómagam csak a legsúlyosabb esetekben léptem a szószékre. Ilyenek is gyakran adódtak azonban. A konzervatívok közül sokan úgy érezték, hogy pártjuk vezetőjével méltatlanul bántak el. Magatartása osztatlan csodálatot váltott ki. Amikor új tisztségében először jelent meg a Ház előtt (május 13-án), a párt összes képviselője – és egyúttal a Ház nagy többsége – felállva, heves rokonszenvtüntetéssel üdvözölte. Az első hetekben engem elsősorban a munkáspárti padsorok tüntettek ki rokonszenvükkel. De Chamberlain szilárdan, megingathatatlanul mellettem állt, így biztos lehettem a dolgomban.

A munkáspártiak és az új kormányból kimaradt számos tehetséges és elszánt politikus közül sokan azt követelték, hogy tisztítsuk meg a vezetést a „bűnösöktől", s szabaduljunk meg azoktól a miniszterektől, akiket felelősség terhel Münchenért vagy a háborús felkészülés hiányosságaiért. A fő célpont Halifax lord, Simon lord és Sir Samuel Hoare volt. Nem olyan időket éltünk azonban, hogy nagy kormányzati tapasztalattal rendelkező, kiváló képességű hazafiakat száműzzünk a vezetésből. Ha eleget teszünk a követeléseknek, a konzervatív párti miniszterek legalább egyharmada lemondásra kényszerült volna. És minthogy a Konzervatív Párt vezetője Chamberlain volt, nem lehetett kétséges, hogy ez a tisztogatás romboló hatással lenne a nemzeti egységre. Különben is jól emlékeztem rá, hogy nemcsak az egyik oldal volt hibás. A hivatalos felelősséget természetesen a mindenkori kormány viselte. De az erkölcsi felelősségben mások is jócskán osztoztak. Hogy mennyire, arra emlékezetemben számos bizonyítékot őriztem, hiszen élénken és minden részletében vissza tudtam volna idézni a munkáspárti és a liberális politikusok számos beszédét és szavazatát, amelyekre egyként rácáfolt a történelem. Nálamnál senkinek sem volt több joga arra, hogy fátylat borítson a múltra. Így aztán ellenálltam az egységromboló törekvéseknek. „Ha a jelen – mondtam néhány héttel később – megpróbál törvényt ülni a múlt felett, elveszítheti a jövőt." Ez az érvelés és a súlyos történelmi óra végül elhallgattatta az önjelölt eretneküldözőket.

[...]

A parlamentben és a sajtóban uralkodó nézeteknek engedve úgy határoztunk, hogy a háborús kabinet szűk körű lesz. Kezdetben csupán öttagúra méreteztem, s az öt közül csak egy, a külügyminiszter kapott egyszersmind tárcát is. A kabinet természetesen az akkori vezető pártpolitikusokból állt össze.[1] A munka azonban megkövetelte, hogy rendszerint a pénzügyminiszter és a Liberális Párt vezére is jelen legyen, és ahogy múlt az idő, egyre nőtt az „állandó meghívottak" száma. De a felelősséget teljes mértékben a háborús kabinet öt tagja viselte. Csakis az ő kiváltságuk volt, hogy fejüket vegye a hóhér a Tower dombján, ha nem nyerjük meg a háborút. Az egyes minisztériumok hibáiért a többiek is felelősséggel tartoztak, de az állam politikájáért nem feleltek. A háborús kabinet tagjain kívül bármelyik politikus elmondhatta volna: „Ezért vagy azért nem vagyok felelős." A politikai döntések súlya a legmagasabb szintű vezetők vállát nyomta. Így aztán sokan mások rengeteg bajtól mentesültek a csakhamar ránk köszöntő nehéz napokban.

---

[1] A háborús kabinet összetétele 1940. május 11-én: Churchill (konzervatív), miniszterelnök, főkincstárnok, honvédelmi miniszter, a parlamenti kormánytöbbség vezetője; N. Chamberlain (konzervatív), a királyi titkos tanács elnöke; C. R. Attlee (munkáspárti), lordpecsétőr; Halifax (konzervatív), külügyminiszter; A. Greenwood (munkáspárti), tárca nélküli miniszter.

[...]

Hosszú politikai pályafutásom során a legtöbb fontos állami hivatalt betöltöttem már, de készséggel elismerem, hogy a mostanit szerettem leginkább. Joggal vetik meg azt, akinek arra kell a hatalom, hogy embertársainak parancsolgathasson, vagy dicsfénybe vonja önmagát. Ámde nemzeti válság idején áldás a hatalom az olyan ember kezében, aki érzi magáról, hogy tudja, milyen utasításokat kell kiadni. Az élet akármilyen területéről legyen is szó, az első számú vezető helyzete összehasonlíthatatlanul különb, mint a második, a harmadik vagy a negyedik számú vezetőé. Az összes többi vezető kötelességei és gondjai egészen mások, mint az első számú feladatai, és sok tekintetben nehezebbek is. Mindig nagy balszerencse, ha a második vagy a harmadik számú vezetőnek jut a feladat, hogy egy új politika kezdeményezője legyen. Mert nemcsak a politika előnyeit kell számításba vennie, hanem főnökének gondolkodásmódját is; nemcsak azt, hogy mit javasoljon, hanem azt is, hogy az ő pozíciójában mit ajánlatos javasolnia; nemcsak azt, hogy mi a teendő, hanem azt is, hogy hogyan lehet elfogadtatni és hogyan lehet végrehajtatni. Ráadásul a második vagy harmadik számú vezetőnek a negyedik, ötödik és hatodik számúval, sőt talán a hivatalosan számba sem jövő huszadik számú kiválósággal is számot kell vetnie. A szereplésnek, a nem közönséges célokra, hanem a hírnévre törő nagyravágyásnak a szikrája megvan mindenkiben. Minden adott pillanatban számos olyan vélemény van, amely helyesnek bizonyulhat, és sok olyan, amely ésszerűnek látszhatik. 1915-ben pillanatnyilag megsemmisítő vereséget szenvedtem a Dardanellák ügyében,[1] elvetették egy nagyszerű vállalkozás gondolatát, s ez azért történt így, mert alárendelt helyzetből próbáltam meg ezt a nagy jelentőségű, sőt kulcsfontosságú hadműveletet végrehajtani. Az ilyen vállalkozás eleve kudarcra van ítélve. Ezt a leckét mindörökre megtanultam.

---

[1] Az angol–francia szövetségesek sikertelen hadi vállalkozása Törökország ellen az első világháborúban, az Oroszországgal való közvetlen tengeri összeköttetés megteremtésére.

A legmagasabb szinten nagyon leegyszerűsödnek a dolgok. Ha egyszer egy vezetőt elfogadnak a többiek, elég, ha biztosan érzi, mi a legjobb megoldás, vagy legalábbis eldöntötte magában, hogy melyik az. Az első számú vezető iránti hűség hatalmas erő. Ha megbotlik, támogatni kell. Ha hibázik, hibáit fedezni kell. Ha elalszik, nem szabad felelőtlenül megzavarni. Ha nem válik be, agyon kell csapni. De ez utóbbi eljárás csak végszükségben indokolt, nem akármikor. A legkevésbé pedig a vezető megválasztását követő első napokban.

A háborús igazgatásban bekövetkező változások inkább gyakorlati jellegűek voltak, mintsem látványosak. „Az alkotmány - mondta Napóleon - legyen tömör és homályos." A meglévő intézményekhez nem nyúltunk hozzá. A hivatalok személyi állományában nem történt változás. A háborús kabinet és a vezérkari főnökök bizottsága eleinte ugyanúgy ülésezett mindennap, mint addig. Azzal, hogy a király jóváhagyásával honvédelmi miniszterré neveztem ki saját magamat, semmilyen jogi vagy alkotmányos módosítást nem eszközöltem. Arra azonban gondosan ügyeltem, hogy jogaimat és kötelességeimet ne határozzam meg. Sem az uralkodótól, sem a parlamenttől nem kértem rendkívüli hatáskört magamnak. Mindamellett úgy értelmezték a helyzetet, hogy a háború általános irányítása az én dolgom, természetesen a háborús kabinet és az alsóház támogatásával. A hivatalba lépésemmel történt leglényegesebb változás persze az volt, hogy ezentúl egy meghatározatlan hatáskörrel felruházott honvédelmi miniszter ellenőrzi és irányítja a vezérkari főnökök bizottságának munkáját. S minthogy ez a miniszter volt egyúttal a miniszterelnök is, megkapta az ezzel a hivatallal járó összes jogokat, ideértve azt is, hogy széles körű rendelkezési joggal felruházva maga választhatta ki vagy mozdíthatta el a szakembereket és a politikai munkatársakat. Ily módon jutott a vezérkari főnökök bizottsága, most először, súlyának és fontosságának megfelelő szerephez azáltal, hogy naponta közvetlenül érintkezett a kormányfővel, és vele egyetértésben teljes körű felügyeletet gyakorolt a hadviselés és a fegyveres erők fölött.

Az admiralitás első lordjának, valamint a hadseregügyi és a légügyi miniszternek a helyzete, ha formájában nem is, tartalmában alaposan megváltozott. Ők nem voltak tagjai a háborús kabinetnek, és nem vettek részt a vezérkari főnökök bizottságának ülésein sem. Ezután is ők viselték ugyan a teljes felelősséget a minisztériumukért, ám igen hamar és szinte észrevétlenül megszűnt a felelősségük a stratégiai tervezésben, valamint a hadműveletek napi irányításában. Ez a vezérkari főnökök bizottságának a dolga volt, s mivel tevékenységüket közvetlenül a honvédelmi miniszter és miniszterelnök irányította, mellettük állt tekintélyével maga a háborús kabinet is. A három haderőnem miniszterei, tehetséges és megbízható barátaim, akiket én választottam ki tisztségükre, nem sokat törődtek a formaságokkal. Szervezték és igazgatták az egyre növekvő véderőt, és mindenben segítettek, amiben csak tudtak, jó angol gyakorlatiassággal. Tagjai lévén a honvédelmi bizottságnak, megkaptak minden szükséges tájékoztatást, s amellett szabadon bejárhattak hozzám is. Szakmai beosztottjaik, a vezérkari főnökök mindent megtárgyaltak velük, és a legnagyobb tiszteletet tanúsították irántuk. Ott volt azonban a háborús irányítás osztatlan egységének elve, amelyhez hűségesen igazodtak mindnyájan. Egyszer sem fordult elő, hogy hatáskörüket megnyirbálták vagy elvitatták volna, s ebben a körben mindig mindenki szabadon kinyilváníthatta a véleményét; ám a háború tényleges irányítása hamarosan alig néhány kézben összpontosult, és ami addig úgyszólván megoldhatatlannak látszott, egyszeriben sokkal könnyebbé vált – természetesen Hitlertől eltekintve. A viharosan ránk zúduló eseményeknek és annak a sok csapásnak ellenére, amelyet kénytelenek voltunk elviselni, úgyszólván magától működött az egész gépezet; gyorsan tettekre váltható logikus gondolkodás sűrű áramlatában éltünk valamennyien.

Noha a Csatornán túl ekkor már elindult a szörnyű küzdelem, és a türelmetlen olvasó bizonyára szeretne már arról is tudni valamit, talán helyénvaló lesz most előbb mégis beszámolnom arról a rendszerről és gépezetről, amelyet a katonai és egyéb ügyek irányítására mindjárt a hivatalba lépésem kezdetén építettem ki és indítottam el.

[...]

Hogy biztos legyek benne, hogy nem élnek vissza a nevemmel, a júliusi válság idején az alábbi közleményt bocsátottam ki:

A miniszterelnök Ismay tábornoknak,
a birodalmi vezérkar főnökének
és Sir Edward Bridgesnek *1940. júl. 19.*

Minden félreértés elkerülésére közlöm, hogy a tőlem származó rendelkezéseket vagy írásban adják ki, vagy kiadásuk után rögtön megerősítik őket írásban; ennélfogva a rám való hivatkozással kiadott, nemzetvédelmi tárgyú utasításokért semmi néven nevezendő felelősséget nem vállalok, ha nincsenek írásban is rögzítve.

Reggel nyolckor, mihelyt felébredtem, legelőször is elolvastam az összes táviratokat, és még az ágyban egy halom feljegyzést és útmutatást diktáltam a minisztériumok és a vezérkari főnökök bizottsága részére. A diktátumokat azon nyomban áttették gépbe, és mindjárt oda is adták Ismay tábornoknak, a háborús kabinet helyettes (hadügyi) titkárának, aki engem képviselt a vezérkari főnökök bizottságában és korán reggel mindig fölkeresett. Így ő egy csomó dolgot már írásban terjeszthetett elő a vezérkari főnökök de. 10.30-kor kezdődő bizottsági ülésén, és az általános helyzet megvitatása során egyúttal hozzászólhattak az én véleményemhez is. Délután három és öt között, hacsak nem merült fel közöttünk valamilyen nézetkülönbség, amely további tárgyalásokat tett szükségessé, már egész sereg utasítást és táviratot küldtünk szét, ezeket vagy én adtam ki, vagy a vezérkari főnökök bizottsága közös egyeztetés után, és rendszerint soron kívüli intézkedéseket tartalmaztak. [...]

Fontosabb kérdésekben, vagy ha véleménykülönbségek merültek fel, összehívtam a háborús kabinet honvédelmi bizottságát, amelynek eleinte tagjai voltak Chamberlain, Attlee, a három haderőnem minisztere, valamint tanácskozási joggal a vezérkari főnökök is. 1941 után megritkultak ezek a hivatalos tanácskozások.[1] Amikor már kezdett olajozottabban működni a gépezet, úgy láttam, hogy a vezérkari főnököknek fölösleges mindennap részt venniük a háborús kabinet ülésén. Végül más megoldást intézményesítettem, amit később magunk között úgy hívtunk, hogy „hétfői díszkabinet”. Ezen a minden hétfői népes összejövetelen részt vett a teljes háborús kabinet, ott voltak a haderőnemi miniszterek, a belbiztonsági miniszter, a pénzügyminiszter, a domíniumok és India minisztereі, a tájékoztatásügyi miniszter, a vezérkari főnökök, valamint a külügyminisztérium vezető testülete. Az ülésen a vezérkari főnökök sorra beszámoltak az elmúlt hét nap eseményeiről; utánuk a külügyminiszter adott tájékoztatást a fontosabb külpolitikai fejleményekről. A hét többi napján a háborús kabinet csak maga ült össze, és megtárgyalta az előterjesztett, döntést igénylő kérdéseket. Más minisztereket csak az őket különösen érintő ügyek megvitatására hívtak meg. A háborús kabinet tagjai betekinthettek a háború témájával kapcsolatos bármely ügyiratba, és elolvastak minden fontos táviratot, amely tőlem ment ki. A bizalom megerősödésével a háborús kabinet egyre kevésbé avatkozott bele a hadműveleti ügyekbe, noha mindent tudott róluk, és figyelemmel kísérte őket. Levette viszont a vállamról a belső ügyek, valamint a pártügyek jóformán minden terhét, s így én a fő kérdésre összpontosíthattam a figyelmemet. Ha fontos hadműveleti döntés került terítékre, mindig idejében kikértem a kabinet tagjainak véleményét; ők azonban, míg óvatosan hozzászóltak az előterjesztett bonyolult témához, gyakran arra kértek, hogy kíméljem meg őket az adatok és részletek ismertetésétől, sőt sokszor meg is akasztottak, ha túlságosan belebonyolódtam a részletekbe. [...]

---

[1] A honvédelmi bizottság 1940-ben negyvenszer, 1941-ben hetvenhatszor, 1942-ben hússzor, 1943-ban tizennégyszer, 1944-ben tízszer ülésezett. (A szerző jegyzete.)

Egy háborús kormány munkájának hatékonysága főképpen attól függ, hogy a legelső és mindenki által elismert hatóság intézkedéseit szigorúan, hűségesen és pontosan teljesítik-e. Elmondhatjuk, hogy ezt nekünk Britanniában sikerült elérnünk azokban a kritikus időkben: hála a háborús kabinet rendíthetetlen hűségének és lelkes elszántságának, minden erőnkkel a nagy ügyet szolgálhattuk, amellyel eljegyeztük magunkat. A kiadott utasítások szerint élt minden: mozogtak a csapatok, hajók, repülőgépek, forogtak a gyárakban a kerekek. Mindennek nyomán, s az irántam megnyilvánuló bizalommal, elnéző türelemmel és hűséges odaadással megerősítve, úgyszólván minden területen sikerült határozottan irányt szabnom a hadra kelt országnak. Nagy szükség is volt rá, mert nehéz idők jártak. A módszereket elfogadták, mert mindenki tudta, hogy fenyeget a halál és a pusztulás. Nem csupán mulandó életünket fenyegette, hisz az mindnyájunk közös végzete, hanem annál sokkal többet és magasztosabbat: Britannia életét, küldetését, dicsőségét.

A nemzeti koalíció idején kialakult kormányzási módszerek bemutatása nem volna teljes, ha nem tárnám az olvasó elé azokat a sorozatos személyes üzeneteket, amelyeket az Egyesült Államok elnökéhez és más külföldi vezetőkhöz, valamint a domíniumok kormányaihoz intéztem. Ez a levelezés némi magyarázatra szorul. Mihelyt a kormánytól megkaptam a felhatalmazást bizonyos szükséges politikai intézkedésekre, a leveleket már magam fogalmaztam és mondtam tollba, többnyire azért, mert barátaimnak és munkatársaimnak címzett meghitt és személyes hangú üzenetekről volt szó. Az ember többnyire úgy tudja legjobban kifejezni gondolatait, ha maga önti őket szavakba. A kabinet előtt csak nagyon ritkán olvastam fel előre a levelek szövegét. Ismertem minisztertársaim véleményét, és éltem a munkámhoz nélkülözhetetlen kötetlenséggel és szabadsággal. A külügyminiszterrel és minisztériumával természetesen szorosan együttműködtem, és ha nézeteltérés merült fel közöttünk, együtt rendeztük. E táviratokat - néha ugyan csak elküldésük után - a háborús kabinet legfontosabb tagjainak is rendelkezésére bocsátottam, s ha a gyarmatokról volt bennük szó, a domíniumokért felelős államminiszter is kapott belőlük. Elküldés előtt természetesen felkértem az illetékes minisztériumokat, hogy ellenőrizzék a bennük szereplő tényeket, a katonai jellegű üzenetek pedig Ismay közbejöttével csaknem minden egyes esetben a vezérkari főnökök elé kerültek. Ez a levelezés semmiképpen sem zavarta a nagykövetek útján folyó hivatalos üzenetváltásokat. De azért mégis ezen az úton intéződtek a legfontosabb ügyek; ezek az üzenetváltások háborús teendőim intézésében legalább olyan fontos szerepet játszottak, sőt néha még fontosabbat is, mint honvédelmi miniszteri tevékenységem.

Az a néhány legközelebbi munkatársam, aki bármikor szabadon mondhatott bármiről véleményt, csaknem minden egyes esetben egyetértett az üzenetek tervezetével, és egyre nagyobb mértékű bizalmat szavazott nekem. Az amerikaiak és a mi hatóságaink alacsonyabb szinten megoldhatatlan nézeteltérései például gyakran néhány óra alatt rendeződtek a közvetlen csúcsszintű üzenetváltás útján. Az ilyen legfelsőbb szintű ügyintézés végül már olyan hatékonynak bizonyult, hogy ügyelnem kellett rá, nehogy a közönséges minisztériumi ügyeket is ezen a réven próbáljam meg rendezni. Gyakran kellett elhárítanom kollégáim kérését, hogy közvetlenül forduljak az Elnökhöz jelentős, de mégiscsak másodrangú kérdések tisztázása érdekében. Ha ezek indokolatlanul nagy súllyal szerepeltek volna személyes levelezésünkben, csakhamar véget vetettek volna az üzenetváltás személyes jellegének, következésképp eredményességének is.

Kapcsolatom az Elnökkel fokozatosan oly szorossá vált, hogy a két ország legfontosabb közös ügyeit lényegében kettőnk személyes üzenetváltása útján intéztük. Így aztán tökéletes megértés jött létre kettőnk között. Roosevelt, az állam és a kormány feje lévén, minden kérdésben a legszélesebb körű felhatalmazással rendelkezett, jómagam pedig, a háborús kabinet támogatását élvezvén, csaknem hasonló tekintéllyel képviselhettem Nagy-Britanniát. Igen magas fokú összhang jött hát létre közöttünk, és felbecsülhetetlen értékű volt, hogy a személyes üzenetváltás révén rengeteg időt takarítottunk meg, és aránylag kevés munkatársunkat kellett beavatnunk az ügyek intézésébe. Távirataimat a londoni amerikai nagykövetséghez küldtem, az pedig különleges rejtjelző gépek útján összeköttetésben állt az Elnökkel és a Fehér Házzal. A gyors válaszadást és ügyintézést az időeltolódás is elősegítette. A délután vagy késő este, sőt akár hajnali kettőkor fogalmazott londoni üzenetek még ébren találták az Elnököt, s a választ igen gyakran akkor kaptam meg, amikor másnap reggel felkeltem. Mindent egybevetve kilencszázötven üzenetet küldtem neki, s mintegy nyolcszáz választ kaptam tőle. Úgy éreztem, egészen kivételes férfiúval állok kapcsolatban, s egyúttal melegszívű barátra és magasrendű céljaink eltökélt harcosára is leltem benne.

A kabinet beleegyezett, hogy megpróbáljak rombolókat szerezni az amerikai kormánytól. Május 15-én délután ebben az ügyben küldtem először üzenetet Roosevelt elnöknek, mióta miniszterelnök lettem. Hogy levelezésünk baráti jellegét megőrizzem, a táviratot így írtam alá: „Volt haditengerész". Ezt a szokásomat azután egészen a háború végéig szinte valamennyi üzenetemben megtartottam.

Más hivatalt töltök be ugyan, mint eddig, mégis biztosra veszem, hogy Ön sem szeretné, ha meghitt hangú személyes levelezésünk megszakadna. Mint kétségkívül Ön is tudja, a szín igen gyorsan elsötétült. Az ellenség nagy fölénybe került a levegőben, és új technikája megbénította a franciákat. Én úgy vélem, a szárazföldi küzde-

lem még éppen csak elkezdődött, és szeretném, ha a tömegek is bekapcsolódnának a harcba. Mostanáig Hitler különleges harckocsizó és repülőegységekkel támadott. A kis országokat úgy roppantja össze egymás után, mint megannyi gyufaskatulyát. Fel kell készülnünk rá, ha nem lehetünk is benne biztosak, hogy Mussolini sietve hadba lép, hogy kivegye részét a civilizáció kifosztásából. Arra is számítunk, és igyekszünk felkészülni is rá, hogy a közeli jövőben bennünket is támadás ér: repülők, ejtőernyős és légi szállítású csapatok akcióira egyaránt fel kell készülnünk. Ha szükséges, egyedül is folytatni fogjuk a háborút, és nincs bennünk félelem.

Bízom benne azonban, Elnök úr, hogy megérti: az Egyesült Államok hangja és ereje mit sem ér, ha még sokáig várat magára. Megeshetik, hogy Európát döbbenetes gyorsasággal leigázzák és náci uralom alá hajtják, s lehet, hogy a ránk nehezedő nyomás túl súlyosnak bizonyul majd. Egyelőre csupán azt kérem, nyilvánítsák magukat nem hadviselő félnek, ami annyit tesz, hogy fegyveres erők tényleges beavatkozásán kívül minden mással segítségünkre sietnek. A legsürgősebb az volna, hogy adjanak kölcsön negyven-ötven régebbi évjáratú rombolót, hogy addig is helyt tudjunk állni, amíg a háború elején elindított új és nagy gyártási programunk meg nem hozza gyümölcsét. Egy év múlva már lesz hajónk elegendő. De ha időközben Olaszország is belép a háborúba a száz tengeralattjárójával, a végsőkig feszülhet a húr. Másodszor, szükségünk van néhány száz legújabb típusú repülőgépre, abból a fajtából, amelyből most szállítanak Önöknek az amerikai gyárak. Ezeket beszámíthatnánk azokba a gépekbe, amelyek most készülnek angol megrendelésre az Egyesült Államokban. Harmadszor, légvédelmi felszerelésre és lőszerre volna szükségünk, amiből szintén lesz elegendő jövőre, ha megérjük. Negyedszer, minthogy Svédországból, Észak-Afrikából, sőt talán Észak-Spanyolországból is aligha tudunk vasércet importálni, az Egyesült Államoktól kell acélt vásárolnunk. Ugyanez érvényes más anyagokra is. Amíg tudunk, dollárral fizetünk, de szeretnénk többé-kevésbé biztosak lenni benne, hogy akkor is megkapjuk, amire szükségünk van, ha majd nem tudunk többé fizetni. Ötödször, Németország számos jelentés szerint ejtőernyős akciókra készül Írországban. Felbecsülhetetlen jelentőségű volna, ha egy amerikai hajóraj hosszúra nyúló látogatást tenne ír kikötőkben. Hatodszor, számítok rá, hogy féken tartják a japánokat a Csendes-

óceánon; e célból belátásuk szerint használhatják Szingapúrt. A rendelkezésünkre álló anyagról részletesen beszámolunk más úton. Fogadja jókívánságaimat.

Tisztelettel...

Május 18-án kaptam meg az Elnök válaszát: örömét fejezte ki, hogy személyes levelezésünk folytatódik, és részletesen kitért kéréseimre. A negyven-ötven romboló kölcsönadásához vagy ajándékozásához – közölte – a kongresszus hozzájárulására volna szükség, de erre nem alkalmas a helyzet. Mindent meg fog tenni, hogy a szövetséges kormányok hozzájussanak a legújabb típusú amerikai repülőgépekhez, légvédelmi felszereléshez és lőszerhez, valamint acélhoz. Mindezzel kapcsolatban megbízottunk, a (nem sokkal később légibaleset áldozatául esett) rendkívül hozzáértő és odaadó Purvis előterjesztései a legkedvezőbb fogadtatásra számíthatnak. Az Elnök megígérte továbbá, hogy alaposan tanulmányozza egy amerikai hajóraj ír kikötőben teendő látogatásának gondolatát. A japánokról mindössze annyit jegyzett meg, hogy Pearl Harbournál összpontosították az amerikai flottát.

Május 13-án, hétfőn bizalmi szavazást kértem a külön erre a célra összehívott alsóházban. Beszámoltam róla, hogyan áll a különböző hivatalok betöltése, majd ezt mondtam: „Nem ígérhetek mást, mint vért, küszködést, könnyeket és verejtéket." Országunk hosszú történetében nem akadt még egy miniszterelnök, aki ilyen rövid s egyszersmind ilyen népszerű programmal állhatott volna a parlament és a nemzet elé. Beszédemet így fejeztem be:

Azt kérdezik, mi a politikánk? Azt mondom: a háború. A tengereken, a szárazföldön és a levegőben; minden erőnkkel és minden lelkierőnkkel, amit Isten adhat. Háború egy szörnyűséges zsarnokság ellen, amelynél iszonyúbb nem akad az emberi bűnök sötét, siralmas történetében. Ez a politikánk. Azt kérdezik, mi a célunk? Egy szóval válaszolhatok: a győzelem. Győzelem mindenáron, győzelem minden megfélemlítés ellenére; győzelem, bármilyen hosszú és nehéz legyen is a hozzá vezető út; mert e győzelem nélkül nem maradhatunk fenn. Legyen világos: nem maradhat fenn a brit birodalom; nem maradhat fenn mindaz, amit a brit birodalom védelmez; nem maradhat fenn, amit ránk hagytak a századok: az emberiség elhivatottsága, hogy egyre közelebb jusson céljához. Mégis derűs és *reménykedő szívvel vállalom tisztségemet. Bizonyos vagyok benne, hogy aki férfi, nem hagyja cserben ügyünket. Úgy érzem, joggal számítok mindenki segítségére, s azt mondom: „Rajta hát, cselekedjünk együtt, egyesült erővel!”*

Ezeket az egyszerű következtetéseket a Ház egyhangúlag elfogadta, majd május 21-ére napolta el ülését.

Így aztán ki-ki a maga posztján hozzálátott a közös feladathoz. Nem volt még brit miniszterelnök, aki minisztertársaitól olyan odaadó és őszinte segítséget kapott volna munkájához, mint én a különböző pártokhoz tartozó politikusoktól a következő öt év során. A parlament fenntartotta jogát a szabad és tevékeny bírálatra, de a kormány által javasolt valamennyi intézkedést túlnyomó többséggel támogatta, a nemzet pedig olyan egységes és elszánt volt, mint addig még soha. De nagy szükség is volt rá, hogy így legyen, mert olyan eseményeknek néztünk elébe, amelyeknek szörnyűsége minden sejtelmünket messze felülmúlta.

2 / A franciaországi csata. 1940. május 10–16.

[…]

A németek tetszésük szerint választhatták meg támadásuk időpontját, irányát és erejét. A francia hadseregnek több mint a fele az ország keleti és déli részében állomásozott, s a Billotte tábornok parancsnoksága alatt álló 1. hadseregcsoport, ötvenegy francia és brit hadosztály a számba jövő belga és holland segédcsapatokkal, Longwy és a tenger között a Bock és Rundstedt parancsnoksága alatt álló több mint hetven ellenséges hadosztály rohamával nézett szembe. A támadás ékét ezúttal is a szinte gránátbiztos tankok és a zuhanóbombázók együttese alkotta, amelyet kisebb mértékben oly sikerrel alkalmaztak Lengyelországban. A Kleist parancsnoksága alatt öt páncélos- és három gépesített hadosztályból álló csoport a német A hadseregcsoport kötelékében az Ardenneken át Sedan és Monthermé felé nyomult előre.

E korszerű hadviseléssel szemben a franciák mintegy 2300, többnyire könnyű harckocsit vetettek be. Volt néhány korszerű harckocsizó alakulatuk is, de páncélos erőiknek több mint felét a gyalogsággal együttműködő és szétszórtan állomásozó könnyű harckocsi-zászlóaljak alkották. Hat páncéloshadosztályuk,[1] amelylyel a tömeges német páncélosrohamot feltartóztathatták volna, a front egész szélességében szétszórva állomásozott, és nem egyesülhetett összehangolt hadműveletben. Nagy-Britannia, a tank szülőházája éppen hogy csak befejezte 328 harckocsiból álló első páncéloshadosztályának kiépítését és kiképzését, amely még Angliában volt.

A most nyugaton összpontosított német vadászrepülőgépek számban és minőségben messze fölülmúlták a francia légierőt. A franciaországi brit légierő abból a tízszázadnyi Hurricane-ből állt, amelyet a honi védelem még nélkülözhetett, továbbá nyolc század Battle-ből, hat század Blenheimből és öt század Lysanderből. Sem a francia, sem a brit légierőnek nem voltak zuhanóbombázói, noha ezek, akárcsak Lengyelországban, ezúttal is igen jelentős szerepet játszottak, és nagyban hozzájárultak a francia gyalogság, kiváltképpen a színes bőrű csapatok demoralizálásához.

A május 9-éről 10-ére virradó éjszakán a repülőterek, a közlekedési útvonalak, a főhadiszállások és raktárak ellen indított nagyszabású légitámadások után Bock és Rundstedt hadseregcsoportjának erői a belga, a holland és a luxemburgi határon át Franciaország felé indítottak támadást. Csaknem mindenütt teljes volt a taktikai meglepetés. A sötétségből hirtelen megszámlálhatatlan sokaságban törtek elő a jól felszerelt, elszánt rohamoszlopok, gyakran könnyűtüzérséggel a nyomukban, és még jóval hajnal előtt több mint kétszáz kilométer szélességben fellángolt a front. A minden ürügy és figyelmeztetés nélkül megtámadott Hollandia és Belgium segítségért kiáltott. A hollandok vízvédelmi vonalaikba vetették bizalmukat; megnyitották az összes zsilipet, amelyet a németek nem foglaltak el idejében, vagy amelynek a személyzete nem állt át; a határőrség tüzet nyitott a támadókra. A belgáknak sikerült felrobbantaniuk a Maas hídjait, de az Albert-csatornán a németek épségben foglaltak el két hidat.

A D-terv előírta, hogy a Billotte tábornok parancsnoksága alá tartozó 1. szövetséges hadseregcsoport, és soraiban a kicsiny, de igen jól képzett brit hadsereg, a német támadás pillanatában meginduljon belga területen kelet felé, hogy az ellenséget megelőzve elfoglalja a Maas–Leuven–Antwerpen vonalat. E vonal előtt, a Maas és az Albert-csatorna mentén állomásoztak a belgák fő erői. Ha az utóbbiaknak sikerül megállítaniuk a németek első támadását, a hadseregcsoport a segítségükre sietett volna. Valószínűbbnek látszott azonban, hogy a belgákat nyomban visszavetik a szövetségesek vonalai mögé. Így is történt. Az volt a feltételezés, hogy ebben az esetben a belga ellenállás lélegzetvételnyi időhöz juttatja a szövetségeseket, s ezalatt a franciák és a britek elfoglalhatják új állásaikat. A 9. francia hadsereg által tartott kritikus frontszakasz kivételével ez meg is történt. A front bal oldali szakaszán, a tengernél a 7. francia hadsereg azt a feladatot kapta, hogy szállja meg azokat a kis szigeteket, amelyekről ellenőrzés alatt tartható a Schelde torkolata, és ha lehetséges, Breda felé előnyomulva siessen a hollandok segítségére. Úgy gondolták, hogy déli szárnyukon áthatolhatatlan akadályt képeznek az Ardennek, attól délre pedig ott van a Rajnáig, majd a Rajna mentén egészen Svájcig húzódó, erősen kiépített Maginot-vonal. A haditerv szerint minden attól függött tehát, hogyan sikerül a szövetségesek északi hadseregeinek ellentámadása a balszárnyon. Ez viszont azon múlott, hogy milyen gyorsan tudjuk elfoglalni Belgiumot. A haditervet a legapróbb részletekig kidolgozták, és a szövetségesek jóval több mint egymillió főnyi hadereje csak a jeladásra várt. Május 10-én reggel 5.30-kor Gort lord üzenetet kapott Georges tábornoktól: „1., 2., 3. riadó!”, vagyis azonnali készenlét a belgiumi bevonulásra. Reggel 6.45-kor Gamelin tábornok elrendelte a D-terv végrehajtását, és a francia főparancsnokság terve, amelynek a britek is alárendelték magukat, nyomban működésbe lépett.

---

[1] Ez a szám a tankokkal is felszerelt, úgynevezett könnyű gépesített hadosztályokat is magában foglalja. (A szerző jegyzete.)

[...]

Hitler és tábornokai nagyon is tisztában voltak ellenfeleik katonai szándékaival és általános előkészületeivel. A német harckocsigyártás programja az 1938-as müncheni válság idején már előrehaladott stádiumban lehetett, a háború kezdete óta eltelt nyolc hónap alatt pedig bő termést hozott: 1939 őszén és telén a német gyárak nagy tömegben ontották a tankokat. A németeket a legkevésbé sem rettentette vissza, hogy mekkora megpróbáltatás lesz átkelni az Ardenneken. Ellenkezőleg, bizonyosak voltak benne, hogy a korszerű gépesített szállítóeszközök és a nagyszabású, jól szervezett útépítő munkálatok révén éppen ezen a korábban áthatolhatatlannak tekintett vidéken át vezet a legrövidebb, a legbiztosabb és a legkönynyebb út Franciaország szívébe, s így hiúsítható meg a legkönnyebben a francia ellentámadás terve. A német hadsereg főparancsnoksága hozzálátott tehát az Ardenneken keresztül vezető nagyszabású támadás előkészületeihez, hogy így tőből metssze le az északi szövetséges hadseregek átkaroló bal karját. A hadművelet sok mindenben emlékeztetett Napóleonnak a pratzeni magaslat ellen intézett támadására, amellyel az austerlitzi csatában elvágta a főerőtől az osztrák–orosz csapatok megkerülő hadmozdulatát, megsemmisítette őket, s centrumát a front áttörte. Csak épp a hadművelet mérete és sebessége volt sokkal nagyobb, s az alkalmazott fegyverek egészen mások.

A megadott jelre az északi hadseregek Belgium segítségére siettek, s a lakosság ujjongása közepette megindultak a keletre vezető utakon. A D-terv első szakaszát május 12-re végrehajtották. A franciák tartották ugyan a Maas bal partját Huyig, de könnyebb erőik a folyó túlpartján, a növekvő ellenséges nyomás hatására már visszavonulóban voltak. Az 1. francia hadsereg páncéloshadosztályai elérték az Huy–Hannut–Tirlemont vonalat. A belgák feladták az Albert-csatornát, a Gete folyó vonala felé vonultak vissza, s kezdték elfoglalni az Antwerpen és Leuven között kijelölt harcállásaikat. Namurt és Liège-t még tartották. A 7. francia hadsereg oly gyorsan nyomult előre, hogy utánpótlási útvonalai megszakadtak. Már ekkor kiderült, hogy a brit légierő, ha számban nem is, minőségben fölötte van a németnek. Így 12-én este még semmi okunk nem volt feltételezni, hogy elakadnak a hadműveletek. [...]

14-én kezdtek érkezni a rossz hírek. Kezdetben minden homályos volt. Reggel 7-kor felolvastam a kabinet előtt Reynaud üzenetét, amelyből kiderült, hogy a németek áttörtek Sedannál, s hogy a franciák nem képesek ellenállni a tankok és a zuhanóbombázók együttes támadásának. Reynaud további tíz vadászrepülő-századot kért, hogy helyreállíthassa a frontvonalat. A vezérkari főnökök értesüléseiből nagyjából ugyanez derült ki, továbbá az is, hogy Gamelin és Georges egyaránt igen súlyosnak ítéli a helyzetet, s hogy Gamelin tábornokot meglepte az ellenséges előrenyomulás sebessége. Kleist hatalmas tömegű könnyű- és nehézpáncélossal ellátott csoportja ugyanis tökéletesen szétszórta vagy megsemmisítette a vele közvetlenül szemben álló francia csapatokat, és háborúban még soha nem tapasztalt sebességgel nyomult előre. A német támadás ereje és hevessége csaknem minden ponton ellenállhatatlannak bizonyult. További két német páncéloshadosztály kelt át a Maason Dinant térségében. Északabbra az 1. francia hadsereg frontszakaszán dúltak a legsúlyosabb harcok. Az I. és II. brit hadtest még tartotta magát Wavre és Leuven között, s ezen a frontszakaszon a Montgomery tábornok parancsnoksága alatt álló 3. hadosztályunk heves harcokat vívott. Még északabbra a belgák az antwerpeni védelmi állások felé hátráltak. A 7. francia hadsereg a tengerpart mentén még gyorsabban vonult vissza, mint amilyen sebességgel korábban előretört. [...]

A brit légiszázadok állandó harcban álltak, s elsősorban a sedani körzet pontonhídjai ellen indultak bevetésre. Áldozatkész támadásaikkal többet szétromboltak, nem egyet pedig megrongáltak. Mélyrepülésben támadták a hidakat, és a német légvédelmi tüzérség súlyos veszteségeket okozott nekik. Egy sikeres bevetés után egyszer hat bombázóból csak egy tért vissza. Ezen a napon összesen hatvanhét gépünk veszett oda, és mivel elsősorban az ellenséges légvédelemmel keveredtünk harcba, a német légierő csak ötvenhárom gépet veszített. Aznap estére a RAF Franciaországba telepített 474 repülőgépéből mindössze 206 maradt épen.

Erről a sok részletről csak fokozatosan értesültünk. De az elég hamar világossá vált, hogy ha ilyen tömegesen vetjük be gépeinket, légierőnk a brit repülők egyéni fölénye ellenére is csakhamar odavész. Most már az a súlyos kérdés vetődött fel, hány gépet küldhetünk Franciaországba anélkül, hogy Nagy-Britanniát védtelenül hagynánk, és így képtelenné válnánk rá, hogy folytassuk a háborút, mely most már egyre inkább bennünket fenyeget majd. Természetesen hajlottunk rá, és súlyos katonai érvek is arra ösztönöztek, hogy engedjünk a franciák szüntelen, erőteljes sürgetésének. Másfelől azonban mégiscsak volt egy határ, amit csak pusztulásunk árán léphettünk volna át. [...]

15-én reggel körülbelül fél nyolckor azzal a hírrel ébresztettek, hogy Reynaud van a telefonnál. Angolul beszélt, és nyilvánvalóan igen izgatott volt. „Megvertek bennünket." Nem válaszoltam rögtön, ezért megismételte: „Legyőztek bennünket, elvesztettük a csatát." „Ilyen gyorsan mégsem dőlhetett el minden" - vetettem ellene, de ő így válaszolt: „Sedannál áttörték a frontot; tömegestül özönlenek be a tankok és a páncélkocsik." „A tapasztalat azt mutatja, hogy egy idő múlva kifullad minden támadás - mondtam erre -; emlékszem 1918. március 21-re. Öt-hat nap múlva meg fognak állni az utánpótlás miatt, és akkor jöhet az ellentámadás. Magától Foch marsalltól tanultam ezt még annak idején."

A múltban csakugyan mindig ezt tapasztaltuk, és most is így kellett volna történnie. Csakhogy a francia miniszterelnök ismét azt mondta, amivel kezdte a beszélgetést, s ami később nagyon is igaznak bizonyult: „Megvertek bennünket, elvesztettük a csatát."

Felajánlottam, hogy átmegyek hozzá megbeszélni a helyzetet.

Ezen a napon Corap tábornok 9. francia hadserege a teljes bomlás állapotában volt, maradványai részben a Corap feladatát északon átvevő Giraud 7. francia hadseregéhez csatlakoztak, részben pedig a délen összeállóban lévő 6. francia hadsereghez. Mintegy nyolcvan kilométernyi rés nyílt a francia frontvonalon, és nagy tömegben áramlottak át rajta az ellenséges páncélosok. [...]

Ugyanezen a napon Hollandiában véget értek a harcok. Mivel a holland főparancsnokság délelőtt 11-kor kapitulált, csak kevés holland katonát tudtunk kimenekíteni.

A jelentésekből természetesen a vereség képe bontakozott ki. Az előző háborúban azonban jó néhány hasonló esettel volt dolgom, és abból, hogy a frontot áttörték, még ha ilyen széles szakaszon is, nem következtettem olyan lesújtó fejleményekre, mint amelyekkel ezúttal szembe kellett néznünk. Sok éven át el voltam zárva a hivatalos tájékoztatástól, s ezért nem fogtam fel, milyen átütő hatású forradalom következett be az előző háború óta a nagy sebességgel mozgó és nagy tömegű nehézpáncélosok bevezetésével. Tudomásom volt erről a műszaki forradalomról, de a tényekből nem vontam le a szükséges következtetéseket. Nem mintha bármit is tehettem volna, ha levonom. Felhívtam Georges tábornokot: nagyon nyugodtnak találtam, közölte velem, hogy a sedani rés betömése megkezdődött. Gamelin tábornoktól táviratot kaptunk s ez is arról tudósított, hogy Namur és Sedan között súlyos ugyan a helyzet, de ő maga nem vesztette el nyugalmát. Reynaud üzenetéről és az egyéb hírekről de. 11-kor tájékoztattam a kabinetet. [...]

Du. 3 körül Párizsba repültem egy *Flamingó*-n, a három kormánygép egyikén. Dill tábornok, a birodalmi vezérkar helyettes főnöke, valamint Ismay kísért el utamra.

Igen kényelmes, jó repülőgép volt, körülbelül kétszázötven kilométert tett meg óránként. Fegyver nem volt a fedélzetén, ezért vadászgépkíséretet kaptunk, de gépeink esőfelhőben repültek, és alig több mint egy óra múlva elértük Le Bourget-t. Abban a pillanatban, ahogy a *Flamingó*-ból kiszálltunk, nyilvánvalóvá vált, hogy a helyzet összehasonlíthatatlanul súlyosabb, mint képzeltük volna. A ránk váró tisztek közölték Ismay tábornokkal, hogy a németek legkésőbb néhány napon belül Párizsba érnek. Előbb a nagykövetségen tájékozódtam a helyzetről, majd a Quai d'Orsay-ra[1] hajtattam: fél hatkor értem oda. Az egyik tárgyalóterembe vezettek. Reynaud várt, valamint Daladier nemzetvédelmi és hadügyminiszter, továbbá Gamelin tábornok. Álltak. Nem sokat vesztegettük az időt, nyomban leültünk az egyik asztalhoz. Körös-körül csupa búskomor arc. Gamelin előtt egy iskolai táblatartón egy körülbelül kétszer két méteres térkép függött, fekete tusvonal mutatta rajta a szövetséges arcvonal állását. Sedannál apró, de baljós öblösödés látszott.

A főparancsnok röviden beszámolt a történtekről. Sedantól északra és délre, nyolcvan-kilencven kilométer szélességben áttörtek a németek. A velük szemben álló francia hadsereget részben megsemmisítették, részben szétszórták. A nagy erővel támadó páncélosok hihetetlen sebességgel Amiens és Arras felé tartanak, szemlátomást azzal a céllal, hogy Abbeville-nél vagy valahol a közelben elérjék a tengerpartot. De az is lehet, hogy Párizs ellen fordulnak. A páncélosok mögött, mint Gamelin mondta, nyolc-tíz gépesített hadosztály nyomul előre, és közben a szárnyakon biztosítja magát az egymástól elvágott két francia hadsereggel szemben. A tábornok beszámolója vagy öt percig tartott, és közben senki sem szakította meg. Amikor elhallgatott, hosszú szünet következett. Végül én törtem meg a csendet: „Hol a stratégiai tartalék?" Majd franciául is megismételtem a kérdést, ámbár elég gyengén beszélem a házigazdák nyelvét: *„Où est la masse de manoeuvre?"*

Gamelin tábornok felém fordult, megrázta a fejét, megvonta a vállát, és így válaszolt: *„Aucune."* Az nincs.

Megint hosszú csend következett. Odakünn, a minisztérium kertjében nagy rőzsetüzek füstje tekeredett az ég felé, s az ablakon át láttam, ahogy tiszteletre méltó hivatalnokok irattári kézikocsikon a máglyákhoz hordják az iratokat. Javában folytak tehát Párizs kiürítésének előkészületei.

A történelmi tapasztalatnak számos előnye mellett megvan az a hátránya, hogy a dolgok sohasem ismétlődnek meg ugyanúgy. Különben azt hiszem, túlságosan könnyű volna az élet. Az máskor is előfordult már, hogy a frontunkat áttörték. De máskor mindig volt erőnk, hogy összeszedjük magunkat, és kifárasszuk a támadót. Most azonban olyan új tényezőkkel álltunk szemben, amelyekre azelőtt még csak nem is gondoltam. Először is, a páncélos járművek feltartóztathatatlan rohama egyszerűen áthatolt minden út- és terepakadályon. Másodszor pedig, NINCS STRATÉGIAI TARTALÉK. „*Aucune.*" A szavam is elállt a megrökönyödéstől. Mint vélekedjünk ezek után a nagy francia hadseregről és legfelsőbb vezetőiről? Soha nem képzeltem volna, hogy van olyan parancsnok, aki nem gondoskodik a stratégiai tartalékról, ha nyolcszáz kilométer hosszú aktív frontvonal védelme van a gondjára bízva. Ilyen hosszúságú frontvonalat senki sem védelmezhet minden ponton tökéletes biztonsággal, de ha egyszer az ellenség nagyszabású támadásra szánja el magát, és áttöri a vonalat, még mindig ott van, ott *kell* hogy legyen a sok-sok hadosztálynyi tartalék, amely heves ellentámadást indít, mihelyt az offenzíva első lendülete kimerül.

---

[1] A francia külügyminisztérium; az Orsay rakpartról kapta a nevét.

Mire szolgált a Maginot-vonal? Az lett volna a rendeltetése, hogy széles frontszakaszon nagy csapatlétszámot szabadítson fel, a helyi ellencsapások kiindulópontjául szolgáljon, s egyúttal nagy létszámú haderő tartalékolását is lehetővé tegye. Csakhogy ezúttal nem volt tartalék. Megvallom, ez volt életem egyik legnagyobb meglepetése. Igaz, az admiralitás ügyei nagyon lefoglaltak, mégis: hogyhogy nem tudtam többet erről a dologról? Hogyhogy a brit kormány és mindenekelőtt a hadseregügyi minisztérium nem tudott róla többet? Nem mentség, hogy a francia főparancsnokság a legáltalánosabb körvonalakon kívül nem volt hajlandó ismertetni felvonulási tervét. Jogunk lett volna többet is megtudni. Követelnünk kellett volna, hogy tájékoztassanak bennünket. A két haderő végül is együtt harcolt. Ismét visszaléptem az ablakhoz, s kinéztem a Francia Köztársaság állami okmányaiból rakott máglya füstjére. Az idős urak egyre újabb kézikocsikkal érkeztek a tűzhöz, és a kocsik tartalmát nagy ügybuzgalommal a lángok közé vetették. [...]

Aztán ismét Gamelin tábornok vette át a szót. Azt boncolgatta, hogy össze kell-e vonnunk azokat a csapatokat, amelyekkel lecsaphatunk az áttörés, vagy ahogy a továbbiakban az ilyen pontokat neveztük, a „dudor" két szélén. A Maginot-vonal csöndes frontszakaszairól megkezdődött nyolc-kilenc hadosztály visszavonása; rendelkezésre áll továbbá két-három addig be nem vetett páncéloshadosztály; nyolc-kilenc további hadosztály hazafelé tart Afrikából, és két-három hétre van szükség, hogy a hadműveleti övezetbe érjenek. Az áttöréstől északra állomásozó francia hadsereg élére Giraud tábornokot állították. A német előretörés két oldalán lévő frontszakaszon az 1917-1918-asra emlékeztető hadviselésre nyílik lehetőség. Elképzelhető, hogy a németek nem képesek megtartani az előretörés lendületét, egyszersmind megfelelő védelmet is felállítani a két frontszakasz közt egyre hosszabbra nyúló folyosó két oldalán. Valami ilyesmit fejtegetett Gamelin, és előadása nagyon is meggyőző volt. Láttam azonban, hogy erre a szűk körű, de még mindig igen befolyásos és felelős hallgatóságra nem tesz különösebb hatást. Ekkor megkérdeztem Gamelin tábornokot, mikor és hol kívánja megtámadni a dudor széleit. „Gyöngébbek vagyunk létszámban, gyöngébbek felszerelésben, gyöngébbek harcmódban" - válaszolta, majd lemondóan vállat vont. Vita nem volt; nem volt rá szükség. Különben is, milyen jogon vitatkoztunk volna mi, britek, ha egyszer olyan csekély részt vállaltunk a háborúból: nyolc hónappal a háború kitörése után mindössze tíz hadosztályunk volt a fronton, és egyetlen korszerű páncéloshadosztályunk sem tevékenykedett. [...]

A továbbiakban Gamelin tábornok és az egész francia főparancsnokság azt ecsetelte, hogy milyen gyengék a levegőben, és esdekelve kértek több RAF-századot; bombázókat és vadászgépeket egyaránt, de kivált az utóbbiakat. Később ezt a kérést minden egyes hasonló találkozón megismételték, egészen Franciaország összeomlásáig. Gamelin tábornok kifejtette, hogy a vadászgépekre nemcsak a francia hadsereg légifedezetéhez van szükség, hanem a német tankok megállításához is. Válaszom ez volt: „Nem lehet. A tankokat a tüzérségnek kell megállítania. A vadászgépeknek az a feladatuk, hogy a csatatér fölött megtisztítsák az eget *(nettoyer le ciel).*" Létfontosságú volt, hogy bármi történik is, honi légvédelmünk vadászgépeit ne engedjük el Nagy-Britanniából. A létünk múlott rajta. Nem zárkózhattunk el azonban a fájdalmas áldozatoktól. Elindulásom reggelén a kabinet felhatalmazott rá, hogy újabb négy vadászszázadot küldjek át Franciaországba. A nagykövetségre visszatérve megbeszéltem a dolgot Dill-lel, és úgy határoztam, hogy további hatra kérek engedélyt. Ezután mindössze huszonöt vadászszázadunk maradt volna otthon, és ez volt a végső határ. Akárhogyan határoztunk is, mindenképpen fájdalmas döntés lett volna.

Megkértem Ismay tábornokot, telefonálja meg Londonba, hogy a kabinet haladéktalanul üljön össze, és tárgyalja meg a körülbelül egy óra múlva várható sürgős táviratomat. [...]

Fél tizenkettő körül érkezett meg a válasz. A kabinet igent mondott. Ismayjel haladéktalanul autóba ültem és Reynaud lakására hajtattam. Elég sötét volt odabenn. Reynaud egy kis idő múlva hálóingben jött ki hálószobájából, s én tájékoztattam a kedvező hírről. Tíz vadászszázad! Ezután rávettem, hogy küldessen Daladier-ért, s a hadügyminisztert csakhamar oda is rendelték, hogy értesüljön a brit kabinet döntéséről. Azt reméltem, így majd sikerül lelket öntenem francia barátainkba, már amennyire korlátozott lehetőségeinkből futja. Daladier egy szót sem szólt. Lassan felállt, és megragadta a kezem. Hajnali két óra körül értem vissza a nagykövetségre, és jól aludtam, pedig ekkor már voltak kisebb légitámadások, és időnként el-eldördültek a légvédelem ágyúi. Reggel hazarepültem, és jóllehet voltak más gondjaim is, sürgősen folytattam az új kormányzat második szintjének kiépítését.

3 / A franciaországi csata. 1940. május 17–24.

A háborús kabinet 17-én de. 10-kor ült össze. Beszámoltam párizsi látogatásomról és a helyzetről, már amennyire fel tudtam mérni.

Elmondtam, hogy a franciákkal közöltem, ha nem tesznek rendkívüli erőfeszítéseket, nem lesz jogunk rá, hogy újabb repülőszázadok átküldésével oly súlyos veszélybe sodorjuk hazánkat. Úgy éreztem, a légi erősítések kérdése az egyik legsúlyosabb dilemma, amellyel brit kormánynak valaha is szembe kellett néznie. Felvetődött, hogy a németek négyszer-ötször annyi gépet vesztettek, mint mi, de értesüléseink szerint a franciák vadászgépeinek csak negyedrésze maradt meg. Ezen a napon Gamelin úgy látta, minden elveszett, és állítólag azt mondta: „Párizs biztonságát csak mára, holnapra [18-ára], és holnapután éjszakára szavatolom." Norvégiában úgy látszott, hogy Narvikot bevehetjük, de aztán Corkkal közölték, hogy a franciaországi események miatt nem kaphat további erősítést.

A háborús válság óráról órára súlyosbodott. Georges tábornok kérésére a brit hadsereg meghosszabbította védekező szárnyát, s védelmi állásokat foglalt el végig a Douai–Péronne vonalon, hogy megpróbálja fedezni Arras-t, ezt a déli visszavonuláshoz nélkülözhetetlen közlekedési csomópontot. Ugyanaznap délután a németek bevonultak Brüsszelbe. Másnap Cambrai-ba értek, áthaladtak Saint-Quentinen, és kis osztagainkat kisöpörték Péronne-ból. A 7. francia hadsereg, továbbá a belga, a brit haderő és az 1. francia hadsereg egyaránt folytatta visszavonulását a Schelde felé. A britek a nappali órákra megálltak Dendre-ban, és létrehozták a különböző egységekből álló és parancsnokáról, Petre vezérőrnagyról „Petre-force" néven emlegetett különítményt, azzal a feladattal, hogy megvédje Arras-t.

A május 18-ról 19-re virradó éjjelen éjfélkor Gort lordot főhadiszállásán meglátogatta Billotte tábornok. Ez a francia tábornok sem személyiségével, sem javaslataival nem keltett nagy bizalmat szövetségeseiben. A brit főparancsnokban már ekkor felvetődött az a gondolat, hogy a tengerpartra kellene visszavonulni. Egy 1941. márciusban közzétett táviratában ezt írta: „Ekkor már [a 19-re virradó éjjel] nem visszavetett vagy ideiglenesen áttört frontvonalon álltunk, hanem ostromlott erődben."

[...]

Reynaud nagy változtatásokat hajtott végre a francia kormányban és a főparancsnokságban. 18-án Pétain marsallt a haditanács alelnökévé nevezték ki. Reynaud átadta Daladier-nak a külügyminisztériumot, maga pedig átvette a nemzetvédelmi és hadügyi tárcát. 19-én este 7-kor a Közel-Keletről akkor hazatért Weygand-t nevezte ki Gamelin tábornok helyére. Weygand-t még abból az időből ismertem, amikor Foch marsall jobbkeze volt, s csodálattal tekintettem rá 1920 augusztusában, amikor a varsói csatában mesterien lépett fel a Lengyelország elleni bolsevista invázióval szemben. Az akkori Európa szempontjából döntő jelentőségű esemény volt ez a csata. Most, hetvenhárom éves korában is az hírlett róla, hogy szellemi frissessége érintetlen, és kiváló erőben van. Gamelin tábornok május 19-én de. 9.45-kor kelt utolsó [12-es számú] parancsában utasította az északi hadseregeket, hogy a bekerítés elhárítására támadják meg az utánpótlási vonalaikat elvágó német páncéloshadosztályokat, és minden erővel törjenek maguknak utat dél felé, a Somme-hoz. A 2. hadsereg és az alakulóban lévő 6. azt a parancsot kapták, hogy ezzel egy időben észak felé, Mézières irányában támadjanak. Ezek ésszerű döntések voltak. De az az északi hadseregek általános visszavonulását elrendelő parancs már így is legalább négy napot késett. Amikor nyilvánvalóvá vált, hogy milyen súlyos következményekkel jár a németek sedani áttörése, az északi hadseregek egyetlen lehetősége az volt, hogy nyomban visszavonuljanak a Somme-hoz. Ehelyett azonban Billotte parancsnoksága alatt csak a Scheldéig vonultak vissza fokozatosan, és még ott is jobbszárnyi védelemre rendezkedtek be. Pedig még mindig nyitva állt a visszavonulás útja dél felé.

A háborús kabinetben rendkívül nagy aggodalmat keltett az északi parancsnokságon uralkodó zűrzavar, az első francia hadsereg szemmel látható bénultsága és az általános bizonytalanság. Csendesen, higgadtan léptünk fel, de eltökélten és egységesen, s egyazon csendes szenvedély fűtött bennünket. 19-én (du. 4.30-kor) értesültünk róla, hogy Gort lord „egy szükség esetén elkerülhetetlenné váló dunkerque-i visszavonulás tervét fontolgatja". A birodalmi vezérkar főnöke (Ironside) szembeszegült ezzel az elképzeléssel, mert többségünk véleményével összhangban azt tartotta volna helyesnek, ha csapataink délnek tartanak. Ezért azzal az utasítással küldtük Gort lordhoz, hogy délnyugatra indítsa el a brit hadsereget, s minden ellenállást áttörve egyesüljön a tőle délre állomásozó francia erőkkel. A belgákat pedig szólítsa fel, hogy csatlakozzanak hozzá, illetve ajánlja fel nekik, hogy a Csatorna kikötőiből, amennyi katonájukat csak lehet, átszállítjuk Angliába. Ironside-nak azt is közölnie kellett, hogy mi majd tájékoztatjuk a francia kormányt a döntésről. Ugyanezen az ülésen elhatároztuk, hogy Georges tábornok főhadiszállására küldjük Dillt, megbízzuk, hogy négy napig maradjon ott, és a közvetlen telefonvonalon tájékoztasson róla, mit sikerült kiderítenie. Az összeköttetés még Gort lorddal is megszakadt olykor-olykor, mindenesetre azt jelentette, hogy mindössze négynapi élelmiszerrel és egyetlen csatához elegendő lőszerrel rendelkezik.

Május 20-án reggel a háborús kabinet ismét megvitatta hadseregünk helyzetét. Valószínűnek tartottam, hogy még abban az esetben is, ha sikerül harcolva visszavonulnunk a Somme-hoz, jelentős csapategységeinket elvágják vagy a tengerhez szorítják. Az ülés jegyzőkönyvéből idézek: „A miniszterelnök úgy vélte, hogy elővigyázatosságból az admiralitásnak sok kis hajót kell készenlétbe helyeznie, hogy bármikor útra kelhessenek a francia parti kikötők és folyótorkolatok felé." Az admiralitás csakugyan nyomban munkához látott, és ahogy a napok múltak és mind borúsabbá váltak, egyre fokozta erőfeszítéseit. A művelet vezetését 19-én Ramsay tengernagyra, Dover parancsnokára bíztuk. Ekkor harminchat különféle személyszállító hajója volt tartalékban, amelyek Southamptonben és Doverben horgonyoztak. 20-án délután, londoni utasításra, Doverben első ízben ültek össze az összes érdekeltek, köztük a hajózási minisztérium megbízottai, hogy megvitassák *„igen nagy létszámú erők vészhelyzetben való evakuálását a Csatornán át".* Úgy tervezték, hogy szükség esetén Calais-ból, Boulogne-ból és Dunkerque-ből naponta és kikötőnként tízezer embert szállítanak át Angliába. Az első lépcsőben harminc utasszállító komphajót, tizenkét halászhajót és hat kis part menti szállítóhajót bocsátottunk a doveri parancsnokság rendelkezésére. Május 22-én az admiralitás elrendelte, hogy kobozzanak el negyven, Angliába menekült holland *schuit*-ot, s lássák el őket tengerészszemélyzettel. Ezek a hajók május 25-e és 27-e között csatlakoztak a rögtönzött szállítóflottához. Harwichtól egészen Weymouthig a tengeri szállítási tisztek azt az utasítást kapták, hogy ezer tonna űrtartalomig vegyenek jegyzékbe minden használható hajót, és így el is készült a brit kikötőkben rendelkezésre álló hajóállomány teljes nyilvántartása. Ennek az úgynevezett „Dinamó" *(Dynamo)* hadműveletnek az előkészületei tették lehetővé, hogy tíz nappal később megmeneküljön a hadsereg.

Időközben világosabbá vált, mi a német előretörés végcélja. A fronton ütött résen át tovább özönlöttek Amiens és Arras felé a páncélos- és a gépesített hadosztályok, és nyugatabbra a Somme mentén a tenger felé vették útjukat. A 20-ára virradó éjjel bevonultak Abbeville-be, s ezzel elvágták az északi hadseregek minden utánpótlási útvonalát. Ezek az undorító, gyilkos hordák úgyszólván alig ütköztek ellenállásba, mióta áttörték a frontot. A német tankok, a rettegett *„chars allemands"* akadálytalanul robogtak át a nyílt terepen, és a gépesített szállítóeszközöktől támogatva és ellátva ötven-hatvan kilométert is megtettek naponta. Sorra vonultak át a városokon, százával hajtottak keresztül a falvakon anélkül, hogy a legcsekélyebb ellenállásba is ütköztek volna; tisztjeik a nyitott toronyban álltak, és vidáman integettek a lakosságnak. Szemtanúk arról számoltak be, hogy mellettük francia hadifoglyok tömegei meneteltek az utakon, sokuknak még a fegyvere is megvolt, a puskákat aztán időnként összeszedték a németek, és a tankok lánctalpa alá vetették. Megdöbbentett, hogy mennyire képtelenek vagyunk megbirkózni a német páncélossereggel, amely pár ezer járművel hatalmas seregeket roppantott össze, és hogy milyen gyorsan összeomlott a francia ellenállás, mihelyt az ellenség áthatolt az arcvonalon. A németek a főútvonalakon vonultak végig, és szemlátomást sehol sem ütköztek akadályba.

[...]

A háborús kabinet két, egyaránt félelmetes lehetőség között választhatott. Az első az lett volna, hogy a brit hadsereg akár a franciák és a belgák segítségével, akár nélkülük mindenáron átvágja magát dél felé és a Somme-hoz – erre ugyan Gort lord nemigen látott lehetőséget; a második az, hogy visszavonul Dunkerque-hez, és az ellenséges légitámadások ellenére is vállalja a tengeri evakuálást, ám így az akkor még oly hiányos és drága tüzérséget is mindenestül elveszíti. Nyilvánvaló volt, hogy akár nagy kockázat árán is meg kell próbálni az első cél megvalósítását, de semmi sem szólt az ellen, hogy közben minden óvintézkedést és előkészületet megtegyünk a tengeri evakuáláshoz, ha a déli áttörés nem járna sikerrel. Kollégáimnak felajánlottam, hogy Franciaországba utazom, találkozom Reynaud-val és Weygand-nal, és majd hazatértem után meghozzuk a döntést. A Georges tábornok főhadiszállásán tartózkodó Dill majd kijön elém a repülőtérre.

Minisztertársaim úgy érezték, eljött a pillanat, hogy rendkívüli felhatalmazást kérjünk a parlamenttől. Az előző néhány nap alatt kidolgozott törvénytervezet szerint a kormány valósággal korlátlan hatalmat kért a törvényhozástól Őfelsége Nagy-Britanniában tartózkodó összes állampolgárának élete, szabadsága és vagyona fölött. Általános jogi értelemben a parlamenttől kért hatalom korlátlan volt. A tervezet kimondta, hogy: „Védelmi intézkedéseiben a kormány törvényerejű rendelettel előírhatja, hogy egyes személyek önmagukat, szolgáltatásaikat és vagyonukat Őfelsége rendelkezésére bocsássák oly módon, ahogy szükségesnek, illetve hasznosnak ítéli a közbiztonság, a birodalom védelme, a közrend fenntartása, az Őfelsége által vívott bármely háború eredményes folytatása, avagy a közösség életéhez elengedhetetlen javak és szolgáltatások megteremtése érdekében."

Az emberekkel való rendelkezést illetően a tervezet szerint a munkaügyi miniszter felhatalmazást kapott, hogy bárkit bármilyen szükséges szolgáltatásra kötelezhessen. A rendelkezés tisztességes bérzáradékot is tartalmazott, hogy a fizetéseket majd annak alapján állapítsák meg. Előírta továbbá, hogy minden fontosabb településen hozzanak létre munkaerő-ellátási bizottságokat. Ugyanilyen széleskörűen szabályozta a tervezet a vagyoni intézkedéseket is. A kormány kapjon felhatalmazást, hogy rendeleti úton ellenőrzése alá vehesse az intézményeket, köztük a bankokat is, kötelezhesse a munkáltatókat könyvelésük bemutatására, és százszázalékos adót vethessen ki a mértéktelen nyereségekre. Továbbá, Greenwood elnökletével alakuljon termelési tanács, valamint nevezzenek ki munkaerő-ellátási igazgatót.

22-én délután Chamberlain és Attlee a parlament elé vitte a törvényjavaslatot, és ez utóbbi mindjárt a második olvasást is javasolta. A hatalmas konzervatív többségű alsóház és felsőház egyetlen délutánon minden szakaszában egyhangú szavazással elfogadta, és a király még aznap este jóváhagyta.

Ilyen időket éltünk.

Amikor május 22-én Párizsba érkeztem, új helyzettel találtam magam szemben. Gamelin távozott; Daladier lelépett a hadszíntérről. Reynaud volt a miniszterelnök és a hadügyminiszter egy személyben. Minthogy a német támadás végleg a tenger felé fordult, Párizst nem fenyegette közvetlen veszély. A *Grand-Quartier Général*(GQG)[1] továbbra is Vincennes-ben székelt. Reynaud autóján dél körül értünk oda. A kertben szomorúan sétált fel-alá néhány férfi, akit korábban Gamelin környezetében láttam, köztük egy igen magas termetű lovassági tiszt. „*C'est l'ancien régime*"[2] – jegyezte meg a szárnysegéd. Reynaud-val együtt Weygand szobájába vezettek, onnan pedig a térképterembe, a főparancsnokság nagy térképei közé. Weygand fogadott bennünket. A tábornok a nagy fizikai igénybevétel és az éjszakai utazás ellenére is eleven, jókedvű és bizakodó volt. Kitűnő benyomást tett mindannyiunkra. Előadta haditervét. Nem helyeselte, hogy az északi hadseregek délnek vonulnak, sem azt, hogy visszavonulnak. Szerinte délkeletre kellene támadniuk Cambrai és Arras környékéről Saint-Quentin felé, hogy oldalba kapják a saint-quentin–amiens-i – mint ő mondta – zsákban lévő német páncéloshadosztályokat. Hátukat – folytatta – a belga hadsereg fedezheti, elsősorban kelet, de ha kell, észak felől is. Közben Frère tábornok parancsnoksága alatt tizennyolc-húsz hadosztályból álló új francia hadsereget állítanak össze az Elzászból, a Maginot-vonalból, Afrikából és minden más helyről érkező csapatokból, hogy a Somme mentén arcvonalat alkosson. Balszárnya Amiens-en át egészen Arras-ig nyomul majd előre, és erejét a végsőkig megfeszítve felveszi a kapcsolatot az északi hadseregekkel. Az ellenséges páncélosokat állandó nyomás alatt kell tartani. „Nem szabad megengednünk, hogy a *Panzer*-hadosztályok kezében maradjon a kezdeményezés" - mondta Weygand, és közölte, hogy minden szükséges utasítást kiadott, már amennyire az adott helyzetben egyáltalán lehet utasításokat adni. Ekkor tudtuk meg, hogy az egész terv végrehajtásával megbízott Billotte tábornok autóbaleset áldozata lett. Dill-lel együtt úgy láttuk, nincs más választásunk, és nem is volna kedvünk máshoz, mint hogy örömmel üdvözöljük a tervet. Hangsúlyoztam, hogy „Arras-n át mindenáron helyre kell állítani az északi hadseregek és a déli csapatok összeköttetését". Kifejtettem, hogy Gort lordnak, miközben délnyugat felé támad, a parti visszavonulás útját is nyitva kell tartania. Nehogy félreértés legyen a megállapodások körül, magam diktáltam le a határozat összefoglalóját, majd megmutattam Weygand-nak, és ő helybenhagyta. Ennek alapján tettem jelentést a kabinetnek, és táviratoztam Gort lordnak is. [...]

---

[1] Főhadiszállás. (franciául)

[2] A letűnt világ. (franciául)

Weygand új terve csak hangsúlyában tért el Gamelin tábornok 12-es számú visszavont utasításától. Összhangban volt továbbá a háborús kabinet 19-i ülésén uralkodó igen erőteljes meggyőződéssel is. Az északi hadseregek azt a feladatot kapták, hogy menjenek át támadásba, dél felé törjenek maguknak utat, és eközben, ha lehet, semmisítsék meg a betört páncélosokat. Amiens-en át délről segíti majd őket a Frère tábornok parancsnoksága alatt álló új francia hadseregcsoport támadása. Ha ez sikerülne, annak igen nagy jelentősége volna. Négyszemközt elpanaszoltam Reynaud-nak, hogy Gort négy napig egyetlen parancsot sem kapott. Mióta Weygand átvette a főparancsnokságot, három nap ment veszendőbe mindenféle döntéshozatallal. A főparancsnokság élén végrehajtott személycsere helyes volt, de a belőle következő időveszteség már nem.

[...]

A kabinetben és a felsőbb katonai körökben erősen tartotta magát az a nézet, hogy Sir John Dillt - április 23-a óta ő volt a birodalmi vezérkar helyettes főnöke – legfőbb katonai tanácsadónkká kellene előléptetni, hogy tehetsége és stratégiai tudása teljes mértékben érvényesüljön. Senki sem tagadhatta, hogy szakmai hozzáértése sok szempontból Ironside fölébe helyezi.

Ahogy a baljós ütközet végkifejletéhez közeledett, kollégáimmal együtt nagyon nagy szükségét éreztük, hogy Sir John Dill legyen a birodalmi vezérkar főnöke. Egyúttal a brit szigetek főparancsnokának személyéről is döntenünk kellett, arra az esetre, ha támadás érne bennünket. Május 25-én késő este Ironside, Dill, Ismay, én és még egy-két munkatársunk az admiralitáson lévő dolgozószobámban megpróbáltuk mérlegre tenni a helyzetet. Ironside tábornok önként felajánlotta, hogy lemond vezérkari főnöki tisztéről, és kijelentette, hogy kész átvenni a hazai brit fegyveres erők parancsnokságát. Ha meggondoljuk, milyen kevés jóval kecsegtetett akkor ez a feladat, meg kell állapítanunk, hogy bátor és önzetlen ajánlat volt ez. El is fogadtam Ironside tábornok javaslatát, és a későbbi kitüntetések és előléptetések, amelyek érték, nem utolsósorban abból fakadtak, hogy e nehéz pillanatban megtanultam becsülni férfias jelleméért. Sir John Dill május 27-én lett a birodalmi vezérkar főnöke. Általános vélemény szerint egyelőre elégedettek lehettünk a cserékkel.

4 / Irány: a tenger. 1940. május 24–31.

Itt az ideje, hogy összefoglaljuk, hogyan alakult eddig ez az emlékezetes csata.

Csak Hitlernek nem okozott gondot, hogy megsértse Belgium és Hollandia semlegességét. Belgium addig nem akarta behívni a szövetségeseket, amíg őt magát is meg nem támadják. Következésképp a katonai kezdeményezés Hitler kezében volt. Május 10-én támadott. Az 1. hadseregcsoport, a britekkel a centrumában, nem várakozott erődítményei mögött, hanem késedelmes, következésképp hiábavaló előnyomulásba kezdett belga területen, hogy segítséget nyújtson a megtámadottaknak. A franciák nem erődítették meg igazán az Ardenneket, és ezen a frontszakaszon nem is tartották jelentősebb haderőt. A háborúban addig ismeretlen méretű páncélostámadás áttörte a francia arcvonal közepét, és negyvennyolc óra múlva már azzal fenyegetett, hogy az északi hadseregeket mind déli utánpótlásuktól, mind a tengertől elvágja. A francia főparancsnokságnak legkésőbb 14-én ki kellett volna adnia a parancsot, hogy az északi csapatok a lehető leggyorsabban kezdjék meg az általános visszavonulást, akár felszerelésük jelentős részének elvesztése árán is. Gamelin tábornok nem tudott szembenézni a nyers valósággal. Billotte tábornok, az északi csoport francia parancsnoka képtelen volt maga meghozni a szükséges döntéseket. A veszélyeztetett balszárny hadseregein zűrzavar lett úrrá.

Az ellenség túlerejének nyomására a csapatok visszavonultak. Amikor jobbszárnyukon kibontakozott a németek bekerítő hadmozdulata, védelmi állást foglaltak. Ha 14-én megkezdik a visszavonulást, 17-ére elérték volna régi vonalaikat, és jó esélyük lett volna rá, hogy áttörjenek. Legalább három napot elvesztegettek azonban, és ez végzetesnek bizonyult. 17-étől kezdve a brit háborús kabinet világosan látta, hogy a brit hadsereget csak az mentheti meg, ha harcolva nyomban megindul dél felé. Elhatározott szándékunk volt, hogy véleményünkről meggyőzzük a francia kormányt és Gamelin tábornokot, de csapataink parancsnoka, Gort lord nem bízott benne, hogy sikerül elszakadnia az ellenségtől, s még kevésbé hitte, hogy egyszersmind sikerül áttörnie. 19-én Gamelin tábornokot menesztették, és Weygand foglalta el a helyét. Gamelin 12-es számú utasítása, az utolsó, amit kiadott, jóllehet öt napot késett, alapjában ésszerű volt, és nagyjából összhangban is volt a brit háborús kabinet és a birodalmi vezérkar következtetéseivel. Az amúgy is korlátozott cselekvőképességű főparancsnok posztján végrehajtott személycsere azonban újabb háromnapi időveszteséghez vezetett. Weygand tábornok merész terve, amellyel az után állt elő, hogy látogatást tett az északi hadseregeknél, nem valósult meg, papíron maradt. Lényegében Gamelin tervével volt azonos, de még reménytelenebbé tette végrehajtását a további időveszteség.

Hátborzongató dilemma előtt álltunk, s jobb híján elfogadtuk Weygand tervét, majd kitartó, ismételt, de immár eredménytelen erőfeszítéseket tettünk, hogy megvalósítsuk, egészen 25-éig, amikor minden utánpótlási vonalunkat elvágták, erőtlen ellentámadásunkat visszaverték, Arras elesett, a belga front összeomlóban volt, Lipót király kapitulációra készült, semmi reményünk nem volt tehát, hogy dél felé kitörjünk a gyűrűből. Csak a tenger maradt. Képesek vagyunk-e elérni, vagy bekerítenek és felmorzsolnak a nyílt mezőn? Hadseregünknek még hónapokig pótolhatatlan tüzérsége és egész felszerelése mindenesetre odavész. De mi az a hadsereg megmeneküléséhez képest! Hiszen a jövő brit hadserege semmi másra nem épülhet. Gort lord már 25-étől úgy látta, hogy nincs más esélyünk, mint a tengeri evakuálás, most pedig nekilátott, hogy Dunkerque körül hídfőt építsen ki, s hogy megmaradó csapataival áttörjön oda. Olyan fegyelmezett csapatokra volt hozzá szükség, amilyenekkel a briteken kívül nem sokan rendelkeztek, és olyan képességű parancsnokokra, mint Brooke, Alexander és Montgomery. De ennél sokkal többre is. Ami embertől telt, megtettük. Elég lesz-e?

Térjünk most ki a háború egy sokat vitatott epizódjára. Halder tábornok, a német vezérkar főnöke beszámolt róla, hogy Hitler ekkor avatkozott be személyesen először és utoljára ebbe a csatába. A német katonai vezető szerint „aggódni kezdett a páncélos alakulatokért, mert nagy veszélyek leselkedtek rájuk a csatornák szabdalta nehéz terepen, s közben nem volt rá kilátásuk, hogy döntő eredményeket érnek el”. Hitler úgy gondolta, hogy nem szabad értelmetlenül feláldoznia páncélos alakulatait, mert a hadjárat második szakaszában döntő szerepet játszhatnak. Kétségkívül abban bízott, hogy légi fölénye révén meg tudja akadályozni a tömeges tengeri evakuálást. Ezért Halder szerint Brauchitschcsal azt a parancsot küldette neki, hogy „állítsa le a páncélos alakulatokat, sőt az éleket is vonja vissza”. A Dunkerque-hez vezető út, Halder szerint, így nyílt meg a brit hadsereg előtt. Az biztos, hogy a Dunkerque–Hazebrouck–Merville vonalon egyelőre leállították a támadást: az erről szóló nem rejtjelezett parancsot május 24-én 11.42-kor sikerült lehallgatnunk. Halder leszögezi, hogy ő vonakodott a német hadsereg-főparancsnokság (OKH)[1] nevében beleszólni a Rundstedt-hadseregcsoport hadmozdulataiba. Rundstedt pedig korábban azt a világos utasítást kapta, hogy vágja el az ellenséget a tengerparttól. Halder azzal érvelt, hogy minél gyorsabb és minél teljesebb sikert érnek el azon a hadszíntéren, annál könnyebb lesz később néhány harckocsi elvesztését pótolni. Másnap Brauchitschcsal együtt értekezletre rendelték.

A heves vita végén Hitler határozott parancsot adott ki, s hozzátette, hogy parancsa végrehajtásának ellenőrzésére személyes összekötőtiszteket küld a frontra. Így küldték Keitelt repülőgépen

---

[1] Oberkommando des Heeres. (németül)

Rundstedt hadseregcsoportjához, más tiszteket pedig a fronton harcoló csapatok parancsnokaihoz. „Azóta sem sikerült rájönnöm – írja Halder –, miért hitte Hitler, hogy oktalanul veszélyeztetnénk páncélos alakulatainkat. Nagyon valószínű, hogy ezek az elképzelések Keitel meséire alapulnak, Keitel ugyanis az első világháború idején hosszú időt töltött Flandriában."

Más német tábornokok nagyjából ugyanezt a változatot adták elő, sőt szerintük Hitler parancsa mögött politikai megfontolás húzódott meg, az tudniillik, hogy Franciaország veresége után könnyebb legyen békét kötni Angliával. Azóta hiteles tárgyi bizonyítékaink is vannak az ügyről, előkerült ugyanis Rundstedt főhadiszállásának *akkor vezetett* naplója. Ebből egészen más történet bontakozik ki. 23-án éjfélkor az OKH-nál tartózkodó Brauchitschtól az a parancs érkezett, hogy a 4. hadsereg továbbra is Rundstedt parancsnoksága alatt maradjon, hogy részt vehessen a „bekerítő csata utolsó felvonásában". Másnap reggel Hitler látogatást tett Rundstedtnél, aki előadta, hogy a gyors és hosszú előretörés során páncélosai sokat vesztettek ütőképességükből, és pihenőre szorulnak, hogy rendezzék soraikat és felkészüljenek a „rendkívül szívósan harcoló" ellenséggel megvívandó végső ütközetre. Ráadásul Rundstedt azt is sejtette, hogy széles fronton szétszórt erőit északról és délről is támadások érhetik; és valóban: a Weygand-terv, ha egyáltalán végrehajtható lett volna, szövetséges ellencsapásnak készült. Hitler „teljesen egyetértett" vele, hogy az Arras-tól keletre indítandó támadást a gyalogság hajtsa végre, a gépesített alakulatok pedig a Lens–Béthune–Aire–Saint-Omer–Gravelines vonalat tartsák, s kössék le az északkeleten támadó B hadseregcsoport nyomása alatt lévő ellenséges erőket. Arra is kitért, hogy mindenáron meg kell őrizni a páncélos alakulatokat a későbbi hadműveletek idejére. 25-én kora hajnalban azonban Brauchitsch főparancsnoki minőségében újabb parancsban rendelte el, hogy a páncélosok folytassák az előnyomulást. Rundstedt Hitler szóbeli jóváhagyásának tudatában hallani sem akart róla. Nem adta tovább a parancsot Klugénak, a 4. hadsereg parancsnokának, hanem arra utasította, hogy kímélje a *Panzer*-hadosztályokat. Kluge tiltakozott a halogatás miatt, de csak másnap, 26-án kapta meg Rundstedttől a parancsot, s még akkor is csak azzal a kikötéssel, hogy Dunkerque ellen nem szabad közvetlen támadást intézni. A napló arról tanúskodik, hogy a 4.

hadsereg tiltakozott e korlátozás ellen, és törzskari főnöke 27-én a következőt telefonálta:

A Csatorna-parti kikötőkben a következő a helyzet: nagy hajók érkeznek a rakpartok mellé, pallókat fektetnek le, és a katonák tolonganak a hajókra. Minden felszerelést a parton hagynak. Nem szeretnénk azonban, hogy később ugyanezekkel az emberekkel ismét szemben kelljen találnunk magunkat, ha majd újra felfegyverzik őket.

Egyszóval nem kétséges, hogy a páncélosokat leállították, továbbá, hogy nem Hitler, hanem Rundstedt volt a kezdeményező. Rundstedtnek a páncélosok állapota és az általános hadihelyzet bizonyára elegendő okot adott erre a magatartásra, de persze kötelessége lett volna engedelmeskedni a főparancsnokság határozott parancsának, vagy legalábbis jelenteni kellett volna, hogy mit mondott neki Hitler. A német parancsnokok egybehangzó véleménye szerint nagy lehetőség maradt kihasználatlanul.

A német páncélos alakulatok magatartását azonban más is befolyásolta ebben a döntő pillanatban.

Miután Abbeville alatt 20-án este elérték a tengert, a németek előretolt páncélos és gépesített oszlopai északnak indultak a part mentén Étaples-on át Boulogne, Calais és Dunkerque felé, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy elvágják csapataink elől a tengeri visszavonulás útját. A terepet még az előző háborúból alaposan ismertem, hiszen akkoriban az én felügyeletem alá tartozott az a mozgó tengerészdandár, amely Dunkerque-ből kiindulva a Párizs felé tartó német csapatok szárnyain és hátában tevékenykedett. Pontosan ismertem tehát a Calais és Dunkerque közti partszakasz árvédelmi rendszerét és a gravelines-i gátrendszert. A zsilipeket már megnyitották, az árvíz napról napra terjedt, és védelmet nyújtott visszavonuló csapataink déli szárnyán. A nagy zűrzavar közepette is előre látható volt, hogy Boulogne-t és még inkább Calais-t az utolsó percig tartani kell, és mindkét kikötőbe nyomban csapatok érkeztek Nagy-Britanniából. Az elszigetelt Boulogne-t május 22-én érte a támadás, s a gárda két zászlóalja védelmezte a várost csekély számú tankelhárító ütegeink egyikének és néhány francia alakulatnak a segítségével. Harminchat órás ellenállás után azt a jelentést kaptuk, hogy állásaink nem tarthatók tovább, ezért beleegyeztem, hogy a helyőrség megmaradt részét, a franciákat is beleértve, átszállítsák Angliába. A gárdistákat nyolc romboló vette a fedélzetére a május 23-áról 24-ére virradó éjszakán, és a kiürítés közben kétszáz embert veszítettünk. A franciák egészen 25-én reggelig folytatták a harcot a citadellában. Már bántam, hogy a mieinket evakuáltuk.

Néhány nappal előbb a Csatorna partján fekvő kikötőket közvetlenül a birodalmi vezérkar főnökének a parancsnoksága alá helyeztem, akivel állandó összeköttetésben voltam. Elhatároztam, hogy Calais-t már a végsőkig védelmezni fogjuk, és nem engedjük evakuálni a helyőrséget, amely a lövészdandár, a 60. lövészezred, a Viktória-lövészek egy-egy zászlóaljából, a 229. páncéloselhárító ütegből, a királyi harckocsiezred huszonegy könnyű és huszonhét közepes harckocsival ellátott zászlóaljából, valamint ugyanekkora francia katonaságból állt. Fájdalmas döntés volt feláldozni ezeket a remek, jól képzett katonákat, hiszen oly nagy szűkében voltunk ilyen alakulatoknak, s amellett, cserében, igen kétes előnyökre számíthattunk csupán: arra, hogy két, talán három napot sikerül nyernünk. Ráadásul nem is láthattuk előre, mire tudjuk majd e néhány napot felhasználni. A hadseregügyi miniszter és a vezérkari főnök jóváhagyta ezt a súlyos döntést. [...]

Május 26-án hoztuk meg a végleges döntést, hogy a helyőrséget nem vonjuk vissza. Addig tíz rombolót tartottunk készenlétben. Eden és Ironside velem voltak az admiralitáson. Hármasban hagytuk el az épületet vacsora után, és este kilenckor hoztuk meg a döntést. Ez Eden egykori ezredére is vonatkozott, amelyben hosszú éveken át szolgált és harcolt az előző háború alatt. Az embernek a háborúban is kell ennie és innia, de a döntés után, ahogy szótlanul ültünk az asztalnál, nem bírtam úrrá lenni magamon, fizikai rosszullét fogott el. [...]

Calais-n állt vagy bukott minden. A dunkerque-i menekülést sok minden más is meghiúsíthatta volna, az az egy biztos azonban, hogy a gravelines-i gátrendszert azért tudtuk tartani, mert Calais védelmével sikerült néhány napot nyernünk; ha nem így történik, akkor Hitler ingadozása és Rundstedt parancsai ellenére is elveszett volna minden.

Eközben újabb katasztrófa tette még egyértelműbbé a helyzetet. A németek addig nem fejtettek ki nagy nyomást a belga fronton,

A FRANCIA HADSZÍNTÉR 1940. MÁJUS

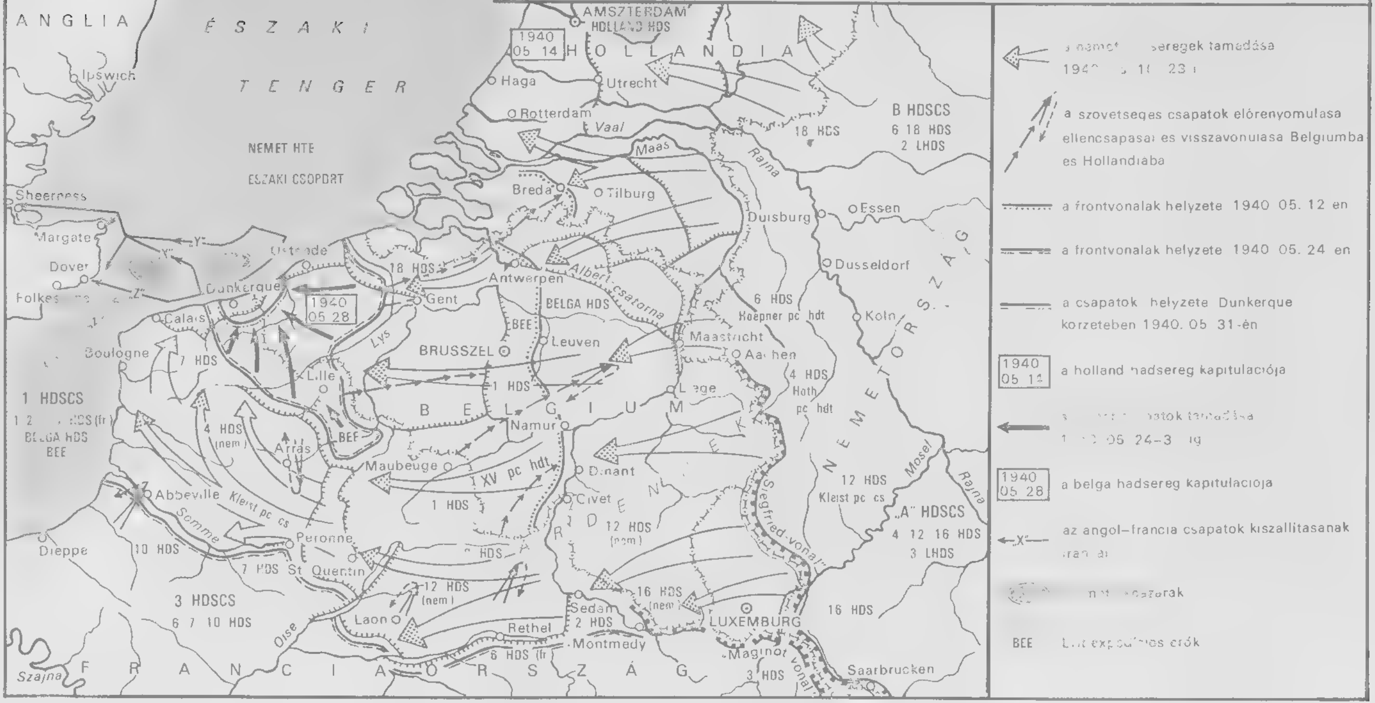
ANGLIA
ÉSZAKI TENGER
NEMET HTE
ESZAKI CSOPORT
Ipswich
Sheerness
Margate
Dover
Folkes
„Y"
„Z"
AMSZTERDAM
HOLLAND HDS
1940 05 14
HOLLANDIA
Haga
Utrecht
Rotterdam
Vaal
Maas
Breda
Tilburg
18 HDS
B HDSCS
6 18 HDS
2 LHDS
Rajna
Duisburg
Essen
Dusseldorf
Koln
NÉMETORSZÁG
Ostende
Dunkerque
1940 05 28
Calais
Boulogne
7 HDS
1 HDSCS
1 2 HDS (fr)
BELGA HDS
BEE
18 HDS
Gent
Antwerpen
Albert-csatorna
BELGA HDS
BEE
Leuven
BRUSSZEL
Lys
Lille
1 HDS
BELGIUM
Namur
Maastricht
Aachen
6 HDS
Hoepner pc hdt
4 HDS
Hoth pc hdt
Liege
4 HDS (nem)
Arras
BEF
Maubeuge
XV pc hdt
1 HDS
Dinant
Civet
ARDENNEK
12 HDS (nem)
Abbeville
Kleist pc cs
Somme
Dieppe
10 HDS
Peronne
7 HDS
St Quentin
HDS
3 HDSCS
6 7 10 HDS
12 HDS (nem)
Laon
Oise
Sedan
2 HDS
16 HDS (nem)
LUXEMBURG
Rethel
6 HDS (fr)
Montmedy
Maginot vonal
3 HDS
Saarbrucken
16 HDS
Siegfried-vonal
12 HDS
Kleist pc cs
Mosel
Rajna
„A" HDSCS
4 12 16 HDS
3 LHDS
Szajna
FRANCIAORSZÁG
a német seregek tamadása 1940 10 23
a szovetseges csapatok elórenyomulasa ellencsapasai es visszavonulasa Belgiumba es Hollandiaba
a frontvonalak helyzete 1940 05. 12 en
a frontvonalak helyzete 1940 05. 24 en
a csapatok helyzete Dunkerque korzeteben 1940. 05 31-én
1940 05 14
a holland hadsereg kapitulacıója
csapatok tamadása 05 24-3 ig
1940 05 28
a belga hadsereg kapitulacıoja
X
az angol–francia csapatok kiszallitasanak iranyai
erodarak
BEE
expedíciós erók

május 24-én azonban Ostendétől és Dunkerque-től mindössze ötven kilométerre, Courtrai-tól északra és délre áttörték a belga vonalakat. A belga király csakhamar reménytelennek ítélte meg a helyzetet, és felkészült a kapitulációra. [...]

25-én este Gort lord döntő elhatározásra jutott. Parancsa értelmében még mindig a Weygand-tervet kellett volna folytatni, vagyis az 5. és 50. hadosztályt a francia csapatokkal együtt déli irányban vinni támadásra Cambrai felé. Csakhogy a Somme-tól északra ígért francia támadás egyre késett. Boulogne utolsó védőit is evakuáltuk. Calais még tartotta magát. Gort ekkor letett a Weygand-tervről. Úgy látta, hogy a déli irányú támadás immár reménytelen, és nem juthat el a Somme-ig. Ráadásul ezzel egy időben összeomlott a belgák védelme is, és az északon megnyíló rés új, önmagában is fenyegető veszélyt jelentett. A német 6. hadsereg egyik lehallgatott parancsából kiderült, hogy egy hadtest északra indul, Ieper (Ypres) felé, egy másik pedig nyugatra, Wytschaete felé. Hogyan állhatnának helyt a belgák e kettős hadmozdulattal szemben?

Gort bízott hadvezetési tudományában, és meg lévén győződve róla, hogy a brit és a francia kormány, illetve a francia főparancsnokság kezéből kicsúszott az ellenőrzés, úgy határozott, hogy letesz a déli támadásról, eltömi a rést, amelyet a küszöbönálló belga kapituláció nyitott északon, és megindul a tenger felé. Abban a pillanatban ez volt az egyetlen megoldás, különben semmi sem maradt volna meg a hadseregből. Délután 6-kor Gort visszarendelte az 5. és az 50. hadosztályt, s a II. brit hadtesttel együtt a keletkezőben lévő belgiumi rés eltömésével bízta meg. Eljárásáról tájékoztatta az 1. hadseregcsoport új parancsnokát, a Billotte helyébe lépő Blanchard tábornokot. Blanchard pedig az események súlyával számot vetve éjjel 11.30-kor visszarendelte a 26. hadosztályt a Lille-től nyugatra fekvő Lys-csatorna mögé, azzal a céllal, hogy hídfőt képezzen Dunkerque körül.

Május 26-án reggel Gort és Blanchard elkészítette a tengerig való visszavonulás tervét. Minthogy az 1. francia hadseregnek hosszabb volt az útja, a 26-áról 27-ére virradó éjszakán a brit expedíciós haderőnek csak előkészítő hadmozdulatokat kellett végeznie, az I. és a II. brit hadtest utóvédei pedig a 27-éről 28-ára virradó éjszakáig határvédelemben maradtak. Mindebben Gort lord a saját felelősségére járt el. De időközben mi otthoniak is, ha némileg más értesülések alapján is, vele azonos következtetésekre jutottunk. 26-

án a hadseregügyi minisztérium táviratban hagyta jóvá Gort rendelkezéseit, és felhatalmazta, hogy „a továbbiakban a francia és a belga csapatokkal együtt a tengerpart irányában végezzen hadmozdulatokat". Ekkorra már teljes lendülettel folyt a mindenféle-fajta vízi járművek rendkívüli összpontosítása. [...]

A tengerhez vezető folyosó nyugati szárnyán a csapatok helyzete 26-án sem igen változott. A 48. és a 44. hadosztály állásaira aránylag csekély nyomás nehezedett. A 2. hadosztály viszont heves harcokat vívott az Aire à La Bassée-csatorna mentén, és sikerült kitartania. Keletebbre erőteljes német támadás bontakozott ki Carvin körül, a városkát védő brit és francia csapatok ellen. A közelben állomásozó 50. hadosztály két zászlóaljának ellentámadása azonban helyreállította az eredeti helyzetet. A brit vonal balszárnyán az 5. hadosztály, a 48. hadosztály alá rendelt 143. dandárával, egész éjszakai menetelés után hajnalra átvette az Ieper–Comines-csatorna védelmét, s így betöltötte a brit és a belga hadseregek között keletkezett rést. Az utolsó pillanatban érkezett. Csakhamar megkezdődött az ellenség támadása, és egész nap súlyos harcok folytak. A tartalék szerepét betöltő 1. hadosztály három zászlóalját küldték a helyszínre erősítésként. A Lille-től délre táborozó 50. hadosztály északra indult, hogy Ieper körül meghosszabbítsa az 50. hadosztály szárnyát. A belga csapatokra heves támadások zúdultak egész nap, jobbszárnyuk engedett a nyomásnak, s a belga hadsereg közölte, hogy nem képes helyreállítani az összeköttetést a britekkel, és nem tud a brit mozdulatokkal összhangban visszavonulni az Yser-csatornához. Dunkerque körül közben folytatódott a hídfők szervezése. A franciák feladata volt, hogy tartsanak ki Gravelines és Bergues között, a britek pedig onnan a csatorna mentén Veurnétől Nieuwpoortig és a tengerig. Ebbe a vonalba építettük be mindazokat a különféle fegyvernemekhez tartozó csapatokat és alakulatokat, amelyek a környékre vonultak vissza. A 26-i parancsokkal összhangban a hadseregügyi minisztérium 27-én 13 órakor táviratot küldött Gort lordnak, közölve vele, hogy a továbbiakban „a lehető legnagyobb létszám evakuálása" a feladat. Reynaud-t már az előző napon értesítettem, hogy a brit expedíciós haderő evakuálását tekintjük célunknak, és arra kértem, hogy ennek megfelelő utasításokat adjon ki. Addigra azonban már olyan rossz volt az összeköttetés, hogy 27-én 14 órakor az 1. francia hadsereg parancsnoka a következő parancsot adta ki csapatainak: *„La bataille sera livrée sans esprit de recul sur la position de la Lys."*[1]

Ekkor négy brit hadosztályt és az egész 1. francia hadsereget az a szörnyű veszély fenyegette, hogy Lille-nél elvágják őket. A német bekerítő mozdulat két karja a harapófogó bezárására készülődött. Akkoriban még nem voltak olyan csodálatos térképszobáink, mint később, amikor már megszűnt a kapkodás, és különben is lehetetlen lett volna Londonból irányítani a csatát, mindazonáltal amikor a fenti parancs kelt, jómagam már három napja súlyos aggodalmakat éltem át, mert Lille környékén nagy létszámú szövetséges csapatok voltak fenyegetett helyzetben, köztük négy kiváló hadosztályunk. Ezúttal azonban – ritka, de döntő az ilyen fordulat – a gépesített szállítás kitett magáért. Miután Gort mind a négy hadosztályt utasította, hogy vonuljanak vissza, csapataink meglepő sebességgel, csaknem egyetlen éjszaka alatt végrehajtották a parancsot. Időközben a brit hadsereg többi alakulatai heves harcokat vívtak a folyosó mindkét szárnyán, és sikerült biztosítaniuk a tengerhez vezető utat. Az átkaroló hadmozdulatot előbb a 2. hadosztály késleltette, majd három napon át az 5. tartóztatta fel, s végül a harapófogó május 29-én éjszaka zárult össze, valahogy úgy, ahogy 1942-ben a nagy sztálingrádi orosz hadműveletben. Két és fél napig tartott, amíg bezárult a csapda. És ez alatt az idő alatt négy brit hadosztály, továbbá az V. hadtest kivételével az egész 1. francia hadsereg java rendezett sorokban vonult vissza a fennmaradó résen át, pedig a franciáknak csak lóvontatta szállítóeszközeik voltak, a Dunkerquehez vezető utat már elvágták a németek, a másodrendű útvonalakat pedig ellepték a visszavonuló csapatok, a hosszú kocsioszlopok és a menekülők ezrei.

Katonai tanácsadóimnak most már hivatalosan is feltettem ugyanazt a kérdést, amelyet tíz nappal korábban Chamberlainhez intéztem azzal, hogy a többi miniszterrel együtt vizsgálja meg, képesek lennénk-e egyedül folytatni a háborút. Előterjesztésemet szándékosan úgy fogalmaztam, hogy megadja ugyan az alaphangot, mégis lehetővé tegye a vezérkari főnököknek, hogy kifejtsék nézetüket, bármi legyen is a véleményük. Előre tudtam, hogy bizton számíthatok elszántságukra, de az ilyen döntések esetében nem árt mindent írásba foglalni. Ezenkívül azt akartam, hogy a parlament előtt a szakértők véleményével is alátámaszthassam elhatározásunkat. Íme az előterjesztés és a válaszok:

---

[1] A csatát megvívjuk, a Lys menti állásba visszavonulni nincs lehetőség.

1/ A miniszterelnök alább következő előterjesztésének fényében felülvizsgáltuk „A brit stratégia bizonyos körülmények bekövetkezte esetén" című jelentésünket.

„Milyen esélyekkel folytathatnánk egyedül a háborút Németország és valószínűleg Olaszország ellen, ha Franciaország képtelennek bizonyulna a háború folytatására és semlegessé válna; ha a németek megtartanák jelenlegi állásaikat, és ha a belga hadsereg kénytelen volna kapitulálni, miután segítséget nyújtott a brit expedíciós haderőnek a tengerpart elérésében; továbbá, ha Nagy-Britanniának olyan békefeltételeket ajánlanának fel, amelyek teljesen kiszolgáltatnák Németországnak, mert előírnák, hogy szereljen le, adja fel tengerészeti támaszpontjait az Orkney-szigeteken stb. Képes-e a haditengerészet és a légierő, hogy a siker reményében próbálja megakadályozni nagy erők partraszállását, képesek-e hazai szárazföldi erőink szembeszállni tízezer főnél nem nagyobb, légi szállítású alakulatok támadásával, figyelemmel arra is, hogy a tartós brit ellenállás igen veszélyesnek bizonyulhat Németország szempontjából, melynek erőit leköti Európa nagyobb részének megszállása."

2/ Következtetéseinket az alábbi pontokban foglaljuk össze:

3/ Amíg van légierőnk, a haditengerészet és a légierő együtt bizonyosan képes megakadályozni Németországot, hogy a tenger felől nagyszabású inváziót hajtson végre hazánk ellen.

4/ Ha Németország teljes légi fölényhez jutna, véleményünk szerint a haditengerészet egy időre fel tudná tartóztatni az inváziót, de végleg nem tudná megakadályozni.

5/ Ha Németország úgy kísérelné meg az inváziót, hogy haditengerészetünk nem tudja elhárítani, légierőnk pedig már nem ütőképes, akkor a partvédelmünk nem tudná megakadályozni a német harckocsikat és a gyalogságot, hogy szilárdan megvessék a lábukat partjainkon. A fent vázolt esetben szárazföldi erőink nem bizonyulnának elegendőnek egy nagyszabású ellenséges invázióval szemben.

6/ A helyzet kulcsa a légi fölény. Ha Németország ezt megszerzi, már pusztán légitámadásaival is eltiporhatja hazánkat.

7/ Németország csak akkor képes teljes légi fölényre szert tenni, ha megsemmisíti légierőnket, valamint repülőgépgyárainkat, melyek-

nek néhány létfontosságú üzemét Coventryben és Birminghamben összpontosítottuk.

8/ A repülőgépgyárak elleni légitámadásokra éjjel és nappal egyaránt számítanunk kell. Véleményünk szerint légvédelmünk akkora veszteséget tud okozni az ellenségnek nappali támadás esetén, hogy elejét veheti a súlyosabb károknak. Bármekkora védelmi erőfeszítéseket teszünk is azonban – és ezek máris teljes lendülettel folynak –, éjszakai támadással szemben nem tudjuk biztonsággal szavatolni azoknak a nagy ipari központoknak a sértetlenségét, amelyektől repülőgépgyártásunk függ. Az ellenség akkor is elérheti célját, ha bombázásainak pontossága csak viszonylagos.

9/ Hogy az ellenséges támadásoknak sikerül-e megsemmisíteniük repülőgépgyártásunkat, ez nemcsak a bombázás okozta anyagi kártól függ, hanem attól is, hogy a légitámadások milyen erkölcsi hatással lesznek a munkásokra, s hogy ők a nagy dúlás és rombolás ellenére is elszántan dolgoznak-e tovább.

10/ Ha az ellenség fokozza éjszakai támadásait repülőgépgyáraink ellen, valószínűleg olyan nagy anyagi és erkölcsi kárt tud okozni a létfontosságú ipari körzetekben, hogy ott minden munka leáll.

11/ Emlékeztetnünk kell rá, hogy számszerűleg a németek négyszeres túlerőben vannak. Ráadásul a német repülőgépgyárak szétszórtan helyezkednek el, és nekünk úgyszólván elérhetetlenül.

12/ Másfelől azonban, amíg ellentámadásra alkalmas bombázó erővel rendelkezünk, mi is intézhetünk hasonló támadásokat német ipari központok ellen, és ezek erkölcsi és anyagi hatása egy részükben megbéníthatja a munkát.

13/ Összefoglaló megállapításunk a következő: prima facie[1] a legtöbb kártya Németország kezében van; de valójában minden attól függ, hogy katonáink és a polgári lakosság harci szelleme képes lesz-e kiegyenlíteni Németország számbeli és anyagi fölényét. Véleményünk szerint képes lesz.

Ez a jelentés a dunkerque-i menekülés előtt, a háború legsötétebb pillanataiban készült. Aláírói között nemcsak a három vezérkari főnök, Newall, Pound és Ironside szerepelt, hanem a három helyettes is, Dill, Phillips és Peirse. Annyi év után most újra elolvasva megvallom, nem kecsegtetett semmi jóval. De a háborús kabinet tagjai és az a néhány további miniszter, aki elolvasta, mind egyféleképp gondolkodott. Vita nem volt. Szívvel-lélekkel egyet akart mindenki. [...]

---

[1] Első tekintetre. (latinul)

Ekkor adtam ki a következő általános utasítást:

(Szigorúan bizalmas) *1940. máj. 28.*
E vészterhes napokban a miniszterelnök hálás volna minisztertársainak és minden felelős tisztségviselőnek, ha a maguk körében erősítenék a harci szellemet; ha az események súlyosságát nem lekicsinyelve is tanúsítanák, hogy bíznak erőnkben és abban, hogy visszavonhatatlanul el vagyunk tökélve addig folytatni a háborút, amíg meg nem hiúsítjuk az ellenségnek azt a szándékát, hogy uralma alá hajtsa egész Európát.
Nem szabad teret engednünk annak a híresztelésnek, hogy Franciaország különbékét köt; de bármi történjék is a kontinensen, mi tudjuk a kötelességünket, és mindent megteszünk, ami csak erőnkből telik, hogy megvédjük a szigetországot, a birodalmat, igaz ügyünket.

[...]

28-án egész nap nem dőlt el, sikerül-e megmenekülnie a brit hadseregnek. A Comines-tól Ieperig és onnan a tengerig húzódó fronton Brooke tábornok II. hadteste remekül küzdött a keletről támadó ellenséggel, és igyekezett elreteszelni a belga rést. Az 5. hadosztály már két nap óta tartotta Comines-t minden támadással szemben, de aztán a belgák északra vonultak vissza, majd megadták magukat, és a rést már nem lehetett elreteszelni. Így ennek az erőnek kellett biztosítania a brit expedíciós haderő szárnyát. Először az 50. hadosztály sietett oda gépesített szállítással, hogy kiterjessze a Dunkerque-be vezető létfontosságú folyosó falát. A brit és a belga csapatok közé beékelődő németek támadását nem lehetett megelőzni, de idejében felismertük, és sikeresen mindenütt elhárítottuk a legvégzetesebbet, azt, hogy a német csapatok befelé, az Yser felé forduljanak, vagyis harcoló csapataink mögött elérjék a tengerpartot.

A németek véres kudarcot szenvedtek. A brit tábori és középnehéz-tüzérség azt a parancsot kapta, hogy teljes lőszerkészletét lője ki az ellenségre, és az iszonyú tűz nagyban hozzájárult a német roham visszaveréséhez. Közben Brooke harcoló arcvonala mögött mintegy hét kilométerre tömegesen özönlöttek a csapatok a Dunkerque körül kibontakozó hídfőhöz, és ügyes rögtönzésekkel nyomban beépültek a védelembe. Egyszer a védőkörzeten belül a kelet–nyugati főútvonalat teljesen eltorlaszolták a járművek, és egy sávot buldózerekkel kellett megtisztítani tőlük: egyszerűen az árokba tolták a gépjárműveket.

28-án délután Gort elrendelte az általános visszavonulást a hídfőbe, amely immár Gravelines-től Bergues-en és Veurnén át Nieuwpoortig húzódott. Ezen az arcvonalon a brit hadosztályok jobbról balra, vagyis a Bergues-től Nieuwpoort tengerpartjáig a következő sorrendben sorakoztak fel: 46., 42., 1., 50., 3. és 4. A brit expedíciós haderő java része beérkezett 29-ére a körzetbe, és ekkorra már kezdtek kibontakozni az evakuálást célzó nagyszabású tengeri intézkedések is. Május 30-án a főhadiszállás jelentette, hogy valamennyi brit hadosztály, illetve ami maradt belőle, megérkezett a hídfőhöz.

Az 1. francia hadseregnek is több mint a fele eljutott Dunkerqueig, és ott a legnagyobb részét behajózták. De Lille-től nyugatra a német harapófogó-mozdulat legalább öt francia hadosztály visszavonulási útját elvágta. Ezek 28-án megpróbáltak nyugatra kitörni, de eredménytelenül: az ellenség minden oldalról elzárta útjukat. A franciák a következő három napon át Lille-ben egyre növekvő nyomással szemben folytatták a harcot egyre szűkülő gyűrűben, amíg végül 31-én estére élelem és lőszer híján kénytelenek voltak megadni magukat. Mintegy ötvenezer katona esett így a németek fogságába. Ezek a franciák Molinié tábornok bátor vezényletével négy válságos napon át nem kevesebb, mint hét német hadosztályt tartóztattak fel, és megakadályozták, hogy részt vegyenek a dunkerque-i körzet megtámadásában. Ragyogó helytállásuknak nagy része volt benne, hogy szerencsésebb bajtársaik és a brit expedíciós csapatok megmenekültek.

Megrázó élmény volt számomra, ki mindenért oly súlyos felelősséget viseltem, tehetetlenül nézni ezt a hol felvillanó, hol elsötétülő drámát, amelyet irányítani lehetetlen volt immár, olyannyira, hogy minden beavatkozás alighanem többet ártott volna, mint amennyit használhatott. Nem kétséges, hogy a ránk leselkedő, amúgy is súlyos veszedelmek csak nőttek, amikor szövetségesi hűségből oly sokáig ragaszkodtunk a Weygand-tervhez, és megpróbáltunk a Somme-hoz visszavonulni. Gortnak azt a döntését (amelyet mi gyorsan jóváhagytunk), hogy felhagy a Weygand-tervvel, és a tengerhez vonul, ő és a törzse mesterien hajtotta végre. Tettük mindörökre a brit hadikrónikák ragyogó eseménye marad.

5 / A dunkerque-i szabadulás. 1940. május 26.-június 4.

Május 26-án rövid könyörgő istentiszteleten vettem részt a Westminster-apátságban. Az angolok irtóznak az érzelemnyilvánítástól, ezúttal azonban kórusülésemből nagyon is érezhető volt a gyülekezetben uralkodó magas fokú érzelmi feszültség. És a félelem is. Nem a haláltól, nem a sebesüléstől, nem az anyagi veszteségektől, hanem a vereségtől és Britannia végső pusztulásától.

Kedd volt, május 28-a, és a következő keddig nem mutatkoztam az alsóházban. Nem láttam értelmét semmilyen további nyilatkozatnak, és a képviselők sem adták jelét, hogy igényt tartanának rá. Így is mindenki megértette, hogy hadseregünk sorsa és talán sok minden más is eldől ez alatt az egyetlen hét alatt.

„A Háznak - mondottam - rossz és súlyos hírekre kell felkészülnie. Csak azt mondhatom, hogy bármi történjék is ebben a csatában, nem menthet fel bennünket az alól a kötelességünk alól, hogy megvédelmezzük a világméretű ügyet, amelyre felesküdtünk, és nem foszthat meg attól a meggyőződésünktől, hogy mint történelmünk során már annyiszor, ezúttal is minden sorscsapás és gyötrelem ellenére végül képesek leszünk vereséget mérni ellenségeinkre." A kormány megalakulása óta nem sok minisztertársammal találkoztam a háborús kabineten kívül, s velük is csak személyes ügyekben, ezért most összehívtam alsóházbeli szobámba a kormány tagjait. Vagy huszonöten ültünk az asztalnál. Beszámoltam az események menetéről, minden köntörfalazás nélkül ecseteltem a helyzetet, s azt is, hogy mi forog kockán. Azután szinte mellékesen, minden különösebb nyomaték nélkül ezt mondtam: „Persze, bármi történjék is Dunkerque-nél, folytatni fogjuk a harcot." Erre olyan rokonszenvtüntetés következett, amilyenre igazán nem számítottam, hiszen huszonöt tapasztalt politikus és parlamenti tag volt a teremben, akik a háború előtt a legkülönfélébb - helyes vagy helytelen - álláspontokat képviselték. Egymás után ugrottak talpra, és szaladtak oda hozzám, kiáltoztak és a vállamat veregették. Nem kétséges, hogy ha ekkor méltatlannak bizonyultam volna a nemzet vezetésére, nyomban elcsapnak hivatalomból. Biztos lehettem benne, hogy minden egyes miniszterünk inkább feláldozná életét, egész családját, minden vagyonát, mintsem hogy beadjuk a derekunkat. És ebben az egész Ház, sőt talán az egész nép véleményét képviseltük. A rákövetkező napokban és hónapokban nekem jutott az a feladat, hogy ha a sors úgy hozta, kifejezésre juttassam társaim érzelmeit. Nem esett nehezemre, hiszen a tulajdon érzelmeim is voltak. És ezek a nemes érzelmek az egész szigetországban a fehér izzásig hevültek.

A brit és a francia seregek dunkerque-i evakuálásáról pontos és kiváló beszámolók olvashatók. 20-ától kezdve Ramsay tengernagynak, Dover parancsnokának irányítása alatt egyre gyűltek a nagyobb és kisebb hajók. 26-án 18.57-kor az admiralitás jelt adott a „Dinamó" hadművelet megkezdésére, és az első csapatokat még aznap éjjel hazaszállították. Mióta Boulogne és Calais elesett, csak Dunkerque kikötőjének maradványa és a belga határ mentén húzódó parti föveny maradt a kezünkben. Ekkoriban úgy gondoltuk, hogy két nap alatt legfeljebb negyvenötezer katonát tudunk átszállítani a Csatornán. Másnap, május 27-én hajnalban rendkívüli intézkedéseket határoztunk el, hogy „különleges célra" kis hajókat szerezzünk. E különleges cél a teljes brit expedíciós haderő evakuálása volt. Világos volt, hogy a dunkerque-i kikötőben rakodó nagy hajókon kívül rengeteg kisebbre is szükségünk lesz. H. C. Riggsnek, a hajózási minisztérium munkatársának javaslatára az admiralitás tisztjei Teddingtontól Brightlingsea-ig minden apró kikötőt átkutattak, és vagy negyven használható motoros hajót és motorcsónakot gyűjtöttek össze, s másnap már Sheerness kikötőjében volt valamennyi. Egyúttal összeszedtek mindenféle vízi közlekedésre alkalmas járművet, a londoni kikötőkben állomásozó utasszállítók mentőcsónakjaitól a temzei vontatóhajókig, a jachtoktól a halászcsónakokig, a rakodóhajóktól és az uszályoktól a luxus vitorlásokig. 27-én éjszakára tömegestül indultak útnak a kis hajók a tengeren előbb a kikötőink felé, aztán a dunkerque-i partokra, szeretett hadseregünkhöz.

Amikor már nem kellett titkolózni, az admiralitás szabadjára engedte a déli és délkeleti partok hajósainak spontán felbuzdulását. Mindenki, akinek bármiféle tengeri alkalmatossága volt, akár gőzös, akár vitorlás, megindult Dunkerque felé, s a szerencsére már egy hete elkezdett készülődést hathatósan támogatta a hihetetlen tömegű önkéntes felajánlkozás. 29-én még csak néhány hajó érkezett meg rendeltetési helyére, de ezeket a következő napokban csaknem négyszáz követte, s a kis hajók 31-étől kezdve döntő szerepet játszottak; legalább százezer embert szállítottak el a partoktól a kijjebb horgonyzó nagyobb hajókhoz. Ezekben a napokban nélkülöznöm kellett Pim kapitányt, az admiralitás térképszobájának vezetőjét, s vele együtt néhány más ismerős arcot is. Egy holland *schuit*-ot vettek birtokukba, és a fedélzetén négy nap alatt nyolcszáz katonát szállítottak haza. Az ellenség szüntelen légitámadásaival dacolva összesen mintegy nyolcszázhatvan hajó sietett hadseregünk segítségére: majdnem hétszáz brit, a többi a szövetségeseké.

[...]

Az evakuáció előrehaladtával a parton maradó brit és francia katonaság létszáma rohamosan csökkent, következésképp egyre szűkült a védelmi gyűrű. A tengerpart homokdűnéi között három, négy, öt napon át ezrével táboroztak a katonák, s közben szüntelenül folytatódtak az ellenséges légitámadások. Hitler tévedett, amikor úgy gondolta, hogy a német légierő meg tudja akadályozni a csapatok evakuálását, s következésképp érdemes a hadjárat végső szakaszára tartalékolnia a páncélos alakulatokat. Számítása hibás volt, de nem teljesen alaptalan.

Három tényező hiúsította meg a várakozását. Először, a szüntelen légitámadások igen csekély kárt tettek a tengerparton gyülekező katonák tömegében. A bombák a puha fövenybe fúródtak, s a homok tompította robbanásukat. Eleinte egy-egy tömeges bombatámadás után a katonák meglepődve tapasztalták, hogy alig van halott és sebesült. Mindenütt robbantak a bombák, de alig okoztak kárt. Sziklás partszakaszon összehasonlíthatatlanul súlyosabb lett volna a pusztítás. A katonák egyszer csak kezdték semmibe venni a bombázókat. Nyugodtan és növekvő reménnyel kuporogtak a homokdűnék között. Előttük ott volt a szürke, de barátságos tenger. A tengeren a megmentésükre érkezett hajók, a tengeren túl pedig – a haza.

A második tényező, amit Hitler nem látott előre, pilótáinak tömeges pusztulása volt. A brit és a német légierő minősége végre összeméretett. Vadászgépeink nagy erőfeszítéssel újra és újra őrjáratra indultak a helyszín fölé, és felvették az ellenséggel az egyenlőtlen küzdelmet. Újra és újra rátámadtak a németek vadászgépeire és bombázószázadaira, súlyos veszteségeket okoztak nekik, szétszórták és visszaverték őket. Ez így ment napokig, míg végül a RAF fényes győzelmet nem aratott. Akárhol tűntek is fel a német repülőgépek, s voltak olykor negyvenen, ötvenen is, a brit vadászok nyomban támadásba lendültek, néha egyetlen századnyi kötelékben vagy még kisebb egységekben; és sorozatban lőtték le az ellenséges gépeket: a németek százával vesztették el gépeiket. Az egész hazai légierőt, utolsó féltett tartalékunkat is bevetettük. A vadászpilóták olykor naponta négy bevetésben vettek részt. Az eredmény önmagáért beszélt. A túlerőben lévő ellenség vereséget szenvedett vagy odaveszett, s minden vakmerőség ellenére is alulmaradt, sőt megijedt. Döntő összecsapás volt ez. Nagy kár, hogy odalenn a parton a katonák édeskeveset láttak ebből a tőlük gyakran kilométerekre vagy a felhők felett zajló légi csatából. Mit sem tudtak róla, hogy mekkora veszteségeket szenvedett az ellenség. Ők csak a partot felszaggató bombákat látták, amelyeket a légvédelmükön átjutó gépek szórtak le, azok az ellenséges bombázók, amelyek talán nem is tértek haza onnét. A hadsereg mind nagyobb haragot táplált a RAF ellen, és a Dovernél, majd a Temze kikötőiben partra szálló katonák némelyike tudatlanságában még sértegette is a légierő egyenruhás embereit. Pedig meg kellett volna szorítaniuk a kezüket. De honnan tudhatták volna? A parlamentben aztán gondom volt rá, hogy közhírré tegyem az igazságot.

De a homok előnye és a légi vitézség mind hiábavaló lett volna, ha nincs ott a tenger. Azok a rendelkezések, amelyeket az események sürgető nyomása alatt tíz-tizenkét nappal előre kiadtunk, csodálatos eredményre vezettek. A parton és a vízen tökéletes fegyelem uralkodott. A tenger nyugodt volt. A part és hajók között szorgosan cikáztak oda-vissza a kis hajók, egymás után vették fedélzetükre a fövenyről a vízbe gázoló katonákat, vagy halászták őket ki a tengerből, fittyet hányva a gyakran áldozatokat követelő légitámadásoknak. Már nagy számuk is kudarcra ítélte a légitámadásokat. Ez az egész szúnyog-armada elsüllyeszthetetlen volt. A vereség napjait a dicsőség fénye ragyogta be, mert a szigetország népe egységesnek és legyőzhetetlennek bizonyult. Amíg lesz brit történetírás, a dunkerque-i napok nem merülhetnek feledésbe.

De azért a kis hajók hősi szereplése ne feledtesse velünk, hogy a teher javát a dunkerque-i kikötőben rakodó nagyobb hajók viselték: ezek szállították át csapataink kétharmadát. A főszerepet a veszteséglisták tanúsága szerint a rombolók játszották. És ne hagyjuk említetlenül a személyszállító hajókat sem, a kereskedelmi flottához tartozó személyzetükkel.

Aggódva, de növekvő reménnyel figyeltük, hogyan halad az evakuálás. 27-én este a tengerészeti hatóságok válságosnak ítélték meg Gort lord helyzetét, és Tennant tengerészkapitány az admiralitásról, aki mint rangidős tengerésztiszt Dunkerque-ben átvette az irányítást, jelezte, hogy minden szabad hajót haladéktalanul indítsanak a partok felé, mert „holnap éjjel már nehéz lesz evakuálni". A helyzet súlyosnak, sőt reménytelennek látszott. Rendkívüli erőfeszítésekkel nyolc rombolót és huszonhat más hajót sikerült a helyszínre küldeni. 28-án tetőzött a feszültség, és azután már fokozatosan enyhült a helyzet, mert a RAF segítségével megszilárdítottuk a szárazföldi erők állásait. 29-én sikerült a haditengerészet terveit végrehajtani, de csak nagy veszteségek árán: három romboló és huszonegy más hajó süllyedt el, sok más pedig megrongálódott.

[...]

Május 31-én szükségessé vált, hogy a félreértések elkerülése végett személyes kapcsolatba lépjek a franciákkal, Párizsba utazzam, és összeüljön a legfelsőbb haditanács. A repülőgépen ott volt Attlee, valamint két tábornok, Dill és Ismay is. Magammal vittem továbbá Spears tábornokot, aki 30-án tért vissza Párizsból a legújabb hírekkel. [...]

Ezúttal nem a Quai d'Orsay-ra mentünk, hanem Reynaud hivatalába, a Saint-Dominique utcában lévő hadügyminisztériumba. Attlee-vel és velem szemben csak két francia miniszter ült: Reynaud és Pétain. Ez utóbbi, aki a haditanács alelnöke volt, most először vett részt közös megbeszélésünkön. Polgári öltözéket viselt. Velünk volt a nagykövetünk, valamint Dill, Ismay és Spears, a franciákat Weygand, Darlan, de Margerie kapitány, Reynaud különirodájának a főnöke, és Baudouin úr, a francia háborús kabinet titkára képviselte. [...]

Dunkerque-re tereltem a szót. A franciák a jelek szerint éppen olyan kevéssé tudták, hogy mi történik az északi hadseregekkel, mint mi, hogy mi folyik a fő francia fronton. Amikor beszámoltunk róla, hogy már százhatvanötezer katonát átszállítottunk, köztük tizenötezer franciát, döbbenten néztek ránk. Természetesen észrevételezték, hogy mennyivel többen vannak a britek. Elmagyaráztam, mi ennek a legfőbb oka: a front mögött nagyszámú brit igazgatási alakulat állomásozott, s ezeket már akkor behajózták, amikor az arcvonalról még nem vonhattunk vissza csapatokat. Ezenkívül a franciáknak mindeddig nem volt evakuálási parancsuk. Párizsba jövetelem egyik célja éppen az volt, hogy a francia csapatok ugyanúgy parancsot kapjanak, mint a britek. Az a három brit hadosztály, amely most a középső arcvonalat tartja, fedezni fogja valamennyi szövetséges alakulat evakuálását. A britek ezzel és a tengeri szállítással kívánják ellensúlyozni a szövetségesek várható nagy veszteségeit. Őfelsége kormánya a súlyos vészhelyzetre való tekintettel kénytelen volt elrendelni, hogy Gort lord harcoló csapatai szakadjanak el, és hagyják hátra a sebesülteket. Ha reményünk valóra válik, kétszázezer harcképes katonát tudunk megmenteni. Ez csodaszámba menne. Négy nappal ezelőtt nem mertem volna ötvenezernél többet mondani. Ezután arra is kitértem, milyen szörnyű veszteségeket szenvedtünk felszerelésben. Reynaud elismeréssel szólt a brit haditengerészet és légierő teljesítményéről, én pedig köszönetet mondtam szavaiért. Ezután hosszabban megvitattuk, hogyan lehetne újjászervezni a brit haderőt Franciaországban. [...]

„Nagy-Britannia népe – mondotta Attlee – tisztában van a rá leselkedő veszéllyel, és tudja, hogy német győzelem esetén egész műve odavész. A németek nemcsak az embereket pusztították el, hanem az eszméket is. Népünk ma elszántabb, mint történelme során bármikor." Reynaud köszönetet mondott szavainkért. Ő biztos benne, mondta, hogy a német nép harci szelleme korántsem áll olyan magas szinten, mint a hadsereg pillanatnyi sikerei alapján gondolnánk. Ha Franciaország Nagy-Britannia segítségével képes volna kitartani a Somme mentén, s ha az amerikai ipar kiegyenlítené a fegyverzetek egyenlőtlenségét, akkor biztosak lehetnénk a győzelemben. Mint kifejezte magát, igen-igen hálás, amiért újból megígértem, hogy ha az egyik ország elbukna, a másik folytatná a harcot.

Azzal a hivatalos tárgyalás véget ért. Amikor felálltunk az asztaltól, a vezetők némelyike egészen más hangulatban folytatta a beszélgetést a félkör alakú ablakmélyedésben. Pétain marsall volt a hangadó. A mellettem álló Spears segített ki, amikor francia tudásom cserbenhagyott, és egyúttal maga is hozzászólt a vitához. A fiatal de Margerie kapitány azt fejtegette, hogyan folytathatnák a franciák a harcot Afrikában. De Pétain marsall közönyös és komor magatartásából arra következtettem, hogy ő a különbékére hajlik. Személyiségének súlyával, hírnevével és azzal, hogy oly derűsen fogadta a lesújtó eseményeket, szavaitól függetlenül is ellenállhatatlan hatást tett azokra, akik igézete alatt álltak. Egyik honfitársa, már nem emlékszem, ki, a franciák csiszolt stílusában úgy fejezte ki magát, hogy a katonai kudarcok halmozódása bizonyos körülmények között esetleg külpolitikai fordulatot kényszeríthet rá Franciaországra. Spears ekkor a helyzet magaslatára emelkedett, és szavait elsősorban Pétain marsallhoz intézve tökéletes franciasággal így szólt: „Gondolom, tudja, marsall úr, hogy ez blokádot jelentene." „Az bizony alighanem elkerülhetetlen volna" - szólt közbe valaki. Spears azonban ekkor vágta Pétain szemébe: „Nemcsak blokádot jelentene, hanem a németek kezén lévő valamennyi francia kikötő bombázását is." Örültem, hogy ez elhangzott. Jómagam ismét azt mondtam, amit már annyiszor: akármi történik is, akárhányan teszik is le a fegyvert, mi folytatni fogjuk a harcot. [...]

Dunkerque-nél május 31-én és június 1-jén tetőztek az események, de még nem értek véget. Ezen a két napon több mint százharminckétezer katonát tettünk partra Angliában, s csaknem egyharmadukat heves légitámadással és ágyútűzzel dacolva kis hajók vették fedélzetükre a part mentén. Június 1-jén hajnalban az ellenséges bombázók a legnagyobb erőket vetették be, gyakran éppen akkor, amikor vadászgépeink üzemanyagért a támaszpontjukra repültek. Ezek a támadások súlyos emberveszteséget okoztak a zsúfolt hajókon, s ezen az egy napon csaknem annyi emberünk veszett oda, mint az egész előző héten. A légitámadások, az aknák, a gyorsnaszádok és más egységek harmincegy hajónkat süllyesztették el, további tizenegyet pedig megrongáltak. A szárazföldön az ellenség növekvő nyomást fejtett ki a hídfőre, és mindent megpróbált, hogy áttörjön. A szövetséges utóvéd kétségbeesett erőfeszítéssel tartóztatta fel.

A kiürítés befejező szakaszát nagy hozzáértéssel és pontossággal hajtották végre. Addig állandó rögtönzésre kényszerültünk, ezúttal azonban végre lehetővé vált, hogy előre tervezzünk. Június 2-án hajnalra az egyre szűkülő hídfőt védelmező jelentős francia haderő oldalán körülbelül négyezer brit katona maradt Dunkerque külső övezetében két védelmi és tizenkét páncéltörő ágyúval. Ekkor már csak éjszaka tudtuk folytatni a kiürítést, és Ramsay tengernagy elhatározta, hogy sötétedés után minden rendelkezésre álló hajót a kikötőbe irányít. A vontatókon és a kis hajókon kívül negyvennégy hajó indult útnak azon az estén Angliába, köztük tizenegy romboló és tizennégy aknaszedő. Negyven francia és belga hajó is csatlakozott hozzájuk. Éjfélre behajózták a brit utóvédet.

De ezzel még nem ért véget a dunkerque-i történet. Sokkal több francia katonát tudtunk volna elszállítani azon az éjszakán, mint amennyi ott volt. Így aztán hajnalban, amikor hajóinknak – némelyiknek üresen – vissza kellett vonulniuk, sok francia csapat maradt a parton, jelentős részük még mindig harcban az ellenséggel. Még egy utolsó erőfeszítést kellett tehát tenni. Jóllehet a hajók legénysége a végsőkig kimerült már, felhívásunk meghallgatásra talált. Június 4-én 26 175 francia katona szállt partra Angliában, és közülük huszonegyezer brit hajókról. Több ezer francia, sajnos, odaát maradt, s tovább harcolt az egyre zsugorodó hídfőben, amíg 4-én reggel az ellenség be nem hatolt a külvárosba. Vitézül, bátran harcoltak, és sok-sok napon át fedezték brit és francia bajtársaik visszavo-

Az Angliában partra tett brit és szövetséges csapatok[1]

Nap	A parti fövenyről	Dunkerque kikötőjéből	Összesen	Az előző napival együtt
május 27.	0	7 669	7 669	7 669
28.	5 930	11 874	17 804	25 473
29.	13 752	33 558	47 310	72 783
30.	29 512	24 311	53 823	126 606
31.	22 942	45 072	68 014	194 620
június 1.	17 348	47 081	64 429	259 049
2.	6 695	19 561	26 256	285 305
3.	1 870	24 876	26 746	312 051
4.	622	25 553	26 175	338 226
Összesen	98 671	239 555	338 226	

---

[1] Az adatok az admiralitás nyilvántartása alapján készültek. A hadseregügyi minisztérium kimutatása szerint összesen 336 427 katona szállt partra Angliában. (A szerző jegyzete.)

nulását. A következő esztendőket fogságban töltötték. Ne felejtsük, hogy a dunkerque-i utóvéd helytállása nélkül sokkal súlyosabb körülmények között kellett volna hozzálátnunk a szigetország védelmét és a végső győzelmet szolgáló brit hadsereg újjáteremtéséhez.

Végül, június 4-én 14.23-kor az admiralitás a franciákkal összhangban bejelentette, hogy a „Dinamó" hadművelet végrehajtása befejeződött.

A parlament június 4-én ült össze, és az én feladatom volt, hogy előbb nyilvános, majd zárt ülésen ismertessem az elmúlt napok teljes történetét. Itt most elég lesz beszédem néhány részletét idézni. Nemcsak a mi népünknek, hanem az egész világnak fontos volt tudomására hozni, hogy eltökéltségünknek szilárd alapja van, s elhatározásunk, hogy folytatjuk a harcot, nem pusztán elkeseredett gesztus. Helyénvaló volt azt is kifejtenem, hogy én magam miért bízom a győzelemben.

Nagyon vigyázzunk, nehogy csapataink megmenekülését győzelemnek tüntessük fel! Evakuálással nem lehet háborút nyerni. De említsük meg, hogy volt azért e visszavonulás közben győzelmünk is. Légierőnk aratta. Sok hazatérő katonánk nem láthatta harc közben a légierőt, csak azokkal a bombázókkal találkozott, amelyek elkerülték a légierő ellentámadását. E katonák lebecsülik repülőink teljesítményét. Sok szóbeszédet hallottam erről, ezért tartom szükségesnek, hogy külön is kitérjek rá. Hadd mondjam el, mi is történt. Nagy mérkőzése volt ez a brit és a német légierőnek. Lehetett-e nagyobb céljuk a németeknek a levegőben, mint hogy meghiúsítsák az evakuálást, elsüllyesszék a partoknál összegyűlt ezernél is több hajót? Lehetett-e más fontos cél, amely ennél nagyobb hatást tett volna a háború egész menetére? Mindent megtettek, hogy elérjék, de mi visszavertük őket, meghiúsítottuk próbálkozásaikat. Sikerült hazaszállítanunk a hadsereget, és négyszeresen megfizettek a nekünk okozott veszteségekért. ... Minden repülőgéptípusunk, minden egyes pilótánk erősebbnek bizonyult a harcban.

Ha arra gondolok, hogy mennyivel előnyösebb helyzetben venné fel a légierő a harcot, ha a szárazföldről indított támadással szemben kellene megvédenie szigetországunkat, ki kell jelentenem: ezekben a tényekben szilárd alapot látok a bizakodásra. Elismeréssel adózom fiatal repülőinknek. Néhány ezer páncélos rohama erő-

sen visszavetette a nagy francia hadsereget, és zavart okozott soraiban. Nem lehetséges akkor, hogy néhány ezer repülő tudása és odaadása fogja megvédelmezni a civilizált világot?

Azt halljuk, hogy Hitler a brit szigetek megszállását tervezi. Előtte sokan mások is foglalkoztak már ezzel a gondolattal. Amikor Napóleon a lapos fenekű hajóival és a Grande Armée-jával Boulognenál állt egy éven át, valaki azt mondta neki: „Angliában sok a keserű fű." Most pedig, hogy a brit expedíciós haderő hazatért, bizonyára még több van belőle.

A partraszállás elleni védelem szempontjából természetesen nagy súllyal esik a latba, hogy egyelőre összehasonlíthatatlanul nagyobb haderő állomásozik a szigetünkön, mint akár ebben a háborúban, akár az előzőben bármikor. De nem lesz mindig így. Nem érjük be védekező háborúval. Kötelezettségeink vannak szövetségesünk iránt. Gort Lordnak, a hős főparancsnoknak a vezetése alatt ismét fel kell állítanunk és fel kell fegyvereznünk a brit expedíciós haderőt. Ez már meg is kezdődött. De addig is a hazai védelmi rendszer szervezettségét olyan magas szintre kell emelnünk, hogy a hatékony biztonságot a lehető legkisebb létszámmal szavatolhassuk, s hogy a lehető legnagyobb méretű támadó hadműveletekre legyünk képesek. Máris ezen dolgozunk.

Beszédem befejező része, mint ahogy látható lesz, jókor jött és fontosnak bizonyult az Egyesült Államok döntéseinek szempontjából:

Európa nagy területe, számos régi, nagy hírű állama a Gestapo karmai között van ugyan, és talán újabb országok kerülnek a gyűlöletes náci uralom alá, mi azonban nem rettenünk meg, nem adjuk fel a harcot. Végigvívjuk a csatát. Harcolni fogunk Franciaországban, harcolni fogunk a tengereken és az óceánokon. Egyre növekvő önbizalommal és egyre növekvő erővel fogunk harcolni a levegőben; megvédjük szigetünket, bármi legyen is az ára. Harcolni fogunk a tengerpartokon, harcolni fogunk a partraszállási helyeken, harcolni fogunk a földeken és a városokban, harcolni fogunk a hegyekben. Soha nem adjuk meg magunkat, s még ha szigetünk jelentős részét vagy akár egészét leigázná és kiéheztetné is az ellenség – bár ezt egy pillanatig sem hiszem –, tengeren túli birodalmunk a brit flotta *fegyvereinek oltalma alatt akkor is folytatná a harcot, amíg Isten akaratából a hatalmas Újvilág minden hatalmával és erejével el nem indulna, hogy megmentse és felszabadítsa az Óvilágot.*

6 / Tülekedés a zsákmányért

[...] Abban a válságos helyzetben, amelybe a szerencsétlen franciaországi csata sodort bennünket, miniszterelnökként nyilvánvaló kötelességemnek tartottam, hogy megpróbáljam Olaszországot minden erővel távol tartani a konfliktustól. Nem tápláltam hiú ábrándokat, de nyomban minden lehetőséget felhasználtam és minden befolyásomat latba vetettem az ügy érdekében. A Mussolinihoz címzett alább következő felhívást, amely a római válasszal együtt két évvel később, egészen más helyzetben került nyilvánosságra, hat nappal miniszterelnöki kinevezésem után fogalmaztam a kabinet kérésére.

A miniszterelnök Mussolini úrnak *1940. máj. 16.*
Most, hogy átvettem miniszterelnöki és honvédelmi miniszteri hivatalomat, római találkozásainkra visszagondolva fontosnak tartom, hogy a szemlátomást rohamosan mélyülő szakadékon át jóakaratú szóval szóljak Önhöz mint az olasz nemzet fejéhez. Késő volna megakadályozni, hogy Britannia és Olaszország népét véráradat válassza el egymástól? Megtehetjük persze, hogy súlyos sértésekkel halmozzuk el egymást, sőt vérszomjasan egymás torkának eshetünk, s összecsapásunk elsötétítheti az eget a Földközi-tenger fölött. Ha Ön így határoz, így lesz; én azonban kijelentem, hogy sohasem voltam Olaszország nagyságának ellensége, s az olaszok legelső törvényhozója ellen sem tápláltam szívemben gyűlöletet. Hiú vállalkozás volna megjósolni, hogyan végződnek majd az Európa-szerte dúló nagy csaták, de abban bizonyos vagyok, hogy bármi történik is a kontinensen, Anglia nem áll meg félúton, s ahogy már máskor is megtette, egyedül folytatja a harcot. Meglehetős bizonyossággal állíthatom, hogy az Egyesült Államok, sőt az egész amerikai földrész növekvő mértékben siet majd segítségünkre.
Kérem, higgye el, nem a gyengeség, nem a félelem sugallja, hogy ünnepélyes felhívással forduljak Önhöz a jövő színe előtt. Minden más történelmi szózatnál nagyobb erővel fakad a századok mélyé-

ről a tiltó parancs: a latin és a keresztyén civilizáció közös örökösei ne rontsanak egymásnak gyilkos szándékkal. Tisztelettel és megbecsüléssel kérem, hallgasson e történelmi parancsra, mielőtt még felharsanna a végzetes kürtjel. Mi sohasem fogjuk megfújni azt a kürtöt.

A válasz kíméletlenül hangzott. De legalább világos volt:

Mussolini a miniszterelnöknek *1940. máj. 18.*
Üzenetére válaszolva emlékeztetem rá, hogy Ön is bizonyosan tisztában van vele, milyen súlyos történelmi és jelenkori okok sorolták országainkat két egymással szemben álló táborba. Nem kívánok messzire visszamenni az időben, mindössze 1935-ig, amikor az Önök kormánya szankciókat kezdeményezett Genfben Olaszországgal szemben, amiért hazám is szeretett volna helyet kapni az afrikai nap alatt, mégpedig anélkül, hogy akár az Önök érdekeit, akár mások területét a legcsekélyebb mértékben is megsértette volna. Emlékeztetem továbbá arra is, hogy Olaszország a szó szoros értelmében szolgasorban sínylődik saját tengeri vizein. Ha az Ön kormánya írásban vállalt kötelezettségének eleget téve üzent hadat Németországnak, akkor bizonyára meg fogja érteni, hogy az olasz politikát ma és holnap, bármilyen események következzenek is be, ugyanilyen becsületérzés és az olasz–német szerződésben vállalt kötelezettségeknek ugyanilyen tisztelete vezeti.

Ettől a pillanattól fogva nem lehetett kétségünk afelől, hogy Mussolini az első adandó alkalommal be fog lépni a háborúba. Elhatározása már akkor megérett, amikor nyilvánvalóvá vált, hogy a francia seregek vereséget szenvednek. Május 13-án közölte Cianóval, hogy egy hónapon belül hadat üzen Franciaországnak és Nagy-Britanniának. Az olasz vezérkari főnökökkel május 29-én hivatalosan tudatták a Ducénak azt az elhatározását, hogy június 5-e után az első adandó alkalommal hadat üzen. Hitler kérésére ezt az időpontot június 10-ére halasztották.

Május 26-án, amikor még nem dőlt el az északi seregek sorsa, és senki sem tudhatta biztosan, hogy akár csak egy részük is megmenekül-e, Reynaud átrepült Angliába, hogy megvitassa velünk ezt a minket is erősen foglalkoztató kérdést. Az olasz hadüzenet minden pillanatban várható volt, valamint az is, hogy Franciaországban újabb fronton lángolnak majd fel a harcok, és délről új, mohó ellenség támad rá. Megvásárolhatjuk-e valamivel Mussolinit? Ezt a kérdést tette fel Reynaud. Én nem hittem, hogy akár csak a legcsekélyebb esélyünk is volna rá, és mindaz, amivel a francia miniszterelnök érvelt, csak tovább erősítette meggyőződésemet, hogy a vállalkozás reménytelen. Reynaud-ra azonban odahaza nagy nyomás nehezedett, mi pedig természetesen mindent meg akartunk tenni szövetségesünkért most, amikor legerősebb fegyvere, a hadsereg darabokra tört a kezében. Reynaud részletes beszámolót közöl erről a látogatásról, kiváltképpen pedig tárgyalásairól.[1] Az üléseken Halifax, Chamberlain, Attlee és Eden is részt vett. A súlyos tényeket nem kellett bemutatni a résztvevőknek, Reynaud azonban köntörfalazás nélkül utalt rá, hogy Franciaország esetleg kilép a háborúból. Ő maga, mondotta, folytatná a harcot, de nem zárható ki, hogy csakhamar mások állnak a helyére, olyanok, akiknek más a vérmérsékletük.

A francia kormány kezdeményezésére már május 25-én közös üzenetben kértük Roosevelt elnök közbenjárását. Nagy-Britannia és Franciaország felhatalmazta az Elnököt arra a kijelentésre, hogy mi megértjük a Földközi-tenger térségével kapcsolatban ellenünk emelt olasz panaszokat, hajlandók vagyunk azonnal megtárgyalni minden ésszerű igényt, továbbá a szövetségesek hozzájárulnak, hogy Olaszország a hadviselő felekkel egyenrangú partnerként vegyen részt a békekonferencián, az újonnan kötendő megállapodások végrehajtásának ellenőrzésével pedig az Elnököt bízzuk meg. Roosevelt elnök eleget is tett kérésünknek, de az olasz diktátor nyersen elutasította a javaslatait. Amikor Reynaud-val összeültünk, már előttünk volt az olaszok válasza. A francia miniszterelnök ekkor részletesebb javaslatokat indítványozott. Mivel Olaszország arra panaszkodott, hogy „szolgasorban sínylődik saját tengeri vizein”, nyilvánvaló, hogy javaslatainknak Gibraltár és Szuez státusára is ki kell terjedniük. Franciaország a maga részéről hajlandó volt hasonló engedményeket tenni Tunisz jogállását illetően.

Sehogyan sem tudtunk megbarátkozni ilyen elgondolásokkal. Nem mintha helytelen lett volna vizsgálat tárgyává tenni a javaslatokat, vagy mintha nem lett volna érdemes akár súlyos árat is fizetni azért, hogy Olaszországot távol tartsuk a háborútól. Személy szerint azonban úgy éreztem, hogy szorult helyzetünkben semmi olyant nem nyújthatunk Mussolininak, amit vereségünk esetén amúgy is meg ne szerezhetne magának, vagy meg ne kapna Hitlertől. Nehéz alkudozni, ha az embernek a torkán a kés. Ha egyszer elkezdünk tárgyalni, hogy megszerezzük a Duce jóindulatát, végül olyan helyzetbe kerülünk, hogy már nem lesz erőnk folytatni a harcot. Minisztertársaim merevek és elutasítóak voltak. Valamennyiünknek sokkal inkább azon járt az eszünk, hogy mihelyt Mussolini hadat üzen, bombázni fogjuk Milánót és Torinót, és majd meglátjuk, mit szól hozzá. A lelke mélyén Reynaud sem volt más véleményen, és szemlátomást beadta a derekát, vagy legalábbis belenyugodott a megváltoztathatatlanba. [...]

---

[1] Reynaud, *i. m.* II. 200.

Mindez nem akadályozta meg a francia kormányt abban, hogy néhány nappal később a saját szakállára közvetlenül Olaszországhoz forduljon, és területi engedményeket ajánljon fel. Mussolini azonban megvetéssel fogadta az üzenetet. „Nem mutatott érdeklődést azirányt – mondta Ciano június 3-án a francia nagykövetnek –, hogy békés tárgyalások útján szerezzen francia területeket. Elhatározta, hogy háborút indít Franciaország ellen."[1] Vagyis az történt, amire számítottunk.

[...]

Hiába volt az Egyesült Államok minden erőfeszítése, amiről Cordell Hull oly lenyűgöző beszámolót közöl emlékirataiban,[2] Mussolinit semmi sem téríthette le a maga választotta útról. Mire az újabb támadás bekövetkezett, jócskán felkészültünk már, hogy szembenézzünk az új bonyodalmakkal. Június 10-én 16.45-kor az olasz külügyminiszter közölte a brit nagykövettel, hogy aznap éjféltől fogva Olaszország hadban állónak tekinti magát az Egyesült Királysággal. Hasonló tartalmú üzenetet intéztek a francia kormányhoz is. Amikor Ciano átadta jegyzékét a francia nagykövetnek, François-Poncet az ajtóban megjegyezte: „Majd maguk is meglátják, hogy milyen kegyetlen főnök a német."

Római irodájának erkélyéről Mussolini bejelentette a kivezényelt tömegnek, hogy Olaszország hadba lépett Franciaország és Nagy-Britannia ellen. Mint Ciano később állítólag mentegetőzve megjegyezte, „olyan alkalom volt ez, amely ötezer évente egyszer, ha adódik". Lehet, hogy ritka az ilyen alkalom, de nem szükségképpen jó is.

---

[1] Reynaud, *i. m.* II. 205.

[2] Cordell Hull: *The Memoirs.* I–II. London, 1948. I. 56. fej.

Az olaszok az Alpokban rögtön megtámadták a francia csapatokat, Nagy-Britannia pedig viszonozta a hadüzenetet. A Gibraltárnál feltartóztatott öt olasz hajót elkoboztuk, a haditengerészet pedig parancsot kapott, hogy fogja el és kísérje biztos kikötőbe a tengereken tartózkodó olasz hajókat. Angliából felszálló bombázószázadaink, amelyek a hosszú út miatt csak könnyű terhet vihettek magukkal, 12-én éjjel ledobták első bombáikat Torinóra és Milánóra. Türelmetlenül vártuk, hogy rendelkezésünkre álljanak a marseille-i francia repülőterek, és onnan nagyobb rakományokat indíthassunk útnak.

Talán érdemes most kitérnünk a rövid francia-olasz hadjáratra is. Az Alpok hágói és a Riviéra partvonala mentén a franciák mindössze három hadosztályt és további három hadosztálynyi erődcsapatot állítottak szembe az Umberto herceg parancsnoksága alá rendelt, harminckét hadosztályból álló nyugati olasz seregek csoportjával. Ráadásul a franciák hátát csakhamar átvágták a Rhône völgyében nagy sebességgel előretörő német páncélos erők. Az olaszokat mégis feltartóztatták, sőt állóháborúra kényszerítették az új front minden pontján, s a francia hegyivadászok még Párizs eleste és Lyon elfoglalása után is tartották magukat. Amikor június 18-án Hitler és Mussolini találkozott Münchenben, a Ducénak nemigen volt mivel dicsekednie. Ezért június 21-én újabb olasz támadás indult. A francia hegyi állások azonban áthatolhatatlannak bizonyultak, a Nizza felé indított nagy olasz támadást pedig Menton külvárosában megállították. De jóllehet a francia hadsereg a délkeleti határon megvédte becsületét, a németek olyan mélyen hatoltak be mögéje, hogy a további harc lehetetlenné vált, és amikor Franciaország fegyverszünetet kötött Németországgal, egyúttal az ellenségeskedések beszüntetését kérte Olaszországtól is. Ennek a tragédiának az elbeszélése hadd záruljon azzal a levéllel, amit a szerencsétlen Ciano írt nekem nem sokkal azelőtt, hogy apósának, Mussolininak a parancsára kivégezték.

Signor Churchill! *Verona, 1943. december 23.*

Bizonyára nem fogja meglepni, hogy most, halálom órájának közeledtével Önhöz fordulok, akiben egy keresztes háború bajnokát *csodálom, jóllehet egykor igazságtalan kijelentésre ragadtatta magát ellenem.*

Sohasem voltam Mussolini bűntársa abban az országunk és az emberiség elleni gaztettben, hogy Németország oldalán viseltünk hadat. Éppen ellenkezőleg. Augusztusban azért tűntem el Rómából, mert a németek meggyőztek róla, hogy gyermekeim közvetlen veszélyben vannak. Azt ígérték, hogy Spanyolországba visznek, ezzel szemben családommal együtt akaratom ellenére Bajorországba deportáltak. Immár csaknem három hónapja Verona börtöneiben tartanak, az SS barbár bánásmódjának kiszolgáltatva. A vég közel, és tudatták velem, hogy halálomról néhány napon belül meghozzák a döntést, ez a halál pedig sem több nem lesz, sem kevesebb, mint megszabadulás a mindennapos kínszenvedéstől. Inkább választom a halált, semmint hogy tanúja legyek a barbár uralom alá hajtott Itália szégyenének és helyrehozhatatlan romlásának.

A bűn, amiért most bűnhődnöm kell, az, hogy végignéztem és belecsömörlöttem, ahogy Hitler és a németek hideg fővel, kegyetlenül és cinikusan készültek erre a háborúra. Én voltam az egyetlen külföldi, aki közelről figyelhette, miként készült fel e gyűlöletes banditák klikkje, hogy véres háborúba taszítsa a világot. Most, ahogy a gengsztervilág törvényei előírják, meg akarnak szabadulni a veszélyes tanútól. De elszámították magukat, mert már jó ideje biztonságba helyeztem naplómat és más okmányokat, amelyek nálam ékesszólóbban bizonyítják majd, mekkora bűnöket követtek el azok az emberek, akikkel később Mussolini, ez a minden erkölcsi értéket semmibe vevő, hiú, tragikus és hitvány báb szövetkezett.

Mindent úgy rendeztem, hogy halálom után ezek a dokumentumok, amelyek létéről Sir Percy Loraine már római küldetése idején is tudott, mielőbb eljussanak a szövetséges sajtóhoz.

Lehet, hogy amit ma nyújthatok Önnek, édeskevés, de ezen és életemen kívül nem nyújthatok semmit a béke és az igazságosság ügyének, amelynek diadalában fanatikusan hiszek.

Azt kívánom, hogy e tanúvallomásom kerüljön nyilvánosságra, hadd tudja meg a világ, hadd tanuljon meg gyűlölni és emlékezni, azok pedig, akiknek a jövőről kell dönteniük, vegyék tudomásul, hogy Itália balsorsáért nem az ország népe a felelős, hanem egyetlen ember szégyenletes magatartása.

Őszinte tisztelője
G. Ciano

Bejelentették, hogy Roosevelt elnök 10-én este beszédet mond. Éjfél körül néhány tiszt társaságában hallgattam meg a beszédet az admiralitás hadműveleti termében; még akkor is ott dolgoztam. Amikor elhangzottak az Elnök Olaszországról szóló metsző szavai: „A mai napon, 1940. június 10-én a tőrt tartó kéz szomszédjának hátába döfte a fegyvert", elégedett moraj futott végig a termen. Eszembe jutott ugyan, hogy vajon hogyan szavaznak ezután az amerikai olaszok a közelgő elnökválasztáson, de tudtam, hogy Roosevelt igen tapasztalt pártpolitikus, ámbár az is igaz, hogy elhatározásaiért sohasem félt kockáztatni. Remek beszéd volt, csupa tűz, és nekünk a remény üzenetét hozta. Még azon melegében, mielőtt lefeküdtem volna, s amíg még a beszéd hatása alatt voltam, hálámat fejeztem ki az Elnöknek. [...]

Megkezdődött a tülekedés a zsákmányért. De nem Mussolini volt az egyetlen éhes vad, amely prédára lesett. A sakálhoz csatlakozott a medve is.

Az előző könyvben már volt róla szó, hogyan alakultak az angol-szovjet kapcsolatok a háború kitöréséig, s hogy amikor az oroszok megtámadták Finnországot, ellenségesre vált a viszony, s csaknem bekövetkezett a szakítás Franciaországgal és Nagy-Britanniával. Németország és Oroszország ez idő tájt oly szorosan együttműködött, amennyire mélységes érdekellentéteik csak engedték. Hitlernek és Sztálinnak, totalitárius vezetők lévén, sok közös vonásuk volt, és kormányzati rendszerük is hasonlított egymáshoz. Molotov minden jelentős fogadáson széles mosollyal üdvözölte Schulenburg grófot, a német nagykövetet, és mézesmázos modorban, készségesen helyeselte a német politikát és Hitler katonai intézkedéseit. Amikor a németek megrohanták Norvégiát, kijelentette (április 9-én), hogy a szovjet kormány megértéssel viseltetik azok iránt a lépések iránt, amelyekre Németország kényszerült. Az angolok bizony túl messzire mentek. Semmibe vették a semleges országok jogait... *„Németország védelmi intézkedéseihez teljes sikert kívánunk."*[1] Hitlernek gondja volt rá, hogy már május 10-én reggel tájékoztassa Sztálint a Franciaország és a semleges Németalföld elleni támadásáról. „Felkerestem Molotovot - írta Schulenburg -, kedvezően fogadta a hírt, és hozzátette: megérti, hogy Németországnak meg kell védenie magát az angol–francia támadás ellen. Közölte, hogy nem kételkedik sikerünkben."[1]

---

[1] *Nazi-Soviet Relations*, id. kiad. 138.

Jóllehet ezek a nyilatkozatok csak a háború után kerültek napvilágra, mi már akkoriban sem tápláltunk illúziókat az oroszok magatartása iránt. Mindazonáltal türelmesen igyekeztünk helyreállítani a jó kapcsolatot Oroszországgal, bíztunk az események kedvező alakulásában és az alapvető orosz–német ellentétekben. Úgy láttuk helyesnek, ha Sir Stafford Cripps moszkvai nagykövetként kamatoztatja képességeit. Jó szívvel vállalta ezt a nyomasztó és semmi jóval nem kecsegtető feladatot. Akkoriban nem láttuk tisztán, hogy a szovjet kommunisták még a toryknál és a liberálisoknál is hevesebben gyűlölik a baloldali politikusokat. Minél közelebb áll valaki érzelmileg a kommunizmushoz, annál veszedelmesebb a szovjetek szemében, hacsak be nem lép a pártba. A szovjet kormány hajlandó volt Crippset fogadni, és a következőképp magyarázta meg ezt az elhatározását náci partnereinek: „A Szovjetunió – írta Schulenburg Berlinbe május 29-én – gumit és ónt akar Angliától fáért cserébe. Cripps küldetése nem ad okot aggodalomra, mivel nincs okunk kételkedni benne, hogy a Szovjetunió lojális magatartást tanúsít irántunk, s mivel az Angliával kapcsolatos szovjet politika iránya nem változott, következésképp Németországot és Németország létfontosságú érdekeit nem fenyegeti veszély. Semmi sem utal rá, hogy a legutóbbi német sikerek nyugtalanságot vagy félelmet keltettek volna a szovjet kormányban."[2]

Sztálinnak lett volna oka rá, hogy elgondolkodjon Franciaország összeomlásán, a francia hadsereg és minden nyugati ellenállás szétverésén, a jelek szerint azonban a szovjet vezetők nem figyeltek fel rá, milyen súlyos veszélyek leselkednek rájuk. Június 18-án, amikor a franciák már teljes vereséget szenvedtek, Schulenburg a következőt jelentette: „Molotov ma este hivatalába kéretett, és a legmelegebben gratulált a szovjet kormány nevében a német fegyveres erők *ragyogó sikeréhez.*"[3] Majdnem pontosan egy évvel később ugyanezek a fegyveres erők a szovjet kormány legnagyobb meglepetésére tűz- és vasözönnel árasztották el Oroszországot. Immár tudjuk, hogy alig négy hónappal később Hitler meghozta a végleges döntést, hogy irtóháborút indít a szovjetek ellen, s megkezdte az üdvözölt német seregek hosszú, nagyszabású átcsoportosítását keletre. E hibás számításnak és korábbi magatartásának emléke egy percre sem akadályozta meg a szovjet kormányt és világszerte tevékenykedő kommunista ügynökeit és szövetségeseit abban, hogy harsányan követeljék a második front megnyitását, márpedig ebben vezető szerepet kellett játszania Nagy-Britanniának, amelyet annak idején végromlásra és szolgasorsra ítéltek.

---

[1] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 142.
[2] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 143.
[3] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 154.

Mi azonban helyesebben ítéltük meg a jövőt, mint ezek a hidegvérű számítók, és világosabban láttuk érdekeiket és a rájuk váró veszélyeket, mint ők maguk. Ekkor fordultam első ízben Sztálinhoz.

A miniszterelnök Sztálin úrnak *1940. jún. 25.*
Most, amikor Európa arculata óráról órára változik, szeretném felhasználni az alkalmat, hogy Őfelsége új nagykövete bemutatkozó látogatást tesz Önnél, s arra kérem megbízottunkat, hogy adja át Önnek üzenetemet.
Földrajzilag országaink Európa két ellenkező végében terülnek el, kormányzati rendszereinkről pedig elmondható, hogy egészen eltérő politikai gondolkodást tükröznek. Hitem szerint azonban mindez nem akadályozza meg szükségképpen, hogy országaink között nemzetközi téren összhang legyen, és kapcsolataink kölcsönösen előnyösen alakuljanak.
A múltban – sőt, éppen a közelmúltban – kapcsolatainkat, el kell ismernünk, kölcsönös gyanakvás gátolta. Az elmúlt év augusztusában a szovjet kormány úgy döntött, hogy a Szovjetunió érdekeinek az felel meg, ha megszakítja velünk folytatott tárgyalásait, és szoros kapcsolatra lép Németországgal. Így Németország szinte éppen akkor vált az Önök barátjává, amikor a mi ellenségünkké.
Időközben azonban új tényező lépett működésbe, s bátorkodom úgy vélni, hogy kívánatos a két ország korábbi kapcsolatát helyreállítani, és lehetővé tenni, hogy szükség esetén konzultáljunk egymással a közös érdeklődésre szükségképpen számot tartó európai ügyekről. Egész Európának – országainkat is beleértve – ma arra a kérdésre kell választ találnia, hogyan reagáljanak államai és népei az európai német hegemónia lehetőségére.
Minthogy országaink nem Európában, hanem Európa szélein terülnek el, a helyzet különleges. Több lehetőségünk van rá, mint másoknak, a kevésbé szerencsés fekvésűeknek, hogy szembeszálljunk

a német hegemóniával, és mint Ön is tudja, a brit kormánynak elhatározott szándéka, hogy teljes mértékben kihasználja országa földrajzi fekvését és nagy erőforrásait a cél érdekében.

Nagy-Britannia politikája két fő célt tűz maga elé. Az első, hogy a náci kormány szándékát meghiúsítva elhárítsa a német uralom veszélyét, a másik, hogy egész Európát felszabadítsa a fokozatosan ránk telepedő német uralom alól.

Csakis a Szovjetunió ítélheti meg, hogy Németország európai hegemón törekvései fenyegetik-e a Szovjetunió érdekeit, s ha igen, hogyan oltalmazhatók meg legjobban ezek az érdekek. Én azonban úgy érzem, az Európa és az egész világ sorsát érintő válság súlyossága felhatalmaz rá, hogy Ön elé tárjam, miképpen ítéli meg a brit kormány a helyzetet. Ily módon, remélem, kizárható, hogy a szovjet kormány és Sir Stafford Cripps esetleges tárgyalásain félreértések támadjanak Őfelsége kormányának politikájával és azzal a készségével kapcsolatban, hogy a szovjet kormánnyal teljes alapossággal megvitassa azokat a súlyos problémákat, amelyeket Németország okoz azzal, hogy módszeresen és fokozatosan meg akarja hódítani és magába akarja olvasztani Európát.

Választ persze nem kaptam. Nem is vártam. Sir Stafford Cripps baj nélkül megérkezett Moszkvába, és még Sztálin is fogadta, ha hivatalos és hűvös légkörben is.

Időközben a szovjet kormány azzal volt elfoglalva, hogy kivegye részét a zsákmányból. Június 14-én, Párizs elestének napján Moszkva ultimátumot intézett Litvániához, s ebben azzal vádolta a balti államokat, hogy katonai összeesküvést szőnek a Szovjetunió ellen, továbbá gyökeres kormányátalakítást és katonai engedményeket követelt. Június 15-én a Vörös Hadsereg katonái bevonultak az országba, Smetona elnök pedig Kelet-Poroszországba menekült. Léttország és Észtország ugyanilyen elbánásban részesült. E kis országoknak szovjetbarát kormányt kellett felállítaniuk és szovjet helyőrségeket kellett bebocsátaniuk. Ellenállásról szó sem lehetett. Lettország elnökét Oroszországba hurcolták, Visinszkij pedig a helyszínre érkezett, hogy kinevezze az ideiglenes kormányt és lebonyolítsa az új választásokat. Észtországban ugyanezt a mintát követték. Június 19-én Zsdanov Tallinnba érkezett, hogy a lettországihoz hasonló rendszert hozzon létre. Augusztus 3-a és 6-a között a szovjetbarát demokratikus kormányokat elsöpörték, és a Kreml a Szovjetunióhoz csatolta a balti államokat.

A Romániához intézett orosz ultimátumot június 26-án délelőtt 10 órakor adták át a moszkvai román követnek. A jegyzék Besszarábia és Észak-Bukovina átengedését követelte, és egy napot adott a válaszra. Németországot kellemetlenül érintette Oroszországnak ez a sietős eljárása, mert veszélyeztette romániai gazdasági érdekeit, de Berlint kötötték az 1939. augusztusban létrejött német–szovjet szerződés előírásai, amelyek Oroszország kizárólagos politikai érdekkörébe sorolták Délkelet-Európának ezeket a területeit. A német kormány ezért azt javasolta Romániának, hogy engedjen. Június 27-én a román csapatokat kivonták a két említett tartományból, és e területek Oroszország kezére kerültek. A Szovjetunió fegyveres erői tehát megvetették lábukat a Balti-tenger partján és a Duna deltájában.

7 / Vissza Franciaországba. 1940. június 4–12.

Amikor kiderült, hogy hány katonát sikerült hazaszállítani Dunkerque-ből, a megkönnyebülés sóhaja futott végig a szigetországon és az egész birodalmon. Ez a mélységes megkönnyebbülés csaknem diadalérzéssé fokozódott. Negyedmillió ember tért haza baj nélkül, seregünk színe-java, s ez mérföldkő volt a vereség éveinek hosszú zarándokútján. Csak a legnagyobb dicséret hangján szólhatunk a déli vasutakról és a hadseregügyi minisztérium szállítási részlegéről, valamint a Temze torkolatában levő kikötők és különösen a doveri kikötő személyzetéről. Csupán Dovernél kétszázezer embert fogadtak és küldtek fennakadás nélkül tovább az ország minden részébe. Katonáink csak puskájukat és szuronyukat hozták haza, továbbá néhány száz géppuskát, s hazatérésük után egy hét szabadságot kaptak. Örömük, hogy viszontláthatják családjukat, nem homályosította el azt a forró vágyat, hogy mihamarabb ismét felvegyék a harcot az ellenséggel. Azok, akik találkoztak a németekkel a harcmezőn, hittek benne, hogy ha megkapják a lehetőséget, legyőzhetik őket. Harci szellemük töretlen volt, és elszántan tértek vissza ezredeikhez és ütegeikhez.

[...]

Dunkerque-nek persze volt árnyoldala is. Odaveszett a hadsereg teljes felszerelése, más szóval mindaz, amit gyáraink a felkészülés első szakaszában előteremtettek. [...] Hosszú hónapoknak kell eltelniük, amíg a veszteséget pótolni tudjuk, még ha az ellenség támadásai nem is szakítják meg közben terveink megvalósítását.

Ám az Atlanti-óceán túlpartján, az Egyesült Államok vezető férfiainak keblében már heves érzelmek viharzottak. Stettinius, első világháborús hadfelszerelési minisztertársam méltó fia és egyik legigazabb barátunk remek beszámolót közöl ezekről az eseményekről.[1] Washingtonban nyomban világosan látták, hogy a brit hadsereg java megmenekült, s csak felszerelése veszett oda, de az teljes egészében. Az elnök már június 1-jén utasította a hadügy- és haditengerészeti minisztériumot, hogy jelentse, milyen fegyvereket tudna nélkülözni, hogy Britannián és Franciaországon segíteni lehessen. Az amerikai hadsereg élén álló vezérkari főnök, Marshall tábornok nemcsak kipróbált képességű katona, hanem széles látókörű férfiú is volt. Nyomban utasította a hadianyag-ellátás vezetőjét, valamint a helyettes vezérkari főnököt, hogy mérjék fel a teljes amerikai hadfelszerelési tartalékot. Negyvennyolc órán belül megkapta a választ, és június 3-án jóváhagyta a listát. Az első jegyzék félmillió 0,30-as kaliberű puskát tartalmazott, abból a kétmillióból, amit 1917-ben és 1918-ban gyártottak, s azóta, több mint húsz éven át bezsírozva tároltak. Mindegyikhez volt körülbelül kétszázötven lövedék is. Volt továbbá kilencszáz *„soixante-quinze”*(hetvenötös) tábori löveg egymillió lövedékkel, nyolcvanezer géppuska és sok másféle fegyver. Kiváló könyvében Stettinius így ír: „Minthogy minden óra számított, úgy határoztunk, hogy a hadsereg egyetlen vállalatnak adja el (harminchét millió dollárért) mindazt, ami a jegyzékben szerepel, s a vállalat nyomban továbbadja a fegyvereket a franciáknak és az angoloknak.” A hadianyag-ellátás vezetője, Wesson vezérőrnagy kapta a feladatot, hogy vegye kezébe az ügyet, és már június 3-án valamennyi amerikai katonai raktárban és fegyvertárban megkezdődött a nekünk szánk küldemények csomagolása. A hét végére több mint hatszáz megrakott tehervagon volt útban a New Jersey államheli Raritan katonai kikötője felé. Június 14-ére tizenkét brit kereskedelmi hajó érkezett a Gravesend-öbölbe, horgonyt vetett ott, s a Raritanből a folyón lehajózó kis szállítóhajókról megkezdődött az átrakodás.

---

[1] E. R. Stettinius: *Lend-lease, Weapon for Victory.* New York, 1944.

A rendkívüli intézkedések következtében az Egyesült Államoknak csak 1 800 000 emberre elegendő felszerelése maradt, annyi, amennyit a hadsereg mozgósítási terve minimális felszerelésként előírt. Mindez ma olvasva egyszerűnek tűnik, de akkoriban az Egyesült Államok a legnagyobb bizalomról és vezetői előrelátásról tett tanúbizonyságot, amikor lemondott e jelentős tömegű fegyverről egy olyan ország javára, amelyet sokan már vesztesnek könyveltek el. De egy percre sem kellett megbánnia, amit tett. Mint az alábbiakban szó lesz róla, június végére sikerült épségben átszállítanunk az Atlanti-óceánon ezeket az értékes fegyvereket, s így nem csupán nagy anyagi nyereségre tettünk szert, hanem olyan fontos tényezőre is, amellyel mindenkinek számolnia kellett, aki a szigetország megszállásának esélyeit latolgatta, akár ellenség volt az illető, akár barát.

[...]

Utolsó huszonöt vadászszázadunktól eltekintve, amelyhez hajthatatlanul ragaszkodtunk, szent kötelességünknek tartottuk, hogy segítséget küldjünk a francia hadseregnek. Korábbi parancsunk értelmében az 52. dél-skóciai hadosztálynak június 7-én kellett elindulnia Franciaországba. Ezt a parancsot most megerősítettük. A 3. hadosztályt Montgomery tábornok parancsnoksága alatt előbb ismét felszereltük, majd Franciaországba irányítottuk. A kanadai hadsereg legerősebb, jól felszerelt hadosztályát, amely még az év elején érkezett Angliába, a domíniumi kormány hozzájárulásával Brestbe irányítottuk. Első egységeinek érkezését június 11-ére terveztük, noha akkor már nem sok reményt fűzhettünk küldetéséhez. Hazaküldtük a Norvégiából evakuált két francia könnyűhadosztályt is, s velük együtt más francia egységeket, amelyeket Dunkerque-ből szállítottunk át Angliába. Ekkoriban mindössze két teljes értékű hadosztályunk volt: az 52. dél-skóciai és az 1. kanadai. Mindkettőt átküldtük a végveszélyben lévő és a vereség küszöbén álló francia szövetségesünk megsegítésére, pedig tudtuk, hogy Németország egész dühe csakhamar a mi hazánkra sújt le. Igaz, a háború első nyolc hónapjában csak igen korlátozott haderőt tudtunk Franciaország rendelkezésére bocsátani, ez a végső erőfeszítés azonban mindenképpen a javunkra írandó. Ha most visszatekintek rá, nem is igen értem, hogyan mertünk lemondani minden megmaradó ütőképes katonai alakulatunkról, amikor pedig oly szilárdan eltökéltük, hogy halálunkig folytatjuk a háborút, s tisztában voltunk az ellenséges partraszállás veszélyével. Csakis azért tehettük ezt, mert tudtuk, hogy milyen nehéz átkelni a Csatornán, ha nincs meg hozzá a tengeri és a légi erőfölény, valamint a megfelelő partraszálló flotta.

[...] Június 5-én megkezdődött a franciaországi csata végső szakasza. A francia frontot a 2., a 3. és a 4. hadseregcsoport tartotta. A 2. a rajnai arcvonalat és a Maginot-vonalat védte, a 4. az Aisne mentén sorakozott fel, a 3. pedig az Aisne-től a Somme torkolatáig húzódó vonalat tartotta. Ez a 3. hadseregcsoport a 6., a 7. és a 10. hadseregből állt, és a 10. hadsereghez tartozott az összes Franciaországban állomásozó brit alakulat. Ezen a végeláthatatlan arcvonalon csaknem másfél millió katona, más szóval mintegy hatvanöt hadosztály sorakozott fel, és várta a százhuszonnégy német hadosztály rohamát. A német csapatok is három hadseregcsoportra tagolódtak: a part menti frontszakasz parancsnoka Bock, a középsőé Rundstedt, a keletié Leeb volt. Ezek június 5-én, június 9-én, illetve június 15-én indították meg a támadásukat. Június 5-én este értesültünk róla, hogy aznap reggel az Amiens-től a Laon–Soissons országútig terjedő száztíz kilométeres frontszakaszon megindult a német offenzíva. Nagyszabású háború volt ez.

Mint már láttuk, a dunkerque-i ütközetben a németek visszatartották páncélosaikat, hogy tartalékolják őket a franciaországi háború végső szakaszára. Ez a hatalmas páncélos erő gördült most a Párizs és a tengerpart között húzódó gyenge, sebtében összetákolt és omlatag francia front ellen. Itt most arra kell szorítkoznunk, hogy a tengerparti szárnyon lezajlott ütközetet ismertessük, amelyben mi is részt vettünk. Június 7-én a németek újabb támadásra lendültek, s két páncéloshadosztályuk Rouen felé indult, hogy kettévágja a 10. francia hadsereget. A baloldalt levő IX. francia hadtestet, amelynek részét alkotta a felső-skóciai hadosztály, valamint a franciák két gyalogos- és két lovashadosztálya vagy ami megmaradt belőlük, elvágták a 10. hadsereg maradékától. A „Beauman-haderő” harminc brit harckocsi támogatásával megkísérelte most Rouent fedezni. Június 8-án a Szajnáig szorultak vissza, és a németek még aznap este bevonultak a városba. Az 51. hadosztályt és a IX. francia hadtest maradványait beszorították a rouen–dieppe-i katlanba. [...]

Június 11-én délelőtt 11-kor üzenetet kaptunk Reynaud-tól. A francia miniszterelnök egyúttal az Egyesült Államok elnökének is táviratot küldött. A francia tragédia kibontakozása folytatódott, mégpedig egyre gyorsuló ütemben. Már jó néhány napja sürgettem, hogy üljön össze a legfelsőbb haditanács. Párizsba már nem utazhattunk. Nem közölték velünk, mi a helyzet a fővárosban, de az biztos volt, hogy a német élek megközelítették Párizst. Nem volt éppen könnyű elérnem, hogy találkozzunk, de nem olyan időket éltünk, hogy sokat adhattunk volna a formaságokra. Egyszerűen tudnunk kellett, mire készülnek a franciák. Reynaud végül tudatta, hogy az Orléans közelében levő Briare-ban kész fogadni minket. A kormány Párizsból úton volt Tours felé. A *Grand-Quartier Général* Briare környékére tette át székhelyét. A miniszterelnök közölte, hogy melyik repülőtérre kell leszállnunk. Minden további kérdezősködés nélkül elrendeltem, hogy villásreggeli után Hendonban álljon készen a *Flamingó,* és miután a délelőtti kabinetülésen megszereztem minisztertársaim beleegyezését, két óra tájt felszálltunk. [...]

Ez volt negyedik franciaországi utam, s minthogy nyilvánvalóan a katonai kérdések voltak előtérben, megkértem Eden hadseregügyi minisztert, továbbá az új vezérkari főnököt, Dill tábornokot és természetesen Ismayt is, hogy tartsanak velem. A német légierő már jócskán be tudott repülni a Csatorna fölé, ezért nagyobb kitérőt kellett tennünk. Akárcsak korábban, a *Flamingó*-t tizenkét Spitfire kísérte. Néhány órás repülőút után egy kis repülőtéren szálltunk le. Egy-két francia már a helyszínen volt, és autón csakhamar megérkezett egy ezredes is. Igyekeztem nyugodtan mosolyogni és magabiztosan viselkedni, ahogy ajánlatos, amikor már nagyon rosszul állnak a dolgok, de a franciák lehangoltan és közönyösen reagáltak. Nyomban felmértem, milyen mélyre süllyedt ez az ország egy hét alatt, mióta elutaztunk Párizsból. Rövid várakozás után a kastélyhoz vittek, s ott találtuk Reynaud-t, Pétain marsallt, Weygand tábornokot, Vuillemin repülőtábornokot és néhány más vezetőt, köztük az újonnan kinevezett nemzetvédelmi miniszterhelyettest, az aránylag fiatal de Gaulle tábornokot. Küldöttségünk egy részét a főhadiszállás közelben veszteglő vonatán szállásolták el. A kastélynak egyetlen telefonkészüléke volt, az is a mosdóban. Állandóan foglalt volt a vonal, gyakran kellett hosszasan várakozni rá, és kiabálva számtalanszor ismételni az elmondottakat.

Hét órakor kezdődött a megbeszélés. Ismay tábornok vezette a jegyzőkönyvet. Itt most saját benyomásaimra szorítkozom, de ezek semmiben sem mondanak ellent a jegyzőkönyvnek. Szemrehányás, vádaskodás nem volt. Mindenki kész volt szembenézni a nyers tényekkel. Mi, britek nem tudtuk pontosan, hol húzódik a front, mindenesetre érezhető volt az aggodalom, hogy a német páncélosok áttörnek, netán egyenesen mifelénk. A vita nagyjából a következőképpen zajlott le. Szorgalmaztam, hogy a franciák védjék meg Párizst. Hangsúlyoztam, milyen nagy létszámú ellenséges haderőt köt le, ha egy nagyvárost házról házra védenek. Emlékeztettem Pétain marsallt azokra az éjszakákra, amelyeket vezérkari vonatán töltöttünk Beauvais-nál az 5. brit hadsereg 1918-as összeomlása után, s hogy ő akkor (Foch marsallról nem tettem említést) hogyan teremtett rendet a fronton. Clemenceau egykori szavait is idéztem: „Harcolni fogok Párizs előtt, Párizsban és Párizs mögött." A marsall igen nyugodtan és méltóságteljesen azt felelte, hogy akkoriban több mint hatvan hadosztálynyi stratégiai tartaléka volt, most meg semmije sincs. Megemlítette, hogy annak idején hatvan brit hadosztály is harcolt a fronton. Párizs pusztulása, mondotta, mit sem változtatna a végeredményen.

Ezután Weygand tábornok elénk tárta a hadi helyzetet, már amennyire a nyolcvan-kilencven kilométerrel odébb zajló áttekinthetetlen csata közepette meg tudta ítélni, és elismerő szavakkal szólt a francia hadsereg helytállásáról. Hangsúlyozta, hogy szükségük van minden lehetséges támogatásra, s mindenekelőtt azt sürgette, hogy valamennyi brit vadászszázadot azonnal vessük be az ütközetbe. „Itt dől el minden – mondotta. – Ez a sorsdöntő pillanat. Helytelen tehát akár egyetlen századot is Angliában tartani." Válaszomban ahhoz a döntéshez tartottam magam, amelyet a kabinet a külön kérésemre megjelenő Dowding repülő főmarsall jelenlétében hozott: „Nem itt és nem most van a háború fordulópontja. A fordulópont akkor következik be, ha majd Hitler Nagy-Britanniára zúdítja a Luftwaffét. Ha meg tudjuk tartani a légi uralmat és ha fenntartjuk – márpedig fenn fogjuk tartani – a tengeri közlekedést, akkor mindent visszaszerzünk, és kárpótoljuk önöket."[1] Britannia és a Csatorna védelméhez mindenáron otthon kellett tartanunk huszonöt vadászszázadot, ezekről tehát semmiképpen sem mondhattunk le. Akármi történjék is, mondtam, folytatni fogjuk a háborút, és hitünk szerint képesek is leszünk beláthatatlan ideig folytatni, ha azonban lemondanánk ezekről a századokról, nem volna többé esélyünk a fennmaradásra. Ezután azt kértem, hogy hívassák a kastélyba a közelben tartózkodó Georges tábornokot, az északnyugati front főparancsnokát. El is küldettek érte. [...]

---

[1] Hálával tartozom Ismay tábornoknak, hogy megőrizte emlékezetében ezeket a szavakat. (A szerző jegyzete.)

Tíz óra körül mindannyian vacsorához ültünk. Én Reynaud jobb oldalán foglaltam helyet, tőlem jobbra pedig de Gaulle tábornok ült. Levest szolgáltak fel, omlettet vagy valami hasonlót, kávét és könnyű bort. Az iszonyú megpróbáltatásnak, a német veszedelemnek ezekben a súlyos óráiban is igen barátságos volt a hangulat. Csakhamar azonban meghökkentő közjáték következett. Az olvasó bizonyára emlékszik rá, milyen fontosnak tekintettem, hogy ha Olaszország belép a háborúba, nyomban súlyos csapást mérjünk rá. A franciák teljes egyetértésével intézkedéseket hoztunk, hogy brit nehézbombázókat telepítünk a Marseille környéki repülőterekre, hogy onnan támadják Torinót és Milánót. Minden készen is állt már a támadáshoz. De alig ültünk asztalhoz, Ismayt máris telefonhoz hívta a franciaországi brit légierő parancsnoka, Barratt repülő marsall, és közölte vele, hogy a helyi hatóságok ellenzik a brit bombázók felszállását, mondván, hogy az olaszországi bomtatámadások nyomán Dél-Franciaország a megtorlás célpontjává válna, és a britek mit sem tehetnének ellene. Reynaud, Weygand, Eden és Dill társaságában felálltam az asztaltól, és rövid vita után Reynaud beleegyezett, hogy utasítsák a francia hatóságokat, hogy ne akadályozzák meg a bombázók felszállását. Még ugyanaznap éjjel azonban Barratt repülő marsall jelentette, hogy a franciák szekereket és teherautókat hordtak össze a légi támaszpontok köré, s így a repülőgépek nem indulhatnak bevetésre.

Amikor aztán kisvártatva megint felálltunk az asztaltól, és kávé és konyak mellett folytattuk a beszélgetést, Reynaud közölte velem, hogy Pétain marsall tájékoztatása szerint Franciaország kénytelen lesz fegyverszünetet kérni, a marsall már feljegyzést is készített erről, és oda akarja adni neki, hogy ő is olvassa el. „Még nem adta ide a feljegyzését - mondta Reynaud -, még mindig szégyelli." Azért is szégyellhette volna magát, hogy ha csak hallgatólag is, támogatta Weygand követelését, hogy tudniillik utolsó huszonöt vadászszázadunkat is küldjük át Franciaországba, amikor pedig már arra a végső következtetésre jutott, hogy minden elveszett, s Franciaországnak meg kell adnia magát. Így aztán valamennyien nagyon rossz hangulatban tértünk nyugovóra, ki a zűrzavar uralta kastélyban, ki a néhány kilométerrel odébb vesztegIő katonai vonaton. A németek 14-én vonultak be Párizsba.

Kora reggel ismét tárgyalóasztalhoz ültünk. Barratt repülő marsall is jelen volt. Reynaud ismét azt kérte, hogy telepítsünk át Franciaországba további öt vadászszázadot, Weygand tábornok pedig kifejtette, hogy a csapatok hiányának ellensúlyozására nagy szüksége volna nappali bombázókra. Megígértem, hogy mihelyt visszatérek Londonba, a háborús kabinet gondosan és a legnagyobb jóindulattal megvizsgálja kérésüket, hogy nagyobb légi támogatást nyújtsunk Franciaországnak. De ismét hangsúlyoztam, hogy végzetes hiba volna megfosztani az Egyesült Királyságot nélkülözhetetlen honi védelmétől. [...]

Weygand tábornok egyetértett ugyan azzal az elképzeléssel, hogy a Szajna alsó folyásánál indítsunk ellentámadást, de kijelentette, hogy nincs meg hozzá a szükséges haderő. Hozzátette, hogy megítélése szerint a németek bőven nélkülözhetik azt a haderőt, amelyre a már elfoglalt országoknak és Franciaország nagy részének megszállásához van szükség. Reynaud mindehhez hozzáfűzte, hogy a háború kitörése óta a németek újabb ötven hadosztályt állítottak fel és négy-ötezer nehéz harckocsit gyártottak. Ez persze korántsem felelt meg a valóságnak.

Végül a lehető leghivatalosabb formában kifejeztem reményemet, hogy ha a helyzetben bármi változás áll be, a francia kormány nyomban értesíti a brit kormányt, hogy ismét találkozhassunk, ahol csak jónak látják, még mielőtt végleges döntésre jutnának a háború második szakaszában követendő magatartásról.

Azzal elbúcsúztunk Pétaintől, Weygand-tól, a főhadiszállás törzsétől, és többé nem is találkoztunk velük. Végül félrevontam Darlan tengernagyot, és négyszemközt így szóltam hozzá: „Darlan, semmi áron sem szabad megengednie, hogy megszerezzék a francia flottát!”

Ünnepélyesen megígérte, hogy ezt soha nem fogja megengedni.

[...]

Még aznap este öt órakor beszámoltam a háborús kabinetnek küldetésem eredményeiről.

Weygand tábornok elbeszélése alapján ismertettem a francia hadseregek helyzetét. Hat napon át éjjel-nappal harcban álltak, és immár a végső kimerülés küszöbére értek. A páncélos támogatással támadó százhúsz ellenséges hadosztály, mely negyven francia hadosztályra csapott le, minden ponton felülkerekedett és túlerőben van. Az ellenséges páncélosok támadása nyomán fejetlenség lett úrrá a magasabbegységek törzsein, amelyek amúgy is ügyetlenül reagáltak, amikor pedig megmozdultak, nem voltak képesek összetartani az alárendelt alakulatokat. A francia seregek immár az utolsó vonalra szorultak vissza, amelyen még megkísérelhetik a szervezett ellenállást. Ezt a vonalat is áttörték már két-három ponton, és ha ez is összeomlik, Weygand tábornok nem vállalhatja a felelősséget a harc folytatásáért.

Weygand tábornok nyilvánvalóan reménytelennek tartja, hogy a franciák folytassák a háborút, Pétain marsall pedig azt is eltökélte már, hogy békét kell kötni. Úgy látja, hogy Franciaországot módszeresen elpusztítják a németek, és neki kell megmentenie hazáját ettől a sorstól. Megemlítettem, hogy feljegyzést is készített erről, s meg is mutatta Reynaud-nak, de nem adta oda neki. „Nem kétséges – mondtam –, hogy Pétain veszedelmes ember ebben a mostani kritikus helyzetben: mindig is defetista volt, már az elmúlt háborúban is." Reynaud viszont – úgy láttam – határozottan hajlandó folytatni a harcot, de Gaulle tábornok pedig, aki vele együtt szintén ott volt az értekezleten, gerillaháborút javasol. De Gaulle fiatal és elszánt, és nagyon kedvező benyomást tett rám. Valószínű, hogy ha a frontvonal összeomlik, Reynaud hozzáfordul, és rábízza a parancsnokságot. Darlan tengernagy közölte, hogy soha nem adja át a francia flottát az ellenségnek: ha minden kötél szakad, inkább átküldi Kanadába; csakhogy elhatározását felülbírálhatják a francia politikusok.

Azzal fejeztem be beszámolómat, hogy Franciaországban szemmel láthatóan végéhez közeledik a szervezett ellenállás, s hogy a háború e fejezete csakhamar lezárul. Lehet, hogy a franciák valahogyan mégiscsak folytatni fogják a harcot. Még az is lehetséges, hogy egyszerre két francia kormány is lesz, az egyik békét köt, a másik a francia gyarmatokról szervezi az ellenállást, és folytatja a háborút: a tengereken a francia flottával, Franciaországban a gerillákkal. Egyelőre nem tudhatjuk, hogyan alakulnak a dolgok. Egy ideig még talán további segítséget kell nyújtanunk Franciaországnak, de erőfeszítéseink javát immár szigetországunk védelmére kell összpontosítanunk.

8 / A honi védelem. 1940. június

Aki a jövendő években olvassa majd ezeket a sorokat, ne felejtse, milyen sűrű függönyt bocsát az emberi szem elé a zavarba ejtő Ismeretlen. Ma, utólag, az események ismeretében könnyű felismerni, mikor voltunk tájékozatlanok, mikor túloztuk el a riadalmat, mikor bizonyultunk hanyagnak, mikor ügyetlennek. Két hónap leforgása alatt két ízben is előfordult, hogy váratlan meglepetés ért bennünket. Norvégia lerohanása, majd a sedani áttörés, meg ami mindkettő után következett, megmutatta, milyen halálos következményekkel járhat, ha a németek kezében van a kezdeményezés. Vajon milyen új tervet forgatnak a fejükben, s készítettek máris elő a legapróbb részletekig? Lehet, hogy a partraszállás tucatnyi feltételezhető helyszínén egyszer csak felbukkannak a semmiből, új fegyverekkel, tökéletes szervezettséggel és lebírhatatlan túlerővel törnek rá szinte teljesen felkészületlen és fegyvertelen szigetünkre? Vagy inkább Írországot veszik célba? [...]

Abban az időben egész Britannia minden erejét megfeszítve dolgozott, és olyan egységes volt, mint azelőtt soha. A férfiak és a nők a gyárakban addig dolgoztak esztergapadjaik és gépeik mellett, amíg kimerülten a padlóra nem rogytak; úgy kellett elvonszolni és hazaparancsolni őket; váltótársaik pedig már a munkaidő kezdete előtt megjelentek, hogy felváltsák őket. Minden férfi és sok asszony egyetlen vágya volt, hogy fegyvert foghasson. A háborús kabinet és a kormány tagjait olyan szoros szálak fűzték össze, hogy visszaemlékezni rá még ma is szívet melengető. A népből mintha kiveszett volna a félelem érzése, és parlamenti képviselői sem voltak méltatlanok hozzá. Mi nem szenvedtünk, mint történelme során oly sokszor Franciaország, a németek csapásai alatt. Az angolokban semmi sem korbácsolja fel úgy a tettvágyat, mint az ezer éve ismeretlen ellenséges partraszállás veszélye. Az emberek tömegei tökélték el, hogy vagy győznek, vagy meghalnak. Nem volt szükségük szónoklatokra, anélkül is megvolt bennük az elszántság. De azért örömmel hallgatták, ha kifejezésre juttattam érzelmeiket, és meggyőző érvekkel támasztottam alá szándékaikat és tetteiket. Egyetlenegy fajta nézeteltéréssel akadt dolgom: volt, aki még többet szeretett volna tenni, mint amennyit tehetett, úgy gondolta, hogy a sietség a tett javára válhat. [...]

Ezekben a napokban leginkább attól féltem, hogy német tankok jelenhetnek meg a partjainkon. Mivel magam is azt forgattam a fejemben, hogy egyszer majd tankokat teszünk partra a kontinensen, természetesen azt gondoltam, hogy nekik is valami hasonló járhat az eszükben. Páncéltörő ágyúnk és lőszerünk, de még közönséges tábori tüzérségünk is alig volt. Hogy milyen kétségbeejtő helyzetben kellett szembenéznünk a veszéllyel, az a következő esetből is kiderül. Egy ízben ellátogattam Dover közelébe, a Szent Margit-öböl partjára. A dandárparancsnok közölte, hogy dandárjának mindössze három páncéltörő ágyúja van, holott egy ellenséges támadásnak nagyon is kitett hat-nyolc kilométeres partszakaszt kell megvédenie. Hozzátette, hogy ágyúnként összesen hat lövedéke van, és némileg kihívóan azt kérdezte, vajon megengedheti-e a katonáinak, hogy e hatból egyet gyakorlásképpen kilőjenek, hadd tudják legalább, hogyan működik a fegyver. Azt feleltem, hogy nem engedhetjük meg magunknak a gyakorlatozást, s hogy tüzelni csak az utolsó pillanatban szabad, a lehető legrövidebb távolságra.

Nem volt időnk rá, hogy intézkedéseink előtt végigjárjuk a szokásos utat. A minél gyorsabb cselekvés érdekében úgy határoztam, hogy minden új ötlet vagy berendezés ügyében kikerülöm a szolgálati utat, és honvédelmi miniszteri minőségemben közvetlen felügyeletem alá rendeltem a Jefferis őrnagy vezette whitchurchi kísérleti telepet. 1939-ben, amikor a folyamiaknákkal foglalkoztam, hasznos kapcsolatot építettem ki ezzel a kiváló tehetségű tiszttel, s mint látni fogjuk, találékonysága, újító szelleme a háborús években mindvégig nagy szolgálatot tett nekünk. Lindemann mind ővele, mind velem szoros kapcsolatot tartott fenn. Kettejük szellemi képességeit és a magam hatáskörét egyaránt az ügy szolgálatába állítottam. Jefferis őrnagy másokkal együtt egy olyan bombán dolgozott, amely, ha páncélosra dobják például ablakból, rátapad. A robbanás hatása különösen nagy, ha a robbanóanyag közvetlenül érintkezik az acéllemezzel. Az a kép lebegett előttünk, hogy önfeláldozó katonák vagy civilek megközelítik a harckocsit, és ráhajítják a bombát, tudván, hogy a robbanás az ő életüket is kiolthatja. Nem vitás, hogy sokan voltak, akik megtették volna. Arra is gondoltam, hogy ha a bombát nyéllel látjuk el, kisebb töltettel puskából is kilőhető volna.

[...]

Százhuszonöt év óta először a szűk Csatorna túlpartján hatalmas ellenség vetette meg a lábát. Újjászervezett reguláris hadseregünket és a nagyobb létszámú, de kevésbé képzett népfelkelő alakulatokat úgy kellett elhelyeznünk, hogy bonyolult és összefüggő védelmi rendszert alkossanak, s készen álljanak rá, hogy megsemmisítsék a partra szálló ellenséget, minthogy menekülésről szó sem lehetett. Mindkét félnek mindent egy lapra kellett feltennie. Addigra már az önkéntes honi polgárőrséget is be tudtuk kapcsolni az átfogó védelmi tervekbe. Június 25-én Ironside tábornok, a honi fegyveres erők főparancsnoka a vezérkari főnökök elé terjesztette tervét. A szakértők természetesen a legnagyobb gonddal tanulmányozták elképzelését, és magam is nagy figyelmet szenteltem neki. Lényegében jóvá is hagytuk. A nagyszabású terv első vázlata három fő elemből állt: az első a lehetséges partraszállási helyeken létesítendő sáncvonal volt; védőinek addig kellett kitartaniuk, míg a mögöttük elhelyezett mozgó tartalékok fel nem készülnek a gyors ellentámadásra; a második a harckocsiakadályok vonala, amelyet a polgárőrség tartott: ez Anglia keleti partjának középső részén húzódott, és Londont, valamint a nagy ipari központokat védte a páncélosok betörése ellen; a harmadik: az előbbi vonal mögött a fő tartalékot helyezték el, nagyszabású ellentámadás céljára.

Ahogy teltek-múltak a hetek és a hónapok, ezt az első tervváltozatot szüntelenül bővítették és finomították, de alapvető koncepciója változatlan maradt. Eszerint a megtámadott katonáknak mindenáron tartaniuk kellett állásaikat, és nemcsak frontális, hanem körvédelemre is be kellett rendezkedniük, társaiknak pedig az volt a dolguk, hogy gyorsan beavatkozzanak, és megsemmisítsék a támadókat, akár a tengerről érkeznek, akár a levegőből. De a minden segítségtől elvágott katonáknak nem csupán az volt a feladatuk, hogy tartsák állásaikat. Aktív szerepre is felkészítették őket, mégpedig arra, hogy zavart keltsenek az ellenség hátában, akadályozzák az összeköttetését és semmisítsék meg felszerelését, ahogyan az oroszok is kiváló eredménnyel tették, amikor egy évvel később az ő hazájukra rontott rá a német áradat. Alighanem sok mindenki elképedve tapasztalta, miféle lázas sürgés-forgás folyik mindenfelé. Az emberek megértették, hogy a partokon drótakadályokat, a szorosokban tankakadályokat, az útkereszteződésekben betonbunkereket kell elhelyezni. Megértéssel fogadták, ha idegenek mentek a lakásukba, hogy homokzsákokkal rakják tele a padlásukat, ha golfpályájukon vagy legtermékenyebb szántóföldjükön és kertjeikben széles tankárkokat ástak. Mindezeket a kellemetlenségeket és még a sokkal nagyobbakat is jó szívvel fogadták az emberek. Néha azonban felvetődhetett bennük a kérdés, hogy vajon mindez valamiféle általános terv része-e, s nem csupán néhány alacsonyabb rangú, ámokfutó tisztviselő él-e vissza újonnan kapott jogával, hogy igénybe veheti az állampolgárok tulajdonát.

Az az igazság, hogy volt jól kidolgozott, összehangolt és átfogó központi terv. Ahogyan egyre terebélyesedett, a következő kép bontakozott ki előttünk: a londoni főhadiszállás gyakorolta a főparancsnoki teendőket; egész Nagy-Britanniát és Észak-Írországot hét területi parancsokságra, ezek területét pedig hadtest- és hadosztálykörzetekre osztották. A parancsnokságok, a hadtestek és a hadosztályok erőinek egy részéből mozgó tartalékot képeztek, és csak a legszükségesebb létszámot tartották a védelmi vonalakban. A part mögött minden hadosztály körzetében fokozatosan védelmi övezetek épültek ki, mögöttük „hadtestövezetek" és „parancsnoksági övezetek", együttesen legalább százhatvan kilométer mélységben. Ezek mögött következett az egész Dél-Angliát és észak felé Nottinghamshire egy részét is átszelő fő harckocsiakadály-rendszer. Legvégül pedig ott volt a közvetlenül a honi fegyveres erők főparancsnoka alá rendelt főtartalék. Arra törekedtünk, hogy ez utóbbi a lehető legnagyobb és legmozgékonyabb legyen.

Ez az általános rendszer a részletekben igen változatos volt. A keleti és a déli partvidék minden egyes kikötőjéről külön tanulmány készült. Nem látszott valószínűnek, hogy jól védett kikötőinket frontális támadás érje, ezért mindegyiket úgy készítettük fel, hogy külön-külön is védekezni tudjanak akár a tenger, akár a szárazföld felől jövő támadás ellen. Megdöbbentőnek találom, hogy míg odahaza minden katonai szaktekintély számára nyilvánvaló és általánosan elfogadott követelmény volt a kikötők megerődítése, Szingapúrban miért nem hoztak hasonló intézkedéseket az egymást követő magas rangú parancsnokok. De erről majd később. Sok ezer négyzetkilométernyi területen telepítettünk akadályokat légi szállítású csapatok ellen Britanniában. Minden egyes repülőterünket, radarállomásunkat és üzemanyagraktárunkat, amelyekből

1940 nyarán már 375 működött, külön helyőrség és oda beosztott repülőszemélyzet védelmezte. Sok ezer „sebezhető pontot", hidat, erőművet, raktárt, létfontosságú üzemet stb. kellett éjjel-nappal őriznünk, szabotőrökkel vagy váratlan támadásokkal szemben. Minden készen állt, hogy megsemmisítsük azokat az erőforrásokat, amelyeket az ellenség használhatna, ha a kezébe kerülnének. A legapróbb részletekig megterveztük a kikötői berendezések felrobbantását, a kulcsfontosságú útvonalak megrongálását, a közúti szállítások, a telefonhálózat, a távíró-összeköttetés, a vasúti közlekedés megbénítását, mielőtt az ellenség rátenné a kezét. Mindezek igen bölcs és szükséges óvintézkedések voltak, s a polgári minisztériumok felbecsülhetetlen értékű segítséget nyújtottak kidolgozásukhoz, mindenesetre eszünkben sem volt a „felperzselt föld" taktikáját alkalmazni. Angliát megvédeni akarta népe, nem elpusztítani.

9 / Franciaország haláltusája

[...]

Június 13-án ismét Franciaországba látogattam, s azután csak szinte napra pontosan négy évvel később léptem ismét francia földre. A francia kormány addigra már Tours-ba költözött át, és a feszültség nőttön-nőtt. Edward Halifaxet és Ismay tábornokot vittem magammal. Velünk tartott a bajban mindig jó kedélyű Max Beaverbrook is: maga kérte, hogy csatlakozhasson hozzánk. Ezúttal felhőtlen volt az ég, és Spitfire-századunk kíséretében még nagyobb kerülőt írtunk le dél felé, mint előző utunkon. Tours fölé érve láttuk, hogy az előző éjszaka súlyos bombatámadás érhette a repülőteret, de kíséretünkkel együtt simán leszállltunk a kráterek között. Nyomban felmérhettük, mennyit romlott a helyzet. Senki sem jött ki elénk a repülőtérre, mintha nem is várt volna minket senki. Kölcsönvettük az állomásparancsnok kocsiját, és a városba hajtattunk, a prefektúrára; állítólag oda tette át székhelyét a francia kormány. Egyetlen felelős vezetőt sem találtunk azonban a helyszínen; Reynaud-ról azt mondták, hogy gépkocsin jön Tours felé, és várták Mandelt is. [...]

Reynaud nemsokára meg is érkezett. Kezdetben levertnek látszott. Weygand tábornok jelentette neki, hogy a francia seregek kimerültek. A frontot sok helyütt áttörték; az utakat mindenfelé menekülők tömegei árasztották el, és számos csapatnál felbomlott a rend. A generalisszimusz azt javasolta, hogy addig kérjenek fegyverszünetet, amíg még elegendő francia csapatuk van, hogy a békekötésig fenntartsák a rendet. Ezt tanácsolták a katonák. A miniszterelnök elhatározta, hogy még aznap üzenettel fordul Roosevelthez, és tudatja vele, hogy ütött az utolsó óra, és a szövetségesek ügye immár Amerika kezében van. Más szóval felmerült a fegyverszünet és a különbéke gondolata.

Reynaud ezután arról is tájékoztatott, hogy az előző napi minisztertanács megbízta: tudakolja meg, mit tenne Britannia, ha bekövetkezne a legrosszabb. Ő maga nem feledkezett meg ünnepélyes fogadalmunkról, hogy egyik szövetséges sem köt különbékét. Weygand tábornok és mások azonban arra hivatkoztak, hogy Franciaország már mindent feláldozott a közös ügy érdekében. Egyszerűen nincs már mit feláldoznia. De közben sikerült nagymértékben meggyengítenie a közös ellenséget. Nagy megrázkódtatást okozna, ha Britannia nem értené meg, hogy szövetségese fizikailag képtelen folytatni a harcot, és megkövetelné Franciaországtól, hogy tovább háborúzzon, ami a biztos romlást és pusztulást hozná az országra, hiszen a németek értik a módját, hogyan kell kíméletlenül térdre kényszeríteni a meghódított országok népeit. Azt a kérdést kellett tehát feltennie nekünk: megérti-e Nagy-Britannia, milyen súlyos tényekkel kell szembenéznie Franciaországnak?

A hivatalos brit jegyzőkönyv a következőképpen hangzik:

Churchill úr elmondta, hogy Nagy-Britannia tudatában van, mekkora szenvedés jutott és jut Franciaország osztályrészéül. Csakhamar őrajta lesz a sor, és készen áll a megpróbáltatásokra. Fájdalommal állapítja meg, hogy a jelenleg folyó harcokban csak igen csekély erőkkel vehet részt, mivel a közösen megállapított északi stratégia súlyos kudarcot vallott. A britekre még nem sújtott le a német korbács, de tisztában vannak erejével. Mindazonáltal egyetlen gondolat foglalkoztatja őket: hogy megnyerjék a háborút, és a hitlerizmust elpusztítsák. Minden mást alárendelnek e célnak; nincs az a nehézség, nincs olyan megfontolás, amely megállíthatná őket ezen az úton. Biztos benne, hogy Nagy-Britannia képes kitartani és ellenállni, majd visszavágni és legyőzni az ellenséget. Ezért azt reméli, hogy a franciák folytatni fogják a harcot Párizstól délre is, egészen a tengerig, s ha szükséges, akár Észak-Afrikából is. Mindenáron időt *kell nyerni. Nem kell a végtelenségig várakozni: az Egyesült Államok csakhamar sorompóba lép. Ha Franciaország más utat választ, az is a biztos pusztulásba vezet. Hitler nem fogja tartani magát ígéreteihez. Ha viszont Franciaország nem lép ki a háborúból, ha kiváló hajóhadával, nagy birodalmával és gigantikus méretű gerillaháborúra képes hadseregével folytatja a harcot, ha Németországnak nem sikerül elpusztítania Angliát – márpedig meg kell próbálnia, különben pusztulásra van ítélve –, ha Németország légi fölénye megtörik, akkor a nácizmus egész gyűlöletes építménye összeomlik. Minthogy Amerika segítsége küszöbön áll és talán a hadüzenet sem várat magára sokáig, a győzelem nincs oly messze, mint hinnénk. Anglia mindenesetre folytatni fogja a küzdelmet. Nem változtatta meg és nem is változtatja meg elhatározását: nem alkuszik, nem adja meg magát. Két választás áll előtte: a halál vagy a győzelem. Ez a válasz Reynaud úr kérdésére.*

Reynaud úr kijelentette, hogy soha nem volt kétsége Anglia elszántsága felől. Azt szeretné tudni azonban, milyen magatartást tanúsítana a brit kormány egy bizonyos feltételezett helyzetben. A francia kormány – akár a jelenlegi, akár az utóda – kijelenthetné: „Tudjuk, hogy Önök folytatni fogják a harcot. Mi is folytatnánk, ha bármi esélyt látnánk a győzelemre. De nincsen rá reális reményünk. Amerika segítségére nem számíthatunk. Nem látjuk a fényt az alagút végén. Nem ítélhetjük népünket beláthatatlan ideig tartó német uralomra. Megegyezést kell keresnünk. Nincs más választásunk...” Ahhoz már késő, hogy Bretagne-ban erődrendszert hozzanak létre. A francia kormánynak francia földön sehol sem volna reménye rá, hogy elkerülje a fogságba esést... Ezért hát a Britanniához intézett kérdés így hangzik: „Elismerik-e, hogy Franciaország mindent megtett, ifjúságának javát áldozta fel és vérét ontotta; hogy többet nem tehet, és hogy ha nem szolgálhatja immár a közös ügyet, joga van külön békét kötni anélkül, hogy a három hónappal korábban kötött ünnepélyes megállapodásból következő szolidaritást megszegné.”

Churchill úr kijelentette, hogy Nagy-Britannia semmi esetre sem vesztegetné idejét és erejét szemrehányásokkal és vádaskodásokkal. Ez nem jelenti azonban azt, hogy hozzájárul a nemrég kötött megállapodással ellentétes magatartáshoz. Mindenekelőtt azt javasolta, hogy Reynaud úr egy újabb üzenetben nyíltan tárja a helyze-

tet Roosevelt elnök elé. Amíg erre válasz nem érkezik, halasszák el az újabb döntést. Ha Anglia megnyeri a háborút, Franciaország is visszanyeri méltóságát és nagyságát.

[...]

Megbeszélésünk végén Reynaud a szomszéd szobába kísért bennünket, a képviselőház és a szenátus elnökéhez, Herriot-hoz és Jeanneney-hez. E két francia hazafi egybehangzó szenvedéllyel hangoztatta, hogy a végsőkig folytatni kell a harcot. Ahogy a zsúfolt folyosón az udvar felé tartottunk, szemem az ajtóban mereven és kifejezéstelen arccal álló de Gaulle tábornokon akadt meg. Halkan így szóltam hozzá franciául: *„L'homme du destin."*[1] Meg sem rezzent az arca. Az udvaron álldogáló több mint száz vezető állású francia politikus nyomorúságos képet mutatott. Kisvártatva odakísérték hozzám Clemenceau-t. Kezet ráztam vele. A Spitfire-ok már felszálltak, csakhamar mi is követtük őket, és hazafelé vezető rövid, eseménytelen utunkon jól aludtam. Jól is tettem, mert hosszú ébrenlét várt még reám.

[...]

A francia fronton ezalatt egyre romlott a helyzet. A Párizstól északnyugatra indított német hadműveletben odaveszett az 51. brit hadosztály, és június 9-ére az ellenség a Szajna és az Oise alsó folyásához ért. A déli parton a 10. és a 7. francia hadsereg szétszórt maradványai sietve próbálták rendezni soraikat; a németek éket vertek közéjük, és a főváros helyőrsége, az úgynevezett *armée de Paris* érkezett a helyszínre, hogy felvegye a harcot.

Innen keletre, az Aisne mentén a 6., a 4. és a 2. hadsereg sokkal jobb helyzetben volt. Három hetük volt rá, hogy megszervezzék a védelmet és beépítsék soraikba, ami erősítés érkezett. A dunkerque-i napok és a roueni visszavonulás idején aránylag zavartalanul készülődhettek, de viszonylag csekély erőkkel kellett tartaniuk a százhatvan kilométeres frontszakaszt, az ellenség pedig arra használta fel ezt az időt, hogy hadosztályok tömegeit összpontosítsa a végső csapásra. Ez június 9-én következett be. Hiába volt a kitartó ellenállás – a franciák ugyanis most már hatalmas elszántsággal küzdöttek –, Soissons és Rethel között az ellenség hídfőket létesített a folyó déli partján, és ezeket a következő két nap alatt addig tágította, amíg el nem érte a Marne-t. Az újabb csatában bevetették azokat a páncéloshadosztályokat is, amelyeknek oly döntő részük volt abban, hogy a németek elérték a tengerpartot. Nyolc páncéloshadosztály két nagy támadása a franciák vereségét futássá változtatta. A megtizedelt és fejvesztett francia seregek képtelenek voltak feltartóztatni ezt a számban, felszerelésben és technikában elsöprő fölényben lévő ellenfelet. Négy nap leforgása alatt, június 16-ára az ellenség elérte Orléans-t és a Loire-t, keleten pedig egy másik támadás Dijonon és Besançonon át csaknem a svájci határig hatolt.

---

[1] A sors embere.

Párizstól nyugatra a 10. hadsereg maradványait, mindössze két hadosztálynyi erőt a Szajnától délnyugati irányban szorították vissza Alençon felé. A főváros 14-én esett el: védőit, a 7. hadsereget és az *armée de Paris*-t szétszórták. A nyugaton harcoló csekély létszámú francia és brit erőket immár hatalmas rés választotta el a front többi részétől és az egykor oly büszke francia hadsereg maradványaitól.

És mi történt a Maginot-vonallal, Franciaország pajzsával, mi lett a védőivel? Június 14-ig a németek nem támadták meg közvetlenül, és az aktív alakulatok egy része le is vált a védő őrségtől, hogy ha csak lehetséges, megpróbáljon csatlakozni a gyorsan visszavonuló középhez. De elkésett vele. Aznap a németek Saarbrücken előtt és a Rajnán átkelve, Colmarnál is áttörték a Maginot-vonalat; a visszavonuló francia csapatok belekeveredtek a csatába, és nem voltak képesek elszakadni az ellenségtől. Két nappal később a németek bevonultak Besançonba, és elvágták a visszavonulás útját. Több mint négyszázezer katonát kerítettek itt be, menekülésre semmi reményük nem volt. A bekerített helyőrségek közül nem egy kétségbeesetten ellenállt, és nem volt hajlandó megadni magát, amíg meg nem kötötték a fegyverszünetet, és francia tisztek nem érkeztek a helyszínre, hogy fegyverletételre utasítsák őket. Az utolsó erődök június 30-án teljesítették e parancsot, parancsnokuk hiába érvelt azzal, hogy védelmi állásai mindenütt érintetlenek.

Lassan az egész francia frontvonalon véget ért ez a hatalmas és áttekinthetetlenül zűrzavaros csata.

[...]

10 / A bordeaux-i fegyverszünet

A katonai katasztrófa színteréről fordítsuk most figyelmünket a francia kormány végvonaglására, valamint azokra, akik ekkor Bordeaux-ban tartózkodtak. [...]

Paul Reynaud, mondhatni, tisztában volt vele, hogy a franciaországi csatának vége, de még mindig azt remélte, hogy Afrikára, a francia gyarmatbirodalomra és a francia flottára támaszkodva folytatni lehet a háborút. Hitler nem egy országot lerohant már, de mindeddig egyetlenegy sem hagyta abba a háborút. Országukat megszállta az ellenség, de kormányuk a tengeren túl magasra tartotta a lobogót és őrködött a nemzet szellemén. Reynaud is ezt a példát akarta követni, azzal a különbséggel, hogy Franciaországnak sokkal nagyobb erőforrások álltak rendelkezésére, mint sorstársainak. Olyasfajta megoldás járt a fejében, mint amilyen a holland kapituláció volt. A hollandok ugyanis lehetővé tették, hogy a hadsereg, ha egyszer parancsnokai nem hajlandók tovább harcolni, ott, ahol éppen érintkezésben áll az ellenséggel, letegye a fegyvert, ugyanakkor fenntartották az állam szuverén jogát, hogy minden lehetséges eszközzel folytassa a harcot.

A legfelsőbb haditanács ülése előtt a miniszterelnök viharos párbeszédet folytatott erről a generalisszimusszal. Reynaud hiába ajánlott írásos kormányfelhatalmazást Weygand-nak, hogy adja ki a „Tüzet szüntess!" parancsot. Weygand felháborodva utasította el a katonai fegyverletétel gondolatát. „Sohasem egyezünk bele – mondotta –, hogy a francia hadsereg lobogóin ilyen szégyenfolt éktelenkedjék." Elkerülhetetlennek tartotta a fegyverletételt, de azt követelte, hogy a kormány és az állam adja ki a parancsot, a parancsnoksága alatt álló hadsereg pedig majd annak rendje s módja szerint végrehajtja. Az őszinte és önzetlen Weygand tábornoknak azonban nem volt igaza. Azt a jogot követelte ugyanis magának mint katonának, hogy felülbírálja a köztársaság törvényes kormányát, és a vezető politikusok döntésének ellenére véget vessen az ellenállásnak nemcsak Franciaországban, hanem az egész birodalomban.

E jogi formaságokon és a francia hadsereg becsületéről szóló fejtegetéseken kívül azonban lényegesebb megfontolás is felmerült. Ha a francia kormány hivatalosan fegyverszünetet köt Németországgal, akkor Franciaország szempontjából a háborúnak vége.

A tárgyalások eredményeképpen az ország egy része mentesülhet a német megszállás alól, s így a hadsereg egy része is. Ha viszont a kormány a tengeren túlról folytatja a háborút, akkor mindazok, akik Franciaországban maradnak, közvetlenül német megszállás alá kerülnek, és megállapodás híján több millió francia polgárt hurcolnak hadifogolyként Németországba. Ez már nyomós érv volt, csakhogy nem a hadsereg főparancsnoka, hanem a kormány volt hivatott dönteni az ügyben. Weygand álláspontja lényegében így hangzott: minthogy véleménye szerint a parancsnoksága alatt álló hadsereg nem fogja folytatni a harcot, a francia köztársaságnak be kell adnia a derekát, és azt a parancsot kell kiadnia a katonáknak, amelyet ő mint főparancsnok a legmegfelelőbbnek tart. Ez az álláspont nem egyeztethető össze a civilizált országok jogrendjével és gyakorlatával, de a katonai becsülettel sem. A miniszterelnöknek, legalábbis elméletben, kezében volt a megoldás. Így válaszolhatott volna: „Ön a köztársaság alkotmányával száll szembe. Leváltom a főparancsnoki tisztségből. Az elnöktől utólag megszerzem a szükséges hozzájárulást."

Sajnos Reynaud helyzete nem volt eléggé szilárd. A fennhéjázó tábornok mögött ott magasodott a hírneves Pétain marsall, a defetista miniszterek vezére, őt pedig elővigyázatlanul maga Reynaud vonta be nemrégiben a kormány és a haditanács munkájába. A marsall és társai elszánták magukat rá, hogy véget vetnek a háborúnak. Őmögöttük Laval baljós alakja húzódott meg: ő most az izgatott szenátorok és képviselők klikkjének élén a bordeaux-i városházán tanyázott. Laval politikája meggyőzően egyszerű volt. Franciaországnak nemcsak békét kell kötnie Németországgal, hanem csatlakoznia is kell hozzá: a hódító szövetségesévé kell válnia, és a Csatornán túl közös ellenséggel vívandó harcban hűségével és szolgálataival kell megmentenie érdekeit és gyarmatait; egyszóval a győztes oldalra kell állnia. Reynaud-t kimerítették az előző hetek mérhetetlen megpróbáltatásai, és szemlátomást nem volt meg benne az életerő, hogy megvívja ezt az újabb keserves csatát; ami azt illeti, a feladat egy Oliver Cromwellt, egy Clemenceau-t, egy Sztálint, egy Hitlert is alaposan próbára tett volna.

15-én délután a köztársasági elnök jelenlétében Reynaud ismertette minisztertársaival a helyzetet, majd Pétain marsallhoz fordult, és azt kérte tőle, vegye rá Weygand tábornokot, hogy fogadja el a kormány álláspontját. Rosszabb közbenjárót keresve sem találhatott volna. A marsall elhagyta a termet, és rövid szünet következett. Pétain azután Weygand társaságában tért vissza, s immár ő is támogatta a véleményét. E válságos helyzetben Chautemps, az egyik legbefolyásosabb miniszter olyan alattomos javaslattal állt elő, amely látszólag kompromisszumot tartalmazott, és ezért vonzónak bizonyult az ingadozók szemében. A kormány baloldali tagjai nevében helyeselte Reynaud-nak azt a kijelentését, hogy lehetetlen megállapodást kötni az ellenséggel, de hozzáfűzte, hogy a franciák összefogását csak egy óvatos gesztus szavatolhatná: meg kellene kérdezni a németeket, mik volnának a fegyverszünet feltételei, de anélkül, hogy el is fogadnák e feltételeket. Csak hát persze az effajta csúszós és meredek lejtőn nincs megállás. Ha egyszer a francia kormány megkérdezi a németeket, milyen feltételekkel kötnének fegyverszünetet, ezzel önmagában is halálos csapást mér a francia hadsereg amúgy is megrendült harci szellemére. Ha egyszer elhangzott e végzetes jeladás, hogyan kívánható a katonától, hogy továbbra is folytassa a makacs ellenállást, és ha kell, feláldozza életét? Pétain és Weygand érvei után azonban a többség nem tudott ellenállni Chautemps javaslatának. A miniszterek úgy döntöttek, hogy meg kell tudakolni Őfelsége kormányától, mi volna a véleménye, ha Franciaország ezt a megoldást választaná, s egyúttal tájékoztatni kell Londont, hogy semmilyen körülmények között nem szolgáltatják ki a flottát. Reynaud ekkor felállt az asztaltól, és bejelentette, hogy lemond. A köztársasági elnök azonban maradásra bírta, és közölte, hogy ha Reynaud távozik, akkor ő sem marad a helyén. Amikor aztán a kusza vitát összefoglalták, már nem volt világos, hogy ha Franciaország nem hajlandó német kézre adni flottáját, gondoskodnia kell-e róla, hogy a hajóhad külföldi kikötőkbe hajózzék, s így kikerüljön a németek hatóköréből. Arról azonban határozat született, hogy meg kell szerezni a brit kormány hozzájárulását, és csak azután szabad érdeklődni a németek feltételei felől. Az üzenetet haladéktalanul el is küldték.

Másnap reggel Reynaud ismét fogadta a brit nagykövetet, s az utóbbi közölte vele, hogy Nagy-Britannia csak abban az esetben ad helyt a franciák kérésének, ha a francia flottát kivonják a németek hatalmi köréből, más szóval brit kikötőkbe küldik. Londonból azzal a szándékkal adták Campbellnek telefonon ezt az utasítást, hogy időt nyerjen. Tizenegy órakor a zavarodott minisztertanács ismét összeült. Lebrun köztársasági elnök ezúttal is jelen volt. Meghívták Jeanneney-t, a szenátus elnökét is, hogy a maga és Herriot képviselőházi elnök nevében támogassa a miniszterelnök javaslatát, hogy a kormány költözzön át Észak-Afrikába. Erre felpattant Pétain marsall, és felolvasott egy állítólag valaki más által fogalmazott levelet, amelyben bejelentette, hogy kiválik a kormányból. Beszédének befejeztével már el is hagyta volna a termet. A köztársasági elnök azonban rávette, hogy maradjon, s cserében megígérte, hogy még aznap választ kap a kormánytól. A marsall tiltakozott, amiért még mindig nem kértek fegyverszünetet. Reynaud azt válaszolta, hogy ha az ember arra kéri szövetségesét, mentse fel kötelezettsége alól, illik megvárni a választ. Azzal bezárták az ülést. Ebéd után nagykövetünk hivatalosan is Reynaud elé terjesztette a brit kormány válaszát, amelynek lényegét reggel, a telefonon kapott üzenet alapján már ismertette vele.

Ezekben a napokban a háborús kabinetben szokatlan izgalom uralkodott. Mindenekfölött Franciaország sorsa és bukása foglalkoztatott bennünket. A magunk sorsa és az, hogy mi vár reánk, ha majd magunkra maradunk, szemlátomást háttérbe szorult. Elnyomta a haláltusáját vívó szövetségesünk iránti együttérzés és az a vágy, hogy ami emberileg lehetséges, azt megtegyük érte. És persze sorsdöntő fontosságot tuajdonítottunk annak is, hogy a francia flotta felől biztonságban tudhassuk magunkat. Ebben a szellemben született meg a Franciaország és Britannia „felbonthatatlan uniójáról" szóló javaslat.

A kezdeményezés nem tőlem származott. 15-én, a Carlton Klubban, ebéd közben szereztem tudomást a már kész tervről, Halifax lord, Corbin, Sir Robert Vansittart és mások jelenlétében. Nem lehetett vitás, hogy a többiek már alaposan megvitatták a dolgot. 14-én Vansittart és Desmond Morton találkozott Monnet-val és Plevennel (a londoni francia gazdasági képviselet munkatársaival), valamint de Gaulle tábornokkal, aki azért repült át Angliába, hogy hajóteret biztosítson a francia kormány és a lehető legnagyobb létszámú francia katonaság Afrikába történő átszállításához. Együtt dolgozták ki a francia–brit unióról szóló, már magában véve is nagy jelentőségű nyilatkozat vázlatát, azzal a céllal, hogy Reynaud-nak világos és ösztönző érvet szolgáltassanak, amellyel rábírhatja kormányának többségét, hogy költözzön át Afrikába, és onnan folytassa a háborút. Én már kezdetben is kételkedve fogadtam a dolgot. Kérdések formájában számos kritikai észrevételt tettem, s a válaszokat korántsem találtam meggyőzőnek. Aznap délután azonban a kabinet hosszúra nyúló ülésének végén mégiscsak megvitattuk. Némi meglepetéssel tapasztaltam, hogy a különféle pártokat képviselő, megfontolt, hidegvérű, tapasztalt politikusok milyen szenvedélyesen üdvözölték ezt a nagy távlatú tervet, holott következményeit korántsem gondolták még végig. De nem ellenkeztem, sőt jóindulatúan hallgattam az őszinte megnyilatkozásokat, ezzel is segítve, hogy ez az eltökéltség önzetlen és elszánt tettekben öltsön testet.

Amikor másnap reggel a háborús kabinet ismét összeült, mindenekelőtt azt vitattuk meg, hogyan válaszoljunk Reynaud előző esti kérésére, hogy tudniillik oldjuk fel Franciaországot az angol–francia megállapodásból származó kötelezettségei alól. A kabinet az alábbi válasz mellett döntött. A jelenlévők kérésére átvonultam a szomszéd szobába, és magam fogalmaztam meg. A szöveg hivatalosan is megerősítette azt az utasítást, amit Campbell reggel telefonon kapott. 16-án 12.35-kor táviratoztuk meg Franciaországba.

A külügyminisztérium Sir R. Campbellnek
Kérjük, adja át Reynaud úrnak a kabinet ülésén elfogadott alábbi üzenetet:

Churchill úr Reynaud úrnak *1940. jún. 16. du. 12.35*
Egyezményünket, amely tiltja, hogy akár fegyverszünet, akár békekötés céljából külön tárgyalásokat kezdjünk, a Francia Köztársasággal kötöttük, nem pedig az éppen hivatalban lévő francia kormánnyal vagy államférfival. Következésképp Franciaország becsülete forog kockán. Mindazonáltal, abban az esetben, de csakis abban az esetben, ha a francia flotta a tárgyalások időtartama alatt brit kikötőkbe hajózik, Őfelsége kormánya fenntartás nélkül hozzájárul, hogy a francia kormány megtudakolja, milyen feltételekre számíthat fegyverszünet esetén. Őfelsége kormányának azonban eltökélt szándéka, hogy folytatja a háborút, következésképp semmiféle szerepet nem vállal a fegyverszünettel kapcsolatos előzetes tájékozódásban.

[…]

A külügyminiszter aztán közölte, hogy délelőtti ülésünk után találkozott Sir Robert Vansittarttal, s hogy már korábban megkérte őt, fogalmazzon meg egy drámai bejelentést, amely megerősíthetné Reynaud helyzetét. Vansittart már egy ideje megbeszéléseket folytatott De Gaulle tábornokkal, Monnet-val, Plevennel és Morton őrnaggyal. Együtt készítették el a nyilatkozattervezetet. De Gaulle tábornok sürgette, hogy mihamarabb hozzák nyilvánosságra az okmányt, és vállalta, hogy még aznap éjjel magával viszi a tervezetet Franciaországba. De Gaulle azt is javasolta, hogy másnap utazzam át, és találkozzam Reynaud-val.

Körbeadtuk a tervezetet, és valamennyien nagy figyelemmel olvastuk el. Szembeötlő volt, hányféle nehézséggel kell számolnunk, de végül szemlátomást teljes volt az egyetértés, hogy adjuk ki az unióról szóló nyilatkozatot. Elmondottam, hogy első, ösztönszerű reagálásom kedvezőtlen volt, de hozzátettem, hogy ha már ilyen válságosra fordult a helyzet, minket senki ne vádolhasson azzal, hogy hiányzik belőlünk a képzelőerő. Az biztos, hogy valamiféle drámai bejelentésre van szükség, különben a franciák nem lesznek képesek tartani magukat. Ezért hát nehéz lett volna egyszerűen elutasítanom a javaslatot, és nagy hatással volt rám, hogy a háborús kabinetben olyan egyöntetű támogatásra talált.

Délután 3.55-kor értesültünk róla, hogy a francia minisztertanács délután 5-kor ül össze, hogy megvitassa, lehetséges-e a további ellenállás. Ezenkívül de Gaulle tábornokot Reynaud telefonon úgy tájékoztatta, hogy ha 5 óráig kedvező választ adunk a két ország egyesüléséről szóló kiáltvánnyal kapcsolatban, akkor úgy érzi, állni tudja a sarat. Erre aztán a háborús kabinet jóváhagyta az angol–francia unióról szóló kiáltvány végleges tervezetét, és engedélyezte, hogy de Gaulle tábornok útján megküldjük Reynaud-nak. A hírt telefonon közöltük a francia miniszterelnökkel. A háborús kabinet ezenkívül felkért engem, Attlee-t és Sir Archibald Sinclairt, hogy a három brit párt nevében a lehető leghamarabb üljünk össze Reynaud-val, s vitassuk meg a nyilatkozattervezetet és a vele kapcsolatos egyéb kérdéseket. A szöveg végleges tervezete így hangzott:

Egyesülési nyilatkozat

Az újkori történelemnek e sorsdöntő órájában az Egyesült Királyság és a Francia Köztársaság kormánya az alábbiakban kinyilvánítja, hogy a két ország megbonthatatlan unióban egyesül, és töretlen eltökéltséggel a jövőben is közösen védelmezi az igazságosságot és a szabadságot egy olyan rendszer hódító törekvéseivel szemben, amely robotok és rabszolgák tömegévé alacsonyítaná az emberi nemet.

A két kormány kijelenti, hogy Franciaország és Nagy-Britannia a jövőben nem két különálló állam lesz, hanem Francia–Brit Unióban egyesül.
Az Unió alkotmánya közös irányítás alá rendeli a hadügyet, a külügyet, a pénz- és a gazdasági ügyeket.
Franciaország minden állampolgára egyúttal Nagy-Britanniának is állampolgára lesz, és minden brit alattvaló állampolgárává válik Franciaországnak is.
A két ország közösen vállalja területén a háborús pusztítás okozta károk helyreállításának terhét, és erőforrásait egyenlő mértékben és egyesült erővel felhasználja erre a célra.
Amíg a háború tart, a két ország közös háborús kabinetet tart fenn, s ez irányítja Franciaország és Nagy-Britannia teljes haderejét a szárazföldön, a tengeren és a levegőben. A kabinet a szükség szerint választja meg székhelyét. A két parlament hivatalosan is egyesül. A brit birodalom országai már hozzákezdtek új haderejük felállításához. Franciaország fegyverben tartja minden rendelkezésre álló erejét a szárazföldön, a tengeren és a levegőben. Az Unió azzal a kéréssel fordul az Egyesült Államokhoz, hogy nyújtson gazdasági támogatást a szövetségeseknek, és hatalmas erőforrásaival segítse a közös ügyet.
Az Unió minden erejét az ellenség hatalmának megtörésére összpontosítja, bárhol kelljen is harcolni ezért.
A győzelem nem maradhat el.

Minderről annak rendje és módja szerint a parlamentet is tájékoztattuk. De addigra már a dolog elvesztette jelentőségét.

[...]

A Reynaud-kabinet utolsó jelenete a következőképpen zajlott le.

Egykettőre szertefoszlottak azok a remények, amelyeket Reynaud az egyesülési nyilatkozat hatásához fűzött. Önzetlen javaslat ritkán talál oly ellenséges fogadtatásra, mint a mienk. A miniszterelnök kétszer is felolvasta a nyilatkozatot a kormány tagjainak. Kijelentette, hogy szívvel-lélekkel támogatja, és másnapra találkozót tervez velem, hogy megbeszéljük a részleteket. De az egymással izgatottan vitatkozó, híres és kevésbé híres miniszterek összeroppantak a vereség szörnyű csapása alatt. Egynéhányan, lehallgatott telefonbeszélgetésekből, már értesültek a nyilatkozat tartalmáról.

Ezek voltak a defetisták. A többség viszont nem volt abban az állapotban, hogy képes legyen nagyszabású terveket kovácsolni. Az uralkodó hangulat az volt, hogy a javaslatot, úgy, ahogy van, el kell vetni. A többség meglepetéssel és bizalmatlanul fogadta a tervet, s még a legjobb barátainkat, a leghatározottabb férfiakat is tökéletesen készületlenül érte a hír. A miniszterek arra számítottak, hogy az ülésen megkapják a választ a teljes egyetértésben fogalmazott kérésre, hogy Nagy-Britannia mentse fel Franciaországot március 28-án vállalt kötelezettségei alól, és járuljon hozzá, hogy Franciaország tudakolja meg a németektől a fegyverszüneti feltételeket. Lehetséges, sőt valószínű, hogy ha egyértelmű válaszunkat elébük terjesztik, a többség elfogadta volna legfőbb feltételünket, hogy tudniillik küldjék Britanniába a francia flottát. De legalábbis valamilyen elfogadható ellenjavaslattal álltak volna elő, hogy szabad kezet kapjanak a tárgyalásokhoz, s addig is fenntartsák maguknak azt a lehetőséget, hogy végül mégis visszavonuljanak Afrikába, ha a német feltételek túlságosan szigorúnak bizonyulnának. Csak hát félreértés keletkezett: hiába, „két parancs nem parancs".

Paul Reynaud-nak sehogyan sem sikerült eloszlatnia azt a kedvezőtlen hatást, amit a két ország egyesülésére tett javaslatunk keltett. A Pétain marsall vezette defetisták még csak megvitatni sem voltak hajlandók. Egymást követték a heves vádaskodások: „az utolsó pillanatban álltak elő vele", „megdöbbentő", „az egész csak arra jó, hogy angol védnökség alá helyezze Franciaországot, vagy hogy megfossza gyarmatbirodalmától" – effélék hangzottak el. Ellenzői úgy vélekedtek, hogy a nyilatkozat domíniumi státust kínál Franciaországnak. Egyesek azt panaszolták fel, hogy még csak nem is ajánlottunk egyenlő jogokat a franciáknak, hiszen nekik csak brit birodalmi állampolgárságot kínált a tervezet, Nagy-Britannia állampolgárává nem tette volna őket, a briteknek viszont francia állampolgárságot követelt. Ezt az állítást maga a szöveg is cáfolja.

De fölvetődtek más érvek is. Weygand minden különösebb nehézség nélkül meggyőzte Pétaint, hogy Anglia menthetetlen helyzetben van. Magas rangú francia katonai vezetők úgy vélekedtek: „Három hét sem telik bele, s Anglia nyakát úgy kitekerik, mint egy csirkéét." Pétain szerint Nagy-Britanniával egyesülni annyi lett volna, mint „egy hullával házasságra lépni". Ybarnegaray, aki pedig oly keményen helytállt az előző háborúban, így kiáltott fel: „Legyünk inkább náci tartomány! Arról legalább tudjuk, mit jelent.” Reibel szenátor, Weygand személyes barátja kijelentette, hogy a terv teljes romlásba döntené Franciaországot, legalábbis feltétlenül alárendelné Angliának. Reynaud hiába érvelt: „Én inkább működöm együtt szövetségeseimmel, mint ellenségeimmel.” Mandel szavai is hiábavalóak voltak: „Önök szerint inkább legyünk német körzet, mint brit domínium?” Az érvek nem számítottak.

Nekünk azt mondták, hogy a minisztertanács nem is szavazott a Reynaud előterjesztette javaslatunkról. Magától is összeomlott az. A miniszterelnök ezzel személyesen is végzetes vereséget szenvedett küzdelmében, s elvesztette befolyását és tekintélyét a minisztertanácsban. A további vita már csak a fegyverszünetről folyt, és hogy meg kell kérdezni a németeket, milyen feltételeket szabnak. Chautemps hűvösen és megingathatatlanul lépett fel. A flottával kapcsolatos két táviratunkat nem terjesztették a miniszterek elé. Az immár teljes bomlásban lévő Reynaud-kormány meg sem tárgyalta azt a követelést, hogy a francia hajókat brit kikötőkbe kell küldeni, mielőtt Franciaország tárgyalni kezd a németekkel. Nyolc óra felé Reynaud, a hosszú napok óta tartó hatalmas testi és szellemi megerőltetéstől végsőkig kimerülten, beadta lemondását a köztársasági elnöknek, és azt javasolta neki, hogy Pétain marsallt kérje fel kormányalakításra. Ez az elhatározása bizony elsietett volt. Hiszen tudomásunk szerint ekkor még azt remélte, hogy másnap találkozhat velem, és beszélt is erről Spears tábornokkal. „Holnapra új kormány lesz, és ön már csak a maga nevében tárgyal” – mondta neki Spears. […]

Június 16-án délután Monnet és de Gaulle tábornok felkeresett a háborús kabinet tanácstermében. A tábornok nemzetvédelmi miniszterhelyettesi minőségben nem sokkal előbb utasította a *Pasteur* nevű francia hajót, amely fegyvereket szállított Amerikából Bordeaux-ba, hogy brit kikötőbe fusson be, Monnet nagy erőfeszítéssel dolgozott egy olyan terven, amelynek értelmében, ha Franciaország különbékét köt, automatikusan Nagy-Britanniára íratják át a francia–amerikai hadianyag-szállítási szerződéseket. Szemlátomást számított rá, hogy országának vezetői különbékét kötnek, úgy érezte, hogy ezzel az egész világ összeomlik, s igyekezett menteni, ami menthető. Nagyon nagy segítségünkre volt. De azután azt kezdte sürgetni, hogy minden megmaradó vadászszázadunkat vessük be a franciaországi háború utolsó csatájában, noha annak addigra már vége volt. Közöltem vele, hogy ezt nem tehetjük meg.

Monnet még ekkor is a régi érveket hangoztatta: „ez a döntö ütközet", „most vagy soha", „ha Franciaország elbukik, mindennek vége", és így tovább. Csakhogy ebben a dologban nem tehettem kedvére. Két francia vendégem végül felállt, és az ajtó felé indult. Monnet ment elöl. Ahogy a kijárathoz értek, de Gaulle, aki addig csak elvétve mondott egy-két szót, hátrafordult, két-három lépést tett felém, és angolul így szólt: „Azt hiszem, önnek van igaza." Rezzenéstelen volt az arca, látszólag semmi sem tudta kihozni a sodrából, én azonban úgy éreztem, hogy ez az ember nagyon tud szenvedni. Ma is emlékszem, hogyan fogalmaztam meg benyomásomat erről a szenvtelenül nyugodt, hórihorgas férfiról: „Franciaország *Connétable*-ja."[1] Brit repülőgépet bocsátottam rendelkezésére, hogy még aznap délután visszatérhessen Bordeaux-ba. De nem maradt ott sokáig.

Odaát Pétain marsall alakított kormányt, és az új kabinet azt tekintette fő céljának, hogy haladéktalanul fegyverszünetet kérjen Németországtól. Pétain körül időközben olyan szilárd és összetartó defetista csoport jött létre, hogy június 16-án már nem volt nehéz összeállítani a kormányt. Chautemps („ha megtudakoljuk, mik a feltételek, azzal még nem fogadtuk el őket") lett a miniszterelnökhelyettes. Weygand tábornok, aki úgy látta, hogy minden elveszett, a nemzetvédelmi tárcát kapta. Darlan tengernagy lett a tengerészeti, Baudouin a külügyminiszter.

Szemmel láthatóan csak Laval ügyében volt vita. A marsall először az igazságügyi miniszter tisztét ajánlotta fel neki, Laval azonban méltatlankodva söpörte félre ezt a javaslatot. A külügyminisztériumot követelte magának, mert úgy gondolta, csakis külügyminiszterként valósíthatja meg tervét, hogy Franciaország átálljon az ellentáborba, segítsen végezni Angliával, és másodrendű partnerként csatlakozzék az új náci Európához. E félelmetes személyiség heves fellépése nyomban meghátrálásra késztette Pétain marsallt. A már külügyminiszterré kinevezett Baudouin tisztában volt vele, hogy tökéletesen alkalmatlan erre a tisztségre, és kapható is volt rá, hogy lemondjon róla. Amikor azonban megemlítette a dolgot Charles-Roux-nak, a külügyminiszter állandó helyettesének, az utóbbi felháborodottan reagált. Weygand támogatását is megszerezte. Amikor azonban Weygand belépett a terembe, és a nagy hírű marsallhoz fordult, Laval úgy méregbe gurult, hogy a két katonai vezető végül beadta derekát. Csakhogy az állandó helyettes egyszerűen kijelentette, hogy nem hajlandó Laval alatt szolgálni. Erre a marsall megint visszakozott, heves jelenet következett, és Laval végül haragosan és sértődötten elvonult.

---

[1] Országos katonai főparancsnok a középkori Franciaországban.

Kritikus pillanat volt ez. Laval ugyanis négy hónappal később, október 28-án végül mégis külügyminiszter lett, de addigra már egészen más kép alakult ki a katonai erőviszonyokról. A Németországgal szembeni brit ellenállás már számottevő tényező volt. Kiderült, hogy a szigetországot nem lehet figyelmen kívül hagyni. Mindenesetre nem vált be az a jóslat, hogy „három hét sem telik bele, s Anglia nyakát úgy kitekerik, mint egy csirkéét". Megváltozott tehát a helyzet, és ezt a változást az egész francia nemzet örvendezve fogadta.

[...]

17-én délelőtt megemlítettem minisztertársaimnak, hogy az éjszaka Spears tábornok telefonon közölte velem: nem hinné, hogy az új bordeaux-i helyzetben bármi hasznos tevékenységre is nyílnék tere. Némi aggodalommal beszélt de Gaulle tábornok biztonságáról. Láthatólag olyan értesítést kapott, hogy de Gaulle-nak alighanem jobb lenne elhagynia Franciaországot. Készségesen beleegyeztem, hogy készítsék elő a dolgot. Aznap, 17-én délelőtt de Gaulle bement bordeaux-i hivatalába, megtévesztésül délutánra több találkozót beszélt meg, aztán elindult a repülőtérre, hogy kikísérje barátját, Spearst. Kezet ráztak, elbúcsúztak egymástól, majd amikor a repülőgép gurulni kezdett, de Gaulle beszállt, és becsapta maga mögött az ajtót. A gép a levegőbe emelkedett, a francia rendőrök és hivatalnokok pedig tátott szájjal bámultak utána. De Gaulle nem üres kézzel utazott el. Abban a kis repülőgépben Franciaország becsületét hozta magával.

[...]

11 / Darlan tengernagy és a francia flotta. Orán

Franciaország összeomlása után minden barátunkat és ellenségünket egy kérdés foglalkoztatta: „Vajon Britannia is megadja magát?" A nyilvános állásfoglalások talán nem sokat számítanak az események sodrában, én Őfelsége kormányának nevében azért mégis megtettem, amit lehetett: több ízben is kinyilatkoztattam, hogy eltökéltük magunkat a harcra, és akár egyedül is folytatjuk. Június 4-én, Dunkerque után ezt mondtam: „Ha kell, évekig, *ha kell, egyedül is.*” Nem véletlenül használtam ezeket a szavakat, s a londoni francia nagykövet másnap azt az utasítást kapta, érdeklődje meg, hogyan kell őket érteni. „Ahogy elhangzottak” - szólt a válasz. Volt tehát mire emlékeztetnem a Házat, amikor június 18-án, a bordeaux-i összeomlás másnapján beszédet mondtam a parlamentben. Majd arról adtam számot, hogy „milyen szilárd, gyakorlati alapokon nyugszik rendíthetetlen elhatározásunk, hogy folytatjuk a háborút”. Abban a helyzetben voltam, hogy megnyugtathattam a parlamentet: a három haderőnem hivatásos szakértői szerint jó esélyünk és megalapozott reményünk van a végső győzelemre. Beszámoltam a négy domínium miniszterelnökétől kapott üzenetekről is: támogatták döntésünket, hogy folytatjuk a harcot, és kijelentették, hogy készek osztozni sorsunkban. „Ijesztő a mérleg, és én illúziók nélkül vetem latra a ránk leselkedő veszedelmeket. Úgy látom, hogy éberségre, rendkívüli erőfeszítésre bőven van okunk, de pánikra és félelemre nincsen. Az elmúlt háború első négy évében a szövetségeseket csupa sorscsapás és csalódás érte. ... Minduntalan az a kérdés járt a fejünkben: »Hogy fogjuk megnyerni ezt a háborút?«, de soha senki nem tudott e kérdésre pontos választ adni, mígnem aztán végül szörnyű ellenségünk hirtelen és váratlanul összeomlott, mi pedig úgy elteltünk a győzelemmel, hogy botorul eltékozoltuk. Akárhogyan alakulnak is a dolgok Franciaországban, akármi történjék is a mai vagy a holnapi francia kormányban, szigetországunk és a brit birodalom lakói mindig is bajtársuknak fogják tekinteni a francia népet. ... Ha erőfeszítéseinknek végül győzelem lesz a jutalma, győzelmünkben és a vele kivívott szabadságban a francia nép is osztozni fog. Igazságos követeléseinkből jottányit sem engedünk, nem állunk meg félúton... A csehek, a lengyelek, a norvégok, a hollandok és a belgák ügye közös a mienkkel. És a mienkkel együtt győzedelmeskedni fog.” Beszédemet így fejeztem be:

„A franciaországi csata, ahogy Weygand tábornok nevezte, véget ért. Az angliai csata pedig minden bizonnyal csakhamar elkezdődik. Ennek a csatának a kimenetelén múlik, fennmarad-e a keresztyén civilizáció. Ettől függ, fennmarad-e saját brit létünk, megmarad-e intézményeink és birodalmunk folytonossága. Nem kétséges, hogy az ellenség nemsokára ránk zúdítja minden dühét és erejét. Hitler tudja, hogy szigetünkön kell megtörnie bennünket, különben elveszti a háborút. Ha szembe tudunk szállni vele, egész Európa felszabadulhat, s az emberiség történelmi útja tágas, napsütötte fennsíkra vezethet. De ha alulmaradunk, akkor az egész világ, vele az Egyesült Államok, vele mindaz, ami az életünk, és ami drága nekünk, egy új középkor szakadékába zuhan, ez a középkor pedig baljósabb és talán hosszabb is lesz, mint az előző, mert szolgálatába állt a megrontott tudomány. Lássunk tehát munkához, és úgy álljunk helyt, hogy ha ezer évig áll is még fenn a brit birodalom és nemzetközössége, az emberek akkor is így emlékezzenek vissza erre a korra: »akkor mutatták meg, hogy mit érnek!«"

Ezek a gyakran idézett szavak mind valóra váltak a győzelem órájában. De most még csak szavak voltak. A külföldiek, akik nem ismerik a brit nép természetét, világszerte azt hihették, hogy mindez csak hetvenkedés és pusztán a béketárgyalások előkészítését szolgálja. Nyilvánvaló volt, hogy Hitlernek nyugaton be kell fejeznie a háborút. És olyan helyzetben volt, hogy a lehető legcsábítóbb ajánlatokkal kecsegtethetett. Az olyanok, mint jómagam, akik már régóta tanulmányozták sakkhúzásait, nem tartották lehetetlennek, hogy Hitler lemondjon Britannia, a birodalom és a flotta megcsonkításáról, s olyan békét ajánljon, amelynek révén végre szabad kezet kap keleten: Ribbentrop már 1937-ben beszélt nekem erről, s végül is ez volt Hitler szívének leghőbb vágya. Ez ideig nem sok kárt tettünk Németországban. Sőt a magunk vereségével inkább még tetéztük a Franciaországon aratott győzelmét. Csoda-e, hogy világszerte oly sok számítgató elme fogadta kétkedéssel szavaimat, minthogy nem volt tisztában a partraszállás nehézségeivel, sem légierőnk ütőképességével, csak a német erőszak és terror nyomasztó hatása alatt állt? Nem minden kormány tette volna meg, akár demokrácia, akár despotizmus szülte, s nem minden nemzet vállalta volna, hogy amikor magára marad, és szemlátomást mindenki elhagyta, mégis szembenézzen az invázió szörnyűségeivel, és megvetéssel utasítsa el egy olyan béke lehetőségét, amely mellett számos elfogadható érvet hozhatna fel. A szépen hangzó szavak semmit nem szavatoltak. Egy napon megeshetett volna, hogy új kormány alakul: „A háborús uszítóknak volt esélyük, de megbuktak." Amerika távol tartotta magát a küzdelemtől. Oroszországnak senki nem tartozott semmivel. Miért ne csatlakozzék Britannia is a tétlen nézőkhöz, akik Japánban, az Egyesült Államokban, Svédországban és Spanyolországban hajlandók pártatlan érdeklődéssel, sőt némi gyönyörrel szemlélni a náci és a kommunista birodalom öldöklő küzdelmét? A jövendő nemzedékek nehezen fogják elhinni, hogy a fentebb megpendített lehetőség egyetlenegyszer sem szerepelt a háborús kabinet napirendjén, de még legszemélyesebb magánbeszélgetéseinkben sem. A kétségeket pedig csak a tettek oszlathatták el. És a tettek nem várattak magukra sokáig.

[...]

Az utolsó bordeaux-i napokban Darlan tengernagy egyszeriben igen fontos személyiséggé vált. Nemigen ismertem, és csak hivatalos kapcsolatban voltunk. Tiszteltem, amiért újjáteremtette a francia flottát: tíz évig volt a parancsnoka, s a hajóhad e tíz év után ütőképesebb lett, mint a francia forradalom óta bármikor. Amikor 1939 szeptemberében Darlan Angliába látogatott, hivatalos vacsorát adtunk a tiszteletére az admiralitáson. A pohárköszöntőre válaszolva mindjárt azzal kezdte, hogy dédapja a trafalgari ütközetben vesztette életét. Azon jó franciák között tartottam tehát számon, akik gyűlölik Angliát. Amikor aztán januárban megkezdődtek az angol-francia haditengerészeti tárgyalások, az is kiderült, hogy a tengernagy nagyon is féltékenyen őrködik hatáskörén, akárki legyen is a haditengerészeti miniszter. Ez a féltékenység valóságos rögeszmévé fajult, s azt hiszem, döntő szerepet játszott a későbbiekben.

Darlan egyébként a fentebb részletezett találkozók legtöbbjén részt vett, és ahogy a francia ellenállás a végéhez közeledett, több ízben is megígérte, hopgy bármi történjék is, a francia flotta sohasem kerül a németek kezére. Most, Bordeaux-ban bekövetkezett a sorsdöntő pillanat e törekvő, nagyravágyó és tehetséges tengernagy pályafutásában. Gyakorlatilag teljhatalma volt a hajóhad felett. Csak el kellett volna rendelnie, hogy a hajók induljanak Britannia, Amerika vagy a francia gyarmatok kikötői felé – némelyik már el is indult –, és parancsa máris teljesül. Június 17-én délelőtt, Reynaud kormányának bukása után közölte is Georges tábornokkal, hogy eltökélt szándéka kiadni ezt a parancsot. Másnap délután Georges ismét találkozott vele, s megkérdezte, mi jött közbe. Darlan azt felelte, hogy meggondolta magát. Hogy miért, arra egyszerűen így felelt: „Most én vagyok a tengerészeti miniszter." Nem arról van szó, hogy azért gondolta meg magát, mert tengerészeti miniszter akart lenni, hanem hogy tengerészeti miniszter lévén, immár más szemszögből látta a dolgokat.

Milyen hibás az önző emberi számítás! Ennél meggyőzőbb példát keresve sem találhatnánk. Darlan tengernagynak semmi mást nem kellett volna tennie, mint hogy hajóra szálljon, és külföldi kikötőben vessen horgonyt. A német megszállás alatt lévő területeken kívül egy csapásra ő rendelkezett volna Franciaország minden erőforrásával. Nem csupán legyőzhetetlen szívét és egypár harcostársát hozta volna magával, mint de Gaulle tábornok, hanem a világ negyedik legnagyobb flottáját, a parancsnokukhoz személy szerint is ragaszkodó tisztekkel és legénységgel egyetemben. Ha így tesz, Darlan a francia ellenállás vezetője lett volna, és ütőképes fegyver lett volna a kezében. A flotta karbantartásához számíthatott volna a brit és az amerikai hajó- és fegyvergyárakra. Elismertetése után az Egyesült Államokban őrzött francia aranytartalékból bőséges segélyforrás állt volna rendelkezésére. Maga mögött tudhatta volna az egész francia birodalmat. Semmi sem állíthatta volna meg azon az úton, hogy ő legyen Franciaország felszabadítója. A hírnév és a hatalom, amelyre oly nagyon vágyott, karnyújtásnyira volt tőle. Nem ragadta meg, viszont szégyenletes hivatalt töltött be két szorongással teli éven át, majd erőszakos halált halt, sírjára undorral tekint az arra járó, nevét még hosszú ideig átkozni fogja a francia haditengerészet és az egész nemzet, melyet addig oly híven szolgált.

Ezután már csak a záróakkord van hátra. 1942. december 4-én, alig három héttel meggyilkolása előtt Darlan levelet intézett hozzám, s ebben hevesen bizonygatta, hogy annak idején megtartotta adott szavát. [...] Nem vitás, hogy a németek egyetlen francia hajót sem vettek át, és egyet sem fordítottak ellenünk a háborúban. Igaz, ez nem egészen Darlan tengernagy intézkedéseinek volt köszönhető; de az is bizonyos, hogy a francia flotta tisztjeit és tengerészeit arra nevelte: mindenáron süllyesszék el hajóikat, mielőtt még a németek kezére kerülhetnének. Mert hiszen a németeket éppúgy gyűlölte, mint az angolokat.

[...]

Ha a német és az olasz flottához a francia hajóhad is csatlakozik, különösen ha hozzászámítjuk a látóhatáron fenyegetően készülődő Japánt, Nagy-Britanniának halálos veszedelemmel kellett volna számolnia, s az Egyesült Államok biztonsága is súlyos veszélybe került volna. A fegyverszüneti megállapodás 8. pontja előírta, hogy a francia gyarmati érdekek védelmét szolgáló rész kivételével a francia flottát „kijelölt kikötőkbe kell gyűjteni, s ott német vagy olasz irányítás alatt leszerelik és lefegyverzik". Világos volt tehát, hogy a francia hajóknak felfegyverzett állapotban kellett az ellenség irányítása alá kerülniük. Igaz, ugyanabban a cikkben a német kormány ünnepélyesen kijelentette, hogy nincs szándékában saját céljára felhasználni e hajókat a háború idején. De épeszű ember bízhatott-e Hitler ígéretében, ismerve a Führer szégyenletes múltját és a jelen tényeit? Ráadásul ugyanaz a cikk rögtön kivonta az ígéret hatálya alól „azokat az egységeket, amelyek a parti őrség és az aknaszedés feladatainak ellátásához szükségesek". Ennek az értelmezése a németekre volt bízva. Végül magát a fegyverszünetet is bármikor hatályon kívül lehetett helyezni azon a címen, hogy a franciák nem tartják meg. Így aztán egyáltalában nem érezhettük magunkat biztonságban. Így vagy úgy, bármi áron és minden kockázatot vállalva el kellett hárítanunk azt a veszélyt, hogy a francia hajóhad az ellenség kezére jusson, és így bennünket is, másokat is netán végromlásba döntsön.

A háborús kabinet egy percig sem habozott. Ugyanazok a miniszterek, akik az előző héten teljes szívükkel Franciaország mellett álltak, és közös államiságot ajánlottak fel neki, most eltökélték magukat, hogy meghozzák a szükséges intézkedéseket. Gyűlöletes döntés volt, a legtermészetellenesebb és a legfájdalmasabb, amihez valaha is közöm volt.

[...]

A halálos csapás színtere a Földközi-tenger nyugati medencéje volt. Itt, Gibraltár előtt vette Somerville altengernagy, a *Hood* csatacirkálóból, a *Valiant* és a *Resolution* csatahajóból, az *Ark Royal* repülőgép-hordozóból, két cirkálóból és tizenegy rombolóból álló „H" erő parancsnoka az admiralitás július 1-jén de. 2.25-kor kiadott parancsát:

Július 3-ára készüljön fel „Katapult"-ra!

Somerville tisztikarában szolgált egy Holland nevű kiváló és bátor tiszt, aki nem sokkal előbb Párizsban volt tengerészeti attasé, és nagy rokonszenvvel viseltetett a franciák iránt. Jelentős befolyása volt tiszttársai körében. Július 1-jén de. 2.25-kor az altengernagy a következő táviratot adta fel:

Holland és mások véleményét megfontolva „H" erő altengernagy úgy véli, erő alkalmazása mindenáron kerülendő. Holland szerint támadó fellépésünk földkerekség minden franciáját ellenünk fordítaná.

Du. 6.20-kor az admiralitás az alábbi távirattal válaszolt:

Őfelsége kormányának határozott álláspontja, hogyha a franciák egyik felajánlott változatot sem fogadják el, meg kell őket semmisíteni.

Alig valamivel éjfél után (július 2-án 1.08-kor) Somerville altengernagy a következő, alaposan átgondolt szöveget kapta azzal, hogy továbbítsa a francia tengernagynak:

Őfelsége kormányának megbízásából az alábbiakról tájékoztatom: Nagy-Britannia csak azzal a feltétellel egyezett bele a német–francia tárgyalásokba, hogy a francia flottát még a fegyverszünet megkötése előtt brit kikötőkbe küldik, nehogy az ellenség kezére jusson. A minisztertanács június 18-án kijelentette, hogy a francia flotta még a szárazföldi fegyverletétel előtt csatlakozik a brit hajóhadhoz, vagy elsüllyeszti magát.[1]
Lehetséges, hogy a jelenlegi francia kormány megítélése szerint a Németországgal és Olaszországgal kötött fegyverszüneti megállapodás tartalma összeegyeztethető a korábbi kötelezettségvállalással, Őfelsége kormánya azonban a múlt tapasztalatai alapján nem hihet benne, hogy Németország és Olaszország nem keríti hatalmába és nem fordítja az első adandó alkalommal Nagy-Britannia és

---

[1] Ez a bekezdés félreértésekre adott okot. Darlan tengernagy még június 14-én is amellett volt, hogy bizonyos körülmények között a francia flottát brit kikötőkbe kell irányítani, június 18-ára azonban már ő volt a tengerészeti miniszter. Ettől kezdve Pétain marsall kormánya már nem volt hajlandó eleget tenni a brit követelésnek. A bekezdés második mondata tehát már nem esett egybe a francia kormány véleményével. A válsághelyzetben az admiralitás illetékesei nem mérték fel az utolsó percben közbejött változás jelentőségét. (A szerző jegyzete.)

szövetségesei ellen a francia hadihajókat. Az Olaszországgal kötött fegyverszüneti megállapodás előírja, hogy a francia hajóknak anyaországi kikötőkbe kell visszatérniük, és hogy Franciaországnak partvédelmi és aknaszedő hajókat kell kiszolgáltatnia.

Mi, az Önök eddigi fegyvertársai, nem engedhetjük meg, hogy az Önök nagyszerű hajói a német és az olasz ellenség kezére kerüljenek. Eltökélt szándékunk, hogy végigvívjuk ezt a háborút; és ha győzünk, mint ahogy hisszük, sohasem fogjuk elfelejteni, hogy Franciaország a szövetségesünk volt, hogy érdekeink egybeesnek, és hogy Németország közös ellenségünk. Ünnepélyesen kijelentjük, hogy ha győztesen kerülünk ki a háborúból, helyreállítjuk Franciaország nagyságát és területét. E cél érdekében gondoskodnunk kell róla, hogy a francia haditengerészet legjobb hajóit ne használhassa fel ellenünk a közös ellenség. Ilyen körülmények között kaptam Őfelsége kormányától azt az utasítást, hogy a következő változatok egyikének elfogadására szólítsam fel a most Mersz-el-Kbírben és Oránban horgonyzó francia flottát:

a / csatlakozzék hozzánk, és folytassa a harcot, amíg le nem győzzük a németeket és az olaszokat;

b / induljon csökkentett létszámú legénységgel irányításunk alatt brit kikötőbe. A legénységet, mihelyt lehetséges, hazaszállítjuk.

Ha e két megoldás valamelyikét választják, a háború befejeztével visszaszolgáltatjuk hajóikat Franciaországnak, s ha időközben megrongálódnának, teljes kártérítést fizetünk értük;

c / ha ellenben kötelességüknek érzik gondoskodni róla, hogy hajóikat ne használhassák fel a németek és az olaszok ellen, hacsak ez utóbbiak meg nem szegik a fegyverszünetet, akkor csökkentett létszámú legénységgel hajózzanak velünk valamelyik karib-tengeri francia sziget – például Martinique – kikötőjébe; ott megnyugtatóan lefegyverezhetnénk, vagy az Egyesült Államok felügyeletére bízhatnánk és biztonságba helyezhetnék hajóikat egészen a háború végéig, a legénység pedig hazatelepülhetne.

Ha ezeket a méltányos ajánlatokat elutasítják, legmélyebb sajnálatomra meg kell követelnem, hogy hat órán belül süllyesszék el hajóikat.

Ha ez nem történik meg, Őfelsége kormányától utasításom van rá, hogy minden szükséges eszközzel akadályozzam meg, hogy hadihajóik német vagy olasz kézre kerüljenek.

2-án du. 10.55-kor a következő üzenetet küldettem az admiralitással az altengernagynak:

Önt olyan kellemetlen és nehéz feladattal bízták meg, amelyhez foghatóval brit tengernagynak ritkán akad dolga. De tökéletesen megbízunk Önben, és számítunk rá, hogy pontról pontra végrehajtja.

Az altengernagy hajnalban felszedette a horgonyt, és körülbelül fél tízre ott volt Oránnál. Magát Holland kapitányt küldte egy romboló fedélzetén Gensoul francia tengernagyhoz. Mivel Gensoul nem fogadta, Holland küldönccel továbbította a fentebb idézett dokumentumot. Gensoul írásban azt válaszolta, hogy a francia hadihajók semmi esetre sem kerülhetnek sértetlenül német vagy olasz kézre, továbbá, hogy az erőszakra erőszakkal válaszol.

Egész nap folytak a tárgyalások. Du. 4.15-kor Holland kapitányt végre fogadták a *Dunkerque* fedélzetén, de a francia tengernagy fagyos légkörben tárgyalt vele. Előtte Gensoul két küldöncöt is menesztett a francia tengerészeti minisztériumhoz, és a francia minisztertanács délután háromkor összeült, hogy megvitassa a brit követeléseket. Jelen volt Weygand tábornok is, és életrajzírója révén egyet-mást tudunk is erről az ülésről. A beszámolóból úgy tetszik, hogy a harmadik változat, nevezetesen, hogy a francia flotta hajózzon át a Karib-tengerre, szóba sem került. Weygand így számol be: „...mint később kiderült, Darlan tengernagy *akkor nem tájékoztatott bennünket az ügy valamennyi részletéről.* Lehet, hogy szándékosan, lehet, hogy véletlenül; lehet, hogy tudott mindenről, de az is lehet, hogy nem; én nem tudom. Ma úgy látszik, hogy annak idején a brit ultimátum sokkal kevésbé kemény feltételeket tartalmazott, mint ahogy velünk elhitették, tudniillik javaslataik között egy harmadik és sokkal elfogadhatóbb változat is szerepelt, mégpedig az, hogy a flotta hajózzon a Karib-tengerre."[1] Hogy a mulasztásnak mi volt az oka, ha ugyan mulasztás volt, arra mindmáig semmilyen magyarázatot nem kaptunk.

Az üzenetváltásokból pontosan tudtuk, mennyire elkeseríti a brit altengernagyot és törzskarát a feladat. Csakis a leghatározottabb parancsra voltak hajlandók tüzet nyitni addigi fegyvertársaikra. Az admiralitáson is szemlátomást heves érzelmeket kavartak az események. De a kabinet eltökéltségén ez mit sem változtatott. Az egész délutánt a tanácsteremben töltöttem, s állandó kapcsolatot tartottam legközvetlenebb munkatársaimmal, az admiralitás első lordjával és a haditengerészet első lordjával. Du. 6.26-kor adtuk ki a végleges parancsot:

---

[1] Jacques Weygand: *The Rôle of General Weygand.* London [1948].

Naplementéig a francia hajóknak teljesíteniük kell feltételeinket, ha nem, el kell süllyeszteniük magukat, vagy nekünk kell elsüllyesztenünk őket.

De az akció addigra már elkezdődött. Du. 5.54-kor Somerville altengernagy tüzet nyitott a parti ütegektől is támogatott, nagy erejű francia flottára. 6.00-kor jelentette, hogy súlyos tűzharcban áll. Vagy tíz percen át tartott az ágyútűz. A *Bretagne* csatahajó felrobbant. A *Dunkerque* zátonyra futott. A *Provence* csatahajót partra kellett vontatni. A *Strasbourg* kisiklott a kezünkből, és hiába próbálták megtorpedózni az *Ark Royal*-ról felszálló repülőgépek, az algíri cirkálókkal együtt sikerült eljutnia Toulonba.

Alexandria előtt Godfroy francia tengernagy a Cunningham tengernaggyal folytatott hosszas tárgyalásai után beleegyezett, hogy kirakja az üzemanyagát, leszereli a lövegszerkezetek fontos alkatrészeit, és hazatelepíti a legénységet. Dakarnál július 8-án a *Hermes* repülőgép-hordozó és egy hozzácsatlakozó apró motoros naszád megtámadta a *Richelieu* csatahajót. A *Richelieu*-t egy légitorpedó eltalálta és súlyosan megrongálta. A karib-tengeri francia szigeteknél állomásozó francia repülőgép-hordozó és két könnyűcirkáló hosszas tárgyalások után az Egyesült Államokkal kötött megállapodás értelmében beleegyezett, hogy leszereljék.

Július 4-én részletesen beszámoltam az alsóházban a történtekről. Igaz, a *Strasbourg* csatahajónak sikerült elhagynia Oránt, továbbá nem értesültünk még róla, hogy a *Richelieu* gyakorlatilag mozgásképtelenné vált, de intézkedéseink anélkül is elegendőek voltak hozzá, hogy a németek a továbbiakban ne építhessenek számottevő terveket a francia flottára. Azon a délutáni ülésen legalább egy órán át ecseteltem az előző napok szomorú eseményeit, már amennyire tudomásom volt róluk. Ma sincs mit hozzátennem ahhoz, amit akkor a parlament és a világ színe előtt elmondtam. Úgy tartottam helyesnek, hogy érzékeltessem az események arányait, ezért befejezésül arra hívtam fel a figyelmet, hogy mi is volt a szerepe ennek a gyászos közjátéknak hazánk szorongatott helyzetében. Felolvastam tehát a Ház előtt azt a figyelmeztetést, amelyet a kabinet jóváhagyásával az előző napon köröztettem a kormányzat belső köreiben. [...]

Világszerte nagy hatást keltett, hogy a francia flotta szinte egy csapásra megszűnt jelentős tényező lenni. Hiszen Britanniát annyian leírták már, akik nem ismerték, azt hitték róla, hogy reszketve fontolgatja, megadja-e magát a rátörő hatalmas ellenségnek. És akkor egyszer csak könyörtelenül lesújt tegnapi legjobb barátjára, s ezzel egy időre vitathatatlan fölényt biztosít magának a tengereken. Nem lehetett kétséges, hogy a brit háborús kabinet semmitől sem fél és semmitől sem riad vissza. Így is volt.

Július 1-jén a Pétain-kormány Vichybe tette át székhelyét, és berendezkedett rá, hogy ezután csak a meg nem szállt francia területek kormánya lesz. Az oráni hírek hallatán megtorlásul légitámadást rendeltek el Gibraltár ellen, és az afrikai támaszpontokról felszálló repülőgépek le is dobtak néhány bombát a kikötőre. Július 5-én hivatalosan megszakították kapcsolatukat Nagy-Britanniával. Július 11-én Lebrun elnök Pétain marsallnak adta át a helyét. Az új államfőt hatalmas többséggel iktatta be hivatalába a parlament: 569-en szavaztak mellette, 80-an ellene, 70-en pedig tartózkodtak, és sokan távol maradtak.

A francia géniusznak hála, az ország népe megértette Orán valódi jelentőségét, és képes volt rá, hogy szenvedésében új reményt és erőt merítsen ebből az újabb keserű csapásból. De Gaulle tábornokkal előzőleg nem konzultáltam, mégis emelkedett szellemben fogadta a hírt, és a felszabadult Franciaország később helybenhagyta magatartását. Teitgennek, az ellenállási mozgalom egyik vezetőjének, a későbbi nemzetvédelmi miniszternek tartozom hálával az alábbi történetért. Egy Toulon környéki faluban két parasztcsalád is volt, amelynek tengerész fiai Oránnál a brit ágyútűzben vesztették életüket. A temetésre az egész szomszédság hivatalos volt. Mindkét család azt kérte, hogy a francia trikolór mellé a brit lobogót is terítsék rá a koporsóra, és kívánságukat teljesítették is. Ilyen fennkölt magasságokba emelkedik az egyszerű nép szelleme, ha a helyzet úgy kívánja.

Az Egyesült Államok vezető kormányköreiben hatalmas megkönnyebbüléssel fogadták a fejleményeket. Az Atlanti-óceán ismét biztos védőpajzzsá vált, és a nagy köztársaságnak immár rendelkezésére állt a biztonsági előkészületeihez szükséges idő. Ezek után már senki sem találgatta, mikor adja fel a harcot Britannia. Csak az volt a kérdés, megtámadja-e az ellenség, és meghódítja-e. Most már erre kellett megadnunk a választ.

12 / Elszántan a harcra. 1940. július

1940 nyári napjaiban, Franciaország bukása után teljesen magunkra maradtunk. Lényeges segítséget sem a brit domíniumoktól, sem Indiától, sem a gyarmatoktól nem várhattunk, de amijük volt, az sem érkezett volna meg időben. A győzedelmes, hatalmas és jól felszerelt német seregek bőségesen ellátva a zsákmányolt fegyverek és hadianyagok tartalékával, az utolsó csapásra készülődtek. A nagy létszámú és imponáló haderővel rendelkező Olaszország hadat üzent nekünk, és alig várta, hogy elpusztítson bennünket a Földközi-tenger térségében és Egyiptomban. A Távol-Keleten kifürkészhetetlenül tekintett reánk Japán, és azzal a félreérthetetlen ajánlattal állt elő, hogy gondoskodik a Kínába irányuló áruszállításokról, ha cserében lezárjuk a burmai utat. Szovjet-Oroszországot szerződés kötötte a náci Németországhoz, és hadianyag-szállításaival jelentős segítséget nyújtott Hitlernek. Spanyolország már megszállta a tengeri nemzetközi övezetet, s nem tudhattuk, mikor fordul ellenünk, mikor követeli magának Gibraltárt, szólítja fel a németeket, hogy segítsenek megtámadni támaszpontunkat, mikor állít fel ütegeket, hogy akadályozza az átkelést a szorosban. A Bordeaux-ból csakhamar Vichybe költöző Pétain-kormányról nem tudhattuk, mikor kényszerül rá, hogy hadat üzenjen nekünk. A francia flotta Toulonban állomásozó maradványa minden jel szerint a németek kezében volt. Ellenségben nem szenvedtünk hiányt, annyi biztos.

Orán után minden kormány tudhatta, hogy a brit kormány és a brit nemzet nem fogja feladni a harcot. De ha Britanniában nem volt is baj az akaraterővel, annál nagyobb fejtörést okozott, hogy miképpen ellensúlyozhatjuk a lesújtó tényeket. Köztudomású volt, hogy hazai seregeink úgyszólván fegyvertelenek, csak puskával vannak felszerelve. Alig ötszáz tábori lövegünk volt és alig kétszáz közepes és nehézpáncélosunk az egész országban. A Dunkerqueben elvesztett hadianyag pótlása is hónapokba telt. Csoda-e hát, ha a világ meg volt győződve róla, hogy ütött az utolsó óránk?

Az Egyesült Államok és a többi, még szabad ország súlyos aggodalommal tekintett a jövőbe. Az amerikaiakat kétség mardosta: helyes-e igen korlátozott erőforrásaik bármi csekély részéről is lemondaniuk egy nagylelkű, de hiábavaló érzelmi felbuzdulás javára? Nem arra kellene-e összpontosítaniuk minden erejüket, és tartogatniuk minden darab fegyverüket, hogy saját felkészületlenségüket orvosolják? Nagyon biztosnak kellett lennie a dolgában annak, aki képes volt felülemelkedni ezeken a tényekre alapozott, meggyőző érveken. A brit nemzet hálával tartozik a nemes lelkű Elnöknek, magas rangú tisztjeinek és tanácsadóinak, amiért egyetlen pillanatra sem inogtak meg a jövőnkbe és akaraterőnkbe vetett bizalmukban: még akkor sem, amikor Roosevelt elnök harmadszori megválasztására készült. [...]

Kevés brit ember és még kevesebb külföldi látta át, hogy mekkora katonai előnyt jelent szigeti helyzetünk, s az sem volt közismert, hogy még a háború előtti bizonytalanság éveiben is megtettük a szükséges intézkedéseket a tengeri, majd később a légi védelemre. Britannia csaknem ezer év óta nem látott angol földön lobogni külföldi tábortüzeket. A brit ellenállás tetőpontján mindenki megőrizte nyugalmát, készséggel tette fel életét az ügyre. Ellenségeink és barátaink lassanként egyaránt megértették, milyen elszántan nézünk az események elébe. Hogy mi volt e mögött az elszántság mögött? Azt csak az erők kíméletlen összecsapása dönthette el.

Helyzetünknek volt más oldala is. Júniusban az volt az egyik legnagyobb veszély, hogy hiábavaló ellenállásra vesztegetjük el utolsó tartalékainkat Franciaországban, és légierőnk fokozatosan felőrlődik a kontinens fölötti repülésekben. Hitler természetfölötti bölcsességről tett volna tanúbizonyságot, ha lefékezi a támadást a francia arcvonalon, Dunkerque után három-négy hétre megállítja csapatait a Szajna vonalánál, és közben meggyorsítja az angliai partraszállás előkészületeit. Halálos sakkhúzás lett volna ez, mert az elé a keserves választás elé állított volna bennünket, hogy vagy cserbenhagyjuk a haláltusáját vívó Franciaországot, vagy elpazaroljuk a fennmaradásunkhoz nélkülözhetetlen utolsó tartalékokat is. Minél hevesebben követeltük a franciáktól, hogy folytassák a harcot, annál inkább kötelességünk volt, hogy a segítségükre siessünk, és annál nehezebb lett volna felkészülnünk Anglia védelmére, mindenekelőtt pedig annál nehezebb lett volna otthon tartanunk a honi védelemhez nélkülözhetetlen huszonöt vadászrepülő-századot. Ebből az egyből semmilyen körülmények között nem lett volna szabad engednünk, de elutasító magatartásunk keserű neheztelést szült volna harcoló szövetségesünkben, és megmérgezte volna kapcsolatunkat. Nem véletlen, hogy több katonai vezetőnk érezhető megkönnyebbüléssel fogadta az új és kegyetlenül leegyszerűsödő helyzetet. Ahogy az egyik tiszti klub portása mondta egy meglehetősen csüggedt klubtagnak: „Mindenesetre bent vagyunk a döntőben, uram, és hazai pályán fogjuk lejátszani."

A német főparancsnokság még ekkor sem becsülte alá erőnket. Ciano beszámol arról a beszélgetésről, amelyet Keitel tábornokkal folytatott 1940. július 7-én, amikor Hitlernél járt Berlinben. Keitel, akárcsak Hitler, szóba hozta az Anglia elleni támadást. Megismételte, hogy egyelőre nincs végleges döntés. Lehetségesnek mondta a partraszállást, de úgy vélekedett, hogy ez „rendkívül nehéz hadművelet, a legnagyobb óvatosságra van szükség, a szigetország katonai felkészültségéről és a partvédelemről szerzett értesülések ugyanis igen hiányosak, és nem is valami megbízhatók". Könnyűnek és lényegesnek tartotta viszont, hogy légitámadásokat intézzenek a repülőterek, a gyárak, a fő közlekedési csomópontok ellen, nem megfeledkezve azonban a brit légierő rendkívüli ütőképességéről. Úgy tudta, hogy a briteknek ezerötszáz gépük van, és a védekezésen kívül az ellentámadásra is futja erejükből. Elismerte, hogy az utóbbi időben a brit légierő egyre támadóbban lép fel, bombázói nagy pontossággal támadják a célpontokat, és a bevetésekben egyszerre néha nyolcvan gép is részt vesz. Pilótában azonban nagy a hiány Angliában, és a német városok ellen bevetett pilótákat nem pótolhatják a teljesen képzetlen újoncok. Keitel ezenkívül kifejtette, hogy meg fogják támadni Gibraltárt, s így elvágják a brit birodalom fő közlekedési útvonalát. Hogy meddig tarthat a háború, arra sem Keitel, sem Hitler nem tért ki. Csak Himmler említette meg, mintegy mellesleg, hogy október elejére kellene véget érnie.[1]

Így számol be az elhangzottakról Ciano. Ő maga „a Duce őszinte kívánságát tolmácsolva" tíz hadosztályból álló hadsereget és harminc századból álló légierőt ajánlott fel az invázió céljára. A németek udvariasan lemondtak a szárazföldi egységekről. Néhány repülőszázad aztán részt vett a harcokban, de mint nemsokára szó lesz róla, pórul jártak.

---

[1] Ciano: *Diplomatic Papers.* London, 1948. 378.

Július 19-én Hitler diadalittas beszédet tartott a Reichstagban, s miután azt jósolta, hogy nemsokára Kanadába menekülök, megtette úgynevezett békeajánlatát. Most csak a leglényegesebb mondatokat idézem belőle:

> *E történelmi órában lelkiismereti kötelességemnek tartom, hogy még egyszer az Angliában élők józan eszéhez szóljak. Úgy érzem, ezt annál is inkább megtehetem, mert nem legyőzöttként könyörgök valamiért, hanem győztesként szólok a józan észhez. Semmi kényszerítő okot nem látok e háború folytatására. Fájdalommal gondolok rá, hogy mekkora áldozatokat fog követelni. ... Churchill úr talán azzal söpri majd megint félre ezt a nyilatkozatomat, hogy csak a félelmem és a végső győzelembe vetett hitem hiánya diktálta. De akárhogy lesz is, az eljövendő események nem az én lelkiismeretemet fogják terhelni.*[1]

Ezt a gesztust a rákövetkező napokban Svédország, az Egyesült Államok és a Vatikán útján előterjesztett diplomáciai jegyzékek követték. Hitler persze örömmel vetett volna véget a háborúnak, hiszen immár egész Európát sikerült leigáznia, és csak az volt hátra, hogy Britannia jóváhagyja a történteket. Valójában nem békét ajánlott Britanniának, hanem hogy adja fel mindazt, aminek védelmében belépett a háborúba. [...]

Első gondolatom mégis az volt, hogy tartsunk ünnepélyes vitát az ügyről a parlamentben. [...] Kollégáim viszont úgy vélték, hogy nem kell ekkora hűhót csapni a dolog körül, hiszen mindannyian egyetértünk. Úgy döntöttünk tehát, hogy a külügyminiszter rádióbeszédben utasítsa el Hitler ajánlatát. 22-én este Halifax „megvetéssel" utasította el Hitler „felszólítását, hogy hódoljunk be akaratának". Hitler Európa-képével azt az Erópát állította szembe, amelyért mi harcoltunk, és kijelentette, hogy „nem hagyjuk abba a harcot, amíg vissza nem állítjuk jogaiba a szabadságot". Közben azonban, alighogy Hitler beszéde elhangzott a rádióban, a brit sajtó és a

---

[1] Domarus, *i. m.* II. 1558.

BBC mindenfajta sugalmazás nélkül már el is vetette a tárgyalások gondolatát.

[...]

Ciano naplójából kiderül, hogy 19-én késő este, amikor a beszéd után megérkeztek az első hírek a hideg brit reagálásról, a németek nemigen tudták leplezni csalódásukat. „...Hitler szeretne egyezségre jutni Nagy-Britanniával. Tudja, hogy a háború az angolokkal elszánt és véres lesz, és tudja azt is, hogy ma az emberek mindenütt irtóznak a vérontástól." Mussolini ezzel szemben „attól tart, hogy Hitler túlságosan is ravaszkodó beszédében az angolok esetleg ürügyet találnak a tárgyalások megkezdésére. Ez szomorú volna Mussolinira nézve – jegyzi meg Ciano –, mert ő most jobban kívánja a háborút, mint valaha."[1] Mussolininak nem volt oka aggodalomra. Senki sem fosztotta meg az oly nagyon óhajtott háborútól.

Közben persze a színfalak mögött a németek lázas diplomáciai tevékenységet folytattak. Amikor augusztus 3-án Svédország királya úgy látta helyesnek, hogy üzenetet intézzen hozzánk az ügyben, a külügyminiszternek tett javaslatom alapján az alábbi hivatalos válaszjegyzéket küldték el Stockholmba:

1939. október 12-én Őfelsége kormánya a parlament előtt tett, alaposan megfontolt nyilatkozatában már részletesen meghatározta, mi az álláspontja a német békeajánlatokkal kapcsolatban. Azóta a náci Németország sorozatban követett el újabb visszataszító bűnöket a vele határos kisebb országok ellen. Lerohanta és megszállta Norvégiát. Elfoglalta és kifosztotta Dániát. Meghódította és leigázta Belgiumot és Hollandiát, pedig e két állam mindent megtett, hogy megbékítse Hitler urat, s a német kormány több ízben megígérte nekik, hogy tiszteletben tartja semlegességüket. Különösen Hollandiában követték egymást az előre megfontolt, álnok és brutális gaztettek, amelyek végül a rotterdami tömegmészárlásban érték el csúcspontjukat: itt több ezer holland állampolgárt gyilkoltak meg, és a város jelentős részét lerombolták.

Ezek az iszonyatos események kitörölhetetlen sötét foltot hagytak az európai történelem lapjain. Őfelsége kormánya nem lát semmi okot rá, hogy akár a legcsekélyebb mértékben is engedjen az 1939. októberben közzétett elveiből és elhatározásaiból. Ellenkezőleg,

---

[1] *Ciano naplója,* id. kiad. 270.

még szilárdabb szándéka, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel folytatja a háborút Németország ellen, amíg a hitlerizmus el nem tűnik a föld színéről, s a világ meg nem szabadul attól az átoktól, amelyet ez az elvetemült ember hozott rá. Olyannyira, hogy Őfelsége kormánya inkább vállalja az összeomlást és a közös halált, semmint hogy meghátráljon és elmulassza teljesíteni kötelességét. Mindazonáltal szilárdan hisz benne, hogy Isten segítségével meglesznek az eszközei is, amelyekkel teljesítheti feladatát. Lehet, hogy ez csak hosszú harc után sikerül; de Németországnak mindvégig meg lesz rá a lehetősége, hogy fegyverszünetet kérjen, mint 1918-ban, s hogy békejavaslatokat tegyen. E kéréseket és javaslatokat azonban Őfelsége kormánya addig még csak meg sem vitathatja, amíg Németország nem szavatolja tettekkel, tehát nem pusztán szavakkal, hogy Csehszlovákia, Lengyelország, Norvégia, Dánia, Hollandia, Belgium és mindenekfölött Franciaország visszanyeri szabadságát és függetlenségét, továbbá, hogy Nagy-Britannia és a brit birodalom biztonságban és békességben élhet.

[...]

Július közepén a hadseregügyi miniszter azt javasolta, hogy Brooke tábornokot nevezzük ki Ironside tábornok helyére a hazai brit fegyveres erők főparancsnokának. Július 19-én, az inváziós körzetekben tett rendszeres ellenőrző körútjaim során ellátogattam a déli parancsnokságra. Bemutattak valami taktikai gyakorlatfélét, amelyen - írd és mondd - tizenkét (!) harckocsi vett részt. Egész délután Brooke tábornoknak, az ottani front parancsnokának a társaságában kocsikáztam. Kiváló minősítésű parancsnok volt. Azonkívül, hogy a dunkerque-i visszavonulás idején megvívta a döntő ieperi szárnyütközetet, páratlan keménységgel és rátermettséggel állt helyt, hihetetlenül nehéz és zavaros körülmények között, a június első három hetében Franciaországba küldött új erők parancsnokaként. [...] Az inváziós veszély idején másfél évig szervezte és irányította a hazai fegyveres erőket, és amikor a birodalmi vezérkar főnöke lett, újabb három és fél esztendeig álltunk közvetlen kapcsolatban egymással, míg ki nem vívtuk a győzelmet.

[...]

Július folyamán jelentős amerikai fegyverszállítmányok érkeztek minden baj nélkül az Atlanti-óceánon át. [...] Amikor az Amerikából jövő hajók a felbecsülhetetlen értékű fegyverekkel a partjainkra érkeztek, minden kikötőben különvonatok várták őket, hogy rakományukat továbbítsák. Minden grófságban, minden városban, minden faluban egész éjjel talpon voltak a honi polgárőrség emberei, hogy a szállítmányt átvegyék. Férfiak és nők serege szorgoskodott éjt nappá téve, hogy a fegyvereket használhatóvá tegye. Július végére állig fölfegyverzett nemzet lettünk, legalábbis arra az esetre, ha ejtőernyős vagy légi szállítású csapatok intéztek volna támadást ellenünk. Valóságos „darázsfészek” lett az ország. Ha harcolva is elbuktunk volna (amire egy pillanatig sem gondoltam), számtalan férfi és sok nő fegyveresen esett volna el. Megérkezett tehát a polgárőrségnek szánt első félmillió 0,300-as puska; igaz, hogy csak mintegy ötven töltény jutott egy-egy fegyverre, és abból is csak tízet mertünk kiosztani, s amellett még a gyáraink sem termeltek, de azért lehetővé vált, hogy a saját gyártású 0,303-as kézifegyverből háromszázezret a reguláris hadsereg gyorsan fejlődő alakulatainak adjunk át.

Voltak válogatós szakértők, akik felhúzták az orrukat a „hetvenötösök” miatt, mondván, hogy csak ezer töltény jut lövegenként. Lövegmozdonyunk sem volt, és több lőszerre sem számíthattunk egyhamar. A vegyes űrméret mindig nehézséget okoz. Én azonban nem törődtem ezzel, s így 1940–1941-ben ez a kilencszáz darab „hetvenötös” nagy segítséget jelentett a honi védelem fegyveres erejének. Megtettük a megfelelő intézkedéseket, és embereket képeztünk ki, akik deszkákon pőrekocsikra tolták fel a lövegeket, amikor mozgatni kellett őket. Amikor az életéért harcol az ember, jobb, ha van valamilyen ágyúja, mint ha semmilyen sincs, márpedig a francia „hetvenötös”, még ha elavult volt is a brit huszonöt fontosokhoz vagy a német tábori tarackokhoz képest, még így is kitűnő fegyvernek bizonyult.

[...]

Július és augusztus nem hozott újabb katasztrófát, mi pedig egyre szilárdabban bíztunk benne, hogy képesek leszünk a hosszú és kemény ellenállásra. Erőnk mind gyorsabban növekedett. Az egész lakosság erejének végső megfeszítésével dolgozott, és a napi munka vagy őrszolgálat után polgáraink azzal a növekvő jó érzéssel térhettek nyugovóra, hogy sikerül időt nyernünk és győznünk. A parton immár egymást érték a különféle védelmi berendezések. Az egész ország védelmi körzetekbe szerveződött. A gyárak ontották a fegyvert. Augusztus végére több mint kétszázötven új harckocsink volt! Az amerikai „hűségnyilatkozat” meghozta gyümölcsét. A jól képzett hivatásos brit hadsereg és fegyvertársai, a népfelkelő egységek reggeltől estig gyakorlatoztak, és alig várták, hogy felvehessék a harcot az ellenséggel. A honi polgárőrség létszáma meghaladta az egymilliót, s ha nem volt elég puska, tagjai örömmel ragadtak vadászfegyvert, sportpuskát, pisztolyt, s ha semmilyen tűzfegyverre nem tudtak szert tenni, lándzsát és furkósbotot. Britanniában nem volt ötödik hadoszlop, de azért néhány kémet sikerült elfognunk és kifaggatnunk. Ami kevés kommunista akadt, az is meglapult. Mindenki más pedig mindent odaadott, amije csak volt.

Amikor Ribbentrop szeptemberben Rómába látogatott, azt mondta Cianónak: „Az angol népfelkelés nem ér semmit. Egyetlen német hadosztály is elég, hogy tönkreverjük.” Ez a megjegyzés csak Ribbentrop tudatlanságát bizonyítja. Azért gyakran eszembe jutott, vajon mi történnék, ha a németeknek mégiscsak sikerülne partra tenniük egy kétszázezer főnyi rohamcsapatot. Mindkét oldalon iszonyú öldöklés lett volna az eredmény. Nem lett volna kegyelem, nem lett volna kímélet. Ők a terror eszközéhez nyúltak volna, és mi sem maradtunk volna adósuk. Elhatároztam, hogy szükség esetén kiadom a jelszót: „Egyet mindig magaddal vihetsz a másvilágra!” Még azt is számításba vettem, hogy egy ilyen szörnyű színjáték végül alighanem az Egyesült Államokban is megbillentené a mérleget. De ezeket az érzelmeket végül is nem kellett próbára tennünk. A távoli Északi-tenger és a Csatorna szürke vizén cirkáltak és őrködtek, az éjszakát vigyázva, a hűséges, éber flottillák. Magasan a levegőben repültek vadászpilótáink, vagy csöndesen várakoztak kitűnő gépeik mellett, hogy adott jelre felszálljanak. Olyan időket éltünk, amikor élni is, meghalni is nagyszerű volt.

13 / Fenyeget az invázió

[...] A tengeri hatalom nagyszerű dolog annak, aki élni tud vele. Túlerőben lévő flottával és flottillával szemben szárazföldi hadsereget átszállítani a tengeren szinte lehetetlen vállalkozás. A gőzhajó felfedezése megsokszorozta a haditengerészetünknek azt a képességét, hogy megvédje Nagy-Britanniát. Napóleon idejében még megeshetett volna, hogy ugyanaz a szél, amely lapos fenekű hajóit Boulogne-ból átsegíti a Csatorna túlpartjára, a mi zárórajainkat elsodorja az átkelés színhelyéről. Csakhogy az időközben bekövetkezett műszaki változások úgy megnövelték a fölényben lévő flotta erejét, hogy képes már átkelés közben is megsemmisíteni a támadót. Másfelől a korszerű hadsereg gépezetének bonyolultsága nagyon megnehezíti és veszélyessé teszi a tengeri szállítást, a partraszállás után pedig a sereg ellátása jelent szinte áthághatatlan akadályt a támadónak. Az első nagy háborúban szigetországunk válságosra fordult ugyan, de a tengereken fölényben, sőt, mint kiderült, döntő fölényben voltunk. Az ellenség egyetlen jelentős tengeri csatát sem tudott megnyerni. Cirkálóinkkal nem mérkőzhetett. Flottillákkal és könnyűhajókkal tízszeres fölényben voltunk. Ellenfelünk legfeljebb az időjárás kiszámíthatatlan szeszélyeiben, mindenekelőtt a ködben bízhatott. De még ha az időjárás ellenünk fordult volna is, ha egy vagy több ponton sikerült volna is partra szállnia az ellenségnek, akkor is megoldhatatlan feladat lett volna fenntartania az összeköttetési vonalakat, és valami módon biztosítani az élelmezést. Ez volt a helyzet az első nagy háborúban.

Most azonban ott volt a légierő. Hogyan befolyásolta ez a nagyszabású új fejlemény az invázió esélyeit? Ha az ellenség nagyobb légierejével uralta volna a Doveri-szoros mindkét oldalát, súlyos és talán végzetes veszteségeket okozhatott volna flottillánknak. Egészen rendkívüli esetektől eltekintve senkinek sem jutott eszébe, hogy nehéz csatahajóit és nagy cirkálóit olyan vizekre vezényelje, amelyeket a német bombázók uralnak. A Forth folyótól délre és Plymouthtól keletre nem is állomásoztattunk nagy hajókat. Egyre több könnyű hadihajónk indult azonban fáradhatatlan, éber őrjáratokra Harwichból, a Nore-ról, Doverból, Portsmouthból és Portlandből. Szeptemberre már nyolcszáznál is több könnyűhajónk volt, és ennyit csak ellenséges légierő pusztíthatott volna el, és az is csak fokról fokra.

De ki volt az úr a levegőben? A franciaországi csata idején egy brit repülőre két-három német gép jutott, és a veszteségek aránya is körülbelül ez volt. Dunkerque fölött állandó őrjáratokat kellett tartanunk, hogy a hadsereg menekülését fedezzük, de egy-egy gépünk négy-öt ellenséges repülővel szemben is sikerrel állt helyt. Dowding repülő főmarsall számításai szerint hazai vizeink, partjaink és grófságaink fölött hétszeres-nyolcszoros túlerővel szemben is képesek lettünk volna helytállni. Ekkoriban mindent egybevéve, tudomásunk szerint – márpedig értesüléseink helytállóak voltak –, a német légierő háromszoros túlerőben volt, néhány részleges összpontosítástól eltekintve. Merész és ütőképes ellenséggel álltunk szemben, ez a túlerő nyomasztó volt tehát, mégis arra a következtetésre jutottam, hogy saját légterünkben, a hazai területek és vizek fölött képesek leszünk legyőzni a német légierőt. Ha pedig így van, flottánk ellenőrzése alatt tudja tartani a tengereket és az óceánokat, és meg tud semmisíteni minden ellenséget, amely felénk veszi útját.

Volt persze egy harmadik tényező is, amellyel számolni kellett. Az alaposságukról ismert és előrelátó németek vajon nem állították-e fel titokban különleges partraszálló hajóhadat, olyasfélét, amelynek nincs szüksége kikötőkre, rakpartokra, hanem a part bármely szakaszán szárazföldre tehet tankokat, ágyúkat, gépjárműveket, később pedig szavatolhatja a partra szállt csapatok utánpótlását? Ez a gondolat már régen, 1917-ben megfordult a fejemben, és most útmutatásaim alapján embereink elkezdtek komolyabban foglalkozni vele. Semmi sem vallott azonban arra, hogy Németország rendelkeznék efféle hajóhaddal, ámbár ha az erőviszonyokat latolgatjuk, sohasem árt a legrosszabbra felkészülni. Nekünk négy évbe telt, mire megfeszített munkával és kísérletezéssel, továbbá hatalmas amerikai segítséggel létrehoztuk a normandiai partraszálláshoz szükséges felszerelést. A németeknek ennél sokkal kevesebbre lett volna szükségük. De nekik csak néhány Siebel-kompjuk volt.

Egyszóval, ha a németek 1940 nyarán vagy őszén meg akarták volna szállni Angliát, szükségük lett volna helyi tengeri fölényre, légi fölényre, valamint hatalmas mennyiségű különleges hajóra és partraszálló járműre. Csakhogy a tengeri fölény a mi oldalunkon volt, a levegőben mi kerekedtünk felül, és úgy tudtuk – mint kiderült, ebben nem is tévedtünk –, hogy a németek nem gyártanak, sőt nem is terveznek különleges partraszálló járműveket. 1940-ben ezekre a megfontolásokra alapoztam az invázióval kapcsolatos álláspontomat, s ezek szabták meg azokat az útmutatásokat és irányelveket, amelyek alapján irányítottam a napi munkát.

[...]

Júliusban a brit kormányban és azon kívül is egyre több szó esett az invázióról, és a veszély egyre nagyobb aggodalmat keltett. Felderítő tevékenységünk egy percre sem szünetelt, de a légi fényképezés minden előnyét felhasználva sem tudta kimutatni, hogy a németek jelentős szállítókapacitást összpontosítanának a Balti-tengeren, a Rajna torkolatában vagy a Schelde kikötőiben, és afelől is biztosak voltunk, hogy a szoroson át nem érkeztek hajók és motoros uszályok a Csatorna vizére. Mindazonáltal az invázió elhárítására való felkészülést tekintettük mindannyian legfőbb feladatunknak, és a hadi körzetekben, valamint a hazai fegyveres erők főparancsnokságán erre összpontosítottuk minden figyelmünket.

Az invázió

a miniszterelnök feljegyzése

A miniszterelnök a hazai fegyveres erők
főparancsnokának, a vezérkari főnöknek
és Ismay tábornoknak *1940. júl. 10.*

1/ Igen nehezen tudom elképzelni, hogy az invázióhoz végig a part mentén kis hajókról, sőt csónakokról csapatokat lehessen kitenni. Semmi nyoma, hogy nagy számban gyülekeznének efféle szállítóeszközök, és a Csatorna legkeskenyebb részét kivéve felettébb kockázatos, sőt öngyilkos vállalkozás lenne nagy létszámú hadsereget a tenger szeszélyére bízni, és igen nagy számú őrhajóink támadásának kitenni. Az admiralitásnak több mint ezer felfegyverzett őrhajója van, közülük két-háromszáz mindig a tengeren tartózkodik, és a legénység jól képzett tengerészekből áll. A meglepetésszerű átkelés lehetetlennek látszik, az Északi-tenger szélesebb részein pedig az inváziós csapatok könnyű célpontot nyújtanának, mivel útjuk egy részét nappal kellene megtenniük. Az őrhajók mögött rombolóflottilláink állnak készenlétben; negyven romboló a Humber és Portsmouth között állomásozik, zömük a legkeskenyebb vizeken. Nagyobbrészt éjszaka hajóznak ki a tengerre, és nappal pihennek. Az éjszaka átkelő ellenséges hajók útközben valószínűleg beléjük ütköznének, és ha az említett frontszakasz egy-két pontján mégis elérnék a partot, rombolóink két-három órán belül a helyszínen teremnének. Képesek volnának rá, hogy nyomban megsemmisítsék a partraszálló járműveket, megállítsák a partraszállást, és tüzet nyissanak a már kiszállt csapatokra. Az utóbbiak, bármilyen könnyű felszereléssel legyenek is ellátva, lőszerük és felszerelésük egy részét még csak ezután raknák ki hajóikból. Flottilláinknak mindazonáltal hajnaltól kezdve hathatós vadászrepülő-támogatásra volna szükségük. Rombolóink csak akkor léphetnének közbe hatásosan, ha hajnaltól megkapnák a szükséges vadászrepülőgép-kíséretet.

2/ Figyelmükbe ajánlom a honi flotta főparancsnokának válaszát arra a kérdésre, amelyet a kabinet kívánságára intéztünk hozzá, tudniillik, hogy mi történik, ha az ellenség nehéz csatahajókkal fedezi inváziós hadseregének átkelését. A válasz úgy hangzik, hogy tudomásunk szerint jelenleg minden nehézhajójuk hosszan tartó javítás alatt áll, kivéve a Trondheimnél állomásozókat,[1] *ezeket azonban jelentős túlerőnkkel szoros megfigyelés alatt tartjuk. Néhány nap múlva (13-án, illetve 16-án), javítás után ismét szolgálatba áll a Nelson és a Barham, és ezután két köteléket is felállíthatunk brit nehézhajókból, amelyeknek bármelyike önmagában is elegendő erőt képvisel; így tehát északon kizárhatjuk az áttörés veszélyét, s azt is könnyűszerrel megakadályozhatjuk, hogy a Trondheimben lévő hajók dél felé vegyék útjukat. Ha pedig az ellenség könnyűcirkálókkal akarná fedezni az inváziót, a Temze és a Humber torkolatában állomásozó cirkálóink a flottillák támogatásával önmagukban is hatásos támadást indíthatnának ellenük. Úgy látom tehát, hogy az ellenség igen nehéz feladat előtt állna, ha akár kötelékben, akár részenként nagy létszámú és jól felszerelt csapatokat akarna Anglia keleti partvidékén szárazra tenni. Még nagyobb nehézségekbe ütközne, ha nagy hajókkal észak felé próbálna meg áttörni. Mindehhez hozzátehetjük még, hogy talán a Balti-tenger kikötőit kivéve, semmi jele olyan hajók vagy kisebb szállítóeszközök összevonásának, amelyek aggodalomra adhatnának okot. A rendszeres légi felderítés és tengeralattjárók állandó figyelő szolgálata bizonyára idejében jelezné a veszélyt, ezenkívül még aknamezőink is jelentős akadályt alkotnak.*

3/ A déli partunk elleni támadás még valószínűtlenebb. Tudomásunk van róla, hogy a francia kikötőkben nem állomásozik elegendő hajó, a kisebb szállítóeszközök száma pedig aránylag csekély. A doveri aknazár egyre hatásosabb, és csakhamar egészen a francia partig terjed majd. Igen nagy jelentőségű intézkedésről van szó, s az admiralitást felkértük, hogy megállás nélkül dolgozzon gyors megvalósításán. Az admiralitás véleménye szerint a Doveri-szoroson egyetlenegy nagyobb hajó sem haladt át: sem hadi-, sem szállítóhajó. Következésképp úgy vélem, hogy jelenleg a déli partot aligha fe-

---

[1] Valójában a Trondheimben levő két hajót, a *Scharnhorst*-ot és a *Gneisenau*-t torpedótalálat érte, s mindkettő használhatatlanná vált. (A szerző jegyzete.)

nyegeti jelentős veszély. Elképzelhető persze, hogy Brestből az ellenség kisebb támadást indít Írország ellen. De a tengeri úttal a támadók ebben az esetben is igen nagy kockázatot vállalnának.

4/ A legnagyobb veszély a holland és a német kikötőkből fenyeget: az innen induló hajók elsősorban a Dover és a Wash-öböl közötti partszakaszt vehetik célba. Ahogy az éjszakák hosszabbodnak, a veszélyeztetett övezet északra tolódik el, az időjárás rosszabbodása azonban egyre nehezebbé teszi a „halászhajó-inváziót". Ráadásul a felhős időben lehetséges, hogy az ellenség éppen a döntő pillanatban volna kénytelen nélkülözni a létfontosságú légi támogatást.

5/ A fenti okfejtést még ellenőriztetni kell az admiralitással, mindenesetre azt remélem, hogy a reguláris hadosztályok egyre nagyobb részét vonhatjuk vissza a tengerpartról és képezhetjük ki, a lehető legmagasabb szinten, támadó hadviselésre és ellentámadásra, az egyre jobban megerősített partvidéket pedig egyre nagyobb mértékben bízhatjuk nem reguláris alakulatokra, azaz a polgárőrségre. Bizonyos vagyok benne, hogy elvben egyetértenek velem, és már csak azt kell eldöntenünk, milyen ütemben valósítsuk meg a tervet. Remélem, ebben is megegyezünk, és a lehető leggyorsabb végrehajtás mellett döntünk.

6/ Ebben a feljegyzésben nem foglalkozom a légi szállítású támadás lehetőségével. A végkövetkeztetéseken ez mit sem változtat.

Nyilván nem kerülte el az olvasó figyelmét, hogy júliusban és augusztusban tanácsadóimmal együtt valószínűbbnek tartottam az ellenséges partraszállást a keleti parton, mint a délin. E két hónap alatt azonban egyik támadásnak sem volt semmi esélye. Mint később szó lesz róla, a németek terveiben a Csatorna szerepelt az átkelés helyszíneként, a csapatokat közepes nagyságú (négy-ötezer tonnás) és kisebb hajók vették volna fedélzetükre, s mint ma már tudjuk, a németeknek meg sem fordult a fejében, hogy nagy szállítóhajókon a balti- és az északi-tengeri kikötőkből küldjenek Anglia ellen sereget, a Vizcayai-öböl pedig még kevésbé jött számításba az invázió kiindulópontjaként. A németek tehát a déli partot célozták meg, de ebből nem következik, hogy ők helyesen gondolkodtak, mi pedig hibásan. A keleti part elleni támadás összehasonlíthatatlanul veszedelmesebb lett volna, ha az ellenségnek lehetősége nyílt volna rá. A déli part elleni támadás pedig egyszerűen lehetetlen volt, amíg a szükséges szállítóeszközök át nem haladnak északról a Doveri-szoroson, és fel nem sorakoznak a Csatorna francia kikötőiben. Júliusban ennek semmi jele sem volt.

Nekünk azért persze minden lehetőségre fel kellett készülnünk, de közben mégsem volt szabad szétszórnunk mozgó erőinket, s nagy tartalékokat is kellett képeznünk. Ezt a szép és nehéz feladatot úgy oldhattuk meg, hogy hétről hétre alkalmazkodtunk az újabb hírekhez és eseményekhez. A számtalan öböllel szabdalt brit partvonal hossza az ír partok nélkül is meghaladja a három és fél ezer kilométert. Ennek a végeláthatatlan hosszúságú vonalnak bármelyik pontját érheti támadás, sőt egyszerre vagy egymás után több pontját is. Ilyen esetben egyetlenegy fajta védekezés képzelhető el: a part mögött több vonalban kell elhelyezni megfigyelő- és védelmi erőket, azzal a feladattal, hogy feltartóztassák az ellenséget, eközben pedig igen jól képzett és mozgékony csapatokból a lehető legnagyobb létszámú tartalékot kell létrehozni, és ezt úgy kell elhelyezni, hogy a lehető legrövidebb időn belül a támadás színhelyére érhessen és erőteljes ellentámadást indíthasson. Hitler, amikor a háború utolsó szakaszában bekerítették, és hasonló feladatot kellett volna megoldania, mint látni fogjuk, a lehető legsúlyosabb hibát követte el. Összeköttetési vonalakból valóságos pókhálót font, *de megfeledkezett a pókról.* Emlékezetünkben még frissen éltek a végzetes francia intézkedések, amelyekért alig néhány hete olyan súlyos árat kellett fizetni; ezért mi nem feledkeztünk meg a mozgó tartalékról, s jómagam, amennyire csak egyre növekvő erőforrásainkból futotta, mindennél fontosabbnak tartottam és szüntelenül szorgalmaztam a tartalék erősítését.

A július 10-i feljegyzésemben kifejtett nézetek lényegében összhangban voltak az admiralitás felfogásával, és két nappal később Pound tengernagy elküldte nekem azt a mindenre kiterjedő és alapos helyzetértékelést, amelyet a haditengerészet törzse dolgozott ki feljegyzésem alapján. Természetesen ez a dokumentum a helyzethez illően erősen hangsúlyozta a ránk leselkedő veszélyeket.

De végül Pound tengernagy így foglalta össze a helyzetet: *„Elképzelhető, hogy tengeri erőink gyűrűjén átjuthat összesen mintegy százezer ellenséges katona és elérheti a partot…*, de utánpótlási vonalaikat valószínűleg nem tudnák fenntartani, hacsak a német légierő le nem győzné légierőnket is, haditengerészetünket is… Ha az ellenség elszánná magát erre a hadműveletre, csakis abban reménykedhetne, hogy villámgyorsan lerohanja Londont, az országban zsákmányolt élelemből látja el magát, s a fővárosban kapitulációra kényszeríti a kormányt.”

[...]

Miközben ezeket a dokumentumokat megvitattuk és nyomdába adtuk, a helyzet kezdett döntően megváltozni. Kiváló hírszerzésünk megerősítette azokat az értesüléseket, amelyek szerint Hitler véglegesen elrendelte az „Oroszlánfóka” *(Seelöwe)* hadműveletet, s a gyakorlati előkészületek már meg is kezdődtek. Bizonyosnak látszott, hogy ez az ember nekivág a dolognak. Ráadásul a támadás nem is vagy *nem csak* a keleti part ellen irányult, holott az admiralitás, a vezérkari főnökök és én mind ez idáig elsősorban erre készültünk.

És ezután gyors változások következtek. Éjszakánként a francia partokhoz simulva nagy számban kezdtek áthaladni a Doveri-szoroson a motoros uszályok és csónakok, s lassanként kezdték megtölteni a Calais és Brest közötti partszakasz kikötőit. Napi légi felvételeink alapján pontos képet alkothattunk magunknak a mozgásukról. Úgy láttuk, hogy aknamezőinket már nem tudjuk áttelepíteni a francia part közelébe. Kis hajóink nyomban tűz alá vették az áthaladó járműveket, a bombázóparancsnokság pedig a tervezett invázió kiindulópontjául szolgáló kikötőkre összpontosította figyelmét. Egyre több értesülést kaptunk arról, hogy német inváziós hadsereg, sőt talán hadseregek összevonása folyik az ellenséges partnak ezen a szakaszán; a vasutakon megnőtt a forgalom, Calais környékén és Normandiában pedig jelentős összpontosítások folynak. Később két, öszvérekkel ellátott hegyivadász-hadosztály bukkant fel Boulogne mellett: nyilvánvalóan az volt a rendeltetésük, hogy feljussanak a Folkestone környéki szirtekre. Közben a Csatorna francia partján nagy számban állítottak fel erős messze hordó ütegeket.

Erre az új fenyegetésre válaszolva súlypontáthelyezést hajtottunk végre, és felkészültünk rá, hogy egyre növekvő mozgó tartalékunkat szükség esetén a déli frontra irányíthassuk át. Augusztus első hetének vége felé Brooke tábornok, a hazai fegyveres erők új főparancsnoka közölte, hogy déli partjainkon immár éppoly nagy az invázió veszélye, mint a keletin. De csapataink számban, ütőerőben, mozgékonyságban és felszerelésben szüntelenül erősödtek. [...]

Közben korántsem lehettünk bizonyosak afelől, hogy a Calaistól Terschellingig és Helgolandig húzódó tengerpart öbleiben és folyótorkolataiban, a német és a holland tengerpart előtt sorakozó számtalan kis sziget (az előző háborúból oly jól ismert „homokszita") mögött nem rejtőznek további nagy létszámú ellenséges csapatok és kis vagy közepes hajók. Számítanunk kellett rá, hogy Harwichtól Portsmouthig, Portlandig, sőt egészen Plymouthig, a kenti hegyfokra összpontosítva bárhol bekövetkezhetik a támadás. Csak negatív jelekből következtethetünk rá, hogy a két hullámmal összehangolva egy harmadik is indulhat, nagy hajókkal a Balti-tengerről a Skagerrakon át. Ez valóban fontos is lett volna a németek sikeréhez, másként ugyanis nem láthatták volna el nehézfegyverzettel a partra tett csapatokat, és a keleti partokon kikötő raktárhajókban és mellettük nem hozhattak volna létre nagy utánpótlási raktárakat.

A feszültség és vele az éberség is nőttön-nőtt. Természetesen nagy erőket kellett a Wash-öbölből északra állomásoztatnunk, egészen Cromartyig, s közben felkészültünk rá, hogy egy részüket átcsoportosítjuk, ha kiderülne, hogy délen várható a támadás. Szigetünk sűrű vasúthálózata, valamint az, hogy légterünket biztosan uraltuk, lehetővé tette volna, hogy az ellenséges támadás teljes kibontakozása utáni negyedik, ötödik és hatodik napon négy-öt hadosztálynyi erősítés érkezzék a déli védelmi vonalak mögé.

Igen alaposan tanulmányoztuk a Hold járását, valamint az árapályt. Feltételeztük, hogy az ellenség éjszakára tervezi az átkelést és hajnalra a partraszállást; ma már tudjuk, hogy csakugyan ez volt a német főparancsnokság szándéka. Még a félhold fénye is elég lett volna nekik az átkeléshez, valamint ahhoz, hogy teljes rendben és terv szerint szálljanak partra. Pontos számítások alapján az admiralitás úgy vélte, hogy az ellenségnek szeptember 15-e és 30-a között lesznek a legkedvezőbbek a körülmények. Ma már tudjuk, hogy az ellenség erről is hasonlóképpen vélekedett. Nemigen volt kétségünk afelől, hogy a doveri hegyfoknál és a Dovertől Portsmouthig, sőt egészen Portlandig húzódó partszakaszon minden partra szálló erőt képesek leszünk megsemmisíteni. A vezetők között minden részletben teljes volt az összhang, és az egyre határozottabban kibontakozó kép, mi tagadás, nagyon a kedvünkre való volt. Úgy látszott, végre talán lehetőségünk nyílik olyan csapást mérni nagy hatalmú ellenségünkre, amelynek visszhangja az egész világot megrázza. Alig bírtunk magunkkal, olyan izgató volt a légkör is, és az is, hogy Hitler szándéka ennyire nyilvánvaló. Akadtak, akik ismervén az erőviszonyokat, és arra gondolva, hogy milyen hatással lenne e német hadi vállalkozás teljes veresége és összeomlása az egész háborúra, alig várták már, hogy Hitler megpróbálkozzék vele.

Júliusban és augusztusban megvédtük légi fölényünket Nagy-Britannia fölött, és különösen erős túlsúlyba kerültünk a délkeleti grófságokban. A kanadai hadtest London és Dover között igen kedvező pozícióban állomásozott. Éles szuronyokkal és önbizalomtól dagadó kebellel. Katonái büszkék lettek volna rá, hogy ők mérik az ellenségre a döntő csapást Britannia és a szabadság védelmében. De mindenki másban is hasonló szenvedélyek égtek. Nagy és bonyolult erődítményrendszerek, megerődített helységek, tankcsapdák, bunkerek, géppuskafészkek és más védelmi berendezések hálózták be a terepet. A partvonalon egymást érték a védelmi állások és ütegek, és ámbár az atlanti-óceáni kísérőhajók számának csökkentése miatt jelentős veszteségeink is voltak, az újonnan felszerelt és felfegyverzett hajókkal flottilláink számban és minőségben mégis egyre erősödtek. Plymouthba küldtük a *Revenge* csatahajót, a hadgyakorlatokon célpontnak és gyakorlóhajónak használt *Centurion*-t és egy cirkálót. A honi flotta erejének teljében volt, és nagyobb kockázat nélkül egészen a Humber-torkolatig, sőt a Wash-öbölig elkalandozhatott. Egyszóval minden eshetőségre felkészültünk.

Végül nem voltak már messze az októberi napéjegyenlőségi viharok sem. Nyilvánvaló volt, hogy Hitlernek szeptemberben kell támadnia, ha mer, a Hold állása, valamint az apály és a dagály váltakozása pedig a hónap közepén volt a legkedvezőbb. [...]

Most pedig ideje átlátogatnunk a másik táborba, és amennyire a rendelkezésünkre álló adatok lehetővé teszik, áttekintenünk az ellenség előkészületeit és terveit.

14 / Az „Oroszlánfóka” hadművelet

A német haditengerészet főparancsnoksága, mint a szövetségesek kezére került levéltárából kiderül, már 1939. szeptember 3-án, közvetlenül a háború kitörése után nekilátott, hogy kidolgozza Britannia elözönlésének tervét. Velünk szöges ellentétben biztos volt benne, hogy az átkelés csakis a Csatorna keskeny részén jöhet szóba. Más lehetőséget nem is vett számításba. Ha erről értesültünk volna, nagy megkönnyebbüléssel fogadjuk. A Csatornán átkelő csapatok legjobban védett partunkra, a valaha Franciaország ellen létesített tengeri frontra érkeztek volna, ahol minden kikötő valóságos erőd; itt épültek ki legnagyobb tengerészeti támaszpontjaink, később pedig a London védelmét szolgáló légi támaszpontok és a légi ellenőrző állomások. Nincs a szigetnek még egy pontja, ahol mindhárom haderőnem olyan gyorsan és nagy erővel léphetett volna akcióba, mint itt. Raeder tengernagy vigyázott rá, hogy ne legyen készületlen, ha a német haditengerészet történetesen parancsot kap Anglia megtámadására. Mindenesetre számos feltételt szabott. Elsősorban azt, hogy Németországnak teljes ellenőrzése alá kell vonnia a franciaországi, a belgiumi és a hollandiai partokat, kikötőket és torkolatokat. Ezért aztán a „csalóka háború" alatt a terv Csipkerózsika-álmát aludta.

Csakhogy ezek a feltételek hirtelen mind teljesültek, úgyhogy Raeder alighanem némi rossz előérzettel, ha nem is elégedetlenül állhatott tervével a Führer elé Dunkerque és a francia kapituláció másnapján. Május 21-én, majd június 20-án tárgyalt Hitlerrel a dologról, de nem a partraszállást javasolta, hanem hogy ha kiadják a parancsot, ne sürgessék a részletes tervek kidolgozását. Hitler szkeptikusan nyilatkozott, mondván, hogy „tökéletesen megérti, milyen rendkívüli nehézségekkel jár ez a vállalkozás". Ezenkívül abban reménykedett, hogy Anglia békét fog kérni. A főhadiszállás június utolsó hetében kezdett foglalkozni a gondolattal, és csak július 2-án adta ki első utasítását az esetleges angliai invázió terveinek elkészítésére. „A Führer úgy határozott, hogy bizonyos feltételek esetén, elsősorban pedig ha sikerül kivívnunk a légi fölényt, szóba jöhet az angliai partraszállás." Július 16-án Hitler a következő utasítást adta ki: „Minthogy Anglia katonailag reménytelen helyzete ellenére sem mutat hajlandóságot a megegyezésre, úgy döntöttem, hogy elő kell készíteni és szükség esetén végre is kell hajtani az angliai partraszállás hadműveletét. ... *Augusztus* közepére be kell fejezni az egész hadművelet előkészületeit."[1] De akkor már sokrétű tevékenység folyt a terv megvalósítására.

A német haditengerészet terve, mint júniusban szerzett értesüléseim alapján sejtettem, elsősorban műszaki feltételekre volt építve.

---

[1] *Hitlers Weisungen...*, id. kiad. 62. sk.

Raeder vezérkara azt javasolta, hogy a Gris-Nez-fokról Dovert tűz alatt tartó nehéz ütegek fedezete alatt és a francia parton felsorakozó tüzérség erős támogatásával hozzanak létre a legrövidebb hajózható útvonalon szűk folyosót a Csatornán át, ennek mindkét oldalát aknamezők biztosítsák, és kívülről tengeralattjárók védelmezzék. Ezen a folyosón kellett volna átszállítani több egymást követő hullámban a hadsereget és az utánpótlást. A tengerészettől ennyi telt, a többi már a német hadsereg vezetőinek a gondja volt.

Ha meggondoljuk, hogy nagy tengeri fölényünk birtokában és ütőképesebb légierőnk támogatásával kis hajóink egykettőre szétzilálták volna az aknamezőt, a védelmükre összesereglő tengeralattjárókat pedig tucatjával semmisítették volna meg, meg kell állapítanunk, hogy ez a terv kezdettől fogva nem sok sikerrel kecsegtetett. Franciaország összeomlása után azonban mindenki tudta, hogy ha Németország elejét akarja venni az elhúzódó háborúnak és mindannak, ami vele jár, térdre kell kényszeríteni Britanniát. A német haditengerészet, mint tudjuk, a norvégiai harcokban rendkívül súlyos veszteségeket szenvedett, és annyira meggyöngült, hogy csak csekély támogatást nyújthatott a hadseregnek. Mindazonáltal elkészítette a maga tervét, és senki sem vethette a szemére, hogy készületlenül érte a hadiszerencse.

A német hadsereg főparancsnoksága kezdettől fogva nagy szorongással tekintett az angliai invázió elé. Tervet nem dolgozott ki rá, előkészületeket nem tett, nem képezett ki csapatokat a partraszállásra. Ahogy azonban hétről hétre egymást követték a csodaszámba menő és szédítő győzelmek, vérszemet kaptak. A biztonságos átkelésért nem ők voltak felelősek, és úgy érezték, hogy ha megfelelő haderővel tudnak partra szállni, akkor megbirkóznak a feladattal. Raeder tengernagy már augusztusban szükségesnek látta felhívni a figyelmüket az átkelés veszedelmeire, s figyelmeztette őket, hogy útközben odaveszhet az egész hadsereg. Amikor végképp a haditengerészetre hárult a felelősség a hadsereg átszállításáért, Raeder vezérkara igen borúlátó álláspontot foglalt el.

Július 21-én a három haderőnem parancsnoka a Führerhez volt hivatalos. Ez közölte velük, hogy a háború döntő szakaszába ért, de Anglia ennek még nem ébredt tudatára, és továbbra is bízik a kedvező fordulatban. Megemlítette, hogy Angliát az Egyesült Államok is támogatja, s hogy Németország és Szovjet-Oroszország politikai kapcsolataiban változás állhat be. Az „Oroszlánfóka" végrehajtása, mint mondta, a háború gyors befejezésének leghatékonyabb eszköze. Hitler hosszú megbeszéléseket folytatott Raeder tengernaggyal, és akkor kezdte felfogni, mi mindenre kell gondolni, ha át akar kelni a Csatornán: számolnia kell az árapállyal, az áramlatokkal, a tenger megannyi rejtélyével. Kijelentette, hogy „az »Oroszlánfóka« rendkívül merész és bátor vállalkozás". „Rövid utat kell megtenni ugyan, mégsem egyszerű folyami átkelésről van szó, hanem olyan tengeren kell átkelnünk, amelyet az ellenség tart ellenőrzése alatt. Nem egyszeri átkelés a feladat, mint Norvégiában; váratlan rajtaütésről itt szó sem lehet; a védekezésre felkészült és a *végsőkig elszánt ellenség* áll előttünk, s ráadásul ellenőrzése alatt tartja a tengeri övezetet, amelyen át kell kelnünk. A hadsereg műveleteihez negyven hadosztályra lesz szükség. A legnehezebb feladat az anyagi utánpótlás és raktárak felállítása. Angliában nem számíthatunk semmiféle helyi utánpótlásra." A hadművelet előfeltétele a légtér teljes uralma, a hathatós tüzérségi támogatás a Doveri-szorosban és az átkelést biztosító aknamező. „Fontos az évszak helyes megválasztása – tette hozzá –, mert szeptember második felében az Északi-tengeren és a Csatornán igen kedvezőtlen az időjárás, október közepétől pedig leszáll a köd. A fő hadműveletet tehát szeptember 15-ig be kell fejezni, mert azután bizonytalanná válik az együttműködés a Luftwaffe és a nehézfegyverek között. Minthogy azonban a légierő közreműködése döntő, az időpont meghatározásában szükségképpen ez lesz a döntő tényező."

A német törzsek között heves és éles vita folyt arról, hogy milyen széles fronton induljon meg a támadás, és hány ponton. A hadsereg azt követelte, hogy a déli parton Dover és a Portlandtől nyugatra fekvő Lyme Regis között több partraszállási pontot jelöljenek ki. Ezenkívül tehermentesítő partraszállás is igényt tartott Dovertől északra, Ramsgate-nél. A haditengerészet vezérkara erre azt közölte, hogy az átkeléshez a North Foreland-fok és a Wight-sziget nyugati csücske közötti térségben a legkedvezőbbek a feltételek. Ennek alapján aztán a hadsereg vezérkara átfogó tervben indítványozta, hogy a Dovertől Lyme Dyig terjedő partszakasz számos pontján először százezer embert, majd csaknem nyomban ezután újabb százhatvanezret tegyenek partra. Halder vezérezredes, a hadsereg vezérkari főnöke kijelentette, hogy Brighton körzetében legalább négy hadosztályt kell partra tenni. Partraszálló hadműveleteket követelt Deal és Ramsgate között is, egyszóval a front teljes szélességében, lehetőleg egy időben legalább tizenhárom hadosztály bevetését indítványozta. Ezenkívül a Luftwaffe is igényt tartott hajótérre, mert az első hullámmal ötvenkét légvédelmi üteget akart átszállítani.

A haditengerészet vezérkari főnöke azonban nem hagyott kétséget afelől, hogy sem ilyen nagyszabású, sem ilyen gyors műveletre nincs lehetőség. Fizikailag nem volt képes fedezni a partraszálló flottát az említett övezet teljes szélességében. Az övezetet csak azért jelölte meg, hogy a hadsereg kiválaszthassa a legalkalmasabb helyet. A haditengerészet még német légi fölény esetén sem képes egyidejűleg több átkelést fedezni, s még a Doveri-szoros legszűkebb szakaszát tartja a legkevésbé nehéznek. Ha a második hullámban átszállítandó százhatvanezer katonának teljes felszerelésével együtt egyetlen szállítással kellene átkelnie, ehhez kétmillió tonna hajótérre volna szükség. Még ha megvalósítható volna is ez az elképesztő követelés, ekkora hajóteret akkor sem lehetne elhelyezni a berakodási övezetben. Tehát csak az első lépcsőt lehet átszállítani, hogy szűk hídfőket hozzanak létre, s legalább két napra van szükség e hadosztályok második lépcsőjének partra tételéhez, nem is szólva a nélkülözhetetlennek tartott további hat hadosztályról. Raeder arra is rámutatott, hogy ha a német csapatok széles fronton szállnának partra, a partraszállás helyétől függően az átkelési idők között háromtól öt és fél óráig terjedő eltérések lennének. Vagy bele kell törődni tehát, hogy egyes helyeken kedvezőtlen dagályviszonyok között kelljen partra szállni, vagy pedig le kell mondani az egyidejű partraszállásokról. Erre az ellenvetésre nemigen volt mit mondani.

Ezekkel az ide-oda küldözgetett feljegyzésekkel hosszú és értékes időt vesztegettek el. Halder tábornok csak augusztus 7-én vitatta meg először a dolgot személyesen is a haditengerészet vezérkari főnökével. Ezen a találkozón kijelentette: „Határozottan elvetem a haditengerészet javaslatait. A hadsereg szempontjából kész öngyilkosság volna elfogadni őket. Akár rögtön kolbásztöltő gépbe is küldhetném a partra szállított csapatokat." A haditengerészet vezérkari főnöke erre azt válaszolta, hogy ő viszont a széles fronton tagolt partraszállást nem fogadhatja el, mert nem szeretné, ha a csapatok már átkelés közben odavesznének. Hitler végül kompromisszumos döntést hozott, de ezzel sem a hadsereg, sem a haditengerészet nem volt elégedett. Augusztus 27-i utasításában a főparancsnokság előírta, hogy „a hadsereg hadműveleti tervei vegyék figyelembe a rendelkezésre álló hajóteret és az átkelés, valamint a partraszállás biztonságát". A Deal–Ramsgate térségben minden partraszállási tervről lemondtak, de a frontot kiszélesítették Folkestonetól Bognorig. Már augusztus is csaknem elmúlt, mire ebben az alapvető dologban megegyeztek; de persze minden attól függött, hogy a németek megnyerik-e az immár hat hete folyó légi csatát.

A frontszakasz kijelölése után elkészülhetett a végleges terv. A parancsnoki teendőket Rundstedtre bízták, szállítókapacitás hiányában azonban tizenhárom hadosztályra és tizenkét hadosztálynyi tartalékra csökkentették erőit. A Rotterdam és Boulogne között állomásozó 16. hadseregnek Hythe, Rye, Hastings és Eastbourne környékén kellett volna partra szállnia, a Boulogne és Le Havre között állomásozó 9. hadseregnek Brighton és Worthing ellen kellett volna indulnia. Dovert a szárazföld felől vették volna be. Onnan aztán a két hadseregnek a Canterbury–Ashford–Mayfield–Arundel fedezővonalat kellett volna elfoglalnia. Az első hullámokban összesen kilenc hadosztály szállt volna partra. Azt remélték, hogy jó esetben egy héttel a partraszállás után előnyomulhatnak Gravesendig, Reigate-ig, Petersfieldig és Portsmouthig. Tartaléknak ott volt a 6. hadsereg, hogy hadosztályait erősítésül küldje, vagy ha lehetőség nyílik rá, egészen Weymouthig kiszélesítse a frontot. Ha egyszer a hídfők megvannak, nem lett volna nehéz újabb erősítést küldeni, mert – mint Halder tábornok mondta – „a kontinensen a németekkel szemben nem áll ellenséges katonai erő". Elszánt és jól felszerelt csapatokban csakugyan nem volt hiány, annál inkább szállító- és kísérőhajókban.

A haditengerészet vezérkarára hárult a kezdeti szakasz legnehezebb feladata. A Németország rendelkezésére álló teljes tengeri szállítókapacitás kb. 1 200 000 tonnát tett ki. Az inváziós haderő átszállításához ennek több mint a felére volt szükség, más szóval a vállalkozás súlyos gazdasági zavarokkal fenyegetett. Szeptember elejére a haditengerészet vezérkara már jelenthette a rekvirálás eredményét: 168 szállítóhajó (hétszázezer tonna), 1910 uszály, 419 vontató- és halászhajó, 1600 motorcsónak.

Ezt a hatalmas armadát azonban el kellett látni személyzettel, s a tengeren és a csatornákon át a kijelölt kikötőkbe kellett irányítani. Közben július eleje óta sorozatos támadásokat intéztünk a wilhelmshaveni, kieli, cuxhaveni, brémai és emdeni kikötőkben horgonyzó hajók ellen, s nem kíméltük a francia hajókat és uszályokat sem. Amikor szeptember 1-jén az inváziós hajók nagy tömegben megindultak dél felé, mozgásukat végig figyelemmel kísérte és jelentette a RAF, és heves támadásokat intézett ellenük végig az Antwerpentől Le Harve-ig terjedő egész fronton. A német haditengerészet vezérkara ezt jelentette: „Az ellenség állandó, elszánt védelmi tevékenysége a partokon, bombázóinak összpontosítása az »Oroszlánfóka« behajózókikötői ellen, valamint part menti felderítőtevékenysége egyaránt arra vall, hogy azonnali partraszállásra számít."

És még egy idézet: „A brit bombázók és a brit légierő aknarakói... változatlanul teljes erővel tevékenykednek, s ismét meg kell állapítani, hogy a brit erők tevékenysége kétségkívül sikeres volt, jóllehet egyelőre nem tudta döntő mértékben hátráltatni a német szállításokat."

Mégis, a késedelem és a veszteségek ellenére is, a német haditengerészet teljesítette feladata első részét. Az engedélyezett tízszázalékos baleseti és veszteségkeretet persze bőven kitöltötték. De a megmaradó szállítókapacitás elérte az első szakaszra tervezett minimumot.

Ezután mind a haditengerészet, mind a hadsereg a német légierőre hárította a vállalkozás terhét. A Csatornát átszelő folyosó az aknamezőkorláttal csak úgy lett volna létrehozható és fenntartható a brit flottillák és kis hajók hatalmas túlerejével szemben, ha a német légierő vereséget mér a brit légierőre, és vitathatatlan légi uralomra tesz szert a Csatorna és Délkelet-Anglia, tehát nemcsak az átkelés, hanem a partraszállás helyei fölött is. A két hagyományos haderőnem most Göring birodalmi marsall vállára rakta a terhet.

Göring korántsem vonakodott tőle, hogy vállalja a felelősséget, mert úgy gondolta, hogy a nagy számbeli fölényben lévő német légierő néhány hetes kemény harcban legyőzi a brit légvédelmet, elpusztítja kenti és sussexi repülőtereit, és megszerzi a teljes uralmat a Csatorna fölött. De ettől eltekintve is biztos volt benne, hogy Anglia és elsősorban London bombázása rá fogja kényszeríteni a pipogya és békeszerető briteket, hogy békéért könyörögjenek, kiváltképp, ha az invázió veszélyével is szembe kell nézniük. A német haditengerészet korántsem látta ilyen egyszerűnek a dolgot, és mélységes kétkedéssel nézett az események elébe. Úgy látta, hogy az „Oroszlánfóká"-t csak végső esetben szabad útjára indítani, s még júliusban azt javasolta, hogy halasszák a hadműveletet 1941 tavaszára, hacsak a *korlátlan légi és tengeralattjáró-háború* „rá nem kényszeríti az ellenséget, hogy tárgyalásba bocsátkozzék a Führerrel”. Keitel tábornagy és Jodl tábornok azonban örömmel tapasztalta, hogy a légierők főparancsnoka milyen bizakodó.

A náci Németország nagy napjai voltak ezek. Hitler eljárta örömtáncát, mielőtt Compiègne-ben megalázó körülmények között aláíratta volna a fegyverszüneti megállapodást a franciákkal. A német hadsereg diadalittasan vonult át a Diadalív alatt és végig a Champs-Élysées-n. Van-e akadály, amely útját állhatja? Ki foghatja le a győztes kezet? Végül az „Oroszlánfóka” hadműveletben szereplő három haderőnem mindegyike a maga területén reményre jogosító tényezőkre figyelt, a dolgok kellemetlen oldalát pedig a többiekre hagyta.

Ahogy teltek-múltak a napok, újabb kételyek és késedelmek támadtak és egyre szaporodtak. Július 16-án Hitler elrendelte, hogy augusztus közepére be kell fejezni a felkészülést. Mind a három haderőnem felismerte, hogy ez lehetetlen. Július végén Hitler beleegyezett, hogy a D-nap legkorábbi dátumául szeptember 15-ét jelöljék meg, azzal a kikötéssel, hogy az akcióra akkor ad majd utasítást, ha ismeretes lesz, milyen eredménnyel jár a tervezett nagy légi csata.

Augusztus 30-án a haditengerészet törzse jelentette, hogy az inváziós hajóhad elleni brit akciók következtében az előkészületek nem fejeződhetnek be szeptember 15-ére. Kérésükre a D-napot szeptember 21-ére halasztották, azzal a kikötéssel, hogy a parancsot tíz nappal előre jelezni kell. Más szóval az előzetes parancsot szeptember 11-én kellett volna kiadni. Szeptember 10-én a haditengerészet törzse újabb nehézségeket jelentett, részben a mindig is bosszantó időjárásra, részben a brit bombázásokra hivatkozva. A jelentés rámutatott, hogy a haditengerészeti előkészületek befejeződhetnek ugyan 21-ére, de a hadművelet feltételeként megjelölt vitathatatlan légi fölényt a Csatorna fölött nem sikerült kivívni. Ezért Hitler 11-én újabb három nappal elhalasztotta az előzetes parancs kiadását, vagyis 24-ében jelölte meg a legkorábbi D-napot; 14-én megint elhalasztotta.

[...]

A német inváziós előkészületek fokozódó ütemét megfigyelve azt láthattuk, hogy a kezdeti diadalittas hangulat egyre inkább a kétkedésnek adta át a helyét, s végül a hadművelet sikerébe vetett minden bizakodás odalett. A bizakodás tulajdonképpen már 1940-ben eltűnt, és jóllehet 1941-ben ismét elővették a tervet, az elképzelés immár korántsem keltett olyan lelkesedést a német vezetőkben, mint a Franciaország bukását követő szép napokban. A sorsdöntő július és augusztus folyamán, mint láttuk, Raeder, a haditengerészet parancsnoka igyekezett megértetni kollégáival a hadseregben és a légierőknél, hogy milyen súlyos nehézséggel jár a nagyszabású partraszállás. Tisztában volt saját gyengeségével és az előkészületekhez rendelkezésre álló idő rövidségével, s megpróbálta megnyirbálni Halder nagyravágyó terveit, amelyeknek értelmében széles fronton hatalmas erőket kellett volna egyszerre partra tenni. Eközben a határtalanul nagyravágyó Göringnek eltökélt szándéka volt, hogy légierejével egymaga arasson látványos győzelmet, nem fűlt a foga a neki szánt szerényebb szerephez, hogy tudniillik összehangolt terv keretében segítsen megritkítani az ellenséges tengeri és légierőt az inváziós térségben.

A fennmaradt okmányokból kiderül, hogy a német főparancsnokság korántsem volt olyan összehangoltan működő testület, amelynek tagjai közös cél érdekében munkálkodnak, és eközben tisztában vannak egymás lehetőségeivel és korlátaival. Ehelyett mindegyikük az égbolt legfényesebben ragyogó csillaga akart lenni. A súrlódás kezdettől fogva tagadhatatlan volt, és Halder, amíg megtehette, hogy Raederre hárítja a felelősséget, édeskeveset tett azért, hogy terveit a lehetőségekhez igazítsa. A Führernek kellett közbelépnie, de a jelek szerint ő sem sokat javíthatott a haderőnemek kapcsolatán. Németországban a hadseregnek óriási tekintélye volt, és a katonai vezetők kissé lenézték a haditengerészetnél szolgáló kollégáikat. Óhatatlanul arra kell következtetnünk, hogy a német hadsereg nagyszabású hadművelet esetében nem szívesen rendelte volna alá magát a testvér haderőnemnek. Jodl tábornok, amikor a háború után ezekről a tervekről faggatták, türelmetlenül így válaszolt: „Előkészületeink sokban hasonlítottak a Julius Caesaréihoz." A tengerészeti ügyekben járatlan, igazi német katona beszélt belőle, akinek csak halvány fogalma van róla, mekkora nehézségekkel jár a hajózás viszontagságai közepette, jól védett partszakaszon nagy haderőt tenni partra.

Nekünk is voltak Britanniában hiányosságaink, de a tengerészet dolgaiban kiismertük magunkat. Évszázadok óta a vérünkben van ez, és ez a hagyomány nemcsak tengerészeink, hanem egész népünk sajátja. Ezért tekinthettünk nyugodtan az invázió fenyegetésére. Hadműveleteinket a honvédelmi miniszter felügyelete alatt teljes összhangban irányította a három vezérkari főnök, s olyan csapatmunka, olyan készséges együttműködés jött létre közöttük, amilyenre még sohasem volt példa. Amikor az idő múltával lehetőségünk nyílt rá, hogy nagyszabású partraszálló hadműveleteket indítsunk, előzőleg alaposan felkészültünk a feladatra, és tökéletesen tudatában voltunk az ilyen nagy és veszedelmes vállalkozás technikai követelményeinek. 1940-ben a tengeri és légierőnk akkor is kudarcra ítélte volna a németek inváziós kísérletét, ha nekik jól kiképzett és a kétéltű járművekkel vívott, a korszerű hadviselés minden eszközével felszerelt erők álltak volna rendelkezésükre a partraszálláshoz. Valójában azonban sem a képzettségük, sem a felszerelésük nem volt meg hozzá.

Mint láttuk, annyi aggodalom és önvizsgálat után egyre erősebb lett bennünk az a bizakodás, amellyel az invázió lehetőségét kezdettől fogva fogadtuk. A német főparancsnokság és a Führer viszont minél tovább latolgatta a dolgot, annál kevésbé mert vállalkozni rá. Természetesen nem ismerhettük egymás hangulatát és helyzetértékelését; de ahogy július közepétől szeptember közepéig teltek-múltak a hetek, egyre azonosabban ítélte meg a helyzetet a német és a brit admiralitás, a német főparancsnokság és a brit birodalmi vezérkar, továbbá a Führer és ennek a könyvnek a szerzője. Ha másban is ugyanilyen hasonlóan gondolkodtunk volna, nem lett volna szükség a háborúra. Természetesen abban is egyetértettünk, hogy minden a légi csata kimenetelétől függ. Elsősorban attól, hogyan bírnak egymással a küzdő felek; de ezenkívül a németek azt is találgatták, vajon a brit nép képes-e helytállni a légitámadásokkal szemben, amelyek hatását ekkor nagyon eltúlozták, vagy összeomlik, és fegyverletételre kényszeríti Őfelsége kormányát. Göring birodalmi marsall nagyon reménykedett ebben, mi azonban nem féltünk tőle.

Második könyv
Egyedül

15 / Az angliai csata

Most azon múlt a sorsunk, sikerül-e győznünk a levegőben. A német vezetők rájöttek, hogy angliai inváziós terveiket csak akkor válthatják valóra, ha légi fölényre tesznek szert a Csatorna és a déli partjaink mentén kijelölt partraszállási helyeken. Ha nem tudják elhárítani a brit légitámadásokat, lehetetlen felkészülni a berakodásra, összevonni a szállítóeszközöket, felszedni az aknákat az átkelés útvonalán, és új aknamezőket lerakni. Ami magát az átkelést és a partraszállást illeti, a siker döntő feltétele volt, hogy a németek teljesen uralják a légteret a szállítási útvonalak és a tengerpart fölött. Minden attól függött tehát, sikerül-e elpusztítaniuk a brit légierőt, valamint a London és a tenger között kiépített repülőtér-rendszert. Mint ma már tudjuk, július 31-én Hitler ezt mondta Raeder admirálisnak: „Ha a Luftwaffénak nyolcnapi intenzív légi háború után nem sikerül jelentős pusztítást véghezvinnie az ellenség légierejében, kikötőiben és hajóhadában, a hadműveletet 1941 májusára kell elhalasztani." Ezt a csatát kellett most megvívnunk.

Nekem egy percre sem volt ellenemre a közeledő erőpróba. Már június 4-én így beszéltem a parlamentben: „Néhány ezer páncélos rohama széles fronton visszavetette a nagy francia hadsereget és zavart okozott soraiban. Nem lehetséges akkor, hogy néhány ezer repülő tudása és odaadása védelmezze meg a civilizált világot?" Június 9-én pedig a következőket írtam Smutsnak: „Nem látok más biztos kiutat, mint hogy Hitler megtámadjon bennünket, és így elpusztítsa légierejét." Most eljött az alkalom. [...]

A német légierőt szinte az utolsó gépig bevetették a franciaországi csatában, és akárcsak a norvégiai hadjárat után a német haditengerészetnek, többhetes, sőt több hónapos pihenőre volt szüksége. Ez a szünet nekünk is jól jött, hiszen három-négy vadászszázadunk kivételével valamennyi repülőalakulatunk részt vett a kontinensen a hadműveletekben. Hitler el sem tudta képzelni, hogy Franciaország összeomlása után Britannia ne fogadja el békeajánlatát. Pétain

NAGY-BRITANNIA ÉS ÍRORSZÁG

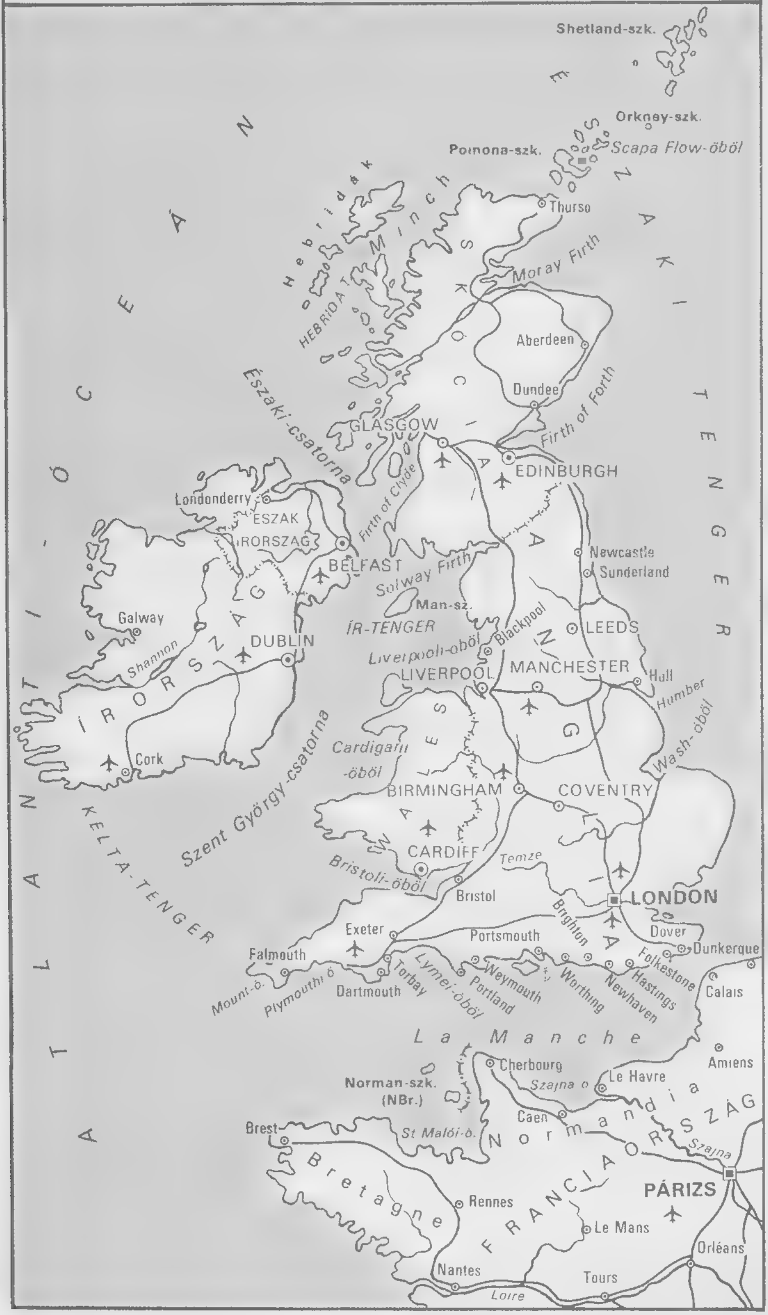
Shetland-szk.
Orkney-szk.
Pomona-szk.
Scapa Flow-öböl
Thurso
ATLANTI-ÓCEÁN
ÉSZAKI-TENGER
Hebridák
Minch
HEBRIDÁK
SKÓCIA
Moray Firth
Aberdeen
Dundee
Firth of Forth
Északi-csatorna
GLASGOW
EDINBURGH
Firth of Clyde
Londonderry
ÉSZAK-ÍRORSZÁG
BELFAST
Newcastle
Sunderland
Solway Firth
Man-sz.
ÍR-TENGER
Galway
ÍRORSZÁG
Shannon
DUBLIN
Blackpool
LEEDS
Liverpooli-öböl
LIVERPOOL
MANCHESTER
Hull
Humber
ANGLIA
WALES
Wash-öböl
Cardigani-öböl
Cork
Szent György-csatorna
BIRMINGHAM
COVENTRY
KELTA-TENGER
CARDIFF
Temze
Bristoli-öböl
Bristol
LONDON
Brighton
Dover
Exeter
Portsmouth
Dunkerque
Falmouth
Torbay
Lymei-öböl
Weymouth
Worthing
Newhaven
Hastings
Folkestone
Calais
Mount-ö.
Plymouthi ö.
Dartmouth
Portland
La Manche
Amiens
Cherbourg
Norman-szk. (NBr.)
Szajna ö.
Le Havre
Normandia
Caen
Brest
St Malói-ö.
FRANCIAORSZÁG
Szajna
Bretagne
PÁRIZS
Rennes
Le Mans
Orléans
Nantes
Tours
Loire

marsallhoz, Weygand-hoz és sok más francia tábornokhoz és politikushoz hasonlóan nem értette meg, milyen sajátos többleterőforrásokra számíthat egy szigetország, és akárcsak az említett franciák, ő is alábecsülte akaraterőnket. München óta nagy utat tettünk meg és sokat tanultunk. Hitler júniusban kezdett el foglalkozni az új helyzettel, mely lassanként bontakozott ki előtte, a német légierő pedig közben rendezte sorait és megkezdte a felkészülést az új feladatra. Hogy ez miben áll, afelől nem lehetett kétség. Hitler vagy megtámadja és meghódítja Angliát, vagy bele kell törődnie, hogy a háború meghatározatlan ideig elhúzódik, ami pedig beláthatatlan kockázattal és bonyodalmakkal járt volna. Végül is elképzelhető volt, hogy ha a levegőben legyőzi Angliát, a brit ellenállás összeomlik, és ezzel az invázió is fölöslegessé válik, pontosabban csak a már legyőzött ország megszállása marad hátra.

Júniusban és július elején a német légierő újjászervezte és átcsoportosította kötelékeit, majd berendezkedett a támadás kiindulóhelyeiül kijelölt francia és belga repülőtereken, és próbabehatolásokkal igyekezett kipuhatolni, milyen fajta és mekkora ellenállással kell majd számolnia. Az első nagyszabású támadás csak július 10-én kezdődött, és általában ezt a napot szokás a csata nyitányának tekinteni. Két másik dátumhoz is döntő következményekkel járó események fűződnek: augusztus 15-éhez és szeptember 15-éhez. A német támadás három egymást követő, de egyúttal egymást átfedő szakaszban zajlott le. Az elsőben, július 10-től augusztus 18-ig a német gépek a Csatornán áthaladó brit konvojokat, valamint a Dover és Plymouth közötti kikötőket támadták, hogy kipróbálják légierőnket, harcra kényszerítsék és megritkítsák sorait, továbbá, hogy pusztítást vigyenek véghez a tervezett invázió célpontjául kiszemelt tengerparti városokban. Az augusztus 24-től szeptember 27-ig tartó második szakaszban utat akartak törni maguknak London felé, s ezért meg akarták semmisíteni a brit légierőt és berendezéseit, hogy aztán elkezdhessék a főváros heves és szüntelen bombázását. Egyúttal el akarták vágni a tengerparti körzeteket a hátországtól. Göring azonban úgy képzelte, hogy ennél többet is elérhetnek, legalább annyit, hogy pánikba ejtik és megbénítják a világ legnagyobb városát, megfélemlítik a kormányt és a lakosságot, s végül alávethetik Angliát a németek akaratának. A német haditengerészet és a hadsereg vezérkara nagyon remélte, hogy Göringnek igaza lesz. Ahogy azonban változott a helyzet, rá kellett jönniük, hogy a brit légierőt nem sikerült megsemmisíteniük, közben viszont London elpusztítása miatt a német légierő elhanyagolta az „Oroszlánfóka" sürgős és alapvető előkészületeit. Végül, amikor mindenben csalódtak, és az inváziót az alapvető feltétel, a légi fölény hiányában bizonytalan időre elhalasztották, megkezdődött a harmadik és utolsó szakasz. Szertefoszlott a reményük, hogy nappali ütközetekben győzhetnek, a RAF pedig bosszantóan eleven maradt, ezért Göring októberben kénytelen volt áttérni London és az ipari központok válogatás nélküli bombázására.

A vadászgépek minőségében csekély volt a különbség. A németek gyorsabbak voltak, jobb emelkedőképességgel; a mieink viszont mozgékonyabbak, jobb fegyverekkel. A német repülők nemcsak számbeli fölényüknek voltak tudatában, hanem egyúttal Lengyelország, Norvégia, Németalföld és Franciaország büszke legyőzőinek is tudhatták magukat; a mieink viszont megingathatatlanul bíztak személyes képességükben, és fűtötte őket az az elszántság, amelyről a britek akkor tesznek igazán tanúbizonyságot, amikor a legnagyobb a veszély. A németeknek volt egy stratégiai előnyük, amivel ügyesen éltek: erőiket nagyszámú és egymástól távol fekvő támaszpontokon osztották szét, ezekről nagy erőkkel összpontosított támadásokat intéztek a brit célpontok ellen, miközben színleléssel és cselezéssel nemegyszer sikerült eltitkolniuk a bevetés valódi célpontját. Csakhogy az ellenség láthatólag nem számolt vele, hogy mennyivel nehezebb a Csatorna fölött és a Csatornán túl légi háborút viselni, mint Franciaország és Belgium fölött volt. Mindenesetre nagy nehézségekre számított, ezt tanúsítja, hogy igyekezett hatékony tengeri mentőszolgálatot szervezni. Júliusban és augusztusban, a légi ütközetek időpontjában nagy számban jelentek meg a vöröskeresztes német szállítógépek a Csatorna fölött. Mi azonban nem ismertük el, hogy joguk van háborítatlanul megmenteni a bevetés közben lelőtt ellenséges pilótákat, hogy azok aztán ismét bombázhassák a polgári lakosságot. Lehetőleg magunk mentettük ki a pilótákat a tengerből, és foglyul ejtettük őket. Vadászaink pedig a háborús kabinet határozott utasítását követve leszállásra kényszerítettek vagy lelőttek minden német mentőrepülőgépet. E gépek személyzete és a fedélzetükön tartózkodó orvosok megütközéssel fogadták, hogy így bánunk velük, és azzal érveltek, hogy ez az eljárás a genfi konvencióba ütközik. A genfi konvenció azonban ehhez hasonló esetekre nem tartalmaz előírást, mert szerzői nem is számoltak a légi hadviselés lehetőségével. A németek különben sem voltak abban a helyzetben, hogy joggal panaszkodhassanak, hiszen ők lelkifurdálás nélkül szegték meg sorra a szerződéseket, a hadijogot és az ünnepélyes megállapodásokat, amikor csak érdekük diktálta. Csakhamar fel is hagytak ezzel a kísérletezéssel, így aztán a tengeri mentőszolgálatot mindkét fél részére a mi kis hajóink végezték, amelyeket azonban a németek minden lehetséges alkalommal tűz alá vettek.

Augusztusra a Luftwaffe 2669 bevethető repülőgépet vont össze: 1015 bombázót, 346 zuhanóbombázót, 933 vadászt, 375 nehézvadászt. A Führer augusztus 5-én kelt 17-es számú utasításában engedélyezte az Anglia elleni intenzív légi háborút. Göring nem sokra tartotta az „Oroszlánfóká"-t, ő a „totális" háború meggyőződéses híve volt. A német haditengerészet törzsét viszont aggasztotta, hogy ily módon felborulnak a megállapodások. Szemükben a RAF és a brit repülőipar elpusztítása csak eszköz volt a célhoz; utána a légi háborúnak az ellenséges hadi- és kereskedelmi hajók ellen kellett volna fordulnia. Helytelenítették, hogy Göring nem tulajdonít elsőrendű jelentőséget a haditengerészeti célpontoknak, és ingerelte őket a folytonos halogatás. Augusztus 6-án jelentették a főparancsnokságnak, hogy az állandó brit légiveszély miatt nem haladnak a Csatorna elaknásításával. [...]

Júliusban és augusztusban az állandó heves légitámadások célpontja a kenti földnyelv és a Csatorna partja volt. Göring és szakképzett tanácsadói úgy ítélték meg, hogy ez a déli ütközet minden bizonnyal csaknem valamennyi vadászszázadunkat leköti. Elhatározták tehát, hogy nappali bombatámadást intéznek a Wash-öböltől északra fekvő ipari városaink ellen. Első osztályú Me 109-es vadászgépeik nem tudták megtenni ezt a nagy távolságot. Meg kellett tehát kockáztatniuk, hogy csak Me 110-esekkel kísérik bombázóikat, ezek pedig hatótávolságukkal alkalmasak voltak ugyan a feladatra, minőségük azonban nem ütötte meg a mértéket, márpedig ez volt a lényeg. Számításuk mindazonáltal ésszerű volt, és vállalták is a kockázatot.

Így aztán augusztus 15-én negyven Me 110-es fedezete alatt mintegy száz német bombázót vetettek be Tyneside ellen. Egyúttal több mint nyolcszáz gépből álló légikötelék indított támadást dél felé, hogy lekösse a németek feltételezése szerint délen összevont erőinket. És ekkor hozták meg gyümölcsüket azok az intézkedések, amelyekre Dowding utasította a vadászrepülő-parancsnokságot. Ő előre látta a veszélyt. A délen zajló heves küzdelemből kivontak hét Hurricane- és Spitfire-századot, hogy pihenjenek, és egyúttal őrködjenek északon. Súlyos veszteségeik voltak, mégis nehéz szívvel hagyták ott a csatateret. A pilóták a legnagyobb tisztelettel, de határozottan tiltakoztak, mondván, hogy egy csöppet sem fáradtak. De csakhamar váratlanul megvigasztalódhattak. Századaik indulhattak ugyanis a támadók fogadására, amikor azok partjaink fölé értek. Harminc német repülőgépet lőttek le, s ezeknek többsége nehézbombázó volt (Heinkel 111-esek, négyfőnyi jól képzett személyzet mindegyiken), a brit veszteség mindössze két sebesült pilóta volt. Dowding repülő főmarsall minden dicséretet megérdemel, amiért ilyen előrelátóan irányította a vadászrepülő-parancsnokságot, de még rendkívülibb, hogy volt lélekjelenléte visszatartani gépeink egy részét, és hajszálpontosan fel tudta mérni, mekkora terhet tudnak elviselni a hadszíntéren maradó gépeink: így vált lehetségessé, hogy miközben délen hosszú heteken át élethalálharc folyt, tartalékban maradhattak az északi területek védelméhez szükséges vadászerők. A hadművészet zseniális példájával állunk szemben. A németek többé nem is merészkedtek az első osztályú vadászrepülőgépek hatótávolságán kívül nappali bevetésre. Napközben ettől fogva biztonságban voltak a Washtól északra fekvő területek.

Augusztus 15-én zajlott le a háború e szakaszának legnagyobb légi csatája; nyolcszáz kilométeres fronton öt nagyszabású összecsapás követte egymást. Sorsdöntő nap volt ez. Délen mind a huszonkét repülőszázadunk részt vett a harcokban, sokuk két bevetésben, némelyik háromban is, s a németek az északi veszteségekkel együtt hetvenhat gépet vesztettek, mi harmincnégyet. Valóságos katasztrófa volt ez a német légierőnek.

A német légi vezetés alighanem aggódva latolgatta, milyen következményekkel járhat a vereség, mert annyi biztos, hogy nem sok jóval kecsegtetett a jövőre nézve. A német légierő azonban nem mondott még le róla, hogy célba vegye London kikötőjét, ezt a hatalmas hajótömeget befogadó végeláthatatlan dokksort, s hozzá a világ legnagyobb városát, amelynek a bombázása nem követelt különösebb pontosságot.

[...]

Augusztus végéig Göring nem ítélte kedvezőtlennek a légi háború menetét. Ő és a hívei azt hitték, hogy az angolok földi berendezései, a repülőgépipar, valamint a RAF harci ereje máris súlyos károkat szenvedett. Becslésük szerint augusztus 8-a óta mi 1115 repülőgépet vesztettünk az ő 467 elpusztult gépükkel szemben. De háborúban persze mindkét fél derűlátóan igyekszik megítélni a helyzetet, és vezetőik érdekének éppen ez felel meg. Szeptemberben beköszöntött a jó idő, és a Luftwaffe döntő sikereket remélt. London körüli repülőtéri berendezéseinket súlyos támadások érték, majd 6-án este hatvannyolc gép támadta Londont, 7-én pedig bekövetkezett az első nagyszabású támadás, mintegy háromszáz gép részvételével. Eznap és a rákövetkező napokban, miközben megkettőztük légvédelmi ágyúink számát, kegyetlen és szüntelen küzdelem folyt a főváros légterében. A Luftwaffe még bízott a sikerben, mert veszteségeinket eltúlozta.

[...]

Az augusztus 24-étől szeptember 6-áig tartó harcok nehéz helyzetbe hozták a vadászrepülő-parancsnokságot. Ezekben a sorsdöntő napokban a németek szüntelenül és nagy erőkkel támadták Dél- és Délkelet-Anglia repülőtereit. Céljuk az volt, hogy megsemmisítsék a főváros nappali vadászvédelmét, és alig várták már, hogy megtámadhassák Londont. A mi szemszögünkből viszont ezeknek a légi támaszpontoknak és a róluk felszálló légiszázadoknak a fenntartása jóval fontosabb volt, mint hogy Londont megóvjuk a terrorbombázásoktól. Sorsdöntő szakasza volt ez a két légierő élethalálharcának. Nekünk egy percre sem az járt a fejünkben, hogy Londont vagy bármely más településünket megvédjük, hanem csakis az, hogy ki kerekedik felül a levegőben. Stanmore-ban, a vadászfőhadiszálláson, kiváltképpen pedig Uxbridge-ben, a 11. vadászcsoport főhadiszállásán súlyos aggodalmat keltettek a fejlemények. Az ehhez a csoporthoz tartozó öt előretolt légi támaszpont alaposan megrongálódott, a hat körzeti állomás nemkülönben. A kenti parton fekvő Manston és Lympne repülőtere olykor több napra is használhatatlanná vált. A Londontól délre fekvő Biggin Hill-i körzeti állomás olyan súlyosan megrongálódott, hogy egy héten át mindössze egyetlen vadászszázadot volt képes kiszolgálni. Ha az ellenség folytatta volna a szomszéd körzetek heves bombázását és megrongálta volna a parancsnoki épületeket és a telefonvonalakat, talán megbéníthatta volna a vadászparancsnokság egész bonyolult működési rendszerét. Ezzel nem csupán arra váltunk volna képtelenné, hogy Londont megóvjuk a még nagyobb gyötrelmektől, hanem egyúttal elvesztettük volna az oly nagy munkával megalapozott ellenőrzést is a hazai légtér e létfontosságú körzete felett. [...] Ugyanebben az augusztus 24-étől szeptember 6-áig terjedő időszakban az egész vadászparancsnokság alaposan meggyengült. E két hét leforgása alatt százhárom pilótánk vesztette életét, százhuszonnyolc súlyosan megsebesült, négyszázhatvanhat Spitfireunk és Hurricane-ünk pedig elpusztult vagy súlyosan megrongálódott. Mintegy ezer pilótánknak csaknem egynegyedét veszítettük el. A helyükre kétszázhatvan új, elszánt, de tapasztalatlan pilótát kellett áthelyeznünk a kiképző alakulatokból: sokuk még be sem fejezte a tanfolyamot. Szeptember 7-e után a tíz napig tartó London elleni éjszakai bombatámadások nagy pusztítást vittek véghez a dokkokban és a vasúti gócpontokban, megöltek és megsebesítettek sok polgári lakost, de végül is lélegzetvételnyi szünethez juttattak bennünket, amire ugyancsak szükségünk volt.

Ebben az időszakban úgy intéztem a dolgomat, hogy hetente két délutánt a támadásoknak kitett kenti és sussexi körzetekben tölthessek, s a saját szememmel győződjem meg a helyzet alakulásáról. Erre a célra a saját vonatomat használtam, amelyet most kényelmesen berendeztek és elláttak ággyal, fürdővel, dolgozószobával, telefon-összeköttetéssel és ügyes személyzettel. Az alvásnak szentelt órákat kivéve szakadatlan munkával töltöttem tehát az időt, és olyan körülmények között dolgozhattam, mintha ki sem tettem volna a lábam a Downing streetről.

Szeptember 15-ét kell a csúcspontnak tekintenünk. A Luftwaffe az előző napi két súlyos támadás után eznap intézte legnagyobb összpontosított nappali légitámadását London ellen.

A háború egyik sorsdöntő csatája volt ez, és akárcsak a waterlooi csata, ez is vasárnapra esett. Én Chequersben voltam. Előzőleg már több ízben is jártam a 11. vadászcsoport főhadiszállásán, hogy tanúja legyek a légi csata irányításának, de egyszer sem történt semmi különös. Ezen a napon azonban úgy látszott, hogy az időjárás kedvez az ellenségnek, ezért Uxbridge-be hajtattam, és felkerestem a csoport főhadiszállását. A 11. csoporthoz nem kevesebb mint huszonöt század tartozott, ezek fedezték a négy grófságot, Essexet, Kentet, Sussexet és Hampshire-t, valamint a rajtuk át Londonba vezető utakat. Park repülő almarsall hat hónapja állt ennek a csoportnak az élén, amelynek helytállásától oly nagymértékben függött a sorsunk. A dunkerque-i hadművelet kezdetétől fogva ő irányította a dél-angliai nappali akciókat; szervezetét technikailag is tökélyre fejlesztette. Feleségemmel együtt a tizenöt méter mélységben lévő föld alatti bombabiztos hadműveleti terembe vezettek. A Hurricane-ek és a Spitfire-ok minden fölénye hiábavaló lett volna, ha Dowding tanácsára és sürgetésére a légügyi minisztérium ki nem építi a föld alatti parancsnoki központok és telefonkábelek bonyolult rendszerét. Elismeréssel tartozunk mindenkinek, aki részt vett a létrehozásában. Dél-Angliában ekkor ott volt a 11. csoport főhadiszállása és hat alárendelt vadászállomás. Mint már szó volt róla, valamennyi alakulatra nagy teher nehezedett. A főparancsnokságot a stanmore-i főhadiszállás látta el, de a századok irányításának gyakorlati feladatait bölcsen a 11. csoportra bízták, ez pedig a grófságokba telepített vadászállomások útján végezte az irányítást.

A csoport vezénylőterme kisebb színházteremre emlékeztetett: kétemeletes, mintegy húsz méter átmérőjű helyiség volt. Mi, megfigyelők az emeleti páholyban foglaltunk helyet. Alatfunk nagy léptékű térképekkel a térképasztal, körülötte mintegy húsz jól képzett fiatal férfi és nő, telefonos segítőkkel. Velünk szemben a színházi függöny helyét villanyégőkkel ellátott hat hasábra osztott hatalmas tábla födte; a hasábok a hat vadászállomást jelezték, külön alosztással egy-egy századnak; a táblát vízszintes vonalakkal sorokra is osztották. A legalsó sor kigyulladó égői jelezték azokat a századokat, amelyek a figyelmeztetés után két perc múlva elérik a „riadókészültség" állapotát. A következő sor égő azokat jelezte, amelyek öt perc alatt „készenlét"-be kerülnek, az utána következő sor a húsz perc múlva felszálló „rendelkezésre álló" századokat; ezután következtek a már felszállt századok, majd azok, amelyek már jelentették, hogy látják is az ellenséget; fölülről a második sorban azoknak a századoknak a lámpái égtek, vörös fénnyel, amelyek harcban álltak, a legfelső sorban pedig a hazafelé tartó századok égői. Baloldalt, egy üvegezett proszcénium páholyban négy-öt tiszt ült, ők értékelték a beérkező értesüléseket, amelyeket az ekkor több mint ötvenezer férfiból, nőből és fiatalból álló megfigyelő szolgálatunktól kaptak. A radar még gyermekcipőben járt, de már jelezni tudta a part felé közeledő támadókat. A legfontosabb információs forrásunk azonban a távcsövekkel és hordozható telefonokkal felszerelt megfigyelők sokasága volt, akik jelezték a szárazföld felett haladó támadó kötelékeket. Egy-egy támadás alatt több ezer jelentés érkezett. A föld alatti parancsnokság más helyiségeiben több termet töltöttek meg a tapasztalt szakemberek, akik villámgyorsan szelektálták a híreket, majd percről percre továbbították az elemzések eredményét közvetlenül a földszinti térképek körül ülő helyzetjelölőknek és az üvegpáholyban lévő ügyeletes tisztnek.

Jobboldalt volt egy másik üvegpáholy is: innen a szárazföldi hadsereg tisztjei a parancsnoksághoz tartozó mintegy kétszáz légvédelmi üteg tevékenységét kísérték figyelemmel. Éjjelente létfontosságú volt, hogy ha valahol vadászgépeink harcba bocsátkoztak az ellenséggel, a körzetben leállítsák a légvédelmi ütegek tüzelését. A rendszer alapvonásai nem voltak ismeretlenek előttem, mert a háború előtt egy évvel, amikor Stanmore-ban jártam, Dowding elmagyarázta, hogyan működik. Működés közben azonban tovább alakították és finomították, és ekkorra már olyan hajszálpontosan működő harci eszközzé fejlesztették, amelynek a világon sehol sem volt párja. „Nem tudom – fordult hozzám Park lefelé menet –, várható-e valami mára. Egyelőre minden csendes." Negyedóra sem telt el azonban, s a kitűzők sürgölődni kezdtek az asztal körül. Jelentés jött, hogy „40+" (negyvennél több) gép szállt fel a dieppe-i körzet német repülőtereiről. A fali jelzőtábla alsó sorában egymás után gyulladtak ki a lámpák, jelezvén, hogy egyre több századot helyeztek riadókészültségbe. Azután gyors egymásutánban érkeztek a „20+" és a „40+" jelzések, újabb tíz perc múltán pedig nem lehetett immár kétséges, hogy nagy csata van készülőben. Mindkét oldalon kezdett zsúfolásig megtelni a légtér.

És egyre újabb jelentések érkeztek: „40+"-ok, „60+"-ok, sőt volt egy „80+" is. Alattunk, a földszinti asztalon percről percre tolták előre a korongokat a különböző berepülési útvonalakon, míg szemközt egyre feljebb gyulladtak ki a lámpák, jelezvén, hogy vadászszázadaink egymás után emelkednek a levegőbe, míg már csak négy-öt maradt „készenlét"-ben. Ezek a légi összecsapások, amelyektől oly sok függött, az elsőtől számítva alig több mint egy óráig tartottak. Az ellenség elég erős volt, hogy egyre újabb támadó hullámokat küldjön, és ha minden századunk a levegőben volt, hetvennyolcvan perc múlva le kellett szállniuk üzemanyagért, ötpercnyi tűzharc után pedig lőszert kellett vételezniük. Következésképp egyik fő feladatunk volt úgy szervezni a bevetéseket, hogy egy időben ne túlságosan sok gépünk tartózkodjék nappal a repülőtereken üzemanyagvétel vagy lőszervételezés céljából.

A vörös lámpák csakhamar arról tanúskodtak, hogy századaink többsége harcban áll. Odalentről halk moraj hallatszott, a szorgos jelölők a gyorsan változó helyzetet követve ide-oda tologatták korongjaikat. Park repülő almarsall kiadta általános utasításait vadászerőinek, s az első sor közepén mellettem ülő fiatal tiszt részletes parancsokat formált belőlük a vadászállomások részére. Néhány évvel később tudtam meg, hogy Willoughby de Broke lord volt az. (1947-ben találkoztam vele újra, amikor a Jockey Club meghívására elmentem megtekinteni a derbit. Ő volt a klub intézője, és meglepetéssel fogadta, hogy nem felejtettem el találkozásunkat.) A térképasztalon kirajzolódó helyzet alapján ő utasította felszállásra és őrjáratra az egyes repülőszázadokat. A repülő almarsall mögöttünk járkált fel és alá, éber szemmel követte a mérkőzés minden mozzanatát, figyelte, hogyan dolgozik fiatal beosztottja, s csak nagy néha avatkozott be egy-egy határozott paranccsal, valamelyik veszélyeztetett körzet megerősítésére. Csakhamar valamennyi századunk harcban állt, némelyik már megkezdte a leszállást, hogy üzemanyagot vételezzen. Minden gépünk a levegőben volt. Az alsó sorban kialudtak a lámpák. Egyetlen század sem maradt tartalékban. Ekkor Park felhívta a Stanmore-ban tartózkodó Dowdingot, és azt kérte tőle, bocsássa rendelkezésére a 12. csoport három századát arra az esetre, ha nagyobb szabású támadás fenyegetne, amíg az ő századai lőszert és üzemanyagot vételeznek. Kívánságának eleget tettek. Elsősorban London és a vadászrepülőterek védelméhez volt szükség az erősítésre, mert a 11. csoport már ellőtte minden puskaporát.

A fiatal tiszt, mintha mi sem történt volna, nyugodtan adta tovább a csoportparancsnok útmutatásai szerint a parancsokat, halkan, monoton hangon, és kisvártatva az erősítésül érkezett három légiszázad is harcban állt már. A parancsnok ekkor alárendeltjének széke mögött állt, és most vettem csak észre az arcára kiülő aggodalmat. Addig szótlanul figyeltem, most azonban megkérdeztem: „Mennyi tartalékunk van még?" „Semennyi" - felelte a repülő almarsall. Később e nevezetes napról szóló emlékezésében azt írta, hogy erre én „komor arccal" reagáltam. Meg is volt rá minden okom. Ki tudja, mekkora veszteségek értek volna bennünket, ha üzemanyagot vételező repülőgépeinket a földön újabb „40+"-os vagy „50+”-os támadások érik! A veszély óriási volt, cselekvési lehetőségünk csekély, a tét pedig felmérhetetlen.

Újabb öt perc múltán századaink többsége leszállt üzemanyagért. Nem sokukat tudtuk volna megvédeni a légitámadásokkal szemben. És akkor kiderült, hogy az ellenség visszafordult támaszpontjaira. Az alattunk lévő asztalon a korongok mozgása azt jelezte, hogy a német bombázók és vadászgépek folyamatosan kelet felé tartanak. Új támadásokat nem jelentettek. Újabb tíz perc múlva véget ért minden légi tevékenység. Felkapaszkodtunk a felszínre vezető lépcsőn, és szinte abban a pillanatban, amikor kiléptünk a szabadba, lefújták a légiriadót. „Nagyon örülünk, uram, hogy látta, mi történt – mondta Park –, az utolsó húsz percben annyira elárasztottak a hírek, hogy nem tudtuk feldolgozni. Most láthatta, mennyire szűkösek a lehetőségeink. Ma messze elmaradtak a követelményektől.” Megkérdeztem, van-e már jelentés az eredményekről, és megjegyeztem, hogy benyomásom szerint sikerült eredményesen visszaverni a támadást. Park azt válaszolta, hogy megítélése szerint nem fogtunk el annyi támadót, mint amennyit remélt. Az ellenség nyilván mindenütt áttörte védelmünket. London fölött számlálatlanul jelentek meg a német bombázók vadászkíséretükkel együtt. Amíg odalent voltam, egy tucatnyit lelőttünk, de egyelőre nem tudtunk képet alkotni magunknak a csata kimeneteléről, sem a veszteségeinkről, sem az elszenvedett károkról.

Mire visszaértem Chequersbe, délután fél öt volt már, s azonnal lefeküdtem aludni. Alaposan kimeríthetett a 11. csoport drámája, mert csak nyolckor ébredtem fel. Csengetésemre magántitkárom, John Martin jött be, és ismertette a világ minden tájáról érkező hírek mérlegét. Lesújtó mérleg volt. Az egyik dolog balul ütött ki; a másik megint késik; ez meg ez kedvezőtlen választ adott; érzékeny hajóveszteségek értek bennünket az Atlanti-óceánon. „Hanem – mondta Martin a beszámoló végeztével – mindezért kárpótolt a légierő. Száznyolcvanhárom gépet lőttünk le, és negyvenet sem veszítettünk.”

Igaz, a háború után kiderült, hogy ezen a napon az ellenség mindössze ötvenhat gépet veszített, de szeptember 15-e mégis fordulatot hozott az angliai csatában. Aznap éjjel bombázóink nagy erőkkel támadták a Boulogne és Antwerpen közötti kikötőkben lévő hajókat. Különösen súlyos veszteségeket okoztak Antwerpenben. Szeptember 17-én, mint ma már tudjuk, a Führer elhatározta, hogy bizonytalan időre elhalasztja az „Oroszlánfóka" hadműveletet. Hivatalosan csak október 12-én függesztették fel a partraszállást a következő év tavaszáig. 1941 júliusában azonban Hitler ismét csak a következő év tavaszára halasztotta, mondván, hogy „addigra véget ér az oroszországi hadjárat". Hiú ábránd volt ez, de döntő fontosságú. 1942. február 13-án azonban Raeder még egyszer és utoljára szóba hozta Hitler előtt az „Oroszlánfóká"-t, és rávette, hogy végképp „vegye le a napirendről". Ez lett tehát az „Oroszlánfóka" sorsa. És kimúlásának napját talán szeptember 15-ében jelölhetjük meg.

[...]

Nem vitás, hogy mindig túloztunk az ellenséges skalpok számbavételében. Végeredményben a németek csak kétszer annyi gépet vesztettek, mint mi, nem pedig háromszor annyit, ahogy hittük és hirdettük. De ennyi is elég volt. A RAF nemhogy elpusztult volna, ellenkezőleg, győzelmet aratott. Nagy számban érkeztek az újonnan kiképzett pilóták. Repülőgépgyárainkat súlyos csapások érték, de megbénítani nem sikerült őket, márpedig tőlük függött nemcsak a pillanatnyi helytállás, hanem az is, hogy képesek leszünk-e megvívni a hosszúra nyúló háborút. A munkások, szakmunkások és segédmunkások, férfiak és nők ott álltak szilárdan a munkapadjaik mellett, kitartottak a tűzben is, úgy dolgoztak a műhelyekben, mintha ütegeknél szolgálnának. Herbert Morrison hadfelszerelési miniszter mindenkit lelkesített hatalmas munkaterületén. „Lankadatlanul" – ez volt a jelszava, és nem is lankadt ott senki. Pile tábornok légvédelmi parancsnoksága ügyes és tettre kész tüzérekkel támogatta a légi harcokat. De az ő idejük ekkor még nem jött el. Az odaadó és fáradhatatlan figyelő szolgálat minden órában a helyén volt. A vadászparancsnokság gondosan megtervezett szervezete, amely nélkül talán minden hiábavaló lett volna, jól bírta a hónapokig tartó szüntelen terhelést. Mindenki megtette a magáét.

Odafönn a levegőben legyőzhetetlennek bizonyultak fáradhatatlan és hősies vadászpilótáink. Így menekült meg Britannia. Joggal mondhattam az alsóházban: „Az emberi viszályok történetében soha még ily sokan nem köszönhettek ily sokat ily keveseknek."

A Nagy-Britannia elleni német légi rohamot ellentmondó szándékok, összeegyeztethetetlen célok és félbemaradt tervek jellemzik. Ezekben a hónapokban az ellenség háromszor-négyszer is felhagyott támadási módjával, amely súlyos próbatétel elé állított bennünket, és helyette újjal próbálkozott. De ezek a szakaszok átfedték egymást, és nem lehet időpontokkal elhatárolni őket egymástól. Mindegyik egybefolyt a rákövetkezővel. A kezdeti hadműveletekben a németek a Csatorna és a déli part fölött próbáltak harcba bocsátkozni légierőnkkel, ezután déli grófságaink, elsősorban Kent és Sussex fölött folytatódott a harc, ekkor az ellenség légierőnk szervezetének megsemmisítésére törekedett; majd közelebb jött Londonhoz és London fölé; utána maga London lett a főcél; végül, amikor London győzelmesen kiállta a próbát, széttagolt erőkkel vidéki városainkat kezdték támadni, valamint egyetlen létfontosságú atlanti hajózási vonalunkat a Mersey és a Clyde torkolatánál.

Már szó volt róla, milyen súlyos helyzetbe hoztak bennünket, amikor augusztus utolsó és szeptember első hetében dél-angliai repülőtereinket támadták. De szeptember 7-én Göring nyilvánosan a kezébe vette a légi csata parancsnokságát, és a nappali támadásokról az éjszakaiakra tért át, a kenti és sussexi vadászrepülőterek helyett pedig London sűrűn beépített területeit vette célba. Gyakoriak, sőt állandóak voltak a kisebb nappali légitámadások, és hátravolt még egy nagy nappali támadás is, lényegében azonban a német offenzíva jellege megváltozott. Ötvenhét napon át egyetlen éjszaka sem múlt el London bombázása nélkül. A világ legnagyobb városa olyan megpróbáltatást élt át, amelynek következményeit senki nem sejthette előre. Soha azelőtt nem bombáztak még ilyen hevesen ekkora épülettömeget, soha azelőtt nem kellett még ennyi családnak ilyen nehézségekkel és borzalmakkal szembenéznie.

Az augusztus végén London ellen indított szórványos bombatámadásokra nyomban a Berlin elleni megtorló támadással válaszoltunk. A London elleni légi támadásokhoz képest szükségképpen igen csekély mértékű megtorlásról lehetett csak szó, mert gépeinknek nagy távolságot kellett megtenniük, a németek pedig a közeli francia és belga repülőterekről szálltak fel. A háborús kabinet égett a vágytól, hogy visszavágjunk, emeljük a tétet és megmutassuk az ellenségnek, hogy mit tudunk. Fenntartás nélkül egyetértettem minisztertársaimmal, mert úgy gondoltam, semmi sem hökkentheti meg és ejtheti zavarba Hitlert annyira, mint ha rá kell jönnie, mekkora a britekben a gyűlölet és az akaraterő. Titkon csodált minket. Persze igyekezett kihasználni a Berlin elleni megtorló támadást, és nyilvánosan is bejelentette, ami amúgy is a németek elhatározott szándéka volt, hogy tudniillik bombatámadásaikkal szétzilálják és romba döntik Londont és más brit városokat. „Ha megtámadják városainkat - jelentette ki szeptember 4-én -, egyszerűen leradírozzuk az övéiket a föld színéről." És meg is tette, ami tőle telt.

A németek első célja az volt, hogy megsemmisítsék légierőnket, a második, hogy megtörjék London lakosságát, vagy legalábbis lakhatatlanná tegyék a világ legnagyobb városát. Ezt a két célt nem sikerült elérniük. Pilótáink tudásának és merészségének, kiváló repülőgépeinknek és a remek szervezettségnek hála a RAF felülkerekedett. De ugyanilyen ragyogó és Britannia fennmaradásához ugyanennyire szükséges erényeket csillogtattak most az egyszerű állampolgárok milliói is. Megmutatták, mekkora erő lakozik az olyan közösségben, amely szabadságban nevelkedett.

Szeptember 7-étől november 3-áig éjszakánként átlagosan kétszáz német bombázógép támadta Londont. Az előző három hét alatt számos bevetésben támadták vidéki városainkat, s ebben az időben jelentős mértékben szét kellett tagolnunk légvédelmi tüzérségünket, így aztán amikor Londonra összpontosultak a támadások, mindössze kilencvenkét ágyúnk volt állásban. Úgy gondoltuk, jobb lesz, ha a légteret átengedjük a 11. csoporthoz tartozó éjjeli vadászainknak. Hatszázadnyi Blenheim és Defiant is volt közöttük. Az éjszakai vadászat igen fejletlen volt még, s csak igen csekély veszteségeket tudtunk okozni az ellenségnek. Ütegeink tehát három egymást követő éjszaka némák maradtak. Technikájuk ez idő tájt fájdalmasan tökéletlen volt. Minthogy azonban éjjeli vadászaink nem bizonyultak eredményesnek, és megoldatlan gondjaik is voltak, úgy döntöttünk, hogy szabad kezet adunk a légvédelmi tüzéreknek: tüzeljenek belátásuk szerint a láthatatlan célpontokra, és vessenek be minden célkereső eszközt, amit csak jónak látnak. Pile tábornok, a légvédelmi tüzérség parancsnoka negyvennyolc óra leforgása alatt a vidéki városok rovására több mint kétszeresére növelte a fővárosban a légvédelmi ágyúk számát. Repülőgépeink távol tartották magukat a főváros légterétől, így az ütegek megmutathatták, hogy mire képesek.

A londoniak három éjszakát úgy töltötték lakásukban vagy a korántsem tökéletes óvóhelyeken, hogy közben az ellenség szemlátomást ellenállás nélkül támadhatott. Szeptember 10-én egyszer csak hatalmas robajjal felhangzott a zárótűz, a fényszórók ragyogó fényétől kísérve. A harsány ágyúzás nem sok kárt tett az ellenségben, annál nagyobb elégtétel volt azonban a lakosságnak. Az emberek jóleső érzéssel tapasztalták, hogy visszavágunk. Attól fogva az ütegek rendszeresen tüzet nyitottak a támadókra, és a gyakorlat, a találékonyság és a szükség egyre jobb eredményt hozott. A német támadók veszteségei egyre növekedtek. Az ütegek időnként elhallgattak, ilyenkor a mesterségükbe szintén egyre inkább beletanuló éjjeli vadászok léptek a színre. Az éjszakai támadásokon kívül az ellenség kisebb kötelékekben, sőt néha még egyes gépekkel is úgyszólván szüntelenül folytatta a nappali bombázásokat is, úgyhogy a szirénák rövidebb-hosszabb megszakításokkal majdnem teljes huszonnégy órán át üvöltöttek. London hétmilliós lakossága lassan hozzászokott ehhez a különös élethez.

[...]

Egyszer, amikor Ramsgate-ban jártam, belekerültem egy légitámadásba. Bevezettek egy nagy alagútba, a lakosság jelentős része állandóan ott tartózkodott. Amikor egy negyedóra múlva kijöttünk, füstölgő romokat láttunk. Egy kis szállodát ért találat. Emberéletben nem esett kár, de az épület helyén törött edények, használati tárgyak, összetört bútorok halmozódtak. A tulajdonos és a felesége, valamint a szakácsok és a pincérnők zokogtak. Mi lett az otthonukból? Mi lett a megélhetésükből? De mire jó az államhatalom! Rögtön határoztam. A visszaúton a vonatomon lediktáltam a pénzügyminiszterhez címzett levelemet, amelyben kifejtettem, hogy az ellenséges támadások okozta károkat az államnak kell magára vállalnia, és a károsultakat teljes mértékben és haladéktalanul kártalanítani kell. A terheket tehát nem azoknak kell viselniük, akiknek otthona vagy megélhetési forrása megsemmisült, hanem a nemzetnek. Kingsley Wood természetesen egy kissé aggódott, amiért ilyen beláthatatlan következményekkel járó kötelezettséget készültünk vállalni, de én ragaszkodtam a tervhez, s végül két hét alatt olyan biztosítási rendszert dolgoztunk ki, amely később lényeges szerepet játszott az ország életében. [...]

Félő volt, hogy London az új, erős épületektől eltekintve csakhamar romhalmazzá válik. Súlyos aggodalmakkal töltött el, hogy mi lesz a lakossággal: a londoniak nagy része ott keresett menedéket, ott aludt, ott próbálta átvészelni a pusztítást, ahol éppen a légitámadás érte. Gyorsan sokasodtak azonban a téglából és betonból épített óvóhelyek. A földalatti vasút alagútjai tömegeknek nyújtottak menedéket. Számos tágas óvóhelyünk is volt, némelyikben hétezer ember is elfért, s az odahúzódó londoniak éjszakáról éjszakára bizakodva várták a légitámadás végét, ámbár sejtelmük sem volt, mi történnék, ha óvóhelyüket találat érné. Azt javasoltam, hogy ezeken az óvóhelyeken építsenek téglaválaszfalakat. Ami a földalatti alagútjait illeti, ekörül volt némi vita, de végül csak megegyeztünk.

[...]

Ezekben a vészterhes napokban a parlamentnek is szüksége volt útmutatásra. A képviselők úgy érezték, kötelességük példát mutatni. Igazuk is volt, de tartottam tőle, hogy túlzásba viszik a dolgot; a lelkükre kellett beszélnem, hogy tartsák magukat az óvatossági rendszabályokhoz, és igazodjanak a háborús idők rendkívüli körülményeihez. Zárt ülésen sikerült meggyőznöm őket, hogy meg kell tenniük a szükséges és alaposan megfontolt óvintézkedéseket. Beleegyeztek például, hogy ne hozzák nyilvánosságra, mikor ülnek össze, és hogy felfüggesszék az ülésezést, ha a teremőr jelenti az elnöknek, hogy „légiveszély van”. Ilyenkor kötelességtudóan valamennyien levonultak a zsúfolt, tökéletlen, rögtönzött óvóhelyekre. A brit parlament mindig büszke lehet rá, hogy tagjai a légi háború idején is folytatták az ülésezést és tovább végezték munkájukat. A képviselők felettébb érzékenyek az ilyen dolgokra, és könnyen megeshetett volna, hogy rosszul ítéljük meg lelkiállapotukat. Amikor az egyik terem megrongálódott, átköltöztek a másikba, s nem kis fáradságomba került rábeszélni őket, hogy hallgassanak a jó szóra. Az alsóház vándorlásaira később még visszatérek. Egyszóval, minden képviselő megfontoltan és méltóságteljesen viselkedett. Abban is szerencsénk volt, hogy amikor néhány hónappal később az alsóházat teljesen elpusztította a bombázás, éppen éjszaka volt, és a képviselők nem tartózkodtak odabent. Amikor sikerült megfékeznünk a nappali légitámadásokat, egyszerre könnyebb lett az életük. De az első néhány hónap alatt egy percre sem lehettem nyugodt a biztonságuk felől. Végül is az ellenségen aratott győzelem egyik forrása maga az általános választójog alapján szabadon megválasztott független parlament volt, amely bármikor elcsaphatta a kormányt, de a legsötétebb napokban hajlandó volt büszkén felsorakozni mögötte. A parlament győzött.

Alig hinném, hogy akadna olyan diktátor, akinek akkora hatalma lehetne országában, mint volt a brit háborús kabinetnek. Elég volt elmondanunk, mit kérünk, a nép képviselői máris mellénk álltak, és valamennyien örömmel engedelmeskedtek. Pedig a kritika jogát egy percre sem korlátoztuk. De a kritikusok csaknem mindig tiszteletben tartották a nemzet érdekét. Amikor nagy néha kérdőre vontak bennünket, a parlament két háza elsöprő többséggel leszavazta őket, s eközben, a totális államok módszereivel szöges ellentétben, nem alkalmaztuk a legcsekélyebb kényszert sem, nem volt beavatkozás, nem folyamodtunk sem a rendőrséghez, sem a titkosszolgálathoz. Jóleső érzés volt arra gondolni, hogy a parlamenti demokrácia, vagy akárhogy nevezzük is a brit államformát, minden megpróbáltatást képes kiállni, minden nehézségen felül tud kerekedni. Képviselőinket még a pusztulás veszélye sem félemlítette meg, de azzal, szerencsére, nem is kellett számolnunk.

17 / London helytáll

[...]

Szeptember közepétől az ellenség új, pusztító hatású támadási formát alkalmazott ellenünk. Nagy területen és válogatás nélkül, nagy számban dobott le időzített bombákat, s ezzel nehéz feladat elé állított bennünket. Hosszú vasútvonalakat, fontos csomópontokat, létfontosságú üzemekhez, repülőterekhez vezető útvonalakat és országutakat kellett sokszor lezárnunk és a nagy szükség ellenére is használaton kívül helyeznünk. A bombákat ki kellett ásnunk, hogy felrobbantsuk vagy ártalmatlanná tegyük őket. Rendkívül veszedelmes feladat volt ez, kivált kezdetben, hiszen ekkor kellett kitapasztalnunk, melyek a legcélravezetőbb eszközök és módszerek. [...]

Minden városban és körzetben különleges századok alakultak. Önkéntesek tömegei jelentkeztek erre a halálos játékra. Csoportokba tömörültek, némelyik szerencsével járt, némelyik nem. Némelyikük túlélte megpróbáltatásunknak ezt az időszakát. Mások hús️szor, harmincszor, sőt negyvenszer is sikerrel jártak, de aztán elérte őket a végzetük. Akármerre vezettek is országjáró körútjaim, mindenütt találkoztam ezekkel a tűzszerész-különítményekkel. Már külsőre is szemlátomást különböztek másoktól, még a legbátrabb és legodaadóbb emberektől is. Komorak voltak, megviseltek, az arcuk kékes színben játszott, különös csillogás volt a szemükben, ajkukat összeszorították, de a magatartásukban a legkritikusabb szem sem talált volna kivetnivalót. Történelmünk nehéz éveiről szólva hajlamosak vagyunk visszaélni a „komor" szóval. Pedig ezt a szót a tűzszerész-alakulatok tagjainak kellene fenntartanunk.

[...]

Örültem, hogy városaink közül éppen Londont érték a legkíméletlenebb légitámadások. London olyan volt, mint valami hatalmas őslény: iszonyú sebekkel, rogyadozva, több sebből vérezve is képes volt tovább élni és mozogni. A munkásnegyedek kétemeletes házaiban szaporodtak az Anderson-óvóhelyek; igyekeztek lakhatóvá tenni őket, és esős időben elvezették belőlük a vizet. Később kitalálták az úgynevezett Morrison-óvóhelyet: ez a vastag acéllemezből összehegesztett és oldalt erős dróthálóval kerített súlyos konyhaasztal fel tudta fogni egy kisebbfajta ház leomló romjait is, s így némi védelmet nyújthatott a lakóknak. Sokan köszönhetik neki az életüket. Egyébként pedig „London helytállt". A londoniak mindent kiálltak, és még többet is kiálltak volna. Ami azt illeti, ez idő tájt biztosak voltunk benne, hogy az egész világváros romhalmazzá válik. Mint ahogy azonban annak idején az alsóházban is kifejtettem, a nagyvárosok lerombolásában a csökkenő hozadék elve érvényesül. Egy idő múlva a bombák jelentős része a már romba dőlt házakra esik, s csak a törmeléket röpíti a levegőbe. Egész körzetekben nem marad már lerombolnivaló, az emberek azonban valahol mégiscsak meghúzhatják magukat, és végtelen találékonysággal, elszántsággal folytathatják munkájukat. Ebben az időben bárki büszke lett volna rá, hogy londoninak mondhatja magát. Az egész ország csodálattal adózott a fővárosnak, és a többi angol nagyváros alig várta, hogy ha eljön az ideje, megmutathassa, mire képes. Sokan valósággal irigyelték London hősiességét, és a vidékiek szép számmal költöztek Londonba, hogy legalább egy-két éjszakát ott töltsenek, osztozzanak a veszélyben és „kiszórakozzák magukat". Közellátási okokból kénytelenek voltunk fellépni ez ellen a hóbort ellen.

[...]

November 3-án éjjel, csaknem két hónap óta először, Londonban nem szólaltak meg a szirénák. Sokan különösnek találták ezt a csendet. Úgy érezték, valami nincs rendjén. A rákövetkező éjszaka az ellenség szétszórt bevetésekben támadta a szigetország legkülönbözőbb körzeteit, s ezt egy ideig folytatta. Ismét megváltozott tehát a német támadások módszere. A fő célpont továbbra is London volt ugyan, egyúttal azonban nagy erőket vetettek be, hogy megbénítsák a brit ipar központjait. Speciális századokat képeztek ki, új navigációs eszközökkel látták el őket a különlegesen fontos központok elleni támadásra. Az egyik alakulat arra kapott kiképzést, hogy megsemmisítse a glasgow-killingtoni Rolls-Royce repülőgépmotor-gyárat. Mindez azonban hevenyészett és átmeneti megoldás volt. A németek egyelőre letettek az angliai invázióról, Oroszországot pedig még nem támadták meg, és Hitler legközelebbi munkatársain kívül senki nem is számított rá, hogy megtámadják. A téli hónapokat így hát a német légierő afféle kísérletezésre használta fel: új műszaki eszközökkel felszerelt gépeket küldött éjszakai bombatámadásokra és a brit tengeri kereskedelem elleni bevetésekre, egyszersmind megpróbálta megbénítani a hadiipart és a polgári termelést. Okosabban tette volna, ha egyvalamire koncentrál, és nem tágít, amíg azt az egy célt el nem éri. De addigra tanácstalanság és bizonytalanság lett úrrá a vezetőin.

Az új bombázási taktika november 14-én éjjel, a Coventry elleni légi rohammal kezdődött. London nagyobb és bizonytalanabb célpontnak bizonyult, semhogy döntő sikerrel kecsegtessen, és Göring abban reménykedett, hogy a vidéki városokat és hadiipari központokat talán csakugyan sikerül eltörölnie a föld színéről. A támadás 14-én, közvetlenül sötétedés után kezdődött, és hajnalra ötszáz német gép hatszáz tonnányi nagy hatású robbanó- és több ezer gyújtóbombát szórt le a városra. Mindent egybevetve ez volt a legpusztítóbb támadás, amit elszenvedtünk. Coventry központja romokban hevert, s a város élete egy időre teljesen megbénult. Négyszáz ember vesztette életét, s ennél is jóval magasabb volt a súlyos sebesültek száma. A német rádió közölte, hogy csakhamar többi nagyvárosunk is Coventry sorsára jut. Csakhogy a létfontosságú repülőgépmotor-gyár és a szerszámgépgyár nem állt le, és a bombázás szörnyűségeit most először átélő lakosságot sem sikerült megbénítani. Egy hét sem telt bele, és a rendkívüli újjáépítési bizottság ragyogó eredményeket ért el a város életének helyreállításában.

November 15-én az ellenség ismét London ellen fordult, és a telihold fényénél igen súlyos légitámadást intézett ellene. Jókora károk keletkeztek, kivált a templomokban és más műemlékekben. A következő célpont Birmingham volt: 19-e és 22-e között nagy pusztítást és emberveszteséget okozott a három egymást követő bombatámadás. Csaknem nyolcszáz ember vesztette életét, és több mint kétezer sebesült meg; Birminghamben azonban nem állt meg az élet, a város lakosságát nem törte meg a szenvedés. Amikor másnap vagy harmadnap Birminghambe látogattam, hogy megtekintsem gyárait, és személyesen is meggyőződjem róla, mi történt, kedves kis közjátékban volt részem. Vacsoraidő volt, s egy igen csinos fiatal lány szaladt oda a kocsimhoz, és egy doboz szivart hajított be az ablakon. Nyomban megállíttattam az autót, s akkor a leány ezt mondta: „Ezen a héten én kaptam a legnagyobb teljesítményért járó díjat. Alig egy órája tudtam meg, hogy idelátogat." Az ajándék kétháromfontjába kerülhetett. Nagy örömmel cuppantottam (hivatalos minőségemben) egy csókot az arcára. Aztán megtekintettem a hatalmas tömegsírt, amelybe oly sok felnőttet és gyermeket temettek az elmúlt napokban. Birmingham szelleme töretlen volt, és milliós, jól szervezett, öntudatos, megértő lakossága úrrá lett a szenvedéseken.

November utolsó hetében és december elején főként a kikötőkre irányultak a támadások. Súlyos bombatámadás érte Bristolt, Southamptont és mindenekelőtt Liverpoolt. Később Plymouth, Sheffield, Manchester, Leeds, Glasgow és más hadiipari központok is átestek a tűzkeresztségen. Akárhova sújtott is le az ellenség, mindenütt olyan egyöntetűen szilárd lélekkel fogadta a támadást a nemzet, amilyen egyöntetűen sós a tenger.

Ebben az időszakban is Londont érte a legnagyobb légitámadás. December 29-én, vasárnap. A németek minden keservesen megszerzett tapasztalatukat latba vetették. Bemutatták, hogy kell egy várost a legtökéletesebben lángba borítani. A támadás fő célpontja London belvárosa volt. Akkorra időzítették, amikor a legalacsonyabb a vízállás. Igen nagy hatóerejű és hatalmas töltetű ejtőernyős aknákkal mindenekelőtt a fő vízvezetékeket rombolták szét. És csakhamar majdnem ezerötszáz tűzzel kellett felvennünk a harcot. Súlyos károk keletkeztek a vasútállomásokon és a kikötőkben. Christopher Wren nyolc templomát rombolták le vagy rongálták meg. A városháza a lángok és a robbanások martalékává lett, a

Szent Pál-székesegyházat csak hősi erőfeszítéssel sikerült megmenteni. A brit világbirodalom központjában mindmáig tátongó űr emlékeztet a rombolásra.

[...]

Így érkeztünk el az év végéhez, s ezzel, hogy a légi háború történetét meg ne szakítsam, előbbre jutottam annál, ahol a világháború eseményeinek elbeszélésében tartok. Az olvasó nyilván tudja, hogy azok a harsány és viharos jelenetek, amelyeket leírtam, csak kísérőjelenségei voltak annak a hideg fejjel végiggondolt folyamatnak, amelyben sikerrel folytattuk a háborút, valamint politikai és diplomáciai tevékenységünket. Okvetlenül hangsúlyoznom kell, hogy e csaknem halálos kimenetelű megpróbáltatás erősítette a tisztánlátást, a bajtársi összefogást és a megfontolt cselekvést. Oktalanság volna azonban feltételeznünk, hogy akkor is ugyanilyen egészségesen reagáltunk volna az eseményekre, ha a támadás tízszer-hússzor, vagy akár csak kétszer-háromszor ilyen súlyos következményekkel jár.

18 / A varázseszközök háborúja

[...]

1939-ben egy percre sem szünetelt a radartechnika minden ágának fejlesztése, de 1940 júliusától szeptemberéig az angliai csatát, mint már szó volt róla, úgy vívtuk meg, hogy elsősorban a szemünkre és a fülünkre kellett hagyatkoznunk. Kezdetben az a remény vigasztalt, hogy a ködös, párás, felhős brit tél olyan palástot von a szigetország köré, amely nappal is, de elsősorban éjszaka némi védelmet nyújt a pontos bombázások ellen.

Egy ideje a német bombázókat főleg rádióadókkal irányították. Tucatjával telepítették ezeket a világítótoronyra emlékeztető adókat a kontinens különböző részein; mindegyiknek saját hívójele volt, és a német gépek, amelyek irányadóval dolgoztak, két sugárnyaláb találkozási szögével meghatározhatták a helyzetüket. Ellenintézkedésül hamarosan számos félrevezető rádióadót állítottunk fel, ezek felfogták a német adók hívójeleit, felerősítették, és valahonnan Angliából kisugározták őket az éterbe. A rádióirányítással hazafelé igyekvő németeket gyakran sikerült is félrevezetnünk, s nem egy gépet veszítettek emiatt. Annyi biztos, hogy egy német bombázó Devonshire-ban szállt le, mert azt hitte, hogy Franciaországban jár.

Június 1-jén azonban kellemetlen hírt kaptam. Lindemann professzor jelentette, hogy a németek alighanem olyan készüléken dolgoznak, amelynek segítségével bármilyen időjárás esetén éjjel-nappal képesek lesznek célba juttatni bombáikat. Állítólag sikerült olyan rádióirányítást kidolgozniuk, amely afféle láthatatlan reflektorfény gyanánt meglehetős pontossággal jelzi a célt a bombázóknak. Az irányadó hívja a pilótát, és a sugárnyaláb a célra vezeti. Egy előre megjelölt gyárat talán nem lehet így eltalálni, egy városrészt vagy egy várost igen. Ezután tehát nemcsak holdfényben kellett tartanunk a bombatámadásoktól, amikor a mi vadászgépeink legalább olyan jól láttak a levegőben, mint az ellenség, hanem felhős, ködös időben is számíthattunk a legsúlyosabb légitámadásokra.

Lindemann azt is elmondta, hogy ha gyorsan cselekszünk, van mód eltéríteni a sugárnyalábot, ehhez azonban beszélnem kell néhány kutatóval, elsősorban is egyik volt oxfordi tanítványával, dr. R. V. Jonesszal, a légierő hírszerzési kutatóközpontjának igazgatóhelyettesével. Június 21-ére, nagy aggodalommal, különleges tanácskozást hívtam egybe a kabinet tanácskozótermébe. A meghívottak körülbelül tizenöten voltak, közöttük Sir Henry Tizard és a légierő más parancsnokai. Néhány perc késéssel egy fiatalos külsejű férfi jött be a terembe (mint később megtudtam, először ízetlen tréfának vélte a kabinet tanácskozótermébe szóló váratlan meghívást), és sietve elfoglalta helyét az asztal végén. Ahogy elterveztem, felkértem, hogy nyissa meg a vitát. Elmondta, hogy hónapok óta olyan hírek érkeznek a kontinensről, amelyek szerint a németek az éjszakai bombázások új módszerével kísérleteznek és nagy reményeket fűznek hozzá. Az új módszer minden jel szerint valamilyen összefüggésben volt a „Knickebein” (x-láb) fedőnévvel, amelyről hírszerzésünk több ízben is említést tett már, de nem tudta, mire vonatkozik. Szakembereink kezdetben arra gondoltak, hogy az ellenség ügynököket küld városainkba, hogy ott rádióadókat állítson fel, s így segítse hazafelé tartó repülőgépeinek navigálását. Később azonban ezt az elképzelést el kellett vetni. Néhány héttel korábban két-három különös, zömök tornyot fényképeztek le repülőink az ellenséges partvidék közelében. Alakjuk arra vallott, hogy nem az ismert rádió- és radarállomásokkal van dolgunk. Már telepítési helyük is kizárt minden ilyen feltételezést. Nem sokkal korábban egy lelőtt német bombázón olyan berendezést találtak, amely az éjszakai leszálláshoz használatos közönséges Lorenz-sugarak kibocsátására használt készüléknél bonyolultabbnak tetszett, de nem tudtuk, mi másra szolgálhat. Erre és más, logikusan következő megállapítások egész sorozatára támaszkodva Jones arra a következtetésre jutott, hogy a németek alighanem valamilyen újfajta sugárnyaláb segítségével akarnak navigálni és bombázni. Néhány nappal az értekezlet előtt egy német pilótát keresztkérdéseknek vetettek alá e feltételezések birtokában, s a hadifogoly végül megtört és bevallotta, hogy hallott valami ilyesfélét. Ez volt dr. Jones mondanivalójának a lényege. [...]

A jelenlévők hitetlenkedve fogadták az előadását. Az egyik vezető beosztású résztvevő megkérdezte, mi szükségük a németeknek az efféle sugárnyalábra, ha egyáltalán van ilyen, amikor a szokásos navigációs eszközök nekik is rendelkezésükre állnak. Hatezer méter magasság fölött szinte mindig jól láthatók a csillagok. A mi pilótáink alapos navigációs kiképzésben részesültek, és bármikor képesek megtalálni a kijelölt célt. Másokat viszont, akik az asztal körül ültek, aggodalommal töltöttek el a hallottak.

Hadd magyarázzam most el leegyszerűsítve, amennyire egyáltalán magam is képes vagyok felfogni a dolgot, hogy miképpen működött a németek újfajta sugárnyalábja, és miképpen sikerült meghiúsítanunk elképzelésüket. Akárcsak a fényszóró sugarát, a rádiósugarakat sem lehet tetszőleges erősséggel irányítani, mert a távolsággal szétszóródnak. Az úgynevezett „osztott nyaláb" módszerével azonban nagymértékben fokozható az irányítás pontossága. Képzeljünk el két párhuzamos fényszóró sugarat úgy, hogy ha a bal oldali felerősödik, akkor a jobb oldali elhalványodik, és *vice versa.* Ha a támadásra induló repülőgép pontosan a két sugár közepén halad, a pilóta útját a két fényforrás megvilágítja, de ha – tegyük fel – egy kicsit jobbra tér el, a jobb oldali fény közepe felé, annak a fénye erősebb lesz, és a nagyobb fényerőből a pilóta megállapíthatja, hogy letért a helyes útról. Mindössze az a feladata tehát, hogy ott maradjon, ahol a két nyaláb fénye egyenlő erősségű. És ezen a középúton egyenesen a cél fölé ér. Két adóállomásról úgy irányíthatnak két osztott sugárnyalábot, hogy ezek Közép-Anglia vagy Dél-Anglia valamelyik városa fölött keresztezzék egymást. A német repülőnek csak az volt a dolga, hogy az egyik nyaláb mentén repüljön, amíg a másikkal nem találkozik, s akkor ledobhatja bombaterhét. Egyszerű!

Ez volt tehát az osztott nyaláb és a híres „Knickebein” berendezés elve, amelyhez Göring olyan nagy reményeket fűzött, s amelyről a Luftwaffénak azt mondották, hogy lehetővé teszi ködben, felhős időben, sötétben is a brit városok kockázatmentes bombázását, mert rossz időben sem a légvédelmi tüzérség, sem a vadászgépek nem tudják felderíteni a támadót. A német légierő logikus észjárású és nagyszabású tervezéshez szokott parancsnokai ezúttal is, akárcsak a mágneses akna esetében, minden bizalmukat egy új műszaki megoldásba vetették, s úgy gondolták, tehetetlenek leszünk vele szemben. Nem bajlódtak tehát vele, hogy bombázó pilótáikat, mint mi a mieinket, nehéz munkával megtanítsák a navigáció bonyolult fogásaira. Gondolkodásmódjuknak és felfogásuknak az felelt meg, hogy jóval egyszerűbb és biztosabb módszert válasszanak, olyant, amelynek elsajátításában a vasfegyelemé a döntő szó, amely nagy tömegben is könnyen alkalmazható, és amely az ellenállhatatlan tudomány jóvoltából biztos sikerrel kecsegtet. A német pilóták úgy követték a sugárnyalábot, mint a német nép a Führert. Mást nem követhettek.

Az egyszerű észjárású angolok azonban idejében értesültek a tervről, gyorsan cselekedtek, és megadták a választ. Az lett volna a legegyszerűbb, ha kellő időben állomásokat létesítünk Angliában, és megakasztjuk a sugárzást. Csakhogy az ellenség szinte nyomban rájött volna, hogy beavatkozunk a sugárnyaláb útjába. Volt más, jobb megoldás is. Az tudniillik, hogy megfelelő helyen felállított ismétlő rádióadóval felerősítjük az osztott nyaláb egyik felét, a másikat viszont nem. Így az ellenséges pilótának, ha azon a pályán akar haladni, ahol a két sugárnyaláb erőssége egyenlő, le kell térnie a célhoz vezető útról. Egész városokat pusztulással vagy legalábbis mérhetetlen szenvedéssel fenyegető bombaözöne pedig húsz-huszonöt kilométerrel odébb, a nyílt mezőre hullik. Felhatalmazásommal élve, mihelyt megértettem e különös és halálos játék lényegét, azonnal, még azon a júniusi napon, kiadtam a szükséges utasításokat. Elrendeltem, hogy szakembereink tekintsék ténynek a sugárnyaláb létezését, és biztosítsanak feltétlen elsőbbséget az ellenintézkedéseknek. Utasításba adtam azt is, hogy azonnal jelentsék, ha a határozat akár a legcsekélyebb ellenállásba is ütközik. Mindezzel nem fárasztottam a kabinetet, sőt a vezérkari főnököket sem. Ha a végrehajtás jelentős akadályokba ütközött volna, természetesen e baráti testületekhez fordulok, és részletesen ismertetem előttük a fejleményeket. Erre azonban nem volt szükség, mert ebben a szűk, már-már titkos körben mindenki készségesen engedelmeskedett, az alsóbb szinteken pedig minden ellenállást könnyen le lehetett győzni.

Augusztus 23-a körül a dieppe-i és cherbourg-i új „Knickebein" állomásokat Birminghamre irányították, nagyszabású éjszakai offenzíva kezdődött. Eleinte persze meg kellett birkóznunk a módszerünk gyermekbetegségeivel, de néhány nap múlva már sikerült eltérítenünk vagy megzavarnunk a „Knickebein" sugárnyalábokat, és a következő két hónapon át, a kritikus szeptemberi és októberi időszakban, a német bombázók vagy találomra szórták le bombaterhüket Anglia fölött, vagy egyenesen ott, ahova mi vezettük őket.

[...]

A németek végül más módszert választottak. Szerencséjükre egyik alakulatuk, a Kampfgruppe 100 egy különleges sugárnyalábot alkalmazott. Berendezését „X készülék"-nek nevezték el, s ez a titokzatos elnevezés rengeteg fejtörést okozott hírszerző szolgálatunknak. Szeptember közepére sikerült megtudnunk róla annyit, hogy kidolgozhassuk a szükséges ellenintézkedéseket, de az új zavaróberendezés előállításához még két hónapra volt szükségünk. Így aztán a Kampfgruppe 100 továbbra is nagy pontossággal folytathatta bombatámadásait. Az ellenség sietve afféle útjelző alakulatot hozott létre belőle: ezeket az alakulatokat gyújtóbombákkal szerelte fel, s a célba vett körzetben fellángoló tüzek útbaigazították az immár a „Knickebein" nélkül manőverező Luftwaffe gépeit.

Az új módszert először Coventry ellen alkalmazták november 14-én és 15-én. Addigra üzembe állítottuk ugyan zavaróberendezéseinket, de műszaki hiba miatt néhány hónapig nem sok sikerrel. Még így is hasznunkra vált azonban, hogy tudtuk, hogyan működik a sugárnyaláb. Az ellenséges sugarak helyzetéből és idejéből kiszámíthattuk a támadás célját, útvonalát és magasságát. Éjjeli vadászainknak, sajnos, sem elég erejük, sem megfelelő berendezéseik nem voltak ekkor ahhoz, hogy különösebb hasznát vehessék ennek az információnak. Annál nagyobb hasznát látta viszont a tűzoltóság és a polgári védelmi szolgálat. Erőiket gyakran sikerült a fenyegetett körzetre összpontosítaniuk, és nemegyszer idejében tudták tájékoztatni a lakosságot a várható támadásról. A megfelelő időben egyúttal a nyílt mezőn mindenfelé félrevezető tüzeket gyújtottunk (a fedőnevük „tengeri csillag” volt), hogy megtévesszük a támadókat, és ez a manőver nemegyszer remekül sikerült.

1941 elejére sikerült semlegesítenünk az „X készülék”-et, de a németek is törték a fejüket közben, s körülbelül ugyanakkor új segédeszközt vezettek be, az úgynevezett „Y készülék”-et. Az előző két rendszer egyaránt azon alapult, hogy a cél fölött két sugárnyaláb keresztezte egymást, az új módszer azonban egyetlen sugárnyalábot alkalmazott, egy olyan különleges távolságmérő eljárással párosítva, amely megmutatta, hogy a repülőgép milyen messzire jutott a sugár mentén. A megfelelő távolságra érve aztán ledobta bombáit. Jó szerencsénk, valamint szakembereink éles esze és odaadása hozzásegített, hogy az „Y készülék” működésének elvére néhány hónappal előbb sikerült rájönnünk, még mielőtt a németek bevetették volna, s mire készen álltak rá, hogy felhasználják, a mieink képesek voltak már meghiúsítani működését. Azon az éjszakán, amikor a németek első ízben vetették be az „Y készülék”-et, mi is megtettük a szükséges ellenintézkedéseket. Hogy mekkora sikerrel, arról a nyomkövető repülőgépek személyzetének és a földi irányítóállomásoknak lehallgatott keserű megjegyzéseiből is meggyőződhettünk. 1941. május 30-án alighanem azért érte Dublint éjszakai légitámadás, mert az „Y” zavarása közben tévedésből az ír fővá- ros felé tereltük a német bombázókat.

A háború után Martini tábornok, ennek a német szolgálatnak a főnöke beismerte, hogy akkor nem jött rá idejében, hogy megkezdődött a „magas frekvenciájú háború”, és alábecsülte a brit hírszerzést, valamint az ellenintézkedéseinket. A sugárnyalábok csatája idején a stratégiai tévedéseket kihasználva hatalmas bombatömegtől tudtuk megóvni városainkat, holott akkor minden más védelmi eszközünk vagy csődöt mondott, vagy még gyerekcipőben járt. De a végveszélyben ezek hatásfoka is gyorsan javult. Már a háború kitörésekor hozzáláttunk egy repülőgépre szerelhető AI-nek[1] nevezett radarberendezés gyártásához, amelyen a légvédelmi kutatóbizottság már 1938-ban sikeresen dolgozott, és azt reméltük, hogy a segítségével képesek leszünk felderíteni és megtámadni az ellenséges bombázókat. A készülék túlságosan nagy és bonyolult volt, semhogy a pilóta maga kezelhette volna. Ezért kétüléses Blenheimekre szereltük fel, később pedig Beaufighterekre. A megfigyelő kezelte a radart és irányította a pilótát, amíg az ellenséges repülőgép látótávolságba nem került, és tüzet nem lehetett nyitni rá, éjszaka rendszerint száz méterről. A készüléknek a „Szimat” nevet adtam, és alig vártam, hogy működni kezdjen. De arra még sokáig kellett várni. A munka mindenesetre megindult. Kibontakozóban volt a földről irányított elfogás általános rendszere. A brit pilóták, félelmetes nyolccsövű géppuskaütegeikkel, amelyekhez hamarosan gépágyúk is csatlakoztak, már nemcsak úgy találomra, hanem módszeres alapossággal állhatták útját a szinte védtelen német bombázóknak.

---

[1] Az angol *Aircraft Interception* (repülő lehallgatás) rövidítése.

Nekünk akkor már határozottan jól jött, hogy a németek a navigáláshoz rádió-sugárnyalábokat használnak. Ezek félreérthetetlenül jelezték, mikor és hol várható támadás, éjszakai vadászgépszázadaink időben eljuthattak a fenyegetett körzetbe és teljes erővel harcba bocsátkozhattak, légvédelmi ütegeink személyzete pedig az ágyúk mellett várta a támadást, és latba vethette bonyolult tudományát (erről még lesz szó később). Márciusban és áprilisban a német hadvezetésben súlyos aggodalmat keltettek a német bombázók gyorsan növekvő veszteségei. Mint kiderült, a brit városok „kiradírozása” nem is olyan könnyű feladat, mint Hitler képzelte. Májusban aztán a német légierő megkönnyebbüléssel vette tudomásul a parancsot, hogy vessen véget a nagy-britanniai éjszakai légitámadásoknak, és készüljön fel más hadszíntéren végrehajtandó akciókra.

Így tehát egymás után meghiúsítottuk a németeknek mind a három kísérletét, hogy Franciaország összeomlása nyomán meghódítsák Nagy-Britanniát. Júliusban, augusztusban és szeptemberben, az angliai csata hónapjaiban először is döntő vereséget mértünk a német légierőre. Az ellenségnek nemhogy nem sikerült megsemmisítenie a brit légierőt, sem a fennmaradásához létfontosságú légi támaszpontokat és repülőgépgyárakat, hanem számbeli fölénye ellenére is olyan súlyos veszteségek érték, amelyeket nem tudott volna sokáig elviselni. Második győzelmünk az elsőből következett. Minthogy a németeknek nem sikerült a légi uralmat megszerezniük, nem kísérelhették meg, hogy átkeljenek a Csatornán. Bátor vadászpilótáink és az őket támogató remek szervezeti háttér lényegében ugyanazt a szerepet játszották, csakhogy persze egészen más körülmények között, mint háromszázötven évvel azelőtt Drake a maga kis hajóival és elszánt tengerészeivel, mikor megállították és megfutamították a spanyol armadát, s a pármai herceg hatalmas serege hiába várt Németalföldön a tengeri átkeléshez nélkülözhetetlen hajóhadra. A harmadik megpróbáltatás városaink tömeges, válogatás nélküli éjszakai bombázása volt. Hogy ezúttal is felülkerekedtünk, vadászpilótáink odaadásának és szaktudásának köszönhetjük, továbbá a tömegek lelkierejének és kitartásának, elsősorban a londoniakénak, mert a város közigazgatási szerveivel együtt ők viselték a legnagyobb terhet. Mindezek a nemes erőfeszítések azonban fenn a levegőben és lenn a lángoló utcákon és tereken hiábavalóak lettek volna, ha a brit tudomány és a brit elmék nem játszottak volna oly örökké emlékezetes és döntő szerepet, mint amilyenről e fejezetben beszámoltunk.

„A fák nem nőnek az égig” - tartja a bölcs német mondás. Mi azonban jó okkal számíthattunk rá, hogy a Britannia elleni légi háború a végtelenségig fog fokozódni. Nem volt szabad feltételeznünk, hogy elhal és abbamarad, amíg Hitler végül meg nem támadta Oroszországot. Így aztán minden erőnkkel azon voltunk, hogy továbbfejlesszük azokat az óvintézkedéseket és berendezéseket, amelyeknek segítségével addig elhárítottuk a halálos csapást, s hogy új módszereket és eszközöket találjunk. A radartechnika kutatásának és felhasználásának tulajdonítottuk a legnagyobb jelentőséget. Tudósok és technikusok részvételével nagyszabású programot szerveztünk. Nem sajnáltuk tőlük sem az anyagot, sem a munkaerőt. Közben fáradhatatlanul kutattuk, hogy milyen más módszereket vethetnénk be az ellenséges bombázókkal szemben, és az ismétlődő, nagy áldozatokkal és vérveszteséggel járó támadások keservesen erős ösztönzést adtak erőfeszítéseinknek. E helyütt most három újítást említek; Lindemann sugalmazására és a háború előtti években a légvédelmi kutatási bizottságban szerzett tapasztalataim alapján magam is nagy érdeklődéssel figyeltem ezeket, és minden tekintélyemmel kiálltam mellettük. Az egyik az volt, hogy rakéták tömeges alkalmazásával erősítsük meg légvédelmi ütegeinket; a másik, hogy hosszú drótkötéllel ejtőernyőkhöz erősített bombákból légi aknafüggönyt eresszünk a támadó ellenség útjába; a harmadik pedig, hogy olyan érzékeny gyújtószerkezetet fejlesszünk ki, amely akkor is gyújt, ha a lövedék nem talál célba, hanem éppen csak megközelíti a repülőgépet. E három újítás kifejlesztésére jelentős anyagi forrásokat vettünk igénybe. [...]

1941 közepére, amikor legalább a rakétaütegeket sikerült nagy számban hadrendbe állítanunk, jelentős mértékben csökkent a légitámadások ereje, így aztán nem tudták igazán megmutatni, mire képesek. Amikor azonban nagy néha mégis működésbe léphettek, kiderült, hogy alig tüzelnek el több lövedéket egy-egy gép lelövéséhez, mint az összehasonlíthatatlanul drágább légvédelmi ágyúk, amelyeknek oly nagyon szűkében voltunk. A rakéták jó fegyvernek bizonyultak, és hasznosan egészítették ki más védelmi eszközeinket.

A gránátok és a rakéták természetesen csak akkor tölthetik be rendeltetésüket, ha elérik a célpontot, és a megfelelő pillanatban robbannak fel. Ezért határoztunk úgy, hogy hosszú drótkötélen ejtőernyőkhöz erősített légiaknákból függönyt eresztünk a közeledő ellenséges légiszázadok elé. Ezeket az aknákat nem szerelhettük hagyományos tüzérségi lövedékekbe. A jóval hatékonyabb falú, tehát nagyobb befogadóképességű rakétákba viszont igen. A London elleni légitámadások esetére készenlétbe is helyeztünk nagyszámú, kétszázötven méter hosszú sodronyra erősíthető 76,2 mm-es rakétalövedéket, és ezekkel hatezer méter magasságig képesek is lettünk volna útját állni a közeledő támadóknak. Az ágyútűzzel szemben ezeknek a légiaknamezőknek megvan az az előnyük, hogy az időzítéssel nincs gond. Mert akárhol akad is a gép szárnya a dróthálóba, tovább repülve felhúzza az aknát, s a töltet akkor robban, amikor a gép közelébe ér. Így nincs szükség pontos időzítésre, nem úgy, mint a közönséges lövedékek esetében.

A légiaknákat természetesen akár rakétákkal, akár repülőgépekkel, akár kisebbfajta léggömbökkel fel lehet juttatni a levegőbe. Az admiralitás az utóbbi módszer híve volt. Rakétáinkat azonban végül nem tudtuk nagy számban bevetni. Amire elkészültek, megszűntek a tömeges bombatámadások. Akárhogy is, meglepő és szerencsés dolog, hogy a háború utolsó három évében a németek nem dolgozták ki és nem vetették be tömeges bombatámadásaink ellen ezt a módszert. Alig néhány aknarakó repülőgép elég lett volna hozzá, hogy olyan aknamezővel vegye körül a kiszemelt német városokat, amely annál nagyobb veszteséget okozott volna bombázóinknak, minél nagyobb számban vetettük volna be őket.

Volt még egy fontos megoldandó gondunk. 1940-ben úgy látszott, hogy a zuhanóbombázók halálos veszélyt jelentenek hajóinkra és kulcsfontosságú üzemeinkre. Az ember azt hihetné, hogy mi sem könnyebb, mint a hajóra zuhanó repülőgépet lelőni, hiszen a tüzér egyenes vonalban célozhat, és nem kell törődnie a gép mozgásával. Csakhogy a repülőgép orra igen apró célpont, és az érintőgyújtó csak a telitalálat ritka esetében lép működésbe. Az időzített gyújtót pedig szinte lehetetlen úgy beállítani, hogy a gránát éppen akkor robbanjon, amikor a repülőgép közelébe ér. Egytized másodpercnyi időzítési hiba több mint százméternyi késést okozhat. Érdemesnek látszott tehát megpróbálkozni egy olyasfajta gyújtószerkezettel, amely automatikusan működésbe lép, ha a lövedék a cél közelébe ér, akár eltalálja, akár nem.

Minthogy a lövedék fejrészében nem fér el ilyen szerkezet, a 76,2 mm-es rakétára esett a választás. Még abban az időben igyekeztünk elfogadtatni ezt a módszert, amikor az admiralitásnál dolgoztam, 1940-ben. Olyan fotocellákkal kísérleteztünk, amelyek elektromos impulzust adnak, ha megváltoznak a fényviszonyok, például ha ellenséges gép árnyéka vetődik a készülékre. 1940 februárjára el is készült egy modell, és a kabinet egyik ülésén bemutattam minisztertársaimnak. Amikor a repülőgépet jelképező gyufásdoboz elrepült a gyújtószerkezet fölött, a készülék jelzőlámpája felvillant. A kísérlet nagy hatást tett az asztal köré gyülekező miniszterekre, köztük a miniszterelnökre is. Csakhogy a villanó modelltől hosszú út vezet a nagy tömegben termelt robotig. Nem sajnáltuk a fáradságot, de mire számottevő mennyiség elkészült ezekből a fotoelektromos gyújtókból, egyelőre nem volt rájuk szükség.

1941-ben megpróbálkoztunk egy másik hasonló szerkezettel: ezúttal apró radarkészüléket szereltünk a lövedékbe, s ennek kellett felrobbantania a töltetet, amikor a rakéta a repülőgép mellé ér. Az előzetes kísérletek sikerrel jártak, de még mielőtt Angliában kifejlesztettük volna ezt a gyújtószerkezetet, az amerikaiak, akikkel közöltük az eljárás lényegét, nemcsak hogy tökéletesítették a műszert, hanem annyira csökkentették a méretét is, hogy már nemcsak egy rakéta fejében, hanem egy lövedékben is elfért. Ezeket az amerikai gyártmányú, úgynevezett „közelségi gyújtók”-at a háború utolsó évében nagy számban és nagy sikerrel alkalmaztuk az 1944-ben ellenünk támadó kisméretű, pilóta nélküli repülőgépek (a V-1-ek), valamint a Csendes-óceán térségében a japán repülőgépek ellen.

[...]

Akárcsak június, szeptember is nagy megpróbáltatások elé állította a brit hadvezetés irányítóit. Javában dúlt a mindent eldöntő légi csata, és feltartóztathatatlanul közeledett csúcspontjához. Utólag már tudjuk, hogy a RAF szeptember 15-i győzelme döntő fordulatot hozott. Akkoriban azonban ez nem volt nyilvánvaló, és nem tudhattuk, nem kell-e még súlyosabb támadásokkal számolnunk, s ha igen, mennyi ideig tarthatnak még. [...]

Dowding repülő főmarsall a hétvégeken leutazott hozzám Chequersbe Uxbridge-ből, és szavaiból nyilvánvaló volt, hogy a vadászrepülő-parancsnokság úgy érzi, hogy sokkal nagyobb megterhelést már nem bírna ki. Átfutottam a heti statisztikát, s ebből az derült ki, hogy ha az ellenséges támadás hevessége nem nő, elegendő repülőgéppel rendelkezünk. De persze a grafikonok nem mutatták a piloták testi és szellemi fáradtságát. Mert igaz, hogy odaadásban nem volt hiány, hiszen gyakran ötszörös-hatszoros túlerővel vették fel a harcot és nem volt hiány önbizalomban sem, hiszen sikert sikerre halmoztak, az ellenség pedig súlyos veszteségeket szenvedett, de az emberi teherbíró képességnek mégiscsak vannak határai. Egyszer csak eljön a pillanat, amikor sem a test, sem a lélek nem bírja már tovább. Az jutott eszembe, amit Wellington érzett a waterlooi csata délutánján: „Adja Isten, hogy jöjjön már az este, vagy jöjjön már Blücher." Ezúttal nem szerettük volna, ha Blücher jön el.

Közben egyre több jel vallott rá, hogy küszöbön áll a német invázió. Több mint háromezer motoros uszályt számoltunk meg azokon a fényképeken, amelyeket légi felderítésünk a holland, a belga és a francia kikötőkben, illetve folyótorkolatokban készített. És nem tudhattuk, nincsenek-e tartalékban további nagy hajók a Rajna torkolatában vagy a még mindig nyitva álló Kieli-csatorna mögött, a Balti-tengeren. Az inváziós veszély vizsgálatakor abból indultam ki, amire alapvető bizakodásomat is építettem, hogy tudniillik ha megpróbálkoznak a partraszállással, legyőzzük őket, következésképp nem fognak vele megpróbálkozni; továbbra sem riasztott meg tehát a nagy készülődés. Lehetetlen volt azonban nyugtalanság nélkül szemlélni az egyre intenzívebb előkészületeket, amelyekről hétről hétre egyre újabb tanúbizonyságot adtak a fényképfelvételek és hírszerzőink jelentései. Az ember ilyenkor lassanként óhatatlanul a hírek hatása alá kerül. Tudtuk, hogy a félelmetes ellenség nem szánja rá magát a támadásra, hacsak nincs jó oka rá, hogy a győzelemben reménykedjék, s nincsenek meg hozzá a német alapossággal kidolgozott tervek. De nem lehetséges-e, hogy valami meglepetés készül? Nincsenek-e valahol páncélosok partra szállítására alkalmas vízi járművek? Nem agyaltak-e ki erre is valamilyen találékony megoldást? Nincs-e készülőben valami olyasmi, amire nem is gondolunk? Éjszakai bombázóinkat az invázió kiindulópontjául szolgáló kikötőkre összpontosítottuk, annál is inkább, mert értesüléseink szerint a németek minden éjszaka gyakorolták a behajózást és a partraszállást. Gyakran csalódást okoztak nekem a légi fényképek, amelyek arról tanúskodtak, hogy az öblöket és a kikötőket zsúfolásig megtöltő uszályok ellen bombatámadásaink milyen csekélyke eredménnyel jártak.

[...]

20 / Dakar

Ebben az időben Őfelsége kormánya nagyon fontosnak tartotta, hogy segítsünk de Gaulle tábornoknak és a szabad franciáknak csatasorba állítani Franciaország afrikai birtokait és gyarmatait, elsősorban az atlanti partok mentén fekvőket. Értesüléseink szerint a Franciaország afrikai területein szolgáló tisztek, hivatalnokok és kereskedők nem adták fel a reményt. Megrendítette őket, hogy az anyaország oly hirtelen összeomlott, de mivel Hitler erőszakossága és Pétain csalárdsága egyelőre távol volt tőlük, eszükbe sem jutott feladni a harcot. Szemükben de Gaulle tábornok hirtelen felragyogó csillag volt a vereség koromfekete égboltján. A nagy földrajzi távolság jóvoltából időt nyertek, az idővel pedig cselekvési lehetőséget.

Amikor kiderült, hogy Casablanca kívül esik a hatókörünkön, nyomban Dakarra esett a választásom. Ez volt a nézete annak a kis bizottságnak is, amelyet azért hoztam létre, hogy a francia ügyekben tanácsokkal lásson el. 1940. augusztus 3-án este Chequersben jóváhagytam a szabad francia haderő nyugat-afrikai partraszállására tett javaslatot. A de Gaulle tábornok, Spears vezérőrnagy és Morton őrnagy részvételével kidolgozott vázlatos tervnek az volt a célja, hogy Nyugat-Afrikában kitűzzük a szabad Franciaország zászlaját, elfoglaljuk Dakart, de Gaulle tábornok megvethesse a lábát Nyugat-Afrika és Egyenlítői-Afrika francia gyarmatain, később pedig az észak-afrikai francia gyarmatokat is csatasorba állítsa. Catroux tábornokot Indokínából Angliába vártuk, hogy majd ő vegye át az észak-afrikai francia gyarmatok parancsnokságát, ha később ezek a területek is felszabadulnak.

Augusztus 4-én a vezérkari főnökök bizottsága megvitatta a közös tervezési albizottságban kidolgozott részletes terveket is, majd jelentést terjesztett a háborús kabinet elé. A vezérkari főnökök javaslatai a következő három feltételezésre épültek: először, a csapatokat úgy kell felszerelni és behajózni, hogy bármely nyugat-afrikai francia kikötőben partra szállhassanak; másodszor, az expedícióban csak francia csapatok vegyenek részt, s a szállítóhajókon, valamint a kísérő flottillán kívül brit erők ne csatlakozzanak a hadművelethez; harmadszor, a franciáknak előbb egyezségre kell jutniuk egymás között, nehogy a partraszállás érdemleges ellenállásba ütközzék.

Arra számítottunk, hogy a szabad francia haderő körülbelül kétezer-ötszáz főből áll majd, mégpedig két zászlóaljból, egy harckocsiszázadból, tüzérségi és műszaki alakulatokból, valamint bombázó- és vadászgépekből, amelyekhez majd Hurricane-eket adunk pótlásul. Úgy terveztük, hogy augusztus 10-ére Aldershotnál indulásra készen állhat ez a haderő, a szállító- és ellátóhajók augusztus 13-án indulnak útnak Liverpoolból, a csapatszállító hajók pedig 19-e és 23-a között. Ha a cél Dakar, a partraszállás 28-án kezdődhet meg, ha pedig Conakry és Douala, akkor néhány nappal később. A háborús kabinet augusztus 5-i ülésén hagyta jóvá ezeket a javaslatokat.

Csakhamar nyilvánvalóvá vált, hogy de Gaulle tábornoknak nagyobb mértékű brit támogatásra van szüksége, mint amekkora a vezérkari főnökök terveiben szerepelt. Katonai vezetőink kifejtették, hogy ez a tervezettnél nagyobb szabású és tartósabb erőfeszítést követel tőlünk, továbbá, hogy kétségessé válik az expedíció francia jellege. A háború ez idő tájt annyira lekötötte erőinket, hogy ezt a nagyobb igénybevételt nem volt könnyű vállalnunk. Augusztus 6-án azonban megvitattam a dolgot de Gaulle tábornokkal, augusztus 7-én este 11 órakor pedig a vezérkari főnökök bizottságával is. Megállapodtunk benne, hogy a francia erők partra szállításához Dakarnál kedvezőbb helyszín nem kínálkozik. Kijelentettem, hogy a hadjárathoz meg kell kapnia a sikerhez szükséges brit katonai támogatást, és felkértem a katonai vezetőket, hogy ennek értelmében készítsék el a részletes terveket. A vezérkari főnökök emlékeztettek rá, hogy ha Németország ellen akarjuk fordítani a francia gyarmatokat, ellentétbe kerülünk azokkal a törekvéseinkkel, amelyeknek révén javítani igyekeztünk a vichyi kormányhoz fűződő kapcsolatunkat. Felhívták a figyelmet arra, hogy de Gaulle tábornok mozgalma háborúba sodorhat bennünket Franciaországgal és a francia gyarmatokkal is. Azt ajánlották azonban, hogy ha a helyszínen tartózkodó szabad franciák és brit megbízottak kedvezőnek látják a helyzetet, próbálkozzunk meg a hadjárattal.

[...]

Egyebet nem tehettünk, mint hogy vártuk az eredményt. 19-én a haditengerészet vezérkari főnöke jelentette, hogy a francia cirkálóraj vagy legalábbis néhány hajója elhagyta Dakart, és délnek vette útját. Más szóval nem lehetett kétséges, hogy a vichyi rendszer csapatokat, műszakiakat és tisztviselőket menesztett Dakarba. Mind valószínűbbé vált, hogy az újonnan bevetett csapatok erejét messze meghaladó ellenállásra kell számítanunk. Nem lehetett kétséges, hogy heves harcok állnak küszöbön. Munkatársaimat kemény fából faragták, de ahogy háborúban helyénvaló, képesek voltak rugalmasan alkalmazkodni a változó körülményekhez. Ezúttal azonban hozzám hasonlóan ők is úgy érezték, hogy hagyni kell, hadd bontakozzanak ki az események, és egyetlen szó nélkül hallgatták végig az egymást követő jelentéseket. [...]

Smuts tábornokot mindvégig tájékoztattam az események alakulásáról.

A miniszterelnök Smuts tábornoknak *1940. szept. 22.*

Bizonyára olvasta Dakarról szóló üzenetemet. Sokat gondolok üzeneteire, amelyekben arra intett, hogy ne hanyagoljuk el az afrikai térséget. Egyenlítői-Afrikában és Kamerunban nagy sikereket ért el de Gaulle tábornok mozgalma, amelynek az a célja, hogy megmentse a francia gyarmatokat. Nem engedhettük meg, hogy a valószínűleg német utasításra a helyszínre küldött francia hadihajók és megbízottak semmivé tegyék ezeket a kedvező fejleményeket. Ha Dakar német kézre kerülne és tengeralattjáró-támaszponttá válnék, halálos veszély fenyegetné a Fokvárosba vezető tengeri útvonalakat. Ezért intézkedtem, hogy de Gaulle megvethesse a lábát Dakarban, ha lehet, békésen, de ha kell, erőszakkal. Az indulásra kész hadsereg elég erősnek látszik.

Természetesen nem csekély kockázatot vállalunk, hiszen lehetséges, hogy véres összecsapásokba bonyolódunk a francia tengerészettel és a helyőrség egy részével. Végeredményben azonban azt hiszem, nem kell jelentős ellenállásra számítanunk, mert ezen a francia gyarmaton nemigen kíván senki sem harcolni ellenünk, azonkívül tengeri fölényünk nagy kárt és éhínséget okozna az ottani franciáknak. Persze semmi sem biztos, amíg ki nem próbáljuk. Alaposan megfontoltuk azt az ellenérvet is, hogy nem szabad vállalnunk ezt a kockázatot, mert a brit helytállás sikerei láttán még Vichyben is egyre kedvezőbb számunkra a közvélemény, s egy újabb Orán súlyos következményekkel járna. Arra az egyöntetű következtetésre jutottunk azonban, hogy ez az ellenvetés nem feltétlenül bizonyul helytállónak, és mindenképpen veszélyesebb volna tétlenül nézni, hogy Vichy felülkerekedjék de Gaulle-lal szemben. Ha Vichy sem Orán után, sem tengeri blokádunk miatt nem üzent háborút, semmi oka sincs rá, hogy éppen a dakari harcok miatt szánja rá magát. Dakar stratégiai jelentőségén kívül számításba jön az a politikai hatás is, amit azzal érünk el, hogy de Gaulle megveti a városban a lábát. Ezenkívül hatvan-hetvenmillió belga és lengyel aranyat őriznek jogtalanul Dakarban. Ráadásul ha megszerezzük Dakart, a megrongált, de korántsem használhatatlan Richelieu nagy csatahajó is a kezünkbe kerül. Akárhogy is, a kocka el van vetve.

Marokkót a Spanyolországra nehezedő német nyomásra és az ottani spanyol érdekekre való tekintettel egyelőre nem akarjuk zaklatni. Nagy reményeket fűzünk Szíriához: Catroux tábornok a jövő héten érkezik oda. Mersza-Matrúhnál jelentős ütközet áll küszöbön, remélem, hogy páncélos erősítésünk idejében a helyszínre érkezik.

A kenyai veszélyek nem aggasztanak különösebben, főleg ha nem távolodunk el a vasútvonalaktól, és hagyjuk, hadd bajlódjon az ellenség a nehezen járható útvonalakkal. Igyekszem a helyi terepviszonyoknak megfelelő harckocsikat küldeni a helyszínre, de különben azt hiszem, bőven van katonánk Kenyában, sőt egy részükre Szudánban és a deltában volna szükség. Örömmel és bizakodással tölt el, hogy ismét együtt járhatjuk be azokat az utakat, amelyeken oly sok évet töltöttem Önnel.

Rooseveltnek a következő táviratot küldtem:

A volt haditengerész az Elnöknek *1940. szept. 23.*
Biztató jelnek tekintettem Lothian lord dakari közléseit. Közös érdekeink ártalmára volna, ha a németek erős tengeralattjáró- és légi támaszpontot rendeznének be Dakarban. Lehetséges, hogy kemény harcnak nézünk elébe, de az is lehet, hogy nem; mindenesetre megtettük a szükséges intézkedéseket. Nagy örömmel vennénk, ha néhány amerikai hajót küldene Monroviába és Freetownba, és remélem, hogy addigra Dakart is felkészíthetjük a látogatásukra. Most azonban az volna a lényeg, hogy adják a francia kormány értésére: az Egyesült Államok nagyon rossz néven venné, ha a franciák hadat üzennének nekünk. Ha Vichy hadat üzen, akkor Németországgal azonosítja magát, és a nyugati féltekén minden birtokát potenciális német birtoknak fogják tekinteni. [...]

Nem szükséges e helyütt részletesen elbeszélnünk, mi minden történt a dakari támadás három napja alatt. A részletes beszámolónak a katonai krónikákban a helyük, s leginkább a balszerencse ékesszóló példájaként. A légügyi minisztérium meteorológusai természetesen gondosan tanulmányozták a nyugat-afrikai partvidék éghajlatát. Hosszú évek tapasztalatai szerint az évszakra szüntelen napsütés és tiszta idő jellemző. Szeptember 23-án, amikor az angol–francia hajóhad de Gaulle-lal és francia hajóival az élén az erőd közelébe érkezett, áthatolhatatlan köd telepedett a parti vizekre. Abban reménykedtünk, hogy mivel a francia és a bennszülött lakosság nagy többsége mellettünk áll, mihelyt ezek a hajók és a mögöttük érkező brit egységek megjelennek a láthatáron, a kormányzó is átáll a mi oldalunkra. Csakhamar kiderült azonban, hogy Dakarban Vichy hívei szilárdan ülnek a nyeregben, és a Vichyhez hű cirkálók érkezése után Dakar nem csatlakozik a szabad Franciaországhoz. De Gaulle két repülőgépe leszállt a város repülőterén, s a helyi hatóságok azonnal letartóztatták a pilótákat. Egyiküknél megtalálták a szabad Franciaország legfőbb helyi híveinek jegyzékét. De Gaulle fehér zászlóval és trikolórral érkező küldötteit dolguk végezetlenül küldték vissza hajójukra, néhány más motorcsónakra pedig tüzet nyitottak, és két katonát megsebesítettek. A szívekbe elszántság költözött, és a brit flotta a ködben négyezer-ötszáz méterre megközelítette a partot. Délelőtt 10-kor a kikötői ütegek tüzet nyitottak az egyik brit rombolóra. Hajóink viszonozták a tüzet, és csakhamar mindenfelé megszólaltak az ágyúk. Az *Inglefield* és a *Foresight* romboló könnyebben megrongálódott, a *Cumberland* gépházát pedig találat érte, ez a hajónk ezért elhagyta a csata helyszínét. Az egyik francia tengeralattjárót periszkópmélységben repülőbombatalálat érte, egy francia romboló pedig kigyulladt. [...]

Aznap éjjel ultimátumot küldtünk a dakari kormányzónak, ő azonban azt válaszolta, hogy a végsőkig védelmezni fogja az erődöt. Parancsnokaink erre közölték, hogy folytatják a hadműveletet. 24-én jobbak voltak a látási viszonyok, mint az előző napon, de jónak még mindig nem voltak mondhatók. A parti ütegek tüzet nyitottak közeledő hajóinkra, a *Barham* és a *Resolution* pedig tizenkétezer méterről tűz alá vette a *Richelieu*-t. Nem sokkal később a *Devonshire* és az *Australia* megtámadott egy cirkálót és egy rombolót, s az utóbbit megrongálta. A tűzpárbaj 10 óra körül ért véget, időközben egy 380 mm-es lövedék eltalálta a *Richelieu*-t, találat érte a Manuel-erődöt is, egy könnyűcirkáló pedig kigyulladt. Ezenkívül a közeledő hajóinkkal szembeszálló francia tengeralattjárók egyikét torpedótalálattal a felszínre kényszerítettük, s a legénység megadta magát. A mi hajóinkban nem esett kár. Délután rövid időre ismét kiújult a lövöldözés. A *Barham*-et négy találat is érte, de egyik sem tett benne jelentős kárt. Az újabb tűzpárbaj nem vezetett semmilyen eredményre, mindenesetre bebizonyította, hogy a védelmi berendezések erősek, és a helyőrség elszántan ellenáll.

Szeptember 25-én folytatódott az akció. Az égbolt felhőtlen volt, hajóink tizenkilencezer méterről lőtték a partot, és a tüzet nemcsak az igen pontosan célzó parti ütegek viszonozták, hanem a *Richelieu* 380 mm-es lövegei is. A dakari parancsnok füstfüggönnyel zavarta a célzást. Alig valamivel reggel 9 után egy vichyi tengeralattjáró torpedója eltalálta a *Resolution* csatahajót. Ekkor a tengernagy „a *Resolution* állapotára, az állandó tengeralattjáró-veszélyre és a partvédelem elszántságára, valamint ütegeinek pontosságára való tekintettel" elrendelte a visszavonulást.

Időközben, délelőtt 10-kor összeült a honvédelmi bizottság, és távollétemben arra az elhatározásra jutott, hogy a helyszínen lévő parancsnokainkra jobb belátásukkal szemben nem szabad nyomást gyakorolni. 11.30-kor összeült a kabinet is, és az ülés közben egyre újabb híreket kaptunk a hadműveletekről. Vitathatatlannak látszott, hogy az óvatosság és a rendelkezésre álló erők szabta korlátokon belül minden tőlünk telhetőt megtettünk. Számos jó hajónk súlyosan megrongálódott. Nyilvánvaló volt, hogy Dakar védői a végsőkig kitartanak. Senki sem lehetett biztos benne, hogy ha elhúzódnak a harcok, és elszabadulnak a szenvedélyek, Vichy nem üzen hadat. Ezért arra a fájdalmas döntésre jutottunk, hogy nem feszítjük tovább a húrt.

Szeptember 25-én du. 1.27-kor a következő táviratot küldtem tehát parancsnokainknak:

A rendelkezésre álló értesülések birtokában, beleértve a Resolution sérülését is, úgy határoztunk, hogy a dakari vállalkozást le kell állítani, számot vetve a nyilvánvaló káros következményekkel. Hacsak nem jöttek közbe új, előttünk ismeretlen körülmények, amelyek az Önök megítélése szerint lehetővé teszik az erőszakos partraszállást, szakadjanak el az ellenségtől. „Rendkívüli sürgősséggel" tájékoztassanak, egyetértenek-e velünk, de hacsak a helyzetben nem állt be döntően kedvező fordulat, ne lássanak hozzá a partraszálláshoz, amíg választ nem kapnak.
Feltéve, hogy a vállalkozással felhagynak, igyekszünk a tenger felől biztosítani Doualát, de Bathurstnél nem tudjuk szavatolni de Gaulle erőinek biztonságát (ha ott maradnak). Megfontoljuk, küldjünk-e csapaterősítéseket Freetownba. Harcképes erőik rendeltetéséről válaszuk vétele után intézkedünk.

A parancsnokok a következő választáviratot küldték:

Elszakadással egyetértünk.

[...] A dakari harcok sokkal súlyosabban alakultak, mintsem gondoltuk volna, mégis igazolódott az a feltevésünk, hogy a vichyi kormány nem üzen hadat Nagy-Britanniának. Beérte annyival, hogy megtorlásul Észak-Afrikából légitámadásokat intézzen Gibraltár ellen. Szeptember 24-én és 25-én repülőgépei több hullámban bombázták a kikötőt és a dokkokat; az első támadásban százötven bombát dobtak le, a másodikban pedig körülbelül száz repülőgépről kétszer annyit. A francia repülők szemlátomást nem szívesen vettek részt a támadásban, a legtöbb bomba mindenesetre a tengerbe hullott. A kikötői berendezésekben kárt tettek a bombázások, emberéletben azonban alig. Légvédelmi ütegeink három repülőgépet lelőttek. És minthogy a dakari harcok Vichy győzelmével értek véget, az incidenst hallgatólagosan befejezettnek tekintették. [...]

A dakari epizód történetét már csak azért is érdemes közelről tanulmányozni, mert nem csupán azt példázza kiválóan, hogy milyen előre nem látható fordulatok következhetnek be a háborúban, hanem azt is, hogy hogyan hatnak egymásra a politikai és a katonai tényezők, s milyen nehézségekkel járnak az összetett hadműveletek, kivált, ha szövetségesek vesznek részt bennük. A nagyvilág szemében botrányosan téves helyzetmegítélésről, szervezetlenségről, bátortalanságról és kuszaságról tettünk tanúbizonyságot. Az Egyesült Államokban különösen nagy érdeklődéssel követték az események alakulását, minthogy Dakar közel fekszik az amerikai kontinenshez, és heves bírálatok érték Angliát. Az ausztrál kormányt lesújtották a dakari hírek. Nagy-Britanniában pedig sokan keserű szemrehányásokat tettek a hadvezetésnek. Mégis úgy döntöttem, hogy nem magyarázkodunk, és a parlament tiszteletben tartotta ezt a kívánságomat.

[...]

21 / Változások a kabinetben. 1940. október

Chamberlain egészségi állapota szeptember végén súlyosra fordult. Júliusban diagnosztikai műtétnek vetette magát alá, s azután hősiesen ismét munkához látott, a műtétből azonban az orvosok megállapították, hogy rákja van, és a daganat nem távolítható el. Ősszel maga is rájött az igazságra, és tudta, hogy ezúttal nem térhet már vissza munkájához. Ezért közölte velem, hogy lemond. A sürgető események súlya alatt úgy éreztem, rá kell szánnom magam a kormányátalakításra. Sir John Anderson lett a titkos tanács elnöke, és ő vette át a kabinet belügyi bizottságának vezetését is. Helyette Herbert Morrison állt a belügyminisztérium és a belbiztonsági minisztérium élére, Sir Andrew Duncan pedig a hadianyag-ellátási minisztérium vezetését vette át. Ezek a változások október 3-án léptek hatályba.

Chamberlain úgy látta helyesnek, ha a Konzervatív Párt vezetéséről is lemond, és engem kértek fel, hogy álljak a helyére. Nem kerültem meg a kérdést, lehetek-e egyszerre az egyik nagy párt vezére és a valamennyi párt hivatalos támogatását élvező többpárti kormány miniszterelnöke. Hogy mi a helyes válasz, arról talán ma is eltérnek a vélemények, nekem azonban nem volt felőle kétségem. A Konzervatív Pártnak jóval több szavazata volt az alsóházban, mint az összes többinek együttvéve. A háborús viszonyok között nem fordulhattam a választókhoz, ha megoldhatatlan nézeteltérések merülnek fel a politikai vezetők közt. Úgy éreztem, képtelen lennék a háborús ügyeket irányítani, ha a válságos napokban és a hosszú, viszontagságos háborús évek alatt nemcsak a kisebbségi pártok vezetőinek, hanem még a konzervatív többség vezérének a beleegyezését is mindig meg kellene szereznem. Akárkit állítottunk volna is erre a posztra, akármilyen önmegtartóztató politikus lett volna is, mégiscsak az ő kezében lett volna az igazi politikai hatalom. Nekem a végrehajtás felelősségével kellett volna beérnem.

Békeidőben ugyanezek az érvek más súllyal esnek a latba. A háború idején azonban, azt hiszem, nem tudtam volna sikerrel megbirkózni ezzel a feladattal. Ezenkívül a munkáspárti és a liberális koalíciós partnerekkel folytatott tárgyalásokon mindig sokat számított, hogy miniszterelnök és egyszersmind a legnagyobb párt vezére lévén végül is nem szorultam rá az ő szavazatukra, és végszükség esetén nélkülük is számíthattam a parlamenti szavazatok többségére. Ezért aztán eleget tettem a sürgető kérésnek, hogy vállaljam a Konzervatív Párt vezérének tisztét, és bizonyos vagyok benne, hogy ha másképp döntök, s így lemondok az evvel a tisztséggel járó megingathatatlan bizalomról, nem lettem volna képes egészen a végső győzelemig sikerrel ellátni a munkámat. Halifax lord – ha nem fogadom el a megbízatást, ő lett volna a szóba jövő jelöltek egyike – maga terjesztette elő a javaslatot, a Ház pedig egyhangúlag elfogadta.

[...]

22 / Kapcsolataink Vichyvel és Spanyolországgal

A fegyverszünet, Orán és a vichyi diplomáciai kapcsolataink megszakadása ellenére mindvégig úgy éreztem, hogy egyek vagyunk Franciaországgal. Akire nem nehezedett még olyan hatalmas teher, mint amilyen a vezető francia államférfiak vállát nyomta hazájuk szörnyű balsorsában, ne hamarkodja el a róluk alkotott ítéletet. Ennek az elbeszélésnek a kereteit meghaladná, ha megpróbálnánk belebonyolódni a francia politika útvesztőjébe. Mindenesetre annak idején bizonyos voltam benne, hogy a francia nemzet mindent megtesz a közös ügyért, csak az a kérdés, hogyan tárják elébe a tényeket. Amikor a franciáknak azt kellett hallaniuk, hogy nincs más menekvés, mint hogy a híres Pétain marsall tanácsait kövessék, továbbá, hogy a hazájuknak oly csekély segítséget nyújtó Anglia csakhamar elbukik vagy beadja a derekát, a tömegeknek nem sok választásuk maradt. De biztos voltam benne, hogy azt szeretnék, ha felülkerekednénk, és semmi sem szerezne nekik nagyobb örömet, mint ha elszántan folytatjuk a harcot. Mindenekelőtt az volt a kötelességünk, hogy hűségesen támogassuk a bátran helytálló de Gaulle tábornokot. Augusztus 7-én katonai egyezményt írtam vele alá, s ebben a gyakorlati teendőkről intézkedtünk. Lelkesítő felhívásait a brit rádióadók szétsugározták Franciaországba és a világba. Nevét dicsfénnyel övezte, hogy a Pétain-kormányzat halálos ítéletet szabott ki rá. Minden tőlünk telhetőt megtettünk, hogy segítségére legyünk, és erősítsük mozgalmát.

Közben azonban kapcsolatban kellett maradnunk Franciaországgal, sőt Vichyvel is. És ezeket a kapcsolatokat igyekeztem is minél jobban kiaknázni. Nagy örömmel értesültem róla, hogy az év végén az Egyesült Államok az Elnökhöz igen közel álló Leahy tengernagy személyében befolyásos és nemes jellemű nagykövetet menesztett Vichybe. Több ízben is arra biztattam Mackenzie Kinget, hogy tartsa Vichyben rátermett és nagy tudású képviselőjét, Dupuyt. Olyan udvarra nyílt így ablakunk, amelyhez másképpen nem férhettünk volna hozzá. Július 25-én a következő feljegyzést írtam a külügyminiszternek: „Egyfajta titkos összejátszásra törekszem a vichyi kormánnyal, azzal a céllal, hogy néhány minisztere esetleg a többiek beleegyezésével Észak-Afrikába tegye át székhelyét, és onnan független pozícióból kedvezőbb feltételekkel próbáljon alkut kötni Franciaország nevében. E célért hajlandó volnék élelmiszerszállításokat és más kedvező ajánlatokat, továbbá kézenfekvő érveket egyaránt megfontolni." Ebben a szellemben készültem rá októberben, hogy fogadjak egy bizonyos Rougier urat, aki a maga nevében jött ugyan tárgyalni, de Pétain marsall személyes megbízásából. Nem mintha akár jómagam, akár minisztertársaim a legcsekélyebb tisztelettel viseltettünk volna Pétain marsall iránt. Úgy éreztük azonban, hogy nem szabad óvatlanul elvágnunk egyetlen szálat sem, amely Franciaországhoz vezet. Mindenáron meg akartuk értetni a vichyi kormánnyal és minisztereivel, hogy velünk szemben sohasem késő jóvátenniük a történteket. Bármi történt is a múltban, Franciaországot sorstársunknak tekintjük, és hacsak háborúba nem keveredünk vele, semmi sem akadályozhatja meg, hogy társunk legyen a győzelemben is.

De Gaulle-nak nem volt könnyű dolga ebben a helyzetben, hiszen mindent kockára tett, hogy magasra tarthassa a nemzeti lobogót, és maroknyi külföldi francia követője mégsem tekinthette magát tényleges ellenkormánynak. Azért mi mindent megtettünk, hogy növeljük befolyását, tekintélyét és erejét. Ő azonban természetesen rossz néven vette, ha bármilyen ügyletbe bonyolódtunk Vichyvel, és úgy gondolta, hogy egyedül neki tartozunk hűséggel. Úgy érezte továbbá, hogy a francia nép szemében akkor lesz tekintélye, ha büszkén és kevélyen kezeli a „perfid Albiont", még ha száműzetésben, körünkben kell is élnie, s rászorul is a támogatásunkra. Nyersen kellett bánnia a britekkel, mert így bizonyíthatta be a franciáknak, hogy nem brit báb. És ezt a politikát kétségkívül következetesen hajtotta végre. Egy ízben még ki is fejtette előttem, és én teljes mértékben megértettem, milyen rendkívül nehéz helyzetben van. Mindig csodáltam erős egyéniségét.

Október 21-én rádióüzenetet intéztem a francia néphez. Franciául kellett megszólalnom, nem csekély fáradságomba került tehát e rövid beszéd elkészítése. Az első, szó szerinti fordítással elégedetlen voltam, mert nem tükrözte mindazt, amit angolul mondtam és franciául éreztem volna, de aztán Duchesne, a londoni szabad franciák egyike, sokkal jobb fordítást készített, és többszöri próba után végül ezt a szöveget olvastam fel a parlament szárnyépületének pincéjében, egy légitámadás robajai közepette:

Franciák!

Háborúban és békében harminc esztendeig egy úton jártunk, s én ma is ugyanezt az utat követem. Akárhová vezetett is benneteket a sors, akármit hozott is nektek, ma az otthonotokban szólok hozzátok. A louis d'or-on[1] *olvasható fohász szavait idézem: Dieu protège* la France.[1] Ideát Angliában, a nácik tüzében sem felejtjük el, milyen szálak kötnek bennünket Franciaországhoz, rendíthetetlenül és bizakodó szívvel küzdünk tovább az európai szabadság ügyéért és valamennyi ország népének javáért, mindazért, amiért veletek együtt kardot rántottunk. A bajban, a hitvány és gonosz ellenség súlyos csapásai alatt az igazaknak ügyelniük kell rá, nehogy egymás ellen forduljanak. A közös ellenség mindig ezen mesterkedik, és ha a szerencse balra fordul, rendszerint sok minden az ellenség kezére játszik. Mindenesetre meg kell próbálnunk, hogy a magunk javára fordítsuk az eseményeket.

---

[1] Lajos-arany, XIII. Lajos kora óta vert aranypénz.

Ideát Londonban, abban a városban, amelyet Herr Hitler a saját szavai szerint porrá és hamuvá akar égetni, s amelyre repülőgépei számolatlanul szórják bombáikat, népünk rendületlenül helytáll. Légierőnkről nem mondtunk el mindent, ha megállapítjuk, hogy megállta a helyét. Felkészültünk az oly régóta ígérgetett invázióra. A torpedók is készen állnak. De ez csak a kezdet. Már most, 1940-ben, jóllehet olykor veszteségek értek bennünket, erősebbek vagyunk a tengeren, mint bármikor. 1941-re uralni fogjuk a levegőt is. Ne felejtsétek el, mit jelent ez. Tankjaival és gyilkos szerszámaival meg az árulók ötödik hadoszlopával Hitlernek sikerült egy időre leigáznia Európa legnagyszerűbb nemzeteinek többségét, és törpe cinkosa, Olaszország mohón, de egyre fáradtabban és ügyefogyottabban törtet a nyomában. Úgy akarják szétmarcangolni Franciaországot és birodalmát, mint a besurranó ragadozó a baromfit: az egyik egy lábát szakítja le, a másik egy szárnyát, s hozzá talán egy kis mellehúsát. E két visszataszító, hívatlan vendég nemcsak a francia birodalmat fogja felfalni; Elzász-Lotharingia ismét német iga alá kerül, Nizzát, Szavoját és Korzikát – Napóleon Korzikáját – elszakítják a francia hazától. De Herr Hitler nemcsak azon mesterkedik, hogy más népektől területeket raboljon és egy részüket törpe szövetségesének dobja oda koncként. Igazat beszélek, hinnetek kell szavamnak, amikor azt mondom, hogy ez az elvetemült ember, a gyűlöletnek és a romlásnak ez az elfajzott szörnyetege nem kevesebbre tör, mint hogy eltörölje a föld színéről a francia nemzetet, elpusztítsa és kizárja a jövő világából. Aljas és vadállati módszerekkel azon mesterkedik, hogy mindörökre elzárja a francia kultúra forrását, amely az egész világnak éltető eleme volt. Ha megvalósítja aka-

---

[1] Isten óvja Franciaországot!

ratát, egész Európa egyetlen vigasztalan náci földdé aljasul, s a náci bűnözők zavartalanul fosztogathatják és basáskodhatnak rajta. Ne haragudjatok a nyílt szavakért, de nem olyan időket élünk, hogy cifrázhatnánk a szót. A német uralom alatt Franciaországra nem a vereség gyötrelme, hanem a teljes nemzeti pusztulás vár. Hadserege, hajóhada, légiereje, vallása, törvényei, nyelve, kultúrája, intézményei, irodalma, történelme, hagyományai mind-mind a győzedelmes ellenséges hadsereg nyers erejének és a könyörtelen német rendőri erő álnokságának martalékává válnak. Franciák! Erősítsétek meg szíveteket, amíg még nem késő! Emlékezzetek, mit mondott Napóleon egyik csatája előtt: „Ugyanezek a poroszok, akik most oly gőgösek, Jénánál háromszoros, Montmirailnál hatszoros túlerőben voltak.” Soha nem fogom elhinni, hogy Franciaország szelleme halott! Soha nem hiszem el, hogy mindörökre elvesztette helyét a világ legnagyobb nemzetei között! Sokan megérjük még, hogy Herr Hitler meglakol a franciák és az uralma alá hajtott népek ellen szőtt terveiért és az ellenük elkövetett bűnökért. A harcnak nincs még vége, de nem tart már oly nagyon sokáig. Nem eresztjük ki Hitlert a markunkból, és nem eresztik ki közös barátaink sem az Atlanti-óceán túlpartján. Ha nem tud elpusztítani bennünket, mi pusztítjuk el őt egész bandájával és művével együtt. Bízzatok tehát, mert minden jóra fordul!

Mit kérünk tőletek mi, britek, ebben a súlyos és keserű órában? Ha pillanatnyilag nem lehettek segítségünkre ebben a harcban, amelynek gyümölcsében a győzelem után ti is osztozni fogtok, akkor legalább ne legyetek küzdelmünk kerékkötői. Csakhamar magatok is fel tudjátok majd mérni, milyen erős a kar, amely értetek ragadott kardot. Úgy hisszük, hogy a franciák szívét, akárhová vetette is őket a sors, melegség önti el, ereikben megpezsdül a vér, ha arról értesülnek, hogy sikereket érünk el a levegőben vagy a tengeren és csakhamar – mert ez az idő sincs már messze – a földön is.

Ne feledjétek, hogy semmi sem tántoríthat el bennünket célunktól, soha nem fáradunk bele a harcba, soha nem adjuk fel. Ne feledjétek: egész népünk és birodalmunk felesküdött rá, hogy megtisztítja Európát a náci pestistől, és megszabadítja a világot az új középkortól. Ne higgyetek a német kézben lévő rádióadóknak, amelyek azt papolják, hogy Angliának a hajóitokra és a gyarmataitokra fáj a foga. Csak az a célunk, hogy eltapossuk Hitlert és a hitlerizmust. Csakis ez a cél lebeg előttünk, szüntelenül, egészen a győzelemig.

Más nemzetek javaira nem áhítozunk, csakis a megbecsülésükre. A tengerentúli francia területeken és az úgynevezett meg nem szállt Franciaországban élő franciák néha alkalmat találhatnak rá, hogy hasznára legyenek a közös ügynek. Nem bocsátkozom részletekbe, hiszen szavaimat az ellenség is hallja. Ami pedig azokat illeti, akikre a barbár kaszárnyafegyelem, elnyomás és kémrendszer súlya nehezedik, miként a megszállt területek francia lakosságára, az angolok velük éreznek, s jómagam azt mondom nekik, hogy ha a jövőre gondolnak, ne feledjék, mit mondott 1870 után Gambetta, a nagy francia hazafi a Franciaországra váró jövőről: „Egy percre se feledjétek, egy szóval se említsétek!" Jó éjszakát hát; aludjatok jól, és gyűjtsetek erőt a holnapra! Mert ez a holnap nincs már messze. Napja ráragyog majd a bátrakra és az igazakra, rámosolyog mindazokra, akik a jó ügyért szenvednek, és dicsfényt vet a hősök sírjára. Nincs már messze a hajnalhasadás. Vive la France! Éljen a világ egyszerű embereinek harca jogos örökségükért, egy oly korért, amelyben kiteljesedhet a szabadság!

Nem kétséges, hogy ez a felhívás több millió francia szívéhez talált utat, és mindmáig emlékeztetnek is rá minden rendű és rangú francia nők és férfiak; ma is a legnagyobb barátsággal viseltetnek irántam, pedig a közös szabadság érdekében nemegyszer kíméletlen elhatározásra kellett rászánnom magam, s gyakran épp az ő rovásukra.

A lényeges dolgokból nem engedhettünk. Nem lazíthattunk Európa és különösen Franciaország blokádján, amíg e területek Hitler uralma alatt maradtak. Az amerikaiak kívánságára néha átengedtünk egy-egy egészségügyi rakományt szállító hajót a meg nem szállt francia területekre, de a francia kikötőkbe tartó vagy onnan induló minden más hajót habozás nélkül feltartóztattunk és átkutattunk. Ezenkívül akármi hasznosat vagy károsat cselekedett is Vichy, nem hagyhattuk cserben de Gaulle-t, és nem gátolhattuk benne, hogy egyre újabb gyarmati területekre terjessze ki befolyását. Mindenekfölött pedig nem engedhettük meg, hogy a francia gyarmati kikötőkben vesztegelő francia flotta hajói visszatérjenek Franciaországba. Az admiralitás időnként nagyon is tartott tőle, hogy Franciaország hadat üzen nekünk, és tovább növeli amúgy is súlyos gondjainkat. Jómagam mindig is hittem benne, hogy mihelyt bizonyságát adjuk eltökéltségünknek, és megmutatjuk, hogy bármeddig képesek vagyunk folytatni a harcot, a francia nép mellénk áll, és a vichyi kormány nem lesz képes ilyen természetellenes lépésre elszánni magát. És Franciaországban csakugyan lelkes bajtársi érzelmek ébredtek Britannia iránt, s a franciák reményei hónapról hónapra erősödtek. Ezt még Laval is elismerte, amikor nem sokkal később Pétain marsall külügyminisztere lett.

A tél beköszöntével aggódva figyeltem azt a két nagy francia csatahajót, amely Toulon felé igyekezett, hogy az ottani dokkokban teljesen felszereljék őket. Roosevelt elnök megbízottja, Leahy tengernagy meghitt viszonyba került Pétain marsallal. Roosevelthez fordultam tehát, és nem is hiába.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1940. okt. 20.*
Különböző forrásokból olyan értesüléseink vannak, hogy a vichyi kormány a németek rendelkezésére akarja bocsátani hajóit és gyarmati csapatait. Magam nem veszem készpénznek ezeket a jelentéseket, de ha a touloni francia flottát Németországnak adnák át, az súlyos csapás volna. Az elővigyázatosság kedvéért bölcs döntés volna, Elnök úr, ha a lehető leghatározottabb hangon figyelmeztetné a francia nagykövetet, és hangsúlyozná, hogy milyen rossz néven venné az Egyesült Államok a demokrácia és a szabadság ügyének ezt az elárulását. Vichyben nagyon is komolyan vennék ezt a figyelmeztetést.
Bizonyára értesült róla, milyen súlyos veszteségeket szenvedett két legutóbbi konvojunk az északnyugati vízi utakon.[1] *Mint már említettem Önnek, egyelőre nincs elegendő rombolónk. Istennek hála, ötven már útban van Amerikából, s némelyiket csakhamar bevetjük. Az év végére minden bizonnyal sokkal jobban állunk majd, mert egy sereg tengeralattjáró-elhárító hajónk befejezés előtt áll, egyelőre azonban aggasztó és válságos a helyzet, mert rengeteg kis hajót kell a Csatorna vizein tartanunk az invázió veszélye miatt, közben a Földközi-tengeren nagy haditengerészeti mozdulatokba kezdtünk, és ezzel egy időben kell a konvojok védelmét is ellátni.*

---

[1] Október 17-e és 19-e között az északnyugati vízi utakon a német tengeralattjárók harminchárom hajót süllyesztettek el, köztük huszonkét brit hajót. Az egyik konvoj húsz hajót veszített. (A szerző jegyzete.)

Az Elnök aztán nagyon szigorú hangú személyes üzenetet intézett a Pétain-kormányhoz a touloni flottával kapcsolatban: „Ha egy kormány egy másik hatalom foglya, az még nem elégséges indok rá, hogy a korábbi szövetségese elleni hadműveletekben a hódító szolgálatába álljon." Az Elnök emlékeztette a marsallt arra az ünnepélyes ígéretére, hogy a francia flottát nem bocsátják a németek rendelkezésére. Figyelmeztette, hogy ha a francia kormány hozzájárulásával a németek a brit flotta ellen használják fel a francia flottát, az Egyesült Államok ezt nyílt és szándékos hitszegésnek fogja tekinteni. Ha a franciák beleegyezésüket adják ehhez, helyrehozhatatlan törés áll be a francia és az amerikai nép hagyományos barátságában. Az amerikai közvélemény felháborodással fogadná ezt a lépést, és Amerika nem nyújtana többé semmiféle segítséget a francia népnek. Ha Franciaország ezt a politikát választaná, az Egyesült Államoknak nem állna módjában szavatolni, hogy ha eljön az ideje, Franciaország megtarthatja tengerentúli birtokait.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1940. okt. 26.*
A franciákhoz intézett nagyszerű figyelmeztetéséről akkor értesültem, amikor már elküldtem táviratomat, amelyben azt javasoltam, hogy üzenettel forduljon Pétainhez. Igen hálás vagyok Önnek azért, amit eddig tett, de még nem dőlt el semmi. A külügyminisztérium közölte velem, hogy táviratban tájékoztatta Önt a németek követeléseiről, s arról, hogy Pétain állítólag ellenáll nekik. A hajók átadásánál semmivel sem volna kevésbé súlyos, ha a franciák repülőtereket és tengeralattjáró-támaszpontokat bocsátanának a németek rendelkezésére az afrikai partok mentén. Különösen nagy veszéllyel járna Önökre nézve, és súlyos bonyodalmakat okozna nekünk, ha az ellenség atlanti-óceáni támaszpontokra tenné rá a kezét. Remélem tehát, hogy közli a franciákkal, hogy a támaszpontok átadására ugyanaz érvényes, mint a hajók kiszolgáltatására.
Az elmúlt néhány hónap inváziós veszélyei és légitámadásai közepette is egyre újabb csapaterősítéseket, korszerű repülőgépeket és jelentős flottaegységeket küldtünk a Közel-Keletre, megkerülve Afrikát. Nem hiszem, hogy elmúlt már az invázió veszélye, mégis egyre nagyobb erőket küldünk a Közel-Keletre. Mindkét hadszíntéren nagy nyomás nehezedik ránk, és minden segítséget köszönettel fogadunk.

[...]

A miniszterelnök a külügyminiszternek
(a kormányfői vonatról) 1940. nov. 2.
Nem tudom, mikor akar útra kelni a Jean Bart. Közöltem az admiralitással, hogy vezetőit felelősségre vonjuk, ha a hajó eléri a Földközi-tengert. Fontos volna tehát figyelmeztetnie Vichyt, hogy a szóban forgó hajót feltartóztatjuk, és szükség esetén el is süllyesztjük, ha megpróbál a német kézen lévő atlanti kikötőkbe vagy a bármikor német ellenőrzés alá vonható földközi-tengeri kikötők egyikébe jutni. Londoni magántitkárságom eljuttatja Önhöz az admiralitás első lordjának és a haditengerészet első lordjának küldött feljegyzésem másolatát.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek 1940. nov. 10.
1/ Igen kellemetlenül érintettek azok a jelentések, amelyek szerint a francia kormány a Földközi-tengerre akarja visszairányítani és felszerelni a Jean Bart-ot és a Richelieu-t. Ha ez megtörténnék, és így lehetővé válnék, hogy a hajók német kézre jussanak, igen súlyos veszélyekkel kellene számolnunk. Azt hiszem, kötelességünk, hogy minden erőnkkel igyekezzünk ennek elejét venni.
2/ Néhány nappal ezelőtt madridi nagykövetünk útján figyelmeztetést intéztünk a francia kormányhoz. Tartalma a következő volt: Ez a lépés minden eddiginél jobban csábítaná a németeket és az olaszokat, hogy rátegyék a kezüket a francia flottára. Nem a francia kormány jóhiszeműségében kételkedünk, hanem abban, hogy képes lesz megtartani ígéretét, amely szerint nem engedi ellenséges kézre a francia flottát. Nagyon szeretnénk elkerülni, hogy a brit és a francia hajóhad összeütközésbe kerüljön, ezért reméljük, hogy ha volt is olyan tervük, hogy a hajókat útnak indítják, most lemondanak róla.
3/ Mint a franciákkal is közöltük, nem ígéreteik őszinteségében kételkedünk, de ha hiszünk is ígéretüknek, nem lehetünk biztosak benne, hogy képesek lesznek megtartani, mihelyt a hajók az ellenség számára elérhető kikötőkbe jutnak. Meg kell vallanom továbbá, hogy a francia kormánynak az a szándéka, hogy hazarendeli ezeket a hajókat, ha igaznak bizonyul, véleményem szerint önmagában is bizonyos gyanúra ad okot.
4/ Rendkívül hasznos volna, ha újabb figyelmeztetést tudna intézni Vichyhez ez ügyben, mert ha kedvezőtlen fordulatot vesznek a dolgok, mindkettőnkre súlyos veszedelmet hozhatnak.

De Gaulle tábornokkal szoros kapcsolatot tartottam.

A miniszterelnök de Gaulle tábornoknak
(Libreville-be) *1940. nov. 10.*
Sürgős szükségét érzem, hogy tanácskozzam Önnel. Elutazása óta a brit–francia kapcsolatokban jelentős változások álltak be. Franciaország-szerte nő a rokonszenv irántunk, a franciák látják, hogy nem lehet minket legyőzni, s hogy a háború folytatódik. Tudomásunk van róla, hogy a vichyi kormányt alaposan megriasztotta az a határozott nyomás, amelyet az Egyesült Államok fejt ki rá. Laval és a bosszúra éhes Darlan azonban ki akarja erőszakolni, hogy Franciaország hadat üzenjen nekünk, és mindenáron kisebb tengeri incidenseket akar provokálni. Weygand afrikai útjához bizonyos reményeket fűzünk: nem szabad lebecsülnünk a csatlakozásától várható előnyöket. Vichyvel valamiféle modus vivendi-re akarunk jutni, hogy a legkisebbre csökkentsük az incidensek veszélyét, és lehetővé tegyük a baráti erők kibontakozását Franciaországban. Félreérthetetlenül közöltem Vichyvel, hogy ha bombázza Gibraltárt vagy más erőszakos akciókba kezd, mi Vichyt fogjuk bombázni, és akárhol keres is menedéket a kormány, nem menekülhet előlünk. Eddig nem kaptunk választ. Nagyon fontos, hogy találkozzunk, ha visszatér, majd meglátja, mennyire. Remélem, mielőbb rendet tud teremteni Libreville-ben, és mihelyt lehet, hazatér. Értesítsen terveiről.

Az Elnök november 13-án válaszolt 10-én kelt üzenetemre, amelyben a *Jean Bart* és a *Richelieu* tervezett földközi-tengeri útjáról értesítettem. Haladéktalanul megbízta a vichyi amerikai ügyvivőt, hogy szerezzen megerősítő vagy cáfoló nyilatkozatot a jelentéssel kapcsolatban, és közölje: az Egyesült Államoknak létfontosságú érdeke fűződik hozzá, hogy ezek a hajók olyan kikötőben horgonyozzanak, ahol nem kerülhetnek olyan hatalom ellenőrzése alá, amely a francia flotta jövőjében oly nagyon érdekelt Egyesült Államok ellen használhatná fel őket. Ha a francia kormány ilyen lépésre szánná el magát, az súlyos következményekkel járna a francia–angol kapcsolatokra nézve. Felajánlotta továbbá, hogy Amerika megvásárolja a francia kormánytól a hajókat, ha a franciák hajlandók eladni őket.

Mint az Elnök üzenetéből kiderült, Pétain kijelentette az amerikai ügyvivőnek: ünnepélyes kötelezettséget vállalt rá, hogy a francia flotta – és ez érvényes a szóban forgó csatahajókra is – soha nem kerül Németország kezére. A marsall kijelentette, hogy ilyen biztosítékot adott az Egyesült Államok kormányának, a brit kormánynak és személyesen nekem is. „Ismétlem – mondotta –, ezeket a hajókat Franciaország birtokainak és területének védelmére fogjuk felhasználni. Hacsak a britek meg nem támadnak bennünket, nem fordítjuk őket Anglia ellen. Eladni még akkor sem tudnánk e hajókat, ha akarnánk. A fegyverszüneti feltételek nem adnak rá lehetőséget, de még ha adnának is, a németek sohasem járulnának hozzá. Franciaországot letiporták a németek, és tehetetlen. Ha rajtam múlnék, örömmel adnám el őket azzal a feltétellel, hogy a háború után ismét Franciaország birtokába kerülnek. Ismétlem: sem jogom, sem lehetőségem nincs rá a jelenlegi körülmények között, hogy eladjam a hajókat." Pétain marsall igen határozott hangon beszélt, de az ajánlat szemlátomást sem meglepetést, sem neheztelést nem váltott ki belőle. Roosevelt elnök ezután utasította az ügyvivőt, hogy tájékoztassa Pétain marsallt: az amerikaiak fenntartják ajánlatukat, s ez nemcsak erre a két hajóra, hanem a francia flotta bármely más egységére is vonatkozik.

November 23-án újabb biztosítékokat kaptam az Elnöktől. Pétain marsall félreérthetetlenül kijelentette, hogy a pillanatnyilag Dakarban és Casablancában állomásozó hajók nem futnak ki a nyílt tengerre, és ha ebben bármi változás állna be, időben értesítené róla az Elnököt.

Spanyolország magatartása még nagyobb súllyal esett a latba, mint a vele szoros kapcsolatban álló Vichyé. Spanyolország sokat használhatott nekünk, de még többet árthatott. A véres spanyol polgárháborúban semlegesek voltunk. Franco tábornok nem sokkal tartozott nekünk, sőt talán semmivel sem tartozott, ellenben nagyon is sokat köszönhetett – talán életét is – a tengelyhatalmaknak. Hitler és Mussolini a segítségére sietett. Ő maga nem kedvelte Hitlert, de tartott tőle. Mussolinit viszont kedvelte, őtőle azonban nem tartott. Amikor kitört a világháború, Spanyolország semlegességi nyilatkozatot tett közzé, és azóta szigorúan tartotta is magát hozzá. Országaink között gyümölcsöző és fontos kereskedelmi szálak szövődtek: fegyvergyártásunknak szüksége volt a vizcayai kikötőkből érkező vasércszállítmányokra. Májusban azonban véget ért a „csalóka háború". A náci Németország megmutatta erejét. A francia frontot áttörték. Az északon harcoló szövetséges hadseregek veszélybe kerültek. Egy korábbi minisztertársamnak, aki a kormány átalakításakor elvesztette tárcáját, ekkor örömmel adtam új megbízatást, amely nagyon megfelelt tehetségének és vérmérsékletének. Május 17-én Sir Samuel Hoare-t spanyolországi nagykövetté neveztük ki, és bizonyos vagyok benne, hogy senki sem teljesítette volna nála jobban ezt az öt évig tartó fárasztó, kényes és fontos küldetést. Madridban tehát kiváló képviseletünk volt, s ez nemcsak a nagykövetre és Arthur Yencken[1] követségi tanácsosra vonatkozik, hanem a tengerészeti attaséra, Hillgarth kapitányra is: ő már korábban nyugdíjba vonult és Mallorcán élt, most azonban ismét szolgálatba állt, és jól hasznosította a spanyolországi ügyekben szerzett alapos jártasságát.

Franco tábornok a háború alatt mindvégig egyértelműen önző és számító politikát folytatott. Csakis Spanyolországra és a spanyol érdekekre gondolt. Egy percre sem befolyásolta a hála, amellyel Hitlernek és Mussolininak tartozott. Egyúttal azonban Angliára sem neheztelt, amiért baloldali pártjaink ellenséges érzésekkel viseltettek iránta. Ez a szűk látókörű zsarnok egyetlenegy célt követett: hogy véráztatta nemzetét kivonja az újabb háborúból. A spanyoloknak elegük volt az öldöklésből. Milliónyi honfitársuk vesztette életét a testvérharcban. A sziklás félsziget lakossága szegénységben, drágasággal küszködve tengette életét: nehéz idők jártak rá. Megkímélni Spanyolországot és megkímélni Francót a háborútól! Ilyen közhelyes érzelmekkel tekintett ő a világot megrengető iszonyú összecsapásra.

Nem volt különösebben hősies világszemlélet, de Őfelsége kormánya ennyivel is bőven beérte. Nem kívántunk mást Spanyolországtól, minthogy maradjon semleges. Kereskedni akartunk vele. Azt akartuk, hogy kikötőit zárja el a német és az olasz tengeralattjárók elől. Nemcsak arra volt szükségünk, hogy Gibraltárt ne zaklassák, hanem hogy hajóink kiköthessenek Algecirasban, és hogy tovább bővíthessük légi támaszpontunkat a gibraltári sziklaszirtet a szárazfölddel összekötő földnyelven. Jelentős mértékben ettől függött, hogy el tudunk-e jutni a Földközi-tengerre. Mi sem lett volna egyszerűbb, mint hogy a spanyolok egy tucat nehézlöveget állítsanak fel vagy engedjenek felállítani az Algeciras mögötti hegyekben. Bármikor megtehették volna, és ezek a lövegek aztán bármely pillanatban tüzet nyithattak volna és használhatatlanná tehették volna tengerészeti és légi támaszpontunkat. A sziklaszirtre ismét hosszúra nyúló ostrom várt volna, de Gibraltár nem lett volna egyéb puszta sziklaszirtnél. Spanyolország kezében volt a kulcs, amellyel bármikor bezárhatta előttünk a Földközi-tenger kapuját; de ezt a kulcsot még a legsötétebb időkben sem használta ellenünk. Oly nagy volt a veszély, hogy csaknem két éven át állandóan több mint ötezer fős haderőt tartottunk a hajóinkon, hogy bármikor elfoglalhassuk a Kanári-szigeteket, hogy onnan a levegőben és a tengeren állandóan ellenőrizhessük a német tengeralattjárókat, valamint az Afrika körül Ausztráliába vezető tengeri útvonalakat, ha a spanyolok netán elzárnák előlünk a gibraltári kikötőt.

---

[1] Yencken 1944-ben repülőbalesetben vesztette életét. (A szerző jegyzete.)

Franco kormánya egy másik egyszerű módszerrel is súlyos csapást mérhetett volna ránk: ha megengedi Hitlernek, hogy csapatai átkeljenek a félszigeten, megostromolják és bevegyék Gibraltárt, miközben a spanyol hadsereg elfoglalja Marokkót és francia Észak-Afrikát. Ez a lehetőség súlyosan aggasztott bennünket a francia fegyverszünet után. [...]

Mint mindenki mást, a spanyol kormányt is megdöbbentette Franciaország villámgyors összeomlása, valamint Britannia várható veresége és pusztulása. Világszerte rengetegen kezdtek beletörődni az „új európai rend"-be, a „Herrenvolk" gondolatába és más hasonlókba. Franco tehát júniusban jelezte, hogy kész csatlakozni a győztesekhez, és kivenni részét a zsákmányból. Részint mohóságból, részint óvatosságból azt is közölte azonban, hogy Spanyolországnak számottevő igényei vannak. Ez idő tájt azonban Hitler úgy érezte, nincs szüksége szövetségesekre. Akárcsak Franco, ő is arra számított, hogy az ellenségeskedések néhány héten, sőt talán néhány napon belül véget érnek, és Anglia békét kér. Ezért aztán nem mutatott különösebb érdeklődést a Madridból érkező szolidaritási nyilatkozatok iránt.

Augusztusra megváltozott a helyzet. Világossá vált, hogy Britannia folytatja a harcot, és valószínűnek látszott, hogy a háború hosszú ideig tart. Amikor Britannia megvetéssel utasította vissza Hitler július 19-i „békeajánlatát", a Führer szövetségesek után nézett. És kihez fordult volna máshoz, mint a diktátorhoz, akinek egykor segítségére sietett, és aki nemrégiben ajánlotta fel, hogy társául szegődik? Csakhogy addigra ugyanezen okokból Franco is egészen másként látta már a dolgokat. Augusztus 8-án a madridi német nagykövet arról tájékoztatta Berlint, hogy a Caudillo[1] álláspontja nem változott ugyan, de bizonyos kívánságai volnának. Elsősorban is Spanyolországnak követeli Gibraltárt, francia Marokkót, Algéria egy részét és vele Oránt, továbbá ki akarja terjeszteni az afrikai spanyol gyarmatok határait. Megfelelő katonai és gazdasági segítségre is szüksége volna, mert Spanyolország alig nyolchavi gabonatartalékkal rendelkezik. Végül Franco úgy látta, hogy Spanyolországnak csak akkor szabad belépnie a háborúba, ha a németek partra szállnak Angliában, „nehogy túlságosan korán érje a háború, és így Spanyolország szempontjából elviselhetetlenül hosszúra nyúljon, ami bizonyos körülmények között a rendszer fennállását is veszélyeztetné". Franco egyúttal Mussolinit is értesítette a spanyol igényekről, és támogatást kért tőle. Augusztus 25-én kelt válaszában Mussolini nógatta a Caudillót, hogy „ne rekessze ki magát az európai történelemből". Hitlert kellemetlenül érintették a nagyszabású spanyol követelések, mert ismét bonyodalmakat okozhattak volna Vichyhez fűződő kapcsolatában. Ha elveszi Franciaországtól Oránt, csaknem biztos lehet benne, hogy Észak-Afrikában ellenséges érzelmű francia kormány alakul. Mérlegelnie kellett tehát a dolgot.

Közben teltek-múltak a napok. Szeptemberben kiderült, hogy Nagy-Britannia helytáll a légi háborúban. Európa-szerte nagy hatást keltett, hogy az amerikaiak ötven rombolót küldtek Angliának, és Spanyolország úgy érezte, hogy az Egyesült Államok egyre közelebb kerül a háborúhoz. Franco és spanyoljai tehát úgy döntöttek, hogy tovább emelik a tétet, egyre pontosabban határozzák meg követeléseiket, és nem hagynak kétséget felőle, hogy mielőtt cselekednének, meg kell állapodni a feltételekben. Utánpótlásra is igényt tartottak, elsősorban 380 mm-es tarackokra volt szükségük a Gibraltár közelében lévő spanyol ütegek számára. Közben aprópénzzel fizették ki a németeket. A spanyol újságok mind angolellenes szellemben írtak. A német ügynökök szabadon mozoghattak Madridban. Amikor a németek azzal vádolták Beigbeder spanyol külügyminisztert, hogy nem viseltetik kellő lelkesedéssel Németország iránt, Serrano Suñernek, a Falange[1] vezetőjének személyében különmegbízott utazott hivatalos látogatásra Berlinbe, hogy elsimítsa a dolgokat, és helyreállítsa a bajtársi viszonyt. Hitler hosszas szónoklatot tartott neki, és igyekezett kihasználni az Egyesült Államokkal szembeni spanyol előítéleteket. Azt mondta, hogy a háború országok harcából kontinensek küzdelmévé válhat: Amerika és Európa háborújává. A nyugat-afrikai partok mentén fekvő szigeteket meg kell szerezni. Még ugyanaznap Ribbentrop azt kérte, hadd kapjon Németország támaszpontot a Kanári-szigeteken. A németbarát és falangista Suñer erről még csak tárgyalni sem volt hajlandó, ellenben minduntalan hangoztatta, hogy Spanyolországnak korszerű fegyverekre, élelmiszerre és kőolajra van szüksége, továbbá azt követelte, hogy Franciaország rovására elégítsék ki hazájának területi igényét. Amíg ez meg nem történik, Spanyolország nem vállalkozhatik rá, hogy kívánsága szerint belépjen a háborúba.

---

[1] Vezér. (spanyolul)

Ribbentrop szeptember 19-én Rómába utazott, hogy tájékoztassa az olaszokat, és megvitassa velük a helyzetet. Mint mondta, a Führer úgy gondolja, hogy a britek magatartását „az elkeseredés diktálja, továbbá az, hogy teljesen képtelenek felfogni a realitásokat, illetve, hogy az oroszok és az amerikaiak hadba lépésében reménykednek". Mussolini megjegyezte, hogy „az Egyesült Államok lényegében máris Anglia oldalán áll". Elég bizonyíték rá, hogy eladott Angliának ötven rombolót. Azt javasolta, kössenek szövetséget Japánnal, hogy ezzel megbénítsák az amerikaiakat. „Nagyságára nézve az amerikai flotta erősnek tekinthető ugyan, valójában azonban műkedvelő szervezet, akárcsak a brit hadsereg. ... Már csak a jugoszláv és a görög kérdés marad hátra – folytatta a Duce. – Olaszország félmillió katonát állomásoztat a jugoszláv határon, a görög határon pedig kétszázezret. Görögország Olaszországnak ugyanaz, ami Norvégia volt Németországnak az áprilisi akció előtt. Görögország likvidálását nem halogathatjuk tovább, már csak azért sem, mert ha csapataink behatolnak Egyiptomba, az angol flotta nem maradhat Alexandriában, és a görög kikötőkben keres majd menedéket."

Ezután mindketten megállapították, hogy a legfőbb cél legyőzni Angliát. Már csak azt kellett eldönteni, hogyan. „Ha tavaszra nem ér véget a háború – mondta Mussolini –, akkor áthúzódik a jövő évre. Inkább ezt az utolsó lehetőséget tartjuk a valószínűnek.” Ezért szükségesnek látta, hogy a lehető leghatékonyabban játsszák ki a spanyol kártyát. Ribbentrop megállapította, hogy a Japánnal kötendő szövetség után újabb és megrendítő csapás lenne Angliára, ha Spanyolország hadat üzenne. Csakhogy Suñer nem jelölt meg határidőt.

---

[1] Falange Española (a. m. spanyol falanx), nacionalista, fasiszta spanyol politikai párt.

Ahogy fogyott a spanyolokban a lelkesedés, és ahogy egyre emelték a tétet, Hitler mind szükségesebbnek látta, hogy maga mellé állítsa őket. Jodl tábornok már augusztus 15-én rámutatott, hogy Angliát nemcsak invázióval lehet legyőzni, hanem a légi háború meghosszabbításával, a tengeralattjáró-háború fokozásával, Egyiptom és Gibraltár elfoglalásával. Hitler melegen támogatta a Gibraltár elleni támadás gondolatát. Csakhogy a spanyolok túlságosan magas árat szabtak, meg aztán szeptemberben neki már másvalami járt a fejében. Szeptember 27-én írták alá Berlinben Németország, Olaszország és Japán hármas szövetségét. És ezzel további távlatok nyíltak Hitler előtt.

A Führer ekkor elszánta magát, hogy személyes befolyását is latba veti. Október 4-én a Brenner-hágón találkozott Mussolinival. Szóba hozta, hogy milyen sokat követelnek a spanyolok, és hogy húzzák-halasztják a dolgot. Attól tartott, hogy ha megadná, amit Spanyolország kér, két kellemetlen következménnyel is számolnia kellene: az angolok elfoglalnák a Kanári-szigeteken fekvő spanyol támaszpontokat, az észak-afrikai francia gyarmatok pedig de Gaulle mozgalmához csatlakoznának. Következésképpen, mint Hitler vélte, a tengelyhatalmak rákényszerülnének, hogy kiterjesszék a hadműveleteiket. Másfelől viszont nem zárta ki azt a lehetőséget sem, hogy Európában a francia csapatok az ő oldalán harcoljanak Nagy-Britannia ellen. Mussolini hosszasan ecsetelte egyiptomi hódító terveit. Hitler különleges egységeket ajánlott fel ehhez a támadáshoz. Mussolini azonban úgy gondolta, nem lesz rájuk szükség, hacsak a hadjárat végső szakaszában nem. Az orosz kérdéssel kapcsolatban Hitler megjegyezte: „Sztálin éppoly bizalmatlan irántam, mint én őiránta.” Mindenesetre Molotovot éppen Berlinbe várták, és a Führer azt tekintette feladatának, hogy India ellen fordítsa az oroszok energiáját.

Október 23-án Hitler nem sajnálta a fáradságot, hogy személyesen látogasson el a francia–spanyol határon fekvő Hendaye-be, és ott találkozzék a spanyol diktátorral. A spanyolok aztán, ahelyett hogy megtiszteltetésnek vették volna a leereszkedő gesztust, ahogy később Hitler Mussolininak elmondta, olyan követelésekkel álltak elő, amelyek „semmiképpen sem álltak arányban erejükkel". Határkiigazításokat követeltek a Pireneusok mentén, igényt tartottak francia Katalóniára, erre a Spanyolországhoz történelmi szálakkal kötődő, de a Pireneusoktól északra fekvő francia területre, az Orántól a Blanco-fokig terjedő algériai területre és tulajdonképpen egész Marokkóra is. A tolmácsok útján folytatott tárgyalások kilenc órán át tartottak. Az eredmény egy homályos szövegű jegyzőkönyv és egy katonai konzultációkról szóló megállapodás volt. „Inkább kihúzatom három-négy fogamat - mondta később Firenzében Hitler Mussolininak -, semmint hogy ezt még egyszer végig kelljen szenvednem."[1]

Hendaye-ből hazafelé tartva a Führer a Tours melletti Montoire-ba rendelte Pétain marsallt. A találkozót előkészítő Laval két nappal korábban a helyszínen kereste fel Ribbentropot, és legnagyobb meglepetésére Hitlert is ott találta. Mind Hitler, mind Laval abban reménykedett, hogy Franciaország részt vesz Britannia leverésében. A marsall, munkatársainak többségével együtt, döbbenten fogadta a javaslatot. Laval azonban szónoki hangon ecsetelte a találkozó történelmi jelentőségét. Amikor megkérdezték tőle, hogy az ő ötlete volt-e a találkozó, vagy Hitleré, így válaszolt: „Minek nézik Hitlert? Azt hiszik, dajka kell neki? Az az ember önállóan gondolkodik. Találkozni akar a marsallal. Egyébként igen nagyra tartja. A két államfő párbeszéde történelmi esemény lesz. Mindenesetre egészen másfajta, mint egy villásreggeli Chequersben."[2] Pétain végül beleegyezett. Úgy gondolta, személyes tekintélye talán hat majd Hitlerre, és megerősíti benne azt a benyomást, hogy Franciaország nem zárkózik el az „együttműködéstől". Ha aztán Hitler majd biztonságban érzi magát nyugaton, talán gondolatai és csapatai egyaránt keletre fordulnak.

A találkozót október 24-én délután Hitler páncélvonatában tartották egy alagút mellett. „Örömmel rázok kezet egy olyan franciával - mondta a Führer -, aki nem felelős ezért a háborúért."

---

[1] Ciano: *Diplomatic Papers,* id. kiad. 402.

[2] H. du Moulin de Labarthète: *Le temps des illusions. Souvenirs. (Juillet 1940-Avril 1942).* Genf, 1946. 43-44.

Némi szégyenletes udvariaskodásnál több nemigen történt. A marsall sajnálkozásának adott hangot, amiért a háború előtt Franciaország és Németország között nem jött létre szoros kapcsolat. Talán még nem késő, tette hozzá. Hitler kijelentette, hogy a háborút Franciaország idézte elő, de vereséget szenvedett. Most azonban Anglia legyőzése a cél. Elfoglalják, vagy ha nem, romhalmazzá bombázzák, mielőtt még az Egyesült Államok használható segítséget nyújthatna neki. Németország mihamarabb be akarja fejezni a háborút, mert a háborúnál ráfizetésesebb üzlet nincs a világon. Egész Európa fizetné a költségeit, tehát egész Európának közösek az érdekei. Ezután megkérdezte, hogy mekkora segítséget hajlandó nyújtani Franciaország. Pétain elvben beleegyezett az együttműködésbe, de azzal érvelt, hogy nem tudja meghatározni, milyen mértékű legyen. A tárgyalásról készült *procès-verbal*[1] szerint „a Duce véleményét is tolmácsoló Führer hangot adott eltökéltségének, hogy Franciaország az új Európában elfoglalja az őt megillető helyet". A tengelyhatalmak és Franciaország érdekei egyaránt azt diktálják, hogy Anglia veresége mihamarabb beteljesüljön. Következésképp a francia kormány lehetőségeinek határai között támogatni fogja a tengelyhatalmak védelmi intézkedéseit. A részletekről a fegyverszüneti bizottság és a francia küldöttség állapodik meg majd. A tengelyhatalmak mindenesetre vállalni fogják, hogy az Angliával kötendő békeszerződés után Franciaország afrikai birtokai „lényegében egyenértékűek legyenek jelenlegi területeivel".

A német feljegyzések szerint Hitler csalódottan távozott Franciaországból. Még Laval is arra kérte, hogy ne sürgesse Franciaország hadba lépését Britannia ellen, amíg elő nem készítik a francia közvéleményt. Később Hitler „mocskos kis demokrata politikai kalandor"-nak titulálta Lavalt, Pétain marsallról ellenben kedvezőbben vélekedett. A marsall viszont Vichybe visszatérve állítólag ezt mondta: „Fél évig fog tartani, amíg megvitatjuk ezt a tervet, és újabb fél évig, amíg elfelejtjük." Ezt a gyalázatos alkudozást azonban mindmáig nem felejtették el Franciaországban. [...]

---

[1] Jegyzőkönyv. (franciául)

23 / Mussolini megtámadja Görögországot. 1940. október–november

Mussolininak a földközi-tengeri térségben elkövetett újabb gyalázatos gaztette, ha nem ért is egészen váratlanul bennünket, újabb zavarba ejtő gondokkal és messzemenő következményekkel járt, tovább súlyosbította tehát amúgy is zilált helyzetünket.

A Duce 1940. október 15-én hozta meg végleges döntését, hogy megtámadja Görögországot. Aznap reggel az olasz katonai vezetők tanácskozásra ültek össze a Palazzo Veneziában. Mussolini a következő szavakkal nyitotta meg az értekezletet:

Elhatároztam, hogy akcióba lépünk Görögország ellen, és értekezletünknek az a célja, hogy nagy vonalakban meghatározza az akció menetét. Először, fellépésünk tengeri és területi célokat egyaránt hivatott szolgálni. Területi céljaink három elemre épülnek: a teljes dél-albániai tengerpart…, a Jón-szigetek: Zante, Kefallinia, Korfu, továbbá Szaloniki megszállására. Ha ezt elérjük, a Földközi-tengeren teret nyerünk Angliával szemben. Másodszor, …megszálljuk egész Görögországot, hogy kikapcsoljuk a háborúból és biztosak legyünk benne, hogy minden körülmények között politikai-gazdasági hatókörünkben marad.
A feladat meghatározása után kitűztem az időpontot is, mégpedig október 26-ára, és véleményem szerint a cselekvés egy órával sem halasztható ennél későbbre. Az akciót hónapokon át tanulmányoztam, még mielőtt beléptünk volna a háborúba, sőt még a konfliktus kezdete előtt. … Hozzátehetem, hogy északon nem számítok bonyodalmakra. Jugoszláviának minden oka megvan rá, hogy nyugton maradjon. … Ami Törökországot illeti, ugyancsak kizárom mindenféle bonyodalom lehetőségét, kiváltképp mióta Németország megvetette a lábát Romániában, és mióta Bulgária megerősödött. Az utóbbi esetleg szerepet játszhat terveinkben, és meg is teszem a szükséges lépéseket, nehogy elmulasszam az egyedülálló alkalmat, hogy segíthetem macedóniai törekvéseit és azt a tervét, hogy tengeri kijárathoz jusson. …

Október 19-én Mussolini levélben értesítette Hitlert elhatározásáról. A Führer éppen hendaye-i és montoire-i útján tartózkodott. A levél szövege nem került nyilvánosságra, de a jelek szerint több ízben is akkor érkezett Hitler tartózkodási helyére, amikor a címzett már továbbutazott. Amikor végül megkapta, nyomban találkozót javasolt Mussolininak, hogy megvitassák az európai politikai helyzetet. A találkozót október 28-án tartották meg Firenzében. Aznap reggel támadták meg az olaszok Görögországot.

Úgy látszik, Hitler végül is nem akart vitába keveredni a görög kaland miatt. Udvariasan kijelentette, hogy Németország egyetért az olaszok görögországi fellépésével, és azután beszámolt a Francóval és Pétainnel folytatott tárgyalásairól. Nem lehet kétséges, hogy szövetségesének elhatározása nem volt ínyére. Néhány héttel később, november 20-án, miután az olasz támadás megfeneklett, a következő sorokat intézte Mussolinihoz: „Amikor arra kértem, fogadjon Firenzében, azzal a szándékkal keltem útra, hogy sikerül még a Görögország ellen kilátásba helyezett akció *előtt* kifejtenem nézeteimet. A tervekről csak nagy vonalakban értesültem." Lényegében azonban beletörődött szövetségesének döntésébe.

Október 28-án pirkadat előtt az athéni olasz követ ultimátumot nyújtott át Metaxasz tábornoknak, Görögország miniszterelnökének. Mussolini azt követelte, hogy Görögország nyissa meg egész területét az olasz csapatok előtt. Ezzel egy időben az Albániában állomásozó olasz csapatok számos ponton behatoltak Görögországba. A határ menti görög csapatokat korántsem érte felkészületlenül a támadás, és a kormány visszautasította az ultimátumot. Egyúttal emlékeztetett bennünket arra az 1939. április 13-i garanciára, amelyet Chamberlain adott. Ezért becsületünkkel kellett helytállnunk. A háborús kabinet tanácsára és saját szívére hallgatva Őfelsége az alábbi választ adta Görögország királyának: „Az Önök ügye a miénk is; harcba szállunk a közös ellenség ellen." Én pedig így válaszoltam Metaxasz tábornok felhívására: „Minden segítséget megadunk Önöknek, ami tőlünk telik. Szembeszállunk a közös ellenséggel, és osztozni fogunk a győzelemben."

[...]

A hadseregügyi miniszter november 8-án ért haza, és még aznap este, a szokásos légitámadás kezdete után felkeresett a picadillyi ideiglenes föld alatti szállásomon. Gondosan őrzött titkot hozott magával: arra gondoltam, bárcsak előbb értesültem volna róla. Mindenesetre nem történt semmi baj. Eden egy szűk körrel, többek között a vezérkari főnökökkel és Ismay tábornokkal meglehetős részletességgel ismertette Wavell és Wilson tábornokok támadási tervét. Mersza-Matrúhnál hosszú ideig és nagy alapossággal készültünk fel az olasz támadásra, most azonban úgy döntöttünk, hogy nem várunk tovább megerődített vonalaink mögött, amíg az olaszok támadnak. Ellenkezőleg, körülbelül egy hónap múlva mi indítunk támadást. A hadművelet a „Tájoló” *(Compass)* fedőnevet kapta.

A Graziani tábornagy parancsnoksága alatt álló több mint nyolcvanezer fős olasz hadsereg, miután behatolt Egyiptomba, nyolcvan kilométer hosszú frontszakasz mentén helyezkedett el, mégpedig szétszórtan, egymástól nagy távolságra lévő és ezért védelmi összeköttetésben nem álló megerődített táborokban, s ráadásul anélkül, hogy a csapatokat mélységben is tagolták volna. Az ellenség jobbszárnya Szofafiban állomásozott, a hozzá legközelebbi táborig, a nibeivaiig több mint harminc kilométeres rés volt. Úgy terveztük, hogy ezen a résen át törünk be az olasz vonalak mögé, ott a tengerpart felé fordulunk, megtámadjuk a nibeivai tábort, majd nyugatról kelet felé haladva, vagyis hátulról, a tumari táborokat is. Eközben a Szofafi és a tengerparti Meiktila környékén felállított táborokat kisebb erőkkel tartjuk sakkban. Ezzel a feladattal készültünk bevetni a 7. páncéloshadosztályt, az immár feltöltött 4. indiai hadosztályt és a 16. brit gyalogdandárt, valamint a mersza-matrúhi helyőrségből alakított köteléket. A vállalkozás nagy kockázattal járt, de egyben ragyogó sikerrel kecsegtetett. A kockázat abban állt, hogy legjobb csapatainkat kivétel nélkül az ellenséges hadállások kellős közepébe irányítjuk, ehhez két egymást követő éjszakán összesen több mint száz kilométert kell megtenniük a nyílt sivatagi terepen, és a két éjszaka közötti napon a levegőből fölfedezhetik és megtámadhatják őket. Ezenkívül gondosan ki kellett számítanunk az élelmiszert és az üzemanyagot is, és bármilyen időbeli tévedés is súlyos következményekkel járhatott.

A cél azonban megérte a kockázatot. Ha előőrseink Buk-Buknál vagy valahol a közelben elérik a tengerpartot, egy csapásra elvágják Graziani hadserege háromnegyedének utánpótlási vonalait. És lehetséges, hogy ha sikerül hátba támadnunk az olaszokat, a heves harcok nyomán végül rákényszerülnek, hogy tömegesen megadják magukat. Ha így történik, az olasz front visszavonhatatlanul összeomlik. A legjobb csapatok fogságba esnek vagy megsemmisülnek, és nem marad a helyszínen olyan haderő, amely képes volna ellenállni a további támadásoknak, vagy amely akár szervezett rendben visszavonulna Tripoliba a több száz kilométeres parti úton.

Ez volt hát a szörnyű titok, amelyet a tábornokok megtárgyaltak miniszterükkel, s amelyet nem akartak a távíróra bízni. Mindannyian el voltunk ragadtatva a tervtől. Úgy doromboltam, mint hat macska. Ezzel aztán igazán érdemes volt megpróbálkozni. Ott helyben elhatároztam, hogy ha a vezérkari főnökök és a háborús kabinet nem emelnek kifogást ellene, gyorsan jóváhagyom és minden szükséges támogatással megerősítem ezt a remek vállalkozást, sőt gondoskodom róla, hogy minden bajunk közepette is elsőbbséget élvezzen, és elsőként részesüljön oly szűkös erőforrásainkból.

A javaslatokat annak rendje és módja szerint a háborús kabinet elé terjesztettem. Készen álltam rá, hogy kifejtsem a tervet, vagy elmagyaráztassam egy szakértővel. Amikor azonban minisztertársaim megtudták, hogy a helyszínen tartózkodó katonai vezetők és a vezérkari főnökök tökéletesen egyetértenek velem és Edennel, kijelentették, hogy nem kívánják hallani a részleteket, mert minél kevesebbet tudnak róluk, annál jobb. A támadás általános tervét azonban szívből támogatták. A háborús kabinet számos jelentős döntés esetében választotta ezt a megoldást, s szükségesnek tartom megjegyezni, hogy követendő példa lehet ez, ha hasonló veszedelmek és nehézségek adódnának elő a jövőben.

Az olasz flotta mozdulatlan maradt ugyan, amikor elfoglaltuk Krétát, de Cunningham tengernagy már jó ideje várta, hogy amíg még az olasz hajók a tarantói központi támaszpontjukon tartózkodnak, immár megerősödött haditengerészeti légierejével lecsapjon rájuk. A támadást november 11-én hajtottuk végre, jól összehangolt hadműveletek egész sorozatának csúcspontjaként; előzőleg csapatokat szállítottunk Máltára, Alexandriába pedig további tengerészeti erősítést küldtünk, például a *Barham* csatahajót, két cirkálót és három rombolót. Taranto az olasz csizma sarkában van, Máltától ötszáz kilométernyire. Pompás kikötőjét felszerelték a korszerű támadás elleni védekezés minden eszközével. Újabban Máltára küldött nagy sebességű felderítőgépeinkkel fel tudtuk kutatni a zsákmányunkat. Azt terveztük, hogy repülőink két hullámban szállnak fel az *Illustrious* fedélzetéről, az első hullámban tizenkét, a másodikban kilenc gép indul Taranto fölé, tizenegy torpedókkal, a többi bombákkal vagy világítóbombákkal a fedélzetén.

A gépek nem sokkal sötétedés után hagyták el a Tarantótól mintegy kétszázötven kilométernyire horgonyzó *Illustrious* fedélzetét. A csata egy álló órán át tombolt, bombáink és torpedóink tűzbe borították az olasz hajókat, és nagy rombolást vittek véghez bennük. A tűzharc hevessége ellenére mindössze két repülőgépünket lőtték le. A többi épségben tért vissza az *Illustrious* fedélzetére.

Ez a csapás döntő fordulatot hozott a földközi-tengeri haditengerészeti erőviszonyokban. Légi felvételeink tanúsága szerint az olaszok három csatahajóját, köztük a vadonatúj *Littorió*-t torpedótalálat érte, találatot kapott egy cirkáló is, és alaposan megrongálódtak a dokkok. Az olasz hadiflotta fele legalább hat hónapra használhatatlanná vált, és a haditengerészeti légierő örömmel állapította meg, hogy sikerült e bátor vállalkozással kihasználnia a ritkán adódó alkalmat. Sajátos iróniája a sorsnak, hogy az olasz légierő ugyanazon a napon, Mussolini határozott kívánságára, Nagy-Britannia elleni bevetésben vett részt. Olasz bombázók mintegy hatvan vadászgép kíséretében szövetséges konvojokat próbáltak meg támadni az Atlanti-óceánon. Vadászgépeink megtámadták a köteléket, és nyolc bombázót, valamint öt vadászgépet lelőttek. Ez volt az olasz gépek első és egyben utolsó beavatkozása az angliai ügyekbe. A római kormány alighanem nagyobb hasznukat vette volna, ha a tarantói flotta védelmében veti be őket.

[...]

Az Albániából Görögország ellen indított támadás újabb súlyos kudarcot hozott Mussolininak. Az első rohamot visszaverték a görögök, súlyos veszteségeket okozva, és nyomban ellentámadást indítottak. Az északi (macedóniai) szakaszon a görögök behatoltak Albániába, és november 22-én elfoglalták Koricát. A középső frontszakaszon, az északi Pindoszban megsemmisítettek egy olasz hegyivadász-hadosztályt. A part menti sávban az olaszoknak kezdetben sikerült mélyen behatolniuk Görögországba, de aztán sietve visszavonultak a Kalamasz folyótól. A Papagosz tábornok parancsnoksága alatt álló görög hadsereg rátermettebbnek bizonyult a hegyi hadviselésben, az ellenség kicselezésében és átkarolásában. Az év végére sikerült a front teljes szélességében ötven kilométerrel az albán határ mögé visszavetnie az olaszokat. Tizenhat görög hadosztály több hónapon át huszonhét olasz hadosztályt kötött le Albániában. A görögök remek ellenállása a többi balkáni ország önbizalmát is növelte, Mussolini tekintélye pedig alaposan megcsappant.

[...]

A fegyverropogás és a háború robaja közepette egy egészen másfajta, de ugyancsak sorsfordító esemény vonta magára figyelmünket. November 5-én zajlott le az elnökválasztás az Egyesült Államokban. Ez a négyévenként tartott vetélkedés mindig heves küzdelemmel jár, s ezúttal a két nagy párt elkeseredett harcot vívott belpolitikai ügyekben, de a republikánus és a demokrata vezetők egyaránt szem előtt tartották a legfőbb ügyet. November 2-án Clevelandben Roosevelt így beszélt: „Minden lehetséges anyagi segítséget megadunk azoknak az országoknak, amelyek továbbra is ellenállnak az agressziónak az Atlanti- és a Csendes-óceán túlpartján." Ellenfele, Wendell Willkie ugyanaznap a Madison Square Gardenben kijelentette: „Mindannyian, akár republikánusok vagyunk, akár demokraták, akár függetlenek, hiszünk benne, hogy segítséget kell nyújtanunk a hős brit népnek. Rendelkezésére kell bocsátanunk ipari termékeinket."

Ez a fennkölt hazafiság egyszerre szolgálta Amerika biztonságát és a mi fennmaradásunkat. Mélységes aggodalommal vártam a választás eredményét. Nincs az az újdonsült elnök, aki tudásban és tapasztaltságban felvehette volna a versenyt Franklin Roosevelttel. Vezetői rátermettségben sem volt hozzá hasonló. Hosszú idő óta gondosan munkálkodtam személyes kapcsolatunk erősítésén, és immár olyan bizalom és barátság jött létre köztünk, amely minden megfontolásomban döntő szerepet játszott. Úgy éreztem, rettenetes volna, ha ez a lassanként kiépített bajtársi viszony megszakadna, ha megszakadna üzenetváltásaink folyamatossága, s ha más gondolkodású és más természetű elnökkel elölről kellene kezdenem mindent. Ekkora feszültséget Dunkerque óta nem éreztem. Leírhatatlan megkönnyebbüléssel vettem tehát hírül, hogy Roosevelt elnököt újraválasztották.

[...]

Eddig az amerikai hadseregtől, haditengerészettől és légierőtől függetlenül, jóllehet mindig velük egyeztetve, rendeltük meg az Egyesült Államokból a szükséges hadianyagot. Olyan sok mindenre volt azonban szükségünk, és egyre növekvő mértékben, hogy nemegyszer átfedték egymást a rendelések, s ezért az alsóbb szinteken a teljes jóakarat ellenére is súrlódások keletkezhettek. „A ránk váró hatalmas feladattal – írja Stettinius – csak úgy birkózhatunk meg, ha egységes kormánypolitikának rendelünk alá minden hadianyag-beszerzést."[1] Ezek szerint az Egyesült Államok kormányának rá kellett szánnia magát, hogy kezébe vegye a hadianyag-rendeléseket. Újraválasztása után három nappal az Elnök nyilvánosan bejelentette, hogy ezentúl milyen eljárás szerint osztják el az amerikai hadiipar termékeit. Közölte, hogy a futószalagról lekerülő fegyvereket nagyjából fele-fele arányban osztják el az amerikai haderő, illetve a brit és a kanadai között. Az elosztási tanács még aznap jóváhagyta azt a kérésünket, hogy a kormány rendeljen meg további tizenkétezer repülőgépet azon a tizenegyezren kívül, amelyre már ígéretünk volt. Már csak az volt a kérdés, hogyan fogunk mindezért fizetni.

[...] A háború előtt az Egyesült Államok magatartását a semlegességi törvény szabta meg, amelynek értelmében az elnöknek 1939. szeptember 3-án meg kellett tiltania, hogy fegyvert szállítsanak a hadviselő országoknak. Tíz nappal később rendkívüli ülésre hívta össze a kongresszust, és azt kérte, hogy oldja fel ezt a tilalmat, amely a pártatlanság látszatával valójában megfosztaná Nagy-Britanniát és Franciaországot mindazoktól az előnyöktől, amelyek lőszer- és fegyverutánpótlás dolgában együtt járnak a tengeri uralommal. De csak 1939. november végén, többhetes vita és heves összetűzések után, vonták vissza a semlegességi törvényt, és fogadták el helyette a „Fizess és vidd!" elvét. Az Egyesült Államok ezzel látszólag megőrizte szigorú semlegességét, minthogy az amerikaiak az új szabály értelmében nemcsak a szövetségeseknek, hanem Németországnak is szállíthattak volna fegyvert. Csakhogy tengeri hatalmunk meghiúsította volna a német szállításokat, Nagy-Britannia és Franciaország viszont szabadon „vihette" a fegyvereket, amíg tudott „fizetni". Az új törvény hatályba lépése után három nappal munkához látott a brit beszerzési bizottság, amelyet a rendkívül tehetséges Arthur Purvis vezetett.

A háború kezdetén Nagy-Britanniának körülbelül négy és fél milliárd dollár valutatartaléka volt pénzben, aranyban és dollárra átváltható amerikai beruházásokban. A rendelkezésre álló pénzügyi forrásokat egyetlen úton növelhettük: a brit birodalomban, elsősorban természetesen Dél-Afrikában kitermelt arannyal és az Egyesült Államokba szállított áruk, mindenekelőtt a whisky és más luxuscikkek, finom textíliák és kerámia mennyiségének növelésével. Ezen a réven a háború első tizenhat hónapjában további kétmilliárd dollárra tettünk szert. A „csalóka háború” idején két malomkő között őrlődtünk: minél több hadianyagot szerettünk volna rendelni Amerikából, annál jobban féltünk tőle, hogy dollárforrásaink elapadnak. Chamberlain miniszterelnöksége idején Sir John Simon pénzügyminiszter minduntalan panaszkodott, hogy milyen gyászosan állunk a dollártartalékainkkal, és intett a takarékosságra. Többé-kevésbé belenyugodtunk, hogy szigorúan korlátoznunk kell vásárlásainkat. Ahogy Purvis mondta egyszer Stettiniusnak, úgy jártunk el, „mintha lakatlan szigetre vetődtünk volna, és csekélyke élelmiszerkészletünket beláthatatlan időre kellene beosztanunk”.[1]

---

[1] Stettinius, *i. m.* 62.

Ez többek között abban nyilvánult meg, hogy bonyolult rendelkezések segítségével igyekeztünk kiegészíteni pénzforrásainkat. Békeidőben nem korlátoztuk sem a behozatalt, sem a fizetés módját. Amikor aztán kitört a háború, külön gépezetet kellett létrehoznunk, hogy mozgósítsuk a magánkézben lévő arany- és valutatartalékokat, valamint más hasonló forrásokat. Megakadályoztuk, hogy egyesek önző számításból biztonságosabbnak tartott külországokban helyezzék el javaikat, továbbá elejét vettük a pazarló behozatalnak és egyéb valutakiadásoknak. De nemcsak arról kellett gondoskodnunk, hogy ne pazaroljuk el a pénzünket, hanem arról is, hogy a külföldiek továbbra is elfogadják. A fontövezet országai mellettünk álltak: ugyanazt a valutapolitikát vezették be, mint mi, és készségesen elfogadták a fontot fizetőeszköznek és tartalék valutának. Más országokkal külön megállapodásban rögzítettük, hogy font sterlingben fizetünk árujukért, ők a fontövezetben bárhol vásárolhatnak érte, azt az összeget pedig, amelyre egyelőre nincs szükségük, tartalékolják, és továbbra is a hivatalos átváltási árfolyamon számolnak el velünk. Először Argentínával és Svédországgal kötöttünk ilyen megállapodást, később azonban számos más európai és dél-amerikai állammal is. Mindezek az intézkedések 1940 tavasza után álltak össze egységes rendszerré, s nagy megelégedésünkre szolgált – a fontnak pedig nagy dicsőségére –, hogy ekkora nehézségek közepette is sikerült ilyen kedvező feltételeket kialkudnunk és fenntartanunk. Így aztán a világ legnagyobb részével továbbra is font sterlingben kereskedhettünk, értékes aranytartalékunkat és dollárjainkat pedig nagyrészt a létfontosságú amerikai árukra költhettük. [...]

---

[1] Stettinius, *i. m.* 60.

1940 novemberéig minden átvett áru ellenértékét kifizettük. Addigra háromszázharmincötmillió dollár értékben adtunk el amerikai részvényeket: a brit tulajdonosokat fontban kártalanítottuk. Több mint négy és fél milliárd dollárt fizettünk ki készpénzben, és csak kétmilliárdunk maradt, ennek is a legnagyobb része olyan beruházásokban, amelyeket nem tehettünk pénzzé egyik napról a másikra. Világos volt, hogy ez így nem mehet tovább. Ha arany- és valutatartalékaink elfogynak, a megrendelt áruk felét sem tudjuk kifizetni, holott még tízszer annyira volt szükségünk, hogy megvívhassuk a háborút. Valamennyit kézben is kellett tartanunk, hogy fedezni tudjuk mindennapi szükségleteinket.

Lothian bízott benne, hogy az Elnök és tanácsadói csakugyan igyekeznek megtalálni a módját, hogyan legyenek a segítségünkre. Most, hogy az elnökválasztás lezajlott, eljött az ideje, hogy cselekedjenek. A pénzügyminisztérium képviselője, Sir Frederick Phillips Washingtonban szakadatlanul tárgyalt Morgenthauval a megoldásról. A nagykövet sürgette, hogy részletes üzenetben fejtsem ki helyzetünket az Elnöknek. A vele folytatott megbeszélés alapján egy vasárnapon Ditchleyben meg is fogalmaztam egy személyes levelet Rooseveltnek. November 16-án a következő táviratot küldtem Washingtonba: „Igen hosszú levelet írok Önnek az 1941-es kilátásokról. Lothian lord néhány nap múlva átadja." Minthogy azonban a levelet többször is ellenőriztetni kellett a vezérkari főnökkel és a pénzügyminisztériummal, továbbá el kellett fogadtatni a háborús kabinettel, nem készült el a végleges szöveg addigra, mire Lothian visszatért Washingtonba. November 26-án ezt üzentem neki: „Még mindig küszködöm az Elnökhöz írt levéllel, de remélem, néhány napon belül megtáviratozhatom." A végleges szöveg a december 8-i dátumot viselte, és nyomban továbbítottuk az Elnöknek. Minthogy olyan képet fest a helyzetről, amely a londoni érintettek egységes véleményét tükrözi, s mivel jelentős szerepet játszott sorsunk későbbi alakulásában, érdemes tanulmányozni.

Downing street 10., Whitehall

Kedves Elnök Úr! *1940. december 8.*

1/ Közeledik az év vége, és úgy érzem, elvárja tőlem, hogy Ön elé tárjam, mit várunk az 1941-es esztendőtől. Jó szívvel és bizakodón látok hozzá, mert úgy érzem, az amerikai polgárok nagy többsége hangot adott annak a meggyőződésének, hogy az Egyesült Államok biztonsága, a brit és az amerikai demokrácia jövője és az a civilizáció, amelyért síkraszállunk, összefonódik a brit nemzetközösség fennmaradásával és függetlenségével. Csak ez az utóbbi szavatolhatja, hogy az Atlanti- és az Indiai-óceán ellenőrzéséhez nélkülözhetetlen haditengerészeti támaszpontok hű és baráti kézben maradjanak. Országaink biztonságához és kereskedelmi útvonalainak fenntartásához nélkülözhetetlen, hogy a Csendes-óceán az Egyesült Államok haditengerészetének, az Atlanti-óceán pedig a brit flottának az ellenőrzése alatt maradjon, s egyúttal ez a legbiztosabb módja annak, hogy a háború ne érhesse el az Egyesült Államok partjait.

2/ Van a dolognak egy másik oldala is. Három-négy évig tart, amíg egy modern állam háborús vágányokra állítja át iparát. Ez a folyamat akkor ér tetőpontjára, amikor mindazt az ipari kapacitást, amely a polgári szükségletek kielégítéséhez még nélkülözhető, haditermelésre állítják át. Németországban ez már 1939 végére megvalósult. A brit birodalom még csak a második év felénél tart. Azt hiszem, az Egyesült Államok még hátrább tart a felkészülésben. Sőt úgy értesültem, hogy hatalmas haditengerészeti, katonai és légvédelmi fejlesztési programok kezdődtek meg az Egyesült Államokban, s ezek megvalósításához legalább két évre van szükség. Közös érdekeink szolgálatában és önnön fennmaradásunk érdekében is kötelességünk, hogy tartsuk a frontot és szembeszálljunk a náci Németországgal, amíg az Egyesült Államok fel nem készül a háborúra. Az is lehet, hogy a győzelemhez nem lesz szükség két évre, de ennek reményében sincs jogunk lemondani róla, hogy mindent megtegyünk, ami emberileg lehetséges. Ezért tisztelettel jóindulatú és szíves figyelmébe ajánlom azt a megállapítást, hogy a brit birodalom és az Egyesült Államok között szoros érdekazonosság van, amíg a mai helyzet fennáll. Ezen az alapon bátorkodom Önhöz fordulni.

3/ A háború eddigi és várható alakulását tekintve nem tarthatjuk képesnek magunkat rá, hogy olyan hadszíntéren szálljunk szembe Németországgal, ahol az ellenség bevethetné hatalmas haderejét.

Haditengerészetünk és légierőnk ütőképessége azonban lehetővé teszi, hogy felvegyük a harcot a németekkel azokban a körzetekben, ahol aránylag kisebb erők vethetők csak be. Mindent meg kell tennünk, hogy a németek ne terjeszthessék ki uralmukat Európáról Afrikára és Dél-Ázsiára. Ezenkívül szigetünkön elegendő katonaságot kell állandóan készenlétben tartanunk, hogy meghiúsíthassuk az ellenség partraszállását. Mint tudja, erre a célra ötven-hatvan hadosztályt igyekszünk mihamarabb csatasorba állítani. Nagy létszámú amerikai expedíciós hadseregre akkor sem tartanánk igényt, ha az Egyesült Államok nemcsak barátunk és nélkülözhetetlen partnerünk volna, hanem szövetségesünk is. Nem emberanyagban, hanem hajókban szűkölködünk elsősorban, és nagyobb szükségünk van hadianyag-szállításra és -utánpótlásra, mint nagyszámú katonaság tengeri szállítására.

4/ Az 1940-es év első fele nagy szerencsétlenséget hozott a szövetségesekre és Európára. Az elmúlt egy hónap során Nagy-Britannia határozottan és talán váratlanul megerősödött: igaz, hogy magunkra maradtunk a harcban, de felbecsülhetetlen segítséget kaptunk hadianyagban és rombolókban a tengerentúli nagy köztársaságtól, ahol Önt harmadízben is államfővé választották.

5 / Egyelőre igen csekély annak a veszélye, hogy Nagy-Britanniát egyetlen gyors, ellenállhatatlan csapással földre teríti az ellenség. Ehelyett új, lassan érlelődő, kevésbé hirtelen, kevésbé látványos, de nem kevésbé halálos veszéllyel kell szembenéznünk. Azzal, hogy egyre gyorsabban fogy a rendelkezésünkre álló hajótér. Nem pusztulunk bele, ha az ellenség válogatás nélküli légitámadásokkal lerombolja otthonainkat és tömeges mészárlást visz véghez a polgári lakosság körében. Reméljük, hogy tudományos felkészültségünk fejlődésével egyre hatásosabban tudunk védekezni, és ahogy légierőnk ütőképessége megközelíti az ellenségét, reméljük, hogy a német katonai célpontok elleni támadásokkal minden bombázásért meg tudunk fizetni. 1941-ben a tengeren dől el minden. Ha nem leszünk rá képesek, hogy ellássuk szigetünket élelemmel, hogy kikötőinkbe szállítsuk a szükséges hadfelszerelést, ha nem tudjuk elszállítani seregeinket azokra a hadszínterekre, ahol szembe kell szállnunk Hitlerrel és szövetségesével, Mussolinival, ha nem leszünk képesek ellátni ott-tartózkodó seregeinket a szükséges utánpótlással, abban a tudatban, hogy ez a lehetőségünk mindaddig fennmarad, amíg meg nem törjük az európai diktátorok akaratát, akkor lehet, *hogy kidőlünk a sorból, még mielőtt az Egyesült Államok befejezhetné a katonai előkészületeket. 1941-ben tehát az egész háború kimenetele azon fog múlni, hogy miként alakul a rendelkezésünkre álló hajótér, és hogy fenn tudjuk-e tartani szállítási útvonalainkat a tengereken, elsősorban az Atlanti-óceánon. Ha viszont korlátlan ideig képesek leszünk rá, hogy megfelelő szállítókapacitást tartsunk fenn a sós vizeken, akkor nagyon is lehetséges, hogy a német területek feletti légi fölény megszerzése révén és a német lakosságnak, valamint a náci uralom alatt sínylődő népeknek növekvő felháborodását is kihasználva, dicsőséggel véget tudunk vetni a civilizáció pusztulásával fenyegető mai gyötrelmeknek.*

Csak ne becsüljük le a feladat nagyságát!

6 / Hajóveszteségeink (az elmúlt néhány hónap számadatait a mellékletben ismertetem) olyan nagy méreteket öltenek, hogy már-már az elmúlt háború legsötétebb évére emlékeztetnek. A november 3-ával végződő héten 420 300 tonnányi hajóteret veszítettünk. Becslésünk szerint évente negyvenhárommillió tonnát kell importálnunk, hogy erőnket a legmagasabb szinten kifejthessük. A szeptemberi behozatal egy évre kivetítve csak harminchétmillió tonnának felelt meg, az októberi harmincnyolcmilliónak. Ha a csökkenés ilyen ütemben folytatódik, az végzetes következményekkel jár, hacsak nem számíthatnánk idejében összehasonlíthatatlanul nagyobb utánpótlásra, mint amekkorát ma remélhetünk. Megteszünk ugyan mindent, amire képesek vagyunk, hogy új módszerekkel próbáljunk enyhíteni a helyzeten, de ebben a háborúban természetesen sokkal nehezebb korlátozni a veszteségeket, mint az előzőben. Nem számíthatunk a francia, az olasz és a japán flotta segítségére, s mindenekelőtt nem számíthatunk az Egyesült Államok flottájára, pedig segítsége létfontosságúnak bizonyult az előző háború legnehezebb éveiben. Franciaország északi és nyugati partvidékén minden kikötő az ellenség kezében van. Ezekben a kikötőkben és a francia part közelében fekvő szigeteken egyre több tengeralattjárót, hidroplánt és harci repülőgépet állomásoztatnak. Írország nem engedi meg, hogy őrjáratot tartó repülőgépeink és hajóink igénybe vegyék kikötőit és területét. A brit szigetekhez ma gyakorlatilag egyetlen tengeri út vezet, az Atlanti-óceán északi részén, s ezt az utat az ellenség egyre nagyobb erők összpontosításával támadja, tengeralattjárói és távolsági bombázói egyre messzebb merészkednek rajta. Ráadásul néhány hónap óta az Atlanti- és az Indiai-óceá-

non a kereskedelmi hajókat is támadások érik. Újabban nagy erejű hadihajó-támadással is számolnunk kell. Elfogó és kísérő hajókra egyaránt szükségünk van. Akármilyen nagyok is tartalékaink és előkészületeink, mégsem elégségesek.

7 / A következő hat-hét hónapban csatahajófölényünk a hazai vizeken a szükséges szint alá fog süllyedni. Januárra bizonyosan szolgálatba áll a Bismarck és a Tirpitz. A mi részünkről a King George V már készen áll, és reméljük, hogy januárra a Prince of Wales is elkészül. Ezek a korszerű hajók természetesen sokkal jobb páncélzatúak, és kivált légitámadással szemben sokkal ellenállóbbak, mint a Rodney-hoz és a Nelson-hoz hasonló, húsz éve tervezett hajók. Nemrégiben egy atlanti-óceáni konvoj mellé kellett beosztanunk a Rodney-t, márpedig ha ilyen kevés a hajónk, akkor egyetlen akna vagy egyetlen torpedó is döntő változást eredményezhet az erőviszonyokban. Júniusban valamelyest fellélegezhetünk majd, mert akkorra készül el a Duke of York, és 1941 végére, amikor az Anson is csatasorba áll, még jobb helyzetben leszünk. De a két első osztályú és korszerű harmincötezer tonnás,[1] *380 mm-es lövegekkel felszerelt német csatahajó miatt akkora erőket kell összpontosítanunk, mint ebben a háborúban eddig még soha.*

8/ Reméljük, hogy az olaszok két Littorió-ja egy időre harcképtelen marad, de különben sem olyan veszedelmesek, mint ha német legénységre bíznák őket. De ez a lehetőség sincs kizárva! [...]

9 / De van egy másik veszélyes terület is. Elképzelhető, hogy a vichyi kormány vagy egyszerűen csatlakozik a Hitler-féle új európai rendhez, vagy valamilyen manőver segítségével talál rá módot, hogy flottájának igen tekintélyes sértetlen részét a tengelyhatalmak rendelkezésére bocsássa. Például úgy, hogy támadást intéz a szabad Franciaországhoz tartozó gyarmatok ellen, és így közbelépésre kényszerít bennünket. Ha a francia hajóhad a tengelyhez csatlakozna, Nyugat-Afrika azonnal ez utóbbi ellenőrzése alá kerülne, a lehető legsúlyosabb következményekkel az atlanti-óceáni északi és déli térségek tengeri összeköttetésére, továbbá a Dakarba és természetesen a Dél-Amerikába vezető útvonalakra nézve is.

10 / A veszély harmadik forrása a Távol-Kelet. Világosnak látszik, hogy Japán Indokínán át Saigon és más tengeri és légi támaszpon-

---

[1] A *Bismarck* maximális vízkiszorítása 50 900 tonna volt, a *Tirpitz*-é még ennél is nagyobb.

tok felé nyomul előre, s így közelebb kerül Szingapúrhoz és holland Kelet-Indiához. Értesüléseim szerint a japánok öt erős hadosztályt készítenek fel tengerentúli expedíciós feladatokra. Pillanatnyilag nem rendelkezünk olyan erőkkel a Távol-Keleten, amelyek képesek volnának elhárítani ezt a veszélyt.

11 / Ezekkel a veszedelmekkel számot vetve meg kell próbálnunk arra felhasználni az 1941-es évet, hogy a bombázások ellenére is növekvő hazai termelés és tengeri szállítások révén olyan fegyverutánpótlásra tegyünk szert, elsősorban légierőben, amely megalapozhatja a győzelmet. Hogy milyen nehéz és milyen hatalmas ez a feladat, azt bőségesen bizonyítják a fentebb felsorolt tények, amiket még sok mással is megtoldhatnék. Mégis úgy érzem, jogom, sőt kötelességem Ön elé tárni, hogy milyen úton nyújthatna az Egyesült Államok felbecsülhetetlen és döntő jelentőségű segítséget több szempontból közös ügyünknek.

12 / Mindenekelőtt meg kell állítanunk vagy csökkentenünk kell a hajótérveszteségeket az Atlanti-óceánon. Ezt a célt szolgálná, ha növelnénk a támadásokkal szembeszálló tengerészeti erőket és a rendelkezésünkre álló kereskedelmi hajók számát. Az első cél elérésére a következő megoldások kínálkoznak:

a/ Az Egyesült Államok leszögezhetné, hogy ragaszkodik a törvénytelen és barbár tengeri hadviselés tilalmához, amelyet az előző nagy háború után hozott határozatok mondtak ki, s amelyet 1935-ben Németország is önként elfogadott. Ennek értelmében az Egyesült Államok hajói szabadon kereskedhetnének minden olyan országgal, amely ellen nem mondtak ki törvényes blokádot.

b/ Véleményem szerint a következő lépés az volna, hogy az Egyesült Államok lássa el e törvényes kereskedelmet fegyveres védelemmel, vagyis csatahajókból, cirkálókból, rombolókból és repülőgépekből álló kísérettel. A hajók védelmét igen nagy mértékben fokozná, ha az Egyesült Államoknak sikerülne a háború idejére írországi támaszpontokat szereznie. […]

c/ Ha ez nem valósul meg, az atlanti közlekedési útvonalak fenntartásához nélkülözhetetlen, hogy ajándékba, kölcsönbe vagy más úton megkapjuk az Atlanti-óceánon tartózkodó amerikai hadihajókat, mindenekelőtt a rombolókat. […]

d/ Szükségünk volna továbbá az Egyesült Államok közbenjárására és kormányának minden befolyására, hogy Írország déli és *nyugati partjai mentén hajórajaink kikötőhöz és parti szolgáltatásokhoz jussanak. Még fontosabb, hogy az Atlanti-óceán fölött harcoló repülőgépeink támaszpontokat vehessenek igénybe Írországban. Ha amerikai érdeknek nyilvánítanák, hogy Nagy-Britannia folytatni tudja az ellenállást, és folytatódhassék a brit rendelésre gyártott jelentős tömegű fegyverzet átszállítása az óceánon, akkor az amerikai írek talán hajlandók lesznek megértetni Írország kormányával, milyen veszélybe sodorja mai politikájával az Egyesült Államokat.*

Őfelsége kormánya természetesen a kellő időben megtenne minden tőle telhetőt, hogy megvédje Írországot, ha az ír kormány magatartása felidézné a német támadás veszélyét. Nem kényszeríthetjük Észak-Írország népét arra, hogy akarata ellenére kiváljék az Egyesült Királyságból és Dél-Írországgal egyesüljön. Bizonyos vagyok azonban benne, hogy ha Írország kormánya a mai válságban szolidárisnak mutatkoznék az angolszász demokráciákkal, létre lehetne hozni Írország egyesített védelmi tanácsát, és ez a folyamat a háború után valamilyen formában elvezetne az egész sziget egyesüléséhez.

13 / A fentebb javasolt intézkedések azt a célt szolgálnák, hogy elfogadható méretűre csökkentsük mai súlyos tengeri veszteséginket. Ezenkívül elengedhetetlen, hogy gyors ütemben bővítsük a kereskedelmi hajóparkot, mert enélkül nem gondoskodhatunk Nagy-Britannia ellátásáról és arról, hogy hazánk teljes erővel folytathassa a hadviselést. Iparunk legfeljebb egy és negyed millió tonnányi hajóteret képes vízre bocsátani évente, márpedig ennél jóval többre van szükség. A konvojrendszer, a kitérők, a kerülők, a szállítási útvonalak hosszúsága, valamint nyugati kikötőink zsúfoltsága miatt meglévő hajóterünknek is mindössze kétharmadát tudjuk kihasználni. A végső győzelemhez legalább további hárommillió tonnányi évi hajóépítő kapacitásra lesz szükségünk. Ezt az igényünket csakis az Egyesült Államok tudja kielégíteni. [...]

14 / Ezenkívül az Államok ipari kapacitását szeretnénk igénybe venni arra is, hogy túlléphessünk a hazai harci repülőgépgyártás korlátain. Ha nem kapunk Amerikától nagymértékű erősítést, nem leszünk képesek határozott légi fölénybe kerülni, márpedig ettől függ, hogy sikerül-e megrendítenünk és felszámolnunk a németek európai uralmát. Magunk is dolgozunk egy fejlesztési programon, amelynek eredményeképpen 1942 tavaszára hétezer első osztályú *repülőgéppel rendelkezünk majd. De nem lehet vitás, hogy ez a program nem hozza meg azt a döntő fölényt, amely szélesre tárhatná a kaput a győzelem előtt. A döntő fölényhez nyilvánvalóan arra van szükség, hogy az Egyesült Államok a lehető legnagyobb számú repülőgépet gyártsa és szállítsa nekünk. Nagyon reméljük, hogy az állandó bombatámadások tüzében is sikerül javarészt megvalósítanunk a hazai repülőgépprogramot. Ez azonban még a jelenleg számításba jövő amerikai gyártmányú repülőgépekkel együtt sem lehet elegendő. Hadd kérjem meg tehát, Elnök úr, vegye fontolóra, hogy közös számlánk terhére nyomban megrendel további havi kétezer harci repülőgépet. Úgy gondolom, jó volna, hogy minél több nehézbombázó legyen közöttük, mert mindenekelőtt ez a fegyver alkalmas rá, hogy megingassa a német hadigépezet alapjait. Tisztában vagyok vele, milyen óriási feladat elé állítaná ez az Egyesült Államok iparát. Nagy szükségünkben azonban bizalommal fordulunk a világ legtalálékonyabb és legügyesebb műszaki szakembereihez. Tudjuk, hogy példa nélkül álló erőfeszítést kérünk Önöktől, de hiszünk benne, hogy megvalósítható.*

15 / Csapataink szükségleteiről is tájékoztattuk Önt. Ami a hadianyagot illeti, az ellenséges bombatámadások ellenére gyorsan javul a helyzet. Felbecsülhetetlen és állandó segítséget kapunk Önöktől szerszámgépekben és átengedett raktárkészletekben egyaránt, enélkül nem is lehetne rá reményünk, hogy 1941-ben legalább ötven hadosztályt szereljünk fel. Hálás vagyok a lényegében máris megvalósult intézkedésekért, valamint azért, hogy elláthatjuk hadseregünket a tervezett felszereléssel, és az 1942-es hadjáratra további tíz hadosztályt szerelhetünk fel amerikai gyártmányú fegyverekkel. Ha majd a diktátorok hatalma csökkenni kezd, nem egy ország fog fegyvert kérni, hogy visszaszerezze függetlenségét, és ebben csakis az Egyesült Államok iparára számíthat. Kötelességemnek tartom tehát sürgetni, hogy az amerikai termelőkapacitás lehető legnagyobb részét állítsák át kézifegyverek, lövegek és harckocsik termelésére.

16 / Most dolgozom rajta, hogy összeállítsak egy átfogó programot, amelyből kiderül, milyen hadifelszerelést szeretnénk kapni Önöktől. […]

17 / Végül hadd térjek rá a pénzügyekre. Minél gyorsabban és minél nagyobb bőségben tudja az Egyesült Államok kielégíteni hadianyag- és hajóigényünket, annál hamarabb merülnek ki dollárhite-

leink. Mint Ön is tudja, máris alaposan leapasztotta őket, amit eddig ki kellett fizetnünk. Sőt, mint tudja, eddigi és folyamatban lévő rendeléseink, beleértve az Egyesült Államokban létesítendő hadianyaggyáraknak már megállapított vagy esedékes költségeit, a maradék brit valutatartalék többszörösét teszik ki. Közel az idő, amikor nem tudunk többé készpénzzel fizetni a hajókért és más áruszállításokért. Minden tőlünk telhetőt megteszünk, nem sajnálunk semmi erőfeszítést, hogy pénzre váltsuk át befektetéseinket, de Ön bizonyára egyetért velem abban, hogy elvi okokból helytelen, gyakorlati szempontból pedig hátrányos volna, ha a küzdelem tetőpontján Nagy-Britanniát megfosztanák minden pénzzé tehető tartalékától, hogy aztán, ha majd eljön a nagy véráldozattal kivívott győzelem, megmenekül a civilizáció, az Egyesült Államok pedig időt nyer, hogy felkészüljön minden lehetőségre, nekünk kifosztva kelljen szembenéznünk a jövővel. Országaink erkölcsi és gazdasági érdekei nem ezt diktálják. Ha így alakulnának a dolgok, a háború után képtelenek volnánk jóval többet vásárolni az Egyesült Államoktól, mint amennyit Önöknek exportálunk, pedig az Önök pénzügyi és iparpolitikájának ez felelne meg. Máskülönben Nagy-Britanniát kegyetlen nélkülözés sújtaná, Amerikát pedig az exportlehetőségek elmaradása miatt súlyos munkanélküliség.

18 / Ezenkívül nem hiszem, hogy az Egyesült Államok kormánya és népe összeegyeztethetőnek tartaná elveivel, hogy az oly nagylelkűen megígért segítséget arra a mennyiségre korlátozza, amelyet haladéktalanul ki tudunk fizetni. Biztosak lehetnek benne, hogy minden áldozatra és szenvedésre készek vagyunk a nemes ügy érdekében, amelynek büszkén vagyunk bajnokai. […]

19 / Hiszek benne, Elnök úr, hogy a náci és a fasiszta zsarnokság vereségét Ön is az Egyesült Államok és a nyugati félteke létérdekének tekinti. Ha így van, ezt a levelet nem segélykérő üzenetnek fogja tekinteni, hanem olyan nyilatkozatnak, amely a közös céljaink megvalósításához elengedhetetlenül szükséges elhatározásokat vázolja.

A levélhez táblázatot is csatoltunk, amely azt mutatta, hogy mekkora veszteségeket okozott az ellenség a brit, a szövetséges és a semleges kereskedelmi hajóknak több egymást követő időszakban.

Ez az üzenet - életem egyik legfontosabb levele - a *Tuscaloosa* hadihajó fedélzetén érte nagy barátunkat, amikor éppen a Karib-tenger napfényes vizein hajózott. Legközelebbi munkatársai vették körül. Az akkor még számomra ismeretlen Harry Hopkins később elbeszélte nekem, hogy a nyugágyában ülő Roosevelt elnök újra és újra elolvasta a levelet, és két napon át nem tudott döntésre jutni. Gondolataiba merült, és hallgatagon latolgatta a lehetőségeket.

A latolgatásból végül ragyogó elhatározás született. Az Elnök előtt egy percig sem volt kétséges, hogy mit akar. Az okozott fejtörést neki, hogy miképpen győzhetné meg az ügy helyességéről hazáját, s hogyan vehetné rá a törvényhozást, hogy fogadja el útmutatásait. Stettinius szerint az Elnök már a nyár végén ezt mondta a hajózási készletek védelmi tanácsadó bizottságának az ülésén: „Nem feltétlenül szükséges, hogy a britek saját forrásaikból vagy tőlünk kölcsönzött pénzből fizessék meg az Egyesült Államokban megrendelt hajók árát. Semmi akadályát nem látom, hogy az elkészült hajókat a rendkívüli állapot idejére kölcsönadjuk nekik." Úgy tudom, hogy az ötlet a pénzügyminisztériumtól származott, az ottani jogászoknak pedig, elsősorban a Maine állambeli Oscar S. Coxnak, Morgenthau miniszter sugallta. Kiderült, hogy egy 1882-es törvény értelmében a hadügyminiszter „ha megítélése szerint a döntés a közjót szolgálja", legfeljebb ötévi időtartamra átengedheti a hadsereg tulajdonában lévő eszközök használati jogát, ha ezekre a köz érdekében nincs szükség. Időnként éltek is ezzel a törvény adta lehetőséggel, és kölcsönadták a hadsereg egy-egy berendezését.

A „kölcsön" szó és kiváltképpen a brit szükségletek fedezését szolgáló kölcsönrendszer gondolata tehát jó ideje foglalkoztatta már Roosevelt elnököt, mert olyan esetleges megoldást látott benne, amely a végtelen pénzkölcsönzés helyébe léphet, ez utóbbi ugyanis csakhamar törlesztési képességünket messze meghaladó adósságokba torkollott volna. A gondolatból egyszer csak visszavonhatatlan döntés lett, és Amerika meghirdette a kölcsönbérleti szerződések elvét. Az Elnök december 16-án tért vissza a Karib-tengerről, és már másnap sajtóértekezleten ismertette tervét. Az elképzelést egy egyszerű képzeletbeli esethez hasonlította. „Tegyük fel, hogy a szomszédom háza kigyullad, s nekem, százharminc-százötven méterrel odább van egy kerti locsolótömlőm. Ha odaadnám neki, és megengedném, hogy a tűzcsapjára szerelje, sikerrel vehetné fel a harcot a tűzzel. Mi hát a teendő? Mielőtt megtenném, nem kötöm ki, hogy »szomszéd, ez a tömlő tizenöt dolláromba került, tehát tizenöt dollárral tartozik nekem«. Dehogyis! Mert miről is van szó? Nem a tizenöt dollárra van szükségem, hanem ha majd eloltották a tüzet, vissza akarom kapni a locsolótömlőt." Továbbá: „Az amerikaiak óriási többségének semmi kétsége afelől, hogy az Egyesült Államok védelmét az szolgálja legközvetlenebbül, ha Nagy-Britannia sikerrel védi meg magát; következésképp és eltekintve attól, milyen történelmi és közvetlen érdekeik fűződnek hozzá, hogy a demokrácia a világ bármely pontján fennmaradjon, már csak önérdekünk és Amerika védelme is azt diktálja, hogy minden lehetséges eszközzel elősegítsük a brit birodalom védelmét." És végül: „Megpróbálom eltávolítani a dollárjelet."

Ezeknek a megfontolásoknak alapján nyomban elkészítették az örökké emlékezetes kölcsönbérleti törvény tervezetét, hogy a kongresszus elé terjesszék. Később azt mondtam a parlamentben, hogy „ennél önzetlenebb törvényre egyetlen nemzet történetében sem találunk példát". Amikor a kongresszus elfogadta a tervezetet, egy csapásra megváltozott a helyzet. Lehetővé vált, hogy közös megegyezéssel nagyszabású és hosszú távú terveket dolgozzunk ki szükségleteink fedezésére. A megállapodások nem tartalmaztak fizetési záradékot. Még a forma kedvéért sem kellett sem dollárban, sem fontban könyvelni a szállításokat. Amit kaptunk, kölcsönbe, használatra kaptuk, mert ez a nagy köztársaság úgy ítélte meg, hogy létérdekeit szolgáljuk, amikor folytatjuk az ellenállást a hitleri zsarnoksággal szemben. Roosevelt elnök úgy döntött, hogy a továbbiakban nem a dollárok, hanem az Egyesült Államok védelmi érdekei szabják meg, kinek szállít fegyvert Amerika.

[...]

1940 novemberétől a kölcsönbérleti törvény elfogadásáig, vagyis 1941 márciusáig veszedelmes dollárínségben szenvedtünk. Barátaink a legkülönfélébb megoldásokat eszelték ki, hogy segítségünkre legyenek. Az amerikai kormány megvásárolt tőlünk néhány hadiüzemet, amelyet a mi megrendelésünkre építettek az Egyesült Államokban. Az amerikai honvédelmi programba illesztették termelésüket, de lehetővé tették, hogy továbbra is nekünk termeljenek. A hadügyminisztérium tömegével rendelt olyan hadianyagot, amelyre nem volt közvetlenül szüksége, kifejezetten azzal a szándékkal, hogy nekünk engedje át. Egyszersmind azonban olyan dolgok is történtek, amelyek kínosan és kellemetlenül érintettek bennünket. Az Elnök hadihajót küldött Fokvárosba, és elszállíttatta ott felhalmozott aranykészletünket. Az Amerikában lévő nagy brit Courtaulds gyárat az Egyesült Államok kormányának kérésére jóval értékén alul eladtuk. Úgy éreztem, az amerikai kormány mindezzel azt akarja érzékeltetni, hogy milyen nehéz helyzetben vagyunk, és hangulatot akar kelteni a kölcsönbérleti törvény ellenfeleivel szemben. Akárhogy is, végül minden jóra fordult.

December 30-án az Elnök egy „kandalló melletti" rádióbeszélgetésben igyekezett politikája mellé állítani honfitársait. „Nagy veszély leselkedik ránk, olyan veszély, amelyre fel kell készülnünk. De mint mindannyian jól tudjuk, a veszély nem kerülhető el úgy, hogy bebújjunk az ágyba, és a fejünkre húzzuk a takarót. ... Ha Britannia odavész, puskát fognának reánk, amerikaiakra, gazdasági és katonai robbanógolyókkal töltött puskát. Minden rendelkezésre álló energiát és erőforrást fegyverek és hajók gyártására kell fordítanunk. ... *A demokrácia hatalmas fegyvertárává kell válnunk.*"

[...]

25 / Németország és Oroszország

Hitlernek sem megtörnie, sem meghódítania nem sikerült Britanniát. Nyilvánvalóvá vált, hogy a sziget a végsőkig folytatja a harcot. Berlinben megállapították, hogy tengeri és légi uralom nélkül lehetetlen német csapatokat átszállítani a Csatornán. A helyszínen beköszöntött a tél és a viharos időjárás. A németeknek a bombázásokkal nem sikerült megfélemlíteniük a brit nemzetet, sem megakadályozniuk, hogy folytassa a háborút, a rajtaütés pedig sokba került volna. Hónapokig szóba sem jöhetett, hogy megint elővegyék az „Oroszlánfóka" tervét, s ahogy teltek-múltak a hetek, a hazai brit hadsereg egyre erősödött, egyre érettebb lett, felszerelése egyre javult, tehát már sokkal nagyobb „Oroszlánfóka" kellett volna ellene, a szállítás növekvő nehézségeiről nem is szólva. 1941 áprilisában vagy májusában már háromnegyedmilliónyi katona sem lett volna elég. Mekkora esélyük volt rá, hogy addigra meglegyen az ilyen nagyszabású hadművelethez szükséges hajótér, uszályflotta és nagy tömegű partraszálló jármű? És hogyan lehetett volna összevonni őket, ha a brit légierő egyre növekszik? Minőségben máris felülmúlta a német légierőt, s közben az angliai és az egyesült államokbeli gyárak oly nagy tömegű repülőgépet állítottak elő, a domíniumokban pedig kanadai központtal oly nagyszabású pilótaképző programot indítottak el, hogy úgy látszott, talán egy év sem telik bele, és a minőségen túl mennyiségileg is a német légierő fölébe kerekedünk. Meglepő-e ezután, hogy Hitler, megállapítván, hogy Göring reményei és melldöngető ígéretei nem teljesültek, keletre fordította tekintetét? Akárcsak 1804-ben Napóleon, ő is visszatáncolt az angliai inváziótól, legalábbis amíg keleten meg nem szűnik minden veszély. Úgy érezte, mindenáron le kell számolnia Oroszországgal, mielőtt mindent az angliai invázióra tenne fel. Hitler ugyanolyan erőknek engedett, és ugyanolyan gondolatokat követett, mint Napóleon, amikor a *Grande Armée*-t Boulogne-ból Ulmba, Austerlitzbe és Friedlandba küldte. Egy időre lemondott róla, hogy eltiporja Britanniát. Úgy döntött, hogy ez majd a dráma utolsó felvonása lesz.

Nem kétséges, hogy már 1940. szeptember végén erre az elhatározásra jutott. Igaz, a Britannia elleni légitámadások gyakran ezután is igen nagyszabásúak voltak, és egyre nagyobb tömegű repülőgép vett bennük részt, de a Führer gondolataiban és a németek terveiben már csak másodlagos szerepet játszottak. A légi háború folytatódott, mert jól álcázta az egyéb szándékokat, Hitler azonban már nem várta tőle az áhított döntő győzelmet. Keletre fel tehát! Én személy szerint, kizárólag katonai megfontolásból, nem bántam volna ugyan, ha 1941 tavaszán vagy nyarán Németország megpróbálkozik az angliai invázióval. Meggyőződésem volt, hogy a legiszonyúbb vereség és mészárlás várna az ellenségre, olyan, amilyenre egyetlen hadműveletben sem volt még soha példa. De éppen ezért nem szánta rá magát egykönnyen. A háborúban az ellenség többnyire nem azt teszi, amit mi elképzelünk. Végül is azonban hosszú háborúval volt dolgunk, egy-két évig úgy látszott, nekünk dolgozik az idő, és nagy erejű szövetségesekre tehetünk szert, hálát mondtam tehát Istennek, hogy megóvta népünket ettől a rettenetes megpróbáltatástól. Mint korabeli feljegyzéseimből kiderült, 1941-ben egy pillanatra sem vettem komolyan számításba az Anglia elleni német támadás lehetőségét. 1941 végére fordult a kocka; immár nem egyedül harcoltunk; magunk mögött tudhattuk a világ háromnegyed részét. Ebben az emlékezetes esztendőben azonban iszonyú események vártak ránk, olyanok, amelyeknek kimenetele nem volt előre látható.

Abban az időben, amikor a rosszul tájékozott európaiak és a többi földrész lakói úgy látták, hogy sorsunk megpecsételődött, vagy legalábbis egy hajszálon múlik, a náci Németország és Szovjet-

Oroszország kapcsolatai a világpolitika első számú tényezőjévé váltak. Amikor bebizonyosodott, hogy Britanniát nem lehet Franciaországhoz és a Németalföldhöz hasonlóan ledönteni a lábáról és legyűrni, ismét hatni kezdtek a két zsarnoki hatalom alapvető érdekellentétei. Az igazság kedvéért meg kell mondanunk, hogy Sztálin minden tőle telhetőt megtett a Hitlerrel való megbízható és hűséges együttműködés érdekében, miközben mozgósította Szovjet-Oroszország roppant tömegeit. Sztálin és Molotov kötelességszerűen gratulált minden német győzelemhez. Ontották az élelmiszert és a létfontosságú nyersanyagokat a német birodalomba. Ötödik hadoszlopuk, a kommunisták mindent megtettek, hogy akadályozzák üzemeink működését. Rádiójuk szüntelenül sértegetett és rágalmazott bennünket. Az oroszok bármely pillanatban készek lettek volna tartós megállapodást kötni a náci Németországgal a kettejük között meglévő számos megoldatlan problémáról, és örömmel fogadták volna a brit világhatalom végleges megsemmisülését. De mindvégig tisztában voltak vele, hogy ez a politika kudarcot is vallhat. Minden eszközzel időt akartak nyerni, és – ha ugyan fel tudták mérni a helyzetet – eszükben sem volt csupán a német győzelemre építeni Oroszország érdekeit és törekvéseit. Az erkölcsi korlátoktól egyaránt mentes két nagy totális hatalom tartózkodón, de kérlelhetetlenül állt szemben egymással.

Igaz, már korábban is volt közöttük nézeteltérés: Finnország és Románia ügyében. A szovjeteket megdöbbentette Franciaország összeomlása, s hogy vele összeomlott a második front is, amelynek megnyitását aztán csakhamar oly hangosan követelték. Váratlanul érte őket Franciaország hirtelen veresége, mert arra számítottak, hogy a nyugati fronton harcoló felek kölcsönösen kimerítik egymást. És most egyszer csak megszűnt a nyugati front! Őrültség lett volna azonban változtatni a Németországgal való együttműködés politikáján, amíg ki nem derül, hogy Britannia beadja-e a derekát, vagy összeomlik 1940-ben. Ahogy aztán a Kreml fokozatosan ráébredt, hogy Britannia akármennyi ideig képes kitartani a háborúban, mialatt az Egyesült Államokban és Japánban bármi megtörténhetik, Sztálin kezdett tisztában lenni a rá leselkedő veszedelmekkel, és még inkább igyekezett időt nyerni. De mint látni fogjuk, igen jelentős előnyöket áldozott fel és nagy kockázatot vállalt, csak hogy baráti viszonyban maradjon a náci Németországgal. Még meglepőbb, hogy milyen számítási hibákat követett el a jövőt illetően, és mekkora tájékozatlanságról tett tanúbizonyságot. 1940 szeptemberétől Hitler 1941. júniusi támadásáig Sztálin úgy viselkedett, mint egy érzéketlen, ravasz és tudatlan óriás.

E bevezető után ideje, hogy rátérjünk Molotov 1940. november 12-i berlini látogatásának történetére. A bolsevikok küldöttét a legudvariasabb szólamokkal és a leglátványosabb ceremóniával fogadták a náci Németország szívében. A rákövetkező két napon Molotov hosszú és feszült hangulatú tárgyalásokat folytatott Ribbentroppal és Hitlerrel. A *Náci-szovjet kapcsolatok, 1939-1941* című kötetből, amelyet 1948 elején a washingtoni külügyminisztérium állított össze zsákmányolt német okmányokból, hiánytalanul elébünk tárul e hangzatos szópárbajok és összetűzések lényege. Mindenkinek, aki az eseményekről be akar számolni, vagy meg akarja érteni őket, ezekre az okmányokra kell támaszkodnia.

Molotov először Ribbentroppal találkozott.[1]

A birodalmi külügyminiszter emlékeztetett Sztálinhoz intézett levelére, amelyben már hangot adott Németország azon szilárd meggyőződésének, hogy beköszöntött a brit birodalom végének kezdete, s nincs a világon az a hatalom, amely ezen változtathatna. Anglia vereséget szenvedett, és csak idő kérdése, hogy mikor lesz hajlandó végre belátni vereségét. Nincs kizárva, hogy csakhamar megteszi, mert helyzete napról napra romlik. Németország természetesen örülne, ha mihamarabb le lehetne zárni ezt a konfliktust, mert mindenképpen szeretné elkerülni a felesleges véráldozatot. Ha a közvetlen jövőben a britek mégsem volnának hajlandók engedni, és belátni vereségüket, egy év leforgása alatt akkor is feltétlenül kénytelenek lesznek békét kérni. Németország éjjel-nappal folytatja Anglia bombázását. Tengeralattjárói lassanként teljes számban bekapcsolódnak a háborúba, és iszonyú veszteségeket okoznak Angliának. Németország véleménye szerint Angliát esetleg már ezek a támadások is rákényszeríthetik, hogy feladja a harcot. Máris nyilvánvaló, hogy Nagy-Britanniában romlik a hangulat, ez a lehetőség tehát nagyon is valószínű. Ha azonban Angliát mégsem sikerülne a jelenlegi módszerekkel térdre kényszeríteni, Németország, mihelyt az időjárási viszonyok megengedik, nagyszabású támadást indít, és

---

[1] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 218. sk.

ily módon feltétlenül összeroppantja Nagy-Britanniát. A nagyszabású támadást eddig is csak a rendkívüli időjárási viszonyok késleltették. [..]

Minden olyan kísérlet, hogy Anglia akár egyedül, akár amerikai támogatással partra szálljon az európai kontinensen, és hadműveleteket indítson, eleve kudarcra van ítélve. Katonai szempontból ez a kérdés fel sem vetődik. Az angolok ezt eddig csak azért nem értették meg, mert Nagy-Britanniában szemlátomást meglehetős zűrzavar uralkodik, s mert az ország egy Churchill nevű politikai és katonai kontár vezetése alatt áll, aki egész pályafutása során minden döntő pillanatban kudarcot vallott, s nem kétséges, hogy ismét kudarcot fog vallani.

Ezenkívül a tengely mind katonailag, mind politikailag tökéletesen ellenőrzése alatt tartja Európát. Franciaország elvesztette a háborút, és nagy árat kellett érte fizetnie (lakossága mellesleg nagyon is tudatában van ennek), de még a franciák is lemondtak róla, hogy hazájuk a jövőben ismét Angliát és de Gaulle-t, ezt az afrikai Don Quijotét támogassa. A rendkívül szilárd helyzetben lévő tengelyhatalmak tehát nem azt fontolgatják, hogyan nyerhetnék meg a háborút, hanem hogy miként vethetnének minél gyorsabban véget a már megnyert háborúnak.

Ebéd után a Führer is fogadta a szovjet küldöttet, és Nagy-Britannia teljes vereségét ecsetelte neki. A háború, mondotta, olyan bonyodalmakra vezetett, amelyeket Németország szeretett volna elkerülni, de amelyek miatt bizonyos eseményekre katonai erővel volt kénytelen válaszolni.

A Führer ezután ismertette Molotovval az eddigi hadműveletek menetét, amelyek eredményeképpen Angliának nem maradt szövetségese a kontinensen. ... Az angolok erejéből csak nevetséges megtorló intézkedésekre futotta, és az orosz urak a saját szemükkel is meggyőződhetnek róla, hogy a Berlinben okozott állítólagos pusztítás merő kitalálás. Mihelyt az időjárás megengedi, Németország rászánja magát az Anglia elleni nagy és végső csapásra. Addig sem csupán arra törekszik, hogy katonailag felkészüljön erre a végső küzdelemre, hanem egyúttal tisztázni kívánja azokat a politikai kérdéseket, amelyek a leszámolás ideje alatt és azután jelentős súllyal esnek a latba. Ezért ismét áttekintette az Oroszországhoz fűző-

dő kapcsolatokat, mégpedig nem negatív szándékkal, hanem éppen azért, hogy pozitív rendezésre nyíljék lehetőség, hacsak lehetséges, hosszú időre. Ennek eredményeképpen az alábbi következtetésekre jutott:

1/ Németország nem kíván Oroszországtól katonai segítséget.

2/ A háború óriási kiterjedése miatt Németország kénytelen volt az Anglia elleni helytállás érdekében olyan távoli területekre is behatolni, amelyekhez nem fűződik alapvető politikai és gazdasági érdeke.

3/ Vannak azonban bizonyos követelmények, amelyeknek teljes jelentősége csak a háború során vált világossá, de amelyek Németország szempontjából mégis létfontosságúak. Többek között bizonyos nyersanyagforrásokról van szó, amelyeket Németország létfontosságúnak és teljességgel nélkülözhetetlennek tekint.

Molotov mindennel egyetértett, de semmilyen kötelezettséget nem vállalt.

Molotov a háromhatalmi egyezményről érdeklődött.[1] *Mit jelent az európai és ázsiai új rend, és milyen szerep jut benne a Szovjetuniónak? A berlini tárgyalásokon mindenképpen meg kell vitatni ezeket a kérdéseket, és ugyanígy a birodalmi külügyminiszter moszkvai látogatásán is: erre egyébként az oroszok kifejezetten igényt tartanak. Tisztázásra váró kérdések vannak ezenkívül Oroszország balkáni és fekete-tengeri érdekeivel, Bulgáriával, Romániával és Törökországgal kapcsolatban is. Az orosz kormány könnyebben tudna világos választ adni a Führer kérdéseire, ha ezekről a dolgokról megkapná a szükséges felvilágosítást. A szovjet kormány érdeklődést tanúsít az európai új rend iránt, kiváltképpen pedig aziránt, hogy milyen gyorsan valósul meg és milyen formát ölt majd ez az új rend. Arról is szeretne képet alkotni, meddig terjed majd az úgynevezett nagy kelet-ázsiai övezet.*

A Führer azt válaszolta, hogy a háromhatalmi egyezmény az európai országok természetes érdekeinek figyelembevételével az európai viszonyokat hivatott rendezni, Németország azért is fordul a Szovjetunióhoz, hogy az oroszok nyilatkozhassanak az érdeklődésükre számot tartó övezetekről. Szóba sem jöhet, hogy szovjetorosz

---

[1] Németország, Olaszország és Japán 1940. szeptember 27-én kötött szerződése.

közreműködés nélkül rendezzék a helyzetet. És ez nemcsak Európára vonatkozik, hanem Ázsiára is: a nagy kelet-ázsiai övezet kijelölésében Ororszországnak is részt kell vennie, és meg kell jelölnie ázsiai igényeit. Ebben az esetben Németország közvetítő szerepet játszik. Oroszországot semmiképpen sem fogják kész tények elé állítani.

Amikor a Führer hozzáfogott, hogy létrehozza a fent említett hatalmi koalíciót, nem a német–orosz viszonyt tekintette a legnehezebb tényezőnek, hanem azt, hogy lehetséges-e együttműködés Németország, Franciaország és Olaszország között. Csak most... látja elérkezettnek az időt rá, hogy felvegye a kapcsolatot Oroszországgal a fekete-tengeri, balkáni és a törökországi kérdések rendezése érdekében.

A Führer végül kijelentette, hogy ez a vita bizonyos mértékben csak az első lépés egy átfogó együttműködés előtt, amelynek keretében Németország, Olaszország és Franciaország rendezné a nyugat-európai kérdéseket, Oroszország és Japán pedig Németország jószolgálati és közvetítő közreműködésével a Kelet jövőjéről állapodna meg. Arról van szó, hogy az Egyesült Államok „ne kereshessen Európán”. Amerikának semmi keresnivalója Európában, Afrikában és Ázsiában.

Molotov egyetértőleg nyilatkozott arról, amit a Führer Amerika és Anglia szerepéről mondott. Elvben tökéletesen elfogadhatónak tartotta, hogy Oroszország csatlakozzék a háromhatalmi egyezményhez, feltéve, hogy partnernek tekintik, s nem csupán a megállapodás tárgyának. Ebben az esetben semmi akadályát nem látja, hogy a Szovjetunió részt vegyen a közös erőfeszítésekben. De az egyezmény céljait és jelentőségét pontosabban kell meghatározni, különös tekintettel a nagy kelet-ázsiai övezet határaira.

A tanácskozást november 13-án folytatták:

Molotov felvetette a litván területi sáv kérdését, és hangoztatta, hogy a Szovjetunió egyelőre nem kapott választ Németországtól ezzel kapcsolatban. Márpedig efelől is dönteni kell. Bukovináról szólva elismerte, hogy pótlólagos területnyereségről van szó, amelyről a titkos jegyzőkönyv nem tesz említést. Kezdetben Oroszország csak Észak-Bukovinára tartott igényt. A jelenlegi körülmények között azonban Németországnak meg kell értenie, hogy Oroszországnak

Dél-Bukovinához is érdekei fűződnek. De Oroszország erre sem kapott még választ. Ehelyett Németország szavatolta Románia jelenlegi határait, és egyszerűen figyelmen kívül hagyta a Dél-Bukovinára vonatkozó szovjet kívánságokat.

A Führer válaszában kifejtette, hogy Németország azzal is nagy engedményt tenne, ha hozzájárulna, hogy Oroszország akárcsak Bukovina egy részét is elfoglalja. …

Molotov azonban ragaszkodott előzőleg kifejtett nézetéhez, amely szerint Oroszország csak egészen jelentéktelen határkiigazítást kíván.

A Führer azt válaszolta, hogy a német–orosz együttműködés a jövőben akkor hozhat pozitív eredményeket, ha a szovjet kormány megérti, hogy Németország élethalálharcot vív, és ezt minden körülmények között sikerre akarja vinni. … Elvben megegyeztek, hogy Finnország az orosz befolyási övezethez tartozik. Ezért a pusztán elméleti vita helyett inkább a fontosabb kérdésekre kellene fordítaniuk figyelmüket.

Anglia meghódítása után a brit birodalmat egy negyvenmillió négyzetkilométernyi világméretű csődtömegnek tekintenék és felosztanák. Ebből a csődtömegből Oroszországnak is jutna jégmentes és a nyílt óceán partján fekvő kikötő. Eddig negyvenötmilliós angol kisebbség uralkodott a brit birodalom hatszázmilliós lakossága fölött. A Führer csakhamar legyőzi ezt a kisebbséget. Még az Egyesült Államok sem tesz gyakorlatilag mást, mint hogy az igényeinek leginkább megfelelő néhány parcellát kiragadja ebből a csődtömegből. Németország természetesen szeretne elkerülni minden olyan konfliktust, amely eltérítené a birodalom szíve, a szigetország elleni harcától. Ezért a Führernek nincs ínyére az olaszok Görögország elleni háborúja, mert periferikus térségbe von el olyan erőket, amelyeket Angliára kellene összpontosítani. Ugyanez vonatkozik egy esetleges balti háborúra is. A küzdelem Angliával az utolsó csepp vérig tart, és ő nem kételkedik benne, hogy a brit szigetek veresége a birodalom felbomlását eredményezi. Aki azt képzeli, hogy a birodalmat Kanadából is kormányozni lehet és össze lehet tartani, az a fellegekben jár. Így tehát új, világméretű távlatok nyílnak. Ezeket az elkövetkező néhány hét alatt közösen, diplomáciai tárgyalásokon kell rendezni Oroszországgal, s gondoskodni kell róla, hogy Oroszország részt vehessen e problémák megoldásában. Mindazok az országok, amelyek érdeklődést mutathatnak e csődtömeg iránt, fel

kell hogy hagyjanak az egymás közötti vitával, és kizárólag a brit birodalom felosztására kell hogy összpontosítsák figyelmüket. Mindez egyaránt vonatkozik Németországra, Franciaországra, Olaszországra, Oroszországra és Japánra.
Molotov válaszában kifejtette, hogy érdeklődéssel hallgatta a Führer érvelését, és mindennel egyetért, amit megértett belőle.

Hitler ezután éjszakai nyugovóra tért. Amikor a szovjet nagykövetségen véget ért a vacsora, Berlint brit bombatámadás érte. Előre értesültünk a találkozóról, és ha nem is hívtak meg a vitára, nem szerettünk volna egészen kimaradni a látogatás programjából. A légiriadóra mindenki az óvóhelyre vonult vissza, és a két külügyminiszter immár biztonságosabb körülmények között éjfélig folytatta a tárgyalást. A hivatalos német beszámoló a következőket tartalmazza:

A légitámadás miatt a két miniszter 21.40-kor a birodalmi külügyminiszter óvóhelyére vonult vissza a záróülésre. [...]
Az idő még nem érett meg rá, mondta Ribbentrop, hogy megvitassák Lengyelország jövendő helyzetét. A balkáni kérdésről nem folytattak eléggé kimerítő eszmecserét. A Balkán-félszigethez Németországnak csak gazdasági érdekei fűződnek, és csupán Anglia zavaró fellépését kívánja megakadályozni. Moszkva nyilvánvalóan félreértette a Romániának adott német garanciákat. ... A német kormányt minden döntésében egyedül az a törekvés vezérli, hogy a Balkánon fenntartsa a békét és megakadályozza, hogy Anglia megvesse a lábát a félszigeten, és megzavarja a Németországba irányuló szállításokat. Más szóval Németország balkáni tevékenységét csakis az Anglia elleni háború szükségletei határozzák meg. Mihelyt Anglia belátja, hogy elvesztette a háborút, és békét kér, Németország a gazdaság területére korlátozza balkáni érdekeit, és kivonja csapatait Romániából. A Führer több ízben is kijelentette, hogy Németországnak nincsenek területi érdekei a Balkán-félszigeten. Nem mondhat mást, mint hogy a döntő kérdés az, vajon a Szovjetunió hajlandó-e és képes-e együttműködni Németországgal a brit birodalom felszámolásának nagy feladatában. Minden más kérdésben Németország és a Szovjetunió könnyen megállapodásra juthat, ha sikerül bővíteniük kapcsolataikat és meghatározniuk befolyási övezeteiket. Hogy e befolyási övezetek merre keresendők, azt több

ízben is leszögezték. Következésképp, mint a Führer oly világosan kifejtette, a Szovjetunió és Németország érdekei azt követelik, hogy a két partner ne forduljon szembe egymással, hanem hátukat egymásnak vetve támogassák egymást törekvéseik megvalósításában. ...
Molotov válaszában kijelentette, hogy a németek feltételezése szerint az Anglia elleni háborút gyakorlatilag máris megnyerték. Ha tehát, mint más összefüggésben elhangzott, Németország mégis élethalálharcot vív Angliával, akkor ez csakis azt jelentheti, hogy Németország az „életért" harcol, Anglia pedig a „halálért". Ami pedig az együttműködést illeti, semmi kifogása ellene, de alapos megállapodásokra van szükség. Ezt Sztálin is kifejtette levelében. Igyekezni kell továbbá meghatározni a befolyási övezeteket. Ebben egyelőre nem foglalhat véglegesen állást, mert nem tudja, hogyan vélekedik a dologról Sztálin és többi moszkvai barátja. Meg kell azonban állapítania, hogy a holnapi nagy kérdések nem választhatók el a maiaktól és a fennálló egyezmények végrehajtásától. ...
Ezek után Molotov úr szívélyesen búcsút vett a birodalmi külügyminisztertől, és hangsúlyozta, hogy milyen jól jött a légiriadó, mert lehetővé tette, hogy oly kimerítő megbeszélést folytasson a birodalmi külügyminiszterrel.

Amikor 1942 augusztusában először látogattam Moszkvába, maga Sztálin tájékoztatott, ha rövidebben is, erről a megbeszélésről, éspedig nagyjából a német feljegyzéseknek megfelelő szellemben, csak éppen talán velősebb stílusban. „Nemrégiben – mondta Sztálin – az volt a kifogás Molotov ellen, hogy túlságosan németbarát. Most mindenki azt mondja, hogy túlságosan angolbarát. Pedig a németekben soha nem bízott egyikünk sem. Számunkra élet-halál kérdése volt az akkor." Megjegyeztem, hogy minekünk is voltak hasonló élményeink, és tudjuk, mit éreztek. „Amikor – folytatta a marsall – Molotov 1940. novemberben meglátogatta Ribbentropot, önök valahogy megneszelték ezt, és támadást intéztek Berlin ellen." Bólintottam. „Amikor megszólaltak a szirénák, Ribbentrop egy hosszú lépcsőn, fényűzőn berendezett, mélyen a föld alatt lévő óvóhelyre vezette le Molotovot. Ahogy leértek, elkezdődött a támadás. Ribbentrop becsukta az ajtót, és így szólt Molotovhoz: »Négyszemközt vagyunk. Miért ne osztoznánk?« Mire Molotov: »De mit szól hozzá Anglia?« »Angliának – mondta Ribbentrop –

vége. Megszűnt hatalom lenni.« »Ha így van - mondta erre Molotov -, mit keresünk ezen az óvóhelyen, és ki szórja ide ezt a sok bombát?«"

A berlini tárgyalások mit sem változtattak Hitler feltett szándékán. Keitel, Jodl és a német vezérkar a Führer utasítására már októberben azokon a terveken dolgozott, amelyeknek alapján Németország keletre csoportosította át seregeit, és 1941 kora nyarán megtámadta Oroszországot. Egyelőre nem kellett még meghatározni a támadás pontos dátumát, mert ez az időjárástól is függött. Moszkvát még a tél beállta előtt kellett elfoglalni, odáig pedig olyan nagy volt a távolság a határtól, hogy nyilvánvalóan május eleje lett volna a legkedvezőbb időpont. Nem lehetett azonban halogatni sem a tervezést, sem a cselekvést, mert már az is a világtörténelem egyik legnagyobb szabású hadi vállalkozása volt, hogy felsorakoztassák a német seregeket a Balti-tengertől a Fekete-tengerig húzódó három és fél ezer kilométer hosszú frontvonalon, gondoskodjanak róla, hogy legyenek raktárak, táborok, vasúti vágányok. Ráadásul igen fontos volt a rejtés és a megtévesztés.

Hitler két álcázási módszert is alkalmazott, és mindkettőnek megvolt a maga előnye. Először, bonyolult tárgyalásokba bocsátkozott a brit birodalom keleti tartományainak felosztásáról és az erre épülő közös német-orosz politikáról. Másodszor, egyre szorosabb ellenőrzése alá vonta Romániát, Bulgáriát, Görögországot és a felvonulási útvonalon fekvő Magyarországot, s egyre nagyobb csapategységeket küldött a térségbe. Ezzel jelentős katonai előnyre tett szert, és egyúttal álcázta, vagy legalábbis megpróbálta megmagyarázni az Oroszország elleni támadás déli szárnyának kiépítését.

A tárgyalások abból álltak, hogy Németország különféle tervezeteket terjesztett Szovjet-Oroszország elé, és ezekben azt javasolta, hogy Moszkva a keleti brit érdekek rovására csatlakozzék a háromhatalmi egyezményhez. Ha Sztálin elfogadta volna ezt a tervet, lehet, hogy egészen másként alakulnak az események. Végül is Hitler bármikor lemondhatott volna Oroszország megtámadásának tervéről. Nem tudhatjuk, mi történt volna, ha a milliós hadseregekkel rendelkező két kontinentális birodalom fegyveres szövetségre lép, hogy felossza a Balkánt, Törökországot, Perzsiát és a Közel-Keletet, sőt esetleg Indiát is, s eközben Japánban mohó partnerre talál a „nagy kelet-ázsiai terv" megvalósításához. Hitler szíve azonban azt diktálta, hogy leszámoljon a halálosan gyűlölt bolsevistákkal. Úgy érezte, elég erős hozzá, hogy valóra váltsa életének legfőbb célját. Ha ez sikerül, a többi sem várat majd magára sokáig. A berlini tárgyalásokból és más üzenetváltásokból tudnia kellett, hogy Ribbentrop javaslatai korántsem elégítik ki az orosz igényeket.

A német külügyminisztérium és a moszkvai német nagykövetség levelezése a szövetségesek kezébe került, s a dokumentumok között szerepel egy dátum nélküli tervezet, amely négyhatalmi egyezményt ajánl Moszkvának. A jelek szerint 1940. november 26-án Schulenburg erről tárgyalt Molotovval. A szöveg értelmében Németország, Olaszország és Japán megállapodnak, hogy tiszteletben tartják egymás természetes befolyási övezeteit. Mivel egymással határos övezetekről van szó, kötelezik magukat, hogy állandó baráti konzultációt tartanak, és tisztázzák a felvetődő problémákat.

Németország, Olaszország és Japán kijelentik továbbá, hogy elismerik a Szovjetunió jelenlegi területeinek határait, és a jövőben is tiszteletben tartják őket.

A négy hatalom vállalja, hogy nem hoz létre és nem támogat olyan hatalmi szövetséget, amely a másik három bármelyike ellen irányul. Gazdaságilag minden eszközzel segítik egymást és továbbfejlesztik, bővítik már érvényben lévő megállapodásaikat. A megállapodás tíz évre szól.

A szöveghez titkos jegyzőkönyvet is csatoltak. Eszerint Németország kijelenti, hogy a békekötés után esedékes európai határváltozásokon kívül elsősorban Közép-Afrikában vannak területi követelései; Olaszország közli, hogy az európai területi revízión kívül mindenekelőtt Észak- és Északkelet-Afrikában tart igényt területekre; Japán közli, hogy területi igényei a Szovjetunió területétől délre, az Indiai-óceán felé eső körzetekre összpontosulnak.

A négy hatalom kijelenti, hogy addig is, amíg az egyes kérdésekben nincs megállapodás, kölcsönösen tiszteletben tartják e területi törekvéseket, és nem akadályozzák meg valóra váltásukat.[1]

---

[1] Érdemes megjegyezni, hogy jóllehet Berlinben Hitler és Ribbentrop még a brit területek felosztására helyezte a hangsúlyt, ebben az egyezménytervezetben a brit birodalom nem is szerepel név szerint, pedig a titkos jegyzőköny szövege nyíltan utal Franciaország, Hollandia és Belgium gyarmataira. A legkitűnőbb és legértékesebb zsákmánnyal a brit birodalom kecsegtetett volna, Hitler azonban a berlini és a moszkvai tárgyaláson szemet vetett más áldozatokra is. Minden akkori és régebbi háborús ellenfelének afrikai és ázsiai birtokait fel akarta osztani. (A szerző jegyzete.)

Mint várható volt, a szovjet kormány nem fogadta el a német tervezetet. Igaz, Európában egyedül állt szemben Németországgal, a világ másik végén pedig Japán készülődött aggasztóan. Az oroszok azonban bíztak egyre növekvő erejükben és a földkerekség szárazföldjeinek egyhatodát kitevő hatalmas területükben. Keményen alkudoztak tehát. 1940. november 26-án Schulenburg elküldte Berlinbe az oroszok ellenjavaslatait. Ezek az alábbi követeléseket tartalmazták:

A német csapatokat az 1939-es megállapodás értelmében haladéktalanul ki kell vonni a Szovjetunió befolyási övezetéhez tartozó Finnországból. A Szovjetunió néhány hónappal ezután megállapodást köt a fekete-tengeri biztonsági övezetében fekvő Bulgáriával és ezzel szavatolja biztonságát a Boszporusz-szoros térségében; Bulgária a Szovjetunió rendelkezésére bocsátja területének egy részét, hogy a Boszporusz és a Dardanellák közelében a Szovjetunió szárazföldi és tengeri erői hosszú időre támaszpontot bérelhessenek; el kell ismerni, hogy a Szovjetunió területi törekvései a Batumitól és Bakutól a Perzsa-öböl felé eső körzetekre összpontosulnak. Japánnak le kell mondania észak-szahalimi szén- és olajkoncesszióiról.

Erre a dokumentumra nem érkezett érdemi válasz. Hitler meg sem kísérelte, hogy elsimítsa a nézeteltérést. Ilyen súlyos kérdések rendezéséhez csakugyan hosszan tartó, gondos és baráti szellemű tárgyalásokra lett volna szükség. A szovjetek kétségkívül komolyan vették a dolgot, és válaszra vártak. Közben a határ két oldalán felsorakozó, amúgy is jelentős haderő tovább nőtt, és Hitler jobb keze egyre inkább a Balkán felé nyúlt.

Keitel és Jodl addigra már elég messzire jutott a tervezésben, hogy a Führer 1940. december 18-án kiadhassa főhadiszállásáról a történelmi 21. utasítást:

Barbarossa-ügy

A német véderőnek fel kell készülnie rá, hogy még az Anglia elleni háború befejezése előtt gyors hadjáratban leverje Szovjet-Oroszországot (Barbarossa-ügy).

A hadseregnek erre a célra minden rendelkezésre álló alakulatát be kell vetnie, azzal a megkötéssel, hogy a megszállt területeket biztosítani kell a meglepetésekkel szemben.

A légierőnek a keleti hadjárat alatt akkora erőt kell a hadsereg támogatására bevetnie, hogy a földi hadműveletek gyors lefolyására lehessen számítani, és hogy a keleti német térséget az ellenséges légitámadások a lehető legkevésbé károsíthassák. E keleti súlypontképzésnek az a követelmény szab határt, hogy az ellenőrzésünk alatt álló teljes harci és felkészülési térséget az ellenséges légitámadásokkal szemben megfelelő védelemben kell részesíteni, miközben az Anglia ellen, különösen annak utánpótlási vonalai ellen intézett támadásokat sem szabad szüneteltetni.

A haditengerészet bevetési súlypontja a keleti hadjárat alatt is egyértelműen Anglia.

A Szovjet-Oroszország elleni felvonulásra a hadművelet tervbe vett megkezdése előtt nyolc héttel adok parancsot.

Az ennél hosszabb időt igénylő előkészületeket – amennyiben még nem folynak – haladéktalanul meg kell indítani és 41. 5. 15-ig be kell fejezni.

Döntő fontosságú azonban, hogy a támadó cél rejtve maradjon.

A főparancsnokságok a következő elvekre építsék az előkészületeket:

I/ Általános cél:

Az orosz hadsereg Nyugat-Oroszországban állomásozó tömegét merész hadmozdulatokkal, mélyen behatoló páncélos ékekkel meg kell semmisíteni, harcképes alakulatok visszavonulását a távoli orosz térségbe meg kell akadályozni.

Ezután gyors ütemben előre kell nyomulni addig a vonalig, ahonnét az orosz légierő már nem képes német birodalmi területet támadni.

A hadművelet végcélja az ázsiai Oroszország elzárása, nagyjából a Volga–Arhangelszk vonalról. Innen a német légierő az orosz kézen maradó utolsó ipari körzetet, az Urál-vidéket szükség esetén megsemmisítheti.

E hadműveletek során az orosz balti-tengeri flotta gyorsan elveszti támaszpontjait és ezzel harcképességét is.

Az orosz légierő hatékony fellépését már a hadművelet kezdetén nagy erejű csapásokkal kell megakadályozni.

II/ Valószínű szövetségesek és feladataik

1/ Hadműveletünk szárnyain a Szovjet-Oroszország elleni háborúban Románia és Finnország tevékeny részvételére számíthatunk.

Hogy e két ország fegyveres erői beavatkozásuk során milyen módon kerüljenek német parancsnokság alá, azt a hadsereg főparancsnoksága kellő időben tisztázza, és ebben megállapodik velük.

2/ Románia feladata az lesz, hogy a német déli szárny támadását, legalábbis kezdetben, válogatott erőkkel támogassa, az ellenfelet ott, ahol német erőket nem vetnek be, lekösse, és egyébként a hátsó harcterületen kisegítő tevékenységet végezzen.

3/ Finnország feladata fedezni a Norvégiából átirányított (a 21. csoport részeiből alakuló) német északi csoport felvonulását, és vele együtt részt venni a hadműveletekben. Ezenfelül Finnország dolga lesz Hangö megsemmisítése.

4/ Számítani lehet rá, hogy legkésőbb a hadműveletek megkezdése után svéd vasútvonalak és utak állnak rendelkezésre a német északi csoport felvonulásához.

III/ A hadműveletek vezetése

a/ Hadsereg (az elém terjesztett tervek egyidejű jóváhagyásával):

A Pripjaty-mocsarak által déli és északi részre osztott hadműveleti térségben e területtől északra kell súlypontot képezni. Itt két hadseregcsoportra lesz szükség.

E két hadseregcsoportból a déli – az egész front közepe – kapja azt a feladatot, hogy a Varsó körüli és az attól északabbra fekvő térségből különösen nagy erejű páncélos és gépesített alakulatokkal előretörve megsemmisítse a belorussziai ellenséges erőket. …

A Pripjaty-mocsaraktól délre bevetett hadseregcsoport is arra törekedjék, hogy összpontosított hadmozdulatban és erős szárnytevékenységgel az Ukrajnában álló orosz erőket még a Dnyepertől nyugatra teljesen megsemmisítse. Ehhez Lublin térségéből kiindulva Kijev irányában kell súlypontot képezni, mialatt a Romániában tartózkodó erők az alsó Prutra támaszkodva messze előrenyomuló átkarolást hajtanak végre. A közben ott lévő orosz erők lekötése a román hadsereg feladata lesz.

Mihelyt a Pripjaty-mocsaraktól délre, illetve északra vívott csaták véget értek, az üldözés során az alábbiak a követendő célok:

> *délen a hadigazdaságilag fontos Donyec-medence mielőbbi birtokbavétele,*
>
> *északon gyors előnyomulás Moszkváig. A város elfoglalása politikailag és gazdaságilag döntő sikert jelent, amellett kiesik vele a legfontosabb vasúti csomópont.*

b/ Légierő:

Az lesz a feladata, hogy amennyire csak lehet, megbénítsa és kiiktassa az orosz légierőt, továbbá, hogy támogassa a hadsereg műveleteit a súlypontokban, nevezetesen a középső hadseregcsoportnál, valamint a déli hadseregcsoport súlyponti szárnyán. Az orosz vasútvonalakat hadműveleti jelentőségük szerint el kell vágni, illetve a legfontosabb kapcsolódó pontjaikon (folyami átkelőhelyek) ejtőernyős vagy légi szállítású csoportok merész rajtaütéseivel el kell foglalni.

A fő hadművelet alatt a hadiipart nem támadjuk, hogy minden erőt az ellenséges légierő ellen és a hadsereg támogatására lehessen összpontosítani. Ilyen jellegű támadások elsősorban az Urál körzetében csak a mozgó hadműveletek lezárása után jöhetnek szóba.

c/ Haditengerészet:

A haditengerészetnek Szovjet-Oroszország ellen az lesz a feladata, hogy a saját partok védelmezése közben meggátolja ellenséges haditengerészeti erők kitörését a Balti-tengerre. Minthogy Leningrád elérésével a balti-tengeri orosz hadiflotta utolsó támaszpontja is elvész, és a flotta helyzete reménytelenné válik, a nagyobb tengeri hadműveleteket egyelőre kerülni kell.

Az orosz flotta kikapcsolása után az a cél, hogy a teljes balti-tengeri forgalmat, valamint a hadsereg északi szárnyának utánpótlását a tengeren át biztosítsuk (aknátlanítás!).

IV/ Mindazok a rendelkezések, amelyeket a főparancsnok urak jelen utasításom alapján kiadnak, kizárólag óvatossági intézkedéseknek tekintendők arra az esetre, ha Oroszország irányunkban tanúsított eddigi magatartását megváltoztatná. Az előkészületek korai szakaszába bevont tisztek számát a lehető legkisebbre kell korlátozni, más közreműködőket pedig csak a lehető legkésőbb és csak az egyes személyek tevékenységéhez szükséges mértékben szabad igénybe venni. Különben – ha kipattannának az előkészületek, amelyek végrehajtásának még ki sincs tűzve az időpontja – a legsúlyosabb politikai és katonai következményekkel kellene számolni.

V/ Várom a főparancsnok urak további elgondolásait jelen utasításom alapján.

Az összes haderőnemek tervezett intézkedéseiről, beleértve a készültség fokát is, a véderő-főparancsnokság útján nekem jelentsenek.

Adolf Hitler[1]

Készen álltak tehát az 1941-es sorsdöntő események öntőformái. Nekünk persze nem volt tudomásunk róla, hogy Németország és Oroszország birodalmunk felosztásáról és hazánk elpusztításáról alkudozik. Azt sem tudtuk felmérni, milyen döntésre jut az egyelőre habozó Japán. Egyébként igen tevékeny hírszerző szolgálatunk még nem fedezte fel, hogy megkezdődött a német seregek nagyszabású átcsoportosítása keletre. Csupán azt tudtuk megállapítani, hogy egyre nagyobb számban szivárognak be Bulgáriába és Romániába, s erőiket fokozatosan összpontosítják e két országban. Nagy megkönnyebbülésünkre szolgált volna, ha mindazt tudjuk, amiről ebben a fejezetben szó volt. Semmitől sem tartottunk inkább, mint hogy Németország, Oroszország és Japán ellenünk szövetkezik. De ki tudta, mit hoz a jövő? Addig azonban: „Mindent bele!"

26 / Győzelem a sivatagban

[...]

Mindig érdekes megfigyelni, hogyan látják az eseményeket a másik oldalon. Ciano gróf régi ismerőse már az olvasónak, és azt hiszem, nem szabad túlságosan kíméletlenül megítélnünk azokat, akik gyöngének bizonyultak, és engedtek a jólét és a hatalom csábításának. Az ítélkezzék felettük, aki minden ilyen kísértésnek ellenáll. Ciano végül kivégzőosztag elé került, és mindenért megfizetett. A gonosztevőket más fából faragták. De azért nem szabad azt képzelnünk, hogy a gonosztevőkre jobb sors vár, mint a Cianókra vagy számos Ciano-jelöltre.

Ciano mindennap feljegyzett valamit naplójába, és ez a dokumentum ma rendelkezésünkre áll.[2] Lapozzunk bele. December 8.: „Semmi újság." - December 9.: „Ellentámadás... Badoglio ellen." - December 10.: „Mennykőcsapásként üt be a hír a Szídi-el-Barrani elleni támadásról. Eleinte nem látszott komolynak, de Graziani egymás után befutó sürgönyei megerősítik vereségünk hírét." Ezen a napon Ciano két ízben is találkozott apósával, és igen nyugodtnak látta. „Az eseményt személytelen tárgyilagossággal magyarázgatja... csak Graziani presztízsével foglalkozik." - 11-én a római vezetés belső körének tudomására jutott, hogy négy olasz hadosztály lényegében elpusztult, és ami még rosszabb, Graziani sokkal többet foglalkozik az ellenség merészségével és taktikájával, mint a szükséges ellenintézkedésekkel. „Mussolini egyre nyugodtabb. Fenntartja állítását, hogy bár sok gondterhes napban van részünk, ezeket minden háború váltakozó szerencsefordulatai közepette elkerülhetetlennek kell tekintenünk." Ha a britek megállnak a határnál, nem lesz nagyobb baj. Ha viszont elérik Tobrukot, tragikusra fordulhat a helyzet. Este a Duce értesült róla, hogy két nap alatt öt hadosztály semmisült meg. Valami nyilván nincs rendben ezzel a hadsereggel! December 12-én „katasztrofális sürgöny" érkezett Grazianitól. Fontolóra vette, hogy egészen Tripoliig vonul vissza, „hogy legalább ezen az erődítményen lengjen továbbra is a mi lobogónk". Méltatlankodott, amiért Rommel illetéktelen beavatkozása nyomán Mussolini elrendelte, hogy ilyen kockázatos hadműveletre vállalkozzék Egyiptomban. Felpanaszolta, hogy „egy bolha és egy elefánt" párviadalára kényszerítették. A bolha szemlátomást jókora darabokat harapott ki az elefántból. 15-én maga Ciano korántsem volt biztos benne, hogy az angolok beérik addigi sikereikkel és megállnak a határon. Ezt a véleményét írásba is adta. Haditettek híján Graziani keserű vádaskodásban élte ki magát. Mussolininak volt némi igaza, amikor megjegyezte: „Íme, egy másik ember, akire nem tudok haragudni, mert megvetem." Továbbra is reménykedett benne, hogy ha előbb nem, hát Dernánál sikerül megállítani a britek előrenyomulását.

---

[1] *Hitlers Weisungen...*, id. kiad. 84. skk.

[2] *Ciano naplója*, id. kiad. 306. skk.

A Házat napról napra tájékoztattam sivatagi sikereinkről, és december 19-én hosszú nyilatkozatot tettem az általános hadi helyzetről. Beszámoltam róla, hogy megerősödött honi védelmünk, de növekvő éberségre intettem. Elmondtam, hogy számítanunk kell a légitámadások folytatódására, és kijelentettem, hogy a kormányzat legfőbb hazai feladata az óvóhelyek szervezett fejlesztése, az egészségügyi ellátás javítása, a rögtönzött éjszakai szálláshelyeken uralkodó rendkívül rossz körülmények enyhítése. „A légoltalmi parancsnokság, a belügyminisztérium és az egészségügyi minisztérium éppen úgy a frontvonalban harcol, mint páncélososzlopaink, amelyek a líbiai sivatagban megfutamították az olaszokat." Szükségesnek tartottam továbbá, hogy figyelmeztessek atlanti-óceáni hajóveszteségeinkre is: „Továbbra is nyugtalanító veszteségek érnek bennünket; nem olyan súlyosak ugyan, mint az 1917-es év válságos hónapjaiban, de fel kell ismernünk, hogy újjáéledt a veszély, amelyről egy évvel ezelőtt azt hittük, hogy úrrá lettünk rajta. A jövőben gyors ütemben növeljük a rendelkezésünkre álló flottillákat és erősítjük más védelmi eszközeinket, de *minden más katonai feladatunknál fontosabbnak kell tartanunk, hogy nyitva tartsuk a hazánkat a világgal összekötő tengeri útvonalat, és szembeszálljunk a német tengeralattjárókkal és a hajóinkra támadó távolsági bombázókkal.*"

Úgy láttam, eljött az ideje, hogy rádióbeszédet intézzek az olasz néphez. December 23-án este mindenekelőtt Britannia és Olaszország hagyományos barátságára emlékeztettem az olaszokat. Most mégis háborúban állunk egymással; „...seregeink ízekre szaggatják Olaszország afrikai birodalmát... Hogy juthattunk idáig, mi értelme mindennek?"

Olaszok, megmondom, ki az oka. Egyetlenegy ember. Senki más, csak ez az egy ember vezette halálos háborúba Olaszország népét a brit birodalom ellen, és fosztotta meg Itáliát az Amerikai Egyesült Államok rokonszenvétől és barátságától. Nem tagadom, hogy nagy emberről van szó, de senki sem tagadhatja azt sem, hogy tizennyolc évi korlátlan uralom után a végromlás küszöbére vezette országotokat. Egyetlenegy ember műve, hogy az ősi Róma örököseit és hagyományának őreit az elvadult pogány barbárság oldalára állította, mégpedig az olasz korona és a királyi család szándéka ellenére, a pápa, a nagy tekintélyű Vatikán és a római katolikus egyház akarata ellenére, az olasz nép kívánsága ellenére: mert egyiküknek sem kívánta egy porcikája sem ezt a háborút.

Felolvastam azt az üzenetet, amelyet miniszterelnöki kinevezésem után intéztem Mussolinihoz, valamint a diktátor 1940. május 18-án kelt válaszát, majd így folytattam:

Tizennyolc évi diktatórikus hatalom után hová vezette a Duce a benne bízó népet? Mit választhat most Olaszország? Szálljon szembe az egész brit birodalommal a tengeren, a levegőben és Afrikában, s hozzá még a görög nemzet erőteljes ellentámadásával is? Vagy hívja segítségül a barbárok vezérét, hogy fosztogató katonahordája és gestapós banditái a Brenner-hágón át ellepjék Itáliát, gúzsba kössék és „védelmezzék" az olasz népet, amely iránt ő és náci párthívei a nemzetek között lehetséges legkíméletlenebb és legnyíltabb megvetéssel viseltetnek?
Ide juttatott hát benneteket az az ember, az az egyetlen ember. És itt most megszakítom ezt a történetet, s akkor veszem fel majd ismét a fonalát, ha eljön a nap – mert eljön –, amikor Olaszország népe ismét kezébe veszi sorsának alakítását.

Különös, hogy Mussolini éppen ezen a napon jegyezte meg Cianónak az olasz hadsereg harci szelleméről: „Kénytelen vagyok mégis elismerni, hogy az 1914-es olaszok jobbak voltak, mint ezek. Ez ugyan nem hízelgő a rezsimre, de a valóság mégiscsak ez."[1] Másnap pedig az ablakon kinézve így szólt: „Ez a hó és ez a hideg nagyon jó. Használ a semmirekellő olaszoknak, ennek a silány népségnek." Ez a sötét alak hat hónap óta viselt hadat a hanyatlónak hitt brit birodalom ellen, s most, hogy Líbiában és Albániában kudarcot vallott az olasz hadsereg, ilyen keserű és hálátlan érzelmekre ragadtatta magát.

Olyan cseppfolyós volt ekkor a helyzet, hogy minden szóba jövő lépést alaposan meg kellett fontolni, és számos cselekvési lehetőség között kellett választanunk. Líbiai győzelmünk máris ösztönzőleg hatott az Olaszország elleni abesszíniai felkelésre. Sürgősnek tartottam, hogy Hailé Szelasszié császár visszatérjen hazájába, és ő maga is így kívánta. A külügyminisztérium korainak tartotta az elhatározást. Meghajoltam az új külügyminiszter állásfoglalása előtt, de így sem sokáig húztuk-halasztottuk a dolgot, és a minden kockázatot vállaló császár csakhamar visszatért szülőföldjére. [...]

Végül igen fontosnak tartottam, hogy Vichy is élhessen a lehetőséggel, és hasznot húzzon az események kedvező fordulatából. A háborúban nincs helye haragnak, sértettségnek, neheztelésnek.

---

[1] *Ciano naplója,* id. kiad. 312.

A végső cél érdekében el kell hallgattatni minden mellékes sérelmet. A vezérkari főnökök bizottsága és a hadseregügyi minisztérium hetek óta dolgozott egy hat hadosztályból álló expedíciós haderő felállításán, amely a francia magatartás megváltozása esetén partra szállhat Marokkóban. Dupuynek, Kanada vichyi képviselőjének útján érintkezésbe tudtunk lépni Pétain marsallal. Állandóan tájékoztatnunk kellett az Egyesült Államokat, mert már amúgy is éreztem, hogy az Elnököt nyugtalanítja Tanger, Casablanca, valamint az atlanti afrikai partvidék sorsa. Az amerikai katonai vezetők ugyanis veszedelmesnek tartották volna az Egyesült Államok biztonságára nézve, ha az ottani kikötőkben német tengeralattjáró-támaszpontok jönnek létre. Így aztán a vezérkari főnökök és a háborús kabinet teljes jóváhagyásával az alábbi üzenetet küldtük Dupuy útján Vichynek, a külügyminisztérium útján pedig washingtoni ügyvivőnknek:

A miniszterelnök Pétain marsallnak *1940. dec. 31.*

1/ Ha a francia kormány a közeljövőben úgy döntene, hogy Észak-Afrikába teszi át székhelyét, vagy ha onnan ismét háborút indítana Olaszország és Németország ellen, készek volnánk akár hat hadosztálynyi ütőképes, jól felszerelt expedíciós haderőt is küldeni Marokkó, Algír és Tunisz védelmére. Ezek a hadosztályok azonnal útra kelhetnének, mihelyt a szállításhoz és partraszálláshoz szükséges hajók rendelkezésre állnak. Immár nagy létszámú, jól felszerelt hadseregünk van Angliában, és az invázió visszaveréséhez szükséges csapatokon kívül jelentős, máris jól kiképzett és egyre nagyobb ütőerejű tartalékerőkkel rendelkezünk. A közel-keleti helyzet is kezd jobbra fordulni.

2/ Nagy fejlődésnek indult a brit légierő is, és számottevő segítségre volna képes.

3/ A brit és a francia flotta egyesülése, valamint a marokkói és más észak-afrikai támaszpontok közös használata révén ellenőrzésünk alatt tarthatnánk a Földközi-tengert.

4/ Készek vagyunk a legtitkosabb természetű vezérkari tanácskozásokat kezdeni az Önök által kijelölt katonai megbízottal.

5/ Másfelől azonban minden halogatás veszedelmes lenne. A németek Madrid engedélyével vagy erőszakkal bármikor átvonulhatnak Spanyolországon, használhatatlanná tehetik a gibraltári kikö-

tőt, a szoros mindkét oldalán elfoglalhatják az ütegeket, és repülőgépeiket a helyi repülőterekre telepíthetik. Váratlanul szoktak cselekedni, márpedig ha megvetik a lábukat a marokkói partokon, terveinknek befellegzett. A helyzet az egyik napról a másikra is rosszra fordulhat, s reményünknek bármikor bealkonyulhat, hacsak nem szánjuk el magunkat, hogy egységben és határozottan cselekszünk. Fontos, hogy a francia kormány megértse: most képesek és készek vagyunk rá, hogy nagy és egyre növekvő segítséget nyújtsunk. De lehet, hogy hamarosan már nem leszünk képesek rá.

Hasonló tartalmú üzenetet küldtünk más úton az időközben algíri főparancsnokká kinevezett Weygand tábornoknak. Egyik címzettől sem kaptunk választ. [...]

Az év vége közeledtével 1941 fényei és árnyai egyaránt élesen rajzolódtak ki előttünk. Sikerült életben maradnunk. Legyőztük a német légierőt. A sziget inváziója elmaradt. Ütőképes hazai hadsereggel rendelkeztünk. London diadalmasan megállta a próbát. Szigetünk minden szempontból egyre bevehetetlenebbé vált. A moszkvai parancsoknak engedelmeskedő kommunista rágalmazók hetethavat összehordtak arról, hogy kapitalista és imperialista háború folyik, de a gyárakban tovább zakatoltak a gépek, és az egész brit nemzet éjjel-nappal dolgozott, eltelve a büszkeség felemelő érzésével. A líbiai sivatagban ránk ragyogott a győzelem, az Atlanti-óceán túlpartján pedig a nagy köztársaság egyre közelebb jutott hozzá, hogy felismerje kötelességét és segítségünkre siessen. [...]

A nagy horderejű eseményekkel zsúfolt 1940-es évet bizton tekinthetjük az angol és a brit történelem legragyogóbb s egyben legszörnyűbb esztendejének. Nagy és egyedülállóan szervezett ország volt az az Anglia is, amely elpusztította valaha a spanyol armadát. A hit és az eltökéltség lobogó tüze fűtött bennünket azon a huszonöt éven át is, amikor III. Vilmos és Marlborough XIV. Lajos ellen viselt hadat. Chatham időszaka is fényes lap történelmünk könyveiben. A Napóleon ellen vívott hosszú harcban úgy sikerült fennmaradnunk, hogy Nelson és társai azóta klasszikussá vált hadvezetési módszereikkel megőrizték a brit flotta uralmát a tengeren. Az első világháborúban egymillió brit állampolgár vesztette életét. De az 1940-es évhez fogható nem akadt történelmünkben. Mire az év véget ért, ez a kicsiny és ősi sziget nemzetközösségével, domíniumaival és a világ minden részén fekvő területeivel együtt bebizonyította, hogy képes az egész világ sorsának súlyát megtartani a vállán. Egy pillanatra sem rettentünk meg, egy pillanatra sem bizonytalanodtunk el. És nem vallottunk kudarcot. A brit nép, a brit nemzet szelleme legyőzhetetlennek bizonyult. A nemzetközösség és a birodalom fellegvára bevehetetlen. Magunkra maradtunk de az emberiség legjobbjainak szíve értünk dobogott, és szembe tudtunk szállni a győzelmeinek tetőpontján álló zsarnokkal.

Rejtett erőforrásaink a felszínre törtek. A légi terrort visszavertük. Szigetünkre ellenséges katona nem tehette a lábát. És már nekünk is voltak harcba vethető fegyvereink. Immár mi is magasan szervezett hadigépezetté váltunk. Megmutattuk, hogy képesek vagyunk helytállni. Akadt, aki szembeszálljon Hitler világuralmi törekvéseivel. Britanniát oly sokan kiszámolták már, mégis ott állt a ringben, sőt sokkal erősebb volt, mint valaha, és ereje napról napra nőtt. Az idő ezúttal is nekünk dolgozott. És nemcsak nekünk, briteknek. Az Egyesült Államok gyorsan növelte fegyverzetét, és egyre közeledett a konfliktushoz. A Szovjetunió a háború kitörésekor csúnyán és gonoszul elszámította magát, úgy ítélte meg, hogy egy hajítófát sem érünk, Németországtól tünékeny sérthetetlenséget alkudott ki magának és hozzá a zsákmány egy részét is, de időközben alaposan megerősödött, és előretolt védelmi állásokat épített ki. Ami Japánt illeti, úgy látszott, hogy e pillanatban visszariasztja a szemlátomást hosszúnak ígérkező háború, aggodalmaskodva tekint Oroszországra és az Egyesült Államokra, és töprengve latolgatja, mi volna a legbölcsebb és leghasznosabb döntés.

Sokáig úgy látszott, hogy Britannia, szétszórt államszövetségével és gyarmataival, az összeomlás szélén áll, hogy szívét csakhamar átdöfi az ellenség dárdája, de ugyanez a Britannia tizenöt hónapon át minden erejét a háborúra összpontosította, állampolgáraiból katonát faragott, és végtelenül sokféle erőforrásait mind a háború szolgálatába állította. A kis semleges nemzetek és a leigázott népek csodálattal és megkönnyebbüléssel állapították meg, hogy nem tűntek el a csillagok az égről. Emberek százmillióinak szívében ragyogott fel ismét a remény és lángolt fel vele a szenvedély. A jó ügy győzedelmeskedik. A jogot nem fogják eltiporni. Akármilyen szelek fújjanak is, fennen lobog a szabadság zászlaja, s ami a sorsdöntő órán egy volt vele: a brit lobogó.

Jómagam és hű minisztertársaim azonban, akik a vezetés magasából pontos információk birtokában tekintettük át a háború színterét, gondoknak sem voltunk híján. Az U-Boot-blokád veszedelme már előrevetette árnyékát. Minden tervünket meghiúsíthatta volna, ha ez a veszély beteljesül. A francaországi csata elveszett. Az angliai csatát megnyertük. Most az atlanti csatát kellett megvívnunk.

III. kötet

A nagy szövetség

A kötet tárgya:

HOGYAN KÜZDÖTTEK TOVÁBB A BRITEK,
VISELVE A MEGPRÓBÁLTATÁSOK TERHÉT,
MÍG SZOVJET-OROSZORSZÁG ÉS AZ EGYESÜLT
ÁLLAMOK BELE NEM SODRÓDOTT
A NAGY KÜZDELEMBE

Első könyv Németország keletre tör

1 / A háború kiterjed

Az új évben meghittebbé vált a kapcsolatom Roosevelt elnökkel. Az év első napján a következő levéllel köszöntöttem:

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. jan. 1.*
Most, hogy a vihar kellős közepén köszönt ránk az új esztendő, kötelességemnek tartom, Elnök úr, hogy a brit kormány és az egész brit birodalom nevében tudomására hozzam, hogy a legnagyobb hálával és csodálattal fogadtuk emlékezetes vasárnapi szózatát, amelyet az amerikai néphez és az egész világ szabadságszerető közvéleményéhez intézett. [...]

Január 10-én olyan úr volt a vendégem a Downing streeten, aki a legmagasabb helyről hozott ajánlólevelet. Több washingtoni távirat is tudtunkra adta, hogy az Elnök legközelebbi bizalmasa és személyes képviselője. Úgy rendelkeztem tehát, hogy érkezésekor Brendan Bracken fogadja a poole-i repülőtéren, másnap pedig kettesben ebédeljünk. Így találkoztam Harry Hopkinsszal, ezzel a rendkívüli férfiúval, aki addig is, azután is döntő szerepet játszott időnként az egész háború alakulásában. Törékeny, esendő testbe zárt lobogó lélek volt. Roskatag világítótorony, amelynek fénye hatalmas flottákat vezetett biztos kikötőbe. És remek, fanyar humora volt. Mindig élveztem a társaságát, kiváltképp, ha hadilábon álltunk a szerencsével. De nagyon kellemetlen is tudott lenni, mert olykor kíméletlen, keserű igazságokat vágott az ember szemébe. A tapasztalat engem is megtanított rá, hogy néha ez a legjobb módszer.

Első találkozásunk körülbelül három órán át tartott, s nyomban felfogtam, milyen energikus férfiúval állok szemben, s milyen fontos küldetésben jár. Londont állandóan bombázták, ki sem látszottunk a napi gondokból. Világosan láttam azonban, hogy az Elnök olyan embert küldött hozzánk, akinek a tevékenysége létfontosságúnak bizonyulhat. Halkan beszélt, de a szeme csillogott, és elfojtott szenvedély csengett ki a hangjából: „Az Elnöknek elhatározott szándéka, hogy együtt vívjuk meg ezt a háborút, és meg is nyerjük. Efelől ne legyen kétsége. Azért küldött, hogy közöljem önnel: mindenáron és minden eszközzel átsegíti önöket a nehézségeken, bármi történjék is vele. Amire csak emberileg képes, habozás nélkül megteszi önökért."

Aki e hosszú harc alatt kapcsolatba került Harry Hopkinsszal, tanúsíthatja, hogy milyen rendkívüli ember volt. Találkozásunkkal olyan barátság kezdődött, amely háborítatlanul vészelt át minden földindulást, minden megrázkódtatást. A lehető legmegbízhatóbb és legtökéletesebb összekötő kapocs volt köztem és az Elnök között. De ennél sokkal több is volt: éveken át Roosevelt tetteinek legfőbb ihletője és motorja. Ez a két férfi, a semmilyen közhivatalt nem viselő beosztott és a hatalmas köztársaság első tisztségviselője együtt olyan döntéseket hozott, amelyek alapvetően befolyásolták az egész angolszász világ jövőjét. Hopkins természetesen féltékenyen őrködött a főnökére gyakorolt befolyásán, és korántsem egyengette amerikai versenytársainak útját. Gray, a költő mintha róla írta volna: „A kegyencnek nincs barátja." De ez nem rám tartozott. Ott ült előttem ez a sovány, törékeny, beteg, mégis tettre kész és elszánt férfi, és nem volt kétséges, hogy pontosan tudja, mi a tét. Le kell győznünk, meg kell semmisítenünk, el kell pusztítanunk Hitlert, s ennek érdekében félre kell tennünk minden más célt, szövetséget, törekvést. Az Egyesült Államok történelmi útján kevés jelzőtűz égett ennél tisztább lánggal.

Harry Hopkins mindig a lényegre tapintott. Számos olyan nagy értekezleten volt alkalmam részt venni, amelyen a húsz vagy annál is több legfontosabb vezető kormánypolitikus gyűlt egybe. Megesett, hogy kezdett elakadni a vita, és mindenki tanácstalannak látszott. Hopkins ilyenkor kíméletlenül közbeszólt: „De hiszen, Elnök úr, erről meg erről kell döntenünk. Rászánjuk magunkat végre?" Rá is szánták magukat mindig, és ha egyszer rászánták magukat valamire, sohasem maradtak adósok a megoldással. Hopkins igazi vezető egyéniség volt, és kevés államférfi tett tanúbizonyságot nagyobb elszántságról és bölcsességről válságos időkben. Amennyire szívén viselte a gyengék és a szegények ügyét, annyira gyűlölte a zsarnokságot, kiválképp a pillanatnyilag győztes zsarnokságot.

[...]

Az olaszokkal vívott északkelet-afrikai háború továbbra is sikeresen alakult, Albániában a görögök nem álltak tőle messze, hogy elfoglalják Valonát, de közben a német csapatmozdulatokról és a szándékokról érkező hírek egybehangzóan és napról napra meggyőzőbben figyelmeztettek rá, hogy Hitler nagyszabású beavatkozásra készül a Balkán-félszigeten és a Földközi-tenger térségében. Január elejétől fogva tartottam tőle, hogy a német légierő megjelenik Szicílián, ami veszélyezteti Máltát, és meghiúsítja a földközi-tengeri útvonalak megnyitásához fűzött reményeinket. Attól is tartottam, hogy légibázist hoznak létre Pantellerián, ami lényegesen megkönnyítené a német csapatok, méghozzá valószínűleg páncélos alakulatok mozgatását Tripoli felé. Kiderült azonban, hogy nem tartották szükségesnek Pantelleria elfoglalását, mindenesetre nem lehetett kétséges, miben törik a fejüket: észak–déli átjáróhoz akarnak jutni Olaszországon át Afrikába, s egyidejűleg el akarják vágni kelet–nyugati útvonalainkat a Földközi-tengeren.

Mindennek tetejébe a Balkán-félsziget államait, köztük Görögországot és Törökországot, az a veszély fenyegette, hogy ha nem hagyják magukat belekényszeríteni Hitler birodalmába és ellenállnak, Németország megszállja és leigázza őket. Délkelet-Európában is megismétlődnék tehát mindaz az iszonyat, amelynek Norvégiában, Dániában, Hollandiában, Belgiumban és Franciaországban tanúi voltunk? Egymás után leigázzák a Balkán-félsziget valamennyi országát, köztük a hős Görögországot, Törökország pedig elszigetelt helyzetében rákényszerül, hogy megnyissa a germán légiók előtt a Palesztinába, Egyiptomba, Irakba és Perzsiába vezető utat? Nem foghatnának össze a balkáni államok, nem hozható létre olyan balkáni front, amely drágább árat fizettetne a németekkel az agresszióért, semhogy érdemes legyen megpróbálkozniuk vele? Nem lehetséges-e, hogy ha a Balkán-félsziget szembeszáll Németországgal, akkor Szovjet-Oroszország magatartásában is jelentős és jótékony változás áll be? Kétségtelenül ez volt az a terület, amelyen a balkáni államok érintve érezhették magukat érdekeikben, sőt érzelmeikben, ha ugyan jutott hely ilyesmire a számításaikban. Súlyos teher nehezedett ránk, de erőforrásaink egyre bővültek; ne lennénk képesek rá, hogy megadjuk azt a külső lökést, amelytől talpra állnak ezek a közös érdekükben fenyegetett államok? Vagy pedig foglalkozzunk inkább a magunk dolgával, hogy sikerre vigyük az északkelet-afrikai hadjáratot, és hagyjuk a sorsára Görögországot, a Balkánt, sőt talán Törökországot és az egész Közel-Keletet is?

Sok fejtöréstől megszabadultunk volna, ha egyértelműen ez utóbbira szánjuk el magunkat; még néhány olyan beosztott tiszt könyvében is előbukkan ez a nézet, akik annak idején elmondták nekünk, hogy mint vélekednek a dologról. E szerzők abban a kétségtelenül előnyös helyzetben vannak, hogy rá tudnak mutatni kudarcainkra, de azt már nem tudják megmondani, hogy mire vezetett volna, ha mi másként döntünk. Ha Hitler lényegében harc nélkül térdre kényszeríti Görögországot, és beolvasztja rendszerébe az egész Balkán-félszigetet, azután pedig Törökországtól is kicsikarja a szabad átvonulást Elő-Ázsia és a Közel-Kelet felé: nem kötött volna-e alkut a szovjetekkel ezeknek a hatalmas körzeteknek a felosztására, és nem halasztotta volna-e későbbre a velük való végső és elkerülhetetlen összecsapást? Vagy ha nem, hát nem lett volna-e képes - és ez a valószínűbb - nagyobb erőkkel és hamarabb megindítani az Oroszország elleni támadást? A következő fejezetek főként azt vetik majd latra, azt fogják taglalni, hogy vajon Őfelsége kormánya képes volt-e fellépésével döntő vagy legalább érzékelhető hatást gyakorolni Hitler délkelet-európai tevékenységére, s ami még ennél is fontosabb, hogy vajon a fellépése nem befolyásolta-e elsősorban Oroszország magatartását és sorsának alakulását. [...]

Január 7-én Ribbentrop a következő tájékoztatást küldte a moszkvai német nagykövetség vezetőjének:

Január elejétől fogva Magyarországon át nagy létszámú német csapategységek érkeznek Romániába. A csapatszállítások a magyar és a román kormány hozzájárulásával folynak. Csapataink egyelőre Dél-Romániában állomásoznak. A csapatmozdulatok hátterében az áll, hogy komolyan számításba jön annak szükségessége, hogy az angolokat végleg kiszorítsuk Görögországból. Akkora német haderőre van szükség, amely nehézség nélkül megbirkózhat a Duna völgyében számításba jövő bármilyen katonai feladattal, akármilyen eshetőséggel kelljen is szembenéznünk, akármilyen oldalról. Folyamatban lévő katonai intézkedéseink csakis a Görögországban berendezkedő britek ellen irányulnak, nem a balkáni államok és nem is Törökország ellen.

Ha a beszélgetés közben előkerül ez a téma, általában tanúsítsanak

hűvös magatartást. Sürgős hivatalos érdeklődés esetén a körülményektől függően közöljék, hogy a kérdéseket Berlinben kell feltenni. Ha nem lehet kikerülni a témát, csak általánosságokban mozgó véleményt nyilvánítsanak. Eközben hivatkozhatnak arra, hogy megbízható értesüléseink szerint egyre nagyobb számban érkeznek mindenfajta angol csapaterősítések Görögországba, és emlékeztessenek az első világháborúban végrehajtott szaloniki hadműveletre.[1]
A német csapatok létszámával kapcsolatban egyelőre továbbra sem ajánlatos túlmenni a jelenlegi általánosságokon. Később valószínűleg érdekünkben áll majd, hogy nyilvánosságra hozzuk a rendelkezésünkre álló haderők teljes létszámát, sőt még el is túlozzuk. Erről idejében értesítést küldünk.

Ugyanaznap a tokiói német nagykövetnek az alábbi üzenetet küldték:

Kérem, személyesen és bizalmasan közölje a japán külügyminiszterrel, hogy nagy német csapategységek érkeznek Romániába. A csapatmozdulatok a román és a magyar kormány teljes jóváhagyásával folynak. Biztonsági intézkedésről van szó, ha ugyanis az angol haderő megveti a lábát Görögországban, szükségessé válhat a beavatkozásunk.

Schulenburg moszkvai német nagykövet január 8-án a következő választ küldte:

Máris különféle hírek kaptak lábra arról, hogy német csapatok érkeznek Romániába; egyesek kétszázezerre teszik a csapatmozdulatokban részt vevő katonák számát. Az itteni kormánykörök, valamint a rádió és a szovjet sajtó még nem vetik fel az ügyet.
A szovjet kormány nyomatékosan érdeklődni fog a csapatmozdulatok iránt, és tudni kívánja majd, milyen célt szolgálnak e csapatösszevonások, különösen pedig, hogy mennyire érintik Bulgáriát és Törökországot (a tengerszorosokat). Megfelelő utasítást kérek.

---

[1] Kiemelés tőlem. (A szerző)

A német külügyminiszter még ugyanaznap így válaszolt:

Ribbentrop Schulenburgnak *1941. jan. 8.*
Kérem, ne tegyen említést a szovjet kormánynak a romániai fokozott német csapatmozdulatokról.
Ha Molotov úr vagy más befolyásos kormányszemélyiség fordulna Önhöz, kérem, közölje vele, hogy tudomása szerint csakis Anglia ellen irányuló óvintézkedésekről van szó. Az angolok máris alakulatokat állomásoztatnak Görögországban, és arra számítunk, hogy a közeli jövőben növelni akarják ott-tartózkodó csapataik létszámát. Németország semmilyen körülmények között nem fogja eltűrni, hogy Anglia megvesse a lábát görög földön. Kérem, hogy további értesítésig ne bocsátkozzék részletesebb fejtegetésbe.

Január közepén az oroszokat már mélységesen aggasztotta a dolog, és fel is vetették az ügyet Berlinben. Január 17-én az orosz nagykövet felkereste a német külügyminisztériumot, és a következő emlékeztetőt nyújtotta át:

Egybehangzó jelentések szerint nagy létszámú német csapategységek érkeztek Romániába, felkészültek rá, hogy bolgár területre lépjenek, majd elfoglalják Bulgáriát, Görögországot és a tengerszorosokat. Nem kétséges, hogy Anglia megpróbálja majd elejét venni a német csapatmozdulatoknak, megkísérli elfoglalni a tengerszorosokat, Törökországgal szövetségben hadműveleteket indít Bulgária ellen, és hadszíntérré változtatja az országot. A szovjet kormány ismételten a német kormány tudomására hozta, hogy Bulgária területét, valamint a tengerszorosokat az SZSZKSZ biztonsági övezetébe sorolja, és nem maradhat közömbös olyan eseményekkel szemben, amelyek az SZSZKSZ biztonsági érdekeit fenyegetik. Mindennek alapján a szovjet kormány kötelességének tartja, hogy figyelmeztessen rá: az SZSZKSZ biztonsági érdekeinek megsértéseként fogja értékelni, ha külföldi csapatok jelennek meg Bulgária és a tengerszorosok területén.

Január 21-én az orosz nagykövetet a német külügyminisztériumba hívatták, és közölték vele, hogy a birodalmi kormány értesülései szerint semmi nem vall rá, hogy Anglia a tengerszorosok megszállását fontolgatná. Az sem valószínű, hogy Törökország angol csapatokat engedne át területén. Görögország területén viszont Anglia egybehangzó hírek szerint meg akarja vetni a lábát, és közel áll hozzá, hogy meg is tegye. Németországnak megmásíthatatlan szándéka, hogy ebben megakadályozza a brit fegyveres erőket, mert megjelenésük Németország létfontosságú balkáni érdekeit veszélyeztetné. Ezért bizonyos csapatösszevonások kezdődtek a Balkánon, de azzal a kizárólagos céllal, hogy a britek ne vethessék meg a lábukat Görögországban. A birodalmi kormány véleménye szerint ez a fellépés egyúttal szovjet érdekeket is szolgál, mert ezeknek is ártana, ha Anglia berendezkedne abban a körzetben.[1]

Egyelőre mindkét fél beérte ennyivel. [...]

2 / Hess Angliában

[...]

1940 végén Hitler belátta, hogy közvetlen légitámadásokkal nem képes elpusztítani Britanniát. Az angliai csatában elszenvedte első vereségét: hiába bombázta kegyetlenül városainkat, sem a nemzetet, sem kormányát nem tudta megtörni. Az 1941 kora nyarára tervezett oroszországi invázió előkészületei pedig immár a német légierő jelentős részét lekötötték. Május végéig továbbra is számos igen súlyos légitámadást kellett kiállnunk, de az ellenség már nem vetette be teljes erejét ellenünk. Ezek a támadások is fájdalmas veszteségeket okoztak nekünk, de immár sem a német főparancsnokság, sem a Führer nem tulajdonított nekik döntő jelentőséget. Hitler azért látta szükségesnek és helyénvalónak folytatni a Nagy-Britannia elleni légi háborút, hogy elterelje a figyelmet az Oroszország elleni felvonulásról. Ezenkívül derűlátóan úgy számított, hogy az oroszokat, akárcsak a franciákat, egy hathetes hadjáratban legyőzi, következésképp 1941 őszére az egész német hadsereg készen áll majd a Britannia elleni végső rohamra. Addig is a nagy hatótávolságú repülőkkel támogatott U-Boot-blokád, valamint a városok, kivált a kikötők bombázása révén felmorzsolja a makacs angolok ellenálló képességét. A német hadsereg számára most a Britannia elleni „Oroszlánfóka" helyett az Oroszország elleni „Barbarossa" lett a feladat. A német haditengerészet utasítást kapott, hogy az atlanti-óceáni közlekedési útvonalainkra összpontosítsa támadásait, a német légierőnek pedig kikötőinket és a hozzájuk vezető útvonalakat kellett bombáznia. Ez sokkal veszélyesebb terv volt, mint a tömeges bombatámadások London és a polgári lakosság ellen, de nagy szerencsénkre a németek nem minden erejükkel és nem valami nagy következetességgel hajtották végre.

---

[1] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 268., 271–272.

[...]

Az utolsó légitámadás volt a legsúlyosabb. Május 10-én az ellenség ismét gyújtóbombákkal támadta Londont. Városszerte több mint kétezer tűz keletkezett, s mivel csaknem százötven vízvezetékcső eltört, és a Temzén éppen alacsony volt a vízállás, nem tudtunk megbirkózni a tűzzel. Másnap reggel hatkor még több száz tűz lobogott megfékezhetetlenül, sőt még 13-án is égett négy. Ez volt az egész légi háború legpusztítóbb támadása. Öt dokkot és hetvenegy kulcsfontosságú objektumot ért találat, s ez utóbbiaknak a fele gyár volt. Egy kivételével valamennyi nagyobb vasútállomás forgalma hetekre megbénult, a városon átvezető közlekedési főútvonalakat pedig csak június elejére sikerült teljesen helyreállítani. Több mint háromezer ember halt vagy sebesült meg. Volt azonban e bombatámadásnak még egy történelmi epizódja. Elpusztult az alsóház. Egyetlenegy bomba akkora rombolást vitt benne véghez, hogy évekig tartott a helyreállítása. És még hálát mondhatunk az égnek, hogy a képviselők éppen nem üléseztek. Másfelől viszont légvédelmi ütegeink és éjjeli vadászaink tizenhat ellenséges gépet semmisítettek meg, többet, mint eddig bármelyik éjszakai légitámadás idején. Ezt a sikert nagyrészt azoknak az eredményeknek köszönhetjük, amelyeket még a télen értünk el a varázseszközök háborújában.

Ezzel aztán, ámbár akkor ezt még nem tudtuk, az ellenség ki is tombolta magát. Május 22-én Kesselring Posenbe[1] tette át légiflottája főhadiszállását, június elején pedig az egész légierőt keletre telepítették át. London polgári védelmi szervezete csaknem hároméves pihenőhöz jutott, legközelebb 1944 februárjában kellett felvennie a harcot az úgynevezett *baby-Blitz*-cel, majd később a német rakétákkal és a szárnyasbombákkal. 1940. június és 1941. június között, egyetlen év leforgása alatt polgári emberéletben 43 381 főt veszítettünk, a sebesültek száma 50 856 volt. Ez összesen 94 237 személy. [...]

---

[1] Ma: Poznań (Lengyelország).

Május 11-én, vasárnap Ditchleyben töltöttem a hétvégét. Este egyre újabb hírek érkeztek az előző éjszaka London ellen intézett súlyos német légitámadásról. Segíteni nem tudtam, így aztán házigazdáim javaslatára megnéztem a Marx testvérek egyik filmvígjátékát. Kétszer is kimentem érdeklődni a károkról, és megtudtam, hogy súlyosak. Kellemes érzés volt a gondok közepette belefeledkezni ebbe a vidám filmbe. Egyszer csak egy titkár közölte, hogy Hamilton hercegének megbízásából keres valaki telefonon. A herceg személyes jó barátom volt, ekkoriban egy kelet-skóciai vadászrepülő-körzet parancsnoka, de el nem tudtam képzelni, mi dolga lehet velem, ami nem várhat másnap reggelig. A telefonáló azonban mindenáron személyesen akart beszélni velem, és azt hajtogatta, hogy sürgős kormányügyről van szó. Megkértem Brackent, hogy kérdezze meg tőle, mit akar közölni. Néhány perc múlva Bracken azt mondta, hogy a hercegnek elképesztő híre van számomra. Érte küldettem tehát, s amikor megérkezett, elmondta, hogy négyszemközt kihallgatott egy német hadifoglyot, aki Rudolf Hessnek mondta magát. Hess Skóciában! Nem tudtam elképzelni, hogy igaz lehet. Márpedig igaz volt.

Maga vezette gépén, repülő századosi egyenruhájában Augsburgból jött és ejtőernyővel ugrott le. Először azt mondta, Hornnak hívják, s kilétére csak akkor derült fény, amikor az esés közben szerzett kisebb sérülései miatt egy Glasgow melletti katonai kórházba szállították. Onnan nyomban a Towerba került, majd más angliai börtönökben őrizték egészen 1945. október 6-ig, amikor is a nürnbergi börtöncellákban ismét találkozhatott társaival, mármint azokkal, akik túlélték a háborút, és a győztesek halálos ítéletére vártak.

Szökésének egy pillanatra sem tulajdonítottam különösebb jelentőséget. Tudtam, hogy az események menetén mit sem változtat. Az eset Britannia-szerte, de az Egyesült Államokban és Oroszországban is, legfőképpen pedig Németországban nagy szenzációt keltett, s azóta több könyvet is írtak róla. Hadd szorítkozzam csupán arra, amit én igaznak tartok ebben az ügyben.

Rudolf Hess jóképű fiatalember volt, Hitler megkedvelte, és meghitt munkatársai közé fogadta. Hess bálványozta a Führert, a világraszóló tét pedig nagy szenvedélyeket kavart a lelkében. Hitler asztaltársaságához tartozott, ahhoz a két-három emberhez, akikkel a Führer együtt szokott vacsorázni, sőt vele néha négyszemközt is. Hitler legtitkosabb érzéseit is jól ismerte, tudta, mennyire gyűlöli Szovjet-Oroszországot, mennyire vágyik rá, hogy elpusztítsa a bolsevizmust, mennyire csodálja Britanniát, mennyire szeretne barátságot kötni a brit birodalommal, és mennyire megveti a többi országot. Senki nem ismerte olyan jól a Führert, mint ő, senki nem látta annyiszor magányos pillanataiban. Amikor aztán kitört a háború, minden megváltozott. Hitler asztalánál óhatatlanul megsokasodtak a vendégek. Az önkényuralom legbelsőbb körébe időnként mindenféle tábornokok, tengernagyok, diplomaták és más magas rangú tisztviselők is bejutottak. A Führer helyettese úgy érezte, hogy napja leáldozóban van. Hová lettek a régi jó pártgyűlések? A tettek ideje volt ez, nem a bohóckodásé.

Hess érdeméből bizony jócskán levon, hogy tettét féltékenység vezérelte, mert úgy érezte, hogy a háborúban elveszíti régi szerepét, és szeretett Führere nem tekinti ugyanolyan barátjának és bizalmasának, mint korábban. Mindenféle tábornokokkal és hasonlókkal veszi körül magát. Kétségtelen, hogy fontos szerepet játszanak. De én, Rudolf, most tanúbizonyságot teszek odaadásomról, mindanynyiukat lepipálom, és nagyobb kincset rakok a lába elé, nagyobb hasznára leszek, mint új bizalmasai együttvéve. Megyek és békét kötök Angliával. Az életem nem számít. Örömmel dobom oda e nagy siker reményében. – Naiv megfontolás volt ez, de sem elvetemültnek, sem hitványnak nem mondható.

Hess úgy értelmezte az európai helyzetet, hogy a Churchill-féle háborús uszítók erőszakkal eltérítették Angliát valódi érdekeitől és a Németországgal való baráti együttműködéstől. De ha majd ő, Rudolf, eljut Britannia szívébe, és megérteti az uralkodóval, milyen érzéseket táplál iránta Hitler, egyszeriben eltűnnek a süllyesztőbe azok a gonosz erők, amelyek ma uralmuk alatt tartják a balszerencsés szigetországot, s amelyek oly sok fölösleges szenvedést zúdítottak rá. Hiszen hogyan is maradhatna talpon Britannia? Franciaország odalett. Az U-Bootok csakhamar elvágnak minden tengeri összeköttetést, a német légitámadások pedig elpusztítják a brit ipart és a brit városokat.

Mármost kihez forduljon? Ott volt Hamilton hercege, akit jól ismert politikai tanácsadójának, Haushofernek a fia.[1] Tudta továbbá, hogy Hamilton hercege királyi udvarmester, és mint ilyen bizonyára naponta együtt vacsorázik az uralkodóval és meghallgatásra számíthat nála. Jobb közvetítőt keresve sem talál.

„Úgy látszik – adta hírül néhány nappal később a német sajtóközlemény –, Hess néptárs kényszerképzetek hatása alá került, és azt hitte, egyezséget tud létrehozni Anglia és Németország között. ... A nemzetiszocialista párt sajnálattal állapítja meg, hogy ez az idealista egyén kényszerképzeteinek áldozata lett. Mindez azonban nem változtat azon, hogy Németország folytatni fogja a rákényszerített háborút." Hitlert kínosan érintette ez az esemény. Olyan volt ez neki, mint nekem lett volna, ha hűséges minisztertársam, a külügyminiszter, aki alig néhány évvel volt fiatalabb Hessnél, egy lopott Spitfire-ból kiugrik Berchtesgaden fölött. A náciknak bizonyára némi vigaszul szolgált, hogy Hess segédtisztjeit letartóztathatták.

A miniszterelnök a külügyminiszternek *1941. máj. 13.*

1/ Végül is az a megfelelő megoldás, ha [Hesst] hadifogolynak tekintjük, és a hadügy, nem pedig a belügy felügyelete alá helyezzük. Egyúttal azonban olyan embert kell látnunk benne, aki ellen esetleg politikai bűnök miatt vádat kell majd emelnünk. Más náci vezetőkhöz hasonlóan ő is háborús bűnös, és nagyon is lehetséges, hogy ha majd véget ér a háború, tettestársaival együtt bűnözőnek nyilvánítják. Ebben az esetben megbánása a javára szól majd.

2/ Addig is teljes elszigeteltségben London közelében, megfelelő helyen kell őrizni, és mindent meg kell tenni, hogy tanulmányozzuk gondolkodásmódját, továbbá, hogy szóra bírjuk.

3/ Egészségéről és kényelméről gondoskodni kell, el kell látni élelemmel, könyvekkel, íróeszközökkel, és pihenési lehetőséget is biztosítani kell számára. A külvilággal nem tarthat kapcsolatot, látogatókat csak a külügyminisztérium engedélyével fogadhat. Őrzésével

---

[1] Hamilton hercege az 1936-os olimpiai játékok idején találkozott Karl Haushofernek, a náci geopolitikai elmélet kidolgozójának fiával, Albrecht Haushoferrel. Akkoriban a herceg előbb a német, majd az orosz légierő felépítését tanulmányozta. Albrecht Haushofert 1944-ben aztán kivégezték a nácik, mert azzal gyanúsították, hogy részt vett a Hitler elleni összeesküvésben. (Az eredeti kiadás jegyzete.)

külön erre a célra kiválasztott személyzetet kell megbízni. Újsághoz nem juthat, rádiót nem hallgathat. Méltóságában nem szabad megsérteni, úgy kell kezelni, mint ha hadifogságba esett fontos tábornok volna.

[...] Ha meggondoljuk, hogy Hesst milyen szoros szálak fűzték Hitlerhez, meglepő, hogy nem értesült a Szovjet-Oroszország ellen tervezett támadásról, pedig a nagyszabású előkészületek már javában folytak. De az is lehet, hogy tudott róla, csak nem árulta el. A szovjet kormány sokat törte a fejét, hogy mit jelenthet Hess szökése, és Moszkvában hamis elméleteket szőttek az epizód köré. Három évvel később, amikor másodszor jártam ott, volt alkalmam meggyőződni róla, mennyire megigézte Sztálint ez a közjáték. Ebédnél megkérdezte tőlem, mi az igazság Hess küldetése ügyében. Röviden elmondtam, amit fentebb is leírtam. Úgy éreztem, azt hiszi, hogy Németország és Britannia megfontolt tárgyalásokba bocsátkozott, talán össze is szövetkezett, hogy közösen támadják meg Oroszországot, de aztán nem lett belőle semmi. Ha arra gondoltam, hogy milyen okos emberrel van dolgom, meglepett, hogy ilyen ostobán vélekedik erről az ügyről. Amikor a tolmácsa szavaiból kiderült, hogy nem hisz nekem, a magam tolmácsa útján így válaszoltam: „Ha olyan tényekről nyilatkozom, amelyekről biztos tudomásom van, elvárom, hogy ne kételkedjenek a szavamban." E kissé nyers válaszra Sztálin ajka barátságos mosolyra húzódott: „Még itt, Oroszországban is sok olyasmi történik, amivel nem feltétlenül számol el nekem a titkosrendőrség." Ennyiben maradtunk.

3 / A földközi-tengeri háború

[...] Mindenben megegyeztünk, de más tennivalóink miatt nem tudtuk tartani magunkat a kitűzött január végi határidőhöz. Január 18-án Chequersben tanácskozásra ültem össze a haditengerészet és a többi haderőnem vezérkari főnökével, és úgy határoztunk, hogy egy hónappal elhalasztjuk az akciót. Azt hiszem, más irányba is terelhettem volna ezt a döntést, de akárcsak a többiek, én is úgy gondoltam, hogy van előbbre való dolgunk is, ezenkívül úgy hírlett, hogy kommandóinkat nem képezték még ki tökéletesen a feladatra. Keyes nem volt jelen a találkozón, és keserű csalódással vette tudomásul a hírt. A halasztás végzetesnek bizonyult a tervre nézve. Jóval a hónap letelte előtt a német légierő megérkezett Szicíliára, és egy csapásra egészen új helyzet állt elő. Nem kétséges, hogy értékes győzelmet szalasztottunk el. Ha sikerül elfoglalnunk Pantelleriát, nem máltai támaszpontjainkról kellett volna fedeznünk tengeri útvonalainkat, és 1942-ben nem vesztettük volna el oly sok remek hajónkat, az ellenségnek pedig még nehezebb lett volna fenntartania a tengeri összeköttetést Tripolival. Másfelől viszont megeshetett volna, hogy a német légierő meghiúsítja a vállalkozást, ebben az esetben pedig reményeink füstbe mentek volna, és ezalatt Máltát is nehezebb lett volna megvédenünk.

Tudtam, milyen nagy szükségünk volna Pantelleriára. De hiába, elszalasztottuk az alkalmat. Túl sok gonddal kellett küszködnünk egyszerre. Így csak 1943 májusában, miután Tuniszban megsemmisítettük a német és olasz seregeket, foglalta el heves bombatámadás után Pantelleriát egy brit partraszálló alakulat, amely Eisenhower tábornok parancsnoksága alatt harcolt. Akkor már döntő fölényben voltunk ezen a hadszíntéren, és bár előzetesen rendkívül nehéznek ítéltük meg a feladatot, végül is veszteség nélkül hajtottuk végre.

[...]

Április elején már hevesebb támadásokat indíthattunk Rommel líbiai hadseregének tengeri utánpótlása ellen. A máltai támaszpontokról kiinduló brit tengeralattjárók döntő szerepet játszottak ebben; erejük és sikereik egyre nagyobbak lettek. Malcolm Wanklyn sorhajóhadnagy remek teljesítményével és hőstetteivel kiérdemelte a Viktória-keresztet. A következő évben *Upholder* nevű hajójával együtt odaveszett, de példája tovább élt azoknak a szívében, akik a helyébe léptek.

Április 10-én négy rombolót küldtünk Máltára Mack sorhajókapitánynak, a *Jervis* parancsnokának a vezetésével, azzal a feladattal, hogy az ellenséges konvojokat támadják. Már az első héten látványos sikereket arattak. Egy holdfényes éjszakán öt hajóból és három kísérő rombolóból álló, délre tartó konvojjal találkoztak. Hajóink közvetlen közelről az összes ellenséges hajót elsüllyesztették. *Mohawk* nevű rombolónkat torpedótalálat érte, el kellett tehát süllyesztenünk, de kapitányát és csaknem teljes legénységét meg tudtuk menteni. Egyedül ebben a támadásban tizennégyezer tonnányi ellenséges hajóteret semmisítettünk meg, a fedélzeten lévő fontos hadianyaggal egyetemben.

A sivatagból továbbra is jó hírek érkeztek. Február 6-án, vagyis három héttel a várt időpont előtt a 6. ausztrál hadosztály behatolt Bengáziba. Február 5-én hajnalban sok viszontagság után az immár dandár erejű, harckocsikkal ellátott 7. brit páncéloshadosztály elérte Mszúszt. Az volt a feladata, hogy elvágja a part menti/országutat. Ugyanaznap este egy ötezer főnyi ellenséges hadoszlop Beda Fommnál útzárba ütközött, és rögtön megadta magát. Február 6-án reggel az ellenség főereje megindult, és egész nap súlyos harcban álltunk az egymást követő csoportokkal, nagyszámú harckocsival is. Estére az ellenség kétségbeesett helyzetbe került, mert csaknem harminc kilométer hosszúságban húzódó járműoszlopának eleje megrekedt, és oldalról állandó támadások érték. Február 7-én hajnalban harminc harckocsival megkísérelt még egy utolsó támadást. Amikor ez is kudarcba fulladt, Berganzoli tábornok egész seregével megadta magát.

A nílusi hadsereg két hét leforgása alatt ötszáz mérföldet tett meg tehát, több mint kilenc olasz hadosztályt semmisített meg, százharmincezer foglyot ejtett, továbbá négyszáz harckocsit és ezerkétszázkilencven ágyút zsákmányolt. Cirenaica ezzel teljes egészében a kezünkbe került.

[...]

Ez idáig csupán arra szorítkoztunk, hogy a lehető legnagyobb stratégiai tartalékot vonjuk össze a deltában, továbbá megtervezzük és előkészítsük egy hadsereg tengeri átszállítását Görögországba. Ha a görögök politikája megváltoznék, vagy valamilyen más fordulat állna be a helyzetben, amennyire csak lehet, készen kellett állnunk rá, hogy közbelépjünk. Kedvező körülmény volt, hogy szorongatott helyzetünkben is sikerre vittük az abesszíniai, a szomáliai és az eritreai hadjáratot, és jelentős erőkkel szaporíthattuk az Egyiptomban állomásozó hadműveleti tartalékot. Sem az ellenség szándékait, sem barátaink és a semlegesek reagálását nem láthattuk előre, mindenesetre úgy láttuk, elég sok eshetőségre fel vagyunk készülve. A jövő továbbra is kifürkészhetetlen volt, de egyelőre egyetlen hadosztályt sem pazaroltunk el, és egyetlen nap időveszteség nélkül folytattuk az előkészületeket.

[...] 1940 júniusában, amikor a fasiszták úgy látták, hogy a brit birodalom csakhamar összeomlik, s amikor Franciaország már csaknem térdre kényszerült, Olaszország hatalmas gyarmatbirodalom ura volt Afrikában. Líbia, Eritrea, Abesszínia és Szomália hatalmas térségein negyedmillió olasz telepes próbálta megtalálni a számítását több mint négyszázezer főnyi olasz és bennszülött katonaság oltalma alatt. A Vörös-tenger és a Földközi-tenger partvidékén minden kikötőt megerősítettek. A brit hírszerzés hitelt adott a védelmi berendezéseikről és felszerelésükről szóló olasz nyilatkozatoknak, és elsőrendű tengerészeti támaszpontoknak minősítette őket. Ha a brit birodalom összeomlik, márpedig ezt Mussolini biztosra vette, akkor Egyiptom, Brit Szomália és Brit Kelet-Afrika is olasz kézre kerülhet, és Olaszország eddigi szerzeményeivel együtt olyan hatalmas birodalmat alkothat olasz fennhatóság alatt, amilyenre Caesar kora óta nem volt példa. A balvégzetű Ciano erre mondta, hogy „ötezer év lehetősége". Fényes látomás volt ez, de fényének most egyszerre ki kellett hunynia.

1940 decemberéig Kelet-Afrikában kizárólag védekező fellépésre szorítkoztunk az olaszokkal szemben. December 2-án aztán Wavell tábornok értekezletet hívott össze Kairóba, és meghirdette az új célt. Azt egyelőre még nem vette tervbe, hogy reguláris csapatokat küldjünk Abesszíniába, de azt már elhatározta, hogy ki kell űznünk Szudánból az olaszokat, akik 1940. július 4-én elfoglalták Kaszalát és Gallábátot. Ezeknek a kisebb támadó hadműveleteknek a befejezése után Wavell eredetileg a csapatok többségét vissza akarta vonni és a közel-keleti hadműveletekben akarta bevetni őket. Úgy tervezte, hogy brit tisztekkel, fegyverekkel és pénzzel támogatva és erősítve a hazafias mozgalmat, lehetetlenné teszi az olaszok helyzetét Abesszíniában, és később vissza is foglalja tőlük az országot.

A szudáni tisztogató hadműveletek Platt tábornok parancsnoksága alatt januárban kezdődtek meg. A kezdeti szakasz könnyű sikereket hozott csapatainknak. Plattnek januárban az 5. indiai brit hadosztály állt rendelkezésére, megerősítve a 4. indiai brit hadosztállyal, amely előzőleg a líbiai sivatagban vett részt a decemberi diadalmas ütközetekben. Ezt az erőt hat repülőszázad támogatta. Január 19-én két olasz hadosztály egyetlen légibombázás hatására kiürítette Kaszalát, félve a várható támadástól. Nem sokkal ezután az olaszok kivonultak Gallábából is, és elhagyták Szudánt. Üldözésükre induló csapataink Kaszalától lényegében ellenállás nélkül jutottak el egészen Kerenig, ott azonban erős hegyvidéki állásokba ütköztek. A két anyaországi ellenséges hadosztály itt beásta magát és kitartóan ellenállt. Február elején a mieink számos támadást intéztek ellenük, de minden eredmény nélkül. Platt ekkor úgy határozott, hogy rohamozni fog, ehhez azonban hosszas előkészületekre volt szükség.

Közben sikeresen haladt az abesszíniai felkelés előkészítése. A felkelők magvát egy szudáni zászlóaljból, valamint válogatott brit tisztekből és tiszthelyettesekből álló kis különítmény alkotta Sandford dandártábornok parancsnoksága alatt. Egyikük, Wingate ezredes később magas kitüntetésben részesült. Ahogy gyarapodtak a sikereik, a hazafiak egyre nagyobb számban csatlakoztak hozzájuk. Január 20-án a négus is hazatért, és God-Dzsam nyugati körzetének jelentős részét csakhamar sikerült megtisztítani az ellenségtől.

[...]

Gondoljunk csak vissza rá, milyen szerepet játszott Mussolini az európai válságban és a háborúhoz vezető események láncolatában, amikor megtámadta Abesszíniát. És gondoljuk csak meg, milyen sikerrel vette semmibe a Népszövetséget: „egyetlen nemzet ötven ellenében”. Márpedig, mint most kiderült, határozott cselekvéssel könnyen eltakaríthattuk volna ezt a felhőt Európa elsötétedő égboltjáról. Most mindenesetre, annyi gond és veszedelem közepette, derekasan megbirkóztunk a feladattal. A múlt megfontolásaira és tapasztalataira emlékezve nem minden meghatottság nélkül intézhettem üdvözletet Hailé Szelassziéhoz. [...]

Aosta hercege, az olasz király unokatestvére 1937 óta volt Olasz Kelet-Afrika főkormányzója és Etiópia alkirálya, 1939 óta pedig az ezeken a területeken állomásozó olasz seregek főparancsnoka. Ezt a lovagias és művelt férfiút, aki tanulmányait részben Angliában végezte és egy francia hercegnőt vett feleségül, Mussolini sehogyan sem szenvedhette. A Ducénak – némi joggal – az volt a véleménye, hogy a herceg sem kíméletlenség, sem hadvezéri képességek dolgában nem veheti fel vele a versenyt. Aosta hercege hadseregének maradékával május 17-én megadta magát, és 1942-ben hadifogolyként halt meg Nairobiban.

Január óta a hadműveletekben az eredetileg több mint kétszázhúszezer főt számláló ellenséges erők nagy részét fogságba ejtettük vagy megsemmisítettük. Több ezer olasz katona azonban az abesszin hegyi erődökbe vette be magát.

Ha már itt tartunk, érdemes elbeszélnünk, hogyan semmisült meg végül Olaszország kelet-afrikai birodalma és hadserege, miközben más hadszíntereken ennél sokkal súlyosabb események zajlottak. Mint nagy megkönnyebbüléssel értesültünk róla, alaptalannak bizonyultak azok a félelmeink, hogy az abesszinek lemészárolják Addisz-Abeba húszezer főnyi olasz polgári lakosságát. Északabbra négy és fél ezer olasz és bennszülött sorkatona a hazafiak által bekerített Debre-Taborban július 2-án megadta magát egy brit lovas- és egy gyalogosszázadnak. Délkelet-Abesszíniát az Addisz-Abebában állomásozó 11. afrikai hadosztály egy része és a kenyai határról északra támadó 12. hadosztály szabadította fel. A nehéz tereppel és a kedvezőtlen időjárással is meg kellett küzdeniük, de hosszas csatározások után július elejére negyvenezer ellenséges katonától tisztították meg a körzetet. Nyáron aztán a kétezer kilométerre fekvő Kongóból belga parancsnokok irányítása alatt bennszülött alakulatok érkeztek a helyszínre, hogy bekapcsolódjanak a hadműveletek utolsó szakaszába, és tizenötezer foglyot ejtettek. Már csak Gonder tartotta magát. Addigra azonban beköszöntött az esős évszak, és az utolsó csapással várnunk kellett, amíg véget nem ér az esőzés. Szeptember végén kezdett bezárulni a gyűrű, és végül november 27-én tizenegyezer-ötszáz olasz és tizenkétezer bennszülött katonát ejtettünk foglyul, továbbá negyvennyolc tábori löveget zsákmányoltunk.

Így ért véget Mussolini álma, hogy az ókori Róma örökébe lépjen, és gyarmatbirodalmat építsen ki Afrikában.

5 / Segítség Görögországnak

Mindeddig nem köteleztük el magunkat a görög kaland mellett, de azért Egyiptomban szüntelen folytattuk a nagyszabású előkészületeket, Athénben pedig a végül megállapodásra vezető tárgyalásokat. Az előkészületeket bármikor egyetlen utasítással megállíthattuk volna, mindenesetre azonban önmagában is hasznos volt négy hadosztálynyi „manőverzöm” összevonása a deltavidéken. A görögök minduntalan eltértek az athéni megállapodás előírásaitól, tehát ha úgy kívántuk volna, bármikor felkérhettük volna őket, hogy mentsenek fel vállalt kötelezettségeink alól. Mindenfelől veszedelmek leselkedtek reánk, de március elejéig úgy éreztem, nincs okunk aggodalomra, és a „manőverzöm” birtokában meglehetős mozgási szabadsággal rendelkezünk.

Ekkor eljött az a pillanat, amikor visszavonhatatlanul döntenünk kellett, hogy Görögországba küldjük-e a nílusi hadsereget. E súlyos elhatározást nemcsak az a szándékunk indokolta, hogy a veszély és megpróbáltatások órájában Görögország segítségére siessünk, hanem az is, hogy a küszöbönálló német támadás ellen Jugoszláviából, Görögországból és Törökországból olyan balkáni frontot kovácsoljunk össze, amely Oroszország magatartására is felmérhetetlen hatással lehet. Bizonyára igen jelentős hatással is lett volna, ha a szovjet vezetők tisztában vannak vele, mi vár rájuk. Nem küldhettünk akkora haderőt a helyszínre, amely egymagában is eldönthette volna a balkáni kérdést. Pusztán abban reménykedtünk, hogy egyesített akciót indíthatunk el és szervezhetünk meg. Úgy gondoltuk, hogy egy vesszősuhintásunkra összefog Jugoszlávia, Törökország és Görögország, azt hittük, hogy Hitler vagy letesz egy időre balkáni terveiről, vagy olyan súlyos harcokba bonyolódik egyesült erőinkkel, hogy ez a hadszíntér lesz a főfront. Akkoriban még nem tudtuk, hogy javában készülődik az Oroszország elleni gigantikus háborúra. Ha tudjuk, jobban bízunk vállalkozásunk sikerében. Láttuk volna, hogy két szék között könnyen a pad alá eshetik, mert a balkáni előjáték miatt a mindent eldöntő oroszországi támadás sikerét kell kockára tennie. Így is történt, de akkoriban ezt még nem tudhattuk. Bizonyára van, aki úgy látja, hogy helyesen cselekedtünk: annak idején nem is tudtuk, mennyire. Bátorítani akartuk és összefogásra bírni Jugoszláviát, Görögországot és Törökországot. Kötelességünk is volt, hogy amennyire csak lehet, segítsük a görögöket. Ekkor jó helyen volt a deltában állomásozó négy hadosztály.

Március 4-én Cunningham tengernagy félreérthetetlenül megmondta, hogy mekkora kockázattal jár, ha a hadsereget és a királyi légierőt a Földközi-tengeren át Görögországba visszük. Ez azt jelenti, hogy a következő két hónapon át folyamatosan embereket, hadianyagot és járműveket szállítunk konvojban. Különösen a rombolókra vár majd nagy feladat, mert vadászaink és légelhárításunk segítsége nem mindig lesz elegendő. Ha a németek a bulgáriai támaszpontokról légitámadásokat indítanak, a konvojokat minden bizonnyal nagy veszteségek érik átkelés és kirakodás közben. Azt sem zárhattuk ki, hogy az olasz flotta is beavatkozik. A krétai Szúda-öbölben állomásozó csatahajóink felvehetik ugyan vele a harcot, de ezzel meggyengül a konvojok rombolókísérete és gyakorlatilag védtelenek maradnak Cirenaica utánpótlási útvonalai. Következésképp nagyobb megterhelés nehezedik majd Máltára. Ráadásul, éppen amikor elindultak az első csapatok és konvojok, sok fejtörést okozott nekünk, hogy a Szuezi-csatornán hogyan semlegesítsük a mágneses és akusztikus aknákat. A tengernagy azt is megmondta, hogy minden támadó tervünket későbbre kell halasztanunk, így a Ródosz elleni összehangolt hadműveleteket is. Tudta, hogy a rendelkezésére álló erőforrásokra nagy megpróbáltatás vár majd, de bizonyos volt benne, hogy elhatározásunk helyes, és vállalnunk kell a veszélyt. Mindannyiunknak csalódás volt, hogy egyelőre félre kell tennünk ródoszi terveinket. A Krétához oly közel fekvő Ródosz és Kárpathosz, értékes repülőtereivel, kulcsfontosságú volt. A következő években gyakran elterveztük, hogy megrohamozzuk Ródoszt. De ezt valahogy sohasem tudtuk beilleszteni az események fővonalába.

[...]

Térjünk most rá arra, hogyan igyekeztünk figyelmeztetni a jugoszláv kormányt. Szaloniki védelme az ő részvételüktől függött, fontos volt tehát tudnunk, mi a szándékuk. Március 2-án belgrádi nagykövetünk, Campbell, Athénben találkozott Edennel. Elmondta neki, hogy a jugoszlávok rettegnek Németországtól, s a belpolitikai nehézségek miatt zaklatott helyzet állt elő. Mégis reménykedhettünk benne, hogy ha értesülnek róla, hogy Görögország segítségére akarunk sietni, hajlandóak lesznek csatlakozni hozzánk. Eden és a görögök attól tartottak, hogy az ellenség értesülhet terveinkről. Ötödikén a külügyminiszter utasítására Campbell visszatért Belgrádba a régensnek szóló bizalmas levéllel. Ebben arról volt szó, hogy milyen sors vár Jugoszláviára német kézben, továbbá, hogy Görögország és Törökország német támadás esetén felveszi a harcot, és Jugoszlávia is csatlakozzék hozzájuk. Campbellnek szóban kellett közölnie a régenssel, hogy Nagy-Britannia úgy döntött: amint csak lehet, szárazföldi csapatokkal és légierejével a lehető leghathatósabb segítséget nyújtja Görögországnak, és ha a jugoszláv vezérkar egy tisztje Athénbe utazna, őt is bevonnánk a tárgyalásokba. Szaloniki védelme azon múlik, milyen magatartást választ Jugoszlávia. Ha behódol Németországnak, nem lehet kétséges, hogyan alakulnak az események. Nyomatékosan arra kérjük, hogy fogjon össze velünk, és akkor számíthat egy harcoló brit csapat segítségére. Görögországban erőteljes fellépésre készülünk, és jó esélyünk van rá, hogy tartani tudjuk a vonalat.

[...]

6 / Az atlanti csata I. A nyugati bejárók

A ránk zúduló események közepette volt egy nagyon nagy aggodalmunk. Megnyerhettünk vagy elveszíthettünk egy-egy csatát, sikerülhetett vagy kudarcba fulladhatott egy-egy vállalkozásunk, megszállhattunk vagy feladhattunk egy-egy területet, de ha tengeri közlekedési útvonalainkat nem tudjuk fenntartani, ha a hajók nem juthatnak el a kikötőinkbe, akkor végünk van. Az előző kötetben elbeszéltem már, milyen veszélyekkel járt, hogy a németek Skandinávia északi csücskétől a Pireneusokig megszállták az európai tengerpartot. Az egyre nagyobb sebességű, nehezebben sebezhető, nagyobb hatótávolságú német U-Bootok e hatalmas parti frontvonal bármely kikötőjéből, bármely öbléből útnak indulhattak, hogy a tengeren elvágják élelmiszer-szállítmányainkat és kereskedelmünket. A számuk nőttön-nőtt. 1941 első negyedében havonta tíz új tengeralattjárót bocsátottak vízre, de nem sokkal később már havi tizennyolcat. Voltak közöttük úgynevezett ötszáz tonnás és hétszáznegyven tonnás típusok, tizenhatezer, illetve huszonháromezer kilométeres hatótávolsággal.

A tengeralattjáró-veszedelemhez most újabb fenyegetés járult: a nagy hatósugarú német repülőgépek támadása kinn az óceánon. A Condor néven ismert Focke-Wulf 200-asok voltak a legfélelmetesebbek, még szerencse, hogy kezdetben csak kevés volt belőlük. Brestből vagy Bordeaux-ból szálltak fel, megkerülték a brit szigetet, Norvégiában vettek fel üzemanyagot, és másnap visszatértek. Útközben jól láthatták az odalent hajózó hatalmas, negyven-ötven hajóból álló konvojokat: olyan nagy szűkében voltunk akkor kísérő hajóknak, hogy mind a kifelé induló, mind a kikötőinkbe tartó szállítóhajóinkat ilyen nagy konvojokba kellett csoportosítanunk.

A német repülők vagy pusztító bombatámadásokat indítottak konvojaink és magányos hajóink ellen, vagy közölték a tengeralattjáróikkal, hol találják meg célpontjukat. Szorongatott helyzetünkben már decemberben kétségbeesett megoldásra szántuk el magunkat: azt terveztük, hogy víz alatti dinamitszőnyeget fektetünk le a Mersey és a Clyde torkolatától az Írországtól északnyugatra húzódó százöles vonalig.[1]

Közben elrendeltük, hogy növeljék meg és csoportosítsák át a partvédelmi légi parancsnokságot, és nagyobb erőket küldjenek oda, több pilótát és több gépet. Úgy terveztük, hogy 1941. júniusra tizenöt új légiszázadot bocsátunk a parancsnokság rendelkezésére, köztük az április végére várt ötvenhét nagy hatótávolságú amerikai Catalinát. Terveinket ezúttal is nagyon hátráltatta, hogy nem vehettük igénybe az írországi légi támaszpontokat. Lázasan építettük tovább új repülőtereinket Észak-Írországban, Skóciában, valamint a Hebridákon.

A fentebb felvázolt súlyos körülmények nem szűntek meg, sőt olykor még súlyosbodtak is. A mágneses aknák fojtogató hurka lazult valamelyest, a brit tudomány és találékonyság ragyogó diadala, hogy nem zárult be a sziget körül: húszezer ember bajlódott vele szüntelenül ezer kis hajó fedélzetén, különféle furcsa műszerekkel. Nagy-Britannia keleti partja mentén hajóútvonalainkat szüntelenül veszélyeztették a német könnyűbombázók és vadászgépek, és tengeri közlekedésünk itt a minimumra korlátozódott. Az első világháborúban még létfontosságúnak tekintettük a londoni kikötőt, most azonban befogadóképességének csak egynegyede volt már üzemképes. A Csatorna hadszíntérré vált. A Mersey és a Clyde torkolata ellen, valamint a Bristol ellen intézett légitámadások súlyos fennakadást okoztak néhány megmaradt nagy kereskedelmi kikötőnk működésében. Az Északi-csatorna és a Bristoli-öböl el volt zárva vagy súlyosan eltorlaszolva. Ha egy évvel ezelőtt valaki felvázolta volna, milyen állapotok várnak ránk, nincs az a szaktekintély, aki ne minősítette volna eleve reménytelennek a helyzetünket. Levegőért kapkodtunk. [...]

A ránk nehezedő nyomás szüntelenül nőtt, és hajóveszteségünk ijesztően meghaladta az új hajók számát. Az Egyesült Államok hatalmas tartalékai csak igen lassan kezdtek csordogálni. Nem számíthattunk olyan mérvű segítségre hajókban, mint amilyenben 1940 tavaszán, Norvégia, Dánia és a Németalföld lerohanása után részesültünk. Ráadásul sokkal több hajónk rongálódott meg, mint amennyit dokkjainkban ki tudtunk javítani, kikötőinkben egyre nőtt a zsúfoltság, és egyre nőtt a javítóműhelyek lemaradása. Március elején már több mint 2 600 000 tonnányi megrongálódott hajótér halmozódott fel, ebből 930 000 tonnányit rakodás közben már javítottak, 1 700 000 tonnányi hajótér azonban javítási lehetőség híján mozgásképtelen volt. Szinte megkönnyebbülés volt, ha a halálos válságról a bátor, noha olykor balszerencsés katonai vállalkozásokra fordíthattam a figyelmemet. Milyen boldogan vállaltam volna a nagyszabású partraszállási kísérletet e megfoghatatlan, felmérhetetlen, csak táblázatokban, grafikonokban és statisztikákban kimutatható veszedelem helyett!

---

[1] Ebből a tervezett aknazárból nem lett semmi. (Az eredeti kiadás jegyzete.)

[...]

A tengeralattjáró-háború mellett szembe kellett néznünk az ütőképes német cirkálókkal is. Már beszámoltam róla, hogy támadott meg a *Scheer* 1940. novemberben egy konvojt, és hogy süllyesztette el a híres *Jervis Bay*-t. Januárban a *Scheer* az Atlanti-óceán déli vizein hajózott, és az Indiai-óceán felé tartott. Három hónap alatt tíz hajónkat semmisítette meg, összesen hatvanezer tonna űrtartalommal, azután sikerült visszatérnie Németországba, ahová 1941. április 1-jén érkezett meg. Nem küldhettünk ellene olyan jelentős erőket, mint amelyek egy évvel előbb végeztek a *Graf Spee*-vel. A *Hipper* cirkáló december 1-jén futott ki az Atlanti-óceánra, és Brest kikötőjében horgonyzott. Hosszas munkával kijavították a *Scharnhorst* és a *Gneisenau* Norvégiában szerzett sérüléseit, és január végén mindkét csatacirkáló megkapta a parancsot, hogy az Atlanti-óceán északi vizeire hajózzon, a *Hipper* pedig a Sierra Leonéba vezető útvonalakat támadta. Amikor a két csatacirkáló első ízben próbált meg kitörni az Atlanti-óceánra, Lütjens tengernagy parancsnoksága alatt, a hazai flotta hajszál híján mind a kettőt megsemmisítette. Csak a makacs köd mentette meg őket, február 3-án aztán sikerült észrevétlenül átjutniuk a Dánia-szoroson. A *Hipper* ugyanekkor kihajózott Brestből, és délnek vette útját.

Február 8-án a két német csatacirkáló a Halifaxbe vezető útvonal mentén egy brit konvojra lett figyelmes. Elváltak egymástól, hogy két oldalról támadhassák meg hajóinkat. Egyszer csak, legnagyobb meglepetésükre, felfedezték, hogy a konvojt a *Ramillies* csatahajó kíséri. Lütjens tengernagy nyomban leállította az akciót. Azt az utasítást kapta ugyanis, hogy ne bocsátkozzék csatába egyenlő ellenféllel, vagyis 380 mm-es lövegekkel felszerelt brit csatahajókkal. Óvatossága el is nyerte jutalmát, mert február 22-én elsüllyesztett öt hajót, amelyek leszakadtak egy Angliából induló konvojról. Ellencsapásunktól tartva ekkor délnek indult, és március 8-án találkozott egy Freetownból érkező konvojjal. Csakhogy ezt is csatahajó kísérte, a *Malaya;* Lütjens tehát nem tehetett egyebet, mint hogy támadásra hívta az U-Bootokat, amelyek aztán öt hajónkat elsüllyesztették. Most, hogy ebben a körzetben is felfigyeltek rá, Lütjens az Atlanti-óceán nyugati vizeire hajózott, és itt érte el legnagyobb sikerét. Március 15-én egy Amerikába tartó konvojról leszakadt hat üres tartályhajót támadott meg, egy részüket elsüllyesztette, más részüket lefoglalta. Másnap újabb tíz hajót sikerült elsüllyesztenie, s áldozatainak legnagyobb része ugyanabból a konvojból származott, mint a tartályhajók. Két nap alatt tehát összesen nyolcvanezer tonna hajóterünket semmisítette meg vagy fogta el. [...]

Gondolataim éjjel-nappal e félelmetes gondok körül forogtak. Ekkoriban egyes-egyedül az táplálta a végső győzelembe vetett reményemet, hogy képesek leszünk korlátlan ideig folytatni a háborút, amíg csak vitathatatlan légi fölényt nem vívunk ki, és talán más nagyhatalmak is belépnek mellettünk a háborúba. Legfontosabb hajózási útvonalainkat azonban halálos veszedelem fenyegette, s ez torokszorító érzés volt. Március elején Pound tengernagy rendkívül súlyos veszteségekről tett jelentést a háborús kabinetnek. Már előbb is tudtam, hogy hány hajónkat süllyesztették el, és az alsóház miniszterelnöki termében tartott ülés után így szóltam a tengernagyhoz: „Ezt az ügyet kell a legfontosabb feladatunknak tekintenünk. Minden más eltörpül mellette. Meg fogom hirdetni az »atlanti csatát«."

Akárcsak kilenc hónappal korábban, amikor az „angliai csatát" hirdettem meg, ezúttal is a döntő feladatra akartam felhívni a figyelmet. Jeladásnak szántam, s azt vártam tőle, hogy minden illetékes munkatársunk és minisztériumunk a tengeralattjáró-háborúra összpontosítsa figyelmét.

Hogy személyesen is a legnagyobb figyelemmel kísérhessem az ügy alakulását, továbbá, hogy időben utasításokat adhassak ki, és elháríthassam a nehézségeket és az akadályokat, valamint, hogy cselekvésre sarkalljam a számos illetékes minisztériumot és ügyosztályt, létrehoztam az atlanti csata bizottságát. Ez a bizottság hetente ülésezett, tanácskozásain részt vettek az ügyben érintett összes polgári és katonai miniszterek és magas rangú tisztségviselők. Az ülések általában legalább két és fél órán át tartottak. Áttekintettük a helyzet minden ágát-bogát, és sikerült is elérni, hogy egyetlen döntés se szenvedjen halasztást a határozottság hiánya miatt. Hogy 1941-ben milyen ütemben láttunk hozzá az atlanti csata feladataihoz, azt már az ülések is jól példázzák. Március 19-e és május 8-a között minden héten összeült a bizottság. Később egy ideig kéthetenként ülésezett, végül már sokkal ritkábban. Utolsó ülését október 22-én tartotta.

Több ezer tehetséges, odaadó emberből álló hatalmas háborús gépezetünk minden egyes részlege egészen másként tekintett a dologra, mint korábban, és így százféle szempontból tudtuk megvizsgálni a ránk váró feladatokat. Március 6-án, mint talán már az előző fejezetből is kiderült, megerőltető napunk volt, mert ekkor kellett döntenünk, küldjünk-e Görögországba hadsereget. Mégis éppen ezen a napon fejeztem be az „Atlanti csata" című utasításom munkálatait. A szöveget 1941. június 25-én olvastam fel a Ház titkos ülésén.

[...]

A német tengeralattjárók hamarosan új módszerhez folyamodtak, az úgynevezett „farkasfalka"-taktikához. Ennek az volt a lényege, hogy számos U-Boot összehangoltan más-más irányból támadott. Mégpedig jobbára éjszaka, a felszínen haladva, teljes sebességgel, hacsak útközben fel nem fedezték őket. Ilyen körülmények között csak a rombolók érhették utol őket gyorsan.

Ez a taktika több mint egy évig meghatározó eleme volt az összecsapásoknak, és kettős feladat elé állított bennünket. Először is meg kellett védenünk a konvojokat a nagy sebességgel végrehajtott éjszakai támadásoktól, amelyek ellen az *asdic* lényegében hatástalannak bizonyult. Nemcsak arról volt szó, hogy szaporítsuk a gyors kísérő hajók számát, hanem arról is, hogy hatékony radart dolgozzunk ki. És gyorsan kellett cselekednünk, nehogy hamarosan elviselhetetlen veszteségekkel kelljen számolnunk. Ráadásul a korábbi kisebb méretű tengeralattjáró-támadásokkal szemben aránylag sikeresen léptünk fel, s emiatt indokolatlanul magabiztosak lettünk. Most aztán, amikor kitört a vihar, nem volt meg a szükséges tudományos felszerelésünk. Nagy erőfeszítéssel igyekeztünk megoldani ezt a feladatot, és tudósaink fáradhatatlan erőfeszítéseivel, valamint a tengerészek és a repülők megbízható összmunkájával sikerült is jelentős eredményt elérnünk. Persze csak lassacskán, és addig továbbra is súlyos veszteségeket szenvedtünk, és megmaradt bennünk az aggodalom.

A második megoldandó feladat az volt, hogy kihasználjuk a felszínen haladó tengeralattjárók sebezhetőségét a légitámadásokkal szemben. Tudtuk, hogy csak akkor nyerhetjük meg a hosszúra nyúló tengeri csatát, ha erőfölényünk biztos tudatában képesek leszünk kedvét szegni a támadónak. Ehhez gyilkos hatású légi fegyverre volt szükségünk, de egyúttal időre is, hogy tengeri és légierőinket felkészítsük a használatára. Amikor végül mindkét feladattal sikerült megbirkóznunk, sikerült visszaszorítanunk a tengeralattjárókat a víz alá, és a régi, jól bevált módszerekkel vehettük fel velük a harcot. De két év is beletelt, mire fellélegezhettünk.

Addig azonban a „farkasfalka"-taktika nagy sikereket hozott a németeknek. Szülőatyja Dönitz tengernagy, a tengeralattjárók főnöke volt, az előző háborúban maga is egy U-Boot kapitányaként szolgált. Elképzelését elszántan alkalmazta a félelmetes Prien és a többi kiváló német tengeralattjáró-parancsnok. De mi sem késlekedtünk sokáig a válasszal. Március 8-án Prien U 47-esét az egész legénységgel együtt elsüllyesztette a *Wolverine* romboló, kilenc nappal később pedig az U 99-est és az U 100-ast is elsüllyesztettük az egyik konvojunk ellen indított összehangolt támadás során. E két utóbbi hajó parancsnoka kiváló tiszt volt, és a három kiemelkedő tehetségű férfi halála érezhető hatással volt a küzdelem menetére. A helyükbe lépő tengeralattjáró-parancsnokok között kevesen vehették fel velük a versenyt kíméletlenségben és merészségben.

A nyugati hajóutakon márciusban öt tengeralattjárót süllyesztettünk el, és jóllehet súlyos veszteségeket szenvedtünk – 243 000 tonna hajóterünk esett az U-Bootok áldozatául, további 113 000 tonna pedig a légitámadásokban veszett oda –, elmondhatjuk, hogy az atlanti csata első menete döntetlenül végződött.

[...]

7 / Az atlanti csata II. Amerika beavatkozik

[...] Már a kezdet kezdetén kibontakoztak annak a nagyszabású tervnek a körvonalai, amelynek keretében később a két angolszász hatalom együttes erővel védte meg az Atlanti-óceánt. 1941 januárjában Washingtonban titkos vezérkari tárgyalások kezdődtek a háború menetéről és a közös, világméretű stratégia meghatározásáról. Az Egyesült Államok katonai vezetői arra az elhatározásra jutottak, hogy ha a háború Amerikára és a Csendes-óceánra is kiterjedne, akkor az Atlanti-óceán térségét és az európai kontinenst kell a döntő hadszíntérnek tekinteni. Először Hitlerre kell vereséget mérni. Ennek a felfogásnak a szellemében terveztük meg az atlanti csatában nyújtandó amerikai segítséget. Megkezdődtek a közös atlanti-óceáni hajókaravánok védelmét szolgáló intézkedések előkészületei. 1941. márciusban amerikai tisztek látogattak Nagy-Britanniába, hogy támaszpontokat szemeljenek ki kísérő hajóik és repülőgépeik számára. A munka nyomban megkezdődött. Közben 1940 óta gyors ütemben épültek az új amerikai támaszpontok az Atlanti-óceán nyugati brit szigetein. Az észak-atlanti hajókaravánok szempontjából az új-fundlandi Argentia volt a legfontosabb. Ennek birtokában és az angliai kikötők szolgáltatásaival az amerikai haderő minden lehetséges segítséget képes volt megadni az atlanti csatához. Legalábbis annak idején így láttuk.

Kanada és Nagy-Britannia között terül el Új-Fundland, Grönland és Izland. Mindhárom sziget a Halifax és Skócia közötti legrövidebb tengeri útvonal mentén. Az ezekre a „gázlókövekre” telepített támaszpontok szakaszonként ellenőrizhetik az egész útvonalat. Grönlandon az építkezés nem tudott volna mire támaszkodni, a másik két szigeten azonban hamar felépülhetett egy-egy támaszpont. Azt mondják, hogy „aki Izlandot birtokolja, az pisztolyt szegez Angliára, Amerikára és Kanadára”. Erre gondolva foglaltuk el a lakosság beleegyezésével Izlandot 1940-ben, amikor a németek lerohanták Dániát. Izlandi jelenlétünk most jól jött a német tengeralattjárók ellen vívott háborúban, és 1941 áprilisában kísérő hajóink és repülőgépeink számára támaszpontokat létesítettünk a szigeten. Izland saját parancsnokságot kapott, és ezzel felszíni kísérő hajóink eljuthattak a nyugati hosszúság 35. fokáig. Attól nyugatra azonban védtelen sávba értek a hajók, és e veszély ellen egyelőre nem volt mit tennünk. Májusban egy Halifaxbe tartó konvojunkat a nyugati hosszúság 41. fokánál súlyos támadás érte, és kilenc hajót vesztettünk, mielőtt a tengeralattjáró-elhárító kíséret odaért volna.

Közben azonban a kanadai királyi flotta ereje nőttön-nőtt, s egyre újabb korvettek kerültek ki a kanadai hajógyárakból. Ebben a válságos pillanatban Kanada kész volt jelentős szerepet vállalni az élethalálharcban. A halifaxi konvoj súlyos veszteségei után nyilvánvalóvá vált, hogy a Kanada és Britannia közti tengeri útvonalon végig kísérettel kell ellátnunk hajóikat. Május 23-án az admiralitás felkérte Kanada és Új-Fundland kormányát, hogy az új-fundlandi Saint John's kikötőjét használják az egyesített kísérő flotta előretolt támaszpontjául. A címzettek nem késlekedtek a válasszal, egy hét sem telt bele, s végre megvalósulhatott az a tervünk, hogy hajóink az út egyetlen szakaszán se maradjanak kíséret nélkül. Ettől fogva a kanadai királyi flotta vállalta az óceáni útvonal nyugati szakaszán hajózó konvojok védelmét. Nagy-Britanniából és Izlandról mi magunk tudtunk gondoskodni az útvonal másik felének biztonságáról. De még erre a feladatra is csak igen szűkösen volt elegendő a rendelkezésünkre álló erő. Veszteségeink közben állandóan nőttek. Márciustól májusig, három hónap alatt, csak a tengeralattjárók 142 hajónkat süllyesztették el, 818 000 tonna űrtartalommal. Az elsüllyesztett hajók közül 92, mintegy 600 000 tonna brit volt. A németek úgy tudták elérni céljukat, hogy folyamatosan egy tucat tengeralattjárót állomásoztattak az Atlanti-óceán északi vizein, és közben Freetown körzetében elszánt támadásokkal igyekeztek elvonni hadihajóinkat az északi közlekedési útvonalakról. Ebben a körzetben hat tengeralattjárójuk csupán májusban harminckét hajónkat süllyesztette el.

Az Egyesült Államok elnöke lépésről lépésre egyre szorosabban együttműködött velünk, és csakhamar döntő közbelépésre szánta el magát. Ugyanúgy, ahogy mi szükségesnek láttuk, hogy Izlandon támaszpontokat építsünk ki, ő is elhatározta, hogy amerikai légi támaszpontot hoznak létre Grönlandon, s az előkészületek még ugyanabban a hónapban megkezdődtek. Köztudomású volt, hogy a németek máris felállítottak néhány meteorológiai állomást Grönland keleti partján, Izlanddal szemközt. Az Elnök döntése tehát a legjobbkor jött. Amerika lehetővé tette továbbá, hogy ne csak kereskedelmi hajóink, hanem a Földközi-tengeren és a másutt zajló heves összecsapásokban megrongálódott hadihajóink is amerikai hajógyárakba vonuljanak javításra, s ezzel nagy súlyt vettek le a veszedelmesen túlterhelt hazai hajójavító műhelyek válláról. Az erről intézkedő rendeleteket április 4-én az Elnök táviratban erősítette meg, s egyúttal tudatta, hogy ötvennyolc új sólya és kétszáz új hajó építésére adott engedélyt, s ki is utalta a terv megvalósításához szükséges pénzösszegeket. [...]

Egy héttel később pompás hírt kaptunk. Április 11-én az Elnök táviratban közölte velem, hogy az Egyesült Államok a nyugati hosszúság 26. fokáig ki akarja terjeszteni az észak-atlanti vizeken még a háború elején kijelölt úgynevezett biztonsági övezetét. Erre a célra Grönlandon, Új-Fundlandon, Új-Skóciában, az Egyesült Államokban, Bermudán, az Antillákon és később talán Brazíliában is állomásoztatni kíván hadihajókat és repülőgépeket. Felkért bennünket, hogy bizalmasan értesítsük konvojaink útvonaláról, „hogy őrjáró hajóink a biztonsági övezet új határától nyugatra az agresszorok minden hajóját és repülőgépét felkutathassák". Az amerikaiak pedig majd közölni fogják, hogy hol bukkantak rá az agresszorok hajóira és repülőgépeire. „Nem biztos – írta végül az Elnök –, hogy hivatalosan is bejelentem a döntést. Talán beérem annyival, hogy kiadom a haditengerészetnek a szükséges utasításokat, idővel úgyis kiderül, hol húzódik a biztonsági övezet új határa."

[...]

Bőséges bizonyítékok vannak rá, hogy a németeket mennyire megzavarta a fokozott amerikai tengeri tevékenység. Raeder és Dönitz tengernagy arra kérte a Führert, hogy adjon nagyobb cselekvési szabadságot az U-Bootoknak, és engedje meg, hogy az amerikai partok közelében is támadásokat indítsanak, továbbá amerikai hajókat is megtámadjanak, ha ezek karavánban vagy kivilágítatlanul haladnak. Hitler azonban hajlíthatatlan volt. Kezdettől fogva rettegett tőle, hogy háborúba keveredjék az Egyesült Államokkal, és ragaszkodott hozzá, hogy a német haditengerészet kerülje a provokatív fellépést.

Ahogy az ellenség fokozta erőfeszítéseit, önmagát is egyre nehezebb helyzetbe hozta. Júliusra a kiképzőhajókat nem számítva körülbelül harmincöt tengeralattjárója működött az óceánon, de nem volt elég jól kiképzett legénysége, mindenekelőtt pedig elég tapasztalt kapitánya ahhoz, hogy a lehető legjobban használja fel a nagyszámú új hajót. Az új tengeralattjárók „felhígított" legénysége főleg fiatal és tapasztalatlan tengerészekből állt, akik kevésbé bizonyultak állhatatosnak és ügyesnek. Minthogy a csata egyre távolabbi vizekre is kiterjedt, megszakadt a tengeralattjárók és a légierő veszélyes együttműködése. A német légierő sem létszámban, sem képzettségben nem felelt meg a tenger feletti akciók követelményeinek. Ennek ellenére az említett három hónap alatt, azaz márciustól májusig mégis elsüllyesztették 179 hajónkat 545 000 tonna űrtartalommal a part menti vizeken. [...]

Júniusra, hála a hazai vizeken és az Atlanti-óceánon tett közös kanadai, amerikai és brit ellenintézkedéseknek, ismét kezdtünk felülkerekedni. Minden erőnket megfeszítve egyszerre dolgoztunk azon, hogy gondoskodjunk hajókaravánjaink biztonságáról, s hogy új fegyvereket és eszközöket fejlesszünk ki e feladatra. Elsősorban több, gyorsabb és üzemanyaggal jobban ellátott kísérő hajóra volt szükségünk, sokkal több nagy hatótávolságú repülőgépre, mindenekelőtt jól működő radarra. A parton állomásozó repülőgépek nem voltak elégségesek, minden konvojnak szüksége volt fedélzeti repülőgépekre is, hogy napközben felfedezhessék a közelben ólálkodó tengeralattjárókat, és merülésre kényszerítsék őket, mielőtt akcióba lépnének, vagy jelekkel más tengeralattjárókat hívnának a helyszínre. De elsősorban a felderítésben vettük nagy hasznát a repülőgépeknek. A repülőgépek képesek voltak felfedezni és merülésre kényszeríteni az U-Bootokat, megsemmisíteni azonban még nem tudták őket, éjszaka pedig alig vettük valami hasznukat. A tengeralattjáró-háborúban még nem érkezett el a levegőből intézett halálos támadások ideje.

A Focke-Wulfok támadásaival szemben viszont csakhamar jó eredményt értek el a repülőgépeink. Szabványos kereskedelmi hajókról és hadi célra átalakított hajókról katapulttal lőttük a vadászgépeket a levegőbe. A vadászrepülő úgy érezhette magát, mint a zsákmányával szembe röpített sólyom, amely az összecsapás után vízre száll, és megvárja, hogy valamelyik kísérő hajó kimentse a tengerből.

A Focke-Wulfok, amelyekkel szembeszálltunk a levegőben, már nem tudták olyan hatékonyan támogatni a tengeralattjárókat, mint korábban, és vadászból lassanként űzött vaddá váltak.

[...]

Júniusban az Elnök fontos lépésre szánta el magát. Elhatározta, hogy támaszpontot hoz létre Izlandon. Úgy állapodtunk meg, hogy az amerikai erők átveszik a brit helyőrség szerepét. Július 7-én léptek Izlandra, és ezzel bekapcsolták a szigetországot a nyugati féltekére kiterjedő védelmi rendszerbe. Ettől kezdve az amerikai konvojok amerikai hadihajók kíséretében rendszeresen futottak be Reykjavíkba, és az Egyesült Államok, bár még mindig nem volt hadviselő fél, lehetővé tette, hogy hajókaravánjainak védőkíséretéhez külföldi hajók is csatlakozzanak.

E két válságos hónapban a két német csatacirkáló, a *Scharnhorst* és a *Gneisenau* tétlenül vesztegelt Brestben. Tartottunk tőle, hogy bármely pillanatban kitörhetnek az óceánra, és tovább növelhetik a pusztítást az atlanti vizeken. A RAF-nak köszönhető, hogy mégsem léptek akcióba. A kikötő ellen intézett ismételt légitámadások olyan eredményesek voltak, hogy a két hajó meg sem mozdulhatott. Az ellenség végül már csak azt szerette volna, ha sikerül hazatérniük, de 1942-ig még arra sem volt lehetőség. Hitler oroszországi tervei aztán enyhítették végre a levegőből ránk nehezedő nyomást. Az új vállalkozáshoz nagyszabású átcsoportosításra volt szükség, s emiatt májustól kezdve egyre kevesebb légitámadás érte hajóinkat.

[...]

8 / Jugoszlávia

Amikor, mint már szó volt róla, 1934 októberében Marseilleben meggyilkolták Sándor jugoszláv királyt, Jugoszláviában bomlásnak indult az állam, és független európai státusa is hanyatlásnak indult. Annál is gyorsabban, mivel a fasiszta Olaszország ellenségegesen tekintett rá, a hitleri Németország pedig megkezdte gazdasági behatolását Délkelet-Európába. A belső stabilitás megingása, a szerbek és horvátok ellenségeskedése aláásta a délszláv állam erejét. A szeretetre méltó, művészetkedvelő Pál herceg régenssége idején a királyság tekintélye a mélypontra zuhant, dr. Maček pedig, a horvát parasztpárt vezetője makacsul megtagadott minden együttműködést a belgrádi kormánnyal. Szélsőséges horvátok Olaszország és Magyarország támogatásával külföldi támaszpontokról azon fáradoztak, hogy elszakítsák Horvátországot Jugoszláviától. A belgrádi kormány elfordult a kisantanttól, és azt a „realista" politikát választotta, hogy egyezségre jusson a tengelyhatalmakkal. Ennek a politikának a bajnoka Stojadinović volt, aki aztán 1937. március 25-én aláírta az olasz–jugoszláv szerződést. Egy évvel később a müncheni események látszólag igazolták politikáját. A horvát parasztpárt szövetséget kötött a szerb ellenzékkel, mert mind a két fél gyanakvással tekintett az Olaszországhoz és Németországhoz fűződő egyre szorosabb kapcsolatokra, és Stojadinović végül vereséget szenvedett a választásokon, majd 1939. februárban kénytelen volt lemondani.

Az új miniszterelnök, Cvetković és külügyminisztere, Cincar-Marković megpróbálta kiengesztelni az egyre növekvő erejű tengelyhatalmakat. 1939 augusztusában egyezségre jutott a horvátokkal, és Maček belépett a belgrádi kormányba. Ugyanebben a hónapban kötötték meg a szovjet–német egyezményt. Az ideológiai nézeteltérések ellenére a szerbek szláv ösztöneik révén mindig is vonzódtak Oroszországhoz. A Szovjetunió magatartása a müncheni egyezmény idején azt a reményt táplálta bennük, hogy Kelet-Európa egysége fennmaradhat. Ekkor azonban úgy látszott, hogy a végzetes egyezmény egy csapásra kiszolgáltatja a Balkánt a tengelyhatalmaknak. Franciaország összeomlása 1940. júniusban megfosztotta a délszlávokat hagyományos barátjuktól és oltalmazójuktól. Az oroszok felfedték, hogy milyen terveik vannak Romániával, és megszállták Besszarábiát és Bukovinát. 1940. augusztusban Németország és Olaszország Bécsben Magyarországnak ítélte Erdélyt. Jugoszlávia körül szorult a hurok. 1940. novemberben Cincar-Marković titokban Berchtesgadenbe utazott. Sikerült anélkül visszatérnie erről az első útról, hogy hivatalosan is a tengelyhatalmak mellett kötelezte volna el hazáját, december 12-én azonban Jugoszlávia barátsági szerződést kötött a tengely kisebb partnerével, Magyarországgal.

Az események alakulása egyre nagyobb gondot okozott nekünk. Pál herceg mindent megtett, ami ebben a helyzetben lehetséges volt, hogy a semlegesség politikáját folytassa. Elsősorban attól tartott, hogy Jugoszlávia vagy valamelyik szomszédja egy óvatlan lépéssel arra indíthatja Németországot, hogy déli irányba törve behatoljon a Balkánra. [...]

1941. január végén, ezekben az aggodalommal terhes napokban Donovan ezredes, Roosevelt elnök barátja az amerikai kormány megbízottjaként Belgrádba érkezett, hogy tájékozódjék a délkelet-európai véleményekről. Rettegés uralkodott. A miniszterek és a vezető politikusok nem mertek nyíltan beszélni. Pál herceg elhárította azt a javaslatot, hogy Eden látogasson Jugoszláviába. A belgrádi vezetők között egyetlen kivétel akadt: Simović repülő tábornok, aki a fegyveres erők tisztikarának nacionalista elemeit képviselte. A Belgráddal szemben, a Duna túlpartján fekvő Zimonyban, a légierő főparancsnokságán, Simović irodájában már december óta rendszeresen találkoztak titokban azok a vezetők, akik ellenezték Németország balkáni terjeszkedését, és elégedetlenek voltak a jugoszláv kormány tehetetlenségével.

Február 14-én Cvetković és Cincar-Marković Hitler felszólításának engedve Berchtesgadenbe utazott. Együtt hallgatták Hitlert arról, hogy milyen erős a győzedelmes Németország, és hogy milyen szoros kapcsolatok épültek ki Berlin és Moszkva között. Ha Jugoszlávia csatlakozik a háromhatalmi egyezményhez, akkor – mint Hitler mondta – Németország hajlandó lemondani róla, hogy a Görögország elleni hadműveletek esetén Jugoszlávián vonuljon keresztül, csupán katonai utánpótlásra venné igénybe országútjait és vasútvonalait. A miniszterek komor hangulatban tértek vissza Belgrádba. Ha csatlakoznak a tengelyhatalmakhoz, felbőszítik Szerbiát. Ha harcba szállnak Németország ellen, Horvátországgal kerülnek összeütközésbe, és kockára teszik a horvátok hűségét. Görögország, az egyetlen lehetséges balkáni szövetséges heves harcokat vívott a több mint kétszázezer fős olasz expedíciós hadsereggel, és ráadásul német támadás is fenyegette. Kétséges volt, számíthatnának-e angol támogatásra, amelynek értéke a legjobb esetben is csak jelképes lehetett. Hitler folytatta országuk stratégiai bekerítését, hogy rábírja a belgrádi kormányt a kedvező döntésre. Március 1-jén Bulgária csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, és még aznap este német gépesített egységek vonultak Szerbia határára. Közben, a provokáció látszatának elkerülésére, nem mozgósították a jugoszláv hadsereget. Ütött a döntés órája.

Március 4-én Pál herceg titkos látogatásra Berchtesgadenbe utazott, és súlyos nyomásra szóban megígérte, hogy Jugoszlávia követni fogja Bulgária példáját. Visszatértekor a koronatanács ülésén, valamint a politikai és katonai vezetők azt követő tanácskozásán elhatározása ellenállásba ütközött. A jugoszláv vezetők vitája heves volt, de a németek ultimátuma sem volt puszta fenyegetés. Simović tábornok, amikor a Fehér palotába, Pál hercegnek a Belgrád feletti dombokon álló rezidenciájába rendelték, határozottan a kapituláció ellen emelt szót. Kijelentette, hogy Szerbia nem fogadná el ezt a döntést, és a királyi ház veszélybe kerülne, ha mégis így határozna. De Pál herceg már elkötelezte országát.

[...] A kormány március 20-i ülésén a miniszterek mégis úgy döntöttek, hogy csatlakoznak a háromhatalmi egyezményhez. Három miniszter emiatt lemondott. Március 24-én Cvetković és Cincar-Marković Belgrádból kilopakodva egy külvárosi vasútállomáson felszállt a bécsi vonatra. Másnap pedig az osztrák fővárosban aláírták a megállapodást Hitlerrel, s a belgrádi rádió közvetítést adott a szertartásról. A jugoszláv főváros kávéházaiban és társasági központjaiban híre terjedt, hogy küszöbön áll a katasztrófa. [...]

A Simović körül tömörülő tisztek szűk körében már hónapok óta szó volt róla, hogy ha a kormány kapitulál Németország előtt, a katonáknak akcióba kell lépniük. Gondosan megtervezték a forradalmi fellépést. A tervezett felkelés vezetője Bora Mirković tábornok, a jugoszláv légierő parancsnoka volt, segítőtársai között pedig sok száz hazafival együtt ott találjuk Knežević őrnagyot, a hadsereg tisztjét és testvérét, egy egyetemi tanárt, aki állása révén kapcsolatot tartott a szerb demokrata párttal. A tervről csak néhány megbízható tiszt tudott, s ezredesnél magasabb rangú alig volt közöttük. Hálózatuk Belgrádon kívül a főbb helyőrségekre, a zágrábira, a szkopljeire és a szarajevóira terjedt ki. A belgrádi összeesküvők a királyi gárda két ezredére is számíthattak, kivéve ezék ezredeseit, továbbá a belgrádi helyőrség egy zászlóaljára, a királyi palotában szolgálatot teljesítő csendőrszázadra, a fővárosban állomásozó légvédelmi hadosztály egy részére, a légierőnek Simović parancsnoksága alatt álló zimonyi főhadiszállására, ezenkívül a tiszti és a tiszthelyettesi iskolára, valamint néhány tüzér- és utászegységre. Amikor Belgrádban március 26-án elterjedt a hír, hogy a jugoszláv miniszterek visszatértek Bécsből, az összeesküvők elszánták magukat a cselekvésre. Megadták a jelet, hogy március 27-én hajnalra foglalják el Belgrád kulcsfontosságú pontjait és a királyi rezidenciát az ifjú II. Péter királlyal. Miközben az elszánt tisztek parancsnoksága alatt felvonuló katonaság körülvette a főváros peremén álló királyi palotát, a gyanútlan vagy legalábbis nagyon keveset sejtő Pál herceg éppen a Zágráb felé tartó gyorsvonaton tartózkodott. Kevés forradalom zajlott le ennél zökkenőmentesebben. Vérontás nem volt. Néhány magas rangú tisztet letartóztattak. Cvetkovićot a rendőrök Simović főhadiszállására vitték, és ott kénytelen volt aláírni lemondását. A főváros számos pontján géppuskákat és tüzérséget helyeztek el. A Zágrábba érkezett Pál herceggel közölték, hogy Simović a fiatal II. Péter király megbízásából átvette a kormány vezetését, s hogy a kormányzótanácsot feloszlatták. Zágráb katonai kormányzója arra kérte a herceget, hogy haladéktalanul térjen vissza a fővárosba. Megérkezésekor Pál herceget nyomban Simović tábornok hivatalába kísérték. Ott a másik két régenssel együtt aláírta lemondását. Néhány órányi időt kapott rá, hogy összecsomagoljon, és még aznap este családjával együtt Görögországba utazott.

A tervet hazafias érzelmű szerb tisztek szűk csoportja dolgozta ki és hajtotta végre, de a közhangulatot juttatták vele kifejezésre. Hatalomátvételük óriási lelkesedést keltett. A belgrádi utcákat elözönlötte a tömeg, a szerbek kórusban kiabálták: „Jobb a háború, mint a szerződés; jobb a halál, mint a szolgaság!" Táncra perdültek a tereken, mindenfelé angol és francia zászlók jelentek meg, s a magára hagyott, elszánt lakosság vadul, kihívóan énekelte a szerb nemzeti himnuszt. Március 28-án a fiatal király egy esőcsatornán lemászott a királyi palota udvarára, s miután megszabadult a kormányzótanács bábáskodásától, istentiszteleten jelent meg a belgrádi székesegyházban, ahol hangos éljenzés fogadta. A német követet nyilvánosan inzultálták, és a tömeg leköpdöste az autóját. A katonák tette felkorbácsolta a nemzeti szenvedélyeket. A tehetetlenségre kárhoztatott, balsikerűen kormányzott, rosszul vezetett nép már régóta úgy érezte, hogy kelepcébe csalják, most azonban hirtelen, zabólátlanul, hősiesen kesztyűt dobott a hódító zsarnok arcába, éppen amikor az agresszor hatalmának teljében volt.

Hitlert mintha darázs szúrta volna meg. Az a fajta görcsös dühroham vett erőt rajta, amelytől egyszeriben elsötétült az agya, s amely néha a legvégzetesebb kalandokra sarkallta. Egy hónappal később, immár lehiggadva, Schulenburgnak azt mondta beszélgetés közben: „A jugoszláv csíny úgy ért, mint derült égből a villám. Amikor 27-én reggel értesítettek róla, először azt hittem, tréfálnak." Nyomban magához rendelte a német főparancsnokságot. Göring, Keitel és Jodl már ott voltak, amikor Ribbentrop megérkezett. A tanácskozás jegyzőkönyve szerepel a nürnbergi per anyagában. Hitler felvázolta, hogy milyen helyzet állt elő Jugoszláviában a fordulattal. Kijelentette, hogy Jugoszlávia bizonytalansági tényező a Görögország ellen tervezett „Marita" akció s még inkább a később esedékes oroszországi vállalkozás, a „Barbarossa" szempontjából. Szerencsének mondta, hogy a jugoszlávok még a „Barbarossa" kezdete előtt elárulták valódi érzelmeiket.

A Führer eltökélt szándéka, hogy nem várja meg, amíg a kormány esetleg hűségnyilatkozatot tesz, hanem felkészül rá, hogy katonailag megsemmisítse Jugoszláviát mint államalakulatot. Diplomáciai lépés nem lesz, ultimátumot sem adunk át. Ha a jugoszláv kormány biztosítékokat akarna adni, amelyeknek ezután amúgy sincs jelentőségük, ezeket egyszerűen tudomásul vesszük. A támadás azonnal megindul, mihelyt az ehhez szükséges eszközök és csapatok készen állnak.

Fontos, hogy a lehető leggyorsabban cselekedjünk. Meg kell kísérelni alkalmas módon bevonni a szomszédos államokat is. A Jugoszlávia elleni támadáshoz Olaszországtól, Magyarországtól és bizonyos vonatkozásban Bulgáriától követelünk katonai támogatást. Románia fő feladata az lesz, hogy Oroszország felől fedezze a hadműveletet. A magyar és a bolgár követet már tájékoztattuk. A Ducénak is üzenet megy még a mai nap folyamán.

Politikailag különösen fontos, hogy a Jugoszlávia elleni csapás könyörtelenül kemény legyen, és a katonai megsemmisítés villámcsapásként következzék be. Ez kellően elriasztja majd Törökországot, és kedvezően befolyásolja a későbbi hadjáratot Görögország ellen. Feltételezhető, hogy ha megindítjuk a támadást, a horvátok mellénk állnak. Megígérjük nekik, hogy ennek megfelelő politikai bánásmódra (autonómiára) számíthatnak. A Jugoszlávia elleni háború valószínűleg igen népszerű lesz Olaszországban, Magyarországon és Bulgáriában; ezeknek az országoknak területi gyarapodást kell ígérni: Olaszországnak az adriai partot, Magyarországnak a Bánságot, Bulgáriának Macedóniát.

A terv arra épül, hogy az előkészületeket gyorsan befejezzük, és olyan nagy erőket vetünk be, hogy a jugoszláv összeomlás nagyon rövid idő alatt bekövetkezik. ...[1]

A Führer még ugyanaznap aláírta a „25. számú utasítás”-t:

...

2/ Az a tervem, hogy átfogó hadművelettel egyfelől Fiume–Grác, másfelől Szófia térségéből, belgrádi és tőle déli főiránnyal, betörök Jugoszláviába, megsemmisítő csapást mérek a jugoszláv haderőre, Jugoszlávia legdélibb részét elvágom az ország többi területétől, és

---

[1] Domarus, *i. m.* II. 1677. sk.

bázisként fogom felhasználni a Görögország elleni német-olasz támadáshoz. ...

3/ Részleteiben a következőket parancsolom:

a/ Mihelyt elegendő erő áll készen, és az időjárási viszonyok megengedik, a légierő folyamatos nappali és éjszakai támadásokkal elpusztítja a jugoszláv légierő földi berendezéseit, valamint Belgrádot.

b/ Lehetőleg ezzel egy időben – semmi esetre sem korábban – meg kell kezdeni a „Marita" hadműveletet, egyelőre azzal a korlátozott céllal, hogy birtokba vegyük a szaloniki medencét, és megvessük a lábunkat az édesszai magaslatokon. ...[1]

Ezek után Hitler táviratot küldött Mussolininak:

Duce, az események arra kényszerítenek, hogy ezen a leggyorsabb úton tájékoztassam Önt, hogyan értékelem a helyzetet és lehetséges következményeit.

1/ Kezdettől fogva az volt a véleményem, hogy Jugoszlávia veszélyes tényező a görög konfliktusban. Tisztán katonai szempontból semmi esetre sem volna indokolt, hogy Németország belépjen a trákiai háborúba, amíg Jugoszlávia magatartása felől kétségeink vannak, s amíg fenyegetheti a hatalmas frontra felvonuló hadoszlopaink balszárnyát.

2/ Ezért minden tőlem telhetőt megtettem és becsülettel törekedtem rá, hogy Jugoszláviát bevonjam kölcsönös érdekekre épülő közösségünkbe. Próbálkozásaim, sajnos, nem jártak sikerrel, de az is lehet, hogy azért nem bizonyultak eredményesnek, mert nem a kellő időben láttunk hozzá a feladathoz. A mai jelentések nem hagynak kétséget afelől, hogy Jugoszlávia külpolitikájában fordulat áll küszöbön.

3/ Nem tartom a dolgot katasztrófának, mindenesetre nehéz dolgunk lesz, és a magunk részéről minden hibát el kell kerülnünk, ha nem akarjuk, hogy végül egész helyzetünk veszélybe kerüljön.

4/ Ezért nagyon kérem Önt, Duce, hogy a következő néhány nap alatt ne kezdeményezzen további hadműveleteket Albániában.

---

[1] *Hitlers Weisungen...*, id. kiad. 106.

(Hitler ugyanolyan világosan látta, mint mi, a jugoszlávok egyetlen lehetőségét a halálos csapásra.)

Szükségesnek tartom, hogy Ön minden rendelkezésre álló erővel fedezze és védje a Jugoszláviából Albániába vezető legfontosabb szorosokat. Ezeket az intézkedéseket nem hosszú távú rendszabályoknak kell tekinteni, csak kiegészítő szerepük van, hogy segítségükkel legalább két-három hétig elejét vegyük az esetleges válságnak.
Szükségesnek tartom továbbá, Duce, hogy minden rendelkezésére álló eszközzel és a lehető leggyorsabban megerősítse az olasz–jugoszláv fronton állomásozó csapatait.
...Ha ezek az intézkedések titokban maradnak, akkor nincs kétségem felőle, Duce, hogy olyan sikernek leszünk részesei, amely nem marad el a norvégiai győzelemtől. Ez sziklaszilárd meggyőződésem.

Az éjszakát a tábornokok a hadműveleti parancsok kidolgozásával töltötték. Keitel vallomása megerősíti azt a nézetünket, hogy Németország leginkább attól félt, hogy „az olasz hadsereget hátba támadják". Jodl a tanúvallomásában ezt mondta: „Éjszaka a birodalmi kancellárián dolgoztam, s már ez is mutatja, hogy meglepetésként ért bennünket az eset. 28-án hajnali 4-kor *aide-mémoire*-t adtam át von Rintelen tábornoknak, az olasz vezérkarnál lévő összekötőnknek." Keitel így emlékezik: „A Jugoszlávia elleni támadásról szóló döntés minden addigi csapatmozdulatunkat és felvonulási tervünket felborította. A »Marita« akciót teljesen át kellett alakítanunk. Északról új csapatokat kellett átcsoportosítanunk Magyarországon keresztül. Mindezt rögtönözve."

•Magyarország a müncheni napok óta azon igyekezett, hogy a német diplomáciai győzelmeket kihasználva Csehszlovákia és Románia rovására kiterjessze 1920 utáni határait, de egyúttal ne adja fel semlegességét a nemzetközi politikában. A magyar diplomácia megpróbálta kerülni az olyan kötelezettségvállalást, amelynek révén az ország a tengelyhatalmak háborús szövetségesévé vált volna. Magyarország Bécsben csatlakozott a háromhatalmi egyezményhez, de akárcsak Románia, nem kötelezte el magát határozottan. Sem Hitler, sem Mussolini nem akart viszályt a balkáni országok között. Abban reménykedtek, hogy egyszerre sikerül valamennyit ellenőrzésük alá vonni. Ezért fogadtatták el Magyarországgal és Romániával az Erdélyre vonatkozó megállapodást. Mussolini Hitler rosszallása ellenére megtámadta Görögországot, és ezzel felidézte a brit beavatkozás veszélyét Délkelet-Európában. Ezért a németek megpróbálták rávenni Jugoszláviát, hogy Magyarország és Románia példáját követve csatlakozzék a tengelyhatalmak tömbjéhez. Amikor a jugoszláv minisztereket e célból Bécsbe rendelték, úgy látszott, minden rendben lesz. A március 27-i belgrádi drámai események azonban meghiúsították azt a reményt, hogy a balkáni államok egységes tömbben csatlakoznak a tengelyhatalmakhoz.

Magyarországot közvetlenül érintették az események. Nyilvánvaló volt ugyan, hogy az akadékoskodó jugoszlávok ellen indított támadás kiindulópontja Románia lesz, de minden összeköttetési vonal Magyarországon át vezetett. A belgrádi események után a német kormánynak szinte első dolga volt, hogy repülőre ültesse a berlini magyar követet, és az alábbi sürgős üzenetet küldje vele Horthy kormányzónak:

Jugoszláviát meg fogjuk semmisíteni, mert nyilvánosan megtagadta, hogy egyetértésre jusson a tengelyhatalmakkal. A német fegyveres erők legnagyobb részének Magyarországon kell átvonulnia. De a fő támadás kiindulópontja nem a magyar frontszakasz lesz. Itt a magyar hadseregnek kell közbelépnie, és együttműködésének fejében Magyarország visszafoglalhatja mindazokat a korábbi területeit, amelyekről annak idején Jugoszlávia javára le kellett mondania. Az ügy sürgős. Azonnali beleegyező választ kérünk.[1]

A magyar kormány 1940. decemberben kötött barátsági szerződést Jugoszláviával. De ha nyíltan szembeszáll a német követelésekkel, csakis azt éri el, hogy a németek a küszöbönálló hadműveletek során megszállják Magyarországot. Azonkívül nagy kísértés volt, hogy visszafoglalhatja a határaitól délre fekvő területeket, amelyektől a trianoni békeszerződés fosztotta meg Jugoszlávia javára. Teleki gróf, a magyar miniszterelnök következetesen azon fáradozott, hogy országa bizonyos mértékben megtarthassa cselekvési szabadságát. Korántsem volt meggyőződve róla, hogy Németország megnyeri a háborút. A háromhatalmi egyezmény aláírása idején nemigen bízott benne, hogy a kisebbik tengelyhatalom, Olaszország független partnernek tekinthető. Hitler ultimátuma azt követelte meg tőle, hogy megszegje a Jugoszláviával kötött megállapodást. Csakhogy a kezdeményezést kivette a kezéből a magyar vezérkar, melynek főnöke, a német származású Werth tábornok a magyar kormány háta mögött közvetlenül a német főparancsnoksággal egyeztette a teendőket. Így határozták meg a csapatmozdulatok részleteit.

---

[1] Ullein-Reviczky: *Guerre allemande, paix russe.* Neuchâtel, 1949. 89.

Teleki habozás nélkül hazaárulásnak minősítette Werth eljárását. 1941. április 2-án a londoni magyar követ[1] arról értesítette, hogy a brit külügyminisztérium hivatalosan közölte vele: ha Magyarország részt vesz a Jugoszlávia elleni német fellépésben, Nagy-Britannia hadüzenetével kell számolnia. Így Magyarország az előtt a választás előtt állt, hogy vagy hiábavaló ellenállásra szánja el magát az átvonuló német csapatokkal szemben, vagy nyíltan szembekerül a szövetségesekkel, és elárulja Jugoszláviát. Ebben a kegyetlen helyzetben Teleki gróf egyetlen megoldást látott rá, hogy becsületét megmentse. Röviddel este kilenc után elment a külügyminisztériumból, és visszavonult Sándor-palotabeli lakosztályába. Ott valaki felhívta telefonon. Úgy hírlik, az üzenet azt tudatta, hogy a német csapatok már átlépték a magyar határt. Nem sokkal ezután Teleki gróf főbe lőtte magát. Öngyilkosságával az volt a célja, hogy magát és népét felmentse a Jugoszlávia elleni német támadásért viselt felelősség alól. Áldozata tisztára mosta nevét a történelem előtt. De a német seregeket nem tudta megállítani, és a történtek következményeit sem volt képes elhárítani.

[...]

E helyütt kell beszámolnunk arról az egyetlen esetről, amikor a Kreml oligarchiája egy csöppnyi érzelmet is kevert számításaiba.

A belgrádi nemzeti mozgalom spontán lázadás volt, és semmi köze sem volt a szovjet irányítás alatt álló törpe, illegális jugoszláv kommunista párthoz. Sztálin egyhetes várakozás után baráti gesztusra szánta el magát. Beosztottai tárgyalásokat folytattak Gavrilović moszkvai jugoszláv követtel és a forradalom után Moszkvába indított jugoszláv küldöttséggel. De nem sokra jutottak. Az április

---

[1] Barcza György.

5-éről 6-ára virradó éjszaka a jugoszláv küldötteket váratlanul a Kremlbe rendelték. Maga Sztálin fogadta őket, és aláírásra kész szerződést tárt elébük. Az aláírás nem is váratott magára. Oroszország vállalta, hogy tiszteletben tartja „Jugoszlávia függetlenségét, szuverén jogait és területi integritását”, továbbá megígérte, hogy ha Jugoszláviát támadás éri, Oroszország „baráti kapcsolatokon alapuló” jóindulatú magatartást fog tanúsítani. Ez mindenesetre jóindulatú fintor volt. Gavrilović ott maradt és hajnalig tárgyalt Sztálinnal a katonai szállításokról. Amikor a tárgyalásuk véget ért, megindult a német támadás.

Április 6-án reggel német bombázók jelentek meg Belgrád fölött. Egymást követő hullámokban szálltak fel a romániai repülőterekről, és három napon át módszeresen bombázták a jugoszláv fővárost. Ellenállástól nem kellett tartaniuk, és a tetők magasságából könyörtelen pusztítást végeztek. A támadás fedőneve „Megtorlás” *(Vergeltung)* volt. Amikor április 8-án végre beállt a csend, több mint tizenhétezer belgrádi lakos hevert holtan az utcákon és a romok alatt. A lidérces füst- és lángözönből elő-előbukkantak a szétrombolt állatkerti ketrecekből kiszabadult, megriadt állatok. A lángokban álló legnagyobb szálloda előtt egy sebesült gólya vonszolódott. Egy elkábult mackó bambán és nehézkesen cammogott át a pokollá vált városon a Duna felé. Nemcsak ez a medve nem értette, hogy mi ez.

A „Megtorlás” hadművelet véget ért.

9 / A japán megbízott

[...]

Németország és Japán egyaránt mohón várta, hogy kifoszthassa és feloszthassa egymás között a brit birodalmat. De más-más szemszögből közelítettek ehhez a célhoz. A német főparancsnokság úgy vélekedett, hogy Japánnak Malájföldön és a kelet-ázsiai holland gyarmatokon kell harcba szállnia, nem törődve a csendes-óceáni amerikai támaszpontokkal és a szárnyukon állomásozó hatalmas flottával. Februárban és márciusban a németek szüntelenül arra biztatták a japán kormányt, hogy haladéktalanul csapjon le Malájföldön és Szingapúrban, az Egyesült Államokat azonban ne háborgassa. Hitlernek amúgy is elég gondja volt, nem szándékozott háborúba sodorni Amerikát. Mint már láttuk, számos olyan amerikai akciót hagyott válasz nélkül, amelyek bármelyike elegendő ürügy lett volna a hadüzenethez. Hitler és Ribbentrop mindenekelőtt azt szerette volna, hogy Japán támadja meg Angliát – még Ázsiában is ez a név kísérte őket –, de semmiképpen sem akartak háborúba keveredni az Egyesült Államokkal. Azzal nyugtatgatták Tokiót, hogy ha erőteljesen lép fel Malájföldön és a kelet-ázsiai holland gyarmatokon, Amerika nem mer majd beavatkozni. A japán tengerészeti és katonai vezetőket korántsem győzte meg ez az okoskodás, s abban sem hittek, hogy a németek minden érdek nélkül biztatják őket. Úgy vélekedtek, hogy szóba sem jöhet a délkelet-ázsiai hadművelet, ha előbb nem számolnak le az amerikai támaszpontokkal, vagy diplomáciai egyezségre nem jutnak az Egyesült Államokkal.

Ebben az időben Japánban a jelek szerint a bonyolult politikai színpad kulisszái mögött három döntés született. Az első úgy szólt, hogy Macuoka külügyminisztert Európába küldik, mégpedig azzal a feladattal, hogy kiderítse, csakugyan végleg uralma alá hajtotta-e Németország Európát, különösen pedig, hogy tényleg küszöbön áll-e az Anglia elleni invázió. Meg kellett tudnia, valóban annyira leköti-e a brit haditengerészet erőit a sziget védelmének feladata, hogy japán támadás esetén nem volna képes erősítést küldeni keleti tartományaiba. Macuoka az Egyesült Államokban végezte tanulmányait, mégis gyűlölte Amerikát. Nagy hatást tett rá a náci mozgalom és a háborús Németország ereje. Hitler bűvkörébe került. Talán még az is megfordult a fejében, hogy Japánban a Hitleréhez hasonló szerepet játszhatna. A második döntés értelmében a japán kormány szabad kezet adott a haditengerészet és a hadsereg parancsnokságának a Pearl Harbour-i amerikai támaszpont, a Fülöp-szigetek, a kelet-ázsiai holland szigetvilág és a Malájföld elleni támadási terv kidolgozásához. Harmadszor, Nomura tengernagy személyében „liberális" államférfit küldtek Washingtonba, hogy kipuhatolja, milyen esélyei vannak egy japán–amerikai csendes-óceáni rendezésnek. E küldetés célja nemcsak a félrevezetés volt, Japán komolyan fontolgatta a békés megoldás lehetőségét. Így sikerült összehangolni a japán kormányban meglévő ellentétes nézeteket.

Macuoka március 12-én indult útnak, hogy teljesítse megbízatását. 25-én, Moszkvában átutazóban, kétórás megbeszélést folytatott Sztálinnal és Molotovval. Schulenburg német nagykövetnek megígérte, hogy a találkozóról részletesen be fog számolni személyesen Ribbentropnak.

Az Egyesült Államok külügyminisztériuma által közzétett zsákmányolt iratokból világosan kiderül, hogy mit végzett Macuoka a küldetése során, és hogy hogyan képzelték ezt az egész dolgot a németek. Március 27-én Berlinben Ribbentrop a rokon lelkeknek kijáró szívélyességgel köszöntötte a japán küldöttet. A birodalmi külügyminiszter hosszasan áradozott saját országának nagyságáról és erejéről. [...] Végül szóba hozta Amerikát.

Nem kétséges, hogy a britek már régen kiléptek volna a háborúból, ha Roosevelt nem ébresztene Churchillben újabb és újabb reményeket. Nehéz volna megmondani, hogy mit akar Roosevelt hosszú távon. De nagyon hosszú időnek kellene még eltelnie, míg az Angliának nyújtott amerikai hadianyag-segítség valóban meghozza a kívánt eredményt, és a szállított repülőgépek minősége még akkor is nagyon kétséges. A háborútól olyan távol lévő ország, mint Amerika, nem képes elsőrendű harci gépeket előállítani. Amit eddig a német repülők láttak belőlük, arra csak az az egy szó illik, hogy „ócskavas”.

A háromhatalmi egyezménynek, Ribbentrop megfogalmazása szerint, mindenekelőtt az a célja, hogy elrettentse Amerikát és távol tartsa a háborútól. Az „új rend” legfőbb ellensége, Anglia, éppúgy ellensége Japánnak, mint a tengelyhatalmaknak.

Ribbentrop ezek után kijelentette, hogy a Führer alapos megfontolás után úgy véli: előnyös volna, ha Japán mielőbb rászánná magát, hogy tevékeny részt vállaljon az Anglia elleni háborúból. Ha például váratlan támadást intézne Szingapúr ellen, ezzel döntően hozzájárulhatna Anglia gyors legyőzéséhez. Ha az Anglia elleni háborúban Japán ma egyetlen határozott csapással sikert érne el Szingapúrban, Roosevelt igen nehéz helyzetbe kerülne. Mert ha hadat üzenne Japánnak, számolnia kellene vele, hogy a Fülöp-szigetek ügye Japán javára oldódik meg. Bizonyára alaposan meggondolja, érdemes-e kockáztatnia ezt a súlyos presztízsveszteséget. Japán viszont Szingapúr meghódításával vitathatatlanul uralkodó helyzetbe kerülne Ázsiának ezen a részén. „Kettévágná a gordiuszi csomót.”

Az ebédszünet után Macuokát fogadta Hitler is. A Führer belemerült Németország katonai győzelmeinek ecsetelésébe. A háború kezdete óta a németek hatvan lengyel, hat norvég, tizennyolc holland, huszonkét belga és szárhazmincnyolc francia hadosztályt semmisítettek meg, tizenkét-tizenhárom brit hadosztályt pedig kiszorítottak a kontinensről. A tengelyhatalmakkal szemben immár minden ellenállás lehetetlen. Hitler ezek után a brit hajóveszteségeket ismertette. Kijelentette, hogy a tengeralattjáró-háború java még csak ezután következik. Az elkövetkezendő hónapokban Angliát sokkal súlyosabb károk fogják érni, mint eddig. A levegőben Németország vitathatatlan fölényben van, hiába állítják az angolok, hogy sikereket arattak. Sőt a Luftwaffe támadásai a következő hónapokban tovább erősödnek majd. A német blokád olyan eredményesnek bizonyult, hogy Angliában már szigorúbb jegyrendszer van érvényben, mint Németországban. Közben tovább folytatódik a háború, amíg el nem jön az ideje, hogy a végső csapást mérjék Angliára.

Macuoka végighallgatta ezt a szóáradatot. Köszönetet mondott a nyílt tájékoztatásért. Kijelentette, hogy lényegében egyetért a Führer álláspontjával. Japánban, akárcsak más országokban is, vannak bizonyos értelmiségi körök, amelyeket csak egy erős egyéniség tudna megzabolázni. *Japán akkor szánja el magát döntő lépésre, ha úgy érzi, hogy különben olyan esélyt szalasztana el, amilyen ezer évben egyszer ha adódik.* Ő maga már elmagyarázta a japán császári család két hercegének, hogy az előkészítés sohasem lehet teljes és tökéletes. Vállalni kell a kockázatot. Csak idő kérdése, mikor indítja meg Japán a támadást. Japán habozó politikusai halogatni akarják majd, mivel angolbarát vagy amerikabarát szemszögből nézik a dolgokat. A külügyminiszter hozzátette, hogy ő maga személy szerint azt szeretné, ha mihamarabb megindulna a támadás. Sajnos azonban nem ő vezeti Japánt, mindenesetre feladatának tekinti, hogy álláspontjának helyességéről meggyőzze a vezetőket. Ez a törekvése előbb-utóbb bizonyosan sikerrel jár, de egyelőre nincs abban a helyzetben, hogy a japán birodalom nevében megjelölje a támadás időpontját. Hazatérve minden igyekezetével azon lesz, hogy elintéződjék a dolog. Kötelezettséget nem vállalhat most, de személy szerint megtesz minden tőle telhetőt. – Ezek bizony eléggé jelentős fenntartások voltak.

Macuoka ezután utalt rá, hogy Berlinbe vezető útján Moszkvában megbeszélést folytatott Sztálinnal. Tulajdonképpen csak Molotovnál akart udvariassági látogatást tenni, de az orosz kormány azt javasolta, hogy ő, Sztálin és Molotov hármasban találkozzanak. A fordítást is beleszámítva Molotovval mintegy tíz percig beszélgetett, Sztálinnal pedig huszonöt percig. Közölte Sztálinnal, hogy a japánok *erkölcsi értelemben* kommunisták, azonban ő maga nem hisz a politikai és a gazdasági kommunizmusban. Az erkölcsi kommunizmus eszményét Japánban megdöntötte a nyugati eredetű liberalizmus, individualizmus és önzés. A szigetországban rendkívül heves ideológiai harc folyik, de a régi eszmények hívei biztosak benne, hogy végül felülkerekednek. Az új rend megvalósításának legnagyobb akadályát az angolszász hatalmakban jelölte meg. Elmondta Sztálinnak, hogy a brit birodalom összeomlása után Japán és Oroszország között nem lesznek ellentétek. Az angolszászok Japánnak, Németországnak és Szovjet-Oroszországnak egyaránt ellenségei. Sztálin rövid gondolkodás után kijelentette, hogy Szovjet-Oroszország nem volt és nem lesz képes jól megférni Nagy-Britanniával.

A berlini tárgyalások március 28-án és 29-én egész nap folytak, de a lényeg mindvégig ugyanaz volt: először, a németek mindenáron arra igyekeztek rávenni Japánt, hogy támadja meg a brit birodalmat; másodszor, elismerték, hogy az orosz–német viszony jövője bizonytalan; harmadszor, elmagyarázták, hogy Hitler mindenképpen szeretné elkerülni az összeütközést az Egyesült Államokkal.

A lényeges kérdésekre, hogy tudniillik Németország még mindig partra akar-e szállni Britanniában, továbbá, hogy Berlinben miként látják a szovjet–német viszony jövőjét, Macuoka nem kapott világos választ. Amikor pedig azt kérdezte, hogy hazafelé vezető útján Moszkvában csak felületesen tárgyaljon-e politikai kérdésekről, vagy mélyebb eszmecserébe is bocsátkozzék, Ribbentrop a tolmács útján így válaszolt: „Jobb volna, ha puszta formaságnak tekintené a látogatást."[1]

[...]

Macuoka, mielőtt hazaindult volna a transzszibériai expresszel, egy hetet töltött Moszkvában. Sztálinnal is, Molotovval is több hosszú beszélgetést folytatott. Ezekről csak Schulenburg német nagykövet beszámolója ismeretes, ő meg csupán annyit tudott meg, amennyit az oroszok és a japánok jónak láttak tudatni vele. A jelek szerint a japán küldöttet korántsem győzte meg a Németországban kapott – részint talán helytálló, részint csak hencegő – tájékoztatás. Szöget ütött a fejébe, hogy mennyire szeretnék elkerülni a német vezetők az Egyesült Államokkal való összeütközést. Ribbentrop szavaiból arra is rájött, hogy Németország és Oroszország között veszedelmesen nő a szakadék. Hogy erről mit árult el új házigazdáinak, azt nem tudhatjuk. Az azonban bizonyos, hogy páratlan kilátása nyílt a helyzetre, és [...] a jelek szerint alighanem közelebb állt Molotovhoz, mint Ribbentrophoz. A németek arra kérték Japánt, hogy a nagyhatalmak mindent eldöntő viadalában visszavonhatatlan lépésre szánja el magát: üzenjen hadat Britanniának és ezzel esetleg az egész angolszász világnak. Oroszország viszont pusztán azt kérte Tokiótól, hogy legyen türelemmel, és várja ki, hogy Britanniának vége van. Nem tudhatta továbbá, hogyan alakul Németország és Oroszország viszonya. Nem akarta, vagy talán nem is tudta döntő lépésre elkötelezni országát. Sokkal inkább támogatott egy semlegességi szerződést, mert ez legalább lehetővé tette, hogy megvárja, hadd bontakozzanak ki az egyelőre megjósolhatatlan, de nyilvánvalóan küszöbönálló események.

---

[1] E. Kordt: *Wahn und Wirklichkeit.* Stuttgart, 1947. 301.

Így, amikor április 13-án Moszkvában búcsúlátogatást tett Schulenburgnál, a diplomáciában szokatlanul pontos tájékoztatást adott neki arról, hogy az utolsó pillanatban semlegességi szerződésről állapodott meg a szovjet vezetőkkel, s ezt „minden valószínűség szerint ma délután helyi idő szerint két órakor írják alá". Szahalin vitatott hovatartozásával kapcsolatban mindkét fél engedményeket tett. A japán külügyminiszter megnyugtatta a német nagykövetet, hogy az új egyezmény semmiképpen sem áll ellentétben a háromhatalmi egyezménnyel. Hozzátette, hogy az amerikai és az angol újságírók, akik szerint moszkvai utazása visszavonhatatlanul kudarcba fulladt, kénytelenek lesznek elismerni, hogy a japán politika igenis nagy sikert ért el, és ez Angliára és Amerikára nézve is jelentős következményekkel jár majd.

Schulenburg feljegyezte azt is, hogy Macuoka elutazásakor Sztálin a pályaudvaron valóságos egység- és barátságtüntetést rendezett. Egy óra hosszat kellett várni az indulással a különféle üdvözlések és szertartások miatt, amire a jelek szerint sem a japánok, sem a németek nem számítottak. Sztálin és Molotov is megjelentek a pályaudvaron, mindketten feltűnően barátságosan vettek búcsút Macuokától és a többi japántól, és kellemes utazást kívántak nekik. Sztálin fennhangon kereste a német nagykövetet. „Amikor megtalált – írja Schulenburg –, odalépett hozzám, és átölelte a vállam. »Legyünk jó barátok! Tegyen meg mindent, hogy azok legyünk!«” Sztálin később a német katonai attaséhoz fordult. Előbb megbizonyosodott róla, hogy csakugyan ővele áll szemben, majd így szólt hozzá: „Bármi történjék is, továbbra is barátok leszünk.” „Sztálin – teszi hozzá Schulenburg – kétségkívül nem véletlenül rendezte így a dolgot. A Krebs ezredeshez és hozzám intézett üdvözlő szavaival szándékosan hívta fel a számos jelenlévő figyelmét.”

Az ölelkezés azonban csak színjáték volt. Sztálinnak is nyilván értesülnie kellett az orosz határ mentén felsorakozó hatalmas német haderőről, hiszen a brit hírszerzés is tudomást szerzett már róla. Hitler szörnyű támadásáig mindössze tíz hét volt már csak hátra. És ha a görögországi és jugoszláviai harcok közbe nem jönnek, csak öt hét maradt volna.

[...]

Június 28-án, egy héttel azután, hogy Hitler megtámadta Oroszországot, együttes ülést tartott a japán kormány és a császári udvar néhány hivatalnoka. Macuoka rájött, hogy helyzete visszavonhatatlanul meggyengült. „Elveszítette az arcát”, mert nem tudta, hogy Hitler meg akarja támadni Oroszországot. Azt fejtegette, hogy Japánnak Németország oldalára kell állnia, de a jelenlévők többsége nem értett vele egyet. A kormány kompromisszumos politika mellett foglalt állást. Úgy határozott, hogy fokozza a fegyverkezést, egyúttal azonban a háromhatalmi egyezmény 5. pontjára hivatkozott, amely szerint a megállapodás Oroszország ellen nem érvényes. Elhatározták, hogy bizalmasan tájékoztatják Németországot, hogy Japán harcolni fog az „ázsiai bolsevizmus” ellen, és az Oroszországgal kötött semlegességi szerződésre hivatkoznak, amiért nem lépnek be a német–orosz háborúba. Másfelől viszont megállapodtak, hogy tovább folytatják a terjeszkedést a déli tengereken, és befejezik Indokína déli részének megszállását. Macuokát nem elégítették ki ezek a döntések. Egyik beszédét brosúra formában nagy példányszámban terjeszteni kezdte, hogy hangulatot keltsen a háborúba való belépés mellett. A japán kormány betiltotta a röpiratot. Július 16-án azután Macuoka eltűnt a hivatalából.

A japán kormány tehát nem volt hajlandó követni a német politika hullámzását, de politikája a japán közélet mérsékelt köreit sem juttatta diadalra. Tovább erősítették a japán fegyveres erőket, és elhatározták, hogy támaszpontokat hoznak létre Dél-Indokínában. Mindez a délkelet-ázsiai brit és holland gyarmatok elleni támadás előjátéka volt. A rendelkezésünkre álló dokumentumok azt a következtetést sugallják, hogy a japán politikai vezetők nem számítottak erőteljes amerikai vagy brit fellépésre a tervezett déli terjeszkedéssel szemben.

Látható tehát, hogy miközben tovább súlyosbodott a világméretű dráma, ez a három hidegen számító birodalom olyan hibákat követett el, amelyek mind törekvéseikre, mind biztonságukra nézve végzetesnek bizonyultak. Hitler visszavonhatatlanul elszánta magát az Oroszország elleni háborúra, és ez az elhatározás döntő szerepet játszott bukásában. Sztálin vagy nem vette észre, vagy lebecsülte a küszöbönálló veszélyt, és ezért Oroszországnak súlyos árat kellett fizetnie. Japán elszalasztotta a legjobb alkalmat - már amennyire lehetett rá alkalma -, hogy álmait valóra váltsa.

10 / A sivatagi szárny. Rommel. Tobruk

Erőfeszítéseink a balkáni front létrehozására azon alapultak, hogy szilárdan tartjuk észak-afrikai állásainkat. Megtehettük volna, hogy Tobruknál megállunk, de Wavell olyan gyorsan tört előre nyugat felé, hogy Bengázit is elfoglalta, és így egész Cirenaica az ölünkbe hullott. Ennek az egésznek az el-Ageilánál lévő tengeri kiszögellés volt a kapuja. Londonban és Kairóban minden illetékes tudta, hogy itteni állásainkat mindenáron meg kell tartanunk, s hogy ez a feladat minden más vállalkozásnál fontosabb. A cirenaicai olasz haderő azonban összeomlott, s az ellenségnek hatalmas távolságot kellett megtennie, hogy új hadsereget juttasson a helyszínre. Wavell ezért azt hitte, hogy egy időre kisebb haderő is elég lesz a nyugati szárny védelméhez, s megengedheti magának, hogy sokat próbált csapatait kevésbé jól képzett alakulatokkal váltsa fel. A sivatagi szárnytól függött minden egyéb, és soha senkinek nem jutott eszébe, hogy Görögország vagy bármilyen más balkáni cél érdekében kockára tegyük biztonságát.

Február végén a 7. brit páncéloshadosztályt Egyiptomba vonták vissza pihenésre és kiegészítésre. Ez a nagy hírű egység nagyszerűen helytállt. Harckocsijai messzire nyomultak előre, és jórészt elhasználódtak. Számuk megfogyatkozott, erejük kimerült. Megmaradt azonban egy tapasztalt, harcedzett, a sivatagi hadviselésben jártas harcosokból álló mag, amihez hasonlót nem találtunk volna. Nagy kár, hogy nem őriztük meg ennek a páratlan köteléknek a magját, nem töltöttük fel Angliából frissen és elszántan érkező jól képzett tisztekkel és katonákkal, s hogy nem láttuk el őket mindennel, amire csak szükségük volt: új harckocsikkal és alkatrészekkel. Így életben tarthattuk volna a 7. páncéloshadosztályt, és visszaadhattuk volna régi erejét.

Több hét is beletelt, és közben súlyos döntések születtek, mire megtudtam, hogy a 7. páncéloshadosztályra immár nem számíthatunk létfontosságú sivatagi szárnyunk védelmében. A helyét egy páncélosdandár és a 2. páncéloshadosztály készenléti csoportjának egy része vette át. A 6. ausztrál hadosztályt a 9. váltotta fel. Az új alakulatok mindegyike csak félig kiképzett katonákból állt, s ráadásul felszerelésben és szállítóeszközökben is szűkölködtek, mert ezekkel a Görögországba küldendő hadosztályokat töltötték fel. Különösen a szállítóeszközök hiánya volt súlyos hatással csapataink harcképességére és mozgékonyságára. Ellátási nehézségek miatt egy ausztrál dandár nem mehetett tovább Tobruknál, pedig itt már állomásozott egy újonnan létrehozott és kiképzésben lévő gépesített indiai lovasdandár.

[...]

A világ ekkor új szereplővel ismerkedhetett meg, egy olyan német katonával, akinek neve fennmarad a hadtörténeti évkönyvekben. Erwin Rommel a württembergi Heidenheimban született 1891. novemberben. Gyenge fiú volt, házitanítók oktatták kilencéves koráig, s csak akkor iratkozott be az apja igazgatása alatt álló helyi állami iskolába. 1910-ben már a württembergi ezred tisztjelöltjei között találjuk. Amikor elvégezte a danzigi katonai iskolát, oktatói kis növése ellenére is erősnek találták. Szellemi képességeit nem tartották különösen nagyra. Az első világháborúban az Argonne-dombvidéken, Romániában és Olaszországban harcolt, kétszer megsebesült, és megkapta a Vaskereszt legmagasabb osztályát, valamint a *Pour le mérite* érdemrendet. A két háború között csapattisztként, majd a vezérkarban szolgált. A második világháború kitörésekor a Führer tábori főhadiszállásának parancsnokává nevezték ki a lengyel hadjáratban, később pedig a XV. hadtest 7. páncéloshadosztályát bízták rá. Ez a „kísértet” nevet viselő hadosztály volt a

Maason átkelő német csapatok éle. Rommel hajszál híján fogságba esett, amikor 1940. május 21-én a britek Arras-nál ellentámadást indítottak. Azután La Bassée-n át Lille felé vezette hadosztályát. Ha ez a vállalkozás egy kicsivel jobban sikerül - vagy talán ha a főparancsnokság vissza nem fogja -, elvághatta volna a tengertől a brit hadsereg jelentős részét, így például a Montgomery tábornok parancsnoksága alatt álló 3. hadosztályt. Rommel alatt harcolt az a támadó él, amely a Somme-on átkelve megindult Rouen felé a Szajnához, útközben felmorzsolta a francia hadsereg balszárnyát, és Saint-Valéry körül rengeteg francia és brit foglyot ejtett. Az ő hadosztálya érte el elsőként a Csatornát, az ő katonái foglalták el Cherbourg-t, alig valamivel az után, hogy a mieink kiürítették a várost, de Rommel így is harmincezer francia foglyot ejtett, amikor a kikötő kapitulált.

E kimagasló teljesítményei után, 1941 elején a Líbiába küldött német csapatok parancsnokává nevezték ki. Február 12-én érkezett személyi törzsével Tripoliba, hogy olyan ellenséggel mérkőzzék meg ismét, amellyel szemben korábban már kitüntette magát. Akkoriban az olaszok nem törekedtek egyébre, mint hogy megtartsák Tripolitániát, s Rommel az olasz parancsnokság alá rendelt, egyre növekvő német csapatok parancsnokságát vette át. Nyomban nekilátott, hogy lendületet vigyen a hadjáratba. Amikor április elején az olasz főparancsnok megpróbálta lebeszélni róla, hogy a német Afrika Hadtest az ő engedélye nélkül indítson támadást, Rommel tiltakozott, mondván, hogy neki „mint német tábornoknak a helyzet követelményeihez kell szabnia utasításait”. Kijelentette, hogy „alaptalan” minden olyan aggályoskodás, amely utánpótlási nehézségekre hivatkozik. Teljes cselekvési szabadságot követelt magának, és meg is kapta.

Az afrikai hadjáratban Rommel mindvégig mesterien irányította a mozgékony erőket, és különösen a hadműveletek utáni gyors átcsoportosításban és a siker kiaknázásában tűnt ki. Nagyszerű katonai játékos volt, úrrá tudott lenni az utánpótlás nehézségein, és nem tűrt ellentmondást. A német főparancsnokság, mely szabad kezet adott neki, kezdetben meglepetéssel értesült sikereiről, és szerette volna visszatartani. Merészsége és elszántsága súlyos csapás volt nekünk, mégis megérdemli a tisztelgő szavakat, amelyeket 1942 januárjában mondtam el róla az alsóházban, igaz, meg is kaptam érte a magamét a közvéleménytől: „Igen merész és ügyes ellenféllel van dolgunk, sőt a háborús pusztítás közepette is azt mondom, nagy hadvezérrel." Azért is megérdemli tiszteletünket, mert jóllehet hű katonája volt Németországnak, végül meggyűlölte Hitlert és művét, és 1944-ben részt vett abban az összeesküvésben, amelynek az volt a célja, hogy megfossza hatalmától a mániákus zsarnokot, és ezzel megmentse Németországot. Az életével fizetett érte. A modern demokráciák komor háborúiban a lovagiasságnak nem marad hely. A gigantikus méretű, ostoba tömegmészárlás elnyomja az elfogulatlan gondolkodást. Mégsem sajnálom, hogy elismeréssel szóltam Rommelről, bármilyen divatjamúltnak számított is ez a gesztus, és ma sem vonom vissza szavaimat.

Az el-ageilai hegyszoros volt a hadszíntér kulcsa. Ha az ellenség itt áttör, és eljut Adzsedabjáig, akkor Bengázi és a Tobruktól nyugatra fekvő területek is veszélybe kerülnek. Választhatott, hogy vagy a jó minőségű parti úton nyomul elő Bengáziig és azon is túl, vagy pedig az egyenesen el-Mehilibe és Tobrukba vezető csapásokon halad, amelyek átvágják a háromszáz kilométer hosszú és százötven kilométer széles sivatagi kiszögellést. Februárban mi ez utóbbi megoldást választottuk, s így sikerült a Bengázin át visszavonuló sok ezer olasz katonára lecsapnunk és foglyul ejtenünk őket. Nem lepődtünk volna meg, ha Rommel is a sivatagi utat választja, vagyis ugyanazt a cselt alkalmazza ellenünk. Csakhogy amíg a mi kezünkben volt el-Ageila kapuja, az ellenség gyakorlatilag el volt zárva ennek a megoldásnak a lehetőségétől. Az állások jók voltak ott, ám a Tobrukból való rendkívül körülményes szállítás miatt (a bengázi kikötőt ugyanis használhatatlannak ítéltük) nem lehetett kielégítően védelmezni őket.

Attól függött minden, ki mennyire ismeri a terepet, s ki mennyire jártas a sivatagi hadviselésben. Mi addig olyan gyorsan nyomultunk előre, s olyan könnyű és teljes győzelmeket arattunk, hogy egyelőre nem fogtuk fel helyzetünk stratégiai jelentőségét. Pedig ha gondoskodunk róla, hogy páncélosokban és csapatainknak nem is annyira létszámát, mint inkább minőségét tekintve fölénybe kerüljünk, a levegőben pedig legalábbis egyenlő erők álljanak egymással szemben, azzal biztosíthattuk volna, hogy még az ageilai kapu elvesztése esetén is a jobb és a mozgékonyabb fél kerekedjék felül a sivatagi küzdelemben. Ám intézkedéseink nem voltak elegendők, hogy e feltételeknek akár csak egyike is teljesüljön. A levegőben az ellenség volt fölényben, páncélosainkkal pedig, mint később még szó lesz róla, messze elmaradtunk a követelményektől. Ugyanez érvényes a Tobruktól nyugatra állomásozó csapataink felkészültségére és felszerelésére is.

[...]

Rommel március 31-én indította meg támadását el-Ageila ellen. Neame tábornok azt a parancsot kapta, hogy ha ellenséges nyomás nehezedik rá, visszahúzódva vívjon halogató harcot Bengázi felé, és ameddig csak lehet, tartsa a kikötőt. Engedélyt kapott rá, hogy szükség esetén kiürítse Bengázit, ha előbb lerombolja a stratégiai fontosságú épületeket és berendezéseket. Az el-ageilai páncéloshadosztályunk csak egyetlen páncélosdandárból és egy készenléti csoportból állt, ezért a következő két nap alatt lassan visszavonult. Az olasz légierő ekkor sem volt számottevő, de a németek már száz vadásszal, valamint száz bombázóval és zuhanóbombázóval rendelkeztek. Április 2-án Wavell tábornok azt jelentette, hogy cirenaicai előretolt állásainkat egy német gyarmati páncéloshadosztály támadja. „Néhány előretolt állásunkat tegnap lerohanták, és veszteségeink is voltak. A veszteségek még nem súlyosak, de páncélosdandárunk technikai állapota nagy gondot okoz Neame-nek, és állítólag sok az üzemzavar. Legalább három-négy hétig nem tudok újabb páncélos egységeket juttatni a helyszínre, ezért felszólítottam, hogy három dandárt akár jelentős visszavonulás, akár Bengázi kiürítése árán is tartson meg."

Wavell előző becslései alapján ekkor még mindig korlátozottnak ítéltem meg az ellenség erejét. [...]

A 2. páncéloshadosztályunk készenléti csoportját ötven ellenséges harckocsi kiszorította Adzsedabjából, s így az ötven kilométerre északkeletre fekvő Antelat körzetébe kellett visszavonulnia. Maga a hadosztály azt a parancsot kapta, hogy Bengázi közelébe vonuljon vissza. A német támadás szétzilálta páncélos erőinket, és súlyos veszteségeket szenvedtünk. A jelentés ezzel zárult: *„Parancsot adtunk bengázi objektumok lerombolására."* Wavell 3-án a frontra repült, és visszatérve azt jelentette, hogy a nagy fölényben lévő német páncélosok lerohanták és szétzilálták páncélosdandárunk nagy részét. Ezzel veszélybe került a Bengázitól keletre és északkeletre állomásozó 9. ausztrál hadosztály balszárnya. *„Visszavonása szükségessé válhat."* Minthogy az ellenség ilyen jelentős erőket vont össze Líbiában, Wavell úgy látta, hogy a 7. ausztrál hadosztály nem hajózhat át Görögországba, hanem rögtön be kell vetni a nyugati sivatagban. A még nem feltöltött 6. brit hadosztály lesz a tartalék. *„Más szóval a Ródosz elleni támadást el kell halasztani."* Így a döntő fontosságú sivatagi front úgyszólván egyetlen nap alatt összeomlott, az amúgy is csekély görögországi expedíciós haderő létszáma pedig alaposan megcsappant. Lehetetlenné vált, hogy elfoglaljuk Ródoszt, márpedig ez a hadművelet alapvető szerepet játszott égei-tengeri légi terveinkben.

Elrendelték Bengázi kiürítését. A készenléti csoportot északra küldték, hogy fedezze a 9. ausztrál hadosztály április 4-én elkezdett visszavonulását. Ezzel egy időben a 3. páncélosdandárt el-Mehili felé rendelték, nehogy az ellenség megtámadhassa visszavonuló erőinket. Erősítésként Tobrukból elindították az indiai gépesített lovasdandár két ezredét.

[...]

11 / A görögországi hadjárat

Március vége felé nyilvánvalóvá vált, hogy az olasz flotta nagyszabású hadmozdulatra készül, valószínűleg az Égei-tenger ellen. Cunningham tengernagy úgy határozott, hogy egy időre eltereljük konvojainkat ebből a körzetből, ő pedig március 27-én sötétedés után a *Warspite* fedélzetén a *Valiant*, a *Barham* és a *Formidable* repülőgép-hordozó, valamint kilenc romboló kíséretében kifutott Alexandria kikötőjéből. Az akkor Krétán tartózkodó Pridham-Wippell altengernagy azt az utasítást kapta, hogy a parancsnoksága alatt álló könnyű erő, négy cirkáló és négy romboló élén másnap a szigettől délre csatlakozzék a főparancsnokhoz. 28-án hajnalban a *Formidable* fedélzetéről felszálló egyik repülőgép négy ellenséges cirkálót és hat rombolót fedezett fel hajóinktól délkeletre. 7.45-kor a cirkálók zászlóshajója, az *Orion* is megpillantotta ezeket az ellenséges egységeket. Az olasz cirkálók közül három 210 mm-es lövegekkel volt felszerelve, a brit cirkálóknak viszont csak 150 mm-es lövegeik voltak. Háromórányi eredménytelen lövöldözés után azonban az ellenség visszavonult, és a brit cirkálók üldözőbe vették. Két órával később az *Orion* ellenséges csatahajóra bukkant, a *Vittorio Venető*-ra, és az olasz hajó huszonnégy kilométeres távolságból tüzet nyitott rá. Újabb szerepcsere következett: az *Orion* a cirkálóival megfordult, hogy csatlakozzék az akkor száz kilométernyire lévő, de már teljes sebességgel közeledő brit csataflottához. A *Formidable* fedélzetéről repülőgépek érkeztek a helyszínre, megtámadták az olasz csatahajót, amely nyomban északnyugatra fordult.

Közben őrjáró repülőgépeink öt cirkálóból és öt rombolóból álló újabb ellenséges erőre lettek figyelmesek az előrenyomuló brit flottától vagy százhatvan kilométerre északra. A *Formidable*-ről és a görögországi, valamint a krétai támaszpontokról felszálló repülőgépeink újabb bevetésben támadták az olasz hajókat; kiderült, hogy a *Vittorio Veneto* megrongálódott, és legfeljebb tizenöt csomós sebességre képes. Este a *Formidable* repülőgépeinek harmadik támadását a sérült *Vittorio Veneto* védelmére kirendelt ellenséges hajók légvédelmi ütegeinek tüze fogadta. Repülőgépeink nem próbáltak meg áthatolni a zárótűzön, sikerült azonban eltalálniuk a *Pola* nevű nehézcirkálót, és látták, hogy kiválik a csatavonalból és megáll. Sötétedés után Cunningham rombolótámadásra szánta el magát, és vállalta a kockázatot, hogy éjszakai bevetésre indítja csatahajóit is, abban a reményben, hogy sikerül elpusztítania a megrongált csatahajót és cirkálót, mielőtt az olasz parti repülőgépek védelmébe érnének. Útközben a sötétben lecsapott a *Pola* segítségére siető két olasz cirkálóra, a 210 mm-es lövegekkel felszerelt *Fiumé*re és *Zará*-ra. A *Fiumé*-t közvetlen közelből 380 mm-es lövegekkel tűz alá vette a *Warspite* és a *Valiant*, s az olasz hajó nyomban elsüllyedt. A *Zará*-ra egyszerre támadt rá a három csatahajó, és lángoló ronccsá lőtték.

Cunningham tengernagy ekkor visszavonta csatahajóit, nehogy a sötétben egymásra lőjenek, és rombolóira bízta a feladatot, hogy elbánjanak a megrongált olasz hajóval és a védelmét ellátó két rombolóval. Rá is bukkantak a *Polá*-ra, és elsüllyesztették. Ebben a szerencsés kimenetelű éjszakai összecsapásban a brit flotta semmi veszteséget sem szenvedett. Reggel aztán, minthogy repülőgépeink nem tudtak a *Vittorio Veneto* nyomára bukkanni, flottánk visszatért Alexandriába. A Matapan-foknál aratott győzelem a legjobbkor jött, és e válságos pillanatban leszámolt az olaszoknak azzal a kísérletével, hogy elvitassák a brit tengeri uralmat a Földközi-tenger keleti medencéjében.

A görögországi expedícióban az 1. brit páncélosdandár, az új-zélandi hadosztály és a 6. ausztrál hadosztály vett részt: ez volt a behajózás sorrendje is. Teljes felszerelésükről más közel-keleti alakulatok rovására gondoskodtunk. Készenlétben állt továbbá a lengyel dandár és a 7. ausztrál hadosztály. Március 5-én volt az indulás. Úgy terveztük, hogy az Aliákmon-vonalat fogjuk tartani, amely az azonos nevű folyó torkolatától Vérián és Édesszán át egészen a jugoszláv határig húzódott. Erőinknek csatlakozniuk kellett az ezen az arcvonalon felvonult görög erőkhöz, a hat-hat zászlóaljból és egyenként három-négy ütegből álló, számban és felkészültségben egyaránt meglehetősen gyenge 12. és 20. görög hadosztályhoz, a 19. (gépesített) hadosztályhoz, valamint körülbelül hat trákiai zászlóaljhoz. Ennek a névlegesen hét hadosztálynyi hadseregnek a parancsnokává Wilson tábornokot nevezték ki.

A görög csapatok ereje távolról sem érte el azt az öt harcképes hadosztályt, amit Papagosz tábornok ígért.[1] A görög hadsereg legnagyobb része, mintegy tizenöt hadosztály Albániában harcolt, Berat és Valona előtt, de nem volt képes bevenni őket.

Visszaverték a március 9-én indított olasz támadást. A görög hadsereg maradék része, három hadosztály és a határőrség védelmi alakulatai Macedóniában állomásoztak, s Papagosz nem volt hajlandó visszavonni őket, négynapos harc után azonban a német támadás valamennyit felszámolta. A 19. görög (gépesített) hadosztály sietett a segítségükre, de azt is részben felszámolták, részben szétszórták.

Márciusban mindössze hét repülőszázadunk (nyolcvan bevethető repülőgép) állomásozott Görögországban, súlyosan akadályozta őket a leszállópályák hiánya, valamint az elégtelen rádióirányítás. Áprilisban érkezett ugyan valamelyes erősítés, az ellenség azonban túlnyomó fölényben volt a királyi légierővel szemben. Két repülőszázadunk az albán fronton harcolt. Minden más feladat a fennmaradó ötre hárult, és gépeink csak éjjel számíthattak kétszázadnyi, Egyiptomból felszálló Wellington támogatására. A velük szemben álló német légierő több mint nyolcszáz bevethető gépből állt.

---

[1] Papagosz azóta azt állította, hogy csak arra az esetre vállalta az Aliákmon-vonal védelmét, ha sikerül tisztázni a helyzetet a jugoszláv kormánnyal. Ez azonban elmaradt. (A szerző jegyzete.)

A Dél-Jugoszlávia és Görögország elleni támadás feladatát a tizenöt hadosztályból álló 12. német hadseregre bízták, s a tizenötből négy volt a páncélos. Öt hadosztály, köztük három páncélos támadott délnek, Athén felé. Az Aliákmon-vonal gyönge pontja a balszárnyon volt, amelyet Dél-Jugoszlávián át a németek felgöngyölítettek. A jugoszláv vezérkarral sem a görögöknek, sem nekünk nemigen volt kapcsolatunk, és sem védelmi terveiket, sem felkészültségüket nem ismertük. Mindazonáltal reméltük, hogy a nehéz terepen a jugoszlávok legalábbis késleltetni tudják az ellenség előretörését. Ez a remény azonban alaptalannak bizonyult. Papagosz tábornok lehetetlennek tartotta, hogy visszavonuljon Albániából, noha ezzel útját állhatta volna az átkaroló hadmozdulatnak. Attól félt, hogy károsan befolyásolná csapatainak harci szellemét, s amellett a görög hadsereg szállítóeszközökkel is olyan szegényesen volt ellátva, és a közlekedés is olyan rossz volt, hogy képtelenség lett volna, szemtől szemben az ellenséggel, elrendelni az általános visszavonulást. Mindenesetre nagyon sokáig halogatta a döntést. Március 27-én az 1. páncélosdandár ilyen körülmények között érte el előretolt állásait. Néhány nappal később érkezett meg a helyszínre az új-zélandi hadosztály.

Április 6-án hajnalban a német seregek egyszerre támadták meg Jugoszláviát és Görögországot. Ezzel egy időben heves légitámadások érték expedíciós csapataink kirakodókikötőjét, a Pireuszt. A kikötőt csaknem használhatatlanná tette, hogy a rakpart közvetlen közelében kétszáz tonnányi trotillal felrobban a *Clan Fraser* nevű brit hajó. E balszerencsés eset miatt az utánpótlást kisebb kikötőkbe kellett átirányítanunk. Ebben az egyetlen támadásban a görögökkel együtt összesen tizenegy hajót, negyvenháromezer tonnányi rakteret veszítettünk.

Ettől a naptól kezdve egyre nagyobb méretű légitámadások közepette kellett gondoskodnunk a szövetséges hadseregek tengeri utánpótlásáról, márpedig a légitámadásokkal nem tudtunk hathatósan szembeszállni. A tengeri közlekedés most attól függött, hogy el tudjuk-e foglalni az ellenség ródoszi légi támaszpontjait, ehhez azonban nem volt megfelelő haderőnk, más szóval bele kellett törődnünk, hogy súlyos hajóveszteségek várnak reánk. Még szerencse, hogy – mint Cunningham tengernagy jelentésében megállapította – a matapani csatában sikerült megleckéztetnünk az olasz flottát, és az olaszok az év végéig nem is voltak képesek újabb tengeri akcióra. Ha ez idő tájt ők is aktívan közbelépnek, a flotta képtelen lett volna megbirkózni a görögországi feladattal.

A Belgrád elleni kíméletlen bombatámadással egy időben a határon felsorakozó összevont német seregek számos ponton behatoltak Jugoszláviába. A jugoszláv vezérkar nem próbálkozott meg az egyetlen lehetséges válasszal: nem támadta hátba az albániai olasz csapatokat. Úgy gondolta, hogy a jugoszláv hadseregnek nem szabad elhagynia Horvátországot és Szlovéniát, és ez rákényszerítette a hosszú határvonal védelmére. A német páncélososzlopok, a Dunán átkelő magyar csapatok és a Zágráb felé tartó német és jugoszláv erők segítségével ellenállhatatlan nyomást fejtettek ki az északon állomásozó négy jugoszláv hadtestre, és egykettőre visszavetették a jugoszláv csapatokat. A jugoszláv erők zömét felbomlasztva dél felé űzték, és április 13-án a német csapatok behatoltak Belgrádba. Közben a List tábornok parancsnoksága alatt Bulgáriában összevont 12. német hadsereg betört Szerbiába és Macedóniába. 10-én elfoglalta Monasztirt[1] és Janinát, ezzel elvágott minden kapcsolatot a görögök között, és felmorzsolta a dél-jugoszláviai haderőt.

[...]

12 / Tripoli és a „Tigris" hadművelet

[...]

Továbbra is az volt a legfőbb célom, hogy győzelmet arassunk a nyugati sivatagban és megsemmisítsük Rommel hadseregét, mielőtt túlságosan megerősödne, s félelmetes új páncéloshadosztálya teljes erejével megérkezne hozzá. Így legalább Egyiptomban sikerülne elkerülnünk az összeomlást. El kell itt beszélnem egy közjátékot, amelyben a szokásosnál nagyobb személyes felelősséget vállaltam magamra. Wavellt sivatagi szárnyának katasztrófája szinte teljes egészében megfosztotta páncélos erőitől. Április 20-án, vasárnap Ditchleyben töltöttem a hét végét, és éppen ágyamban fekve dolgoztam, amikor megkaptam Wavell tábornoknak a vezérkar főnökéhez intézett táviratát, amelyben feltárta szorult helyzetét. [...]

---

[1] Ma: Bitola (Jugoszlávia).

A riasztó híreket elolvasva úgy döntöttem, hogy nem törődöm többé az admiralitás vonakodásával, hanem a Földközi-tengeren egyenesen Alexandriába küldök egy konvojt annyi harckocsival, amennyi Wavell tábornoknak kell. Egy konvojunk nagy rakomány páncélossal éppen indulóban volt, hogy megkerülje a Jóreménység fokát. Úgy határoztam, hogy a harckocsival megrakott gyors járatú hajók Gibraltárnál forduljanak keletnek, s a legrövidebb úton haladjanak céljuk felé, mert ezzel csaknem negyven napot nyerhetünk. Ismay tábornok, aki a közelben tartózkodott, délben átlátogatott hozzám. Személyes feljegyzést készítettem neki a vezérkari főnökök számára. Megkértem, hogy haladéktalanul vigye Londonba, és félreérthetetlenül közölje, hogy rendkívül fontosnak tartom ezt az intézkedést. [...]

Mire Ismay Londonba ért, a vezérkari főnökök már össze is ültek, és késő éjszakáig tárgyaltak a feljegyzésről. Kezdetben nem értettek egyet javaslataimmal. Nem tartották nagyon valószínűnek, hogy hadianyag-szállító hajóink sértetlenül átjutnak a Földközi-tenger középső szakaszán; azzal érveltek, hogy a tengerszorosba érkezésük előtti napon és másnap reggel, miután elhajóztak Málta mellett, a német zuhanóbombázók olyan övezetben intézhetnek ellenük támadást, amelyet a mi vadászgépeink nem érhetnek el szárazföldi légi támaszpontjaikról. Azt is kifejtették, hogy odahaza veszedelmesen híján vagyunk harckocsinak, s ha most külföldön súlyos veszteségek érnek bennünket, újabb erősítésre lesz szükségünk, következésképp a honi haderőnek további harckocsikról kell majd lemondania.

Amikor azonban másnap összeült a honvédelmi bizottság, Pound tengernagy a legnagyobb örömömre mellém állt, és beleegyezett, hogy a konvojt átküldjük a Földközi-tengeren. Portal repülő marsall, a légierő vezérkari főnöke közölte, hogy megpróbál Máltáról kiegészítő támogatással kiállítani egy Beaufighter-századot. Ezután arra kértem a bizottságot, hogy fontolja meg, nem küldhetnénk-e további száz cirkáló harckocsit a konvojjal. Hajlandó lettem volna ezért két nappal később indítani a hajókat. Dill tábornok *a hazai védelem szűkös ellátottságára* hivatkozva ellenezte, hogy a tervezettnél több harckocsit küldjünk. Minthogy tíz hónappal előbb, 1940. júliusban, amikor még igazán kevés harckocsink volt, beleegyeztünk, hogy annak a kevésnek is a felét a Jóreménység fokának megkerülésével a Közel-Keletre küldjük, nem tudtam elfogadni ezt az okoskodást. Mint az olvasó is tudja, 1941 áprilisában nem tartottam igazán az inváziótól, mert megfelelő ellenintézkedéseket tettünk és felkészültünk rá. Ma már tudjuk, hogy helyesen értékeltem a helyzetet. Végül megállapodtunk, hogy végrehajtjuk ezt a hadműveletet, amelynek a „Tigris" *(Tiger)* nevet adtam, s úgy döntöttünk, hogy a konvojhoz egy hatodik hajó is csatlakozik, hatvanhét Mark VI (cirkáló) harckocsival a fedélzetén. A behajózást azonban nem tudtuk idejében befejezni, s így a hatodik hajó minden igyekezetünk ellenére kimaradt a konvojból.

[...]

Wavell tábornoktól csakhamar újabb nyugtalanító híreket kaptunk a Rommelhez érkező erősítésekről. Valószínű volt, hogy április 21-ére, a földközi-tengeri szállítás veszteségeit leszámítva, teljes egészében partra száll a 15. német páncéloshadosztály. Jó néhány egységét már fel is fedezték Tobruk előtt és Capuzzo körzetében. Hadifoglyok beszámolói szerint a hadosztály még mindig szűkölködött az utánpótláshoz szükséges szállítóeszközökben. A Tripoliba érkező hajókat megfigyelve arra a következtetésre jutottunk, hogy a hadosztály teljes feltöltéséhez még huszonegy öt-hatezer tonnás hajórakományra van szükség. Ellátását tovább kelet felé csak Bengázi és más kisebb cirenaicai kikötők igénybevételével lehetett biztosítani. Bizonyos jelek máris arra vallottak, hogy Bengázit rendszeresen igénybe is veszik. Az utánpótlás összegyűjtéséhez legalább két hétre volt szükség. Mindennek alapján feltételezhető volt, hogy a 15. páncéloshadosztály, a gépesített 5. könnyűhadosztály, valamint az Ariete- és a Trento-hadosztály már június közepe után megkezdheti az előretörést, s nem kell júliusig várnia, vagyis korábbi becslésünkhöz képest két hetet nyerhet.

Wavell mindehhez hozzátette, hogy a németek teljesítőképessége igen gyakran felülmúlta előzetes számításainkat, következésképp immár nem bízik benne, hogy nem lesznek ismét többre képesek, mint gondolná. Sollum[1] körzetéből például az előző este támadást indítottak, pedig az ő számításai szerint utánpótlási helyzetük ezt nem tette volna lehetővé.

Odahaza nagyon elégedetlenek voltunk, hogy Bengázi, mihelyt a németek kezére került, máris ilyen fontos szerepet játszik, mi meg nem tudtuk hasznos támaszponttá fejleszteni.

---

[1] Ma: Szallúm (Egyiptom).

A következő két hét alatt nagy figyelemmel és aggodalommal követtem a „Tigris" alakulását. Tisztában voltam vele, milyen nagy kockázatot vállalt a haditengerészet vezérkari főnöke, és ismertem az admiralitás aggályait. A tizenöt csomós végsebességű, öt hajóból álló konvoj, Somerville tengernagy H-csoportja (a *Renown*, a *Malaya*, az *Ark Royal* és a *Sheffield*) kíséretében, május 6-án haladt át Gibraltárnál. Kíséretében hajózott a földközi-tengeri flottához erősítésül küldött *Queen Elizabeth* és két cirkáló, a *Naiad* és a *Fiji*. Május 8-án veszteség nélkül hárítottak el egy légitámadást, és hét ellenséges repülőgépet megsemmisítettek. Aznap éjjel azonban a tengerszoroshoz közeledve a konvoj két hajója aknára futott. Az egyik, az *Empire Song* a robbanás után meggyulladt és elsüllyedt, a másik, a *New Zealand Star* folytatni tudta útját. A Skerki-csatorna bejáratánál Somerville elvált a hajókaravántól, és visszatért Gibraltárba. Hat rombolóját a *Gloucester* cirkálóval hátrahagyta a karaván kíséretének erősítésére. 9-én délután Cunningham tengernagy kihasználva az alkalmat, hogy eljuttasson Máltára egy konvojt, nyolcvan kilométerre Máltától délre találkozott a „Tigris" konvojjal. Az összes erőkkel Alexandriának vette útját, és minden további veszteség nélkül célhoz is ért. Útközben sikerült alkalmat találnia arra is, hogy május 7-én és 10-én könnyű flottaegységekkel ágyúzza Bengázit.

Nagy örömmel értesültem róla, hogy ez a fontos konvoj, amelyhez annyi reményt fűztünk, baj nélkül átjutott a szoroson, és immár a megerősített földközi-tengeri flotta oltalmában van. Mindez még nem dőlt el, amikor máris Krétára kellett fordítanom figyelmemet, mert bizonyosak voltunk benne, hogy a levegőből súlyos támadás fenyegeti a szigetet. Úgy láttam, hogyha a németeknek sikerül elfoglalniuk és használatba venniük a krétai repülőtereket, képesek volnának szinte korlátlanul megerősíteni, de ezt a próbálkozásukat akár egy tucatnyi gyalogsági harckocsival is megakadályozhatnánk. Ezért arra kértem a vezérkari főnököket, fontolják meg, hogy a „Tigris" egyik hajója útközben nem tehetne-e partra Krétán néhány gyalogsági harckocsit. Szakértő munkatársaim elismerték ugyan, hogy ha el akarjuk érni a célt, amit tervezek, nagy hasznát vennék a harckocsiknak, nem látták azonban tanácsosnak, hogy e kitérővel veszélybe sodorjuk a hajó értékes rakományát. Ezért május 9-én azt javasoltam, hogy ha „túlságosan veszélyesnek látszik, hogy a *Clan Lamont*-ot Szudánba küldjük, akkor, mihelyt Alexandriában kirakodott, tizenkét tankkal a fedélzetén ezt a hajónkat vagy valamelyik másikat indítsuk el Kréta felé". Ezt el is rendelték. Wavell május 10-én azt válaszolta, hogy már gondoskodott róla, hogy hat gyalogsági és tizenöt könnyű harckocsit Krétára küldjünk, s hogy ezek, ha minden jól megy, néhány napon belül meg is érkeznek.

[...]

13 / Kréta

[...] Csak a cirenaicai, krétai és sivatagi katasztrófák után jöttem rá, mennyire túlterhelt és gyengén ellátott szervezettel kell Wavellnek helytállnia. Wavell minden tőle telhetőt elkövetett, de a rendelkezésére álló gépezet túlságosan gyenge volt, semhogy megbirkózhatott volna a négy-öt tagú egyidejű hadművelet tömérdek feladatával.

Amikor Németország meghódította Görögországot, Kréta maradt a görök király és a kormány utolsó támaszpontja, és fontos gyülekezőhelye volt mindenféle visszavonuló csapatoknak. Nem lehetett kétségünk afelől, hogy a németek le sem veszik róla a szemüket. Egyiptom és Málta szempontjából egyaránt fontos előretolt állásnak tekintettük. Még annyi balsiker és sorscsapás közepette is teljes volt az egyetértés a hazai és a helyi hatóságok berkeiben, hogy Krétát meg kell tartanunk.

[...]

A maga idejében a krétai csata több szempontból is egyedülálló volt. Olyasvalami, amire korábban egyszerűen nem akadt példa. Ez volt a világtörténelem első nagyszabású ejtőernyős hadművelete. A német légihadtest a hitleri ifjúsági mozgalom és az 1918-as vereségért bosszúra éhes germán szellem megtestesítője volt. Ezek az ejtőernyős csapatok a német férfilakossság színe-javából, önfeláldozó, remekül kiképzett és feltétlenül hithű nácikból álltak. Leghőbb vágyuk volt, hogy a német dicsőség és világhatalom oltárán áldozzák életüket. Olyan büszke katonák ellen indultak harcba, akik közül sokan a világ másik végéről érkeztek görög földre, hogy önkéntesként harcoljanak hazájukért, és legjobb hitük szerint egyben az igazság és a szabadság ügyéért. Ennek az összecsapásnak a történetét beszélem el ebben a fejezetben.

A németek teljes erejüket bevetették. Göring világraszóló haditettnek szánta ezt a légi akciót. Ha 1940-ben sikerül megtörni a brit légierőt, Anglia lett volna a szenvedő fél. De nem sikerült. Megeshetett volna, hogy Máltát éri a csapás. Ettől azonban megkímélt bennünket a történelem. A német légihadtest több mint hét hónapi várakozás után kapott rá lehetőséget, hogy lesújtson, és megmutassa, mit ér. Göring végre-valahára megadhatta neki a régen várt jelet. Amikor megkezdődött a csata, nem tudtuk, mennyi ejtőernyős csapattal rendelkezik Németország. Nem volt kizárva, hogy a XI. légihadtest fél tucat hasonló alakulat egyike csupán. Csak sok hónappal később bizonyosodtunk meg róla, hogy nincs belőle több. Ez volt a német dárda hegye. Történetünk arról szól, hogyan csapódott célba, és hogyan tört össze.

[...]

A krétai csata azt példázza, hogy nemcsak stratégiai pozíciókért indított hadműveletekkel, hanem kemény, szívós harcokkal is döntő eredményeket lehet elérni. Nem tudtuk, hány ejtőernyős-hadosztályuk van a németeknek. A krétai események nyomán, mint csakhamar szó lesz róla, hozzá is láttunk, hogy honi védelmünket négy-öt elszánt ellenséges légi szállítású hadosztály fogadására készítsük fel; magunk pedig később az amerikaiakkal együtt ennél is nagyobb szabású légi szállítású haderőt állítottunk fel. Csakhogy valójában Göringnek egyetlenegy ilyen alakulata volt: a 7. légi szállítású hadosztály. Ez a krétai csatában elpusztult. Bátor harcosai közül több mint ötezer elpusztult, és az egész szervezet visszavonhatatlanul odaveszett. Lényegében soha többé nem volt vele dolgunk. Azok az új-zélandi és más brit, birodalmi és görög csapatok, amelyek végigharcolták Krétáért ezt a zavaros, csüggesztő és hiábavaló küzdelmet, joggal érezhetik úgy, hogy olyan eseményben játszottak döntő szerepet, amely szorongatott helyzetünkben sokat könnyített a ránk nehezedő terheken.

A németek a legértékesebb katonáikat vesztették el, és a küszöbönálló közel-keleti eseményekben ez a félelmetes légi- és ejtőernyős fegyver többé nem játszott szerepet. Göring csupán pirruszi győzelmet aratott Krétán, mert olyan erőt áldozott fel, amelynek birtokában alighanem megszerezhette volna Ciprust, Irakot, Szíriát, sőt talán Perzsiát is. Ezek a csapatok éppen arra valók, hogy olyan nagy kiterjedésű és bizonytalanul védhető körzeteket foglaljanak el, amelyekben nem kell jelentősebb ellenállásra számítani. Ostobaság volt tőle, hogy lemondott erről a páratlan lehetőségről, és hagyta, hogy ezek a pótolhatatlan erők a brit birodalom katonáival folytatott, gyakran kézitusává fajuló pusztító harcokban odavesszenek.

A 7. légi szállítású hadosztály a XI. légihadtesthez tartozott, és ennek harci jelentése ma már rendelkezésünkre áll. Ha felidézzük, milyen súlyos bírálat és önbírálat kísérte intézkedéseinket, nem érdektelen elolvasni, mit ír ugyanerről az ellenfél. „A briteknek - állapították meg a németek - körülbelül háromszor akkora szárazföldi haderejük volt Kréta szigetén, mint előzőleg gondoltuk. A legnagyobb gonddal és minden lehetséges eszközt igénybe véve készítették fel a védelemre a hadszíntért. ... Rendkívül ügyesen álcázták a védelmi berendezéseket. ... A hiányos értesülések miatt nem sikerült helyesen felmérni az ellenség helyzetét, ez pedig veszélybe sodorta a XI. légihadtest támadását, és rendkívül nagy és véres veszteségeket eredményezett." [...]

A krétai csatában és a kiürítés alatt elszenvedett veszteségeink, legalábbis papíron, súlyosan érintették földközi-tengeri flottánk helyzetét. Március 28-án a matapani csatával egy időre kikötőibe szorítottuk vissza az olasz flottát. Most azonban hajóhadunkat súlyos veszteségek érték. A krétai csata másnapján Cunningham tengernagynak mindössze két harcképes csatahajója maradt, továbbá három cirkálója és tizenhét rombolója. Kilenc cirkáló és romboló egyiptomi dokkokba vonult vissza javításra, de a *Warspite*-nak, a *Barham*-nek és Cunningham egyetlen repülőgép-hordozójának, a *Formidable*-nek sok más hajóval együtt el kellett hagyniuk Alexandriát, hogy másutt javítsák ki őket. Három cirkálónk és hat rombolónk odaveszett. Haladéktalanul erősítést kellett küldenünk a helyszínre, hogy helyreállítsuk az erőviszonyokat. De mint csakhamar szó lesz róla, újabb sorscsapások is vártak ránk. Olyan időszak következett, amelyben az olaszoknak páratlan alkalmuk nyílott rá, hogy a Földközi-tenger keleti medencéjében megfosszanak bennünket ingatag erőfölényünktől, márpedig ennek súlyos következményei lettek volna. Nem lehettünk benne bizonyosak, hogy nem élnek ezzel az alkalommal.

14 / Wavell tábornok utolsó erőfeszítése: a „Csatabárd” hadművelet

Idehaza Angliában eltökélt szándékunk volt, hogy vereséget mérünk Rommelre a nyugati sivatagban. Katonák és civilek egyöntetűen sorsdöntő jelentőséget tulajdonítottak ennek a feladatnak. A görögországi evakuálás tragédiáját, az iraki és szíriai bajokat,[1] a krétai harcok iszonyatát mind elhalványította az a nem is megalapozatlan reményünk, hogy győzelmet arathatunk a nyugati sivatagban. Erről senkivel nem volt vitánk Londonban.

Wavellnek természetesen napról napra a térség minden más gondját is vállania kellett. De velünk együtt ő is úgy látta, hogy ha sikerülne összeroppantani Rommel vakmerő támadását s következésképp felszabadítani Tobrukot, az mindenért kárpótolna. Ezenkívül jól tudta, milyen kockázatot vállaltunk, amikor pótoltuk a sivatagi szárny összeomlásakor elvesztett páncélosait. Hálás volt a „Tigris”-ért. Tudta, mire vállalkoztunk, amikor majdnem háromszáz harckocsit küldtünk neki a Földközi-tengeren át. Bizakodva és tettre készen nézett a jövőbe, és nem tévesztette szem elől az általános szabályt, hogy a háborúban, akárcsak az életben, minden relatív. Közös stratégiai elképzelésünk mai szemmel nézve is helyesnek tekinthető. Annak idején egyik kémünk közeli kapcsolatban állt Rommel főhadiszállásával, és pontosan tájékoztatott róla, hogy Rommel a győzelmei ellenére is milyen veszélyes helyzetben van, és milyen félelmetes nehézségekkel kell szembenéznie. Tudtuk, hogy milyen szűk a mozgástere, s hogy a német főparancsnokság határozott és szigorú utasításokban óvta, hogy ne kísértse a sorsot, mert veszélyezteti addigi győzelmeit. […]

Wavell, akit mindenről tájékoztattunk, saját elhatározásából még a küszöbönálló krétai harcok ellenére is megpróbálkozott vele, hogy lecsapjon Rommelre, mielőtt a rettegett 15. páncéloshadosztály teljes erejével megtenné Tripoliból a hosszú utat, s mielőtt a lerövidített bengázi utánpótlási vonal működni kezdene. Meg akarta tehát verni Rommel seregét, mielőtt még a „Tigris"-sel megérkeznek a „tigriskölykök" – így hívtuk a Wavell-lel folytatott levelezésünkben a harckocsijainkat –, és bekapcsolódnak a küzdelembe. Május elején a nyugati sivatagban nem állt rendelkezésére egyéb páncéloserő, mint a Matrúhtól délkeletre állomásozó kétszázadnyi gyalogsági harckocsi. Wavell azt remélte, hogy június elejére megfelelő csapásmérő erőt tud kovácsolni belőlük. Úgy gondolta, hogy még a „tigriskölykök" megérkezése előtt lecsaphat velük, és meglepheti az ellenséget, mielőtt az megerősödik a 15. páncéloshadosztállyal.

---

[1] A súlyos vérveszteséggel járó krétai vereség után Anglia helyzete politikailag is, katonailag is megrendült Irakban és Szíriában. A német befolyás visszaszorítására a brit seregek május végén elfoglalták Bagdadot, leverték a németek szította angolellenes iraki felkelést, majd de Gaulle csapataival együttműködve július 12-én elfoglalták Szíriát is.

[...]

Május 20-án Wavell jelentette, hogy a 15. páncéloshadosztály egyik harckocsizászlóalja valószínűleg az előretolt vonalakba érkezett. Odalett tehát a lehetőség, hogy vereséget mérjünk Rommelre, mielőtt megérkezne az erősítés. Előzetes intézkedéseink ellenére kiderült, hogy hosszú időbe telik, amíg sikerül kirakni, összeszerelni és sivatagi hadviselésre alkalmassá tenni a tigriskölyköket. Kirakodáskor sok gyalogsági harckocsi műszaki állapota elég siralmasnak bizonyult. [...]

A baj azonban nem sokáig váratott magára. A rákövetkező héten ellenséges páncélos járművek nagyarányú mozdulatairól értesültünk. Mint a zsákmányolt dokumentumokból később kiderült, Rommel arra számított, hogy nagy erőkkel megpróbáljuk felmenteni Tobrukot, ezért elszánta magát rá, hogy visszafoglalja és megtartsa Halfaját, s így megnehezítse a dolgunkat. Itt vetette be az újonnan érkezett 15. páncéloshadosztály legnagyobb részét. Az új páncélos alakulatokat egy délre kikülönített kisebb felderítő alakulat kivételével a határ mentén, Capuzzo és Szídi-Omar között sorakoztatta fel. Halfaját a 2. gyalogos-gárdaezred 3. zászlóalja, egy tábori tüzérezred és két század harckocsi védte. A többi határ menti csapatunkat a déli megfigyelő járőrök kivételével meglehetősen hátra vontuk. Az ellenség május 26-án indult meg Halfaja ellen, és még aznap este elfoglalt egy magaslatot a szorostól északra, ahonnan jól beláthatott a gárdazászlóalj állásaiba. A mieink ellentámadással próbálkoztak, hogy visszafoglalják a magaslatot, de nem jártak sikerrel, másnap reggel pedig heves tüzérségi előkészítés után legalább két zászlóalj és hatvan harckocsi koncentrált támadást indított csekély létszámú helyőrségünk ellen, és súlyos veszélybe sodorta gyenge erőinket. A tartalékok messzebb voltak, semhogy közbeléphettek volna, így hát késlekedés nélkül vissza kellett vonnunk erőinket. Ez meg is történt, de súlyos veszteségekkel: csak két bevethető harckocsink maradt, a gárdaezred nyolc tisztet és százhatvanöt katonát veszített. Az ellenség elérte célját, és nekilátott, hogy Halfaját szilárd állássá építse ki. Reménye valóra vált, mert ez az elfoglalt harcálláspont három hét múlva súlyos akadályként állt előttünk. [...]

Május 31-én Wavell tábornok jelentette, hogy a 7. páncéloshadosztály újra felállítása technikai nehézségekbe ütközik. Közölte, hogy június 15-e előtt nem képes megindítani a „Csatabárd" *(Battleaxe)* hadműveletet. Tudta, hogy milyen veszélyekkel jár ez a halasztás, hiszen az ellenség közben légi erősítéshez juthat és nagy erőkkel támadást intézhet Tobruk ellen, minthogy azonban a küszöbönálló ütközet elsősorban tankcsatának ígérkezett, úgy érezte, a lehető legjobb esélyekkel kell a hadszíntérre küldenie a páncéloshadosztályt, és ha a halasztással néhány napot nyer, azzal „megkettőzi a siker lehetőségét".

Ezek után reménységgel vegyes félelemmel tekintettem sivatagi támadásunk elé, hiszen olyan sikereket vártunk tőle, amelyek az egész hadjárat menetét a javunkra fordíthatják. Csakhogy további két hetet kellett várni, mire a 7. páncéloshadosztály átvehette a tigriskölyköket, s emiatt attól tartottam, hogy közben a 15. páncéloshadosztály hiánytalanul megérkezik Rommelhez. [...]

A „Csatabárd" június 15-én hajnalban kezdődött. Páncéloserőink élén Creagh tábornok állt, a 4. indiai hadosztály és a gárda 22. dandárja élén pedig Messervy tábornok. Az összesen huszonötezer főnyi erőt Beresford-Peirse tábornok parancsnoksága alá helyezték. Kezdetben eléggé jól alakultak a dolgok. Halfajánál az ellenség tartotta ugyan állásait az északról és délről összehangoltan támadó csapatainkkal szemben, a gárda dandárja viszont délután bevette Capuzzót, és több száz foglyot ejtett. A dandár egy része nyugatra, Sollum védői ellen fordult, de ezt a támadást megállították. A külső szárnyon előrenyomuló 7. páncélosdandár Capuzzótól nyugatra foglalt el állást anélkül, hogy ellenséges harckocsikkal találkozott volna. Június 16-án egy tapodtat sem haladtunk előre. Halfaja és Sollum szilárdan tartotta magát, délután pedig nagy ellenséges páncélos erők jelentek meg, azzal a nyilvánvaló szándékkal, hogy átkarolják nyugatról támadó csapatainkat. A 7. páncéloshadosztály dandárja és készenléti csoportja kapta azt a feladatot, hogy elhárítsa ezt a fenyegetést. Szídi-Omarnál harcba is bocsátkoztak az ellenséggel, de kénytelenek voltak visszavonulni a túlerő elől. A főtámadás szárnya, amelyet nekik kellett volna biztosítaniuk, veszélybe került.

Másnap, június 17-én minden balul sikerült. Délelőtt a gárdadandár még Capuzzóban és Sollum előtt állomásozott. Capuzzót aztán az ellenség jelentős erőkkel, a hírek szerint száz harckocsi támogatásával elfoglalta. A 7. páncélosdandár, melynek mindössze húsz bevethető cirkáló harckocsija maradt, Szídi-Szulajman közelében töltötte az éjszakát. Az ellenséges erők, amelyek előzőleg Szídi-Omartól az éjszaka visszavetették, ekkor már Halfaja felé tartottak, és fennállt a veszélye, hogy a gárdadandárt elvágják csapatainktól. Ennek elhárítására Creagh azt javasolta, hogy a 7. páncélosdandár délről indítson támadást, a 4. dandár pedig szakadjon el a gárdától, és északra támadjon. Alighogy útnak indult azonban a 4. dandár, újabb ellenséges harckocsioszlop jelent meg nyugat felől, és a gárda szárnyát fenyegette. A harckocsidandár feltartóztatta ezt a támadást, de az ellenséges nyomás tovább tartott, és Messervy közölte Creaghgel, hogy nem szakadhat el a dandártól, mert különben elvágják a gyalogságát.

Wavell tábornok ebben a döntő pillanatban érkezett meg repülőgépen Beresford-Peirse tábori főhadiszállására. Még mindig abban reménykedett, hogy Creagh páncélosainak támadásával a javunkra billentheti a mérleget. Repülőgépre szállt, és a 7. páncéloshadosztályhoz repült. Alighogy megérkezett, máris arról értesült, hogy a szárnyát és hátát fenyegető kettős veszély miatt Messervy tábornok a haladéktalan visszavonulás mellett döntött, mert legalább kétszáz harckocsira becsülte az ellenség erejét, s úgy ítélte meg, hogy másképp nem kerülheti el a bekerítést. Már ki is adta a szükséges parancsot. A döntés kész helyzet elé állította a sivatagi szárnyon, Creagh főhadiszállásán tartózkodó Wavellt, s a főparancsnok is beleegyezését adta a történtekbe. Támadásunk kudarcba fulladt. Egész haderőnk rendezett sorokban vonult vissza vadászgépeink fedezete alatt. Az ellenség nem erőltette az üldözést, részben kétségkívül azért nem, mert páncélosait hevesen bombázta a királyi légierő. De valószínűleg nemcsak ez volt az oka. Mint ma már tudjuk, Rommelnek utasítása volt rá, hogy kizárólag védekezzék, és tartalékolja erejét az őszi hadműveletekre. Nyílt parancsmegtagadás lett volna, ha nagy erőkkel üldözőbe veszi csapatainkat, és ennek következtében súlyos veszteségeket szenved.

Az az eljárásunk, hogy vadászrepülőinkkel közvetlenül támogattuk csapatainkat, hatásos volt ugyan, de széttagolódást és viszonylag nagyarányú gépveszteséget eredményezett. A második napon, amikor az ellenség fokozta légi tevékenységét, módosítottuk taktikánkat, és jóllehet gépeink továbbra is nyújtottak bizonyos oltalmat csapatainknak, elsősorban nagy kötelékekben és távolabbi célpontok ellen támadtak. Amikor 17-én megkezdtük a visszavonulást, vadászaink azonkívül, hogy a csapataink ellen intézett négy jelentős légitámadás közül hármat visszavertek, bombázóink oldalán ellenséges oszlopokat is támadtak, mégpedig gyakran mélyrepülésben. E támadások kétségkívül akadályozták az ellenség mozdulatait, és számottevő veszteségeket is okoztak neki. Repülőink jó szolgálatot tettek visszavonuló csapatainknak, nehezítette azonban feladatukat, hogy nem volt könnyű megkülönböztetniük a saját erőket az ellenségtől.

A háromnapos csatában valamivel több mint ezer embert veszítettünk, százötven katonánk elesett, kétszázötven eltűnt. Huszonkilenc cirkáló és ötvennyolc gyalogsági harckocsit vesztettünk, az előbbieket többnyire ellenséges támadás következtében. A gyalogsági harckocsik jelentős része műszaki hiba miatt veszett el, és a hátravontatásukhoz nem voltak szállítóeszközeink. Jelentéseink szerint csaknem száz ellenséges harckocsit lőttünk ki, ezenkívül ötszázhetven foglyot ejtettünk és sok ellenséges katonát temettünk el. [...]

[...] Odahaza úgy éreztük, hogy Wavell elfáradt. Azt is mondhatnánk, hogy agyonhajszoltuk a serény lovat. Kevés katonára nehezedett akkora teher, hogy öt-hat különböző hadszíntéren kelljen egyszerre helytállnia a hadműveletek egymást követő hullámhegyeiben és -völgyeiben, de inkább csak hullámvölgyeiben. Jómagam elégedetlen voltam azzal, ahogyan Wavell Kréta védelméről gondoskodott, kivált pedig azzal, hogy nem küldött a szigetre még néhány tankot. Vele ellentétben, a vezérkari főnökök a csekély erőkkel végrehajtott, de rendkívül szerencsés kimenetelű iraki betörés mellett foglaltak állást: sikerült is felmentenünk Habbáníját és teljes helyi győzelmet aratnunk. A vezérkari főnökök egyik táviratának hatására felajánlotta lemondását, igaz, nem nagy meggyőződéssel: én mindenesetre nem utasítottam el az ajánlatot. Ezután következett a „Csatabárd". Wavell úgy érezte, tartozik ezzel a vállalkozással azok után, hogy nagy kockázatot vállaltam a tigriskölykök elküldésével. Elégedetlen voltam azzal is, ahogy a közel-keleti főparancsnokság törzse előkészítette a halálos földközi-tengeri veszedelmek közepette oly nagy szerencsével segítségül küldött tigriskölykök fogadását. Csodálattal adóztam Wavellnek, hogy olyan bátran megvívta ezt a fontosnak ígérkező kis csatát, s hogy halálmegvető bátorsággal vállalkozott egyre újabb repülőutakra a tágas, áttekinthetetlen harctér fölött. De mint már szó volt róla, a hadműveletet szemlátomást nem sikerült jól összehangolni. Különösen erre vallott, hogy elmaradt a Tobrukból kiinduló támadás, a hadműveletnek ez a nélkülözhetetlen előkészítő és kísérő eleme.

Mindennél nagyobb súllyal esett a latba, hogy Rommel betörése a sivatagi szárnyunkra aláásta és kudarcra ítélte minden görögországi tervünket, pedig nagy kockázatot vállaltunk, hogy végre sikereket arassunk a balkáni háborúban, ezen a megítélésünk szerint döntő fontosságú hadszíntéren. [...]

A „Csatabárd" után arra a következtetésre jutottam, hogy személycserére van szükség. Auchinleck tábornok ekkor Indiában volt főparancsnok. Mindent egybevetve, a norvégiai hadjárat idején Narviknál tanúsított magatartása nem tett rám jó benyomást. Úgy láttam, túlságosan hajlamos rá, hogy a háborúban nem létező biztonságot és sértetlenséget tartsa szem előtt, s megelégszik annyival, hogy a maga által megállapított minimális követelményeknek rendeljen mindent alá. Személyes képességeivel, megjelenésével és nemes jellemével azonban mély benyomást tett rám. Amikor Narvik után átvette a déli parancsnokság vezetését, sokfelől, hivatalos és magánúton egyaránt arról értesültem, hogy erélyességről és jó szervezőképességről tett tanúbizonyságot ebben a fontos körzetben. Osztatlan öröm fogadta, amikor indiai főparancsnokká nevezték ki. Készségesen küldött csapatokat Indiából Baszrába, és nagy elszántsággal fojtotta el az iraki lázadást. Meg voltam győződve róla, hogy Auchinleck személyében új, pihent parancsnokra bízhatom a szerteágazó és megterhelő közel-keleti ügyeket, Wavell pedig a fontos indiai parancsnokság élén visszanyerheti erejét, amíg beköszönt az új, de már küszöbönálló próbatétel, s vele az új lehetőségek. Kiderült, hogy nézeteim sem a kormányzatban, sem katonai körökben nem találnak ellenállásra. Ne felejtse el az olvasó, hogy sohasem volt egyeduralkodói hatalmam, mindig figyelnem kellett a politikai és a szakmai közvéleményre.

[...]

15 / A szovjetek nemezise

Nemeszisz – az angol Oxford-szótár szerint –: „A megtorlás istennője, megnyirbálja a mértéktelen szerencsét, lelohasztja a belőle fakadó elbizakodottságot, ...és büntetést szab ki a legsúlyosabb bűnökért." Mutassuk most meg minden köntörfalazás nélkül, milyen hibát követett el és milyen hiú reményekben ringatta magát a hidegen számító szovjet kormány és a hatalmas kommunista gépezet, s milyen elképesztően rosszul ismerték a helyzetet, amelybe önmagukat sodorták. Tökéletes közönyt tanúsítottak a nyugati hatalmak sorsa iránt, pedig így éppen az a bizonyos „második front" omlott össze, amelynek megnyitását csakhamar oly nagy hangon követelték. Szemlátomást sejtelmük sem volt róla, hogy Hitler már több mint fél éve elhatározta, hogy elpusztítja őket. Ha hírszerző szolgálatuk tájékoztatta őket a német csapatok napról napra növekvő mértékű keleti felvonulásáról, akkor sok szükséges intézkedést elmulasztottak a kellő felkészülésre. Hagyták, hogy Németország lerohanja a Balkánt. Gyűlölték és megvetették a nyugati demokráciákat; de Törökország, Románia, Bulgária és Jugoszlávia is nagyon fontos lett volna a Szovjetunió biztonságának szempontjából, és a szovjet kormány januárban egyesíthette volna őket, hogy Nagy-Britannia tevékeny segítségével balkáni frontot hozzon létre Hitler ellen. Ehelyett hagyta, hogy úrrá legyen rajtuk a zűrzavar, és Törökország kivételével egytől egyig a németek kezére kerüljenek. A háború többnyire ballépések sorozata, de a történelemben talán mégis példa nélkül áll az a hiba, amit Sztálin és a kommunista vezetők követtek el, amikor nem éltek a Balkánon kínálkozó lehetőségekkel, hanem közönyösen várták, vagy talán felismerni sem voltak képesek az Oroszországot fenyegető szörnyű támadást. Eddig önzőnek és számítónak minősítettük őket. Most ezenfelül még ostobának is bizonyultak. Jó időbe telt, amíg Oroszország Anyácskának ereje, embertömege, bátorsága és kitartása teljes súllyal esett a latba. Ami azonban a stratégiát, a politikát, az előrelátást és a hozzáértést illeti, Sztálin és komisszárjai ekkor a második világháború legtökéletesebben félrevezetett kontárjainak mutatkoztak.

Hitler az 1940. december 18-án kelt „Barbarossa” utasításban vázolta fel az Oroszország ellen bevetendő erők csoportosítását és fő feladatait. Azon a napon a németeknek összesen harmincnégy hadosztályuk volt a keleti arcvonalon. Ezt a számot több mint háromszorosára növelni mind a tervezés, mind az előkészítés számára hatalmas feladat volt, és mire végrehajtották, elmúltak 1941 első hónapjai. Januárban és februárban Hitler belebonyolódott a balkáni kalandba, ezzel öt hadosztályt vont el a keleti frontról a délire, s az ötből három páncélos volt. Májusra a németek már nyolcvanhét hadosztályt vonultattak fel keleten, és legalább huszonöt hadosztályukat kötötték le a Balkánon. Ha meggondoljuk, hogy milyen nagyméretű és kockázatos vállalkozás volt az oroszországi támadás, meg kell állapítanunk, hogy nagy óvatlanság volt ilyen jelentős erőeltérítéssel megzavarni a keleti összpontosítást. Mint az alábbiakban szó lesz róla, balkáni ellenállásunk, kiváltképpen a jugoszláv forradalom, öt héten át késleltette ezt a fő hadműveletet. Senki sem tudhatja pontosan, milyen hatással volt ez az orosz-német háború alakulására, mielőtt a tél meghozta volna a fordulatot. Mindenesetre joggal állítható, hogy ezzel Moszkva megmenekült. Májusban és június elején a legjobban kiképzett német hadosztályokból jó néhányat, valamint a teljes páncélos erőt a Balkánról a keleti frontra irányították át; a támadás időpontjában a németeknek százhúsz hadosztályuk volt, köztük tizenhét páncélos, tizenkettő pedig gépesített. A déli hadseregcsoporthoz hat román hadosztály is tartozott. További huszonhat, részben már összevont, részben még gyülekező hadosztály alkotta a fő tartalékot. Így tehát július elejére a német főparancsnokság legalább százötven hadosztályra számíthatott, amelyeket a légierő legnagyobb része, körülbelül kétezer-hétszáz repülőgép támogatott.

Március végéig nem voltam biztos benne, hogy Németország elszánta magát az Oroszország elleni halálos harcra, s azt sem tudtam bizonyosan, hogy ez milyen hamar elkezdődik. 1941 első három hónapjában hírszerzésünk részletesen tudósított a balkáni államok felé tartó német csapatok nagyszabású felvonulásáról. Ezekben a félig-meddig semleges országokban ügynökeink meglehetősen szabadon mozoghattak, és pontosan tájékoztattak bennünket róla, hogy nagy létszámú német csapategységek tartanak vasúton és országúton délkèletre. Mindez azonban nem utalt szükségképpen az Oroszország elleni invázióra; elegendő magyarázat volt rá, hogy a németeknek érdekeik fűződnek Romániához és Bulgáriához, szándékaik vannak Görögországgal, és megállapodásaik Jugoszláviával, valamint Magyarországgal. Viszont sokkal nehezebb volt értesüléseket szereznünk a Romániától Németországon át a Balti-tengerig húzódó hatalmas orosz arcvonal ellen irányuló nagyszabású mozdulatokról. Arról, hogy a németek már most, mielőtt a balkáni színtéren rendet teremtenének, újabb nagy háborúba kezdenek az oroszokkal, az volt a véleményem, hogy ez túl szép hír ahhoz, hogy igaz legyen.

Nem tudtuk, hogyan alakultak 1940. novemberben Molotov, Hitler és Ribbentrop berlini tárgyalásai, és nem értesültünk a további megbeszélésekről és szerződéstervezetekről sem. Semmi jele nem volt, hogy a németek csökkentenék a Csatorna partján felsorakozó erőket. A német légitámadások változatlan hevességgel folytatódtak Britannia ellen. A szovjet kormány elnézte és szemlátomást elfogadta, hogy a németek csapatokat vonnak össze Romániában és Bulgáriában. Bizonyítékaink voltak rá, hogy Ororszországból jelentős és értékes szállítmányok érkeznek Németországba. A két országnak nyilvánvalóan közös érdeke volt, hogy keleten lerohanják és felosszák a brit birodalmat. Mindez azt sugallta, hogy Hitler és Sztálin valószínűleg inkább megegyezik a rovásunkra, semhogy egymás ellen háborúzzék. Ma már tudjuk, hogy Sztálin távlati céljai között valóban szerepelt egy efféle alku.

Egyesített hírszerző bizottságunk is megerősítette a véleményünket. Április 7-én jelentette, hogy számos európai forrás szerint a németek Oroszország megtámadását tervezik. A bizottsági jelentés leszögezte, hogy Németország jelentős erőket állomásoztat ugyan keleten, s előbb-utóbb bizonyosan harcba indul Oroszország ellen, egyelőre azonban aligha szánja rá magát, hogy újabb nagy háborús frontot nyisson. A bizottság úgy vélte, hogy 1941-ben Németország továbbra is az Egyesült Királyság legyőzését tekinti fő céljának. A három haderőnem egyesített bizottsága még május 23-án is azt jelentette, hogy a küszöbönálló oroszországi támadásról szóló híresztelések alábbhagytak, s újabb értesülések szerint ismét megállapodás várható a két ország között. Ez azért is valószínű, mivel a német gazdaságnak meg kell erősödnie, hogy megfelelhessen a hosszú háború követelményeinek. Oroszországtól a németek vagy erőszakkal, vagy megegyezéssel szerezhetik meg a szükséges segítséget. A bizottság úgy látta, hogy a németek az utóbbit választják, s az erővel való fenyegetés is csak ezt szolgálja. A fenyegetés éppen most kezd alakot ölteni. Számos jel vall rá, hogy Lengyelország német övezetében utak és vasúti kitérők épültek, repülőtereket készítenek elő, és nagyszabású csapatösszevonások vannak, többek között a Balkánról is érkeznek csapatok és repülőegységek.

Vezérkari főnökeink messzebbre láttak, mint tanácsadóik, és határozottabbak is voltak. „Megbízható értesüléseink szerint – figyelmeztették május 31-én a közel-keleti parancsnokságot – a németek nagy szárazföldi és légierőt összpontosítanak Oroszország ellen. Erre a fenyegetésre támaszkodva valószínűleg a mi érdekeinket súlyosan sértő engedményeket követelnek majd. Ha az oroszok nem adják be a derekukat, a németek megindulnak."

Az egyesített hírszerző bizottság csak június 5-én jelentette, hogy a kelet-európai német katonai előkészületek nagysága alapvetőbb ügyre, nem valamiféle gazdasági engedmény kicsikarására vall. Lehetséges, hogy Németországot aggasztja a keleti határain lévő szovjet csapatok növekvő ereje, s ezt az esetleges fenyegetést akarja elhárítani. Egyelőre azonban lehetetlen megmondani, hogy háborúba vagy megállapodásba torkollanak-e az események. Június 10-én a bizottság ezt írta: „Június második felében vagy kitör a háború, vagy létrejön a megállapodás." Június 12-én végül az alábbiakat jelentette: „Legfrissebb értesüléseink szerint Hitler elszánta magát, hogy leszámol a szovjet makacskodással, és megindítja a támadást."

Engem sosem elégített ki ez a fajta kollektív bölcsesség, és mindig jobban szerettem személyesen beletekinteni az eredeti iratokba. Ezért már 1940 nyarán intézkedtem, hogy Desmond Morton őrnagy napi szemlét készítsen az apránként érkező értesülésekből, ezt mindig elolvastam, s így önállóan és néha jóval korábban alkothattam véleményt a dolgokról.

Ilyenformán 1941 márciusának vége felé nagy megkönnyebbüléssel és izgalommal olvastam azt az egyik legmegbízhatóbb forrásunktól kapott hírszerzői jelentést, amely a Bukarest–Krakkó vasútvonalon oda-vissza utaztatott német páncélosok mozgásáról tudósított. Kiderült belőle, hogy mihelyt a jugoszláv miniszterek Bécsben behódoltak a németeknek, a Románián át Görögország és Jugoszlávia felé átcsoportosított öt páncéloshadosztály közül hármat nyomban Krakkóba irányították, s hogy a belgrádi forradalom után az egész szállítmány visszafelé is megtette ugyanezt az utat: a három páncéloshadosztályt visszaküldték Romániába. A hatvan szerelvényből álló szállítmány oda-vissza útját nem lehetett úgy álcázni, hogy fel ne figyeljenek rá a helyszínen tartózkodó ügynökeink.

A hír egy villámcsapás élességével világította meg előttem az egész kelet-európai helyzetet. Ha ekkora páncélos erőket csoportosítanak át Krakkóba, miközben a balkáni térségben is szükség volna rájuk, annak csakis az lehet az oka, hogy Hitler már májusban meg akarja támadni Oroszországot. Ettől kezdve úgy láttam, hogy ez a legfőbb célja. Minthogy azonban a belgrádi forradalom miatt az alakulatoknak vissza kellett térniük Romániába, májusról talán júniusra halasztódik a támadás. A nagy jelentőségű hírről haladéktalanul értesítettem az Athénben tartózkodó Edent. [...]

Megpróbáltam megtalálni a módját, hogy Sztálint is értesítsem; úgy gondoltam, ha figyelmeztetni tudom a veszélyre, olyasféle kapcsolatot teremthetek vele, mint amilyen Roosevelt elnökhöz fűzött. Rövid, sejtelmes hangnemű üzenetet fogalmaztam, azt remélve, hogy ezzel fel tudom kelteni a figyelmét, és el tudom gondolkodtatni, annál is inkább, mert az 1940. június 25-i hivatalos távirat óta most először fordultam üzenettel hozzá.

A miniszterelnök Sir Stafford Crippsnek *1941. ápr. 3.*
Az alábbi üzenet Sztálin úrnak szól, azzal a feltétellel, hogy személyesen tudja átnyújtani neki:
„Megbízható ügynöktől származó biztos értesülésem szerint, amikor a németek úgy gondolták, hogy Jugoszlávia a hálójukba került – vagyis március 20-a után –, a romániai öt páncéloshadosztályukból hármat Dél-Lengyelországba kezdtek átirányítani. Mihelyt értesültek a szerbiai forradalomról, megfordították a mozdulatot. Excellenciád nyilván kellően értékeli e tények jelentőségét."

[...] A brit nagykövet csak április 12-én válaszolt, akkor azt közölte, hogy éppen mielőtt megkapta volna a táviratomat, hosszú személyes levélben fordult Visinszkijhez. Ebben felsorolta, hányszor szalasztotta el egymás után az alkalmat a szovjet kormány, hogy szembeszálljon a németek balkáni behatolásával, és a lehető leghatározottabb hangon sürgette, hogy a Szovjetunió saját érdekében haladéktalanul szánja el magát az erőteljes összefogásra a térség tengelyellenes erőivel, különben elmulasztja azt az utolsó alkalmat is, hogy másokkal összefogva védje meg határait.

„Attól tartok – írta a nagykövet –, hogy ha most Molotov útján eljuttatnám a miniszterelnöki üzenetet, amely ugyanezt a tételt fejti ki, de sokkal rövidebben és kevésbé félreérthetetlenül, valószínűleg csak gyengíteném a Visinszkijhez intézett levél hatását. A szovjet kormány nyilván tudatában van az üzenetben közölt tényeknek, s biztos vagyok benne, hogy nem értené meg, miért kell ilyen hivatalos formában átnyújtanunk ezt a rövid és töredékes elemzést, anélkül hogy magyarázatot kérnénk a szovjet kormány magatartására, vagy kézzelfogható javaslatokat tennénk. Kötelességemnek éreztem, hogy Ön elé tárjam e megfontolásokat, mert nagyon tartok tőle, hogy ha átadnám a miniszterelnöki üzenetet, nemhogy nem érnék el vele semmit, hanem súlyos taktikai hibát követnék el. Ha azonban Ön nem fogadhatja el nézetemet, természetesen igyekezni fogok találkozót kieszközölni Molotovnál."

A külügyminisztertől a következő feljegyzést kaptam:

Az új helyzetben, azt hiszem, nem tekinthetők alaptalannak Sir Stafford Cripps érvei az Ön üzenetének átadásával kapcsolatban. Ha egyetért, azt javaslom, közöljük vele, hogy nem kell átadnia az üzenetet, de ha Visinszkijtől kedvező választ kap levelére, közölje vele az üzenet tartalmát. Addig is megkérném, hogy mielőbb táviratozza meg a Visinszkijnek küldött levél lényegét, s mihelyt lehetséges, küldje el a teljes szöveget is.

Felbosszantott ez az eljárás és az elfecsérelt idő. Ez volt az egyetlen üzenet, amit a támadás előtt személyesen Sztálinhoz intéztem. Rövidségével, rendkívüli jellegével, s azzal, hogy a kormányfő nevében a nagykövet személyesen adja át az orosz kormány elnökének, az volt a szándékom, hogy különleges jelentőséget adjak neki, és felhívjam rá Sztálin figyelmét.

A miniszterelnök a külügyminiszternek *1941. ápr. 16.*
Rendkívül fontosnak tartom, hogy a Sztálinhoz intézett személyes üzenetemet átadják. Nem tudom megérteni, mi szól ellene. A nagy-

követ nincs tisztában e tények katonai jelentőségével. Legyen szíves, teljesítse kérésemet.

Azután ismét:

A miniszterelnök a külügyminiszternek 1941. ápr. 18.
Átadta már Sir Stafford Cripps azt a Sztálinhoz intézett személyes üzenetemet, amelyben a német veszélyre figyelmeztettem? Nagyon meglep ez a hosszú halogatás, hiszen rendkívüli jelentőséget tulajdonítok e nagy horderejű tájékoztatásnak.

A külügyminiszter ezért 18-án táviratban utasította a nagykövetet, hogy adja át üzenetemet. Minthogy Sir Staffordtól nem kaptam választ, megérdeklődtem, mi történt:

A miniszterelnök a külügyminiszternek 1941. ápr. 30.
Mikor adta át Sir Stafford Cripps Sztálinhoz intézett üzenetemet? Legyen szíves, kérjen tőle jelentést.

A külügyminiszter a miniszterelnöknek 1941. ápr. 30.
Sir Stafford Cripps április 19-én küldte el az üzenetet Visinszkij úrnak, Visinszkij úr pedig írásban arról értesítette április 22-én, hogy az üzenetet átadták Sztálin úrnak.
Nagyon sajnálom, hogy tévedésből nem továbbították Önnek nyomban az erről szóló táviratokat. Másolatban mellékelem őket.

Íme a két melléklet:

Sir Stafford Cripps Moszkvából a külügyminiszternek 1941. ápr. 19.
Ma elküldtem az üzenet szövegét Visinszkijnek, kérve, hogy továbbítsa Sztálinnak. Táviratából nem világos, iktassak-e kommentárt a szövegbe, vagy magam fűzzek-e hozzá, következésképp, tekintettel Visinszkijhez április 11-én intézett levelemre és tegnapi találkozónkra, helyesebbnek tartottam tartózkodni minden kommentártól, mert csak ismétlés lett volt.

Sir Stafford Cripps Moszkvából a külügyminiszternek 1941. ápr. 22.
Visinszkij ma írásban közölte, hogy az üzenetet átadták Sztálinnak.

Nem tudom megítélni, vajon változtatott volna-e az események menetén, ha üzenetemet azonnal és az előírt szertartással adják át. Mindazonáltal ma is sajnálom, hogy utasításaimat nem pontosan hajtották végre. Ha személyes kapcsolatba léphetek Sztálinnal, talán sikerült volna megakadályoznom, hogy légierejének oly nagy része elpusztuljon a földön.

Ma már tudjuk, hogy december 18-i utasításában Hitler május 15-ében jelölte meg az Oroszország elleni támadás időpontját, és hogy a belgrádi forradalom miatti dühében március 27-én egy hónappal elhalasztotta a támadást, később pedig június 22-ére tűzte ki. Március közepéig a leendő északi orosz front fő irányába még nem folytak olyan nagyszabású német csapatmozdulatok, hogy különösebb álcázást igényeltek volna. Március 13-án azonban Berlin elrendelte, hogy véget kell vetni a német területen működő orosz bizottságok munkájának, s haza kell őket küldeni. Utasításba adták, hogy március 25-e után oroszok nem tartózkodhatnak Németországnak ezen a részén. Az északi szakaszon mégis nagy erejű német alakulatokat vontak össze. Március 20-ától kezdve még nagyobb összevonások következtek.[1]

Április 22-én a szovjetek panaszt nyújtottak be a német külügyminisztériumnál, amiért német repülőgépek minduntalan és egyre sűrűbben behatolnak a Szovjetunió légterébe. Március 27-étől április 18-áig tizennyolc ilyen esetet jegyeztek fel. „Nagyon valószínű – állapította meg az orosz jegyzék –, hogy súlyos incidensek következnek be, ha német gépek továbbra is átrepülik a szovjet határt."

Válaszul a németek szovjet gépek sorozatos berepüléseit panaszolták fel.

Közben a százhúsz legjobb német hadosztályt három hadseregcsoportban összevonták az orosz front mentén. A Rundstedt parancsnoksága alatt álló déli hadseregcsoport a már említett okok miatt korántsem volt megfelelően ellátva páncélosokkal. Páncéloshadosztályai akkor értek vissza Görögországból és Jugoszláviából. A támadás időpontját június 22-ére halasztották ugyan, de a páncélosoknak a balkáni igénybevétel miatt alapos karbantartásra és generáljavításra volt szükségük.

Április 13-án Schulenburg Moszkvából Berlinbe érkezett. Hitler 28-án fogadta, és nagy tirádát vágott ki nagykövete előtt a Jugoszláviának tett orosz gesztusról. Schulenburg a megbeszélésről készített feljegyzése szerint igyekezett mentegetni az oroszok magatartását. Arra hivatkozott, hogy: „Oroszországot nyugtalanítják a készülődő német támadásról szóló híresztelések. Ő meg van róla győződve, hogy Oroszország sohasem támadná meg Németországot. Hitler kijelentette, hogy a szerbiai eseményeket figyelmeztetésnek tekinti. Ami ott történt, »az a megbízhatatlan állami politika iskolapéldája«." Schulenburg azonban tartotta magát ahhoz az állásponthoz, amely valamennyi moszkvai jelentésben tükröződik. „Meggyőződésem, hogy Sztálin hajlandó még nagyobb engedményeket tenni. Gazdasági megbízottainknak máris értésére adták, hogy (ha idejében kérjük) Oroszország akár évi ötmillió tonna gabonát is tud szállítani nekünk."[1]

---

[1] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 279.

A Hitlerrel folytatott beszélgetés után Schulenburg április 30-án kiábrándultan tért vissza Moszkvába. Az volt a határozott benyomása, hogy Hitler elszánta magát a háborúra. Schulenburg állítólag még azzal is megpróbálkozott, hogy figyelmeztesse erre Dekanoszov berlini szovjet nagykövetet. És az utolsó pillanatig következetesen küzdött az orosz–német megértés politikájáért.

Weizsäcker német külügyi államtitkár az a fajta jól képzett állami hivatalnok volt, amilyennel sok ország minisztériumaiban találkozhatunk. Nem végrehajtó hatalommal rendelkező politikus volt, és a brit felfogás szerint nem lehetett felelőssé tenni a kormány politikájáért. A győztesek bíróságának ítélete folytán most hétévi börtönbüntetését tölti. Háborús bűnösnek számít tehát, kétségtelen azonban, hogy jó tanácsokkal látta el feletteseit, ők azonban szerencsénkre nem hallgattak rá. Az említett találkozót a következőképpen kommentálta:

Weizsäcker Ribbentropnak *Berlin, 1941. április 28.*

A német–orosz konfliktussal kapcsolatos véleményemet egyetlen mondatban foglalhatom össze. Ha minden egyes orosz város elpusztításától csak annyi hasznot is remélhetnénk, mint egy brit csatahajó elsüllyesztésétől, támogatnám a döntést, hogy már a nyáron induljon meg a német–orosz háború; csakhogy véleményem szerint mindössze katonai értelemben győzhetnénk le Oroszországot, gazdasági értelemben viszont veszteséként kerülnénk ki az összecsapásból.

---

[1] *Nazi-Soviet Relations,* id. kiad. 332.

Talán csábítónak látszik az a cél, hogy halálos csapást mérjünk a kommunista rendszerre, és azzal is lehet érvelni, hogy a dolgok logikájából következően ellenőrzésünk alá kell vonnunk az eurázsiai földrészt az angolszász világ és követői elleni harcban. De a döntő szempont nem lehet más, mint hogy ez a terv vajon sietteti-e Anglia bukását.
Két lehetőséget kell megkülönböztetnünk:
a/ Anglia közel áll az összeomláshoz. Ebben az esetben csak bátorítani fogjuk Angliát, ha új ellenséget szerzünk magunknak. Oroszország nem lehet Anglia szövetségese. Az Oroszországba vetett remény nem késlelteti Anglia összeomlását. Oroszországgal tehát nem döntjük romba az angolok reményeit.
b/ Ha nem hiszünk Anglia közeli összeomlásában, felvetődhet az a gondolat, hogy szovjet területről erőszakkal szerezzünk utánpótlást. Feltételezem, hogy győzelmesen nyomulunk előre egészen Moszkváig, sőt azon is túl. A szlávok jól ismert passzív ellenállását tekintetbe véve azonban nagyon is kétségesnek tartom, hogy képesek leszünk-e győzelmeinket a javunkra fordítani. Oroszországban nem látok semmi olyan tényleges ellenzéket, amely átvehetné a kommunista rendszer helyét, mellénk állhatna és szolgálatunkra lehetne. Következésképpen valószínűleg arra kellene számítanunk, hogy Kelet-Oroszországban és Szibériában továbbra is fennmarad a sztálini rendszer, 1942 tavaszán pedig kiújulnak az ellenségeskedések. A Csendes-óceánra nyíló ablak zárva marad előttünk.

Az Oroszország elleni német támadásból a britek új erkölcsi erőt merítenének. Úgy értelmeznék a fejleményeket, hogy Németország nem biztos Anglia elleni harca sikerében. Nemcsak elismernénk tehát, hogy a háború még hosszú ideig eltart, hanem még meg is hosszabbítanánk, ahelyett hogy megrövidítenénk.

Schulenburg május 7-én azt a reményt keltő jelentést küldte Berlinbe, hogy Molotov helyett Sztálin vette át a népbiztosok tanácsának elnökségét, s ezzel a Szovjetunió kormányfője lett:

Az okot talán a szovjet külpolitikának azokban az újabb keletű hibáiban kell keresnünk, amelyek elhidegülésre vezettek a Sztálin által oly tudatosan megteremtett és fenntartott szívélyes német–szovjet kapcsolatokban.
Új tisztségében Sztálin veszi át a kormány egész tevékenységének,

bel- és külpolitikájának irányítását. ... Meggyőződésem szerint új tisztségét arra használja majd fel, hogy személyesen is hozzájáruljon a szovjet–német jó viszony fenntartásához és fejlesztéséhez.

A német tengerészeti attasé Moszkvából keltezett jelentésében ugyanezt az álláspontot az alábbi szavakkal fejtette ki: „Sztálin a szovjet–német együttműködés tengelye." Oroszország egyre több jelét adta, hogy igyekszik megbékíteni Németországot. Május 3-án hivatalosan elismerte Rasíd Ali németbarát iraki kormányát. Május 7-én Belgium és Norvégia diplomatáit kiutasították Oroszországból. Még a jugoszláv követet is távozásra szólították fel. Június elején kitiltották Moszkvából a görög követséget. Mint Thomas tábornok, a német hadügyminisztérium gazdasági osztályának vezetője írta később a birodalom hadigazdaságáról szóló tanulmányában: „Az oroszok egészen a háború előestéjéig teljesítették szállítási kötelezettségeiket, és az utolsó napokban expresszvonatokkal továbbították a Távol-Keletről érkező gumiszállítmányokat."

Természetesen nem tudtuk pontosan, milyen hangulat uralkodik Moszkvában, a németek szándéka azonban minden jel szerint világos és áttekinthető volt. Május 16-án a következő értesítést távirataztam meg Smuts tábornoknak: „Úgy látszik, Hitler Oroszország ellen összpontosít. Egyre újabb csapatokat, páncélos erőket és repülőgépeket csoportosít át a Balkánról észak felé, Franciaországból és Németországból pedig kelet felé." Sztálin alighanem mindenáron meg akarta őrizni a hitleri politika iránt táplált illúzióit. A németek a következő egy hónapon át továbbra is erőteljesen folytatták a csapatmozdulatokat és a felvonulást, Schulenburg június 13-án mégis az alábbi táviratot küldhette a német külügyminisztériumnak:

Most kaptam meg Molotov népbiztostól az alábbi TASZSZ-közleményt. A szöveget ma este olvassa be a rádió, és holnap közlik a lapok:

„Már mielőtt Cripps angol nagykövet visszatért volna Londonba, de különösen azóta, az angol és a külföldi sajtó széles körben azt híresztelte, hogy a Szovjetunió és Németország között küszöbön áll a háború. A híresztelések szerint

1/ Németország állítólag különféle területi és gazdasági követeléseket támasztott a Szovjetunióval szemben; Németország és a

Szovjetunió hamarosan tárgyalásokat kezd egy új és szorosabb együttműködést tartalmazó egyezményről.

2/ A Szovjetunió állítólag elvetette ezeket a követeléseket, s ezért Németország csapatösszpontosításokat kezdett a Szovjetunió határai mentén, hogy megtámadja a Szovjetuniót.

3/ A Szovjetunió állítólag szintén megindította az intenzív előkészületeket a háborúra, és csapatokat vont össze a német határon. Ámbár e híresztelések képtelensége nyilvánvaló, moszkvai vezető körök mégis szükségesnek tartják leszögezni, hogy a Szovjetunióval és Németországgal szemben álló és a háború kiterjesztésében és fokozásában érdekelt erők durva propagandamanőveréről van szó."

Hitlernek minden oka megvolt rá, hogy elégedetten szemlélje félrevezető és álcázó intézkedéseimek sikerét, valamint áldozatának lelkiállapotát.

Érdemes feljegyezni Molotov utolsó ostobaságát is:

Schulenburg a német külügyminisztériumnak

Moszkva, 1941. június 22., de. 1.17

Molotov este 9.30-kor a hivatalába kéretett. Megemlítette a német repülőgépek állítólagos határsértéseit, majd megjegyezte, hogy Dekanoszov utasítást kapott rá, hogy keresse fel az ügyben a birodalmi külügyminisztert, végül a következőket jelentette ki:

„Számos jel arra utal, hogy a német kormány elégedetlen a szovjet kormánnyal. Még olyan hírek is elterjedtek, hogy Németország és a Szovjetunió között küszöbön áll a háború. Ezeket csak tovább táplálja, hogy Németország a legcsekélyebb mértékben sem reagált a június 13-i TASZSZ-jelentésre, sőt a közleményt még csak nem is tették közzé Németországban. A szovjet kormány nem képes megérteni, miért elégedetlen vele Németország. Ha annak idején a jugoszláv kérdés adott okot erre az elégedetlenségre, ő, Molotov, úgy látja, hogy korábbi üzeneteivel ezt a kérdést már tisztázta, de különben is túlhaladtak rajta az események. Méltányolná - mondotta -, ha felvilágosítanám, miből keletkezett a mai helyzet a szovjet-német kapcsolatokban."

Azt feleltem, hogy erre a kérdésre a szükséges információ híján nem tudok válaszolni, közöltem azonban, hogy amit mondott, továbbítom Berlinbe.

De addigra már ütött az óra.

Ribbentrop Schulenburgnak *Berlin, 1941. június 21.*
1/ A jelen távirat vétele után minden még ott lévő rejtjelző anyagot meg kell semmisíteni. A rádiót tegyék használhatatlanná.
2/ Kérem, haladéktalanul tájékoztassa Molotov urat, hogy sürgős közlendője van, és ezért azonnal fel akarja keresni. Azután pedig közölje vele az alábbiakat:
„...A birodalmi kormány kijelenti, hogy a szovjet kormány a vállalt kötelezettségeivel ellentétben
– nemcsak folytatta, hanem erősítette is aknamunkáját Németország és Európa ellen;
– egyre németellenesebb külpolitikát folytatott;
– összpontosította és készenlétbe helyezte csapatait a német határ mentén.
A szovjet kormány ezzel megszegte a Németországgal kötött szerződéseit, és felkészült rá, hogy hátba támadja az életéért harcoló Németországot. Ezért a Führer elrendelte, hogy a német fegyveres erők minden rendelkezésre álló eszközzel szálljanak szembe e veszéllyel."
Kérem, hogy a közlés részleteiről ne bocsátkozzék vitába. Szovjet-Oroszország kormányának kötelessége gondoskodni a nagykövetség személyzetének biztonságáról.

Június 22-én reggel 4 órakor Ribbentrop hivatalos hadüzenetet nyújtott át a berlini szovjet nagykövetnek. Schulenburg hajnalban jelentkezett Molotovnál a Kremlben. Molotov szótlanul végighallgatta a német nagykövet által felolvasott üzenetet: „Ez háborút jelent. Repülőgépeik éppen az imént bombáztak vagy tíz védtelen falut. *Ön szerint ezt érdemeltük?*"[1]

A TASZSZ közleményét hallva semmi értelmét nem láttuk, hogy a korábbi számos figyelmeztetéshez hasonlóan Eden újabb jegyzéket intézzen a londoni szovjet nagykövethez, sem pedig annak, hogy jómagam ismét személyesen próbáljam felhívni Sztálin figyelmét a veszélyre. Az Egyesült Államok rendszeresen még pontosabb tájékoztatást küldött a szovjet kormánynak. De nem tehettünk semmit, hogy áttörjük azt a falat, amelyet Sztálin vak előítéletekből és rögeszmékből emelt önmaga és az iszonyú tények közé. A németek becslése szerint a szovjet határ mögött száznyolcvanhat orosz hadosztály tömörült, közülük száztizenkilenc a német fronton, az orosz seregeket mégis nagyrészt váratlanul érte a támadás. A frontövezetben a németek semmi jelét nem tapasztalták támadó előkészületeknek, az oroszok határvédelmi csapatainak ellenállását pedig egykettőre legyűrték. Nagyjából megismétlődött a lengyel légierő 1939. szeptember 1-jei tragédiája, csak sokkal nagyobb mértékben. Hajnalban az orosz repülőtereken több száz repülőgép semmisült meg, mielőtt még felszállhatott volna. Éjszakai rádióadásaiban a szovjet propagandagépezet még gyűlölködő szitokáradatot zúdított Britanniára és az Egyesült Államokra, de ezt a zajt hajnalra már elnyomta a német ágyúdörej. Nem biztos, hogy aki gonosz, okos is, és a diktátoroknak sincs mindig igazuk.

---

[1] Schulenburg gróf diplomáciai pályafutása ezzel véget ért. A Hitler-ellenes németországi összeesküvés titkos köreiben 1943 végén ismét szóba került a neve: különösen alkalmasnak látszott rá, hogy különbékéről tárgyaljon Sztálinnal, ezért esetleg ő lett volna a náci rezsim helyébe lépő kormány külügyminisztere. 1944. júliusban, a Hitler elleni merénylet után letartóztatták és a Gestapo börtönébe zárták. November 10-én kivégezték. (A szerző jegyzete.)

Az események elbeszélése nem volna teljes, ha nem számolnánk be arról is, hogy az új ellenséggel szemben Hitler milyen iszonyú döntéseket hozott és valósított meg a hatalmas, kietlen vagy kietlenné tett földeken, a kegyetlen téli időben vívott halálos küzdelemben. Egy 1941. június 14-i tanácskozáson szóban adta ki azokat a rendelkezéseit, amelyek meghatározták a német hadsereg magatartását az orosz csapatokkal és az orosz néppel szemben, és számtalan kíméletlen, barbár gaztettet eredményeztek. A nürnbergi dokumentumok szerint Halder tábornok így vallott erről:

Az oroszországi támadás előtt a Führer tanácskozásra hívta egybe az összes parancsnokot és a főparancsnoksághoz tartozó személyeket, hogy megvitassa velük a küszöbönálló oroszországi támadást. Ezen a tanácskozáson a Führer kijelentette, hogy ebben a háborúban az oroszok ellen más módszereket kell alkalmazni, mint a Nyugat ellen. ... Azt mondta, hogy Oroszország és Németország harca a fajok harca lesz. Azt mondta, hogy az oroszok nem csatlakoztak a hágai egyezményhez, következésképp hadifoglyaikkal nem a hágai *egyezmény cikkeinek szellemében kell bánni. ... Kijelentette, hogy az úgynevezett komisszárokat nem szabad hadifogolynak tekinteni.*[1]

Keitel szavai szerint pedig:

Hitler fő témája az volt, hogy két ideológia döntő összecsapásáról van szó, és e tény lehetetlenné teszi ebben a háborúban azoknak a szokásos módszereknek az alkalmazását, amelyeket mi, katonák ismerünk, és a nemzetközi jog értelmében kizárólagosan érvényesnek tartunk.[2]

Június 20-án, pénteken este kíséret nélkül Chequersbe hajtattam. Tudtam, hogy Németország néhány napon, sőt talán néhány órán belül megtámadja Oroszországot. Rádióbeszédet készítettem elő erről szombat estére. Természetesen óvatosan kellett fogalmaznom. Annál is inkább, mert a szovjet kormány gőgösen és egyszersmind vakon minden figyelmeztetésünkben pusztán a legyőzötteknek azt a próbálkozását látta, hogy másokat is romlásba döntsenek. Az autóban elgondolkodtam a dolgon, végül vasárnap estére halasztottam a rádióbeszédet, mert úgy gondoltam, addigra minden világos lesz. Így aztán a szombati nap a szokásos munkával telt.

Öt nappal előtte, 15-én az alábbi táviratot küldtem az Elnöknek:

Minden rendelkezésre álló forrásból, beleértve a legmegbízhatóbbakat is, arról értesültem, hogy szemlátomást küszöbön áll az Oroszország elleni német támadás. Finnországtól Romániáig nemcsak a szárazföldi erők javát vonták össze, hanem a légierő és a páncélosok összevonása is végéhez közeledik. A Lützow zsebcsatahajót, amely tegnap kidugta az orrát a Skaggerakból – és partvédelmi repülőgépeink nyomban meg is torpedózták –, alighanem észak felé indították, hogy a front sarkköri szárnyán nyújtson támogatást a tengeren. Ha az új háború csakugyan kitör, természetesen minden

---

[1] *Nuremberg Documents,* VI. 310. sk. és: *Internationaler Militärgerichtshof. Der Prozess gegen die Hauptkriegsverbrecher.* Blaue Serie. I–XLII. Nürnberg, 1947–1949. VII. 396. sk. Az 1941. május 12-én végleges formába öntött, úgynevezett *Kommissarbefehl* értelmében a hadsereg politikai biztosait el kellett különíteni, és agyon kellett lőni őket.

[2] *Nuremberg Documents,* XI. 16.

biztatást és minden nélkülözhető segítséget megadunk az oroszoknak azon az elvi alapon, hogy Hitler az ellenség, akit le kell győznünk. Nem hiszem, hogy politikai osztályellenállásba ütköznénk ideát, és bízom benne, hogy Önt sem hozza zavarba a német–orosz konfliktus.

A hétvégén az amerikai nagykövet volt a vendégem, és meghozta az Elnök válaszát üzenetemre. Megígérte, hogy ha a németek lecsapnak Oroszországra, haladéktalanul és nyilvánosan támogatásáról biztosít „minden olyan bejelentést, amelyben a miniszterelnök szövetségesként üdvözli Oroszországot". Winant szóban adta át ezt a fontos és megnyugtató üzenetet.

Amikor 22-én, vasárnap reggel felébredtem, közölték velem Hitler Oroszország elleni támadásának hírét. Meggyőződésem ezzel bizonyossággá vált. A legcsekélyebb kétségem sem volt afelől, hogy mi a kötelességünk és mi a politikánk. De afelől sem, hogy mit kell mondanom. Már csak a fogalmazás volt hátra. Kértem, hogy jelentsék be este 9 órára tervezett rádióbeszédemet. Dill tábornok a részletes hírekkel a tarsolyában sietve elhagyta Londont, és még a hálószobámban talált. A németek hatalmas fronton törtek be Oroszországba, meglepték és még a repülőtereken lebombázták a szovjet légierő jelentős részét, és szemlátomást nagy sebességgel és igen hevesen törnek előre. A birodalmi vezérkar főnöke mindehhez még hozzátette: „Azt hiszem, úgy hajtják őket maguk előtt, mint egy csordát."

Egész nap a beszédem szövegén dolgoztam. Nem volt rá idő, hogy kikérjem a háborús kabinet véleményét, de nem is volt rá szükség. Tudtam, hogy mindannyian egy véleményen vagyunk. Eden, Beaverbrook lord és Sir Stafford Cripps (ő 10-én utazott el Moszkvából) szintén nálam töltötték a vasárnapot.

[...]

Rádióbeszédemben a következőket mondottam:

A náci rendszer megtévesztően hasonlít a kommunizmus legrosszabb vonásaira. Nem ismer más eszmét és más elvet, mint a mohóságét és a faji felsőbbrendűségét. Mindenféle emberi gonoszságban élen jár, kegyetlensége és vérengző agresszivitása párját ritkítja. Nincs a kommunizmusnak következetesebb ellenfele, mint amilyen én voltam az elmúlt huszonöt évben. Egyetlen szót sem vonok *vissza abból, amit róla mondtam. De a most szemünk elé tárulkozó látvány mellett mindez eltörpül. A múlt minden bűnével, őrületével és tragédiájával együtt a semmibe vész. Látom az orosz katonát, amint szülőföldjének mezsgyéjén áll, és azt a földet védelmezi, ahol anyja és felesége a szeretteinek életéért, a család kenyérkeresőjének, hősének, oltalmazójának hazatéréséért imádkozik – ó, igen, mert van pillanat, amikor mindenki imára fakad –, látom az orosz falvak tízezreit, amelyekben verejtékes munkával préselik ki az anyaföldből mindazt, ami kell az élethez, de ahol még elevenek az ősi emberi örömök, s ahol lányok kacagnak és gyermekek játszanak. Látom az undorító náci hadigépezetet, amint kardcsörtető, bokacsattogtató, páváskodó porosz tisztjeivel és tucatnyi ország leigázásában és gúzsbakötésében friss tapasztalatot szerzett szakértőivel záront erre a földre. Látom az eltompított agyú, engedelmessé idomított, elállatiasított vandál germánok tömegét, amint sáskahadként lepik el a földet. Látom a német bombázórepülőket és vadászpilótákat, akikben még most is forr a düh, hogy a britek annyiszor helybenhagyták őket, s most örömmel vetik magukat rá az új prédára, mert azt hiszik, hogy ez könnyebb lesz és kevésbé veszedelmes.*

De látom azt a maroknyi hitvány embert is, akik e hatalmas égzengés és földindulás mögött tervezik, szervezik és rászabadítják az emberiségre a szörnyűségeknek ezt az áradatát. …

Mindenkivel tudatom Őfelsége kormányának elhatározását, minthogy most azonnal, haladéktalanul, egyetlen nap késedelem nélkül hallatnunk kell szavunkat, és biztos vagyok benne, hogy ehhez az elhatározáshoz csatlakoznak a nagy domíniumok is. Tudatom tehát az elhatározást, de lehet-e kétségünk afelől, hogy milyen politikát választunk? Egyetlenegy célunk van, egy, csak egy visszavonhatatlan törekvésünk. Eltökéltük, hogy elpusztítjuk Hitlert, és gyökerestül kiirtjuk a náci rendszert. Ettől semmi sem téríthet el bennünket: semmi. Sem Hitlerrel, sem bűntársaival nem bocsátkozunk alkuba, nem tárgyalunk. Harcolni fogunk ellene a szárazföldön, harcolni fogunk a tengeren, harcolni fogunk a levegőben, amíg csak Isten segítségével meg nem szabadítjuk árnyékától a Földet, és fel nem szabadítjuk igája alól a népeket. Minden ember és minden állam, aki és amely folytatja a harcot a nácizmus ellen, számíthat a segítségünkre. Minden ember és minden állam, aki és amely Hitlerrel tart, az ellenségünk. … Ez a mi politikánk, ez a mi nyilatkozatunk. Következ-

zésképpen minden tőlünk telhető segítséget megadunk Oroszországnak és az orosz népnek. Barátainkat és szövetségeseinket a világ minden részén arra szólítjuk fel, hogy ugyanezt az utat válasszák, és akárcsak mi, hűségesen és szilárdan a végsőkig kitartsanak rajta. …

Nem osztályháború ez, hanem olyan harc, amelyben az egész brit birodalom és nemzetközösség fogott fegyvert, minden faji, vallási és pártbeli hovatartozásra való tekintet nélkül. Hogy mit tesz az Egyesült Államok, arról nem az én feladatom beszélni, egyvalamit azonban elmondhatok: a nagy demokráciák eltökélték, hogy elpusztítják Hitlert, s ha Hitler úgy képzeli, hogy az Oroszország elleni támadással a legcsekélyebb mértékben is eltérítheti őket céljuktól, vagy elérheti, hogy erőfeszítéseiket csökkentsék, hát végzetesen téved. Éppen ellenkezőleg, csak még szilárdabb és bizakodóbb lélekkel munkálkodunk rajta, hogy megszabadítsuk az emberiséget a náci zsarnokságtól. Elszántságunk és erőnk nemhogy megcsappanna, hanem még gyarapodni fog.

Az idő nem alkalmas rá, hogy esztelen cselekedeteikről erkölcsi prédikációt tartsunk azoknak az országoknak és kormányoknak, amelyek hagyták, hogy az ellenség egymás után, sorra lesújtson rájuk, holott egyesült erővel megmenekülhettek volna, és megóvhatták volna a világot a katasztrófától. Néhány perccel ezelőtt azt mondtam, hogy Hitlert vérszomja és gyűlöletes mohósága késztette vagy csábította az oroszországi kalandra, de hozzáteszem, hogy a jogtiprás mögött más, mélyebb okot is látnunk kell. Azért akarja elpusztítani Oroszország erejét, mert azt reméli, hogy ha ez sikerül, ismét nyugatra telepítheti át hadseregének és légierejének javát, és szigetországunkra zúdíthatja, mert tudja, hogy meg kell hódítania Nagy-Britanniát, hacsak nem akar meglakolni bűneiért. Oroszország elleni támadása pusztán a brit szigetek elleni inváziós kísérlet előjátéka. Kétségkívül abban reménykedik, hogy sikerül végeznie vele, mielőtt még beköszönt a tél, s azután képes lesz leszámolni Nagy-Britanniával is, mielőtt még az Egyesült Államok hajóhada és légiereje a színre léphetne. Azt szeretné megismételni, csak éppen minden eddiginél nagyobb méretekben, ami oly hosszú ideje nem sikerült neki, hogy egyenként számoljon le ellenségeivel, s végül megnyíljék előtte az út az utolsó csapáshoz, amely nélkül minden hódítása hiábavalónak bizonyulna: ahhoz, hogy a nyugati féltekére is rákényszerítse akaratát és rendszerét.

Az Oroszországot fenyegető veszedelem tehát bennünket is fenyeget, és az Egyesült Államokat is fenyegeti, a családi tűzhelyükért harcoló oroszok ügye pedig a világ minden szabad emberének és szabad népének az ügye. Tanuljunk végre a sok keserves tapasztalatból! Kettőzzük meg erőfeszítéseinket, amíg még élünk, s megvan hozzá az erőnk!

Második könyv
A háború átterjed Amerikára

16 / Szovjet szövetségesünk

Amikor Hitler megtámadta Oroszországot, egy csapásra megváltoztak a háborús értékek és összefüggések. Korábban a szovjeteket elvakították előítéleteik; sok mindent elmulasztottak, amit a józan ész és az óvatosság megkövetelt volna a biztonságukért. Igaz viszont, hogy azzal a közönnyel, amit mások sorsa iránt tanúsítottak, sikerült időt nyerniük, s amikor 1941. június 22-én ütött megpróbáltatásuk órája, sokkal erősebbek voltak, mint Hitler képzelte volna. A finnek elleni gyászos szereplésük valószínűleg nemcsak őt, hanem tábornokait is félrevezette. Mindenesetre az oroszokat meglepetésként érte a háború, s kezdetben borzalmas katasztrófaként zúdult rájuk. Elbeszélésünkben a hadseregek és a népek új, óriási méretű összecsapásának csak főbb vonásait tárhatjuk az olvasó elé.

A német harcvonal a Balti-tengertől egészen a Fekete-tengerig, szélesen a határ mentén húzódott. A von Leeb parancsnoksága alá rendelt északi hadseregcsoport huszonkilenc hadosztályának, köztük három páncélos- és három gépesített hadosztálynak az volt a feladata, hogy Kelet-Poroszországból Leningrád felé törjön előre. A von Bock parancsnoksága alá tartozó ötven hadosztályból, köztük kilenc páncélos- és hat gépesített hadosztályból álló középső hadseregcsoport Észak-Lengyelországból Szmolenszk irányában támadott. Von Rundstedt déli hadseregcsoportja negyvenegy, köztük öt páncélos- és három gépesített hadosztállyal Dél-Lengyelországból a Dnyeper alsó folyása felé tört előre. A további, részben máris összevont, részben csak most érkező huszonhat hadosztály alkotta a fő tartalék erőt. A támadáshoz több mint 2700 repülőgép nyújtott támogatást. Északon tizenkét finn hadosztály azt a feladatot kapta, hogy a főtámadást támogassa Leningrád irányában. Délen tizenegy román hadosztály védelemben állt a Prut folyó mentén, hatot pedig a déli hadseregcsoport előretörésébe kapcsoltak be. Mindent egybevéve százhatvannégy hadosztály gördült kelet felé.[1]

A támadókkal szemben legjobb tudomásunk szerint száztizenkilenc orosz hadosztály állt, továbbá legalább ötezer repülőgép. További hatvanhét orosz hadosztály állomásozott Finnországban, a Kaukázusban és Közép-Oroszországban. Számban tehát az oroszok csaknem a németekkel azonos erőt képviseltek, a mélyen behatoló páncélos ékek azonban nyomban visszavetették őket, légierejük pedig súlyos veszteségeket szenvedett. Más országokat is ért már meglepetésszerű támadás, s le is rohanták őket. A hatalmas Oroszországnak volt azonban egy nagy előnye: a hátországa; ezúttal is ennek köszönhette, hogy végül megmenekült. Az első hónapokban a németek csaknem ötszáz kilométer mélységben küzdötték be magukat Oroszországba. Kemény küzdelemben és heves orosz ellentámadások után Szmolenszk elesett. Leningrádot még nem érték el, és Kijev az oroszok kezén volt még.

A szovjet kormány, amíg Hitler kezet nem emelt rá, szemlátomást csak magával törődött. Később természetesen még inkább. Korábban egy szobor mozdulatlanságával nézte végig, hogyan omlik össze 1940-ben a francia front, s hogyan hiúsul meg próbálkozásunk, hogy 1941-ben új frontot állítsunk fel a Balkán-félszigeten. Jelentős gazdasági segítséget nyújtott a náci Németországnak, és számos kisebb dologban is segítette a németeket. Most aztán egyszerre csalódnia kellett, mert reá is lesújtott a germán lángpallos. Az oroszok első ösztönös reakciója és későbbi tartós politikájuk is az volt, hogy minden lehetséges módon segítséget követeljenek Nagy-Britanniától és birodalmától, noha az előző másfél éven át a brit birodalom Sztálin és Hitler közötti esetleges felosztásának gondolata terelte el a szovjetek figyelmét a keleti német csapatösszevonásokról. Habozás nélkül és nagy hangon sürgették a szorongatott helyzetben lévő és hasonló Nagy-Britanniát, hogy küldjön nekik hadianyagot, amiben a brit hadseregek is annyira szűkölködtek. Az Egyesült Államokat is sürgettték, hogy hozzájuk irányítsa azoknak a szállítmányoknak java részét, amelyekre mi tartottunk igényt, de mindenekfölött azt követelték, már 1941 nyarán, hogy brit csapatok szálljanak partra Európában, és kockázatra és költségekre való tekintet nélkül nyissák meg a második frontot. A brit kommunisták addig minden tőlük telhetőt elkövettek – igaz, ez a minden nem volt sok –, hogy akadályozzák a munkát gyárainkban, és megbélyegezték a „kapitalista és imperialista" háborút. Most azonban hirtelen fordulattal a „Második frontot azonnal!" jelszóval mázolták tele a falakat és hirdetőoszlopokat.

---

[1] 153 német és 29 szövetséges hadosztály – ezekből 17 páncélos és 13 gépesített –, valamint 16 dandár, összesen mintegy négymillió katonával; 50 000 löveg és aknavető, 3500 harckocsi és közel 4000 repülőgép vett részt a támadásban. (Ránki György: *A második világháború története.* Budapest, 1973. 111–112.)

Mi azonban nem zavartattuk magunkat ezektől a bizony kissé szomorú és szégyenletes dolgoktól, tekintetünket az orosz népre függesztettük, amely hősiesen és áldozatosan viselte a kormányától rászabadított sorsot, és szenvedélyesen védelmezte szülőföldjét. És amíg csak tartottak a harcok, ez mindent jóvátett.

Az oroszok a legcsekélyebb mértékben sem voltak képesek soha megérteni, miféle hadműveletekre van szükség ahhoz, hogy jól védett ellenséges partszakaszon nagy hadsereget hajózzanak ki, és biztosítsák az ellátását. Ekkoriban még az amerikaiak sem voltak igazán tisztában ezekkel a nehézségekkel. Nemcsak a tengeri és légi fölény volt elengedhetetlen a partraszállás helyszínén, volt még egy harmadik, igen fontos tényező is: heves ellenállással szemben csak akkor lettünk volna képesek sikeres partraszállásra, ha hatalmas hajóhadunk van partraszálló, elsősorban harckocsik partratételére alkalmas, különleges járművekből. Mint láttuk és még látni fogjuk, már régóta megtettem minden tőlem telhetőt, hogy ez a hajóhad létrejöjjön. De még kisebb erejű partraszálló flottát sem voltunk képesek 1943 nyaránál előbb felállítani, s mint ma már sokan elismerik, szükséges erejét nem is érhette el 1944 előtt. Most azonban még csak 1941 őszénél tartunk, s ekkoriban az ellenséges európai légtérben, kivéve a Calais-i-szorost, nem voltunk fölényben, a németek viszont éppen ott építették ki legerősebb erődítményeiket. A partraszálló erő építése még éppen csak elkezdődött. Britanniában még nem is rendelkeztünk olyan nagy, jól képzett és jól felszerelt hadsereggel, mint amilyennel a francia földön fel kellett volna vennünk a harcot. A második front ügyében mégis mindmáig őrült és téves vádak özöne zúdul ránk. A szovjet kormányt mindenesetre ekkor is, később is reménytelen volt jobb belátásra bírni. Sztálin később egyszer nem átallotta kijelenteni, hogy ha a britek félnek, ő hajlandó három-négy orosz hadtestet a helyszínre küldeni, majd azok elboldogulnak a feladattal, A szükséges hajótér híján és más, természeti körülmények miatt nem voltam abban a helyzetben, hogy a szaván foghassam.

A szovjet kormány nem válaszolt arra a rádióbeszédemre, amelyet a német támadás napján Oroszországhoz és a világhoz intéztem, de néhány részlete megjelent a *Pravdá*-ban és más orosz kormánylapokban, továbbá felkértek bennünket, hogy fogadjunk egy orosz katonai küldöttséget. Nyomasztóan hatott rám a legfelsőbb körök hallgatása, és kötelességemnek éreztem, hogy megtörjem. Annak alapján, ami a szovjetek és a nyugati szövetségek között a háború kitörése óta történt, továbbá ami köztem és a bolsevik forradalmi kormány között esett meg húsz évvel korábban, érthetőnek találtam, hogy húzódoznak a kapcsolatfelvételtől. Ezért aztán Sztálinhoz fordultam, és kifejezésre juttattam azt a szándékunkat, hogy minden tőlünk telhető segítséggel ellátjuk az orosz népet.

A miniszterelnök Monsieur Sztálinnak *1941. júl. 7.*
Mi itt mindannyian nagyon örülünk, hogy az orosz seregek oly erős, merész és bátor ellenállást tanúsítanak a nácik egyáltalán nem provokált barbár betörésével szemben. A szovjet katonák és a szovjet nép bátorsága és szívós kitartása általános elragadtatást vált ki. Mi mindent megteszünk, hogy segítsünk Önöknek, amennyire az idő, a földrajzi viszonyok és növekvő segélyforrásaink engedik. Minél tovább tart a háború, annál több segítséget tudunk nyújtani. Az angol légierők éjjel és nappal egyaránt nagy légitámadásokat hajtanak végre a Németország által megszállt területeken és magának Németországnak a területén, ameddig hatósugaruk ér. Tegnap mintegy négyszáz repülőgép hajtott végre nappali támadásokat a tenger túlsó oldalán. Szombaton este több mint kétszáz nehézbombázó intézett támadást német városok ellen. Némelyik háromtonnányi bombát vitt magával. A múlt éjjel körülbelül kétszázötven nehézbombázó vett részt a légitámadásokban. Így lesz ez a jövőben is. Reméljük, ily módon sikerül rákényszeríteni Hitlert, hogy légierőinek egy részét nyugat felé irányítsa, és fokozatosan csökkenteni az Önök országára nehezedő terhet. Ezenkívül az admiralitás az én kívánságomra komoly hadműveleteket készített elő a legközelebbi jövőre az északi övezetben, amelyek után, remélem, létrejön a kapcsolat a brit és az orosz haditengerészeti erők között. Legutóbb a

norvég partoknál folyó hadműveletek során különböző szállítóhajókat fogtunk el, amelyek észak felé tartottak, az Önök országa ellen.

Üdvözöljük a jövőre vonatkozó tervek összehangolása céljából ide érkezett katonai missziót.

Csak feszítsük meg továbbra is minden erőnket, hogy kiszorítsuk a lelket a gonosztevőkből![1]

Mindenekelőtt kétségkívül az volt a dolgunk, hogy amennyire a szovjet hatóságok megengedik, összeköttetésbe lépjünk az orosz katonai főparancsnoksággal. Ezért, mihelyt megszereztük új szövetségesünk beleegyezését, nyomban nagy létszámú katonai missziót menesztettünk Moszkvába. Sürgős volt továbbá, hogy mielőbb szoros kapcsolat jöjjön létre a két haditengerészet között. Július 10-én az alábbi feljegyzést küldtem az admiralitásnak:

A miniszterelnök az admiralitás első lordjának
és a haditengerészet első lordjának *1941. júl. 10.*

Feltétlenül szükségesnek látszik, hogy kisebb vegyes brit hajórajt küldjünk a sarkvidékre, és felvegyük az összeköttetést az orosz haditengerészeti erőkkel, majd együttműködjünk velük. Ezt még az előkészületben lévő hadművelet előtt meg kellene tenni. Az úgynevezett sarkvidéki brit flotta megérkezése óriási hatással lehetne az orosz haditengerészetre és általában az orosz hadsereg ellenálló képességére, s így nagy emberveszteségektől kímélné meg Nagy-Britanniát.

Felmérhetetlen előnyökkel járna, ha az oroszok tartani tudnák magukat és képesek volnának legalább a tél beköszöntéig folytatni a háborút. Ha Oroszország idő előtt békét kötne, az szörnyű és tömeges csalódást keltene hazánkban. Amíg folytatják a harcot, nem is számít igazán, hol húzódik a frontvonal. Máris bebizonyították, hogy érdemes támogatni őket, s bár tudom, milyen kockázattal és áldozatokkal, sőt hátrányokkal jár ez, mégis vállalnunk kell, hogy segítünk tartani bennük a lelket. ... Nem lehet kétséges, hogy a hajórajnak Arhangelszkben kell kikötnie.

Kérem, hogy mielőbb értesítsenek.

---

[1] *A Szovjetunió, az Egyesült Államok és Nagy-Britannia kormányfőinek üzenetváltása, 1941-1945.* I–II. Budapest–Ungvár, 1981. [A továbbiakban: *Üzenetváltás...*] I. 19.

Már ebben a korai szakaszban is azon voltunk továbbá, hogy meghatározzuk a két ország háborús szövetségének alapjait.

A miniszterelnök Sir Stafford Crippsnek *1941. júl. 10.*

1/ Kérem, haladéktalanul továbbítsa Sztálin úrnak a miniszterelnök alábbi üzenetét:

„Mihelyt megkaptam Sir Stafford Crippstől a jelentést az Önnel folytatott beszélgetésről és a beszélgetés során egy olyan összeegyeztetett angol–szovjet nyilatkozatra vonatkozóan tett javaslatról, amely két pontot foglalna magában, nevezetesen:

a/ a kölcsönös segítséget, a segítség arányainak vagy jellegének pontos megjelölése nélkül, és

b/ mindegyik félnek azt a kötelezettségét, hogy nem köt különbékét,

azonnal összehívtam a brit háborús kabinet ülését Új-Zéland domínium miniszterelnökének, Fraser úrnak a részvételével, aki jelenleg Londonban tartózkodik. Ön meg fogja érteni, hogy nekünk ki kell majd kérnünk a domíniumok, Kanada, Ausztrália és Dél-Afrika véleményét. Ugyanakkor azonban szeretném Önt biztosítani arról, hogy teljes mértékben helyeseljük az összeegyeztetett angol–szovjet nyilatkozatra vonatkozóan Ön által tett javaslatot. Úgy véljük, hogy mihelyt a domíniumok kormányainak válasza megérkezik, a nyilatkozat aláírásának azonnal meg kellene történnie, és hogy a nyilatkozatot mindjárt utána nyilvánosságra kellene hozni."[1]

2 / Tájékoztatására közlöm, hogy az alábbi tartalmú nyilatkozatra gondoltunk: Őfelsége kormánya az Egyesült Királyságban, valamint a Szovjetunió kormánya kinyilatkoztatja, hogy a következőkben állapodott meg:

a / A két kormány vállalja, hogy minden módon egymás segítségére lesz a Németország ellen vívott jelenlegi háborúban.

b / Vállalják továbbá, hogy e háború ideje alatt a közös megegyezés esetét kivéve sem fegyverszünetről, sem békéről nem kezdenek tárgyalást és nem kötnek megállapodást.

3 / Minthogy a domíniumok kormányának véleményét is ki kell kérnünk, a szöveget egyelőre ne közölje Sztálinnal. A szövegből

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 20.

azonban láthatja, hogy mire gondolunk, és megadhat neki minden szükséges felvilágosítást.

A két külügyminisztérium üzenetet váltott egymással, de Sztálin csak július 19-én fordult először hozzám személyesen. Azon a napon Majszkij londoni szovjet nagykövet felkeresett, és az alábbi üzenetet adta át:

Sztálin a miniszterelnöknek *1941. júl. 18.*
Engedje meg, hogy köszönetet mondjak Önnek a két személyes üzenetért.
Üzenetei megvetették a kormányaink közötti megegyezés alapját. Most, mint Ön teljes joggal mondotta, a Szovjetunió és Nagy-Britannia harci szövetségekké váltak a hitleri Németország elleni harcban. Nem kételkedem benne, hogy államaink elég erősnek bizonyulnak, s minden nehézség ellenére szétzúzzuk közös ellenségünket.
Talán nem lesz fölösleges közölni Önnel, hogy a szovjet csapatok helyzete a fronton továbbra is feszült. Az a körülmény, hogy Hitler váratlanul felrúgta a megnemtámadási szerződést és rajtaütésszerűen megtámadta a Szovjetuniót, előnyös helyzetet teremtett a német csapatok számára, s ennek következményei még mindig megmutatkoznak a szovjet csapatok helyzetében. El lehet képzelni, hogy mennyivel előnyösebb lett volna a német csapatok helyzete, ha a szovjet csapatoknak a német csapatok támadásával nem Kisinyov, Lvov, Breszt, Białystok, Kaunas és Viborg térségében kellett volna szembeszállni, hanem Odessza, Kamenyec-Podolszk, Minszk térségében és Leningrád környékén.
A továbbiakat illetően én azt hiszem, hogy a Szovjetunió, s ugyanígy Nagy-Britannia katonai helyzete jelentős mértékben megjavulna, ha front létesülne Hitler ellen nyugaton (Észak-Franciaországban) és északon (a sarkvidéken).
Egy észak-franciaországi front hitleri erőket vonhatna el keletről, s ezen túlmenően egyszersmind Hitler Angliába való betörését is lehetetlenné tenné. Egy ilyen front létrehozása Nagy-Britannia hadseregének és Dél-Anglia egész lakosságának körében egyaránt népszerű lenne. El tudom képzelni egy ilyen front létrehozásának nehézségeit, de úgy látom, hogy a nehézségek ellenére létre kellene hozni, nemcsak közös ügyünk érdekében, hanem magának Angliá-

nak érdekében is. Egy ilyen front létrehozásá éppen most a legkönnyebb, amikor Hitler erői keleten vannak lekötve, s amikor Hitler még nem tudta megszilárdítani a keleten elfoglalt pozíciókat. Még könnyebb frontot létrehozni északon. Itt csak angol tengeri és légierők tevékenységére van szükség – csapatok partraszállása, tüzérség partraszállása nélkül. Ebben a hadműveletben szovjet szárazföldi, tengeri és légierők vesznek majd részt. Örömmel fogadnánk, ha Nagy-Britannia ide tudna irányítani egy könnyűhadosztálynyi vagy több norvég önkéntest, akiket Észak-Norvégiába lehetne átdobni a németek elleni felkelő hadműveletek céljából.[1]

Alighogy levelezni kezdtünk tehát, az oroszok azon nyomban sürgetni kezdték a második front megnyitását, s később is minduntalan visszatértek erre a követelésükre, miközben, a távoli északtól eltekintve, nyomasztó egyoldalúsággal mindig figyelmen kívül hagyták a valóságos tényeket. Sztálinnak ez a hozzám intézett első távirata volt az egyetlen jele a szovjet magatartásban később soha nem tapasztalt megbánásnak. Ezúttal ugyanis megpróbálta védelmébe venni a szovjetek átállását és a háború kitörése előtt Hitlerrel kötött megállapodását, továbbá kifejtette – akárcsak én az első kötetben –, milyen nagy stratégiai jelentősége volt annak, hogy minél nyugatabbra tolják ki a Szovjetunió védelmi vonalait, s így a hatalmas igénybevételnek kitett orosz haderő időt nyerjen s a lehető legjobban felkészüljön a Lengyelországban felvonuló német csapatok támadására. Jómagam sohasem becsültem le ezt a szempontot, és úgy éreztem, megengedhetem magamnak, hogy megértően válaszoljak az érvelésre.

A miniszterelnök Monsieur Sztálinnak *1941. júl. 20.*
Nagyon örültem, amikor megkaptam üzenetét, és sok forrásból értesültem arról a hősies harcról és számos erős ellentámadásról, amellyel az orosz haderők szülőföldjüket védelmezik. Teljes mértékben megértem, milyen katonai előnyökre sikerült Önöknek szert tenniük azáltal, hogy az ellenséget az előretolt nyugati határokon kényszerítették erőinek felvonultatására és a hadműveletek elindítására, ami részben gyengítette első rohamának erejét.

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 20–21.

Minden értelmes és hatékony intézkedést megteszünk az Önök támogatására, amit megtehetünk. De kérem Önt, vegye tekintetbe azokat az akadályokat, amelyeket erőforrásaink korlátozottsága és földrajzi helyzetünk gördít elénk. Az Oroszország elleni német támadás első napjától kezdve mérlegeljük a támadás lehetőségét a megszállt Franciaország és Hollandia területén. A vezérkari főnökök nem látnak lehetőséget rá, hogy nagy arányokban bármit is tegyünk, ami akár a legcsekélyebb mértékben is hasznára lehetne Önöknek. A németek csupán Franciaországban negyven hadosztállyal rendelkeznek, és igazi német buzgalommal, több mint egy éven át tartó munkával az egész partvidéket megerősítették, lövegekkel, drótsövényekkel, erős tüzelőállásokkal és part menti aknákkal rakták tele. Az egyetlen szakasz, ahol legalább ideiglenes légi fölényünk lehetne és biztosíthatnánk a vadászgépfedezetet – a Dunkerque–Boulogne szakasz. Itt összefüggő erődítményláncolat húzódik, s emellett a nehézágyúk tucatjai uralják a tenger felőli megközelítés helyeit, amelyek közül sok a csatorna túlsó oldalát is tűz alatt tudja tartani. Az éjszaka nem egészen öt óra, s még ez alatt az idő alatt is fényszórók világítják meg az egész vidéket. Ha nagy erőkkel vállalkoznánk partraszállásra, az véres vereség elszenvedését jelentené, a kisebb rajtaütések pedig csak kudarcra vezetnének, s a mi számunkra és az Önök számára egyaránt sokkal több kárt okoznának, mint hasznot. Minden úgy végződne, hogy a németeknek az Önök frontjairól egyetlen egységüket sem kellene átdobniuk, illetve korábban végződne, semmint ezt megtehetnék.

Vegye tekintetbe, hogy több mint egy éven át teljesen egyedül folytattuk a harcot, és hogy szárazföldi és légierőinket – bár segélyforrásaink növekszenek, és mostantól kezdve gyorsan fognak növekedni – mind az anyaországban, mind pedig a Közel-Keleten a végsőkig igénybe kell vennünk, továbbá, hogy az Atlanti-óceánért folyó harc következtében, amelynek kimenetelétől életünk függ, valamint konvojainknak kísérete következtében, amelyekre tengeralattjárók és Focke-Wulf repülőgépek vadásznak, kétségtelenül nagy haditengerészeti erőink ugyancsak a legvégső határig igénybe vannak véve.

Ha mégis szó lehet valamilyen gyors segítségről, csak észak jöhet számításba. A haditengerészeti parancsnokság az elmúlt három hét folyamán előkészített egy hadműveletet, amelyet repülőgép-hordozókra támaszkodó repülőgépeknek kell végrehajtani az Észak-

Norvégia és Finnország vizein tartózkodó német hajók ellen, s ily módon reméli megfosztani az ellenséget attól a lehetőségtől, hogy tengeri úton csapatokat szállítson az Önök északi szárnyának megtámadására. Azzal a kéréssel fordultunk az Önök vezérkarához, hogy július 28-a és augusztus 2-a között, amikor a támadást végrehajtani reméljük, az orosz hajókat tartsa vissza egy bizonyos körzetben való hajózástól. Másodszor, ugyancsak most egy bizonyos számú cirkálót és torpedórombolót küldünk a Spitzbergákra, ahonnan módjukban lesz az Önök haditengerészeti erőivel közösen támadásokat végrehajtani az ellenséges hajók ellen. Harmadszor, tengeralattjárókat küldtünk az északi partvidék mentén haladó német szállítóhajók elfogására, bár az ilyen hadműveletek az állandó nappali világosság folytán rendkívül veszélyesek. Negyedszer, különféle rakománnyal aknarakó hajókat küldünk Arhangelszkbe. Ez a legtöbb, ami jelenleg erőnkből telik. Szeretném, ha többet tehetnénk. Nagyon kérem, tartsa ezt a legszigorúbb titokban mindaddig, amíg közöljük Önnel, hogy a nyilvánosságra hozatala nem okoz kárt.

Norvég könnyűhadosztály nem létezik, és az állandó nappali világosság folytán vadászgépek előzetes és kellő fedezete nélkül nem is volna lehetséges akár brit, akár orosz csapatokat partra tenni a németek által megszállt területeken. Amikor tavaly Namsosnál, az idén pedig Kréta szigetén megkíséreltük hasonló hadműveletek végrehajtását, megismertük a kudarc keserűségét.

További lépésként tanulmányozzuk annak a lehetőségét is, hogy néhány brit vadászgépkötelék részére Murmanszkban támaszpontot létesítsünk. Ehhez az első időben szárazföldi katonaságon és megfelelő felszerelésen kívül légvédelmi egységekre is szükség volna, s ezután érkeznének meg a repülőgépek, melyeknek egy része repülőgép-hordozókról szállhatna fel, a többit pedig ládákban szállítanánk oda. Amikor ezek a támaszponton elhelyezkednek, hajórajunk a Spitzbergákról esetleg befuthatna Murmanszkba. Bizonyosak vagyunk abban, hogy a németek, mihelyt tudomást szereznek haditengerészeti erőink északi jelenlétéről, azonnal megszokott módszerükhöz folyamodnak, és fegyveres erőink ellen nagy zuhanóbombázó-kötelékeket vetnek be, s ezért fokozatosan kell eljárnunk. Mindehhez azonban néhány hét szükséges.

Kérem, javasoljon habozás nélkül bármi egyebet, amit jónak gon-

dol. Mi a magunk részéről ugyancsak gondosan fogunk kutatni további módszerek után, hogy közös ellenségünkre csapást mérhessünk.[1]

Az első pillanattól fogva minden tőlem telhető módon igyekeztem hadianyaggal és áruszállítmányokkal segíteni, s ezért beleegyeztem, hogy az Egyesült Államokból érkező több jelentős szállítmányt átirányítsák, sőt magunk is hoztunk áldozatokat. Szeptember elején az *Argus* fedélzetén kétszázadnyi Hurricane repülőgép érkezett Murmanszkba, hogy részt vegyen a haditengerészeti támaszpont védelmében, és együttműködjön a körzetben harcoló orosz erővel. Szeptember 11-én repülőink már bevetésben vettek részt, és három hónapon át hősiesen harcoltak. Jól tudtam, hogy kezdetben csak keveset tehetünk szövetségesünkért, s az űrt udvarias hangnemmel igyekeztem pótolni. [...]

Gyakran fordultam táviratban személyesen Sztálinhoz, és azon igyekeztem, hogy ugyanolyan jó kapcsolatot építsek ki vele, mint az Elnökkel. A Moszkvába küldött sorozatos üzenetekre gyakran kaptam elutasító választ, s csak nagyon ritkán egy-egy jó szót. Sokszor megesett, hogy napokig késett a válasz, vagy egyszerűen el is maradt.

A szovjet kormány úgy képzelte, hogy a hazájáért és életéért harcoló Oroszország nagy szívességet tesz nekünk, és minél tovább harcol, annál nagyobb a mi tartozásunk. Ez egyoldalú szemlélet volt. Az üzenetváltások hosszú ideje alatt kétszer-háromszor kénytelen voltam nyers hangnemben tiltakozni, kiváltképp az ellen, hogy a Murmanszkba és Arhangelszkbe oly sok veszély közepette felszerelést szállító tengerészeinkkel rosszul bánjanak. De a hepciáskodást és a szemrehányásokat többnyire csak „tűrtem csöndes vállvonogatással, mert a tűrés ... osztályrésze"[2] mindazoknak, akiknek a Kremllel akad dolguk. Ezenkívül tekintettel voltam arra is, mekkora nyomás nehezedik Sztálinra és rendíthetetlen orosz népére.

A német seregek mélyen behatoltak Oroszországba, július végén azonban alapvető nézeteltérés támadt Hitler és Brauchitsch főparancsnok között. Brauchitsch úgy látta, hogy Tyimosenko Moszkva előtt állomásozó hadseregcsoportja alkotja az oroszok főerejét, ezért mindenekelőtt ezt kell legyőzni. Ezt diktálta a hagyományos katonai elmélet. Ezután, ahogy Brauchitsch vélte, be kell venni Moszkvát, egész Oroszország katonai, politikai és ipari idegközpontját. Hitler hevesen tiltakozott. Ő területet akart nyerni, és az orosz csapatokat a lehető legszélesebb fronton megsemmisíteni. Azt követelte, hogy északon vegyék be Leningrádot, délen a Donyec-medence iparvidékét, a Krím-félszigetet, és így nyissanak utat a kaukázusi orosz olajmezők felé. Moszkva addig várhat.

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 22–24.

[2] Shakespeare: *A velencei kalmár.* I. felv. 3. szín. (Vas István fordítása.)

Heves vita után Hitler végül ellenkező döntést hozott, mint amit a parancsnokai akartak. A középről megerősített északi hadseregcsoport parancsot kapott, hogy fokozza a Leningrád elleni hadműveleteket. A középső hadseregcsoportnak védekezésre kellett szorítkoznia. Utasították, hogy különítsen ki délre egy páncélos csoportot, s így támadja a Rundstedt elől a Dnyeperen át keletre visszavonuló orosz csapatok szárnyát. Ebben a hadműveletben a németek nagy sikereket értek el. Szeptember elején a Konotop–Kremencsug–Kijev háromszögben az orosz erők hatalmas katlanba kerültek, s egy hónapon át tartó elkeseredett harcokban több mint félmillió katona vesztette életét vagy esett fogságba. Északon a németek már nem tudtak ehhez hasonló sikert felmutatni. Leningrádot bekerítették, de bevenni nem tudták. Hitler döntése helytelen volt. Most ismét a közép felé fordult, ott akart eredményt kicsikarni. Leningrád ostromlói parancsot kaptak, hogy mozgékony alakulataikat és a légi támogatás egy részét az újabb, Moszkva elleni támadáshoz különítsék ki. A von Rundstedt támogatására délre rendelt páncélos csoport visszatért, hogy csatlakozzék a támadáshoz. Szeptember végén ismét minden készen állt a korábban elvetett központi előretöréshez, s közben a déli seregek tovább nyomultak előre a Don alsó folyása felé, ahol nyitva állt előttük a Kaukázus.

A Lengyelországgal kapcsolatos orosz magatartás kezdetben meghatározó eleme volt a szovjetekhez fűződő kapcsolatainknak. A külföldi lengyel köröket nem érte meglepetésként az Oroszország elleni német támadás. A Londonban székelő lengyel kormány már 1941 márciusában értesült illegalitásban működő lengyelországi híveitől, hogy a németek csapatokat vonnak össze Oroszország nyugati határai mentén. Háború esetén alapvető változásnak kellett bekövetkeznie Szovjet-Oroszország és a lengyel emigráns kormány között. Mindenekelőtt az okozott gondot, hogy milyen mértékben lehet meg nem történtté tenni az 1939 augusztusában kötött náci–szovjet szerződés Lengyelországra vonatkozó cikkeit anélkül, hogy veszélybe kerülne az angol–orosz háborús szövetség egysége. Amikor a világ értesült az Oroszország elleni német támadásról, fontos lett, hogy Lengyelország és Oroszország ismét felvegye az 1939-ben megszakadt kapcsolatot. A két kormány brit közvetítéssel július 5-én kezdte meg a tárgyalásokat Londonban. Lengyelországot Sikorski tábornok, az emigráns kormány miniszterelnöke képviselte, Oroszországot pedig Majszkij nagykövet. A lengyelek két célt akartak elérni: hogy Oroszország ismerje el semmisnek azt a Németországgal kötött megállapodást, amely szerint 1939-ben felosztották egymás között Lengyelországot, továbbá, hogy bocsássa szabadon a Kelet-Lengyelország orosz megszállása után deportált hadifoglyokat és polgári lakosokat.

Egész júliusban fagyos légkörben folytak a tárgyalások. Az oroszok makacsul elzárkóztak minden olyan határozott ígéret elől, amely eleget tett volna a lengyelek kívánságainak. Oroszország azon az álásponton volt, hogy nyugati határai nem képezhetik vita tárgyát. Vajon bízhatunk-e benne, hogy tisztességes magatartást tanúsít majd ez ügyben a távoli jövőben, amikor Európában véget érnek a harcok? A brit kormány kezdettől fogva dilemmában volt. Mi azért üzentünk hadat Németországnak, mert kezességet vállaltunk Lengyelország határaiért. Kötelességünk volt védelmezni legelső háborús szövetségesünk érdekeit. A harcnak ebben a szakaszában nem ismerhettük el, hogy az oroszok törvényesen szálltak meg lengyel területeket 1939-ben. De 1941 nyarán, alig két héttel azután, hogy Oroszország a mi oldalunkon találta magát a Németország ellen vívott harcban, nem kényszeríthettük végveszélyben lévő új szövetségesünket arra, hogy akár csak papíron is lemondjon olyan határterületekről, amelyeket nemzedékek óta létfontosságúnak tartott biztonsága szempontjából. Nem volt kiút. A lengyel területi kérdés megoldását jobb időkre kellett halasztanunk. Ránk hárult a szégyenletes felelősség, hogy azt ajánljuk Sikorski tábornoknak, bízza a szovjetek jóindulatára az orosz–lengyel kapcsolatok jövőjének rendezését, s egyelőre ne követeljen tőlünk írásos biztosítékokat a jövőre nézve. Ami engem illet, őszintén reméltem, hogy ha a Hitler elleni harcban elmélyül az összetartozás érzése, a fő szövetségesek képesek lesznek tárgyalóasztalnál, baráti vitában rendezni a területi kérdéseket. A háborúnak ebben a sorsdöntő szakaszában mindent a közös katonai erőfeszítések fokozásának kellett alárendelnünk. Az Oroszországban fogva tartott több ezer lengyelre épülő új hadseregre pedig dicső szerep várt ebben a küzdelemben. Ami a dolognak ezt a részét illeti, az oroszok hajlandók voltak az egyezségre, ha nem is minden fenntartás nélkül.

Július 30-án, sok elkeseredett vita után, létrejött a megállapodás a lengyel és az orosz kormány között. Helyreállították a diplomáciai viszonyt, és elhatározták, hogy orosz területen és a szovjet kormánynak alárendelve lengyel hadsereget hoznak létre. A határokról nem tettek említést, csak általánosságban jelentették ki, hogy a lengyelországi területi változásokról szóló 1939-es szovjet–német megállapodások „érvényüket vesztették". A külügyminiszter július 30-án hivatalos jegyzékben közölte álláspontunkat a lengyel kormánnyal:

A ma aláírt szovjet–lengyel megállapodás alkalmából legyen szabad közölnöm Önökkel, hogy az Egyesült Királyság és Lengyelország között 1939. augusztus 25-én kötött kölcsönös segítségnyújtási egyezmény előírásainak megfelelően Őfelsége kormánya semmi olyan kötelezettséget nem vállalt a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetségével szemben, amely hatással volna ennek az országnak Lengyelországgal fennálló kapcsolataira. Biztosítani kívánom Önöket arról is, hogy Őfelsége kormánya nem ismer el egyetlen olyan területi változást sem Lengyelországban, amely 1939. augusztus óta következett be.

Eden még ugyanaznap felolvasta ezt a jegyzéket az alsóházban, majd az alábbiakat fűzte hozzá:

A szovjet–lengyel megállapodás első pontja szerint a szovjet kormány elismeri, hogy a lengyelországi határváltozásokról 1939-ben kötött szovjet–német szerződések érvényüket vesztették. Őfelsége kormányának erre vonatkozó álláspontját a miniszterelnök 1940. szeptember 5-én általánosságban már ismertette az alsóházban, amikor kijelentette, hogy Őfelsége kormánya nem javasolja olyan területi változások elismerését, amelyek az érdekelt felek szabad beleegyezése és jó szándéka nélkül következtek be. Ez vonatkozik *az 1939. augusztus óta bekövetkezett lengyelországi területi változásokra is, és hivatalos jegyzékemben ilyen értelemben tájékoztattam a lengyel kormányt.*

Egy kérdésre válaszolva Eden végül leszögezte: „Az a jegyzékváltás, amelyet az imént olvastam fel a Ház előtt, nem jelenti azt, hogy Őfelsége kormánya valamiféle határgaranciát adott." Egyelőre ennyiben maradt az ügy, s ősszel a lengyelek azzal a szörnyű feladattal kínlódtak, hogy összegyűjtsék a szovjet fogolytáborokban még életben maradt honfitársaikat.

Oroszország hadba lépése örvendetes volt, de egyelőre nem jelentett nekünk közvetlen segítséget. A német seregek olyan erősek voltak, hogy úgy éreztük, hónapokon át képesek lesznek még invázióval fenyegetni Angliát, és közben folytatni az előretörést Oroszországban. Vezető katonai körökben szinte egyöntetű volt az a nézet, hogy az orosz csapatok csakhamar vereséget szenvednek, és jelentős részük elpusztul. Az oroszok nagy hátránnyal indultak, mert kormányuk hibájából a németek a repülőtereken lepték meg a légierőt, s mert az ország korántsem készült még fel a háborúra. Az orosz csapatokon iszonyú sebeket ejtettek. A hősies ellenállás, az emberéletet nem kímélő és kellően zsarnoki hadvezetés, az előretörő német csapatok hátában elkezdett kíméletlen partizánháború ellenére, a Leningrádtól a déli határig húzódó kétezer kilométer hosszú fronton végig mégis hat-hétszáz kilométer mélységben vetették vissza az oroszokat. A szovjet kormány ereje, az orosz nép elszántsága, a mérhetetlen emberanyag, az ország hatalmas kiterjedése, a szigorú orosz tél végül vereségre kárhoztatta Hitler csapatait. De 1941-ben ezeknek a tényezőknek egyike sem mutatkozott még meg. Nagy merészségnek számított, amikor 1941. szeptemberben Roosevelt elnök kijelentette, hogy az orosz front kitart, és Moszkva nem esik el. Az orosz nép dicsőséges ereje és hazafisága azonban őt igazolta.

Brooke tábornok, aki 1942 augusztusában elkísért Moszkvába, még az ottani tárgyalások után is úgy látta, hogy a németek átkelnek a Kaukázuson, és megszállják a Kaszpi-medencét; ezért mi Szíriában és Perzsiában nagyszabású védelmi hadműveletre készültünk fel. Én kezdettől fogva jobban hittem az oroszok ellenálló képességében, mint katonai tanácsadóim. Megbíztam Sztálin miniszterelnök Moszkvában nekem tett ígéretében, hogy az oroszok tartani fogják a Kaukázus vonalát, és jelentős német erők nem juthatnak el a Kaszpi-tengerhez. A szovjetek azonban olyan csekély betekintést engedtek erőforrásaikba és szándékaikba, hogy egyik vélemény sem volt több találgatásnál.

Igaz, hogy az oroszországi háború eltérítette Nagy-Britanniától a légitámadásokat, és csökkentette az invázió veszélyét. Ezenkívül a Földközi-tenger térségében is enyhítette a ránk nehezedő nyomást. Másfelől azonban súlyos áldozatokat követelt tőlünk, és alaposan megcsapolta erőforrásainkat. Nagy nehezen végre javulni kezdett a felszerelésünk. Hadiüzemeink végre ontani kezdték a mindenféle hadfelszerelést. Hadseregeink Egyiptomban és Líbiában heves harcokat vívtak és követelték a legújabb fegyvereket, mindenekelőtt tankokat és repülőgépeket. A hazai brit seregek is alig várták, hogy megkapják az olyan régóta ígért és most már végre mind bővebben érkező és mind korszerűbb felszerelést. És ekkor kénytelenek voltunk lemondani az oroszok javára fegyvereink és mindenféle utánpótlásunk, például a gumi és az olaj igen jelentős részéről. Nekünk kellett továbbá megszerveznünk azokat a konvojokat, amelyek az északi-tengeri útvonal minden veszélyével és nehézségével dacolva eljuttatták Murmanszkba és Arhangelszkbe a Nagy-Britanniából, de főleg az Egyesült Államokból indított szállítmányokat. Az amerikai utánpótlás teljes egészében azokból a javakból került ki, amelyeket az Atlanti-óceánon át nekünk szállítottak, vagy eredetileg nekünk szántak. Miközben ilyen nagymértékű erőforrás-átcsoportosítást hajtottunk végre, és lemondtunk az egyre növekvő amerikai segélyszállítmányokról, arra is vigyáznunk kellett, hogy mindez meg ne bénítsa hadjáratunkat a nyugati sivatagban. Ezért vissza kellett fognunk azokat az előkészületeket, amelyeket az óvatosság diktált a Maláj-félsziget, valamint keleti birodalmunk és birtokaink védelmében az egyre növekvő japán fenyegetéssel szemben.

A legcsekélyebb mértékben sem kívánom tagadni, hogy az orosz ellenállás törte meg a német seregek hatalmát és mért halálos csapást a német nemzet életerejére. A történelem is igazolni fogja ezt a következtetést. Meg kell azonban állapítani, hogy hadba lépése után több mint egy éven át Oroszország nem megkönnyítette, hanem megnehezítette a dolgunkat. Mindazonáltal örömmel üdvözöltük, hogy ez a hatalmas nemzet a mi oldalunkon harcol, és mind-

A SZOVJETUNIÓ ELLENI NÉMET TAMADÁS
1941. 06. 22–1942. 12. 20.

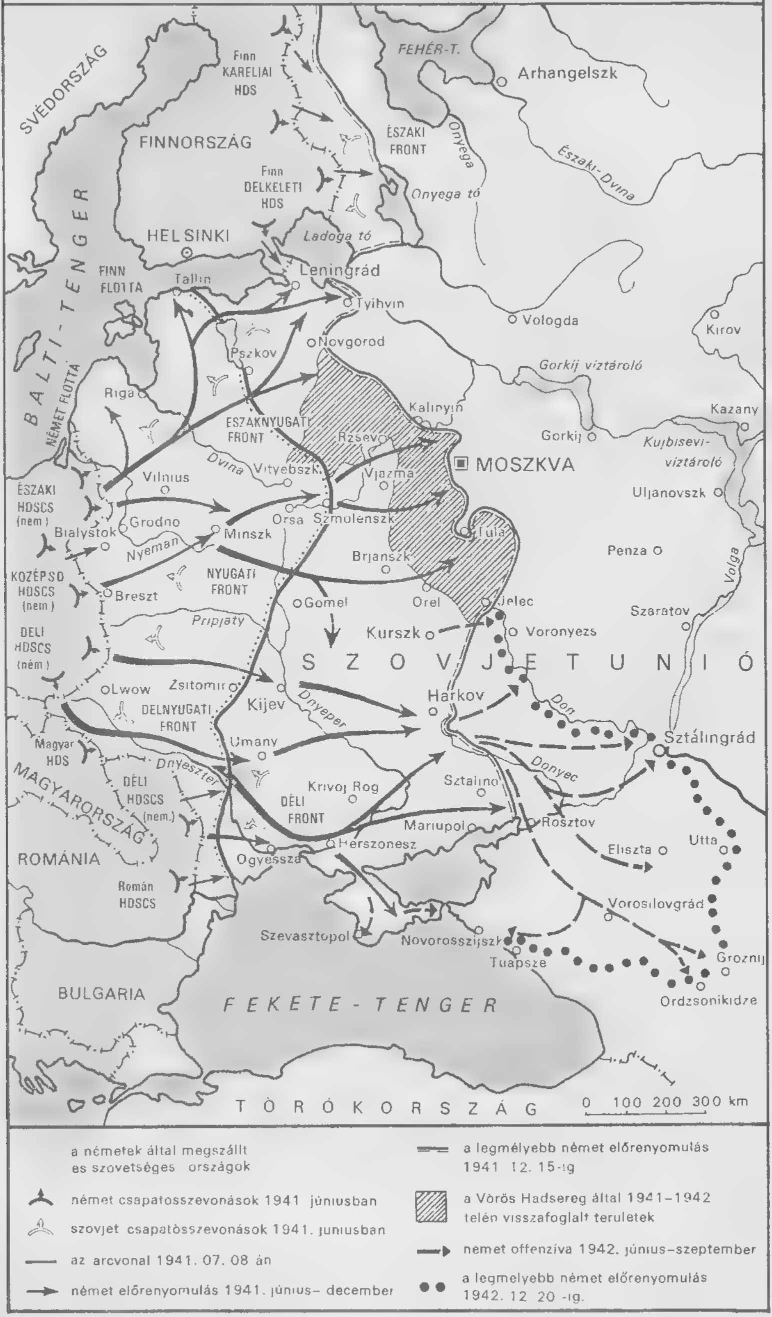
SVÉDORSZÁG
FINNORSZÁG
Finn KARELIAI HDS
Finn DELKELETI HDS
FEHÉR-T.
Arhangelszk
ÉSZAKI FRONT
Onyega
Északi-Dvina
Onyega tó
Ladoga tó
HELSINKI
FINN FLOTTA
Tallin
Leningrád
Tyihvin
Novgorod
Vologda
Kirov
Gorkij víztároló
BALTI-TENGER
NÉMET FLOTTA
Pszkov
Riga
ESZAKNYUGATI FRONT
Kalinyin
Rzsev
Gorkij
Kazany
Kujbisevi-víztároló
MOSZKVA
Dvina
Vityebszk
Vjazma
Vilnius
ÉSZAKI HDSCS (nem.)
Grodno
Bialystok
Orsa
Szmolenszk
Uljanovszk
Minszk
Nyeman
Tula
Penza
Brjanszk
KÖZÉPSŐ HDSCS (nem.)
Breszt
NYUGATI FRONT
Gomel
Orel
Jelec
Szaratov
Volga
Pripjaty
DÉLI HDSCS (ném.)
Kurszk
Voronyezs
SZOVJETUNIÓ
Lwow
Zsitomir
Kijev
Dnyeper
Harkov
Don
DELNYUGATI FRONT
Sztálingrád
Magyar HDS
Umany
Dnyeszter
Donyec
MAGYARORSZÁG
DÉLI HDSCS (nem.)
Krivoj Rog
Sztalino
DÉLI FRONT
Mariupol
Rosztov
Herszonesz
Eliszta
Utta
ROMÁNIA
Ogyessza
Román HDSCS
Vorosilovgrád
Szevasztopol
Novorosszijszk
Tuapsze
Groznij
Ordzsonikidze
BULGARIA
FEKETE-TENGER
TÖRÖKORSZÁG
0 100 200 300 km
a németek által megszállt és szövetséges országok
német csapatösszevonások 1941. júniusban
szovjet csapatösszevonások 1941. júniusban
az arcvonal 1941. 07. 08-án
német előrenyomulás 1941. június–december
a legmélyebb német előrenyomulás 1941. 12. 15-ig
a Vörös Hadsereg által 1941–1942 telén visszafoglalt területek
német offenzíva 1942. június–szeptember
a legmélyebb német előrenyomulás 1942. 12. 20.-ig.

annyian úgy láttuk, hogy még ha a szovjet seregeket egészen az Urálig szorítják is vissza, Oroszország hatalmas erőfeszítésre képes, és ha kitart a háborúban, erőfeszítése végső soron döntőnek bizonyul majd.

17 / Szünet Afrikában. Tobruk védelme

[...]

Ma már egészen pontosan tudjuk, hogyan értékelte a német főparancsnokság Rommel helyzetét. Csodálattal adózott Rommel merészségének és hihetetlen sikereinek, úgy ítélte meg azonban, hogy nagy veszedelem fenyegeti. Határozottan megtiltotta neki, hogy újabb kockázatokat vállaljon, amíg nem kap jelentős erősítést. Eddig kivívott tekintélyével talán sikerül folytatni a blöfföt, és ingatag helyzetében is kitartania, amíg a főparancsnokság el nem tudja látni minden lehetséges segítséggel. Tripoli és a front között másfél ezer kilométer hosszú összeköttetést kellett fenntartania. Bengázi értékes szerzemény volt, az utánpótlás és a friss csapatok egy része egyenest ide érkezhetett, de a két támaszponthoz vezető tengeri útvonalakon a németek egyre súlyosabb veszteségeket szenvedtek. A brit erők máris nagy számbeli fölényben voltak, és létszámuk napról napra nőtt. A német harckocsik csak minőségükkel és a szervezettséggel voltak fölényben. A németek a levegőben gyengébbek voltak. Tüzérségük súlyos lőszerhiánnyal küszködött, és nagyon tartott tőle, hogy megmaradt lövedékeit is el kell tüzelnie. Tobruk halálos fenyegetésnek látszott Rommel hátában, mert nem lehetett tudni, mikor törnek ki az ott állomásozó csapatok, hogy összeköttetését elvágják. Nem tudhatták, milyen támadó terveket fontolgatunk, sem azt, hogy Tobrukból akarunk-e rajtuk ütni, vagy seregünk főereje készül-e támadásra. Amíg azonban nem mozdultunk, minden egyes nappal értékes időt nyertek.

1941. június 2-án értekezletet tartottak a Brenner-hágónál, s ezen Keitel tábornagy és Cavallero tábornok volt a két legfőbb katonai vezető. Keitel elismerte, hogy ősz előtt nem kezdődhet meg az Egyiptom elleni támadás. És akkor sem nagy tömegű csapattal, hanem kis létszámú, jól felszerelt különleges alakulatokkal. A támadó erő két német és két olasz páncéloshadosztályból, továbbá három gépesített hadosztályból áll majd. *Fölösleges élelmiszer-fogyasztókra nincs szükség Észak-Afrikában, csak annyi katonára,* *amennyinek az ellátása megoldható.* Cavallero tábornok kijelentette, hogy az Afrika Hadtesthez beosztott olasz hadosztályokat nagyon megviselték a harcok; létszámuknak és felszerelésüknek negyven-hatvan százaléka odaveszett. Nagyon kevés a jármű, *a Pavia hadosztálynak például mindössze huszonhét teherautója maradt.*

Keitel mindennél sürgősebbnek tartotta, hogy gondoskodjanak légvédelmi és partvédelmi tüzérségről, az utánpótlás célját szolgáló kikötők és a hadianyagraktárak megbízhatóbb védelmére. Ezután pedig az Afrika Hadtestet kell majd a tengeren át tüzérséggel megerősíteni, mert a későbbi hadműveletekhez feltétlenül el kell foglalni Tobrukot. Ezt a német és az olasz csapatok nehéztüzérség nélkül nem tudják elérni. De nemcsak a harcoló alakulatokat kell utánpótlással ellátni, hanem még a támadás megindítása előtt nagyszabású hadianyag-tartalékokat kell felhalmozni és szállítóoszlopokat kell felállítani. Csak magának a német Afrika Hadtestnek havi negyven-ötvenezer tonnányi utánpótlásra van szüksége, s ezenkívül még az olasz csapatok utánpótlásáról is gondoskodni kell. Az olaszok kapják mindazokat a járműveket, amelyekre az Afrika Hadtest nem tart igényt. A német légi szállítási kapacitás igen csekély. Az olaszoknak maguknak kell gondoskodniuk a tengeri és a part menti szállítások védelméről, mert a német légierőt kivonják Szicíliából. Megerősítik viszont a Luftwaffe Észak-Afrikában állomásozó egységeit, hogy elláthassák a partvidék és a part menti szállítási útvonalak védelmét.

Cavallero tábornok köszönetet mondott a német főparancsnoknak. Közölte, hogy a Ducével együtt osztja nézeteit. Olaszország azt tekinti legfontosabb feladatának, hogy megvédje jelenlegi állásait. Észak-Afrikában nem rendelkezik elegendő védelmi erővel. A Tobruk ostromában részt vevő csapatokat le kell váltani, mert pihenőre szorulnak. Sollumnál állandó veszély fenyegeti az olasz alakulatokat. [...]

Augusztus végén Keitel és Cavallero tábornok ismét találkozott, ezúttal Hitlernek a keleti fronton lévő főhadiszállásán, s ekkor Keitel kijelentette, hogy Tobruk elestéig az észak-afrikai helyzet nem tekinthető szilárdnak. Ha az Afrikába indított szállítmányokkal nem lesz baj, akkor a támadásra kijelölt német erők szeptember közepére készen állnak majd. Mint Cavallero tábornok válaszából kiderült, a Duce elrendelte, hogy gyorsítsák meg a Tobruk elleni támadás előkészületeit, bizonyos azonban, hogy szeptember közepén az olaszok nem lesznek még készen a támadásra, s a felkészülés valószínűleg a hónap végéig is eltart.

Valójában azonban még szeptember végére sem készültek el, s még októberre, sőt novemberre sem voltak készen sem az olaszok, sem a németek. Ha azonban támadás érte volna őket, kétségkívül kemény ellenállásra lettek volna képesek.

Augusztus 29-én a német és az olasz vezérkar így rögzítette a helyzetet:

A közeli jövőben nem kínálkozik lehetőség rá, hogy Líbiából támadást indítsunk a Szuezi-csatorna ellen. Az erőviszonyok erre akkor sem adnának lehetőséget, ha Tobrukot az ősszel bevennénk. Korlátozott céllal sem indíthatunk támadást, mert minden keleti előretörés tovább rontaná amúgy is kényes utánpótlási helyzetünket, a britekét pedig javítaná.

1941. szeptember 9-én a német összekötő törzs a következő értékelést adta a helyzetről:

A szüntelen német és olasz légitámadások ellenére a tobruki helyzetben nincs lényeges változás. Egyelőre nem sikerült megakadályoznunk, hogy rombolókról és kis gőzhajókról éjszaka utánpótlással lássák el az erődöt. ... A légierő afrikai főhadiszállásának jelentése szerint Tobruk légvédelme immár alig gyengébb Máltáénál. ... A brit helyőrség számos kisebb-nagyobb támadással kísérletezik, szemlátomást azért, hogy kitapintsa az ostromgyűrű gyenge pontjait. Így akarják előkészíteni a kitörést, erre pedig a déli fronton várható támadással egy időben kell számítanunk. ...

[...]

A brit flotta a szüntelen és egyre növekvő méretű légitámadások ellenére is mindvégig támogatásban részesítette az ostromlott Tobrukot. De nem nyújthattunk vadászvédelmet a kikötőnek, mert repülőtereink túlságosan messze keleten voltak. Az Egyiptomból Tobrukba vezető tengeri útvonal csakhamar járhatatlanná vált az egyszerű kereskedelmi hajók számára, s minden utánpótlást rombolóknak és kisebb hajóknak kellett holdtalan éjszakákon a helyszínre juttatniuk. Júliustól kezdve e tobruki hajójárat feladatát nagymértékben megkönnyítette, hogy két nagy sebességű aknarakó, az *Abdiel* és a *Latona* is csatlakozott hozzá. Nemcsak lőszerrel és készletekkel kellett ellátnunk az ostromlott erődöt, hanem mindkét irányban nagy tömegű katonaságot is kellett szállítanunk ezen az útvonalon, továbbá mindenféle új fegyvereket, köztük harckocsikat. A flotta összesen harmincnégyezer katonát, hetvenkét harckocsit, kilencvenkét löveget és harmincnégyezer tonnányi készletet szállított a helyőrségnek. Ezenkívül csaknem ugyanennyi katonát vitt el Tobrukból, a sebesülteket és a hadifoglyokat nem is számítva. E súlyos, de nélkülözhetetlen feladatban a flotta egy aknarakót, két rombolót és huszonhét egyéb hajót veszített, további tizennyolc hajója pedig súlyosan megrongálódott. Elsüllyedt vagy megrongálódott még kilenc kereskedelmi hajó és két kórházhajó is. Ezek az áldozatok tették képessé a tobruki helyőrséget, hogy elviselje a kétszáznegyvenkét napig tartó szakadatlan támadásokat. Ez alatt az idő alatt az erőd tevékeny és jelentős szerepet játszott az egész hadjáratban, kiváltképp az utána következő offenzívában.

[...]

18 / Találkozásom Roosevelttel

[...] Július közepén az Elnök megbízásából Harry Hopkins másodszor is Angliába látogatott. Először arról beszélt, hogy az Oroszország elleni német támadással új helyzet állt elő, és ez hatással lesz az Egyesült Államoktól várt kölcsönbérleti szállításokra is. Másodszor, hogy egy amerikai tábornok, miután a helyszíni szemléhez minden segítséget megkapott, jelentésében kétségbe vonta, vajon képesek lennénk-e visszaverni az inváziót. Ez aggodalmat keltett az Elnökben. Harmadszor, hogy az Elnök, már csak emiatt is, még inkább kételkedik benne, vajon bölcsen tettük-e, hogy megpróbáltuk megvédeni Egyiptomot és a Közel-Keletet. Ha túl sokat akarunk, nem veszítünk-e el mindent? Végül arról esett szó, hogy valahogyan, valahol, de minél előbb találkozzam Roosevelt elnökkel.

Hopkins ezúttal nem egyedül volt. Az Egyesült Államok hadseregének és haditengerészetének számos tisztje tartózkodott ekkoriban Londonban, mint mondották, a kölcsönbérleti szállítások ügyében, köztük Ghormley tengernagy, aki egyetlen napnyi szünet nélkül tárgyalt az admiralitással az atlanti gondokról és arról, hogy hogyan vehetne részt Amerika a megoldásukban. Július 24-én este, a Downing street 10.-ben ültem össze Hopkinsszal és kíséretével, valamint a vezérkari főnökökkel. Hopkins magával hozta Ghormley tengernagyon kívül a „különleges megfigyelő"-nek mondott Chaney vezérőrnagyot, továbbá Lee dandártábornokot, az amerikai katonai attasét. Megjelent az egyiptomi körútjáról épp akkor visszatért Averell Harriman is, aki utasításomra odaát mindent megtekinthetett.

Hopkins közölte, hogy „a legfontosabb posztokon lévő férfiak, akiknek védelmi ügyekben döntő a szavuk az Egyesült Államokban", úgy vélik, hogy a brit birodalom szempontjából a Közel-Kelet tarthatatlan hadállás, és védelmében túl nagy áldozatokat hozunk. Véleményük szerint a háborút az atlanti csata dönti el végleg, és minden erőt erre kell összpontosítani. Az Elnök, mint Hopkins mondta, hajlamosabb támogatni a közel-keleti harcot, mondván, hogy az ellenséggel mindenütt fel kell venni a küzdelmet. Chaney tábornok ezután a következő fontossági sorrendben sorolta fel a brit birodalom négy problémáját: az Egyesült Királyság és az atlanti tengeri útvonalak védelme; Szingapúr, valamint az Ausztráliába és Új-Zélandba vezető tengeri útvonalak védelme; általában az óceáni útvonalak védelme; negyedszer pedig a Közel-Kelet védelme. Mindegyiket fontosnak tekintette, de az említett sorrendben sorolta fel őket. Lee tábornok egyetértett Chaneyvel. Ghormley tengernagyot az aggasztotta, hogy ha nagy mennyiségű amerikai hadianyagot küldünk a Közel-Keletre, amihez fenn kell tartanunk ezt az utánpótlási útvonalat is, ezzel hátráltatjuk az atlanti csatát.

Ezután megkértem a brit vezérkari főnököket, hogy fejtsék ki véleményüket. A haditengerészet vezérkari főnöke elmondotta, miért bízik benne ma inkább, mint egy évvel ezelőtt, hogy képesek volnánk megsemmisíteni az inváziós hadsereget. A légierő vezérkari főnöke kimutatta, mennyivel erősebb a RAF ma, mint a Luftwaffe az előző év szeptemberi állapothoz képest, és elmondotta, hogy immár nagyobb erőkkel tudjuk bombázni az ellenség behajózási kikötőit. A birodalmi vezérkar főnöke szintén biztató helyzetképet festett, és kijelentette, hogy a hadsereg mérhetetlenül erősebb most, mint tavaly szeptemberben. Magam is közbeszóltam, és kifejtettem, milyen rendkívüli intézkedéseket tettünk repülőtereink védelmében, okulva a krétai leckéből. Felajánlottam vendégeinknek, hogy ellátogathatnak bármelyik repülőterünkre. „Lehetséges, hogy az ellenség gázt alkalmaz, de ezzel csak magának árt, mert mi felkészültünk rá, hogy nyomban megtoroljuk a támadást, s erre bármelyik part menti támaszpontja pompás célpontot szolgáltat. Ezenkívül a gázháborút az ő országára is kiterjesztenénk." Ezután felkértem Dillt, hogy vázolja a közel-keleti helyzetet. Anélkül, hogy májusi feljegyzésének ellentmondott volna, meggyőzően érvelt amellett, hogy ott kell tartanunk csapatainkat.

A vita végeztével az volt a benyomásom, hogy nyilatkozataink meggyőzték amerikai barátainkat, összetartásunk pedig mély benyomást tett rájuk.

A honi védelmet illetően biztosak voltunk magunkban, de bizakodásunk korántsem volt ilyen szilárd, ha arra gondoltunk, hogy Japán háborút indít ellenünk a Távol-Keleten. Sir John Dillnek is hasonló aggályai voltak. Az volt a benyomásom, hogy Szingapúr védelmét fontosabbnak tartja Kairóénál. Valóban drámai döntés előtt álltunk, úgy éreztük magunkat, mint akinek azt kell eldöntenie, hogy a fiát öljék-e meg vagy a leányát. Én ugyan azt gondoltam, hogy akármi történjék is Malájföldön, ötödakkora kárunk sincs belőle, mint ha Egyiptomot, a Szuezi-csatornát és a Közel-Keletet vesztenénk el. Semmi áron nem egyeztem volna bele, hogy abbahagyjuk a harcot Egyiptomban, s kész voltam ezért bármekkora árat fizetni Malájföldön. Kollégáim egyetértettek velem.

Szükségét éreztem, hogy a Távol-Keleten is megteremtsük az államminiszteri posztot, azzal az elképzeléssel, hogy az oda kinevezett személy a háborús kabinettel a lehető legszorosabban együttműködve tehermentesítse némileg a főparancsnokokat és a helyi kormányzókat, és segítsen nekik a gyorsan szaporodó súlyos politikai gondok megoldásában. Duff Cooper, akkori tájékoztatásügyi miniszter személyében olyan barátra és kollégára leltem, aki a központból tökéletesen áttekintette az egész színteret. A lehető legjobb bizonyítványt állította ki magáról, amikor 1938-ban, a müncheni egyezmény után lemondott az admiralitás irányításáról, amellett tehetséges szónok és író is volt, az első világháborúban pedig gránátos gárdatisztként szerzett érdemeket. Július 21-én kinevezték Lancaster hercegség kancellárjává, a tájékoztatásügyi minisztérium vezetését pedig Brendan Bracken vette át. Augusztus elején feleségének, Lady Dianának kíséretében az Egyesült Államokat útba ejtve a Távol-Keletre utazott. Csak október végén tért vissza Szingapúrba, és küldte el jelentését.

A brit és az amerikai kormány már hónapok óta szorosan egyeztette japánnal kapcsolatos magatartását. Július végén a japánok befejezték Indokína megszállását. Ezzel a leplezetlen agresszióval felkészültek rá, hogy Malájföldön lecsapjanak a britekre, a Fülöp-szigeteken az amerikaiakra, a kelet-indiai szigetvilágban pedig a hollandokra. Július 24-én az Elnök azt javasolta a japán kormánynak, hogy az általános rendezés első lépéseként Indokínát nyilvánítsák semlegesnek, és vonják ki az ott állomásozó japán csapatokat. Nyomatékul a kormány elrendelte az amerikai japán követelések befagyasztását. Ezzel megszűnt minden kereskedelem. Ezzel egy időben a brit kormány is akcióba lépett, két nappal később Hollandia is csatlakozott hozzánk, s ezzel egy csapásra megfosztotta Japánt a létfontosságú olajszállításoktól.

Egy július végi délutánon Harry Hopkins ellátogatott a Downing streetre, s a kertben üldögélve sütkéreztünk a napfényben. Nyomban a tárgyra tért, s kijelentette, hogy az Elnök nagyon szeretne találkozni velem valamelyik csendes öbölben. Habozás nélkül közöltem, hogy a kabinet bizonyosan elengedne. Csakhamar meg is állapodtunk. Az új-fundlandi Placentia-öbölre esett a választásunk, az időpontot augusztus 9-ére tűztük ki, és legújabb csatahajónk, a *Prince of Wales* megkapta a szükséges parancsokat. Alig vártam, hogy személyesen is találkozhassam Roosevelttel, hiszen már csaknem két éve egyre meghittebb hangú levelezést folytattam vele. Ezenkívül tudtam, hogy találkozónkkal a világ tudomására hoznánk Britannia és az Egyesült Államok egyre szorosabb összetartozását, ellenségeinket meghökkentenénk, Japánt meggondolkodtatnánk, barátainkat megörvendeztetnénk. Azután döntenünk is kellett sok mindenről: az amerikaiak atlanti-óceáni fellépéséről, az Oroszországnak nyújtandó segítségről, a nekünk szánt szállításokról és mindenekelőtt az egyre növekvő japán veszélyről.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. júl. 25.*

Kabinet hozzájárult utazásomhoz. Ha Önnek megfelel, utazást augusztus 4-re tervezem, találkozást Önnel 8-ra vagy 9-re vagy 10-re. Titkos megbeszélések időpontját később kell kitűzni. Admiralitás részletes javaslatokat tesz rendes úton. Pound tengernagy hadi-

tengerészeti vkf., Dill birodalmi vkf., Freeman légierő vkf.-helyettes velem utazik. Tárgyalást nagyon várom, nagy szolgálatot tehet jövőnek.

Ismaynek azt mondtam: „Ön és Portal itthon marad, és vigyáz a boltra."

A külügyminisztériumból Sir Alexander Cadogan tartott velem, a hadügyminisztériumból pedig Cherwell lord, valamint két ezredes: Hollis és Jacob. Magammal vittem továbbá személyi titkárságomat is. Elkísért ezenkívül a fegyveres erők műszaki és igazgatási szolgálatának, valamint tervezőrészlegének több magas rangú tisztje. Az Elnök úgy értesített, hogy a haderőnemek vezérkari főnökeit, valamint a külügyminisztérium képviselőjét, Sumner Wellest hozza magával. Az Atlanti-óceán északi vizein rengeteg német U-Boot tartózkodott, tervünket tehát a legnagyobb titokban kellett tartanunk. A titoktartás érdekében a hivatalosan szabadságra induló Elnök a tengeren szállt át az *Augusta* cirkálóra, s megtévesztésül hátrahagyta jachtját. Közben Harry Hopkins, ámbár korántsem volt jól, engedélyt kapott Roosevelt elnöktől, hogy Moszkvába repüljön. Hosszú, fárasztó és veszélyes utazásra vállalkozott: Norvégián, Svédországon és Finnországon repült át, hogy közvetlenül Sztálintól kapjon kimerítő tájékoztatást a szovjetek helyzetéről és igényeiről. Úgy állapodtunk meg, hogy a Scapa Flow-ban száll fel a *Prince of Wales* fedélzetére.

A Chequers melletti vasútállomáson szálltam fel a különvonatra, amelyen a nagy létszámú rejtjelező csoporttal kibővített küldöttség utazott. A Scapában egy rombolóról szálltunk át a *Prince of Wales*-re.

A *Prince of Wales* romboló kíséretével augusztus 4-én sötétedés előtt futott ki az Atlanti-óceán tágas vizeire. Harry Hopkinson láttam, hogy alaposan kimerítette a hosszú légi út és a fárasztó moszkvai tárgyalássorozat. Két nappal előbb olyan állapotban érkezett meg a Scapa Flow-ba, hogy a flotta parancsnoka nyomban ágyba dugta, és nem is engedte felkelni. Jókedve azonban a régi volt, az úton lassanként erőre kapott, és közben mindent megtudtam tőle küldetéséről.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. aug. 4–5.*
Harry holtfáradtan vissza Oroszországból, de most megint friss. Útközben rendbe hozzuk. Most indulunk. Ma 27 éve kezdték hunok[1] *utolsó háborújukat. Ezúttal jó munkát kell végeznünk. Kettő bőven elég. Nagyon várom találkozásunkat. Tisztelettel üdvözlöm.*

[...]

Augusztus 9-én, szombaton reggel 9-kor érkeztünk meg a találkozóhelyre, az új-fundlandi Placentia-öbölbe.

A miniszterelnök Őfelségének, a királynak *1941. aug. 9.*
Alázatos tisztelettel jelentem, hogy rendben megérkeztem, és ma délelőtt felkeresem az Elnököt.

A szokásos haditengerészeti üdvözlések lezajlása után átszálltam az *Augusta* fedélzetére, köszöntöttem Roosevelt elnököt, aki a legnagyobb tisztelettel fogadott. Fiába, Elliottba karolva hallgatta végig a két nemzeti himnuszt, majd a lehető legmelegebben üdvözölt. Átnyújtottam neki a király levelét, és bemutattam küldöttségünk tagjait. Ezután Sumner Wellesnek és Sir Alexander Cadogannek, valamint a két fél vezérkari tisztjeinek részvételével megkezdődtek a tárgyalások; és napokon át szinte szünet nélkül folytatódtak. Néha négyszemközt tárgyaltam az Elnökkel, máskor munkatársaink jelenlétében.

Augusztus 10-én, vasárnap reggel Roosevelt átjött a *Prince of Wales* fedélzetére, és a vezérkari tisztek, továbbá az amerikai hadi- és kereskedelmi tengerészet több száz, különböző rangú képviselője kíséretében istentiszteleten vett részt a tatfedélzeten. Mindannyian a két nép közös hitének megindító megnyilvánulását láttuk ebben az istentiszteletben, és a résztvevők egyike sem fogja soha elfelejteni azt a látványt, amely e napsütötte reggelen a zsúfolásig megtelt tatfedélzeten elébünk tárult: a szószéket borító brit és amerikai lobogót, a felváltva imádkozó amerikai és brit lelkészt, Britannia és az Egyesült Államok haditengerészete, hadserege és légiereje legmagasabb rangú tisztjeit, ahogy mögöttem és az Elnök mögött tömörültek, a brit és az amerikai tengerészeket, ahogy egymással elvegyülve, sűrű sorokban álltak, és többen egy könyvből olvasták a mindannyiuknak ismerős imákat és énekeket.

---

[1] A németek csúfneve Angliában.

Az énekeket magam választottam ki; azzal kezdtük, hogy „Te, ki a viharban hánykódol", azután a „Fel, Krisztus katonái!" következett, végül pedig az „Ó, Urunk, ki támaszunk valál régmúlt időkben". Mint Macaulaytól tudjuk, ezt énekelték Cromwell katonái, a „Vasbordájúak", amikor John Hampden testét a sírba tették. Úgy éreztük, minden egyes szó megremegteti a szívünket. Kevés ilyen nagy pillanat van az ember életében. Az éneklőknek csaknem a fele hamarosan elpusztult.

19 / Az Atlanti Charta

Roosevelt elnök már az egyik legelső találkozónkon azt mondta, hogy jó volna, ha közös nyilatkozatot fogalmazhatnánk meg, s kifejthetnénk benne azokat az általános elveket, amelyekhez közös politikánknak igazodnia kell majd. Rendkívül hasznosnak találtam ezt a javaslatot, ezért másnap, augusztus 10-én átnyújtottam neki a nyilatkozat első, vázlatos tervezetét. [...]

Minthogy rólam sokan azt terjesztették, hogy reakciós, régimódi nézeteket vallok, s ez állítólag bántotta az Elnököt, örömmel jegyzem itt fel, hogy a később „Atlanti Charta" néven ismertté vált okmány lényegét és szellemét tartalmazó első fogalmazvány brit tervezet volt, és magam fogalmaztam. [...]

Augusztus 12-én dél körül az Elnökhöz mentem, hogy megállapodjunk a nyilatkozat végleges szövegében. Az Elnök elé terjesztettem azokat a módosításokat, amelyeket a háborús kabinet javasolt a negyedik ponthoz, ő azonban a már elfogadott fogalmazást tartotta szerencsésebbnek, s én nem vitatkoztam tovább ezen a ponton. Készséggel elfogadta a kabinetnek azt a javaslatát, hogy iktassunk be külön bekezdést a szociális biztonságról. Megállapodtunk számos fogalmazásbeli módosításban is, s ezzel a nyilatkozat elnyerte végleges formáját.

Az Elnök és a Miniszterelnök közös nyilatkozata

1941. augusztus 12.

Az Amerikai Egyesült Államok elnöke és az Egyesült Királyság kormányát képviselő Churchill miniszterelnök úr találkozójukon szükségesnek tartják nyilvánosságra hozni a két ország nemzeti po-

litikájának bizonyos elveit, amelyekre a világ jobb jövőjébe vetett reményeiket alapozzák.

Először, országaikat sem területileg, sem más módon nem kívánják gyarapítani.

Másodszor, nem kívánnak olyan területi változásokat, amelyek nincsenek összhangban az érintett népek szabadon kinyilvánított óhajával.

Harmadszor, tiszteletben tartják minden népnek azt a jogát, hogy megválaszthassa, milyen kormányzati formában kíván élni; továbbá azt kívánják, hogy helyreállíttassanak mindazon népek szuverén jogai és önkormányzata, amelyeket erőszakkal fosztottak meg ezektől.

Negyedszer, fennálló kötelezettségeiket tiszteletben tartva iparkodnak előmozdítani, hogy a nagy és a kis államok, a győztesek és a legyőzöttek, egyenlő feltételekkel vehessenek részt a világkereskedelemben és juthassanak hozzá a világ nyersanyagaihoz, amelyekre gazdasági virágzásukhoz szükségük van.

Ötödször, azt óhajtják, hogy gazdasági téren megvalósuljon valamennyi nemzet legteljesebb együttműködése abból a célból, hogy mindannyiuk számára megteremthessék a jobb munkakörülményeket, a gazdasági haladást, a szociális biztonságot.

Hatodszor, a náci zsarnokság teljes megsemmisítése után olyan békét remélnek, amely minden nemzetnek lehetővé teszi, hogy határain belül biztonságban éljen, s amely szavatolja, hogy az emberek a világ minden részén félelem nélkül éljenek és ne szenvedjenek szükséget.

Hetedszer, ez a béke minden ember számára lehetővé kell hogy tegye az akadálytalan hajózást a tengereken és az óceánokon.

Nyolcadszor, úgy vélik, hogy a világ nemzeteinek mind gyakorlati, mind eszmei megfontolásból le kell mondaniuk az erő alkalmazásáról. Minthogy a jövőben nem tartható fenn a béke, ha a határaikon kívül agresszióval vagy annak lehetőségével fenyegetőző országok folytatják a szárazföldi, tengeri és légi fegyverkezést, úgy vélik, hogy addig is, amíg átfogóbb és állandóbb általános biztonsági rendszer nem jön létre, ezeket az országokat feltétlenül le kell fegyverezni. Hasonlóképpen segítenek és bátorítanak minden olyan gyakorlati intézkedést, amely könnyíteni hivatott a békeszerető népekre nehezedő súlyos fegyverkezési terheken.

Csak ezután kaptam meg azt a táviratot, amely a háborús kabinet augusztus 12-én délelőtt tartott újabb ülésének eredményéről tájékoztatott. Kiderült belőle, hogy miért táplál aggodalmakat a kabinet a negyedik ponttal kapcsolatban. Úgy éreztem azonban, hogy mivel a végleges szövegben a „fennálló kötelezettségeiket tiszteletben tartva" kifejezés az egész bekezdésre vonatkozik, álláspontunkat nem érheti kifogás.

E közös nyilatkozat hatalmas és jövőbe mutató jelentősége már akkor is nyilvánvaló volt. Bámulatos volt már maga az is, hogy a hivatalosan még semleges Egyesült Államok hajlandó ilyen nyilatkozatot tenni, közösen az egyik hadviselő féllel. Eredeti fogalmazványom alapján belekerült a szövegbe egy utalás a „náci zsarnokság teljes megsemmisítésé"-re, ez pedig olyan kihívás volt, amely normális időkben katonai fellépéshez vezetett volna. Végül, nem kevésbé szembeszökő az utolsó pont sem, amely félreérthetetlenül és határozottan figyelmeztetett rá, hogy a háború után az Egyesült Államok velünk együtt rendfenntartó szerepet játszik majd a világban, amíg létre nem jön egy jobb rend.

Az Elnökkel ezenkívül közös üzenetben fordultunk Sztálinhoz:

1941. aug. 12.

Azt az alkalmat, amelyet a Harry Hopkins úr által Moszkvából való visszatérése után előterjesztett jelentés megvitatása nyújtott, kihasználtuk annak a kérdésnek együttes megtárgyalására, hogy miképpen segítheti a mi két országunk a legmegfelelőbb módon az Önök országát abban a nagyszerű ellenállásban, amelyet Önök a náci támadással szemben tanúsítanak. Jelenleg együttesen azon munkálkodunk, hogy a lehető legnagyobb mennyiségben ellássuk Önöket azokkal az anyagokkal, amelyekre a legnagyobb szükségük van. Sok hajó megfelelő rakománnyal már elhagyta partjainkat, más hajók a legközelebbi jövőben indulnak útnak.

Most a hosszabb időszakot szem előtt tartó politika megvizsgálására kell fordítanunk figyelmünket, mert még nagy és nehéz utat kell végigjárnunk addig, amíg kivívjuk azt a teljes győzelmet, amely nélkül erőfeszítéseink és áldozataink hiábavalóak lennének.

A háború sok fronton folyik, és addig, amíg véget nem ér, még újabb harci frontok jöhetnek létre. Erőforrásaink ugyan hatalmasak, mindemellett korlátozottak, és arról van szó, hogy hol és mikor használhatjuk fel ezeket az erőforrásokat a legjobban közös erőfe-

szítéseink legmesszebb menő elősegítése céljából. Ez egyaránt vonatkozik a hadfelszerelésre és a nyersanyagokra.

Az Önök fegyveres erőinek és a mi fegyveres erőinknek az igényeit és szükségleteit csak akkor lehet meghatározni, ha teljesen ismerjük azt a sok tényt, amelyet figyelembe kell venni határozatainkban. Ahhoz, hogy valamennyien gyors határozatokat hozhassunk közös erőforrásaink elosztásának kérdésében, javasoljuk egy tanácskozás előkészítését, amely Moszkvában lenne, s amelyre olyan magas állású megbízottakat küldenénk, akik közvetlenül Önnel beszélhetnék meg ezeket a kérdéseket. Ha az ilyen tanácskozásra vonatkozó javaslatot helyesléssel fogadja, akkor szeretnénk tudomására hozni, hogy addig is, amíg ez a tanácskozás megfelelő határozatokat hoz, folytatjuk a felszerelés és más anyagok minél gyorsabb útnak indítását az Önök számára.

Nagyon jól tudjuk, mennyire fontos a hitlerizmus veresége szempontjából a Szovjetunió bátor és szívós ellenállása, s ezért úgy véljük, hogy ami ezt a dolgot, közös készleteink elosztási programjának tervezését illeti, a jövőben minden körülmények között gyorsan és haladéktalanul kell cselekednünk.[1]

[…]

20 / Segítség Oroszországnak

Immár két hónapja tartott az oroszországi háború, a német seregek iszonyú csapásokat mértek az oroszokra. De ekkor már mutatkozott az érem másik oldala is. Az oroszok szörnyű veszteségeik ellenére továbbra is kemény és rendíthetetlen ellenállást tanúsítottak. Katonáik az utolsó leheletükig küzdöttek, hadseregeik egyre nagyobb tapasztalatra és jártasságra tettek szert. A német arcvonal mögött felkelt partizánok kíméletlen háborút indítottak az összeköttetési vonalak ellen. A németek kezére került orosz vasúti hálózat elégtelennek bizonyult, az utak nem bírták a nagy megterhelést, a földeken pedig eső után gyakran lehetetlen volt közlekedni. A szállítóeszközök kezdtek egyre inkább elhasználódni. És alig három hónap volt már csak hátra a rettegett orosz télig. Bevehető-e Moszkva ennyi idő alatt? És ha igen, elég lesz ez? Ez volt a sorsdöntő kérdés. Hitler még mindig a kijevi győzelem mámorában élt, a német tábornokok azonban joggal érezhették úgy, hogy korábbi balsejtelmeik beigazolódtak. Az időközben döntővé vált frontszakaszon négy hetet vesztegettek el. A középső hadseregcsoport még mindig nem teljesítette azt a feladatát, hogy „megsemmisíti a Belorussziában állomásozó ellenséges erőket”.

---

[1] *Üzenetváltás…*, id. kiad. I. 27–28.

Ahogy azonban fogytak az őszi napok, és az orosz fronton közeledett a döntő pillanat, a szovjetek egyre hevesebb követelésekkel ostromoltak bennünket.

A miniszterelnök Sztálinnak *1941. aug. 29.*

...Nem mulaszthatom el, hogy ismét kifejezzem a brit nép elragadtatását az orosz seregeknek és az orosz népnek a náci gonosztevők ellen vívott nagyszerű harca láttán. MacFarlane tábornokra rendkívül nagy benyomást tett mindaz, amit a fronton látott. Igen nehéz napok várnak ránk, de egyre erősödő légibombázásaink közepette Hitlernek sem lesz kellemes tele. Örömmel töltött el az az igen határozott figyelmeztetés, amelyet Excellenciád küldött Japánnak a Vlagyivosztokon keresztül érkező árukkal kapcsolatban. Roosevelt elnök a velem való találkozás alkalmával mintha hajlandónak mutatkozott volna arra, hogy szilárd álláspontot foglaljon el abban az esetben, ha Japán akár délen, akár a Csendes-óceán északnyugati részén további agresszív cselekményeket követne el, és én siettem kijelenteni, hogy háború esetén számíthat a támogatásunkra. Nagyon szerettünk volna több támogatást nyújtani Csang Kaj-sek tábornoknak, mint amennyi eddig erőnkből tellett. Nem akarunk háborút Japánnal, és meggyőződésem szerint a háborút el lehet hárítani oly módon, hogy azokat az embereket, akiket nézeteltérések választanak el egymástól, s akik korántsem biztosak önmagukban, a legsúlyosabb lehetőség perspektívája elé állítjuk.[1]

Szeptember 4-én este Majszkij felkeresett, hogy átnyújtsa Sztálin válaszát. Július óta ekkor kaptam Sztálintól első ízben személyes üzenetet.

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 29–30.

Sztálin kormányfő a miniszterelnöknek *1941. szept. 3.*

Sztálin miniszterelnök személyes üzenete Churchill miniszterelnök úrnak.

Köszönetemet fejezem ki azért az ígéretért, hogy a korábban kilátásba helyezett kétszáz vadászgépen kívül további kétszáz vadászgépet adnak el[1] *a Szovjetuniónak. Nem kételkedem benne, hogy a szovjet repülőknek sikerül elsajátítani kezelésüket.*

Meg kell azonban mondanom, hogy ezek a repülőgépek, amelyek nyilván nem egyhamar és nem egyszerre, hanem különböző időben és csoportonként vethetők be, nem idézhetnek elő komoly változásokat a keleti fronton. Nem idézhetnek elő komoly változásokat nemcsak a háború nagy arányai folytán, amelyek nagy mennyiségű repülőgép szakadatlan utánpótlását követelik, hanem főleg azért, mert az utóbbi három hét alatt a szovjet csapatok helyzete olyan fontos térségekben, mint Ukrajna és Leningrád, jelentősen rosszabbodott.

Arról van szó, hogy a front viszonylagos stabilizációja, amit három héttel ezelőtt sikerült elérni, az utóbbi hetekben felborult – harminc-negyven friss német gyalogoshadosztálynak, hatalmas mennyiségű harckocsinak és repülőgépnek a keleti frontra való átdobása, valamint húsz finn hadosztálynak és huszonhat román hadosztálynak nagyarányú aktivizálódása következtében. A németek a nyugati veszélyt blöffnek tekintik, és büntetlenül dobják át erőiket nyugatról keletre, mert nyugaton semmiféle második front nincs, és meggyőződésünk szerint nem is lesz. A németek teljesen lehetségesnek tartják, hogy egyenként verik le az ellenfeleiket: előbb az oroszokat, azután az angolokat.

Mindent összegezve, elvesztettük Ukrajnának több mint a felét, s ezenkívül az ellenség Leningrád kapui előtt termett.

Ezek a körülmények oda vezettek, hogy elvesztettük a Krivoj Rog-i vasércmedencét, több ukrajnai kohászati üzemmel együtt, át kellett telepítenünk egy Dnyeper menti alumíniumüzemet és egy másik alumíniumüzemet Tyihvinből, egy motorgyárat és két repülőgépgyárat Ukrajnából, két motorgyárat és két repülőgépgyárat Leningrádból, s ezeket a gyárakat az új helyeken legfeljebb hét-nyolc hónap múlva lehet üzembe helyezni.

---

[1] A szerző kiemelése.

Mindez védelmi képességünk meggyengülését vonta maga után, és halálos veszélybe sodorta a Szovjetuniót.

Itt helyénvaló a kérdés: miképpen kerüljünk ki ebből a több mint kedvezőtlen helyzetből?

Úgy gondolom, hogy ebből a helyzetből csak egy kivezető út van: még ebben az évben létre kell hozni valahol a Balkánon vagy Franciaországban egy olyan második frontot, amely képes elvonni a keleti frontról harminc-negyven német hadosztályt, s ezzel egyidejűleg folyó év október elejéig biztosítani kell a Szovjetunió részére harmincezer tonna alumíniumot, továbbá havonta legalább négyszáz repülőgépből és ötszáz (kisebb vagy közepes) harckocsiból álló segítséget.

E kétfajta segítség nélkül a Szovjetunió vagy vereséget szenved, vagy annyira meggyengül, hogy hosszú időre elveszti azt a képességét, hogy szövetségeseinek a hitlerizmus elleni harc frontján aktív hadműveleteivel segítséget nyújtson.

Megértem, hogy ez az üzenet Excellenciádnak keserűséget okoz. De mit tehetek? A tapasztalat megtanított arra, hogy szembenézzek a valósággal, bármilyen kellemetlen, és ne féljek megmondani az igazságot, bármennyire nem kívánatos.

Az iráni ügy valóban nem végződött rosszul. A brit és a szovjet csapatok együttes akciója már eleve eldöntötte a dolgot. A jövőben is így lesz, ha csapataink együttesen lépnek fel. De Irán csak epizód. A háború sorsa természetesen nem Iránban dől el.

A Szovjetunió, akárcsak Anglia, nem akar háborút Japánnal. A Szovjetunió nem tartja lehetségesnek a szerződések megszegését, a Japánnal kötött semlegességi szerződést is beleértve. De ha Japán megszegi ezt a szerződést, és megtámadja a Szovjetuniót, a szovjet csapatok kellő ellenállásával találja magát szemben.

Végül engedje meg, hogy köszönetet mondjak Önnek, amiért kifejezte elragadtatását a hitleristák rabló hordái ellen közös felszabadító ügyünkért véres háborút viselő szovjet seregek tettei láttán.[1]

A szovjet nagykövet Eden kíséretében másfél órán át időzött nálam. Keserű szavakkal ecsetelte, hogy Oroszország immár tizenegy hete lényegében egymagában állja a német rohamokat, és olyan támadás súlya nehezedik rá, amilyenre korábban még sohasem volt példa. Nem akar drámai hangot megütni, mint mondta, de lehetséges, hogy történelmi fordulóponthoz érkeztünk. Ha Szovjet-Oroszország vereséget szenved, hogyan nyerhetjük meg a háborút? Majszkij olyan szívbe markoló képet festett az orosz fronton uralkodó rendkívül válságos helyzetről, hogy nem tagadhattam meg tőle együttérzésemet. Csakhamar megéreztem azonban, hogy segélykérő szavai mögött fenyegetés húzódik meg, s ekkor méregbe jöttem. Évek óta ismertem a nagykövetet, és most azt mondtam neki: „Emlékezzék vissza, hogy alig négy hónappal ezelőtt mi itt a szigeten nem tudtuk, nem lépnek-e önök Németország oldalán hadba ellenünk. Egyébként nagyon is valószínűnek tartottuk, hogy megteszik. De még akkor is biztosak voltunk benne, hogy végül győzni fogunk. Egy pillanatra sem hittük, hogy fennmaradásunk az önök magatartásától függ. Akármi történik is, akármit tesznek is önök, semmi joguk hozzá, hogy épp önök tegyenek szemrehányást nekünk." Látva, hogy elragad a hév, a nagykövet így kiáltott fel: „Nyugodtabban, kérem, kedves Churchill úr!" Ezután azonban érezhetően más hangnemre váltott.

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 30–32.

Megvitattuk mindazt, amiről már a táviratváltásban is szó volt. A nagykövet sürgette, hogy azonnal szálljunk partra Franciaországban vagy Németalföldön. Kifejtettem, milyen katonai megfontolások teszik ezt lehetetlenné, s miért nem könnyítenénk vele semmit Oroszország helyzetén. Elmondtam, hogy aznap öt órán át tárgyaltam szakértőinkkel arról, hogyan növelhetnénk meg jelentős mértékben a Perzsián áthaladó vasútvonal átbocsátóképességét. Említést tettem Beaverbrook és Harriman útjáról, s kijelentettem, hogy eltökélt szándékunk minden segítséget megadni, amiről csak magunk le tudunk mondani, s amit el tudunk szállítani. Végül Edennel együtt közöltem a nagykövettel, hogy a magunk részéről készek vagyunk a finnek tudomására hozni, hogy hadat üzenünk nekik, ha az 1918-as határvonalnál mélyebben hatolnak be Oroszországba. Majszkij természetesen nem vonhatta vissza követelését, hogy azonnal nyissuk meg a második frontot, értelmetlen lett volna tehát folytatni a vitát.

Nyomban megvitattam a kabinettel a beszélgetésben és a Sztálin üzenetében felvetett kérdéseket, és még aznap este elküldtem a választ.

A miniszterelnök Monsieur Sztálinnak 1941. szept. 4.

1 / Azonnal válaszolok, az Ön üzenetének szellemében. Bár semmilyen erőfeszítéstől sem riadnánk vissza, jelenleg semmi lehetőség sincs arra, hogy olyan brit akciót hajtsunk végre nyugaton (a légi akciókon kívül), amely tél előtt lehetővé tenné német erők elvonását a keleti frontról. Arra sincs semmi lehetőség, hogy a Balkánon Törökország segítsége nélkül második frontot hozzunk létre. Excellenciád engedelmével szeretném kifejteni mindazokat az okokat, amelyek alapján a vezérkari főnökök erre a következtetésre jutottak. Ezeket az okokat az Önök nagykövetével ma egy külön tanácskozáson, amelyen rajtam kívül a vezérkari főnökök vettek részt, már megtárgyaltuk. Olyan akció, amely csak sok áldozatot követelő kudarcra vezet, bármilyen dicséretesek az indítóokai, egyedül Hitlernek lehet hasznos.

2 / A rendelkezésemre álló értesülések azt a benyomást keltik bennem, hogy a német invázió már túlhaladta erejének csúcspontját, mert a tél az Önök hős seregeinek meghozza a lélegzetvételnyi szünetet (ez azonban az én egyéni véleményem).

3 / Az ellátás kérdését illetően. Nagyon jól tudjuk, milyen súlyos veszteségek érték az orosz ipart, s minden erőnkkel azon leszünk, hogy segítsünk Önöknek. Táviratot küldök Roosevelt elnöknek, hogy siettesse a Harriman-misszió megérkezését ide, Londonba, és igyekezni fogunk még a moszkvai konferencia előtt közölni Önnel, hogy a gumi, alumínium, posztó és egyebek szállításával együtt hány repülőgép és harckocsi havonkénti szállítását ígérjük meg Önnek közösen. A magunk részéről készek vagyunk a brit termelésből[1] szállítani Önöknek annak a havi repülőgép- és harckocsimennyiségnek a felét, amelyet Ön kér. Reméljük, hogy az Egyesült Államok ki fogja elégíteni az Önök szükségletének másik felét. Minden erőnkkel azon leszünk, hogy haladéktalanul megkezdjük az Önöknek szánt hadianyagok útnak indítását.

4 / Már utasítást adtunk a perzsa vasút gördülőállománnyal való ellátására, hogy a forgalmat a jelenlegi napi két vonatpárról a teljes forgalmi kapacitásra, vagyis napi tizenkét vonatpárra lehessen növelni. Ezt a forgalmi kapacitás fokozatos növelésével 1942 tavaszáig érjük el. Angliából a mozdonyokat és a vasúti kocsikat a Jóreménység foka körül küldjük, miután a mozdonyokat nyersolaj-

---

[1] A szerző kiemelése.

üzemanyagra építették át. A vasútvonal mentén megfelelő vízellátási hálózatot létesítünk. Az első negyvennyolc mozdonyt és négyszáz vasúti kocsit egészen rövid időn belül útnak kell indítani.

5 / Készek vagyunk Önökkel közös terveket kidolgozni. Elég erősek lesznek-e a brit haderők ahhoz, hogy 1942-ben megvalósítsák a partraszállást az európai kontinensen, az az eseményektől függ, amelyeket nehéz előre látni. Minden valószínűség szerint lehetővé válik, hogy támogatást nyújtsunk Önöknek fent északon, amikor ott beköszönt a sarki éjszaka. Reméljük, hogy közel-keleti hadseregünk létszámát ez év végéig háromnegyedmillió főre, majd 1942 nyaráig egymillió főre emelhetjük. Mihelyt a német és olasz erőket Líbiában megsemmisítettük, ezeket a csapatokat az Önök déli szárnyán levő frontra küldhetjük, s remélhetőleg olyan irányban befolyásolhatjuk Törökországot, hogy legalább becsületes semlegességet tanúsítson. Közben fokozódó erővel fogjuk folytatni Németország légibombázását, nyitva fogjuk tartani a tengereket és harcolni fogunk az életünkért.

6 / Üzenetének első bekezdésében Ön az „eladni” szót használta. Mi nem ilyen szempontból nézzük a dolgot, és sohasem gondoltunk fizetésre. Jobb lenne, ha az általunk Önöknek nyújtott minden segítség ugyanazon a bajtársiasságon alapulna, amelyen az amerikai kölcsönbérleti törvény, vagyis formális pénzügyi elszámolások nélkül történne.

7 / Készek vagyunk erőink teljes latba vetésével minden módon nyomást gyakorolni Finnországra, beleértve annak haladéktalan hivatalos tudomására hozását is, hogy hadat üzenünk, ha átlépi régi határait. Az Egyesült Államokat is megkérjük, hogy tegyen meg minden lehetséges lépést Finnország befolyásolására.[1]

Olyannyira fontosnak tartottam a dolgot, hogy azon melegében az alábbi táviratot küldtem az Elnöknek:

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek 1941. szept. 5.
Tegnap este a szovjet nagykövet a mellékelt üzenetet adta át nekem és Edennek, és homályos értelmű szavakkal ecsetelte a helyzet súlyosságát, továbbá, hogy milyen sorsfordító jelentőséget tulajdonít majd válaszunknak. Noha egy szóval sem utalt rá, benyomásaink

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 32–33.

alapján mégsem zárhatjuk ki azt a feltételezést, hogy esetleg különbékére gondolnak. A kabinet úgy látta helyesnek, hogy a mellékelt üzenetet küldje válaszul. Remélem, nem kifogásolja, hogy utaltunk az esetleges amerikai segítségre. Azt hiszem, talán döntő pillanathoz érkeztünk. Igyekszünk mindent megtenni, amit tudunk. Tisztelettel üdvözli...

A szovjet kérést – mi sem természetesebb – moszkvai nagykövetünk is a lehető leghatározottabban támogatta. Őneki is válaszoltam, mégpedig úgy, hogy hitem szerint ellássam érvekkel a jövőben várható vitákra.

A miniszterelnök Sir Stafford Crippsnek *1941. szept. 5.*
1 / Ha megtehetnénk, hogy sikeresen partra szálljunk Franciaországban vagy Németalföldön, és ezzel német csapatokat vonjunk el Oroszországból, bármi áron rá kellene szánnunk magunkat. Tábornokaink azonban egytől egyig meg vannak győződve róla, hogy csakis véres vereségre számíthatnánk, ha pedig mégis létre tudnánk hozni kisebb hídfőállásokat, néhány nap múlva ki kellene ürítenünk őket. A francia partvonalat a lehető leghathatósabban megerődítették, s a németeknek még mindig több hadosztályuk van nyugaton, mint nekünk Nagy-Britanniában,[1] *és félelmetes légi támogatással rendelkeznek. Hajóterünk sincs, hogy nagy létszámú hadsereget szállítsunk partra a kontinensen, hacsak nem gondolunk több hónapon át elhúzódó hadműveletre. Ha flottilláinkat kikülönítenénk erre a hadműveletre, megbénulna a közel-keleti csapatok utánpótlása és az egész atlanti hajózás. Elveszítenénk az atlanti csatát, éhhalálra és pusztulásra ítélnénk a brit szigeteket. Bármit is tennénk vagy tettünk volna, nem tudnánk befolyásolni vele a keleti fronton zajló küzdelmet. Az Oroszország elleni támadás napjától fogva szüntelenül sürgetem a vezérkari főnököket, hogy minden lehetséges lépést vegyenek fontolóra. Egyöntetűen osztják fenti véleményemet.*
2 / Ha Sztálin szóba hozza a balkáni frontot, emlékeztesse rá, hogy még az akkor rendelkezésünkre álló földközi-tengeri hajótérrel is két hétig tartott, amíg két hadosztályt és egy páncélosdandárt Görögországba tudtunk szállítani, azóta pedig kiszorítottak bennün-

---

[1] A szerző utólagos kiemelése.

ket, s a német és az olasz légierő Görögország valamennyi légi támaszpontját és a szigetek számos repülőterét is elfoglalta, és a térség kívül esik vadászrepülőink hatókörén. Nem értem, hogy lehet elfelejteni, hogy mekkora veszteséget szenvedett kereskedelmi hajózásunk és flottánk, amikor kiürítettük Görögországot és Krétát. A körülmények ma jóval kedvezőtlenebbek, mint akkor, s a tengeren jóval gyengébbek vagyunk.

3 / Amikor Ön „emberfeletti erőfeszítést" emleget, gondolom, tértől, időtől és földrajzi tényektől elvonatkoztatott erőfeszítésre gondolt. Sajnos ilyesmire nem vagyunk képesek.

4 / Nyugaton egészen más volna a helyzet, ha megvolna a francia front, mert biztos vagyok benne, hogy a várható azonnali nagyszabású ellentámadások miatt akkor nem is lehetett volna megtámadni Oroszországot. Senki sem akar vádaskodni, de nem a mi hibánk, hogy Hitler megsemmisíthette Lengyelországot, mielőtt Franciaország ellen fordult volna, majd Franciaországot is, mielőtt megtámadta volna Oroszországot.

5 / Az a négyszáznegyven vadászgép, amelyet erősen megcsappant tartalékunkból elvettünk, kétségkívül kevés az orosz légierő veszteségeihez képest. A mi szempontunkból azonban fájdalmas és veszedelmes áldozatról van szó. Erőnk végső megfeszítésével folytatjuk a királyi légierő nappali és éjszakai légitámadásait, és a francia partvidék fölötti kiegyenlített küzdelem azt mutatja, hogy a németek még mindig rendkívül ütőképes légierővel rendelkeznek nyugaton.

6 / Bármit tennénk vagy tettünk volna, nem tudnánk befolyásolni vele az orosz fronton zajló szörnyű összecsapást. Még nem késő, hogy felkészüljünk az 1942-es hadjáratra. A Perzsián át kiépített szállítási útvonalat teljes egészében megnyitjuk, s mihelyt lehetséges, útnak indítjuk rajta mindazt, ami brit forrásokból, továbbá az egyébként Britanniának szánt amerikai forrásokból nélkülözhető és szállítható. Sürgetem Roosevelt elnököt, hogy mihamarabb küldje ide Harrimant, s így az oroszok megtudhassák, milyen mértékben pótolhatják 1942-ben hadiiparuk veszteségeit, és ehhez igazíthassák terveiket. Még ma megküldöm válaszomat Sztálin táviratára, ez az üzenet pedig kizárólag az Ön tájékoztatására szolgál. Mélyen együttérzek Önnel, mint Oroszország gyötrelmeinek szemtanújával, de sem az együttérzés, sem a megindultság nem teheti semmissé a tényeket, amelyekkel szembe kell néznünk.

Sztálin egyik kérésére válaszolva szeptember 9-én az alábbi táviratot küldtem moszkvai nagykövetünknek:

Kérem, miniszterelnök nevében tájékoztassa Sztálin urat: mihelyt tengeri szállítási előkészületek befejeződnek, ötezer tonna alumíniumot indítunk Kanadából, azután havi kétezer tonnát. Első szállítmányok Vlagyivosztokba érkeznek, hacsak orosz kormány nem tartja jobbnak perzsiai útvonalat.

Szeptember 15-én újabb táviratot kaptam Sztálimtól:

Sztálin kormányfő a miniszterelnöknek *1941. szept. 13.*
Legutóbbi üzenetemben kifejtettem a Szovjetunió kormányának a második front létrehozásával, mint közös ügyünk jobbra fordulásának fő eszközével kapcsolatos véleményét. Válaszul az Ön üzenetére, melyben újból hangsúlyozza, hogy második front létrehozása ebben a pillanatban lehetetlen, csak megismételhetem, hogy egy második front hiánya közös ellenségünk malmára hajtja a vizet. Nem kétlem, hogy az angol kormány kívánja a Szovjetunió győzelmét, és módokat keres ennek a célnak az elérésére. Ha egy második front létrehozása nyugaton az angol kormány véleménye szerint ebben a pillanatban lehetetlen, akkor lehetséges volna-e esetleg más módot találni a Szovjetunió aktív katonai megsegítésére a közös ellenséggel szemben? Én úgy vélem, hogy Anglia kockázat nélkül partra tehetne huszonöt-harminc hadosztályt Arhangelszkben, vagy ezeket a hadosztályokat Iránon keresztül a Szovjetunió déli körzeteibe irányíthatná a szovjet csapatokkal a Szovjetunió területén való katonai együttműködés céljából, ahhoz hasonlóan, ahogy ez a múlt világháború idején Franciaországban történt. Ez nagy segítséget jelentene. Az ilyen segítség az én véleményem szerint súlyos csapás lenne a hitleri agresszióra.

Szinte hihetetlen, hogy annyi katonai szakértő tanácsának birtokában az orosz kormány feje ilyen képtelenségek mellett tört lándzsát. Reménytelen vállalkozásnak látszott, hogy vitába bocsátkozzunk vele, ha ennyire elrugaszkodik a valóságtól. Az üzenet így folytatódott:

Köszönetemet fejezem ki azért az ígéretért, hogy Anglia havonta alumíniumot, repülőgépeket és harckocsikat fog küldeni megsegítésünkre.

Csak üdvözölhetem, hogy az angol kormány ezt a segítséget nem a repülőgépek, az alumínium és a harckocsik adásvétele formájában gondolja nyújtani, hanem a bajtársi együttműködés jegyében.

Remélem, az angol kormánynak számos alkalma lesz meggyőződni arról, hogy a Szovjetunió kormánya megfelelően tudja értékelni szövetségesének segítségét.

Két szót arról a jegyzékről, amelyet Cripps úr, Nagy-Britannia moszkvai nagykövete 1941. szeptember 12-én nyújtott át V. M. Molotovnak, s amely a következőket tartalmazza: „Abban az esetben, ha a szovjet kormány kénytelen lesz megsemmisíteni Leningrádban levő hadihajóit, hogy megakadályozza ezeknek a hajóknak az ellenség kezébe jutását, Őfelsége kormánya elismeri a Szovjetunió kormányának azt az igényét, hogy a háború után Őfelsége kormánya részt vesz az ily módon megsemmisített hajók pótlásában."

A szovjet kormány megérti és értékeli az angol kormánynak azt az elhatározását, hogy részben kész megtéríteni azt a kárt, amely a Szovjetuniót a Leningrádban levő szovjet hajók megsemmisítése esetén érné. Nem kétséges, hogy a Leningrádban levő szovjet hajókat a szovjet emberek szükség esetén meg fogják semmisíteni. De ezért a kárért nem Anglia viseli a felelősséget, hanem Németország. Ezért úgy gondolom, hogy a kárt a háború után Németország terhére kell megtéríteni.[1]

Igyekeztem a tőlem telhető legjobb választ küldeni erre az üzenetre:

A miniszterelnök M. Sztálinnak *1941. szept. 17.*

1 / Nagyon hálás vagyok az üzenetéért. A Harriman-misszió teljes létszámban megérkezett, s Beaverbrookkal és munkatársaival együtt reggeltől estig dolgozik. A cél az erőforrások kérdésének egész terjedelmében való tanulmányozása, hogy Önökkel együtt konkrét programot dolgozhassunk ki a havonkénti szállításokra valamennyi útirányt illetően, s ily módon a lehetőségekhez képest se-

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 34–35.

gítséget nyújtsunk Önöknek a hadiiparukat ért károk pótlásában. Roosevelt elnök elgondolása szerint ennek az első tervnek a június végéig terjedő időszakot kell felölelnie, de természetesen folytatni fogjuk az Önök támogatását egészen a győzelem kivívásáig. Remélem, hogy az értekezlet folyó hó 25-én megkezdődhet Moszkvában, de ezt mindaddig nem szabad nyilvánosságra hozni, míg valamenynyi résztvevő szerencsésen meg nem érkezik. Az útirányokról és a közlekedési eszközökről később küldünk értesítést.

2 / Nagy jelentőséget tulajdonítok annak a kérdésnek, hogy a Perzsa-öböltől a Kaszpi-tengerig nemcsak a vasút, hanem autóút révén is átjárót kell létesíteni; reméljük, hogy az autóút építésébe sikerül bevonni az energikus és szervezőképességekkel rendelkező amerikaiakat. Beaverbrook lord az egész ellátási és szállítási tervet meg tudja magyarázni: ő a legszorosabb baráti viszonyban van Harriman úrral.

3 / A vezérkarok mérlegelés tárgyává tették mindazokat a lehetséges hadszíntereket, amelyeken katonailag együttműködhetnénk Önökkel. A legkedvezőbb lehetőségek kétségtelenül a két szárnyon – északon és délen – kínálkoznak. Ha eredményesen működhetnénk Norvégiában, az erősen befolyásolná Svédország magatartását, de jelenleg sem katonai erőkkel, sem hajókkal nem rendelkezünk ennek a tervnek a megvalósításához. Ami délt illeti, itt Törökország jelentősége rendkívül nagy: ha sikerül biztosítani Törökország támogatását, akkor további erős hadsereg áll majd a rendelkezésünkre. Törökország szeretne csatlakozni hozzánk, de fél, és nem ok nélkül. Lehetséges, hogy ha megígérjük neki jelentős brit fegyveres erők támogatását és olyan technikai eszközök szállítását, amelyekben Törökország hiányt szenved, döntő befolyást gyakorolhatunk rá. Önökkel majd mérlegelni fogjuk a hatékony támogatás minden más formáját is, mert az egyetlen cél az, hogy a közös ellenség ellen minél nagyobb erőket lehessen bevetni.

4 / Tökéletesen egyetértek azzal, hogy az orosz flottának okozott károk megtérítését elsősorban Németország terhére kell eszközölni. A győzelem után kétségtelenül rendelkezni fogunk a nagy német és olasz hadihajókkal, és véleményünk szerint az ilyenek a legalkalmasabbak az orosz flotta veszteségeinek pótlására.[1]

[...]

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 35–36.

Mivel a szovjet kormány számára hadfelszerelést és sok másféle anyagot kellett szállítanunk, mégpedig a rendkívül nehéz sarkvidéki útvonal elkerülésével, s mivel új stratégiai lehetőségek is nyíltak a jövőre, fölöttébb kívánatossá vált, hogy zavartalan összeköttetést létesítsünk Oroszországgal Perzsián át. A perzsa olajmezők elsőrendű háborús tényezőt jelentettek. Teheránban tevékeny és népes német misszió működött, és a németeknek igen nagy volt ott a tekintélyük. Az azonban, hogy levertük az iraki felkelést, és hogy az angol-francia erők megszállták Szíriát - bár nagy hasznunk egyik akcióból sem származott -, keresztülhúzta Hitler keleti számításait. Örömmel ragadtuk meg az alkalmat, hogy együttműködhetünk az oroszokkal, s azt javasoltuk nekik, hogy indítsunk közösen hadjáratot. Aggódtam ugyan egy kissé e miatt a perzsa hadi vállalkozás miatt, ám nyomós érvek szóltak mellette. Nagyon örültem, hogy Wavell tábornok ott lesz Indiában, hogy irányítsa a hadműveleteket.

1941. július 11-én egy kormánybizottság felkérte a vezérkari főnököket, hogy fontolják meg, nem volna-e kívánatos az oroszokkal karöltve katonai akciót kezdeményezni Perzsiában abban az esetben, ha a perzsa kormány nem volna hajlandó kiutasítani az országból az ott tevékenykedő német szervezeteket. A vezérkari főnökök július 18-án azt tanácsolták, hogy a perzsa kormánnyal tárgyalva tanúsítsunk kemény magatartást. Pontosan ez volt a véleménye Wavell tábornoknak is, aki egy nappal előbb a következő táviratot küldte a hadügyminisztériumnak:

Nem értem az Iránnal szemben javasolt engedékeny magatartást. India védelméhez elengedhetetlen, hogy a németeket eltávolítsuk végre Iránból. Ha ezt most elmulasztjuk, meg fognak ismétlődni azok az események, amelyeken csak az utolsó pillanatban sikerült úrrá lennünk Irakban. Fontos, hogy Iránon át kezet nyújtsunk az oroszoknak, s ha a mostani kormány ezt nem hajlandó segíteni, adja át a helyét olyan kormánynak, amely hajlandó rá. Ezért a lehető legnagyobb nyomást kell gyakorolni rájuk mindaddig, míg el nem dől a német-orosz küzdelem. [...]

Július 21-én ezt válaszoltam Wavell tábornoknak:

Perzsa kérdést kabinet holnap tárgyalja. Véleményével általában egyetértek. Szeretném, ha Britannia és Oroszország ultimátumot nyújtana át perzsáknak, haladéktalanul utasítsák ki németeket, vagy vállalják következményeket. Kérdés, milyen erő áll rendelkezésünkre visszautasítás esetén.

[...] Úgy láttam, hogy a perzsiai akció ügyében nem jött létre az a tervszerű együttműködés, amely a siker elengedhetetlen feltétele. Ezért július 31-én, mielőtt elindultam volna a Placentia-öböl felé, utasítást adtam, hogy a királyi titkos tanács elnökének vezetésével üljön össze egy különbizottság a tervek összehangolására. [...]

Tengeri utamon kaptam a bizottság távirati jelentését végzett munkájáról, amelyet közben a háborús kabinet is jóváhagyott. Augusztus 6-án kelt jelentésükből kitűnt, hogy a perzsák nem fogják teljesíteni kívánságunkat, és nem fogják kiutasítani az országukban lévő német alkalmazottakat és tisztviselőket, minélfogva kénytelenek leszünk erőhöz folyamodni. A következő feladat az volt, hogy diplomáciai és katonai lépéseinket összehangoljuk az oroszokéival. Augusztus 13-án Eden fogadta Majszkijt a külügyminisztériumban, és egyeztette vele a Teheránnak küldendő brit és szovjet jegyzék szövegét. Ezt a diplomáciai akciót végső figyelmeztetésnek szántuk. Majszkij azt mondta a külügyminiszternek, hogy „a jegyzékek átnyújtása után a szovjet kormány hajlandó katonai lépéseket tenni, ám csakis a brit kormánnyal együtt". Mihelyt erről értesültem (augusztus 19-én), ezt jegyeztem föl: „Azt hiszem, az orosz álláspont ésszerű, és addig kell cselekednünk, velük együtt, amíg nem késő." [...]

A perzsa kormány megmakacsolta magát, ezért Quinan tábornok, az iraki főparancsnok július 22-én azt az utasítást kapta, hogy készüljön fel az ábádáni olajfinomító és olajmező, valamint a négyszáz kilométerrel északabbra fekvő hanákíni olajmezők megszállására. Az augusztus 17-i közös angol–szovjet jegyzékre nem érkezett kielégítő válasz, ezért az az elhatározás született, hogy a brit és a szovjet erők 25-én megkezdik a behatolást Perzsiába. A brit birodalmi erők az alábbiak szerint oszlottak meg: Ábádán térségében állt Harvey tábornok parancsnoksága alatt a 8. indiai gyaloghadosztály; a hanákíni térségben Slim tábornok parancsnoksága alatt a

9. páncélosdandár, egy indiai harckocsiezred, négy brit zászlóalj, valamint egy brit tüzérezred. A légi támogatást egy felderítő-, egy vadász- és egy bombázószázad biztosította. Az első cél az olajmezők elfoglalása volt; a második, hogy be kell hatolni Perzsiába, elfoglalni a perzsa összeköttetési vonalakat, és biztosítani egy átvezető utat a Kaszpi-tengerhez. A déli arcvonalon két perzsa hadosztály tizenhat könnyű harckocsival végrehajtott ellentámadására számíthattunk, az északin három hadosztályéra.

Az ábádáni olajfinomítót egy gyalogdandár foglalta el, amelyet Baszrában hajóztak be, és augusztus 25-én hajnalban szállt partra. A perzsa erők többségét váratlanul érte a támadás, de teherautókon elmenekültek. Itt-ott utcai harcokra került sor, és foglyul ejtettek néhány perzsa tengerészegységet is. Egyidejűleg a 8. hadosztály más egységei a szárazföld felől elfoglalták Horramsahr kikötőjét, és egy csapatot küldtek észak felé Ahváz irányába. Amint a katonáink Ahvázhoz közeledtek, megtudtuk, hogy a sah tűzszünetet rendelt el, és a perzsa tábornok visszaparancsolta csapatait a laktanyákba. Északon könnyűszerrel elfoglaltuk az olajmezőket, és Slim tábornok erői mintegy ötven kilométerre előnyomultak a Kermánsáh felé vezető úton. Itt azonban elértek a félelmetes Paitak-hágóhoz, amely megakaszthatta volna őket, ha eléggé elszánt erők védelmezik. Hogy megbirkózzanak ezzel az akadállyal, elindítottak egy oszlopot, hogy dél felől kerülje meg ezt az állást. A gyönge ellenállást leküzdve ezek a csapatok augusztus 27-én, a perzsa védelem hátában elérték Sáhábádot. Ez a mozdulat, némi bombázással támogatva, a hágó védőit úgy megrendítette, hogy sietve otthagyták állásaikat. Közben folytatódott az előnyomulás Kermánsáh felé, és csapataink beleütköztek az út mentén felsorakozó ellenségbe. Amikor már-már megindult a támadás, megjelent egy perzsa tiszt fehér zászlót lobogtatva, s ezzel véget is ért a hadjárat. Veszteségünk huszonkét halott és negyvenkét sebesült volt.

Így fejeződött be ez a rövid, de eredményes hadgyakorlat, amelyet a döntő túlerő hajtott végre egy legyöngült ősi állam ellen.

A perzsa ellenállás olyan gyorsan összeomlott, hogy kapcsolatunk a Kremllel megint csaknem teljesen a politikai térre korlátozódott. A perzsiai közös angol–orosz hadjáratot elsősorban azzal a céllal javasoltuk, hogy összeköttetést teremtsünk a Perzsa-öböl és a Kaszpi-tenger között. Amellett azt is reméltük, hogy a brit és a szovjet erők közvetlen együttműködése révén meghittebb és barátibb kapcsolatba kerülhetünk új szövetségesünkkel. Persze egyetértettünk az oroszokkal abban, hogy Perzsiából ki kell kergetni minden németet, vagy foglyul kell ejteni őket, s hogy Teheránban is, másutt is meg kell szüntetni a német befolyást, és útját kell állni a németek cselszövéseinek. Az olajjal, a kommunizmussal és a háború utáni perzsa helyzettel összefüggő mélyebb és kényesebb kérdések ott rejtőztek ugyan a háttérben, én azonban úgy véltem, hogy ezek nem állhatnak a bajtársiasság és jóakarat útjába.

[...]

Az oroszokkal egyszerűen és hamar megállapodtunk mindenben. A perzsa kormánnyal szemben támasztott követelések lényege az volt, hogy a perzsák szüntessék be az ellenállást, utasítsák ki a németeket, tanúsítsanak semlegességet a háborúban, és tegyék lehetővé, hogy a szövetségesek igénybe vegyék közlekedési vonalaikat az Oroszországba irányuló anyagszállítások céljára. Perzsia megszállása aztán már békésen fejeződött be. A brit és orosz erők, baráti találkozásuk után, szeptember 17-én közösen bevonultak Teheránba, miután a sah már előző nap lemondott huszonkét éves, tehetséges fia javára. Szeptember 20-án az új sah a szövetségesek tanácsát követve visszaállította az alkotmányos monarchiát, atyja pedig hamarosan békés száműzetésbe vonult, és Johannesburgban hunyt el 1944 júliusában. Erőink java része kivonult az országból, csak a közlekedési vonalak őrzésére maradtak hátra osztagok, Teheránt pedig október 18-ára mind a brit, mind az orosz csapatok kiürítették. Erőink ezután Quinan tábornok parancsnoksága alatt védelmi állásokat létesítettek, számolva azzal, hogy esetleg német seregek betörésére kerül sor Törökország vagy a Kaukázus felől, s megteremtették a szervezeti feltételeit is, hogy nagyobb erősítést lehessen odaszállítani, ha a betörés veszélye valóban fenyegetővé válnék.

Elsőrendű célunk az volt, hogy a Perzsa-öbölből jelentős ellátási útvonalat teremtsünk Oroszország irányába. A jóindulatú teheráni kormány közreműködésével kibővítettük a kikötőket, kiépítettük a folyami szállítást, utakat építettünk és vasútvonalakat hoztunk helyre. Az 1941. szeptemberben indult vállalkozás révén, amelyet a brit hadsereg kezdeményezett és fejlesztett ki, majd az Egyesült Államok vett át és tökéletesített, négy és fél év alatt ötmillió tonnányi felszerelést szállíthattunk Oroszországnak.

És most térjünk vissza az oly nagy jelentőségű földközi-tengeri hadszíntérre.

A nyarat mindkét fél arra használta fel, hogy erősítést küldjön a líbiai sivatagban állomásozó csapatainak. A mi szempontunkból igen fontos volt, hogy Málta védelmi képességét fokozzuk. Kréta elestével Cunningham tengernagy flottája elvesztette ezt a Máltához közeli üzemanyag-támaszpontot, amelynek közelsége lehetővé tette tengeri erőnknek a védelemnyújtást. Megnőtt a veszély, hogy Olaszországból vagy Szicíliából tengeri partraszállás indul Málta ellen, ámbár, mint ma már tudjuk, Hitler és Mussolini csak 1942-ben hagyta jóvá ezt a tervet. A krétai és a cirenaicai ellenséges légi támaszpontok olyan súlyosan veszélyeztették az Alexandriából Máltára tartó konvojainkat, hogy immár csak nyugatról juttathattunk utánpótlást a szigetre. Somerville tengernagy a Gibraltárnál állomásozó „H" erő élén rendkívüli érdemeket szerzett ennek a feladatnak a megoldásában. Az admiralitás előzőleg ezt az utat tekintette veszélyesebbnek, más út azonban nem maradt nyitva. Ez idő tájt szerencsére az oroszországi támadás miatt Hitler kénytelen volt kivonni Szicíliáról a német légierőt, Málta tehát fellélegezhetett, és légi uralmunk a Máltai-csatorna fölött helyreállt. Ez nemcsak a nyugatról érkező konvojok útját könnyítette meg, hanem egyúttal azt is lehetővé tette, hogy a Rommelnek csapatokat és utánpótlást szállító hajók ellen hevesebb támadásokat intézzünk.

Két nagy hajókaravánt is sikerrel juttattunk el Máltára. Mindkét átkelés nagyszabású tengerészeti hadművelet volt. Júliusban egy hat hajóból álló karaván érkezett Máltára, és hét üres hajó hagyta el a szigetet. Harmadnap este zajlott le az olaszok egyetlen nagy erejű támadása Valletta kikötője ellen: mintegy húsz torpedónaszád és nyolc zseb-tengeralattjáró vett benne részt. Hiába volt a támadók minden merészsége, a jórészt máltaiakból álló kikötői védelmi erők csaknem az egész támadó csoportot megsemmisítették. Szeptemberben kilenc hajóból álló újabb karaván érkezett a szigetre, s útközben mindössze egy hajónk veszett oda. A hajókaravánt rendkívül erős kíséret fedezte: a *Prince of Wales*, a *Rodney* és az *Ark Royal* csatahajók, továbbá öt cirkáló és tizennyolc romboló. E két nagy hajókaravánon kívül számos más szállítóhajó is kikötött a szigeten. Embereink derekasan helytálltak a veszedelmes úton, és a harmincnégy hajóból harminckettő baj nélkül célhoz ért. Az utánpótlás nemcsak a túlélésre tette képessé a szigetet, hanem arra is, hogy lesújtson az ellenségre. Júliustól szeptemberig a máltai támaszpontokról támadó brit repülőgépek, tengeralattjárók és rombolók összesen százötvenezer tonnányi hajóteret, szám szerint negyvenhárom, Afrikába tartó hajót süllyesztettek el, továbbá hatvannégy kisebb vízi járművet. Októberben a Rommelnek szánt utánpótlás több mint hatvan százaléka süllyedt el az átkelés során. Nagyon is lehetséges, hogy ez döntő szerepet játszott az 1941-es sivatagi harcok kimenetelében.

[...]

Ez idő tájt messzebbre tekintő céljaim is voltak. Háború idején mindig kívánatos, ha nem is mindig lehetséges, hogy az ember előre tervezzen. Most azonban alkalom nyílt rá, mert Auchinleck úgy döntött, hogy elhalasztja a támadást, ezután pedig sikerrel zárult a perzsiai hadjárat, így tehát szünet állt be a harcokban. Minden szempontból fontosnak tartottam, hogy amennyire csak tengeri szállítási kapacitásunk megengedi, erősítsünk keleten. Nem tudhattam, hogyan alakul majd a küszöbönálló sivatagi ütközet, sem pedig, hogy tartani tudják-e az oroszok a Kaukázust. Ezenkívül a japán fenyegetéssel is számolnunk kellett: nem zárhattuk ki, hogy Ausztrália és Új-Zéland is veszélybe kerül. Azt szerettem volna, ha további két brit hadosztályt tudunk keletre indítani. Ha ezek a csapatok az év vége felé meg tudják kerülni a Fokföldet, olyan erősítés lesz kéznél, amely döntő szerepet játszhat a kiszámíthatatlan jövőben. Ez lenne az a bizonyos mozgékony tartalék, a „manőverzöm", amely nélkül nem volnánk képesek a legjobb megoldást választani, amikor kell. Hogy ez milyen fontos, azt olyan kemény iskolában volt alkalmam megtanulni, amelyben csak egyetlenegyszer adják fel a leckét.

Biztonságra törekedtem tehát, hogy további két hadosztállyal megerősítsem a sivatagi hadsereget; ezenkívül azt akartam, hogy a Közel-Keleten minden eshetőségre mozgékony tartalék legyen kéznél. Csakhogy ehhez nem volt meg a szükséges hajótér. Minden hajót, amely az atlanti csatában nélkülözhető volt, a Fokföld körül és az Ausztráliából, valamint Indiából közlekedő konvojokhoz osztottunk be. Még Leathers sem talált megoldást a dologra. Az Elnökkel folytatott levelezésem azonban egyre szívélyesebben alakult, és biztos voltam benne, hogy hajlandó lesz gyors járatú amerikai csapatszállító hajókat kölcsönözni nekünk. Mint látni fogjuk, nem is tévedtem. Természetesen jó néhány hónapig eltartott, amíg lett valami a dologból, mindenesetre alig vártam, hogy úszó tartalékunk legyen az Indiai-óceánon, és felkészülhessünk a várható kedvezőtlen eshetőségek némelyikére. [...]

Az Elnök igen segítőkészen és nagylelkűen válaszolt kérésünkre. „Biztos vagyok benne – írta 6-án –, hogy segítségükre tudunk lenni a közel-keleti hadsereg megerősítésében. Mindenesetre már most közölhetem, hogy húszezer katona elszállításáról tudunk gondoskodni." Azt mondta, hogy a szóban forgó amerikai hajók legénységét a haditengerészet adja majd, s hogy az amerikai semlegességi törvény értelmében szállítóhajói bármely kikötőben horgonyt vethetnek. Az Egyesült Államok tengerészeti bizottsága ezenkívül az Atlanti-óceán északi részén is rendelkezésünkre bocsát tíz-tizenkét hajót, hogy az amerikai kikötők és Nagy-Britannia között közlekedjenek, és így tíz-tizenkét brit teherszállító hajó felszabadul a Közel-Keleten. „Legjobb csapatszállító hajóinkat adom Önöknek kölcsön – írta az Elnök. – Egyébként örömmel tölt el, hogy Ön erősítést küld a Közel-Keletre."

[...]

22 / Anglia növekvő ereje. 1941 ősze

A tél közeledtével az új helyzet fényében kellett felmérnünk, hogyan is alakul majd 1942-ben a hadsereg ereje és szervezete. Nem lehettünk bizonyosak benne, hogy Németország időközben nem épített-e sokféle járművet az inváziós csapatok és harckocsik partra szállításához. Mi magunk egyre több ilyen hajót építettünk. De az is biztos, hogy még többre lett volna szükségünk. Októberben nem lehettünk benne bizonyosak, hogy Hitler, miután a támadás első szakaszában sikerült alaposan meggyengítenie és visszaszorítania az orosz csapatokat, nem parancsol-e hirtelen megálljt seregeinek, és nem rendezkedik-e be télire, amit a tábornokai kezdetben javasolták neki. Ha kellő időben megtette a szükséges előkészületeket, miért ne vonhatna vissza a mellékutakon húsz-harminc hadosztályt, hogy aztán tavasszal megpróbáljon partra szállni Britanniában? Még azt sem tudtuk, nem maradt-e a nyugati hadszíntéren elegendő jó csapat. Azt sem zárhattuk ki, hogy a német légierő súlypontját igen gyorsan áthelyezik keletről nyugatra. Mindenesetre fel kellett készülnünk a hirtelen változásra. A hazai fegyveres erők főparancsnoka, Sir Alan Brooke volt felelős ezért a fontos feladatért. Nagyszerű munkatársaival együtt teljes joggal terjesztette elő a honi védelem igényeit, mégpedig ellentmondást nem tűrő hangon. Mindenekelőtt rengeteg embert kért, és azzal fenyegetőzött, hogy ha nem kapja meg, kénytelen lesz veszedelmesen csökkenteni a fegyveres alakulatok létszámát. Honvédelmi miniszteri minőségemben a vezérkari főnökökkel együtt nekem kellett eldöntenem, hogyan oszthatnánk el legjobban az amúgy is szűkös férfi és női emberanyagot.

[...]

Amint közeledett az 1941-es esztendő vége – és előre nem látható drámai kifejlete –, mindinkább megnyugodva vonhattuk meg a halálos tengeralattjáró-háború mérlegét. Hétről hétre nyilvánvalóbban éreztették hatásukat azok a kedvező folyamatok, amelyeket június végén, a parlament zárt ülésén vázoltam fel. Erőforrásaink egyre nőttek. Júliusra már az Atlanti-óceán északi részén és a Freetownba vezető útvonalon is valamennyi konvojunkat el tudtuk látni, ha nem is erős, mindenesetre állandó kísérettel. Németország minden erejét megfeszítve igyekezett megtöbbszörözni tengeralattjáróinak számát, közben azonban megvalósult az Egyesült Államokkal tervezett együttműködésünk. Új fegyvereink kezdetlegesek voltak még ugyan, de egyre javultak, a haditengerészet és a légierő együttműködése az U-Bootok megsemmisítésében szintén. Megkezdődött az oly fontos úszó radarberendezések gyártása, ami nem volt könnyű vállalkozás, mert a műszaki dokumentáció közvetlenül a tervezőasztalról került a gyárba. Legfőbb önvédelmi eszközünk a tengeren továbbra is az volt, hogy kitértünk az ellenséges hajók útjából. Messze volt még az a nap, amikor kihívhattuk a támadást.

Szeptember 4-én egy német tengeralattjáró sikertelen támadást intézett az egymagában Izland felé hajózó *Greer* amerikai romboló ellen. Egy héttel később, szeptember 11-én az Elnök kiadta az „Elsőnek tüzelj!" hadparancsát. Rádióbeszédében pedig ezt mondta: „Mától fogva német és olasz hajók csak saját felelősségükre hatolhatnak be azokra a vizekre, amelyeknek védelme nélkülözhetetlen az Egyesült Államok biztonsága szempontjából. Főparancsnoki minőségemben utasítottam az Egyesült Államok hadseregét és haditengerészetét, hogy már mától fogva ennek értelmében járjon el." Amerikai kísérő hajók szeptember 16-án biztosították első ízben közvetlenül egy Halifaxbe tartó konvoj útját. Ezzel egyszerre nagymértékben csökkent a túlterhelt flottilláinkra nehezedő nyomás. De két hónap is eltelt még, mire az Elnöknek sikerült érvényteleníteni a semlegességi törvényeket, amelyeknek értelmében amerikai hajók nem szállíthattak árut Britanniának, és még önvédelem céljából sem tarthattak fegyvert fedélzetükön.

[...]

A bresti német cirkálók megfigyelésével megbízott légi őrjárataink arra lettek figyelmesek, hogy a Vizcayai-öböl kikötőiben állomásozó német tengeralattjárók támaszpontjaikról kifelé és oda vissza általában a felszínen haladva és többnyire meghatározott útvonalakon közlekednek. Parti parancsnokságunknak jó alkalom kínálkozott tehát, de hogy élhessen is vele, két feladatot is meg kellett oldanunk. Az első a célpontok felismerése volt. Repülőgépradarunk hozott már némi szerény sikert, de éjszaka egészen addig nem tudtuk felismerni a célokat, amíg valamivel később, repülőfényszórók segítségével, meg nem oldottuk ezt a gondot. Másodszor, olyan légi fegyverre volt szükségünk, amely képes elsüllyeszteni a tengeralattjárókat. A támadásra többnyire csak rövid ideig nyílt alkalom, és repülőgépeink bombái és mélyvízi bombái nem voltak elég pontosak vagy elég hatásosak, hogy megsemmisítsék az ellenséget. Szeptembertől novemberig így is huszonnyolc támadást hajtottunk végre. Decemberre az ellenség rákényszerült, hogy vagy sötétben, vagy a víz alatt haladjon át a veszélyzónán. Így körülbelül öt nappal csökkentettük azt az időt, amit vadászattal tölthetett egy-egy tengeralattjáró.

Augusztusban a part menti légierő egyik Hudson típusú repülőgépe a brit szigetektől nyugatra mélyvízi bombákkal támadott meg egy tengeralattjárót. A tengeralattjáró megsérült, nem volt képes lemerülni, a legénység megpróbálta az ágyút használni; a Hudson azonban géppuskáival a fedélzet alá űzte őket, és ekkor esett meg a háborúk történetében először, hogy egy tengeralattjáró felhúzta a fehér zászlót, és megadta magát egy repülőgépnek. Viharos volt a tenger, a közelben nem tartózkodott felszíni hajó, a Hudson azonban fáradhatatlanul őrködött zsákmánya fölött. Segítséget hívott, s másnap egy vontatónk Izlandhoz vontatta a tengeralattjárót. Később a királyi flotta állította szolgálatba. Az eset azóta is példa nélkül áll.

A brit flottára újabb teher nehezedett. Az Oroszországnak szánt segítség miatt az Arhangelszkbe és Murmanszkba vezető tengeri útra kellett összpontosítania figyelmét. Július vége felé Vian – azóta már tengernagy – azt az utasítást kapta, hogy derítse fel a Spitzbergákat. Partra szállított egy alakulatot, s azt a feladatot adta a katonáknak, hogy rombolják le a szénraktárakat, és mentsék ki a németek által munkára fogott néhány norvégot. Ebben a hibátlanul végrehajtott hadműveletben egyúttal három megrakott német szénszállító hajót is zsákmányoltunk. Körülbelül ugyanakkor a *Furious* és a *Victorious* fedélzetéről felszálló ötvenhat repülőgép támadást hajtott végre Európa északi csúcsánál, a Petsamo és Kirkenes kikötőiben horgonyzó német hajók ellen. Tettek is bennük némi kárt, de tizenhat repülőgépünk odaveszett, és ezt a hadműveletet nem is ismételtük meg. Hat hajóból álló első PQ konvojunk augusztus 12-én indult el Liverpoolból Izlandon át Arhangelszkbe. Ettől kezdve naponta egyszer vagy kétszer rendszeresen küldtünk konvojokat Észak-Oroszországba. Erős kísérettel láttuk el őket, és az ellenség egyelőre nem támadott rájuk. Amikor Arhangelszk kikötője befagyott, Murmanszkban kötöttek ki. Az orosz hadseregnek küldött szállítmányok sikeres útja túlságosan nagy üdvrivalgással és hírveréssel járt, s ezért még egy évig nagy árat kellett fizetnünk.

Amikor Oroszország belépett a háborúba, valamelyest alábbhagytak a partjaink mentén haladó hajók elleni német légitámadások. A Focke-Wulfok nagy területen támadtak, de ellenük tervezett vadászgépkilövő hajóink egyre nagyobb számban kerültek ki a gyárakból, és csakhamar jó eredményeket értek el. A német repülőgépek és tengeralattjárók a Gibraltárból és Sierra Leonéból Angliába vezető tengeri útvonal ellen összpontosították támadásaikat, s augusztusban és szeptemberben harmincegy hajónkat és három kísérő hajónkat semmisítették meg. Ez utóbbiak között volt a *Cossack* is, amely az *Altmark*- és *Bismarck*-akcióban vált híressé. Az első igazi kísérő repülőgép-hordozó, az *Audacity*, amelynek repülőfedélzetéről hat repülő tevékenykedett, szeptemberben állt szolgálatba, és nyomban igazolta az ehhez a típushoz fűzött reményeket. Nemcsak arra volt képes, hogy megsemmisítse vagy elűzze a Focke-Wulfokat, hanem nappali felderítéssel víz alá kényszerítette a tengeralattjárókat, és idejében jelezte közeledtüket. Az *Audacity* mintájára a következő években nagyon sok hajó épült az Egyesült Államokban, s ezek meghatározó szerepet játszottak a tengeralattjáró-háborúban, majd a partraszállási hadműveletekben.

Magának az *Audacity*-nek azonban rövid volt a pályafutása. December 21-én, miután rendkívül hősiesen látta el egy Gibraltárból hazafelé tartó konvoj védelmét, elsüllyesztette egy tengeralattjáró. A konvoj kíséretének parancsnoka, F. J. Walker korvettkapitány nagy érdemeket szerzett ebben a több napon és éjjelen át tartó csatában, amelyben négy tengeralattjárót semmisítettünk meg mintegy kilencből, továbbá két Focke-Wulfot. Az egyik éjszakán hajójával, a *Stork*-kal üldözőbe vett egy tengeralattjárót, és nekihajtott. A két hajó olyan közel volt egymáshoz, hogy a *Stork* 100 mm-es lövegeit nem lehetett már elég mélyre irányítani, s a lövegek személyzete „kénytelen volt ökölrázásra és heves káromkodásra szorítkozni", végül aztán a mélyvízi bombák megtették a magukét. Walker korvettkapitányt előléptették, s később ő lett legeredményesebb tengeralattjáró-vadászunk. Míg 1944-ben, fiatalon el nem ragadta a halálos betegség, a parancsnoksága alatt álló egységek összesen húsz tengeralattjárót süllyesztettek el, s ebből hatot egyetlen ütközetben.

Tovább enyhítette az Atlanti-óceánon ránk nehezedő nyomást a németeknek az a döntése, hogy tengeralattjárókat irányítanak a Földközi-tengerre. Ezek közül ötöt a Gibraltári-szorosban semmisítettünk meg, további hatot megrongáltunk és visszatérésre kényszerítettünk, huszonnégy azonban át tudott kelni a szoroson, és mint később látni fogjuk, súlyos gondot okozott nekünk.

[...]

23 / Szorosabb kapcsolat Oroszországgal. 1941 ősze és tele

A Szovjetunióhoz fűződő kapcsolatainknak két fontos témája volt ekkoriban. Az első, hogy csak nagyon rendszertelenül és elégtelen mértékben konzultáltunk katonai ügyekben; a második, hogy az oroszok azt kérték, hogy szakítsuk meg kapcsolatainkat a tengely csatlósaival, Finnországgal, Magyarországgal és Romániával. Mint láttuk, a moszkvai tárgyalások az előbbi ügyben nem sok eredménnyel jártak. November 1-jén az alábbi feljegyzést küldtem erről a külügyminiszternek:

A miniszterelnök a külügyminiszternek *1941. nov. 1.*

Tudomásom szerint sohasem határoztuk el, hogy katonai ügyekről nem konzultálunk. Ellenkezőleg, nem közöltük-e határozottan ve-

lük, hogy konzultálni fogunk katonai ügyekről? Az biztos, hogy Beaverbrook lordnak külön feljegyzésben adtam útmutatást a szállításokon kívül a katonai helyzetről. Ismay tábornokot azért küldtük Oroszországba, hogy megindítsa a katonai tárgyalásokat. Lényegében úgysem mentünk volna sokra, mert egyelőre nem jöhet szóba semmilyen fontosabb lépés. Mindenesetre tényekkel és számokkal bizonyíthatta volna, milyen ostoba és képtelen dolog volt azt javasolni, hogy küldjünk „huszonöt-harminc hadosztályt" az orosz frontra. Elmagyarázhatta volna, hogy ha csak két-három hadosztályt szállítanánk is az orosz front valamelyik végére, az elzárná az Oroszországnak szánt utánpótlás útvonalait. Másfelől viszont nem értem, miért nem kezdődtek ilyen tárgyalások az értekezlet valamelyik szakaszában. Beaverbrook lord és Sztálin biztosan érintettek katonai ügyeket is.

Wavell tábornok Tifliszben járt, de senkit sem talált, aki tárgyalóképes lett volna. Jól tud oroszul, és talán Moszkvába kellene utaznia. Még hosszú hónapokig csak a déli szárnyon tudnánk a helyszínre jutni.

Mindenesetre tisztázzuk a tényeket.

Ui. Olvassa el Wavell most érkezett táviratát; kiderül belőle, hogy Tebriznél vagy attól északra még két hadosztály is teljesen leállítaná a forgalmat a perzsiai vasútvonalon.

Úgy gondoltam, hogy ha egyszer sikerül létrehoznunk a katonai tárgyalások gépezetét, akkor tárgyszerűen megvitatjuk a közös hadműveletek dolgát, és elkerülhetjük a félreértéseket. [...]

Szeptember 4-i találkozónkon Majszkij már felvetette, hogy szakítsuk meg kapcsolatunkat Finnországgal. Tudtam, hogy az oroszok nagy jelentőséget tulajdonítanak a dolognak. 1941. júliusban a finnek az Oroszország elleni német támadást kihasználva felújították az ellenségeskedéseket a karéliai fronton. Azt remélték, hogy visszaszerezhetik az előző évi moszkvai szerződésben elvesztett területeket. 1941 őszén hadműveleteik nemcsak Leningrádot sodorták súlyos veszélybe, hanem a Murmanszkból és Arhangelszkből az orosz–német frontra vezető utánpótlási vonalakat is. Az amerikaiakkal együtt már augusztus óta több ízben szigorúan figyelmeztettük a finneket a helyzet esetleges következményeire. Arra hivatkoztak, hogy a vitatott Kelet-Karéliára azért van szükségük, mert így szavatolhatják biztonságukat Oroszországgal szemben, és az előző két év eseményei kétségkívül alátámasztották érveiket. Most azonban Oroszország élethalálharcot vívott Németországgal, és a szövetségesek egyszerűen nem engedhették meg a Németország csatlósaként fellépő finneknek, hogy elvágják Oroszország és a Nyugat fő északi összeköttetési vonalait.

Románia helyzete hasonló volt Finnországéhoz. Az oroszok 1940. júniusban megszállták Besszarábia román tartományt, és így ellenőrzésük alá vonták a Duna torkolatát. Most pedig Antonescu tábornok vezetése alatt a Németországgal szövetséges román seregek nemcsak Besszarábiát foglalták vissza, hanem mélyen behatoltak Oroszország Fekete-tenger melléki területeire, akárcsak a finnek Kelet-Karéliába. A közép- és délkelet-európai közlekedési utak mentén kulcspozícióban fekvő Magyarország ugyancsak közvetlen segítséget nyújtott a németek háborús erőfeszítéseihez.

Korántsem voltam azonban biztos benne, hogy ebben a helyzetben a hadüzenet a legjobb megoldás. Volt még esélyünk rá, hogy ha az Egyesült Államokkal együtt nyomást fejtünk ki Finnországra, a finnek hajlandóak lesznek tisztességes és ésszerű békét kötni. Románia esetében pedig legalábbis teljes joggal hihettük, hogy Antonescu diktatórikus rendszere nem tart örökké. Úgy határoztam tehát, hogy személyes üzenetet intézek Sztálinhoz a katonai tervezés és együttműködés ügyében, valamint, hogy elkerüljük a hadiállapotot a tengelyhatalmak csatlósaival.

A miniszterelnök Sztálin kormányfőnek 1941. nov. 4.

A dolgok tisztázása és a jövőre vonatkozó tervek kidolgozása érdekében kész vagyok Wavell tábornokot, az indiai, perzsiai és iraki főparancsnokot az Önnel való találkozás végett Moszkvába, Kujbisevbe, Tifliszbe vagy bármilyen más helyre vezényelni, ahol Ön tartózkodni fog. Wavell tábornokkal együtt érkezik Paget tábornok, a Távol-Keletre kinevezett új főparancsnokunk is. Paget tábornok vezette az itteni ügyeket, és ismeri főparancsnokságunk legújabb és legirányadóbb nézeteit. Ez a két tiszt pontos képet nyújthat Önnek helyzetünkről, lehetőségeinkről és arról, amit értelmes dolognak tartunk. Körülbelül két hét múlva érkezhetnek meg Önökhöz. Akar találkozni velük?

Szeptember 4-i üzenetemben közöltem Önnel, hogy készek vagyunk hadat üzenni Finnországnak. Kérem azonban, fontolja meg, *hogy valóban célszerű lenne-e, ha Nagy-Britannia hadat üzenne Finnországnak, Magyarországnak és Romániának a jelen pillanatban. Ez csupán formaság lenne, mert átfogó blokádunk már érvényesül velük szemben. Én különböző meggondolások alapján ellene vagyok. Először is, Finnországnak sok barátja van az Egyesült Államokban, és ésszerűbb lenne, ha figyelembe vennénk ezt a tényt. Másodszor, ami Romániát és Magyarországot illeti, ezekben az országokban igen sok a barátunk; Hitler elnyomta és vak eszközként használta fel őket. De ha a szerencse elfordul ettől a haramiától, könnyen ismét a mi oldalunkra állhatnak. Nagy-Britannia hadüzenete eltaszítaná őket, és azt a benyomást keltené, mintha Hitler egy olyan hatalmas európai szövetség feje lenne, amely szoros egységben áll velünk szemben. Kérem, ne gondolja, hogy mi azért kételkedünk ennek a lépésnek a hasznosságában, mert hiányzik belőlünk a kellő igyekezet és bajtársiasság. Domíniumaink, Ausztrália kivételével, ellene vannak. Mindamellett, ha Ön úgy gondolja, hogy ez tényleges segítséget jelentene Önöknek, és volna értelme, én újra a kormány elé viszem a kérdést.*

Remélem, hogy szállítmányainkat Arhangelszkből ugyanolyan gyorsan továbbítják, amilyen gyorsan oda megérkeznek. Most sorjában kisebb rakományokat indítunk útnak Perzsián keresztül is. Erőnk végső megfeszítésével mindkét utat igénybe fogjuk venni szállítmányaink eljuttatására. Kérem, biztosítson a harckocsikat és repülőgépeket kísérő technikusaink számára teljes lehetőséget ahhoz, hogy ezt a felszerelést a legjobb körülmények között adják át az Önök embereinek. Jelenleg Kujbisevben tartózkodó missziónk távol áll ezektől az ügyektől. A misszió csupán segíteni akar. Ezt a felszerelést a magunk kockázatára küldjük, és nagyon szeretnénk, ha a legmegfelelőbb módon használnák fel. Valószínűleg az Ön rendelkezésére van szükség.

Nem vagyok abban a helyzetben, hogy legközelebbi haditerveinkről többet közöljek Önnel, mint amennyit Ön közölhet velem az Önök terveiről, de kérem, legyen meggyőződve róla, hogy nem fogunk tétlenkedni.

Japán nyugodt magatartásának biztosítása céljából az Indiai-óceánra irányítjuk legújabb sorhajónkat, a Prince of Wales-t, amely bármely japán hajót utolérhet és megsemmisíthet, s egy sorhajókból álló hatalmas hajórajt fogunk ott kialakítani. Nyomatékosan kérem Roosevelt elnököt, hogy fokozza nyomását a japánokra, és *tartsa őket félelemben, nehogy blokád alá vegyék a vlagyivosztoki útvonalat.*

Nem fecsérlem az időt bókokra, hiszen Ön már Beaverbrook lordtól és Harriman úrtól tudja, hogyan vélekedünk az Önök harcáról.

Legyen meggyőződve fáradhatatlan támogatásunkról.

Örülnék, ha közvetlenül Öntől értesülnék, hogy megkapta ezt a táviratot.[1]

November 11-én Majszkij átadta Sztálin jeges és elutasító válaszát.

Sztálin kormányfő a miniszterelnöknek *1941. nov. 8.*

Üzenetét november 7-én kaptam meg.

1/ Egyetértek Önnel abban, hogy tisztázni kell a dolgokat, mert most a Szovjetunió és Nagy-Britannia viszonyában még sok dolog tisztázatlan. Ennek két oka van: az első az, hogy nincs határozott megállapodás országaink között a háború céljait és a béke ügyének a háború utáni megszervezésével kapcsolatos terveket illetően; a második az, hogy nincs szerződés a Szovjetunió és Nagy-Britannia között a Hitler elleni európai kölcsönös katonai segítséget illetően. Amíg nem jön létre megállapodás ebben a két fő kérdésben, addig nemcsak tisztázatlan dolgok lesznek az angol–szovjet viszonyban, hanem – egészen nyíltan szólva – a kölcsönös bizalom sincs biztosítva. Természetesen a Szovjetunió katonai felszereléssel való ellátásának kérdésében kötött megállapodás nagyon pozitív jelentőségű, de ez nem dönti el a dolgot, és korántsem meríti ki az országaink közötti viszony kérdését.

Ha Wavell tábornok és Paget tábornok, akikről az Ön üzenetében szó van, az említett fő kérdésekre vonatkozó egyezmény megkötése céljából jönnek Moszkvába, akkor természetesen kész vagyok velük találkozni, és megvizsgálni ezeket a kérdéseket. Ha azonban az említett tábornokok küldetése információs ügyekre és másodrendű kérdések megvizsgálására szorítkozik, akkor nem látom szükségét annak, hogy a tábornokokat elvonjuk feladataiktól, s magam sem tudok időt szakítani ilyen beszélgetésekre.

2/ Abban a kérdésben, hogy hadat üzenjen-e Nagy-Britannia Finnországnak, Magyarországnak és Romániának, véleményem szerint

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 42–44.

tűrhetetlen helyzet állt elő. A szovjet kormány ezt a kérdést titkos diplomáciai úton terjesztette Nagy-Britannia kormánya elé. A Szovjetunió számára váratlanul ezt az egész kérdést – a Szovjetunió kormányának Nagy-Britannia kormányához intézett megkeresésétől a kérdésnek az Egyesült Államok kormánya részéről történt megvizsgálásáig – kiteregették a sajtóban, s mind a baráti, mind pedig az ellenséges sajtó széltében-hosszában tárgyalja. És mindezek után Nagy-Britannia kormánya kijelenti, hogy elutasíto álláspontra helyezkedik javaslatunkkal szemben. Miért történik mindez? Talán azért, hogy megmutassák a Szovjetunió és Nagy-Britannia közötti egyenetlenséget?

3/ Mi minden intézkedést megteszünk annak érdekében, hogy az Angliából Arhangelszkbe érkező felszerelés idejében eljusson rendeltetési helyére, ebben ne kételkedjék. Ugyanezt tesszük majd az Iránon át érkező felszereléssel is. Meg kell azonban mondani, bár ez csekélység, hogy a harckocsik, az ágyúk és a repülőgépek rossz csomagolásban érkeznek, a tüzérségi felszerelés egyes részei más-más hajókon jönnek, s a repülőgépeket olyan rosszul csomagolják, hogy sérült állapotban jönnek meg.[1]

Egy idő múlva alighanem még Sztálin is úgy érezte, hogy túl messzire ment ezzel az üzenettel, amelyre meg sem próbáltam válaszolni. Hallgatásom sokatmondó volt. November 20-án a londoni szovjet nagykövet felkereste Edent a külügyminisztériumban. Eden az ekkor már Kujbisevben tartózkodó Sir Stafford Crippsnek ezt táviratozta a megbeszélésről:

A szovjet nagykövet ma délutánra találkozót kért tőlem, és mint mondta, Sztálin kérésére azt kell közölnie velem, hogy a miniszterelnökhöz intézett üzenetében Sztálin csakis a gyakorlati kérdésekhez és teendőkhöz kívánt hozzászólni. Semmiképpen sem akarta megsérteni a kormány bármely tagját, legkevésbé a miniszterelnököt.

Sztálint valóban nagyon lefoglalják a front ügyei, és jóformán nem is volt ideje másra gondolni, mint a front ügyeire. Fontos gyakorlati kérdéseket vetett fel a Hitler elleni európai kölcsönös katonai segítségnyújtással és a háború utáni békés berendezkedéssel kapcsolat-

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 44–45.

ban. Ezek a kérdések igen fontosak, és nem volna kívánatos, ha személyes félreértések vagy érzelmek tovább bonyolítanák őket. Sztálin maga is túltette magát bizonyos személyes érzésein, amikor elhatározta, milyen politikát kövessen, mert a finn ügy mind őt, mind az egész Szovjetuniót súlyosan sértette. „Hazám – mondta Sztálin – megalázó helyzetbe került. Kérésünket titokban terjesztettük elő. Ezután minden nyilvánosságra került, még az is, hogy Őfelsége kormánya nem tartja lehetségesnek, hogy helyt adjon a szovjet kérésnek. Ez megalázó helyzetbe hozta hazámat, és lesújtó hatással volt népemre." Sztálin sértve érezte magát, ennek ellenére azonban egyetlen cél lebegett a szeme előtt: hogy megegyezés szülessék a Hitler elleni európai kölcsönös katonai segítségnyújtásról és a háború utáni békés berendezkedésről.

Sztálin válaszából világos volt, hogy a pusztán katonai jellegű tárgyalások, az orosz vezetők akkori lelkiállapotát tekintve, nem sok gyakorlati eredménnyel járhatnak. Az a szinte hisztériás hangnem, amit Sztálin Finnországgal kapcsolatban ütött meg, azt mutatta, hogy a két ország nemigen érti meg egymást. Azt javasoltam tehát, hogy tegyünk újabb kísérletet a kapcsolatok nehézségeinek elsimítására, s ajánljuk fel, hogy magát Edent küldjük Oroszországba. Ebben az értelemben táviratoztam november 21-én Sztálinnak az alábbiakat:

Igen hálás vagyok Önnek éppen most érkezett üzenetéért. Mindjárt a háború elején személyes levelezést kezdtem Roosevelt elnökkel, ami nagyon bensőséges kölcsönös megértés kialakulására vezetett közöttünk, és gyakran segítette elő a kérdések gyors eldöntését. Egyetlen kívánságom, hogy Önnel a barátság és a bizalom ugyanilyen feltételei mellett működhessek együtt.

Finnországról: amikor elküldtem Önnek a szeptember 4-i táviratot, teljes mértékben kész voltam a kormánynak azt tanácsolni, hogy vizsgálja meg a Finnországnak való hadüzenet kérdését. A később kapott értesülések nyomán az a vélemény alakult ki bennem, hogy nagyobb segítséget lehet nyújtani Oroszországnak és a közös ügynek, ha a finneknél el lehet majd érni, hogy beszüntessék a hadműveleteket, és helyükön maradjanak vagy hazamenjenek, mint ha formális hadüzenet révén a bűnös tengelyhatalmakkal együtt a vádlottak padjára ültetnénk, és arra kényszerítenénk őket, hogy mind-

végig harcoljanak. Ha azonban a következő két hét alatt nem szüntetik be a háborút, és Ön még mindig kívánni fogja, hogy hadat üzenjünk, akkor ezt feltétlenül megtesszük. Egyetértek Önnel abban, hogy ennek a kérdésnek a nyilvánosság elé vitele teljesen helytelen volt. Mi ebben egyáltalán nem voltunk bűnösek.

Ha Líbiában támadásunk, várakozásunknak megfelelően, az ottani német és olasz seregek megsemmisítésére vezet, akkor lehetővé válik, hogy a háború egész problémáját széles alapon és szabadabban vegyük vizsgálat alá, mint amennyire Őfelsége kormányának eddig sikerült.

Ebből a célból a közeljövőben készek vagyunk kiküldeni Eden külügyminisztert, akit Ön ismer. A Földközi-tengeren át fog utazni, hogy találkozzék Önnel Moszkvában vagy másutt. Kíséretében magas állású katonai és egyéb szakértők lesznek, s megtárgyalhat a háborúval kapcsolatos bármely kérdést, csapatoknak nemcsak a Kaukázusba, hanem az Önök déli arcvonalára küldését is beleértve. Sem hajóállományunk, sem a közlekedés terén fennálló helyzet nem teszi lehetővé jelentékeny erők bevetését, sőt választania kell, hogy csapatokat vagy teherszállítmányokat küldjünk-e Perzsián keresztül.

Látom, hogy Ön a béke háború utáni megszervezésének kérdését is szeretné megtárgyalni. Szándékunk az, hogy a háborút Önökkel szövetségben és Önökkel való állandó megbeszélések alapján viseljük, mégpedig erőnk legmesszebb menő megfeszítésével, és bármeddig tartson. Arra számítunk, hogy amikor majd megnyerjük a háborút, amiben biztos vagyok, Szovjet-Oroszország, Nagy-Britannia és az Egyesült Államok találkozni fognak a győztesek konferenciájának asztalánál mint a három fő részvevő és mint olyan felek, akiknek tettei következtében a nácizmus megsemmisül. Az első feladatunk természetesen annak megakadályozása lesz, hogy Németország és különösen Poroszország harmadszor is megtámadhasson bennünket. Az a tény, hogy Oroszország kommunista állam, Anglia és az Egyesült Államok viszont nem ilyenek, és nem is szándékoznak ilyen állammá válni, nem akadálya annak, hogy kölcsönös biztonságunk és jogos érdekeink biztosítása céljából jó tervet dolgozzunk ki. A külügyminiszter mindezeket a kérdéseket megtárgyalhatja Önnel.

Teljes mértékben lehetséges, hogy Moszkva és Leningrád védelme, továbbá a betolakodóval szemben az egész orosz fronton tanúsított *ragyogó ellenállás halálos csapást mér a náci rendszer belső szerkezetére. De ne számítsunk ilyen nagyon szerencsés kimenetelre, hanem egyszerűen folytassuk minden erővel a csapásokat.*[1]

Sztálin két nappal később nyugodtabb hangnemben válaszolt:

Sztálin kormányfő a miniszterelnöknek *1941. nov. 23.*
Köszönöm Önnek az üzenetet.
Őszintén üdvözlöm azt az Ön üzenetében kifejezett kívánságot, hogy kölcsönös egyetértésen és bizalmon alapuló személyes levelezés útján együttműködjék velem, és remélem, hogy ez nagymértékben hozzá fog járulni közös ügyünk sikeréhez.
Ami Finnországot illeti, a Szovjetunió, legalábbis az első időben, nem is javasolt semmi egyebet, mint hogy Finnország szüntesse be a hadműveleteket és ténylegesen lépjen ki a háborúból. Ha azonban Finnország ezt az Ön által megjelölt rövid idő alatt sem teszi meg, akkor célszerűnek és szükségesnek tartom a Finnországgal való hadiállapot bejelentését Nagy-Britannia részéről. Ellenkező esetben az a benyomás alakulhat ki, hogy a Hitler és legbuzgóbb csatlósai elleni háború kérdésében nálunk nincs egység, és a hitleri agresszió részesei büntetlenül vihetik végbe aljas tetteiket. Magyarországot és Romániát illetően, úgy látszik, még várhatunk.
Azt a javaslatát, hogy a legközelebbi időben a Szovjetunióba küldik Eden külügyminiszter urat, a legmesszebb menően támogatom. A szovjet és az angol csapatoknak a mi frontunkon végrehajtandó közös hadműveleteit és ennek a dolognak sürgős megvalósítását illetően a vele folytatott megbeszélésnek és megfelelő egyezmények kötésének nagy pozitív jelentősége lenne. Tökéletesen helyes az az elgondolás, amely szerint a béke háború utáni megszervezésére vonatkozó tervek megtárgyalása és elfogadása során abból kell kiindulni, hogy megakadályozzuk Németországot, s mindenekelőtt Poroszországot a béke újabb felborításában és a népek újabb véres háborúba döntésében.
Egyetértek Önnel abban is, hogy a Szovjetunió, illetve Nagy-Britannia és az Egyesült Államok államrendjének jellege közötti különbség nem gátol és nem is gátolhat bennünket a kölcsönös biztonságunk és jogos érdekeink biztosításával kapcsolatos alapvető kér-

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 45–47.

dések kedvező megoldásában. Remélem, hogy ha vannak is ezen a téren bizonyos tisztázatlan kérdések és kételyek, ezek az Eden úrral való megbeszélések nyomán eloszlanak.

Kérem, fogadja üdvözletemet az angol seregek Líbiában sikeresen megkezdett támadása alkalmából.

A szovjet csapatok és Hitler csapatai között folyó harcot illetően a helyzet továbbra is igen feszült. De minden nehézség ellenére csapataink ellenállása erősödik és egyre erősödni fog. Az az elhatározásunk, hogy legyőzzük az ellenséget, megingathatatlan.[1]

Sztálin sürgető kérése nyomán az a döntés született, hogy elő kell készíteni a Finnországhoz, továbbá Romániához és Magyarországhoz intézendő határidős ultimátumot. Mint az alábbiak tanúsítják, korántsem fogadtam jó szívvel, hogy ilyen helyzetbe akarnak kényszeríteni:

A miniszterelnök a külügyminiszternek 1941. nov. 29.
Finnország és tsai. Nem akarom, hogy sürgessék a dolgot, ha van esély rá, hogy Finnország kilép a nagy háborúból. Lásd még Sztálinhoz intézett [november 21-i] táviratomat: „Ha azonban a következő két hét alatt nem szüntetik be a háborút, és Ön még mindig kívánni fogja, hogy hadat üzenjünk, ...” Ezért a következő eljáráshoz tartsuk magunkat. Ha 5-éig nem érkezik olyan hír, hogy a finnek kilépnek a háborúból, vagy ha arról értesülünk, hogy megkötik magukat, akkor táviratozzuk meg Sztálinnak, hogy „ha még mindig akarja”, hadat fogunk üzenni. A Románia és Magyarország elleni hadüzenet sem marad el, attól függően, hogy mi lesz a kívánsága.

Addig is érdemesnek tartottam a szovjet kormány tudtával és beleegyezésével még egy utolsó személyes üzenetet intézni Mannerheim tábornagyhoz, a finn vezetőhöz.

A miniszterelnök Mannerheim tábornagynak 1941. nov. 29.
Mélységesen fájlalom, de elkerülhetetlennek látszik, hogy néhány napon belül háborút üzenjünk Finnországnak, mert erre kötelez a hűség, amellyel oroszországi szövetségesünknek tartozunk. Ha ez bekövetkezik, alkalomadtán háborút is indítunk. Nem kétséges,

---

[1] *Üzenetváltás...*, id. kiad. I. 47–48.

hogy az Önök csapatai a háború kezdete óta már elfoglalták az országuk biztonságához elengedhetetlenül szükséges területeket, s most már megállhatnának és beszüntethetnék a harcot. Nincs szükség nyilvános nyilatkozatra, elég volna, ha beszüntetnék a harcot és a hadműveleteket (erre elegendő indokot szolgáltathat a szigorú tél), és de facto kilépnének a háborúból. Bárcsak meg tudnám győzni Excellenciádat róla, hogy le fogjuk győzni a nácikat. Összehasonlíthatatlanul nagyobb bizakodással tekintek a jövőbe, mint 1917-ben vagy 1918-ban. Az Ön hazájának sok barátja van Angliában, és rendkívül fájdalmasan érintené őket, ha Finnország a bűnös és vesztes nácik oldalán a vádlottak padjára kerülne. Az elmúlt háborúról folytatott kellemes beszélgetéseink és levelezésünk emléke indít rá, hogy amíg még nem késő, figyelmébe ajánljam ezt a teljességgel személyes és magánjellegű üzenetet.

December 2-án kaptam meg Mannerheim tábornagy válaszát:

Mannerheim tábornagy Churchill miniszterelnöknek 1941. dec. 2. Tegnap abban a megtiszteltetésben volt részem, hogy a helsinki amerikai követ révén megkaptam 1941. november 29-én kelt levelét, és köszönetet mondok, amiért volt szíves személyes üzenetben fordulni hozzám. Bizonyos vagyok benne, hogy megérti: lehetetlen abbahagynom a most folyó hadműveleteket, amíg csapataink el nem foglalják azokat az állásokat, amelyek véleményem szerint a szükséges mértékben szavatolják biztonságunkat. Sajnálnám, ha a Finnország védelmében folyó hadműveletek konfliktusba sodornák hazámat Angliával, és nagy fájdalmat okozna nekem, ha Ön úgy látná, hogy kénytelen hadat üzenni Finnországnak. Szép volt Öntől, hogy ezekben a próbáltató napokban személyes üzenetet küldött nekem, gesztusát nagyra értékelem.

E válasz után világos volt, hogy Finnország nem hajlandó visszavonni csapatait az 1939-es határokra, ezért a brit kormány folytatta a hadüzenet előkészületeit. Ezután Romániával és Magyarországgal szemben is ugyanígy jártunk el.

Így állt a helyzet, amikor előkészítettük Eden moszkvai küldetését. Úgy döntöttünk, hogy vele tart Nye tábornok, a birodalmi vezérkari főnök helyettese is. A moszkvai tárgyalásoknak az volt a rendeltetése, hogy a két fél mind katonai, mind általános szempontból áttekintse a háború menetét, és ha lehetséges, hivatalos és írásos szerződésben szentesítse szövetségünket.

December 5-én általános irányelvekkel láttam el a külügyminisztert, s ebben a feljegyzésben összefoglaltam, hogyan látjuk a katonai helyzet néhány részletét. Mint csakhamar látni fogjuk, akkoriban már teljes erővel dúlt a sivatagi ütközet:

1941. dec. 5.

1/ A líbiai ütközet elhúzódása alaposan megcsapolja a tengelyhatalmak erőforrásait, de egyúttal valószínűleg szükségessé teszi, hogy az 50. és a 18. brit hadosztályt is bevessük, pedig azt reméltük, hogy részt vehetnek a Kaukázus védelmében vagy az orosz fronton léphetnek fel. A közeljövőben tehát ezzel a két hadosztállyal nem számolhatunk. Leginkább úgy segíthetünk (a szállításokon kívül), ha jelentős légierőt, mondjuk tíz századot telepítünk az orosz seregek déli szárnyára, hogy egyebek között közreműködhessenek a fekete-tengeri orosz haditengerészeti támaszpontok védelmében. Ezeket a századokat kivonjuk a líbiai csatából, mihelyt sikerrel befejeztük. A földi személyzet és a készletek átszállítása nem okoz akkora fennakadást a Perzsián át vezető közlekedési útvonalokon, mint amekkorával abban az esetben kellene számolnunk, ha gyaloghadosztályokat küldenénk. A közel-keleti főparancsnokságot utasítottuk, hogy szervezze meg az átcsoportosítást, de a végrehajtás természetesen attól függ, hogy milyen eredményesen tudjuk majd ellátni a részletes felderítés feladatát.

2/ Törökország magatartásának jelentősége egyre nő mind Oroszország, mind Nagy-Britannia szempontjából. Az ötven hadosztálynyi török hadseregnek légi támogatásra van szüksége. Legalább négy és legfeljebb tizenkét vadászszázadot ígértünk Törökországnak arra az esetre, ha támadás érné. Ebben az esetben azoknak a légiszázadoknak egy részét kellene átcsoportosítanunk, amelyeket a dél-orosz fronton szándékozunk bevetni. A brit és az orosz kormány és vezérkar konzultációin a körülmények alakulása szerint kell eldöntenünk, hogy milyen repülőgépeket alkalmazzunk a Fekete-tenger két partján, és hogyan használjuk fel a legeredményesebben őket.

Miközben ezek az üzenetváltások zajlottak, az oroszországi fronton valamelyest enyhült a válság. Hitler újabb nagy erőpróbára szánta el magát, és november 13-án elrendelte az „őszi hadjáratot” azzal a céllal, hogy még az év vége előtt bevegye Moszkvát. Von Bock és Guderian ellenezte a tervet, s azt javasolták, hogy a csapatok télre ássák be magukat. Érveiket elvetették. November második felében a németek némi sikert értek el a szárnyakon, de a középső frontszakaszon december 4-én indított főtámadás egyszerűen összeomlott, éspedig nemcsak a helyőrség és a lakosság elszánt ellenállása miatt, hanem azért is, mert ekkor már rendkívül hidegre fordult az idő. Az automata fegyverek csütörtököt mondtak, a repülőgépek és a harckocsik motorja nem működött. Az elégtelen téli ruházattal ellátott német katonák félig megfagytak a hidegben. Akárcsak az a páratlan katonai lángelme, aki az előző évszázadban járta be ugyanezt az utat, most Hitler is megtapasztalhatta, hogy mi az orosz tél. Meg kellett hajolnia a kérlelhetetlen tények előtt. A csapatok utasítást kaptak, hogy vonuljanak vissza jobban védhető vonalakra, de közben álljanak ellen minden esetleges orosz támadásnak. Ezek a támadások nem várattak magukra. Egészen az év végéig szüntelenül követték egymást, és Moszkvától délre és északra visszaszorították a német páncélos erőket, míg végül december 31-ére a Moszkvától száz kilométerre húzódó észak–dél irányú vonal mentén állapodott meg a front. Pedig előzőleg már harmincöt kilométerre megközelítették a fővárost. Északon sem volt nagyobb szerencséjük a németeknek. Igaz, Leningrádot teljesen elvágták, s délről a németek, északról a finnek vették ostromzár alá. De rohamaikat visszaverték. Délen már több sikerről számolhattak be. Rundstedt egy ízben már elérte Rosztovot, s a Kaukázus felé fordult. Itt azonban túlságosan messzire nyomult előre, és hetven kilométernyire visszaszorították. Végül mégiscsak sikerült nyolcszáz kilométert megtennie. Maga mögött hagyta a dél-oroszországi iparvidéket és Ukrajna gazdag búzaföldjeit. Már csak a Krím-félszigetről kellett kivernie az oroszokat, vagy megsemmisítenie őket.

Ebben a féléves hadjáratban a németek félelmetes eredményeket értek el, s olyan veszteségeket okoztak ellenségüknek, amelyeket egyetlen más nemzet sem viselt volna el. Csakhogy a támadás három fő célpontja, Moszkva, Leningrád és a Don alsó folyása még szilárdan orosz kézben volt. A támadók messze jártak még a Kaukázustól, a Volgától és Arhangelszktől. Az orosz hadsereget korántsem győzték le, sőt keményebben harcolt, mint bármikor, és nem volt kétséges, hogy az új évben tovább erősödik. A tél beköszöntött. Most már bizonyos volt, hogy hosszú lesz a háború.

A náciellenes nemzetek, kicsik és nagyok egyaránt, nagy örömmel fogadták, hogy a német villámháború - ezúttal első ízben - kudarcot vallott. Amíg a német seregek élethalálharcot vívtak keleten, szigetünket nem fenyegette az invázió veszélye. Hogy ez a harc meddig tart, senki sem tudhatta. Hitler mindenesetre még bizakodóan tekintett a jövőbe. Ősszel számos összezördülés volt közte és tábornokai között, s mivel az utóbbiak nem voltak képesek teljesíteni nagyszabású követeléseit, menesztette Brauchitsch főparancsnokot. Rundstedtnek is távoznia kellett. Hitler maga vette át a keleti seregek parancsnokságát,[1] mert bízott hadvezéri képességeiben, és nagyon remélte, hogy 1942-ben Oroszország csakhamar összeomlik.

A szovjetekkel folytatott tárgyalásaink később a jelek szerint kedvezően alakultak, s már e megbeszélések során szóba került, hogy Auchinleck tábornok támadást indít a sivatagban. Ez lesz a következő témánk. Amikor azonban a japánok december 7-én Pearl Harbournál megtámadták az Egyesült Államokat, mind a tárgyalások, mind a támadás jelentősége nagymértékben csökkent. Ha eljön az ideje, mindkettőre visszatérünk még, de közben szem előtt kell tartanunk, hogy a világban az erők nagyszabású átrendeződése ment végbe.

24 / Út a jövőbe

A politika és személyes érzelmeim egyaránt arra indítottak, hogy levelezés útján a lehető legszorosabb kapcsolatot tartsam az Elnökkel. Hetente, olykor szinte naponta a lehető legkimerítőbben tájékoztattam elképzeléseinkről és szándékainkról, valamint az általános hadi helyzetről. Nem kétséges, hogy nagy figyelmet szentelt ennek a levélváltásnak, és üzeneteim élénk érdeklődést és rokonszenvet keltettek benne. Válaszai természetesen már tartózkodóbbak voltak, de én már pontosan tudtam, hogy melyik oldalon áll és mit akar. Én egy halálos ellenségével viaskodó ország élén álltam. Ő egy hatalmas semleges ország vitathatatlan tekintélyű, méltóságteljes vezetője volt, és legfőbb céljának tekintette, hogy hazáját bevonja a szabadságért vívott küzdelembe. De egyelőre még nem tudta, hogyan lásson hozzá. Eközben Britanniának magának kellett a haditervét kidolgoznia, hogy hogyan harcoljon Hitler ellen, hogyan vesse a lehető legnagyobb mértékben latba minden erejét, hogyan segíthet az oroszokon utánpótlással és - ha már másra nem futja erejéből - kisebb elterelő hadmozdulatokkal, s mindenekelőtt hogyan maradjon életben.

---

[1] Brauchitsch 1941. december 19-én lemondott a szárazföldi német erők - a *Heer* - főparancsnoki tisztéről. Helyét Hitler mint a német véderő legfőbb parancsnoka vette át. Rundstedtet a déli hadseregcsoport élén a nácikhoz közelebb álló von Reichenau követte. Menesztették, betegségére hivatkozva, von Bockot, valamint a két páncéloshadsereg parancsnokát, Guderiant és Hoepnert is.

1941 végére és 1942-re ki is alakultak bennem egy terv körvonalai, s ezeket általánosságban a vezérkari főnökök is elfogadták. Ekkoriban természetesen abból indultunk ki, hogy az Egyesült Államok továbbra is távol tartja magát a háborútól, közben azonban minden segítséget megad, amihez csak a kongresszus hozzájárul. Az Elnökkel folytatott levelezésből már addig is tudtam, hogy különösen éber tekintettel figyeli a haditengerészeti ügyek alakulását, s hogy Francia Észak-Afrikának, így Dakarnak, továbbá az atlantióceáni spanyol és portugál szigeteknek nemcsak az amerikai érdekek szempontjából, hanem személyes megfontolásokból is rendkívüli jelentőséget tulajdonít. Az ő megfontolásai pedig összhangban voltak az én nézeteimmel, továbbá egy olyan stratégiával is, amelyről hitem szerint a történelem úgy ítél majd, hogy a lehető legjobban fejezte ki, mit tehetünk, amíg egyedül vagyunk, s mit az Egyesült Államokkal együtt, ha majd hadviselő féllé válik.

Abban reménykedtem, hogy döntő győzelmet tudunk aratni a nyugati sivatagban, és ki tudjuk űzni Rommelt Líbiából és Tripolitániából. Ha mindez sikerül, Vichy pártjáról magunk mellé tudjuk majd állítani Tuniszt, Algériát és Marokkót, sőt talán maga Vichy is mellénk áll. Olyan cél volt ez, ami csak puszta reményre épült, s e remény hátterében is csak egy másik remény volt. A német légierőt azonban lekötötték az oroszországi harcok, és az Egyesült Királyságban egy páncélos- és három gyalogoshadosztályunk volt készenlétben, továbbá megvolt a szükséges haditengerészeti erő is, amely a Földközi-tenger nyugati medencéjének bármelyik pontjára elszállíthatta őket. Ha Tripolit bevesszük, Franciaország pedig tétlen marad, Málta birtokában partra tudunk szállni Szicíliában, s így megnyithatjuk az egyedül lehetséges „második frontot” Európában, amelyre egyáltalán képesek lehetünk, amíg nyugaton egyedül vagyunk. Úgy láttam ugyanis, hogy 1942-ben, bármilyen szerencsésen alakuljon is a helyzet a csatatereken, Norvégián kívül nincs más lehetőségünk. A vezérkari főnökök és a tervezési bizottság tagjai a lehető legnagyobb gondossággal dolgozták ki a szicíliai partraszállás tervét, amelynek az „Ostorszíj” *(Whipcord)* nevet adtuk.

Úgy gondoltuk, ha vereséget mérünk Rommelre, megsemmisítjük kis létszámú, de merész seregét és bevesszük Tripolit, nem lesz lehetetlen vállalkozás, hogy legjobb hadosztályaink közül négy – összesen vagy nyolcvanezer ember – elfoglalja Szicíliát. A német légierő a szicíliai repülőterekről súlyos károkat okozott nekünk, de átvezényelték Oroszországba, német csapatok pedig nem állomásoztak a szigeten. Ha expedíciós csapataink majd tengerre szállnak és a Földközi-tengerre érnek, természetesen felfedezi őket az ellenség, de azt nem tudhatja, hogy hová tartanak: Francia Észak-Afrikába (Bizertába, Algériába, Oránba), vagy Szicíliába, netán Szardínia felé. Aki a tengert uralja, az többféle előnyös megoldás közül választhat. Ezenkívül milyen más támadó haditervet dolgozhatott volna ki Britannia és a birodalom 1942-re, ha egyszer nem számíthattunk segítségre? Hogyan hívhattuk volna ki a németeket nagyszabású párviadalra? Milyen más terv révén juthattunk volna ily sok kívánatos választási lehetőséghez a kiszámíthatatlanul alakuló háborús körülmények között? Tudtuk, hogy talán nem bírunk egyedül a feladattal. Tudtuk, hogy talán balul üt ki a vállalkozás. Fontos atlanti útvonalainkat mindenesetre nem veszélyeztette, s azt a képességünket sem sodorta veszélybe, hogy megvédjük szigetünket invázió esetén.

Más dolog persze meglátni a jövőbe vezető utat, és más elindulni rajta. Mindenesetre jobb, ha az embernek nagyra törő tervei vannak, mint ha egyáltalán nincsenek. Mindenekelőtt azon fordul meg minden, hogy sikerrel jár-e Auchinleck tábornok hosszú ideje előkészített támadása a nyugati sivatagban. De az egész tervet abból a szempontból is felül kellett vizsgálni, hogy milyen veszélyekkel jár, ha a németek eljutnak a Kaszpi-tengerig, vagy Törökországon át kelet felé törnek, netán a Közel-Keletet, Szíriát, Palesztinát, Perzsiát és Irakot veszik célba. Ezeket azonban mindvégig aránylag valószínűtlen eshetőségeknek tartottam. Mint kiderült, nem is számítottam el magam. Amikor ezeknek a terveknek egy-egy részletét igyekeztünk valóra váltani, minden egyes alkalommal sikerült meggyőznöm a vezérkari főnököket, a honvédelmi bizottságot és minisztertársaimat a háborús kabinetben, s a cselekvés minden szakaszában támogattak. Végül valamennyi célunkat az előre megszabott sorrendben értük el, de csak 1942-ben és 1943-ban, amikor már egészen más, sokkal kedvezőbb helyzetben voltunk, mint amilyenre 1941 októberében számíthattunk.

[...]

1941. augusztus elején a német vezérkar táviratban tájékoztatta a nyugati, az északi és a déli hadseregcsoportok parancsnokait az Oroszország veresége utáni célokról:

> *a/ Meg kell erősíteni az észak-afrikai haderőt, hogy be lehessen venni Tobrukot. A szükséges szállítmányok átjuttatása érdekében a német légierőnek ismét támadnia kell Máltát.*
> *Hacsak az időjárási viszonyok nem okoznak késedelmet, a szállítások pedig a tervek szerint alakulnak, feltételezhető, hogy a Tobruk elleni hadjárat szeptember közepén indul meg.*
> *b/ A „Félix" tervet [azaz Gibraltár elfoglalását Spanyolország részvételével] 1941-ben kell végrehajtani.*
> *c/ Ha keleten véget ér a hadjárat, és Törökország mellénk áll, megpróbáljuk egy legalább nyolcvanöt napos előkészítő szakasz után Egyiptom irányában megtámadni Szíriát és Palesztinát. ...*

Ősszel és télen kellett tehát felhasználnunk a kínálkozó alkalmat. A német légierőt kivonták Szicíliából. Az orosz front igényei miatt nem jutott üzemanyag az olasz flottának. Augusztusban a Rommelnek szánt utánpótlás és erősítés harminchárom százaléka odaveszett. Októberben ez a fontos arányszám már hatvanhárom százalékra nőtt. Az olaszokat sürgették, hogy szervezzenek a levegőben új utánpótlási útvonalat. Szeptember végén Mussolini vállalta, hogy havi tizenötezer főnyi erősítést szállít Tripoliba, de október végéig csak kilencezer ember érkezett meg. Közben a Tripoliba irányuló tengeri szállítás megbénult, és Bengáziba is alig néhány konvojnak sikerült elvergődnie blokádunkon át. Az októberi veszteségek végül mégiscsak rákényszerítették a német főparancsnokságot, hogy olajat küldjön az olasz flottának. De ennél sokkal fontosabb lépésre is rászánta magát. Dönitz tengernagy vonakodva ugyan, de beleegyezett, hogy huszonöt német tengeralattjárót kivonjon az atlanti küzdelemből és a Földközi-tengerre irányítson. Ez súlyos csapás volt, és következményei nem várattak magukra sokáig.

Addig azonban Máltáról hathatós ellenőrzést gyakoroltunk, s az admiralitás által az én kívánságomra odatelepített „K" erő nagy sikereket aratott. Hajói november 8-án, egy repülőgépünk jelentése nyomán, lecsaptak a szállítások felújítása utáni első olasz konvojokra: ezek tíz kereskedelmi hajóból álltak, kíséretük pedig négy romboló és több cirkáló volt. A kereskedelmi hajókat hamar megsemmisítettük. Cirkálóink az egyik rombolót elsüllyesztették, a másikat megrongálták. Az olasz cirkálók távol tartották magukat az összecsapástól. [...]

A konvojforgalmat ismét leállították, és Rommelnek minden oka megvolt rá, hogy panaszkodjék a német főparancsnokságnak.

Rommel tábornok az OKW-nak[1] *1941. nov. 9.*

1/ A csapatok és az utánpótlás szállítása Észak-Afrikába még lassabban folyik, mint eddig. 1941 október végéig az olaszok által ígért hatvanezer tonnányi utánpótlásból mindössze 8093 tonna érkezett meg Bengáziba. Ami a Tobruk elleni támadásra eredetileg kijelölt csapatokat illeti, a tüzérség mintegy harmada és számos fontos híradó egység még november 20-ára sem érkezik meg Európából. Ezenkívül bizonytalan, hogy mikor érkezik meg a franciáktól Tuniszban vásárolt húsz 155 mm-es löveg. ... A novemberi támadáshoz kért három olasz hadosztályból csak egy áll majd rendelkezésünkre, s az sem lesz feltöltve.

Ekkor azonban véget ért az az előnyös időszak, amely alatt sérthetetlenséget élveztünk a Földközi-tengeren. November 12-én egy német tengeralattjáró megtorpedózta az *Ark Royal*-t, amely újabb repülőgépeket szállított Máltára, és éppen visszatérőben volt Gibraltár felé. Minden mentési kísérlet kudarcot vallott, és alig negyven kilométerre Gibraltártól ez a hírneves veterán, amely oly jeles szerepet játszott számos vállalkozásunkban, elsüllyedt. Ezután sorozatban követték egymást a fájdalmas veszteségek, és földközi-tengeri flottánk hihetetlenül meggyengült. Csakhogy addigra minden készen állt a hosszú ideje halogatott támadáshoz. Fordítsuk tehát tekintetünket most a nyugati sivatagra.

---

[1] Oberkommando der Wehrmacht: véderő-főparancsnokság.

November 15-én üzenetet küldtem Auchinleck tábornoknak a király nevében, és a belátására bíztam, hogy felhasználja-e, s ha igen, mikor és hogyan.

A miniszterelnök Auchinleck tábornoknak *1941. nov. 15.*
A király megbízásából a nyugati sivatagban állomásozó hadsereg, a királyi légierő, valamint a földközi-tengeri flotta valamennyi katonájának tudomására hozom, hogy Őfelsége bízik benne, hogy példás odaadással teljesítik kötelességüket a rájuk váró döntő fontosságú csatában. Britannia és a birodalom csapatai első ízben veszik fel úgy a harcot a németekkel, hogy mindenfajta korszerű fegyverrel bőven el vannak látva. Maga a csata a háború egész menetére hatással lesz. Itt az alkalom, hogy minden eddiginél súlyosabb csapást mérjünk az ellenségre, a győzelemért, a hazáért, a szabadságért. A sivatagi hadsereg most olyan lapot írhat a történelem könyvébe, amely Blenheimével és Waterlooéval vetekedhetik. Rajtatok a világ szeme! Veletek a szívünk! Isten segítse győzelemre az igaz ügyet!

25 / A „Keresztesvitéz”: hadművelet a földön, a vízen, a levegőben

[...]

1941. november 18-án hajnalban a 8. hadsereg zuhogó esőben előretört: a XIII. hadtest a haditerv szerint körülzárta a határ menti ellenséges állásokat, a XXX. hadtest pedig kezdetben minden ellenállás nélkül nyomult előre délről Szídi-Rezegh felé. Ez a vagy harminc méter magas dombhát az északi oldalán majdnem függélyes falban végződik, s a tetejéről ellenőrzés alatt tartható a Capuzzóba vezető út, Rommel fő kelet-nyugati utánpótlási vonala. Van a közelében egy igen nagy repülőtér. Dél felé, jóllehet nem feltűnő terepalakzat, jó kilátást nyújt a dimbes-dombos sivatagra. Mindkét fél a csatatér kulcsfontosságú pontjának tekintette, s úgy látta, hogy birtoklása döntő Tobruk felmentéséhez.

Az első három napon minden jól alakult. A német páncélosok zöme tudomásunk szerint a part menti övezetben állomásozott, és 19-én megindult délre, másnap pedig Szídi-Omartól huszonöt kilométerre nyugatra megütközött 4. és 22. páncélosdandárunkkal. A 7. brit páncéloshadosztály az ellenség keresése közben nagy területen széthúzódott. Egyik dandárja (a 7.) a készenléti csoporttal bevette Szídi-Rezeghet. Az Afrika Hadtest, amely jobban összpontosította harckocsijait, több hullámban támadta ezeket az alakulatokat és más egységeinket. 21-én és 22-én egész nap dúlt az elkeseredett harc, kivált a repülőtéren és környékén. Ez a harctér úgyszólván odavonzotta mindkét fél páncélosait, amelyek a szemben álló ütegek tüzében hevesen harcolva hol előrenyomultak, hol visszavonultak. A harckocsik jobb fegyverzete, valamint számbeli túlsúlyuk az ütközőpontokon előnyös helyzetbe hozta a németeket. Jock Campbell dandártábornok hősies és ragyogó parancsnoknak bizonyult, mégis a németek kerekedtek felül, és harckocsikban mi szenvedtünk súlyosabb veszteséget. 22-én este a németek visszafoglalták Szídi-Rezeghet. A XXX. hadtest parancsnoka, Norrie tábornok, miután páncélosainak kétharmadát elveszítette, harminc kilométerrel visszavonta erőit, hogy az el-abdi úttól északra rendezhesse a sorokat. Kínos kudarcot vallottunk.

19-én este Auchinleck az alábbi táviratot intézte hozzám:

Bizonyosnak látszik, hogy az ellenséget meglepetésként érte a támadás: nem tudta, hogy küszöbön áll, és nem számított ilyen erős csapásra. Egyes jelek talán arra utalnak, hogy megpróbál visszavonulni Bardia[1] *és Sollum körzetéből. Amíg meg nem tudjuk, meddig jutottak el páncélos csapataink a mai napon, nem vonhatunk le további következtetéseket a csatából. Én elégedett vagyok a helyzettel. ...*

Tedder is hasonló jelentést küldött:

A légi csata jelenlegi szakasza a jelek szerint kedvezően alakul. 17-én és 18-án a rendkívül erős viharok miatt nem tudtuk a tervek szerint semlegesíteni a német vadászokat, de ugyanazért az ellenség is csak korlátozott tevékenységre volt képes az első két napon. Tegnap újabb tizennégy Ju 87-est borítottunk lángba a repülőtéren. Éjszaka ötvenhat nehézbombázót vetettünk be. Máltáról már Bengá-

---

[1] Ma: Bardíja (Líbia).

zit is támadtuk. A 4. páncélosdandárhoz tíztonnányi lőszert juttattunk el légi úton.

Közben, november 21-én, amíg az ellenséges páncélosokat lekötötte az ütközet, Cunningham tábornok elrendelte, hogy a XIII. hadtest nyomuljon előre. A 4. indiai hadosztály már körülzárta Szídi-Omart. Balszárnyán az új-zélandi hadosztály Freyberg tábornok parancsnoksága alatt észak felé fordult, és Bardia külvárosáig nyomult előre, azaz elvágta a határ menti helyőrségek összeköttetési vonalait. Elfoglalta az Afrika Hadtest főhadiszállását, 23-án pedig csaknem sikerült visszafoglalnia Szídi-Rezeghet, ahonnan nem sokkal előbb szorították ki a 7. páncéloshadosztályt. November 24-én Freyberg a repülőtértől nyolc kilométerre keletre összpontosította az új-zélandiak főerőit. Ezen a napon tehát páncélos erőink azzal voltak elfoglalva, hogy rendezzék soraikat a szídi-rezeghi visszavonulás után. Tobrukból megkezdődött a kitörés, de áttörni a német gyalogsággal vívott heves harc ellenére sem sikerült. Az új-zélandi hadosztály diadalmenetben vonult Szídi-Rezegh elé. Az ellenség határ menti helyőrségeit elvágtuk, viszont a XXX. hadtesttel vívott csatában győztes páncélos ereje el-Gobitól északra állt. Mindkét felet súlyos csapások és súlyos veszteségek érték; senki nem tudta megmondani, mi lesz a csata kimenetele.

[...]

A harcmezőn még mindig az Afrika Hadtest volt a legfélelmetesebb erő; Rommel az el-abdi útnál vonta össze legnagyobb részét, majd megindította Szeferzen felé, miközben a csapatok éppen hogy csak elkerülték a XXX. hadtest főhadiszállását és két hatalmas utánpótlási raktárat, pedig ezek nélkül nem tudtuk volna folytatni a harcot. Rommel, amikor csapatai a határra érkeztek, erőit oszlopokra osztotta, melyek részint északra, részint délre fordultak, mások pedig harminc kilométer mélyen benyomultak Egyiptom területére. Ezzel nagy felfordulást idézett elő hátországi körzeteinkben és sok foglyot is ejtett. Oszlopai azonban korántsem ijesztették meg a 4. indiai hadosztályt. A 7. páncélosdandárból, a készenléti csoportból és a gárdadandárból sietve alakított különítményeink üldözőbe vették őket. Sőt légierőnk közben jelentős erőfölényre tett szert a szemben álló hadseregek fölötti légtérben, és szüntelenül zaklatta az ellenséget. Rommel oszlopai saját légierejük támogatásának híján most ugyanazokat a gyötrelmeket élték át, amelyeket a

AZ ÉSZAK-AFRIKAI HADSZINTÉR 1940–1942

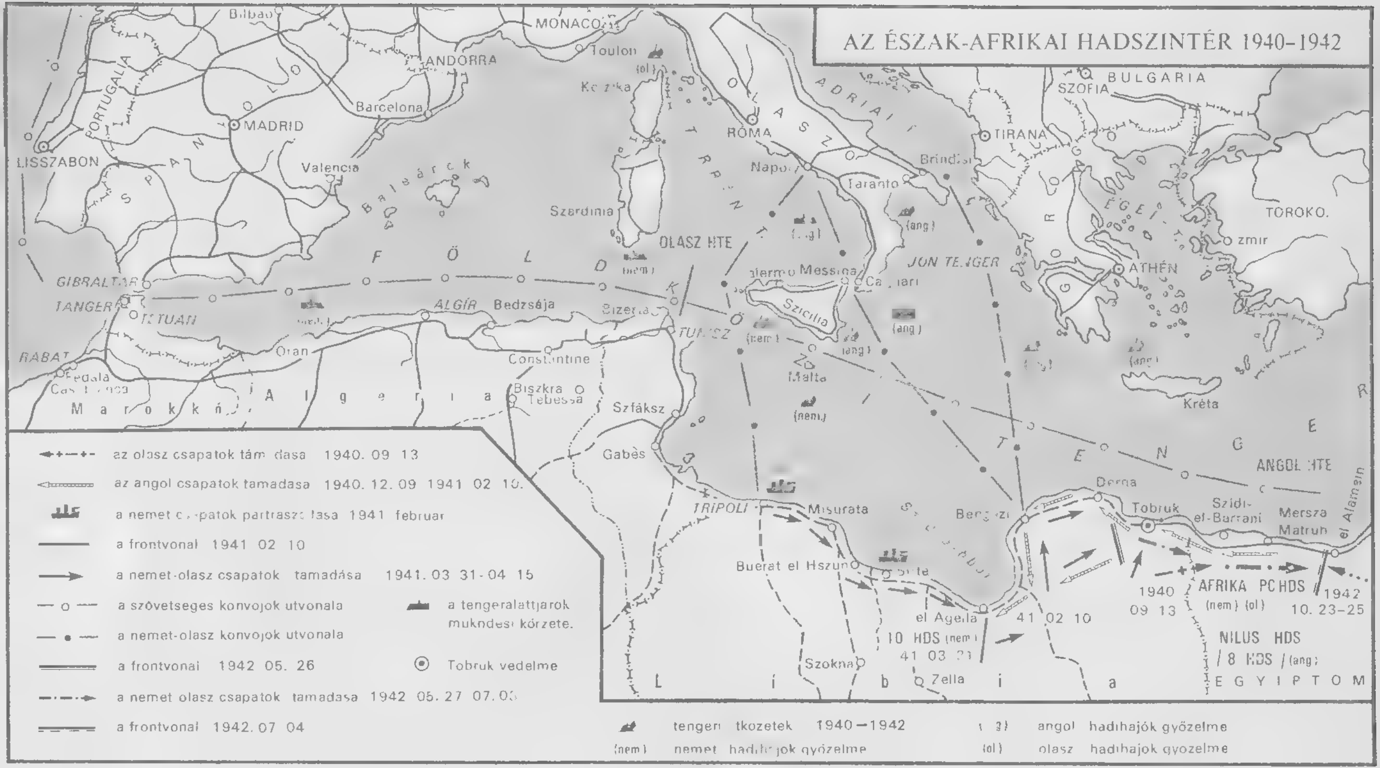

az olasz csapatok tám dása 1940. 09 13
az angol csapatok tamadasa 1940. 12. 09 1941 02 10.
a nemet c. patok partrasz lasa 1941 februar
a frontvonal 1941 02 10
a nemet-olasz csapatok tamadása 1941. 03 31-04 15
a szövetseges konvojok utvonala
a nemet-olasz konvojok utvonala
a frontvonal 1942 05. 26
a nemet olasz csapatok tamadasa 1942 05. 27 07. 03
a frontvonal 1942. 07 04
a tengeralattjarok muknodesi körzete.
Tobruk vedelme
tengeri tkozetek 1940–1942
(nem) nemet hadihajok gyözelme
(ang) angol hadihajók gyözelme
(ol) olasz hadihajok gyozelme
Bilbao
MONACO
Toulon
ANDORRA
PORTUGALIA
Barcelona
MADRID
LISSZABON
Valencia
SPANYOL
Baleárok
Korzika
Szardinia
OLASZ HTE
OLASZ
RÓMA
Napoly
Taranto
Brindisi
ADRIAI T.
TIRANA
SZOFIA
BULGARIA
GÖRÖG
ÉGEI-T.
TOROKO.
Izmir
ATHÉN
Kréta
JON TENGER
Palermo
Messina
Cagliari
Szicilia
Malta
FÖLDKÖZI TENGER
GIBRALTAR
TANGER
TETUAN
RABAT
Fedala
Casablanca
Marokkó
ALGÍR
Bedzsája
Bizerta
TUNISZ
Oran
Constantine
Biszkra
Tebessa
Algeria
Szfáksz
Gabès
TRIPOLI
Misurata
Buerat el Hszun
Szirte
Szokna
Zella
el Ageila
Bengázi
Derna
Tobruk
Szidi-el-Barrani
Mersza Matruh
el Alamein
ANGOL HTE
Líbia
EGYIPTOM
1940 09 13
41 02 10
10 HDS (nem) 41 03 31
AFRIKA PC HDS (nem) (ol)
1942 10. 23–25
NILUS HDS / 8 HDS / (ang)

mi csapatainknak kellett elszenvedniük, amikor még a németek voltak az urak a levegőben. 26-án az ellenséges páncélos erő teljes egészében északnak fordult, s Bardiában és környékén keresett menedéket. Másnap sietve nyugatnak tartottak, vissza Szídi-Rezeghig, ahol sürgősen szükség volt rájuk. Rommel merész húzása kudarcot vallott, de mint a következőkben látni fogjuk, egyetlenegy emberen, éspedig a vele szemben álló főparancsnokon múlott, hogy nem járt sikerrel.

[...]

Miközben Rommel Afrika Hadtestét a 8. brit hadsereg hátába és összeköttetési vonalain át vezető merész, de költséges kirándulás kötötte le, Freyberg új-zélandi harcosai az 1. harckocsidandár támogatásával nagy nyomás alatt tartották Szídi-Rezeghet. Kétnapi heves csata után vissza is foglalták. Ezzel egy időben a tobruki helyőrség újabb kitörésre szánta el magát, és elfoglalta ed-Dudát. 26-án este létrejött az összeköttetés a tobruki helyőrség és a felmentő erő között. Az új-zélandi hadosztály néhány alakulata és a XIII. hadtest parancsnoksága bevonult az ostromlott Tobrukba. Ebben a helyzetben Rommel visszafordult Bardiából. Harcolva vágott utat magának Szídi-Rezeghig, jóllehet szárnyát az átszervezett és ekkor már százhúsz harckocsival ellátott 7. páncéloshadosztály támadta. Ismét visszafoglalta Szídi-Rezeghet. Visszaűzte a 6. új-zélandi dandárt, súlyos veszteségeket okozva neki. A 6. és a 4. dandárt, a tobruki helyőrséghez csatlakozó két zászlóalj kivételével, délkeletre vonták vissza a határig, s ott aztán a hős hadosztályt, amely több mint háromezer embert veszített, újjászervezték. A tobruki helyőrség ismét magára maradt, de merész elhatározással kitartott az elfoglalt terepen.

Ritchie tábornok[1] ekkor átcsoportosította hadseregét: a tobruki helyőrséget a XIII. hadtest alá rendelte, az új-zélandi hadosztályt pedig tartaléknak osztotta be. Az újabb támadás célpontja el-Adem, ez a Szídi-Rezeghtől huszonnégy kilométerre nyugatra, egy völgyben és szintén az ellenség fő kelet–nyugati összeköttetési vonala mentén fekvő település volt. Mindkét hadtestünket bevették. A XIII. ed-Dudából, a XXX. pedig délről indult útnak. Amíg az előkészületek folytak, Rommel megpróbálkozott még egy utolsó támadással, hogy határ menti helyőrségeit felmentse. Támadását visszaverték. Ekkor megkezdődött a tengely seregeinek visszavonulása a Gazála-vonalra.

---

[1] Cunningham tábornok utóda a 8. hadsereg élén.

[...]

A német iratokból ma már tudjuk, hogy a Bardiában, Sollumban és Halfajában bekerített, majd foglyul ejtett helyőrséggel együtt az ellenség a „Keresztesvitéz” *(Crusader)* hadműveletben 13 000 német és 20 000 olasz katonát, összesen 33 000 embert, továbbá 300 harckocsit veszített. Ugyanebben az időszakban (november 18-ától január közepéig) a brit és a birodalmi csapatok oldalán 2908 tiszt és katona vesztette életét, 7339 megsebesült, 7457 pedig eltűnt; az összes veszteség tehát 17 704 fő és 278 harckocsi volt. E veszteség kilenctizedét a támadás első hónapjában szenvedtük el.

[...]

A flotta mindig is döntő tényező volt a sivatagi háborúban. A haditengerészet a királyi légierővel együtt pusztító támadásokat intézett a tengely utánpótlása ellen, támogatta a 8. hadsereg előretörését, s így szerepe volt abban, hogy Rommel seregei a pusztulás szélére jutottak. Ám e sorsdöntő pillanatban, sorozatos katasztrófák következtében, földközi-tengeri haditengerészeti erőnk lényegében megsemmisült. [...] A Földközi-tenger keleti medencéjében állomásozó brit flottából néhány romboló, valamint Vian tengernagy hajórajának három cirkálója maradt meg.

Egyesített szárazföldi, tengeri és légi erőfeszítéseink révén november végéig felülkerekedtünk a Földközi-tenger térségében. Most azonban flottánk félelmetes veszteségeket szenvedett. December 5-én pedig Hitler végre rádöbbent, hogy Rommelt halálos veszély fenyegeti, s elrendelte, hogy egy teljes légihadtestet telepítsenek át Oroszországból Szicíliába és Észak-Afrikába. Kesselring tábornok irányítása alatt újabb légioffenzíva indult Málta ellen. A támadások minden korábbinál hevesebbek voltak, és Málta erejéből csak annyira futotta, hogy az életéért küzdjön. Az év végén már a Luftwaffe volt az úr a Tripoliba vezető tengeri útvonalak fölött, és így Rommel a vereség után ismét felszerelhette csapatait. A tengeri, légi és szárazföldi hadviselés kölcsönhatása ritkán mutatkozik meg olyan szembeötlően, mint e néhány hónap eseményeiben.

Mindez azonban eltörpült az újabb, világtörténelmi jelentőségű események mellett.

[...]

November 25-én az Elnök táviratban tájékoztatott a tárgyalásokról. A japán kormány felajánlotta, hogy kiüríti Indokína déli részét addig is, amíg átfogó megállapodásra nem jut Kínával, vagy az egész csendes-óceáni térségben helyre nem áll a béke, akkor ugyanis hajlandó volna egészen kivonulni Indokínából. Az Egyesült Államoktól cserében azt kérte, hogy lássa el Japánt kőolajjal, ne avatkozzék be a kínai ügyekbe, hagyja, hogy Japán állítsa helyre a békét Kínában, segítse hozzá Japánt a holland kelet-indiai szigetvilág termékeihez, továbbá normalizálja Japán és az Egyesült Államok kereskedelmi kapcsolatait. Ezenkívül a két fél vállalja, hogy sem Északkelet-Ázsiában, sem a Csendes-óceán déli részén nem törekszik „fegyveres térnyerésre".

Az amerikai kormány olyan ellenjavaslatot fontolgatott, amely általában véve elfogadta volna a japán jegyzék tartalmát, de nem érte volna be a Dél-Indokínából való japán kivonulással, Kínáról pedig nem tett volna említést. Az Egyesült Államok hajlandó lett volna korlátozott gazdasági megállapodást kötni, és hatályon kívül helyezni a már elrendelt szállítási tilalmat. Például hozzájárult volna, hogy kizárólag polgári célokra havonta bizonyos mennyiségű kőolajat szállítson. Ez a javaslat három hónapig lett volna érvényes, s ezalatt kellett volna megvitatni a csendes-óceáni térség egészére vonatkozó rendezés tervét.

Ezt a már akkor is és azóta is *modus vivendi*-nek nevezett választervezetet nem tartottam megfelelőnek. Véleményemet a holland és az ausztrál kormány is osztotta, de mindenekelőtt Csang Kaj-sek: ő felháborodott tiltakozó jegyzéket küldött Washingtonba. Nagyon is tudtam azonban, meddig mehetünk el az Egyesült Államok politikájának bírálatában, ha olyasmiről van szó, amiben egyedül Amerikát illeti a döntés. Tudtam, milyen veszélyekkel járna, ha megfogalmazódna az a gondolat, hogy „a britek megpróbálnak belerántani bennünket a háborúba". Ezért hát a megfelelő helyre tettem a dolgot, nevezetesen az Elnök kezébe, s táviratomban csak a kínai kérdésről tettem említést:

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. nov. 26.*
Ma este megkaptam Japánról szóló üzenetét. Halifax lordtól részletes tájékoztatást kaptam a tárgyalásokról és a Japánhoz intézendő

ellentervezetről. ... Természetesen Önöknek kell megoldaniuk ezt az ügyet, és mi semmiképpen sem szeretnénk még egy háborút. Bennünket csak egyvalami aggaszt. Mi lesz Csang Kaj-sekkel? Nem fogják túlságosan szigorú diétára? Kína miatt aggódunk. Ha összeomlik, összehasonlíthatatlanul nagyobb veszélyekkel kell számolnunk. Biztosak vagyunk benne, hogy döntésében Ön sem feledkezik meg a kínai ügyről. Érzésünk szerint a japánokban egyáltalán nem nagy az önbizalom.

Ez az üzenet természetesen már a keltezés napjának hajnalán ott volt Washingtonban. Hull ezt írja visszaemlékezéseiben:

Éjjel távirat érkezett Churchilltől az Elnöknek: a modus vivendi-t taglalta. A miniszterelnök, nyilván Csang Kaj-sek táviratának hatása alatt, azt firtatta, nem „túlságosan szűkre szabott fejadagot" juttat-e a modus vivendi a generalisszimusznak. Ő csak Kína miatt aggódik, mint írta, mert Kína összeomlása hihetetlen mértékben megnövelné a ránk leselkedő veszélyeket. Még egyszer megvitattam a dolgot a külügyminisztérium távol-keleti szakértőivel, s arra a következtetésre jutottam, hogy el kell vetnünk a modus vivendi-t. Ehelyett egyenesen azzal a tízpontos általános rendezési tervezettel kell a japánok elé állnunk, amelynek a modus vivendi csak afféle bevezetője lett volna. A modus vivendi értelmében a japánok gyapothoz, olajhoz és néhány más árucikkhez csak „csirketápmennyiségben" jutottak volna hozzá, márpedig korlátlan tömegű árut követeltek, mégis nyilvánvaló volt, hogy az amerikai közvélemény jelentős része ellenezné, ha akár csak egy csepp olajat is szállítanánk Japánnak. A kínaiak hevesen ellenezték, a többi érdekelt kormány vagy helytelenítette, vagy csak langyosan helyeselt. ... Azért a csekély reményért tehát, hogy Japán elfogadja a modus vivendi-t, nem volt érdemes vállalni a vele járó kockázatot, különösen azt a veszélyt nem, hogy a kínaiak harci szelleme és ellenállása összeomlik, s Kína darabokra hullik.

Addig mi nem is hallottunk a „tízpontos jegyzékről", mindenesetre nemcsak hogy megegyezett kívánságainkkal és a társult kormányok kívánságaival, hanem messze túlment mindazon, amit kérni merészeltünk. Még ugyanaznap, 26-án Hull a külügyminisztériumban fogadta a japán küldötteket. Említést sem tett nekik a *mo-*

dus vivendi-ről, amelynek ügyében az Elnök 23-án táviratozott nekem. Ellenkezőleg, átnyújtotta nekik a tízpontos jegyzéket. A tízből kettő a következőképpen hangzik:

A japán kormány kivonja teljes szárazföldi, haditengerészeti, légi- és rendőri erejét Kínából és Indokínából.
Az Egyesült Államok kormánya és Japán kormánya sem katonailag, sem politikailag, sem gazdaságilag nem támogat más kormányt vagy rendszert Kínában, mint a Kínai Köztársaság nemzeti kormányát, amely ideiglenesen Csungkingban székel.

A küldöttek valósággal „sóbálvánnyá váltak", és lesújtva távoztak. Talán csakugyan őszinte volt a megdöbbenésük. Hiszen azért esett rájuk a választás, mert békepárti és mérsékelt politikusok hírében álltak, s alkalmasnak látszottak rá, hogy hamis biztonságérzetet keltsenek az Egyesült Államokban, amíg meg nem születik a döntés és be nem fejeződnek az előkészületek. A küldöttek édeskeveset tudtak kormányuk valódi szándékairól. Álmukban sem hitték volna, hogy Hull többet tud erről, mint ők. Az amerikaiak már 1940 végén megfejtették a japán rejtjelkulcs alapvető részét, és így sok katonai és diplomáciai táviratot el tudtak olvasni. Beavatott amerikai körökben „Varázslat" néven emlegették ezeket az üzeneteket. Velünk is közölték őket, de elkerülhetetlenül némi késedelemmel, olykor csak két-három nap múlva. Így az adott pillanatban sohasem tudhattuk mindazt, amiről az Elnöknek és Hullnak tudomása volt. Ezt most nem panaszként mondom. [...]

Amikor november 29-én nagykövetünk, Halifax lord látogatást tett a külügyminisztériumban, Hull azt mondta neki, hogy a japán veszély „itt függ a fejünk fölött". „Japánhoz fűződő kapcsolataink diplomáciai szakasza lényegében véget ért. Most már a hadsereg és a haditengerészet vezetői fognak foglalkozni az üggyel, már beszéltem is velük. ... Lehetséges, hogy Japán váratlanul, és amennyire képes, meglepetésszerűen lép akcióba. ... Véleményem szerint a japánok tudják, milyen kétségbeesett hazárdjátékra vállalkoztak, amikor felújították a korlátlan hódítás politikáját, s ezért azt is tudják, hogy a legnagyobb merészségre és kockázatvállalásra van hozzá szükség. ... Amikor Churchill megkapta Csangtól a *modus vivendi* ellen tiltakozó táviratot, jobban tette volna, ha kemény hangú táviratban felszólítja Csangot, hogy szedje össze magát, és harci buzgalomban a japánokról és az amerikaiakról vegyen példát. Ehelyett fenntartás nélkül továbbította hozzánk a tiltakozást. ..."

Én azonban nem tudtam, hogy Japán már elvetette a kockát, sem azt, hogy mire szánta el magát az Elnök.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. nov. 30.*
Azt hiszem, van még egy fontos módszer, amit nem használtunk fel annak érdekében, hogy országaink ne keveredjenek háborúba Japánnal: titokban vagy nyilvánosan, ahogy jónak látjuk, de határozottan kijelenthetnénk, hogy a következő japán agresszió haladéktalanul a legsúlyosabb következményeket vonja maga után. Tudom, milyen alkotmányos akadályokkal kell számolnia, de tragikus volna, ha Japán jogsértő magatartása révén úgy sodródna háborúba, hogy előzőleg nem hozták tisztességesen és félreérthetetlenül tudomására, hogy a következő agresszív lépés végzetes lesz. Kérem, fontolja meg, hogy az Ön által megfelelőnek tartott pillanatban, és ez a pillanat talán már nagyon közel van, nem kellene-e valami olyasmit kijelentenie, hogy „ha Japán újabb agresszióra ragadtatná magát, Ön kénytelen volna a legsúlyosabb kérdéssel fordulni a kongresszushoz". Természetesen mi is hasonló nyilatkozatot tennénk, vagy csatlakoznánk egy közös nyilatkozathoz, mindenesetre máris intézkedtünk róla, hogy lépéseinket összehangoljuk az Önök cselekedeteivel. Ne haragudjék rám, kedves barátom, amiért jogot formálok rá, hogy rávegyem Önt erre a politikára, de meggyőződésem, hogy minden ezen múlhat, s talán így kerülhetjük el, hogy legnagyobb fájdalmunkra kiterjedjen a háború.

De mind az Elnök, mind Tódzsó már rég túl voltak ezen. Az események is.

30-án, alig valamivel déli 12 után (amerikai idő szerint) Hull felkereste az Elnököt, s az asztalán ott találta azt a táviratot, amit aznapi dátummal az előző éjszaka küldtem el.[1] Egyikük sem látta értelmét, hogy javaslatom szellemében intézzünk figyelmeztetést Japánhoz. Nem is meglepő, mert kezükben volt egy Tokióból Berlinbe küldött lehallgatott üzenet szövege: az is november 30-án kelt, és arra utasította a berlini japán nagykövetet, hogy Hitlerrel és Ribbentroppal az alábbiakat közölje:

---

[1] Táviratainak keltezése ne okozzon fejtörést az olvasónak, amíg a sorrenddel nincs baj. Angol idő szerint éjjel kettőig, háromig szoktam dolgozni, s üzeneteim rejtjelezéséhez és megfejtéséhez is kellett két-három óra. Mindazonáltal, ha még lefekvés előtt megfogalmaztam egy üzenetet, az úgyszólván azonnal elérte az Elnököt: tudniillik, amikor felébredt, vagy amikor, ha kellett, felébresztették. (A szerző jegyzete.)

Tudassa velük a legnagyobb titokban, hogy rendkívül nagy a veszélye az olyan fegyveres összetűzésnek, amelynek révén hirtelen háború törhet ki az angolszász országok és Japán között, s hogy a háború kitörésének időpontja talán hamarabb elérkezik, mint bárki gondolná.

Én december 2-án kaptam meg e távirat megfejtését. Britanniától a helyzet semmilyen különös intézkedést nem követelt. Egyszerűen várnunk kellett. A japán repülőgép-hordozó flotta ugyanis már 25-én kifutott, fedélzetén a teljes haditengerészeti légierővel, amely később megtámadta Pearl Harbourt. Persze Tokió ekkor még leállíthatta volna az akciót.

Tokióban december 1-jén, a császári tanács ülésén hozták meg a döntést, hogy Japán háborút indít az Egyesült Államok ellen. Perében Tódzsó azt vallotta, hogy a császár egy szót sem szólt. Ezután egy hétre halálos csend állt be a Csendes-óceánon. A diplomáciai rendezés lehetőségei kimerültek, de a katonai agresszió egyelőre váratott magára. Attól rettegtem leginkább, hogy a japánok Nagy-Britanniát vagy a hollandokat támadják meg, s hogy az Egyesült Államok alkotmányjogi nehézségek miatt nem üzenhetne nekik hadat. A december 2-i hosszúra nyúlt kabinetülés után a külügyminiszter számára külön feljegyzésben foglaltam össze elhatározásainkat:

A miniszterelnök a külügyminiszternek 1941. dec. 2.
Elhatározott szándékunk, hogy nem cselekszünk elhamarkodottan, és nem az Egyesült Államok előtt. Hacsak a japánok nem a Kra-földszorost próbálják meg elfoglalni, az Egyesült Államoknak elég ideje lesz rá, hogy nyíltan szembenézzen az újabb japán agresszióval. Ha cselekvésre szánja el magát, mi nyomban mellé állunk. Ha nem, akkor ismét át kell gondolnunk a helyzetet. …
A japánok bármikor megtámadhatják a holland gyarmatokat. Az amerikai-japán tárgyalások után ez közvetlen kihívás lenne az

Egyesült Államok ellen. Közölnünk kell a hollandokkal, hogy semmi olyat nem szabad tennünk, ami megakadályozná, hogy ez a japán agresszió teljes egészében japán–amerikai ügynek számítson az Egyesült Államokban. Ha az Egyesült Államok hadat üzen Japánnak, mi egy órán belül követni fogjuk. Ha megfelelő idő elteltével az Egyesült Államokról kiderül, hogy a tőlünk várható azonnali támogatás tudatában sem képes határozottan cselekedni, akkor akár egymagunkban is a hollandok mellé állunk. Ha a brit birtokokat éri támadás, az a dolog természeténél fogva háborút jelent Nagy-Britanniával.

Az éber brit hírszerzés és légi felderítés csakhamar olyan mozgásra lett figyelmes, amely arra utalt, hogy „Japán Sziám elleni támadásra készülődik, s a tengerről indított akcióval akarja elfoglalni a Kra-földszoros stratégiai pontjait”. A jelentést továbbítottuk Washingtonba. Számos hosszú táviratot váltottunk távol-keleti főparancsnokunkkal, továbbá az ausztráliai és az amerikai kormánnyal, hogy vajon ne indítsunk-e megelőző akciót a Kra-földszoros védelmében. Mind katonai, mind politikai megfontolásból azt a helyes döntést hoztuk, hogy jobb, ha nem nehezítjük a helyzetet, és nem mi tesszük az első lépést ezen a másodrendű hadszíntéren. December 6-án Londonban és Washingtonban értesültünk róla, hogy egy körülbelül harmincöt szállítóhajóból, nyolc cirkálóból és húsz rombolóból álló japán flotta futott ki Indokínából a Sziámi-öbölbe. Más-más feladattal több más japán hajóraj is tartózkodott a tengeren.

A kongresszus 1946-ban nyilvánosságra hozott bőséges vizsgálati anyaga minden részletében feltárja az amerikai–japán háborúhoz vezető eseményeket, s azt is, hogy a katonai szervek miért nem adtak parancsot a riadókészültségre a veszélyeztetett helyzetben lévő hajórajoknak és helyőrségeknek. E negyven kötetben a bizottság a világ szeme elé tárt minden részletet, köztük titkos japán táviratok megfejtését és teljes szövegét is. Az Egyesült Államoknak megvolt hozzá a lelkiereje, hogy elviselje az amerikai alkotmány szelleméből következő kemény megpróbáltatást.

Nincs szándékomban, hogy ezeken az oldalakon megkíséreljek ítéletet mondani az amerikai történelemnek erről a félelmetes epizódjáról. Tudjuk, hogy az Elnököt körülvevő és a bizalmát élvező amerikai személyiségek hozzám hasonlóan egytől egyig attól az iszonyú veszélytől tartottak, hogy Japán brit vagy holland birtokokat támad meg a Távol-Keleten és gondosan elkerüli az összeütközést az Egyesült Államokkal, következésképp a kongresszus nem adja áldását az amerikai hadüzenetre. Az amerikai vezetők tudták, mire vezethet ez: hatalmas japán hódításokra, ha pedig közben Németország legyőzné Oroszországot, majd partra szállnak Nagy-Britanniában, Amerikának egyedül kellene szembeszállnia a túlsúlyban lévő győzelmes agresszorokkal. Nemcsak a kockán forgó nagy erkölcsi vállalkozásunk veszne el, hanem az Egyesült Államoknak és a veszélyre még csak félig-meddig ráébredt amerikai népnek a léte is. Az Elnök és meghitt barátai már régóta tudták, milyen veszélyes az, hogy az Egyesült Államok semleges a Hitler és támogatói elleni háborúban, s valamennyiüknek nagy gyötrelmet okozott, hogy a kongresszus megkötötte a kezüket. A képviselőház néhány hónappal korábban egyetlen szavazat híján elutasította a kötelező katonai szolgálat meghosszabbítását, enélkül pedig az amerikai hadsereg úgyszólván feloszlott volna, és éppen a világégés kellős közepén. Roosevelt, Hull, Stimson, Knox, Marshall tábornok, Stark tengernagy és a valamennyiüket összekötő Harry Hopkins mind-mind egyet akart. Az amerikaiak és a világ minden részén élő szabad emberek jövő nemzedékei hálát adjanak majd Istennek, hogy voltak ilyen széles látókörű férfiak.

Amikor Japán rátámadt az Egyesült Államokra, gondjaik és kötelességeik mindjárt nagyon leegyszerűsödtek. Ne csodálkozzunk, hogy összehasonlíthatatlanul kisebb jelentőséget tulajdonítottak a támadás körülményeinek vagy akár méretének is, mint annak a ténynek, hogy az amerikai nemzet most sokkal egységesebben száll harcba saját biztonságáért és az igaz ügyért. Akárcsak én, ők is úgy látták, hogy Japán öngyilkosságot követne el, ha háborúba bocsátkoznék az Egyesült Államokkal. Ráadásul előbb felismerték, mint mi Britanniában, az ellenség közvetlen és távolabbi célját. Emlékezzünk csak, hogyan kiáltott fel Cromwell a dumbari magaslatokról leereszkedő skót sereg láttán: „Az Úr a kezünkre adta őket!"

Azt sem szabad azonban megengednünk, hogy a diplomáciai üzenetváltások részleteiből az a benyomás keletkezzék, hogy Japán csak afféle ártatlan sértett fél volt, aki csak józan és mérsékelt terjeszkedésre vagy az európai zsákmányból való részesedésre tartott igényt, s most az Egyesült Államok olyan javaslatokat tárt elébe, amelyeket a fanatikus, felhevült és mindenre készen álló nép semmi esetre sem fogadhatott el. Japán hosszú évek óta gyötörte Kínát egyre újabb betöréseivel és egyre újabb területek leigázásával. Most, hogy rátette a kezét Indokínára, lényegében, akárcsak a háromhatalmi egyezmény aláírásával, a tengelyhatalmakhoz kötötte szekerét. Igazán nem kényszerítette rá senki; viselje hát a következményeit.

Lehetetlennek látszott, hogy Japán háborúba bocsátkozzék Britanniával és az Egyesült Államokkal, s végül valószínűleg Oroszországgal is, tehát a vesztébe rohanjon. A hadüzenetet egyszerűen nem lehetett felfogni józan ésszel. Biztos voltam benne, hogy ha belevág, egy nemzedéknyi időre belerokkan. Így is történt. Hiába, a kormányok és a népek nem mindig a józan ész szerint döntenek. Néha őrült döntésekre szánják el magukat, vagy olyan csoport kerül hatalomra, amely a többieket engedelmességre kényszeríti, és őrületének bűntársaivá teszi. Nem vonakodtam többször is kifejteni abbeli nézetemet, hogy Japán nem fog megőrülni. Bármilyen őszintén próbáljuk is mások helyzetébe beleélni magunkat, nem fejthetjük meg az emberi értelem és képzelet olyan folyamatait, amelyeknek semmi közük a józan észhez.

Az őrület mindenesetre olyan sorscsapás, amelyhez háborúban a MEGLEPETÉS előnye társul.

27 / Pearl Harbour

1941. december 7-én, vasárnap este történt. Winant és Averell Harriman társaságában a vacsoraasztalnál ültem Chequersben. Alig valamivel az után, hogy elkezdődtek a kilencórai hírek, bekapcsoltam kis rádiókészülékemet. Számos hír követte egymást az orosz fronton folyó harcokról, aztán a líbiai brit frontról, végül pedig néhány mondat következett valami olyasmiről, hogy a japánok amerikai hajókat támadtak meg Hawaiinál, és ugyancsak japán támadások értek brit hajókat Holland Kelet-Indiában. Ezután közölték, hogy a hírek után X. Y. úr kommentárja következik, majd az agytröszt című műsor vagy valami hasonló. Ami engem illet, nem fogtam fel, miről van szó, Averell azonban azt mondta, hogy mintha a japánok megtámadták volna az amerikaiakat, s erre, jóllehet mindannyian fáradtan, hátradőlve pihentünk, az asztalhoz húztuk a székünket. Sawyers komornyik hallotta, mi történt, belépett, és így szólt: „Igaz, kérem. Mi is hallottuk odakint. A japánok megtámadták az amerikaiakat." Mindannyian hallgattunk. November 11-én, a városházi villásreggelin azt mondtam, hogy ha Japán megtámadná az Egyesült Államokat, a brit hadüzenet „egy órán belül" bekövetkeznék. Felálltam az asztaltól, és a hallon át az éjjel-nappal működő irodába indultam. Kértem, hogy hívják fel az Elnököt. A nagykövet utánam jött, s mivel gondolta, hogy visszavonhatatlan lépésre készülődöm, így szólt: „Nem kellene előbb meggyőződni róla, hogy igaz-e?"

Két-három perc múlva Roosevelt a vonalban volt. „Igaz ez a japán história, Elnök úr?" „Nagyon is igaz – felelte –, ránk támadtak Pearl Harbournál. Most már közös hajóban evezünk." Átadtam a kagylót Winantnak, s néhány szót váltottak. A nagykövet először azt mondta: „Jó. Jó." Aztán érezhetően komorabb hangon: „Ejha!" Visszaadta a kagylót, és én valami ilyesmit mondtam az Elnöknek: „Így biztosan egyszerűbb lesz minden. Isten önnel." Azzal visszatértünk a hallba, és próbáltunk megbarátkozni a bekövetkezett világtörténelmi eseménnyel: olyan megdöbbentő volt a hír, hogy még a beavatottaknak is elakadt tőle a lélegzete. Két amerikai barátom bámulatos lelkierővel fogadta a sorscsapást. Azt persze nem tudtuk, hogy az Egyesült Államok haditengerészete milyen súlyos kárt szenvedett. Mindenesetre nem panaszkodtak, nem siránkoztak, hogy a hazájukat elérte a háború. Sem szemrehányásra, sem panaszra nem vesztegették a szót. Sőt, már-már azt hitte volna az ember, hogy hosszú ideje tartó gyötrelemtől szabadultak meg.

A parlament ülése csak keddre volt kitűzve, a képviselők az ország legkülönbözőbb részein tartózkodtak, a távközlés pedig korántsem működött akadálytalanul. Azonnal munkába állítottam az irodámat, meghagytam, hogy hívják fel az alsóház elnökét, a parlamenti csoportok vezetőit és a többi illetékest, s másnapra hívassák össze mind a két házat. Felhívtam a külügyminisztériumot, s megkértem, hogy mire a Ház összeül, készüljön el azzal a néhány formasággal, amely a Japán elleni hadüzenet azonnali életbe léptetéséhez szükséges, továbbá gondoskodjék róla, hogy a háborús kabinet minden tagját hívják fel telefonon és értesítsék, ugyanígy a vezérkari főnököket és a haderőnemek minisztereit is, bár mint feltételeztem, ők már megkapták a hírt.

Amikor ezzel megvoltam, nyomban arra gondoltam, ami mindig is közel állt a szívemhez. A következő üzenetet küldtem de Valerának:

1941. dec. 8.

Itt az alkalom, ragadja meg! Most vagy soha! Nemzete ismét megmutathatja, mit ér. Találkozzunk, ahol csak akarja.

Nem feledkeztem meg a harcoló Kínáról sem, s az alábbi táviratot küldtem Csang Kaj-seknek:

1941. dec. 8.

Japán megtámadta a brit birodalmat és az Egyesült Államokat. Mindig is barátok voltunk; most közös ellenséggel állunk szemben.

És még egy távirat:

A miniszterelnök Harry Hopkinsnak *1941. dec. 8.*
Sokat gondolunk Önre ezen a történelmi órán. Winston, Averell.

Amerikai olvasóim nem veszik majd rossz néven, ha kijelentem, hogy mérhetetlen öröm volt magunk mellett tudnom az Egyesült Államokat. Az események menetét nem tudtam volna megjósolni. Nem állítom, hogy alaposan felmértem Japán katonai erejét, de azt nyomban tudtam, hogy az Egyesült Államok visszavonhatatlanul hadba lépett, életre-halálra. Végül is győztünk tehát! Igen, győztünk, pedig mi minden történt: Dunkerque; aztán Franciaország bukása; aztán az iszonyú oráni közjáték; aztán az invázió veszélye, miközben a légierőt és a flottát leszámítva népünk majdnem fegyvertelen volt; aztán a halálos tengeralattjáró-háború, az első atlanti csata, amelyet csak nagyon nehezen sikerült megnyernünk; tizenhét hónapja harcoltunk egymagunkban, s én már tizenkilenc hónapja viseltem hivatalomat e pattanásig feszült helyzetben. Megnyertük hát a háborút. Anglia fennmarad; Britannia fennmarad; a nemzetközösség és a birodalom fennmarad. Hogy mennyi ideig tart még a háború, és miként ér majd véget, azt senki nem tudta volna megmondani, de ekkor nem is törődtem vele. Mint szigetünk hosszú történelmében annyiszor, ezúttal is győztesen kerülünk ki a küzdelemből, akármennyire megnyomorít, megcsonkít is bennünket a háború. Nem sikerül bennünket eltörölni a föld színéről. Történelmünk nem ér véget. Lehet, hogy még életünkben megérjük a háború végét. Hitler sorsa megpecsételődött. Mussolinié is. A japánokat pedig ízzé-porrá zúzzuk. Csak megfelelően kell érvényesítenünk hatalmas túlerőnket. A brit birodalom, a Szovjetunió és most az Egyesült Államok, ha minden erejét egyesíti, legjobb meggyőződésem szerint kétszerte, sőt háromszorta is erősebb az ellenfélnél. Tudtam persze, hogy hosszú időre lesz szükségünk. Számítottam rá, hogy keleten iszonyú veszteségek várnak ránk; de azt is tudtam, hogy mindez elmúlik. Ha összefogunk, nincs olyan erő a világon, amelyet le ne gyűrhetnénk. Sok katasztrófának, mérhetetlen anyagi áldozatoknak és megpróbáltatásoknak néztünk elébe, de hogy mindez hogyan végződik, afelől nem volt többé kétség.

Az ostobák, márpedig volt belőlük bőven, és nemcsak az ellenséges országokban, hajlamosak voltak rá, hogy alábecsüljék az Egyesült Államok erejét. Egyesek puhánynak tartották az amerikaiakat, mások meg azt mondogatták, hogy sohasem lesznek képesek összefogni. Csak a messzi távolból handabandáznak majd, sohasem vetik bele magukat a küzdelembe, nem tudnák elviselni a vérveszteséget. Demokráciájuk, az ismétlődő választások rendszere megbénítja háborús erőfeszítéseiket. Országuk ellenségnek és jó barátnak egyaránt csak homályos ködkép lesz a láthatáron. Most majd kiderül, milyen gyönge is ez a nagy lélekszámú, de magának való, gazdag és bőbeszédű nép. Én azonban tanulmányoztam az amerikai polgárháború történetét, és tudtam, hogy a két hadsereg az utolsó pillanatig elkeseredetten küzdött. Az ereimben amerikai vér is folyik. Eszembe jutott, amit több mint harminc év előtt hallottam Edward Greytől, aki azt mondta, hogy az Egyesült Államok olyan, mint egy „hatalmas gőzkazán: ha egyszer begyújtasz alatta, határtalan erőt képes kifejteni". Csordultig voltam izgalmakkal és érzelmekkel, lefeküdtem tehát, s hálatelt szívvel a megváltottak mély álmába merültem.

Alighogy felébredtem, elhatároztam, hogy nyomban meglátogatom odaát Rooseveltet. Délben a kabinet elé terjesztettem a dolgot. A jóváhagyás birtokában levelet intéztem a királyhoz. [...]

A király is beleegyezését adta.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek *1941. dec. 9.*

1/ Hálás vagyok december 8-i táviratáért. Most, hogy az Ön szavaival szólva „közös hajóban evezünk", nem volna-e vajon értelme, hogy ismét összeüljünk? A reális helyzet és az új tények tükrében

újra áttekinthetnénk egész haditervünket, továbbá a termelés és az elosztás kérdéseit is. Azt hiszem, hogy e problémákat, amelyek némelyike sok gondot okoz nekem, a legmagasabb szinten oldhatjuk meg a legjobban. De ettől függetlenül is nagyon örülnék, ha mihamarabb ismét találkozhatnék Önnel.
2/ Ha jónak látja, egy-két nap múlva már útra kelhetnék, és hadihajón utaznék Baltimore-ba vagy Annapolisba. Az utazás körülbelül nyolc napot venne igénybe, úgy intézném, hogy egy hétig maradjak, s így minden fontos ügyünket elrendezhetnénk. Poundot, Portalt, Dillt és Beaverbrookot vinném magammal, továbbá a szükséges személyzetet.
3/ Kérem, mielőbb értesítsen, hogy mi a véleménye erről.

Az Elnök attól tartott, hogy a visszaút veszedelmes lehet. Igyekeztem megnyugtatni.

A volt haditengerész Roosevelt elnöknek 1941. dec. 10.
Nem hisszük, hogy a visszaút nagyobb veszéllyel járna. Annál veszedelmesebb volna, ha nem vitatnánk meg a legmagasabb szinten és alaposan a rendkívüli haditengerészeti helyzetet, továbbá a vele összefüggő termelési és elosztási kérdéseket. Kész vagyok arra is, hogy Bermudán találkozzam Önnel, vagy hogy Bermudáról Washingtonba repüljek. Úgy hiszem, szerencsétlen dolog volna még egy hónapig várni, mielőtt megállapodnánk, mi legyen a közös teendőnk ebben az új, nehéz helyzetben, kivált a Csendes-óceánon. Azt reméltem, hogy már holnap este elindulhatok, de várok az indulással, amíg megérkezik az Ön meghívása. Soha nem voltam olyan biztos a győzelemben, mint most, de csak összehangolt cselekvéssel vívhatjuk ki. Szívélyes üdvözlettel.

Másnap ismét üzenet jött az Elnöktől. Mint írta, a legnagyobb örömmel lát vendégül a Fehér Házban. Ő maga, úgy érzi, nem hagyhatja el az országot. Éppen folyik a mozgósítás, és a Csendes-óceánon bizonytalan a haditengerészeti helyzet. Biztos benne, hogy meg fogjuk oldani a termeléssel és az utánpótlással kapcsolatos összes nehézségeket. Ismét hangsúlyozta, hogy személyes kockázatot vállalok az úttal, s figyelmeztetett, hogy alaposan vegyem fontolóra a veszélyt.

A háborús kabinet engedélyezte, hogy azonnal hadat üzenjünk Japánnak. A formai előkészületek már megtörténtek. Mivel Eden már elutazott Moszkvába, s távollétében én vittem a külügyeket, a következő levelet intéztem a japán nagykövethez:

Külügyminisztérium, 1941. december 8.

Uram!

December 7-én este Őfelsége kormánya arról értesült, hogy a japán fegyveres erők minden előzetes figyelmeztetés, azaz hadüzenet vagy feltételes hadüzenetet tartalmazó ultimátum nélkül partraszállást kíséreltek meg Malájföldön, továbbá bombázták Szingapúrt és Hongkongot.

Tekintettel arra, hogy ezekkel az önkényes és nem provokált agressziós cselekményekkel nyíltan megsértették a nemzetközi jogot, különösen a Japán és az Egyesült Királyság által is ratifikált harmadik hágai egyezménynek az ellenségeskedések megkezdésére vonatkozó első cikkét, Őfelsége tokiói nagykövete utasítást kapott, hogy Őfelsége kormányának nevében tájékoztassa a japán császári kormányt a két ország közötti hadiállapot beálltáról.

Kérem, Uram, fogadja hódoló tiszteletem kifejezését.

Legalázatosabb szolgája,
Winston S. Churchill

Volt, akinek nem tetszett ez a szertartásosan udvariaskodó hangnem. Végül is azonban, ha már az embernek ölnie kell, egy kis udvariasság sosem árthat.

A parlament délután 3-kor ült össze, és bár összehívására igen kevés idő volt, a Ház zsúfolásig megtelt. A brit alkotmány értelmében a miniszterek javaslatára a Korona üzen hadat, a parlamenttel csak utána közlik a hadüzenetet. Így aztán még túl is teljesítettük az Egyesült Államoknak tett ígéretünket, mert mielőtt még a kongresszus intézkedhetett volna, mi máris hadat üzentünk. A holland királyi kormány szintén. Beszédemben a következőket mondtam:

Rendkívül fontos, hogy ne becsüljük le az új veszedelmeket, amelyekkel itt és az Egyesült Államokban szembe kell néznünk. Az ellenséges támadás vakmerősége talán meggondolatlanságból, talán az erő tudatából fakad. Az angolszász világra és hős orosz szövetségesünkre valószínűleg hosszú, s különösen kezdetben egészen bizo-

nyosan súlyos megpróbáltatás vár, ha azonban körültekintünk e komor világban, semmi okunk sincs rá, hogy kételkedjünk ügyünk igazában, sem abban, hogy fegyvereink és akaratunk ereje képes lesz ezt az ügyet diadalra juttatni.

A földkerekség lakosságának több mint négyötöde a mi oldalunkon van. Biztonságáért és jövőjéért mi vagyunk felelősek. A múltban csak pislákolt a fény, ma már lobog a láng, a jövőben pedig minden szárazföldet és tengert beragyog a fényesség.

Mindkét ház egyhangúlag megszavazta a határozatot.

[...]

Egy ideig semmit sem tudtunk a Pearl Harbour-i események részleteiről, azóta azonban kimerítő dokumentáció látott már napvilágot.

1941 elejéig a japán haditengerészet úgy tervezte az Egyesült Államok elleni támadást, hogy a flotta főereje a Fülöp-szigetek közelében akkor támadja meg az amerikaiakat, amikor a Csendes-óceánon át a szigetek felé igyekeznek, hogy leváltsák az ottani helyőrséget. A Pearl Harbour elleni meglepetésszerű támadás gondolata a japán főparancsnok, Jamamoto tengernagy agyában született meg. E hadüzenet nélküli álnok csapás előkészületei a legnagyobb titokban zajlottak, s november 22-ére már a magától Japántól északra fekvő Kuril-szigetek egyik elhagyatott öblében állomásozott a támadó erő: hat repülőgép-hordozó a kísérő csatahajókkal és cirkálókkal. A támadás időpontját már előbb kitűzték december 7-ére, vasárnapra, s a hajóhad (a keleti hosszúságnak megfelelő idő szerint) november 26-án indult útnak Nagumo tengernagy parancsnoksága alatt. Nagumo messze Hawaiitól északra hajózott, s e ködös és viharos északi vizeken észrevétlenül közelítette meg célpontját. A végzetes napon napkelte előtt, Pearl Harbourtól mintegy négyszázötven kilométerre rendelte el a támadást. Háromszázhatvan repülőgép vett benne részt, köztük mindenféle típusú bombázók, valamint a kísérő vadászok. Az első bomba de. 7.55-kor esett le. Az Egyesült Államok haditengerészetének kilencvennégy hajója horgonyzott a kikötőkben, köztük a fő célpont, a csendes-óceáni flotta nyolc csatahajója. A repülőgép-hordozók erős cirkálókíséretükkel szerencsére úton voltak, nem tartózkodtak a helyszínen.

A támadás történetét több beszámoló is élénk színekkel ecseteli. E helyütt elég lesz, ha a legfontosabb tényekre szorítkozunk, és felhívjuk a figyelmet a japán repülők kíméletlenül eredményes fellépésére. A torpedóvetők és a zuhanóbombázók első hulláma de. 8.25-kor támadott. Tíz órára a csatának vége volt, s az ellenség visszavonult. Lángba és füstbe borult, megnyomorított flottát hagyott maga mögött, de a hajókkal együtt felgyújtotta az Egyesült Államok bosszúvágyát is. Az *Arizona* csatahajó felrobbant; az *Oklahoma* felborult; a *West Virginia* és a *California* a kikötőhelyén süllyedt el, a többi csatahajó pedig, a szárazdokkban tartózkodó *Pennsylvania* kivételével, egytől egyig súlyosan megrongálódott. Több mint kétezer amerikai vesztette életét, és csaknem további kétezer megsebesült. A Csendes-óceánon egy csapásra Japán lett az úr, s a világ stratégiai erőviszonyai egy időre alapvetően megváltoztak.

De amerikai szövetségesünkre még más sorscsapások is vártak.

A Fülöp-szigetekre, ahol MacArthur tábornok volt a főparancsnok, november 20-án figyelmeztetés érkezett, hogy súlyos fordulat állt be a diplomáciai kapcsolatokban. Az Egyesült Államok szerény ázsiai flottájának parancsnoka, Hart tengernagy már tárgyalt a közeli brit és holland flottaegységek parancsnokaival, és a háború esetére előírt terv szerint már kezdte dél felé szétküldeni a hajóit, hogy ott, a holland felségvizeken, jövendő szövetségeseivel együtt ütőképes flottát hozzon létre. Egyetlen nehéz- és két könnyűcirkálója volt, továbbá egy tucat öreg rombolója és számos kisegítő hajója. Úgyszólván csak a huszonnyolc tengeralattjárója képviselt valódi erőt. December 8-án hajnali háromkor Hart tengernagy egy lehallgatott üzenetből értesült a Pearl Harbour-i támadás lesújtó híréről. Meg sem várta, hogy Washingtonból megerősítsék a hírt, nyomban értesített mindenkit, akire tartozott, hogy megkezdődött a háború. Hajnalban aztán megérkeztek a japán zuhanóbombázók, és a rákövetkező napokban egyre növekvő méretű légitámadások követték egymást. 10-én a cavitei haditengerészeti támaszpont csaknem teljes egészében a tűz martalékává vált, s a japánok még aznap partra szálltak Luzontól északra. Egyre súlyosabb katasztrófák követték egymást. Az amerikai légierő legnagyobb részét vagy a földön, vagy ütközet közben megsemmisítették, és ami megmaradt belőle, azt december 20-ára az ausztráliai Port Darwinba helyezték át. Hart tengernagy hajói már néhány nappal előbb megindultak dél felé, hogy szétszóródjanak, s az ellenséggel csak a tengeralattjárók szálltak szembe a tengereken. December 21-én a fő japán inváziós erő partra szállt a Lingayeni-öbölben, s innen már egyenesen Manilát fenyegette. Ezután az események körülbelül ugyanúgy alakultak, mint Malájföldön; de itt a védők hosszabb ideig tartották magukat.

Japán tehát fényes diadalok sorozatában kezdte megvalósítani régóta dédelgetett terveit. De a háborúnak még nem volt vége.

A berlini japán nagykövet az alábbi táviratban számolt be Ribbentropnál tett látogatásáról:

Pearl Harbour másnapján egy órakor felkerestem Ribbentrop külügyminisztert, közöltem vele, hogy azt szeretnénk, ha Németország és Olaszország nyomban hivatalosan hadat üzenne Amerikának. Ribbentrop azt válaszolta, hogy Hitler a [kelet-poroszországi] főhadiszálláson éppen arról tanácskozik, hogy miképpen lehetne a hadüzenetnek olyan formát adni, hogy jó benyomást gyakoroljon a német népre, és megígérte, hogy azonnal továbbítja neki az Önök kívánságát, és minden tőle telhetőt megtesz, hogy eleget tegyenek neki.

Hitlert és vezérkarát megdöbbentette a hír. A bíróság előtt Jodl beszámolt róla, hogy Hitler „az éjszaka kellős közepén belépett a térképszobámba, hogy közölje a hírt Keitel tábornaggyal és velem. El volt képedve." December 8-án délelőtt azonban utasította a német haditengerészetet, hogy ha amerikai hajókra bukkan, támadja meg őket. Mindez három nappal azelőtt történt, hogy Németország hivatalosan hadat üzent az Egyesült Államoknak.

9-én este 10-re a kabinet haditanácstermébe értekezletet hívtam össze, elsősorban az admiralitás vezetői részére, hogy áttekintsük a haditengerészeti helyzetet. Megpróbáltuk felmérni, milyen következményekkel jár a Japán elleni háború folytán az erőviszonyainkban beállt alapvető változás. Az Atlanti-óceánt kivéve elveszítettük uralmunkat a tengereken. Ausztrália és Új-Zéland, valamint a térségben fekvő fontos szigetek védtelenül ki voltak szolgáltatva az ellenséges támadásnak. Csak egyetlen hatásos fegyver maradt a kezünkben: a *Prince of Wales* és a *Repulse* megérkezett Szingapúrba. Azért küldtük őket az ázsiai vizekre, hogy jelenlétükkel állandó fenyegetést gyakoroljanak, amire csak a legjobb minőségű óriás csatahajók képesek, és ismeretlen útvonalukkal keresztülhúzzák az ellenséges haditengerészet számításait. Már csak az volt a kérdés, hogyan vehetnénk hasznukat leginkább. Az látszott a legjobb megoldásnak, ha kifutnak a nyílt tengerre, és elrejtőznek a számtalan sziget között. Ebben mindenki egyetértett.

Én magam úgy gondoltam, hogy át kellene kelniük a Csendes-óceánon, s csatlakozniuk az amerikai flotta maradványaihoz. Nemes gesztus volna ebben a nehéz helyzetben, és sokat használna az angolszász világ egységének. Korábban jó szívvel beleegyeztünk, hogy az amerikai haditengerészet kivonja csatahajóit az Atlanti-óceánról. Így néhány hónap alatt Amerika nyugati partjainál olyan hajóhad jöhet létre, amely szükség esetén képes lehet rá, hogy döntő tengeri ütközetet vívjon meg. Ausztráliai és új-zélandi testvéreinket is egy ilyen flotta léte oltalmazhatja meg a lehető legbiztosabban a támadástól. Valamennyiünket örömmel töltött el ez a gondolat. Minthogy azonban későre járt már, úgy gondoltuk, alszunk rá egyet, s majd másnap eldöntjük, mitévők is legyünk a *Prince of Wales*-szel és a *Repulse*-szal.

Néhány órával később már mindkettő a tenger fenekén pihent.

[...]

Éppen a postámat nyitottam 10-én, amikor az ágyam mellett megszólalt a telefon. A haditengerészet első lordja volt a vonalban. Különösen csengett a hangja. Köhintett, majd nyelt egyet, először alig értettem, mit mond. „Miniszterelnök úr, jelentenem kell önnek, hogy a japánok, valószínűleg repülőgépről, elsüllyesztették a *Prince of Wales*-t és a *Repulse*-t. Tom Phillips a tengerbe fulladt." „Ez biztos?" „Semmi kétség." Letettem a kagylót. Hálát adtam az Úrnak, hogy egyedül vagyok. Ekkora megrázkódtatás a háború kezdete óta nem ért. Az olvasó nyilván felfogja, mennyi erőfeszítés, remény és terv süllyedt a tenger fenekére e két hajóval. Forgolódtam az ágyban, s csak ekkor tört rám egész szörnyűségével ez a hír. Az Indiai- és a Csendes-óceánon nem volt többé sem brit, sem amerikai csatahajó, kivéve Pearl Harbour amerikai túlélőit, de ők is sietve igyekeztek vissza Kaliforniába. E hatalmas kiterjedésű vizeken Japán mindenütt ellenállhatatlan fölényben volt, s mi mindenütt erőtlenül, védtelenül álltunk vele szemben.

Délelőtt 11-kor, alighogy összeült az alsóház, megjelentem, hogy személyesen jelentsem be a történteket:

Rossz hírem van a Ház számára, s azt hiszem, haladéktalanul tájékoztatnom kell önöket róla. Szingapúrból jelentették, hogy Őfelsége két csatahajóját, a Prince of Wales-t és a Repulse-t az ellenség elsüllyesztette, miközben hajóink a Malájföldre támadó japánok ellen hajtottak végre hadműveleteket. A részletek egyelőre nem ismeretesek, csak az a hivatalos japán közlemény van birtokomban, amely szerint mindkét hajót légitámadás süllyesztette el.
Hadd tegyem hozzá, hogy a Ház következő ülésén felhasználom az alkalmat, hogy rövid bejelentést tegyek az általános hadi helyzetről: az elmúlt néhány nap során számos fontos kedvező és kedvezőtlen változás következett be.

14-én kellett elindulnom az Egyesült Államokba, s titokban ekkor már teljes lendülettel folyt a tervezés. Addig is zsúfolt kilencvenhat óra állt előttem. 11-én kimerítő nyilatkozatot kellett tennem a Ház előtt az új helyzetről. Nagy aggodalmat és nem csekély elégedetlenséget keltett, hogy a hosszúra nyúló líbiai csata kimenetele még mindig kétséges. Korántsem titkoltam, hogy Japán súlyos csapásokat fog mérni ránk. Másrészt viszont az oroszok győzelmei nyomán kiderült, hogy Hitler végzetes hibát követett el a keleti hadjárattal, és a tél java még hátravan. A tengeralattjáró-háborút egyelőre sikerült korlátok közé szorítanunk, és veszteségeink nagymértékben csökkentek. Végül pedig a Föld lakosságának négyötöde immár a mi oldalunkon áll a harcban. A végső győzelem nem kétséges. Ez volt a mondandóm lényege.

A lehető leghűvösebb hangon beszéltem, csakis a tényekre szorítkoztam, és nem ígértem közeli sikert. [...]

A Ház csendben hallgatott végig, és egyelőre szemlátomást nem alkotott ítéletet. Ennél többet nem akartam és nem is vártam.

Eden a december 7-éről 8-ára virradó éjszakán indult hajón a Scapa Flow-ból Moszkvába, éppen akkor, amikor Pearl Harbourből megérkeztek az első hírek. Még vissza tudtuk volna rendelni, de a robbanásszerű új fejlemények miatt még nagyobb jelentőséget tulajdonítottam küldetésének. Oroszország és Japán viszonyával, valamint az Oroszországnak és Britanniának szánt hadianyag-szállítások átrendezésével kapcsolatban egyaránt fontos és egyszersmind kényes kérdéseket kellett rendeznünk. A kabinet határozottan ezt az álláspontot támogatta. Eden tehát folytatta útját, én pedig mindvégig tájékoztattam az események alakulásáról. Bőven volt miről.

A miniszterelnök Edennek (a hajóra) *1941. dec. 10.*
1/ Elutazása óta sok minden történt. Az Egyesült Államokat súlyos katasztrófa érte Hawaiinál, s mindössze két harcképes csatahajója van a Csendes-óceánon tíz japán ellen. Az Atlanti-óceánról visszavonja valamennyi csatahajóját. Másodszor, amerikai források szerint a tengeri erőfölényben lévő japánok Malájföldön és az egész Távol-Keleten súlyos támadásokra készülnek ellenünk. Harmadszor, biztosnak látom, hogy Olaszország és Németország hadat üzen az Egyesült Államoknak. Negyedszer, fényes orosz sikerek Leningrádnál, az egész moszkvai fronton, Kurszknál és délen; a német seregek nagyrészt defenzívában vagy visszavonulóban, közben iszonyú téli időjárás és egyre erősödő orosz ellentámadások. Ötödször, Auchinleck jelenti, hogy fordulat van Líbiában, de e második frontunkon súlyos és hosszú harc áll előttünk. Hatodszor, a Közel-Keletről sürgős légierősítést kell küldeni Malájföldre.
2/ A fentiek miatt egyelőre nem szabad tíz repülőszázadot felajánlania. Az amerikai szállítások dolgában minden cseppfolyós, nem tudom, hol tartunk, amíg oda nem utazom.
3/ Remélem, jobban van. Mi itt pompásan (!) érezzük magunkat.

Később pedig, miután hajóra szálltam:

A miniszterelnök Edennek (a hajóra) *1941. dec. 12.*
A Prince of Wales *és a* Repulse *pusztulása, valamint a Pearl Harbour-i amerikai veszteségek nyomán Japán korlátlan úr a Csendes-óceánon. Bármilyen tengerentúli célpontot bármekkora erővel támadhat. Szerencsére a térség olyan nagy, hogy erejét csak részben és csak korlátozottan vetheti be. Azt hisszük, hogy a Fülöp-szigetek, Szingapúr és a burmai út lesz a célpontja. Hosszú hónapokig tart, míg elkészülnek a brit és az amerikai új csatahajók, és így visszaszerezzük hathatós fölényünket. Az Egyesült Államok a csendes-óceáni katasztrófa és a hadüzenetek hatása alatt egyelőre mindent embargó alá helyezett. Remélem, sikerül ezt enyhítenem, de jelen körülmények között, az orosz győzelem és új veszélyeink miatt, a már megállapított kontingensen felül nem ígérhetünk további*

szállításokat. Mutasson rá, milyen nehezen mondhatunk le a repülőgépekről most, hogy keleten annyi vadászgépre van szükség. Másfelől viszont az Egyesült Államok belépése mindenért kárpótol, a türelem és az idő biztosan meghozza a győzelmet. ...
Most indulok.

28 / Világháborús utazás

[...] Míg úton voltam, Eden, aki csakhamar Moszkvába ért, sorozatos üzenetekben tájékoztatott a szovjetek elképzeléseiről, valamint egyéb ügyekről, amelyekkel megérkezése után szemben találta magát.

Ezeknek az üzeneteknek lényegét ő maga foglalta össze abban az 1942. január 5-én kelt jelentésében, amelyet hazatérése után készített el:

...December 16-án, amikor először tárgyaltam Sztálinnal és Molotovval, Sztálin meglehetős részletességgel adta elő elképzeléseit a háború utáni európai határokról, kiváltképpen arról, hogy milyen elbánásban részesítsük Németországot. Azt javasolta, hogy Ausztria ismét legyen független állam, a Rajna-vidék szakadjon el Poroszországtól, és váljék független állammá vagy protektorátussá, s esetleg Bajorországban is független állam jöjjön létre. Azt javasolta továbbá, hogy Kelet-Poroszországot csatolják Lengyelországhoz, a Szudétaföld pedig térjen vissza Csehszlovákiához. Azt javasolta, hogy állítsák helyre a jugoszláv államot, sőt Olaszország rovására újabb területekkel gyarapítsák, Albánia nyerje vissza állami függetlenségét, Törökország kapja meg a Dodekáneszoszt, Görögország javára pedig a görögök szemében fontos égei-tengeri szigetek ügyében határkiigazításokat hajtsanak végre. Törökországhoz ezenkívül egyes bulgáriai és esetleg észak-szírai területeket is csatolhatnának. Általában véve helyre kell állítani a megszállt országok, így Csehszlovákia és Görögország háború előtti határait, és Sztálin kész támogatni minden olyan konkrét megoldást, amelynek keretében az Egyesült Királyság Nyugat-Európában, például Franciaországban, Belgiumban, Hollandiában, Norvégiában és Dániában támaszpontokhoz stb. juthatna. Ami a Szovjetunió érdekeit illeti, Sztálin közölte, hogy a német támadás előtti, 1941-es helyzet helyreállítását kívánja a balti államokkal, Finnországgal és Besszarábiá-

val kapcsolatban. A jövendő szovjet–lengyel határnak a „Curzon-vonalon”[1] *kell alapulnia, Románia nyújtson támaszpontokat stb. a Szovjetuniónak, és cserében a jelenleg magyarok megszállta területekkel kárpótolnák.*

Ezen az első megbeszélésen Sztálin általában elfogadta azt az elvet, hogy Németország természetben fizessen jóvátételt a megszállt országoknak, nevezetesen ami a szerszámgépeket stb. illeti, a pénzbeni jóvátételt pedig nemkívánatosnak minősítette és elvetette. Érdeklődést mutatott azirant, hogy a „demokratikus országok” a háború után katonai szövetséget kössenek, kijelentette, hogy a Szovjetunió nem ellenzi, ha egyes országok saját kívánságukra szövetségi államot hoznak létre.

December 17-én, a második találkozón Sztálin sürgette, hogy Őfelsége kormánya haladéktalanul ismerje el a Szovjetunió jövendő határait, nevezetesen a balti államok beolvasztását a Szovjetunióba és az 1941-es finn–szovjet határ helyreállítását. Befejezésül közölte, hogy angol–szovjet megállapodás csak akkor jöhet létre, ha erről megegyezés születik. A magam részéről kifejtettem Sztálinnak, hogy az Egyesült Államok kormánya iránt vállalt korábbi kötelezettségeinket tekintve, Őfelsége kormánya egyelőre nem kötelezheti el magát semmiféle, a háború után esedékes európai határrendezés mellett, vállaltam azonban, hogy hazatérésem után kikérem az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok és a domíniumok kormányának véleményét. Sztálin alapvető jelentőséget tulajdonított ennek a kérdésnek, és a december 18-i harmadik találkozón folytatódott is róla a vita.

Az orosz követelések előterében az a kérés állt, hogy a Szovjetunió végleg bekebelezhesse a háború elején leigázott balti államokat. Sztálin az orosz birodalmi terjeszkedéssel kapcsolatban számos más feltétellel is előállt, s egyben vad követelésekkel is: korlátlan szállításokat és lehetetlen katonai fellépést követelt tőlünk. Amint elolvastam a táviratokat, hevesen tiltakoztam a balti államok beolvasztása ellen.

---

[1] Lengyelország 1920-ban megállapított keleti határvonala. Curzon brit államférfiról kapta a nevét.

A miniszterelnök a lordpecsétőrnek *1941. dec. 20.*

1/ Sztálinnak Finnországgal, a balti államokkal és Romániával kapcsolatos követelései szöges ellentétben állnak az Atlanti Charta első, második és harmadik cikkével, pedig a Chartához Sztálin is csatlakozott.[1] *Szó sem lehet róla, hogy akár titokban, akár nyilvánosan, akár közvetlenül, akár közvetve ilyen megállapodást kössünk, ha előbb meg nem egyezünk az Egyesült Államokkal. Nincs még itt az ideje, hogy rendezzük a határkérdéseket, mert ez csak a békekonferencia feladata lehet, ha majd megnyerjük a háborút.*

2/ Csupán azért, mert szeretnénk nyilvánosságra hozható megállapodást hozni, semmiképp sem szabad méltánytalan ígéreteket tennünk. A külügyminiszter bámulatos ügyességgel vágta ki magát, és ne csüggessze, hogy harsonázás nélkül kell távoznia Moszkvából. Az oroszoknak mindenképpen folytatniuk kell a harcot, mert a létük forog kockán, és szükségük van a nagyszabású utánpótlásra, amelyet kínkeservesen szedtünk össze, és a jövőben is híven szállítunk.

Remélem, a kabinet hajlandó lesz a fentieket továbbítani a külügyminiszternek. Kétségkívül a szükséges tapintattal és diszkrécióval jár majd el, de félreérthetetlenül tudnia kell, mi az álláspontunk.

A kabinet egyetértett velem, és ebben a szellemben táviratozott Edennek. Én magam a következő választ küldtem neki:

A miniszterelnök (a hajóról)
a külügyminiszternek Moszkvába *1941. dec. 20.*

1/ Magától értetődik, hogy ne legyen udvariatlan Sztálinnal. Az Egyesült Államoknak megígértük, hogy nem bocsátkozunk titkos és különtárgyalásokba. Ha ezeket a javaslatokat Roosevelt elnök elé terjesztenénk, biztosak lehetnénk a kerek elutasításban, és mindkét oldalon tartós zavart keltenénk.

2/ Oroszország nyugati határainak biztonsága a békekonferencia egyik tárgya lesz. Az események megmutatták, hogy Leningrád helyzeténél fogva különös veszélynek van kitéve. Mindenekelőtt az újabb német támadás megelőzése a cél. Az egyik legnagyobb kérdés, amelyről dönteni kell, Poroszország leválasztása Dél-Német-

---

[1] A szovjet kormány 1941. szeptember 24-i nyilatkozatával a londoni szövetségesközi konferencián jelentette be csatlakozását az Atlanti Chartához.

országról és a porosz határok megvonása. Mindez azonban a bizonytalan és valószínűleg távoli jövőre tartozik. Most az a feladat, hogy kemény és hosszú harc árán megnyerjük a háborút. Ha nyilvánosan ilyen kérdéseket vetnénk fel, csak azt érnénk el, hogy minden németet Hitler köré tömörítünk.
3/ Véleményem szerint semmire nem mennénk, ha csak félhivatalosan is Roosevelt elnök elé állnánk most velük. Ezt a fajta magatartást választanám, s ezzel elkerülném, hogy a tárgyalások hirtelen vagy végleg megszakadjanak. Ne csüggessze el, hogy nem tud olyan nyilvános közös nyilatkozattal hazatérni, amilyent a kabinet feljegyzése vázolt. Meggyőződésem, hogy látogatása a lehető leghasznosabb volt, és magatartását mindenki helyeselni fogja.
Utazásomat nagyon hosszúnak érzem.

Idézzük Eden személyes beszámolóját arról, hogyan értek véget a Sztálinnal folytatott moszkvai tárgyalásai:

Igen barátságos légkörben búcsúztunk el egymástól. Magyarázatom nyomán Sztálin a jelek szerint tökéletesen megértette, hogy egyelőre nem vagyunk képesek második frontot nyitni Európában. Líbiai offenzívánk sikerei iránt nagy érdeklődést tanúsított, és rendkívül kívánatosnak mondotta, hogy kiüssük Olaszországot, azon az alapon, hogy ha a leggyengébb láncszem elpusztul, a tengely összeomlik.
Úgy látta, nem elég erős hozzá, hogy folytassa a Németország elleni hadjáratot, és egyben ellenséges viszonyba kerüljön Japánnal is. Mint mondotta, azt reméli, hogy a jövő év tavaszára ugyanolyan erős távol-keleti hadserege lesz, mint a kényszerű nyugati átcsoportosítás előtt. Nem vállalta, hogy tavasszal hadat üzen Japánnak, csak azt ígérte, hogy akkor majd újra megvizsgálja a dolgot, bár jobban szeretné, ha Japán kezdené meg az ellenségeskedést, és szemlátomást erre számít is.

Külkapcsolatainkban mindazonáltal Franciaország okozta ekkor a legnagyobb gondot. Milyen hatást tesz majd Vichyre az Egyesült Államok és Németország közötti hadiállapot? Mi, britek, de Gaulle-lal tartottunk kapcsolatot. Az Egyesült Államok kormánya – kiváltképpen pedig a külügyminisztérium – Vichyvel volt szoros és gyakorlati kapcsolatban. Pétaint a németek a markukban tartották, és a marsall beteg volt. Egyesek szerint prosztatanagyobbodás miatt műtétnek kellett alávetnie magát. Weygand-t Afrikából visszarendelték Vichybe, és leváltották parancsnoki állásából. A jelek szerint Darlan csillaga volt feljövőben. Ezenkívül most, hogy Auchinleck Líbiában, sőt még távolabb is sikereket ért el, sorsdöntő kérdések vetődtek fel Francia Nyugat-Afrikával kapcsolatban. Vajon Hitler most, hogy a sivatagban visszaverték, Oroszországban pedig megállították, nem szánja-e rá magát, hogy immár ne Spanyolországon át, hanem tengeri és légi úton Tuniszba, Algériába, Marokkóba és Dakarba küldjön csapatokat? Nem szánja-e rá magát, legalábbis részben, hogy így válaszoljon Amerika hadba lépésére?

Egyes jelek arra vallottak, hogy Pétain helyét Darlan admirális veszi át, és a külügyminisztérium titkos elemzéseket gyűjtött arról, milyen magatartás várható tőle velünk és nagy szövetségesünkkel szemben. E kiszámíthatatlan eshetőségektől sok minden függött, többek között egész haditengerészeti helyzetünk – mi lesz a touloni flottával, a Casablancában, illetve Dakarban állomásozó két félig kész csatahajóval, a blokáddal és sok minden mással. [...]

Közben a harcok folytatódtak a régi és az új hadszíntereken. A nagy japán túlerő láttán Hongkong sorsa felől nem voltak illúzióim. Úgy láttam azonban, minél derekasabban ellenállunk, annál jobb lesz mindenkinek. A japánok szinte ugyanabban a pillanatban támadták meg Hongkongot, mint Pearl Harbourt. A Maltby vezérőrnagy parancsnoksága alatt álló helyőrségnek kezdettől fogva erejét meghaladó feladattal kellett szembenéznie. A japánok három hadosztályt vetettek be, és ezzel az erővel mi mindössze hat zászlóaljat, köztük két kanadait állíthattunk szembe. Rendelkezésünkre állt továbbá egy elenyésző erőt képviselő tábori tüzérség, egy kétezer fős önkéntes polgári véderő, továbbá a kikötő védelmét ellátó partvédelmi és légvédelmi ágyúk. Az ostrom alatt a japánok végig vitathatatlan légi fölényben voltak. Az ellenségnek nem csekély segítséget nyújtott a bennszülött lakosság körében szervezett tevékeny ötödik hadoszlop.

A helyőrség három zászlóalját tizenhat löveggel a szárazföldön vetették be, azzal a feladattal, hogy tartóztassák fel a támadókat, amíg csapataink le nem rombolják a kowlooni kikötő berendezéseit. Csakhamar nagy erőkkel támadta meg őket az ellenség, és december 11-én utasítást kaptak, hogy vonuljanak vissza a szigetre.

Ezt a rákövetkező két éjszakán igen nehéz körülmények között remekül végre is hajtották. […]

Néhány napig eltartott, amíg az ellenség felkészült rá, hogy átkeljen a szárazföld és a sziget között húzódó másfél kilométer széles szoroson, s ezalatt ágyúkkal, bombákkal és aknavetőkkel módszeresen támadta állásainkat. December 18-án este hajtotta végre első partraszállását, aztán a több hullámban érkező erősítés gyorsan nyomult előre a sziget belseje felé. A védők lépésről lépésre voltak kénytelenek hátrálni az egyre erősödő támadás nyomása alatt, súlyos veszteségeket szenvedtek, és létszámuk egyre fogyott. Erősítésben, segítségben nem reménykedhettek, mégis folytatták a harcot. […]

A kapott parancsokat az utolsó betűig végrehajtották. Az odaadás sok példája közül hadd idézzünk egyet. December 19-én Lawson kanadai dandártábornok jelentette, hogy főhadiszállását lerohanta az ellenség, közelharc folyik, s maga is kimegy harcolni. Így is tett, s társaival együtt életét vesztette. A helyőrség egy héten át tartott ki. Az elkeseredett ellenállásban mindenki részt vett, aki fegyvert tudott fogni, többek között a királyi haditengerészet és a királyi légierő több katonája is. Kitartásukhoz a brit polgári lakosság hősiessége is méltónak bizonyult. Karácsony napján az ellenállók ereje elfogyott, és elkerülhetetlenné vált a fegyverletétel. A gyarmat Sir Mark Young kormányzó vezetésével hősiesen helytállt. Valóban „örök dicsőséget” vívott ki magának.

Malájföldön újabb sorozatos csapások értek bennünket. A december 8-i partraszállással egy időben a japánok pusztító légitámadásokat intéztek a félszigeten fekvő légi támaszpontjaink ellen, súlyosan meggyengítették amúgy sem erős légierőnket, és használhatatlanná tették az északi repülőtereket. Kota Baharunál a több mint negyvenöt kilométer hosszú parti frontszakaszt védő gyalogosdandárral szemben a japánoknak sikerült partra tenniük egy hadosztály nagy részét, igaz, közben partvédelmi repülőalakulataink súlyos veszteségeket okoztak nekik. Háromnapi kemény küzdelem után az ellenség végül szilárdan megvetette a lábát a szárazföldön, elfoglalta a közeli repülőtereket, a súlyos veszteségeket szenvedő dandár pedig azt az utasítást kapta, hogy délre vonuljon vissza.

Északabbra, ugyanaznap, december 8-án a japánok ellenállás nélkül partra szállltak Pattaninál és Szongkhlánál. Holland tengeralattjárók merész bevetésekben több hajójukat elsüllyesztették. December 12-én nem voltak súlyosabb harcok, akkor azonban az ellenség egyik legjobb hadosztálya Alor Szetartól északra sikeres támadást hajtott végre a 11. indiai hadosztály ellen, és súlyos veszteségeket okozott neki.

[...]

Ebben a kötetben nem beszélhetjük el végig a történetet. Csakhamar Szingapúr tragédiája is beteljesedett. Most csak annyit említsünk meg, hogy a hónap hátralévő napjaiban az indiai hadosztály sorozatos halogató mozdulatokat hajtott végre a félsziget nyugati partján előretörő ellenséges főerővel szemben. December 17-én az ellenség partra szállt Pinang szigetén, s bár sok berendezést leromboltunk, számos naszád érintetlenül került a kezére. Ezeknek birtokában később több ízben is kisebb partraszálló hadműveletekre volt képes, és oldalba támadta csapatainkat. A hónap végén, számos súlyos ütközet után, csapataink Ipoh környékén harcoltak, jó kétszázhúsz kilométerre kiinduló állásaik mögött, s addigra a japánok legalább három teljes hadosztályt tettek partra a félszigeten, köztük a császári gárdát. Az ellenség a levegőben is nagymértékben növelte fölényét. Gyorsan használatba vette az elfoglalt repülőtereket, és repülőgépeinek minősége minden várakozást felülmúlt. Védekezésre kényszerültünk, és veszteségeink súlyosak voltak. December 16-án a japánok Borneó északi részén is partra szálltak, csakhamar lerohanták a szigetet, de előbb sikerült lerombolnunk a hatalmas és becses olajberendezéseket. Közben a holland tengeralattjárók megvámolták az ellenséges hajókat.

Amíg az óceánon hajóztunk, Auchinleck tábornok sivatagi csatája kedvezően alakult. A tengely hadserege ügyesen kibújt ugyan bekerítő csapataink szorításából, és sikerült a Gazálától délre húzódó védelmi vonalra visszavonulnia. December 13-án a 8. hadsereg megindította a támadást ez ellen az állás ellen. A hadsereg ekkor a 7. páncéloshadosztályból állt, továbbá a 4. páncélosdandárból és készenléti csoportjából, a 4. brit indiai hadosztályból, a (gépesített) gárdadandárból, az 5. új-zélandi dandárból, a lengyel dandárcsoportból és a hadsereg 32. harckocsidandárjából. Mindezeket az alakulatokat a XIII. hadtest főparancsnoksága alá rendelték. A XXX. hadtest feladata volt, hogy leszámoljon a Sollumnál, Halfajánál és Bardiánál bekerített és magára hagyott, de makacsul védekező három ellenséges helyőrséggel. Gazálánál az ellenség helytállt, és a sivatagi szárnyon páncélosaink az oldalába kerültek, és Rommel Dernán át megkezdte a visszavonulást Adzsedabjába és el-Ageilába. Mindvégig a sarkában volt minden alakulatunk, amelyet e nagy távolságra el tudtunk látni üzemanyaggal és utánpótlással.

December első hetében észrevehetően megnőtt az ellenség légiereje. Az I. német légihadtestet kivonták az orosz hadszíntérről, és a Földközi-tenger térségébe vezényelték. Mint a német feljegyzésekből ma már tudjuk, november 15-én az ellenséges légierő még 400 (206 bevethető) repülőgépből állt, egy hónappal később viszont már 637-ből (ebből 339 volt bevethető). Az erősítés legnagyobb része Szicíliába érkezett, azzal a feladattal, hogy az Észak-Afrikába vezető tengeri útvonalat fedezze, de a rendkívül ütőképes Me 109-es vadászok fedezete alatt egyre nagyobb számban jelentek meg a sivatag fölött is a zuhanóbombázók. Vége szakadt a légi fölénynek, amelyet a királyi légierő az ütközet első hetében vívott ki magának. Mint később látni fogjuk, miután decemberben és januárban az ellenség a Földközi-tenger térségében visszaszerezte a légi fölényt, a tengeri ellenőrzés pedig több hónapra kicsúszott a kezünkből, Auchinlecknek le kellett mondania az oly régóta várt és oly kemény harccal kivívott győzelem gyümölcseiről.

Miközben a *Duke of York* cammogva haladt nyugat felé, küldöttségünk minden egyes tagja fáradhatatlanul dolgozott, és az előttünk álló új, nagy feladatok megoldására összpontosította gondolatait. Türelmetlenül és egyúttal szorongva vártuk, hogy szövetségesi minőségünkben először találkozzunk az Elnökkel, valamint politikai és katonai tanácsadóival. Már elindulásunk előtt is tudtuk, hogy a Pearl Harbour-i gaztett mélységesen felháborította az Egyesült Államok népét. A hajónkra eljutó hivatalos jelentésekből és sajtószemlékből arra következtettünk, hogy a nemzet egész dühe Japán ellen fordul. Attól tartottunk, hogy nem értik majd meg a háborúnak mint egésznek valóságos arányait. Nagyon is tisztában voltunk azzal a veszéllyel, hogy az Egyesült Államok talán Japán ellen, a Csendes-óceánon akarja megvívni a háborút, s ránk bízza, hogy Európában, Afrikában és a Közel-Keleten mi harcoljunk Németország és Olaszország ellen.

Az előző fejezetek egyikében már beszámoltam róla, hogyan tartott ki Britannia, s hogy hogyan növelte erejét. A tengeralattjárók ellen vívott első atlanti csata mérlege tagadhatatlanul a mi javunkra billent. Nem kételkedtünk benne, hogy fenn tudjuk tartani óceáni hajózási útvonalainkat. Biztosak voltunk abban is, hogy ha Hitler megpróbálna partra szállni szigetünkön, vereséget mérnénk rá. Biztatást merítettünk az oroszok erőteljes ellenállásából. Alaptalan reményeket fűztünk líbiai hadjáratunkhoz. De minden tervünk azon alapult, hogy az Atlanti-óceánon folytatódnak a hatalmas amerikai hadiszállítások. Elsősorban repülőgépekre és harckocsikra volt szükségünk, továbbá az óriási amerikai kereskedelmihajóépítő iparra. Amíg az Egyesült Államok nem volt hadviselő fél, az Elnök képes és hajlandó volt nagy szállítmányokat elvonni az amerikai fegyveres erőktől, hiszen ezek nem háborúztak. Most, hogy az Egyesült Államok hadban állt Németországgal, Olaszországgal, mindenekfölött pedig Japánnal, nem volt kétséges, hogy mindez nem folytatódhat korlátlanul. Nem a hazai szükségleteké lesz-e az elsőbbség? Amikor Oroszországot támadás érte, mi a szovjet seregek javára, nagyon helyesen, lemondtunk a gyárainkból végre-valahára kikerülő felszerelés és hadianyag jelentős részéről. Az Egyesült Államok még az eredetileg nekünk szánt utánpótlásnál is nagyobb mennyiségű hadianyagot irányított át Oroszországba. Mindezt fenntartás nélkül helyeseltük, mert Oroszország ragyogóan helytállt a náci támadóval szemben.

Végül is azonban igen nehéz volt halogatni saját csapataink felszerelését, különösen pedig a Líbiában heves harcokat vívó hadseregünktől megtagadni a létfontosságú fegyvereket. Most pedig fel kellett készülnünk rá, hogy szövetségesünk fő cselekvési elve ez lesz: „Először Amerika!" Attól tartottunk, hogy hosszú időnek kell eltelnie, mire az amerikai haderő nagyszabású akciókra lesz képes, s hogy e felkészülési idő alatt súlyos ellátási nehézségekre kell számítanunk. Pedig éppen ekkor Malájföldön, az Indiai-óceánon, Burmában és Indiában nekünk is új és félelmetes ellenséggel kellett szembeszállnunk. Nyilvánvaló volt, hogy az utánpótlás elosztásáról nagy gondossággal kell dönteni, s eközben számos nehéz és kényes feladatot kell megoldani. Máris tudomásunkra hozták, hogy a kölcsönbérleti szállításokat egyelőre leállították, amíg a szállítási programot felül nem vizsgálják. Szerencsére ekkor már a brit hadianyag- és repülőgépgyárak egyre nagyobb ütemben fokozták termelésüket, s csakhamar valóban hatalmas mennyiséget állítottak elő. Miközben azonban a *Duke of York* a szűnni nem akaró tengeri viharok közepette folytatta útját, utasainak a „szűk keresztmetszetek” hosszú sora lebegett szeme előtt, továbbá az az aggasztó lehetőség, hogy néhány kulcsfontosságú áruhoz egyáltalán nem jutunk majd hozzá, s ez az egész brit termelésre hatással lesz. Mint a nehéz pillanatokban általában, Beaverbrook ezúttal is derűlátó volt. Azt mondta, hogy az Egyesült Államok eddig még hozzá sem nyúlt mérhetetlen tartalékaihoz; s ha egyszer az amerikai nép teljes erejét a háborúra fordítja, az eredmény minden tervünket és elképzelésünket messze felülmúlja majd. Ezenkívül úgy látta, hogy az amerikaiak még maguk sem tudják, mire képes az iparuk. Ha munkához látnak, minden korábbi statisztika egyszeriben elavul. Mindenből lesz elég mindenkinek. Ebben nem is tévedett.

Mindezek a megfontolások azonban elhalványultak a fő stratégiai kérdés mellett. Képesek leszünk-e meggyőzni az Elnököt és az amerikai haderőnemek parancsnokait, hogy Japán veresége még nem pecsételné meg Hitler sorsát, ha viszont Hitler vereséget szenvedne, pusztán idő és fáradság kérdése, hogy Japánnal is végezzünk. Hosszú órákon át fontolgattuk ezt a súlyos kérdést. A két vezérkari főnök, valamint Dill tábornok Hollisszal és tisztjeivel számos feljegyzésben dolgozták fel az egész témát, és hangsúlyozták, hogy a háború egyetlen egész. Mint látni fogjuk, fáradozásunk és félelmünk fölöslegesnek bizonyult.

[...]

29 / Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata. Angol-amerikai megállapodások

Mire visszatértem a Fehér Házba, már csak alá kellett írni az Egyesült Nemzetek megállapodását. Sok távirat tette meg az utat Washington, London és Moszkva között, de végül minden elrendeződött. Az Elnök minden erejét latba vetve meggyőzte Litvinovot, az események fordulata után kegyvesztettségéből visszatérő új szovjet nagykövetet, hogy fogadja el a „vallásszabadság” kifejezést. Külön emiatt villásreggelire hívta meg dolgozószobájába. Litvinovnak otthoni keserves élményei után óvatosan kellett viselkednie. Később az Elnök négyszemközt hosszasan beszélgetett vele a lelkéről és a pokol tüzének veszélyéről. Roosevelt később nagy benyomást tett rám, amikor többször is elbeszélte, milyen szavakkal fordult az oroszhoz. Egy ízben meg is ígértem Rooseveltnek, hogy ha a következő elnökválasztást elveszítené, javasolni fogom, hogy ő legyen a canterburyi érsek. Hivatalos ajánlást azonban sem a kormánynak, sem a Koronának nem tettem, s mivel Roosevelt 1944-ben megnyerte az elnökválasztást, a dolog nem is került szóba. Litvinov nyilvánvaló félelmében reszketve jelentette Sztálinnak, hogy a „vallásszabadság" is benne van a szövegben, ám Sztálin ebben nem talált semmi kivetnivalót. A háborús kabinetnek sikerült beiktatnia a „szociális biztonságról" szóló álláspontját is, s én mint az első munkanélküli-biztosítási törvény szerzője jó szívvel beleegyeztem. Miután egy hétig özönlöttek a táviratok a világon át, létrejött az egyetértés a nagy szövetség valamennyi tagja között.

Az Elnök javaslatára a szövetség nevét „Társult Hatalmak" helyett „Egyesült Nemzetek"-re változtatták. Az új elnevezést sokkal jobbnak tartottam. [...]

Január elsején reggel tolószékén betolták lakosztályomba az Elnököt. Kijöttem a fürdőből, és jóváhagytam a tervezetet. Ez a nyilatkozat önmagában nem volt képes ütközeteket megnyerni, de kiderült belőle, kik vagyunk és miért harcolunk. Később Roosevelt, én, Litvinov és a Kínát képviselő Szung az Elnök dolgozószobájában még aznap aláírtuk ezt a történelmi okmányt. Az amerikai külügyminisztérium feladata volt, hogy megszerezze a többi huszonkét ország képviselőjének aláírását. Ide kívánkozik a nyilatkozat végleges szövege:

Az Amerikai Egyesült Államok, Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság, a Szovjet Szocialista Köztársaságok Szövetsége, Kína, Ausztrália, Belgium, Kanada, Costa Rica, Kuba, Csehszlovákia, a Dominikai Köztársaság, El Salvador, Görögország, Guatemala, Haiti, Honduras, India, Luxemburg, Hollandia, Új-Zéland, Nicaragua, Norvégia, Panama, Lengyelország, Dél-Afrika és Jugoszlávia

Közös Nyilatkozata

Az alulírott kormányok, magukévá téve a céloknak és elveknek közös programját, amelyet az Amerikai Egyesült Államok elnökének, valamint Nagy-Britannia és Észak-Írország Egyesült Királyság miniszterelnökének 1941. augusztus 14-én kelt, Atlanti Charta néven ismert közös nyilatkozata foglal magában,

meg lévén győződve róla, hogy az ellenségeik feletti teljes győze-

lem elengedhetetlenül szükséges az élet, a szabadság, a függetlenség és a vallásszabadság megvédéséhez, valamint az emberi jogok és a törvényesség fenntartásához, mind saját országaikban, mind más országokban, tudatában lévén továbbá annak, hogy jelenleg olyan nyers és durva erők ellen folytatnak közös harcot, amelyek a világ leigázására törnek, a következőket nyilatkoztatják ki:

1/ Mindegyik kormány kötelezi magát, hogy teljes katonai és gazdasági erejét beveti a háromhatalmi egyezmény azon tagjai és támogatói ellen, amelyekkel hadban áll.

2/ Mindegyik kormány kötelezi magát, hogy a többi aláíró kormányokkal együttműködik, és nem köt különfegyverszünetet vagy különbékét az ellenséggel.

Ehhez a nyilatkozathoz csatlakozhatnak más olyan nemzetek, amelyek anyagi segítséget és hozzájárulást nyújtanak vagy nyújthatnak a hitlerizmus felett aratandó győzelemért folyó harcban.

Kelt Washingtonban, 1942. január 1-jén.[1]

Az Elnökhöz intézett kérések közül különösen nagy jelentőséget tulajdonítottam annak, hogy az Egyesült Államok küldjön háromnégy hadosztálynyi katonaságot Észak-Írországba. Úgy gondoltam, hogy ha hatvan-hetvenezer amerikai katona érkezne Ulsterba, ezzel az Egyesült Államok biztos jelét adná, hogy közvetlen fellépésre készül Európában. Az újonnan besorozott katonák kiképzése ugyanúgy befejeződhetne Ulsterban, mint otthon, s egyúttal mégis stratégiai tényezővé válnának. A németek mindenesetre kénytelenek lennének még inkább meggondolni, hogy indítsanak-e inváziót a Brit-szigetek ellen. Bíztam benne továbbá, hogy túlbecsülik majd a partra tett katonák számát, s így továbbra is nagyon figyelni fognak, hogy mi történik nyugaton. Ezenkívül valahányszor egy-egy hadosztály átkelt az Atlanti-óceánon, egy-egy harcra kész brit hadosztályt a Közel-Keletre és természetesen - mert erről egy percre sem feledkeztem meg - Észak-Afrikába tudtunk indítani. Ezt ugyan kevesen látták így, sőt talán senki, de végül is ez volt az első lépés a szövetségesek marokkói, algériai vagy tuniszi partraszállása felé, ami nekem szívügyem volt. Az Elnök mindezt nagyon világosan látta, és noha ezt az elképzelést még nem öntöttük végleges formába, éreztem, hogy egyféleképp gondolkodunk, csak egyelőre még nincs rá szükségünk, hogy megvitassuk a megvalósítás módját. Stimson hadügyminiszter és hivatásos tanácsadói úgy látták, hogy az írországi átcsoportosítás egybecseng azzal a szándékukkal, hogy mihamarabb behatoljanak Európába. Így nem is ütközött akadályba a dolog. Fontosnak tartottuk, hogy az ellenség tudomást szerezzen erről a stratégiai mozdulatról, ezért nyilvánosságra hoztuk a döntést, természetesen számadatok nélkül. Abban reménykedtünk, hogy így német csapatokat kötünk le nyugaton, tehát az oroszoknak nem teszünk rossz szolgálatot. A brit közvéleményt és a sajtót nem avathattuk be megfontolásainkba, ezért aztán sok megalapozatlan bírálat ért bennünket. [...]

---

[1] Halmosy, *i. m.* 533. sk.

Könnyen lehetséges, hogy a jövő történészei majd az azóta híressé vált „vezérkari főnökök egyesített bizottsága” létrehozásában jelölik meg első washingtoni konferenciánk - fedőnevén az „Arcadia” - legértékesebb és legtartósabb eredményét. A bizottság székhelye Washingtonban volt, a brit vezérkari főnököknek azonban saját kormányuk közelében kellett tartózkodniuk, ezért állandóan az Egyesült Államok fővárosában állomásozó magas rangú tisztek képviselték őket, akik naponta, sőt inkább óránként érintkeztek Londonnal, s így bármilyen háborús problémáról volt is szó, a nappal és az éjszaka bármely órájában képesek voltak rá, hogy ismertessék és kifejtsék amerikai kollégáiknak a brit vezérkari főnökök álláspontját. Maguk a legfőbb vezetők néha két teljes hetet is együtt töltöttek a világ különböző részein tartott számos értekezleten: Casablancában, Washingtonban, Quebecben, Teheránban, Kairóban, Máltán és a Krím-félszigeten. A vezérkari főnökök egyesített bizottságának kétszáz hivatalos ülése közül a háború alatt nyolcvankilencet ezeken az értekezleteken tartottak meg, s a legfontosabb döntések többségét e teljes üléseken fogadták el.

Általában az volt az eljárás, hogy a két ország vezérkari főnökeinek bizottsága kora reggel külön-külön ülésezett. Később a két csoport összeült és egyetlen testületté vált, estefelé pedig gyakran újabb együttes ülést tartott. Tagjai áttekintették egész hadvezetésünket, és közben megfogalmazott ajánlásokat terjesztettek az Elnök elé és elém. Közben tárgyalások vagy táviratváltások útján közvetlenül is kapcsolatban voltam az Elnökkel, s mindegyikünk szoros érintkezést tartott fenn a maga vezérkarával is. A hivatásos tanácsadók javaslatait plenáris üléseken vitattuk meg, s ezután adtuk ki a hadszíntéri parancsnokoknak szóló utasításokat. Bármilyen élesen csaptak is össze az eltérő nézetek a vezérkari főnökök egyesített bizottságának ülésein, bármilyen nyílt, sőt heves volt is a vita, a nemzeti és a személyes érdekeknek fölébe kerekedett a közös ügy szolgálata. Ha a két kormányfő jóváhagyta a döntést, mindenki feltétlen hűséggel dolgozott a végrehajtásán, leginkább éppen azok, akik eredetileg nem értettek egyet vele. Egyetlenegyszer sem fordult elő, hogy ne tudtunk volna megállapodni a cselekvésben vagy hogy a hadszíntereken működő parancsnokok ne kaptak volna világos utasítást. A végrehajtásért felelős tisztek egytől egyig tudták, hogy olyan parancsokat kapnak, amelyek a két kormány közös felfogását tükrözik, s amelyek mögött ott áll a két kormány teljes szakértelme és tekintélye. Nem volt még szövetség, amely ennél szolgálatkészebb hadigépezettel rendelkezett volna, s örömmel állapítom meg, hogy ha hivatalosan nem is, gyakorlatilag ma is ez a helyzet.

Az oroszok nem képviseltették magukat a vezérkari főnökök egyesített bizottságában. Távoli, különálló fronton harcoltak, s közös vezérkarra sem szükség, sem lehetőség nem volt. Beérhettük annyival, hogy kölcsönösen tudjuk, milyen hadmozdulatokat tervez a másik és mikorra. Ezekben az ügyekben aztán, amennyire ők lehetővé tették, szoros kapcsolatot tartottunk velük. Ha eljön az ideje, majd beszámolok a Moszkvában tett látogatásaimról. Teheránban, Jaltában és Potsdamban pedig a három ország vezérkari főnökei közös tárgyalóasztalhoz ültek.

A brit–amerikai tárgyalásokon természetesen óriási előny volt a közös nyelv. Kizárta a tolmácsolással járó időveszteséget és a kisebb-nagyobb félreértéseket. Egy-egy kifejezésen azonban mást és mást értettünk, ami tárgyalásaink első szakaszában egyszer mulatságos félreértésre vezetett. A brit vezérkar sürgősnek szánt feljegyzést készített, és az amerikai katonai vezetők tudomására hozta, hogy szeretné felvetni az ügyet. Az amerikai vezérkar úgy értette, hogy a britek szeretnék elvetni a dolgot, ezért a két fél hosszú és elkeseredett vitába bonyolódott, mígnem végül kiderült, hogy teljes az egyetértés, és mindketten ugyanazt akarják.

Már említettem, hogy Dill tábornagy, jóllehet nem ő volt már a birodalmi vezérkar főnöke, velünk tartott a *Duke of York* fedélzetén. Alaposan kivette a részét a tárgyalásokból, éspedig nemcsak útközben, hanem akkor is, amikor az amerikai vezetőkkel tanácskoztunk, sőt főleg akkor. Nyomban észrevettem, milyen nagy tekintélye és befolyása van az amerikaiak körében. Azok közül a brit tisztek közül, akik az Atlanti-óceán túlpartján jártak a háború idején, egy sem vívott ki ekkora tiszteletet és bizalmat Amerikában. Személyiségével, diszkréciójával és tapintatos fellépésével szinte egy csapásra az Elnök bizalmát is elnyerte. Egyúttal Marshall tábornokkal is igaz bajtársi és baráti kapcsolatot épített ki.

A termelésben nagyarányú fejlesztést határoztunk el. Beaverbrook ebben jelentős kezdeményezőszerepet játszott. Bőségesen tanúsítja ezt az amerikai hadiipar mozgósításáról szóló hivatalos kiadvány.[1] Donald Nelson, a hadiipari tanács ügyvezető igazgatója már korábban is gigantikus terveket dolgozott ki. „December 29-én azonban - olvasható az amerikai beszámolóban - Beaverbrook lord drámai hangon hívta fel rá Nelson figyelmét, hogy merész lépésekre van szükség..." A történteket maga Nelson írja le a legékesszólóbban:

Beaverbrook lord hangsúlyozta, hogy nagy tartalékokkal rendelkezünk, de elszánt ellenséggel van dolgunk, s hogy megbirkózhassunk vele, az 1942-es terveknél jóval magasabbra kell tennünk a hadiipar elé állított mércét. Rámutatott, hogy mi eddig még nem tapasztaltuk, mekkora anyagi veszteségekkel jár ez a fajta háború. ... Újra és újra hangsúlyozta, hogy sokkal több hadianyagra van szükség, mint amennyi termelési terveinkben szerepel. Úgy gondolta például, hogy 1942-ben 45000 harckocsit kell gyártanunk, nem pedig 30000-et, ahogy Knudsen tervezte.

Az amerikai beszámoló így folytatódik:

Beaverbrook lord ugyanolyan nagy hatással volt az Elnök gondolkodására is, mint Nelsonéra. Az Elnökhöz címzett feljegyzésében összevetette az Egyesült Államok, az Egyesült Királyság és Kanada 1942-re várható hadiipari termelését a brit, az orosz és az amerikai igényekkel. A mérleg 1942-re hatalmas hiányt mutatott. A hiány 10500 harckocsi, 26730 repülőgép, 22600 tüzérségi löveg és 1600000 puska volt. A termelési terveket fel kell emelni - írta

---

[1] *History of the War Production Board, 1940-1945.*

Beaverbrook lord, és hozzátette, hogy „ismerve az amerikai ipar óriási lehetőségeit", bízik az új tervek megvalósíthatóságában. Az 1942-re vonatkozó terveknek véleménye szerint 45 000 harckocsi, 17 700 páncéltörő ágyú, 24 000 vadászrepülőgép és a tervezettnél kétszerte több légvédelmi ágyú előállításáról kell rendelkezniük.

Ennek eredményeképpen még a Nelson javaslatait is jóval meghaladó mértékű termelési célokat tűztek ki. Az Elnököt meggyőzték róla, hogy az ipari kapacitásunkról alkotott felfogásunkat teljes egészében felül kell vizsgálnunk. ... Ő irányította annak a hadianyag-termelési tervnek a végrehajtását, amely 45 000 harci repülőgép, 45 000 harckocsi, 20 000 légvédelmi ágyú, 14 900 páncéltörő ágyú és 500 000 géppuska gyártását írta elő 1942-re.

Mindezekről a jó hírekről jelentésben tájékoztattam az otthoniakat.

[...]

Nagyon nyugtalanítottak azok a hírek, amelyeket Eden hozott Moszkvából a szovjet területi igényekről, kivált a balti államokat illetően. Ezeket még Nagy Péter hódította meg, és kétszáz évig a cárok birodalmához tartoztak. Az orosz forradalom óta Európa előretolt állásai voltak a bolsevizmussal szemben. Ma azt mondanánk rájuk, hogy „szociáldemokráciák", de nagyon élénk és harcias magatartást tanúsítottak. Hitler 1939-ben, a háború kitörése előtt úgy bánt velük, mint a sakkjátékos a parasztokkal, és valamennyit feláldozta a szovjetekkel kötött alkujában. Ezek után az oroszok és a kommunisták kíméletlen tisztogatást rendeztek. Így vagy úgy a közélet valamennyi jelentős szereplőjét likvidálták. Ezeknek az elszánt nemzeteknek az élete ettől fogva illegalitásban folyt tovább. Mint látni fogjuk, Hitler csakhamar afféle náci ellentisztogatást rendezett. Végül e területek a győzelem eredményeképpen ismét a szovjetek kezére kerültek. Így aztán a halálos fésű háromszor is átvonult Észtországon, Lettországon és Litvánián. Afelől azonban nem lehetett kétség, mi lenne az igazságos megoldás. A balti népeknek szuverén, független államokban kellene élniük.

A miniszterelnök a külügyminiszternek *1942. jan. 8.*

1/ Soha nem ismertük el Oroszország 1941-es határait, hacsak nem de facto. Ezek a Hitlerrel való szégyenletes összejátszás folytán, agresszió eredményeképpen jöttek létre. Ha a balti államok népeit *akaratuk ellenére Szovjet-Oroszországhoz csatolnák, ez ellentmondana mindazoknak az elveknek, amelyekért ebben a háborúban harcolunk, és szégyenfoltot ejtene ügyünkön. Ugyanez vonatkozik Besszarábiára és Észak-Bukovinára is, valamint kisebb mértékben Finnországra, bár ha jól értem, Finnországot nem akarják teljes egészében leigázni és bekebelezni.*

2/ Stratégiai okokból Oroszország igényelhetné Leningrád környékét, minthogy a finnek onnét indítottak támadást ellene. Talán a Balti-tenger néhány szigete is fontos lehet Oroszország biztonsága szempontjából. A bukovinai és a besszarábiai határterületek néhány pontjával kapcsolatban is hivatkozni lehet a stratégiai biztonságra. Ezekben az esetekben a lakosságnak fel kell ajánlani, hogy ha kívánja, áttelepülhet és kártérítésre tarthat igényt. Minden más esetben a területi változásokról a háború után szabadon és tisztességesen megszervezett népszavazás útján kell dönteni, nagyon is eltérően attól, ahogy most a javaslatokban szerepel. Arról semmi esetre sem lehet szó, hogy a békekonferencia előtt megvonjuk a határvonalakat. Tudom, hogy Roosevelt elnök ugyanolyan határozottan képviseli ezt a véleményt, mint én, és előttem több ízben hangot adott örömének, amiért szilárd magatartást tanúsítottunk Moszkvában. Nem pártolhatom, hogy a brit kabinet erre az útra lépjen.

3/ Véleményem szerint szavahihetőségünk múlik azon, hogy ragaszkodjunk a Sztálin által is elfogadott Atlanti Charta elveihez. Erre az Egyesült Államokkal fennálló szövetség miatt is szükségünk van. ...

...

5/ Ami azt illeti, hogy milyen hatást tesz Oroszországra, ha nem vagyunk hajlandók a háború mai szakaszában elébe vágni a béketárgyalásoknak, sem pedig eltérni az Atlanti Charta elveitől, megjegyzendő, hogy az oroszok csak akkor léptek be a háborúba, amikor Németország megtámadta őket, előzőleg pedig tökéletes közönynyel viseltettek sorsunk iránt, sőt amikor mi a legsúlyosabb helyzetben voltunk, még fokozták is a ránk nehezedő terheket. Seregeik igen bátran küzdenek, és nem sejtett erőről tesznek tanúbizonyságot szülőföldjük védelmében. A fennmaradásukért harcolnak, és miránk nem is gondolnak. Mi viszont minden segítséget megadunk nekik, amire képesek vagyunk, mert csodálattal adózunk honvédő harcuknak, és mert szemben állnak Hitlerrel.

6/ Senki sem tudhatja, hogyan alakulnak az erőviszonyok a háború *végén, és hol állnak majd a győztes csapatok. Valószínűnek látszik azonban, hogy az Egyesült Államok és a brit birodalom erői korántsem merülnek ki, éppen ellenkezőleg, ez a két hatalom alkotja majd a világtörténelem katonailag és gazdaságilag leghatalmasabb tömbjét, az újjáépítéshez pedig a Szovjetuniónak jóval nagyobb szüksége lesz a mi segítségünkre, mint nekünk az övére.*

7/ Ön ígéretet tett rá, hogy az Egyesült Államokkal és a domíniumokkal együtt megvizsgáljuk Oroszországnak ezeket az igényeit. Ezt az ígéretet meg kell tartanunk. De ne legyen félreértés afelől, hogy amíg én vagyok miniszterelnök, mi a brit kormány álláspontja: ragaszkodik a szabadságnak és a demokráciának az Atlanti Chartában kifejtett elveihez, s úgy véli, hogy ezeknek az elveknek különösen tevékenyen kell érvényesülniük akkor, amikor a határok megváltoztatásáról van szó. Véleményem szerint tehát azt kell válaszolnunk, hogy a területi kérdésekről a békekonferenciának kell majd döntenie.

Jogi szempontból ma is így áll a helyzet.

Palm Beach-i tartózkodásom idején természetesen állandó telefon-összeköttetésben voltam az Elnökkel és a Washingtonban tartózkodó brit vezérkari vezetőkkel, szükség esetén továbbá Londonba is telefonálhattam. Egy ízben mulatságos, habár ott helyben rendkívül kínos eset történt. Wendell Willkie találkozót kért tőlem. Ekkoriban feszült volt a viszonya az Elnökkel. Roosevelt szemlátomást egyáltalán nem ragaszkodott hozzá, hogy vezető ellenzéki politikusokkal találkozzam, s addig nem is találkoztam. Minthogy azonban Wendell Willkie egy évvel előbb, 1941. januárban Angliában járt, és szívélyes viszony jött létre közöttünk, úgy éreztem, nem utazhatom el Amerikából anélkül, hogy ne találkoznám vele. Nagykövetünknek is ez volt a véleménye. Ezért aztán 5-én este meghívtam telefonon. Némi várakozás után közölték: „A hívott jelentkezik." Ekkor beleszóltam a kagylóba: „Nagyon örülök, hogy beszélhetek önnel. Remélem, találkozhatunk. Holnap este indulok vissza vonaton. Nem tudna valahol útközben felszállni a vonatra? Akkor néhány órát együtt utazhatnánk. Hol lesz szombaton?" „Hol lennék? Ott, ahol most. Az íróasztalomnál" - válaszolta egy hang. „Nem értem" - feleltem. „Mit gondol, kivel beszél?" „Hát nem Wendell Willkie-vel?" „Nem - hangzott a válasz -, az Elnökkel beszél." Nem hallottam jól, ezért visszakérdeztem: „Kivel?" „Velem – felelte a hang –, Franklin Roosevelttel." „Nem akartam zavarni – mondtam –, Wendell Willkie-vel szerettem volna beszélni, de a telefonközpontjuk alighanem mellékapcsolt." „Remélem, jól mennek a dolgok odalent, és jól érzi magát" – mondta az Elnök. Kellemes társalgás kezdődött utazásomról és személyes terveimről, végül megkérdeztem: „Remélem, nem bánja, hogy beszélni akartam Wendell Willkie-vel?" „Nem" – mondta az Elnök, és ezzel beszélgetésünk véget ért.

Ne feledjük, hogy mindez még barátságunk kezdetén történt. Ezért Washingtonba visszatérve úgy láttam helyesnek, ha Harry Hopkinstól megtudakolom, nem sértettem-e meg az Elnököt. Ezt írtam neki:

Kérem, tudassa velem, bármilyen szempontból helytelennek minősül-e az az eljárásom, hogy beszélni kívántam az említett személlyel, én ugyanis egyenest kötelességemnek éreztem, hogy udvariasságot tanúsítsak e fontos közéleti személyiség iránt, s hacsak Ön mást nem tanácsol, a jövőben is ez a szándékom.

Hopkins azt felelte, hogy nem történt semmi baj.

Ideje volt hazatérnem.

[...]

Tartalom

Előszó

I. kötet / A gyülekező vihar

Első könyv / Háborútól háborúig. 1919–1939

1 / A győztesek ostobasága. 1919–1929 11
2 / A legszebb békeévek. 1922–1931 17
3 / Adolf Hitler 21
4 / A sáskajárás évei. 1931–1935 32
5 / A szín elsötétül. 1934 39
6 / Oda a légi paritás. 1934–1935 48
7 / Kihívás és válasz. 1935 50
8 / Szankciók Olaszország ellen. 1935 60
9 / Hitler lesújt. 1936 63
10 / Nyomasztó szünet. 1936–1938 70
11 / Ausztria meggyalázása. 1938. február ... 76
12 / Csehszlovákia 85
13 / A müncheni tragédia 97
14 / A müncheni tél 112
15 / Prága. Garanciák a lengyeleknek. Albánia. 1939. január–április 115
16 / A szovjet rejtély 121
17 / A szakadék szélén 139

Második könyv / Csalóka háború. 1939. szeptember 3.–1940. május 10.

18 / Háború 149
19 / Az admiralitás munkája 154
20 / Lengyelország pusztulása 160
21 / A háborús kabinet gondjai 168
22 / A franciaországi front 174
23 / Skandinávia és Finnország 181
24 / Vihar előtt. 1940. március 189

25 / Összecsapás a tengeren. 1940. április 196
26 / Kudarc Norvégiában 199
27 / Megbukik a kormány 201

II. kötet / Megmutatták, hogy mit érnek

Első könyv / Franciaország összeomlása

1 / A nemzeti koalíció 213
2 / A franciaországi csata. 1940. május 10–16. . 225
3 / A franciaországi csata. 1940. május 17–24. . 234
4 / Irány: a tenger. 1940. május 24–31. 241
5 / A dunkerque-i szabadulás. 1940. május 26.–június 4. 255
6 / Tülekedés a zsákmányért 265
7 / Vissza Franciaországba. 1940. június 4–12. 275
8 / A honi védelem. 1940. június 284
9 / Franciaország haláltusája 288
10 / A bordeaux-i fegyverszünet 293
11 / Darlan tengernagy és a francia flotta. Orán . 303
12 / Elszántan a harcra. 1940. július 314
13 / Fenyeget az invázió 321
14 / Az „Oroszlánfóka” hadművelet 330

Második könyv / Egyedül

15 / Az angliai csata 341
16 / Légi roham 354
17 / London helytáll 358
18 / A varázseszközök háborúja 362
19 / Szeptemberi izgalmak 372
20 / Dakar 373
21 / Változások a kabinetben. 1940. október . 380
22 / Kapcsolataink Vichyvel és Spanyolországgal 381
23 / Mussolini megtámadja Görögországot. 1940. október–november 399
24 / A kölcsönbérleti szerződés 404
25 / Németország és Oroszország 418
26 / Győzelem a sivatagban 434

III. kötet / A nagy szövetség

Első könyv / Németország keletre tör

1 / A háború kiterjed 445
2 / Hess Angliában 451
3 / A földközi-tengeri háború 456
4 / Az olasz birodalom meghódítása 459
5 / Segítség Görögországnak 461
6 / Az atlanti csata I. A nyugati bejárók 464
7 / Az atlanti csata II. Amerika beavatkozik . 470
8 / Jugoszlávia 474
9 / A japán megbízott 484
10 / A sivatagi szárny. Rommel. Tobruk 491
11 / A görögországi hadjárat 496
12 / Tripoli és a „Tigris" hadművelet 500
13 / Kréta 504
14 / Wavell tábornok utolsó erőfeszítése: a „Csatabárd" hadművelet 507
15 / A szovjetek nemezise 513

Második könyv / A háború átterjed Amerikára

16 / Szovjet szövetségesünk 533
17 / Szünet Afrikában. Tobruk védelme 550
18 / Találkozásom Roosevelttel 553
19 / Az Atlanti Charta 559
20 / Segítség Oroszországnak 562
21 / Perzsia és a Közel-Kelet. 1941 nyara és ősze 574
22 / Anglia növekvő ereje. 1941 ősze 580
23 / Szorosabb kapcsolat Oroszországgal. 1941 ősze és tele 584
24 / Út a jövőbe 597
25 / A „Keresztesvitéz": hadművelet a földön, a vízen, a levegőben 602
26 / Japán 608
27 / Pearl Harbour 615
28 / Világháborús utazás 627
29 / Az Egyesült Nemzetek nyilatkozata. Angol–amerikai megállapodások 636

Európa Könyvkiadó, Budapest
Felelős kiadó Osztovits Levente igazgató
Szedte és nyomta az Alföldi Nyomda
Felelős vezető Benkő István vezérigazgató
Készült Debrecenben, 1989-ben
A nyomdai rendelés törzsszáma 1569.66-14-1

A sorozatot Antal László szerkeszti

A védőborító és a kötésterv Urai Erika munkája
Műszaki szerkesztő Benkő Anna
Műszaki vezető Miklósi Imre
Készült 35,67 (A/5) ív terjedelemben
Össz. ISBN 963 07 4914 9
I. ISBN 963 07 4915 7

Szász Béla

Minden kényszer nélkül

Szász Béla 1910-ben született Szombathelyen. Budapesti egyetemi évei alatt részt vett az illegális kommunista mozgalomban, megismerkedett Rajk Lászlóval, barátságot kötött József Attilával, Radnótival. 1937-ben emigrált Franciaországba, majd tovább Argentínába. 1946-ban hazatért, lapot szerkesztett, a Külügyminisztérium, azután a Földművelésügyi Minisztérium vezető munkatársa volt. 1949. május 24-én letartóztatták, a Rajk-per egyik mellékperében tízévi fegyházra ítélték. 1954-ben szabadult, rehabilitálták. Utána kiadói lektorként dolgozott. 1956. októberben ő mondta el a fogolytársak nevében a gyászbeszédet Rajk László temetésén; híres „Nem felejtünk!"-je azóta szállóigévé vált. 1957-ben, látva, hogy merre fordulnak a dolgok, családjával együtt ismét emigrált. Azóta Angliában él.

Híres műve, a *Minden kényszer nélkül* 1963-ban jelent meg külföldön magyarul, és nyomban utána számos fordításban bejárta a világot. A mű a Rajk-pernek és a körötte történt jogtiprásnak, súlyos törvénytelenségeknek döbbenetes krónikája. Lebilincselő ereje abban a szinte hűvös tárgyilagosságban rejlik, amellyel Szász Béla – aki a vizsgálati fogság és a fegyház öt esztendeje alatt megjárta a pokol legmélyebb bugyrait – az átélt iszonyatot ábrázolni képes.

A kötethez Zinner Tibor írt jegyzeteket és utószót.

Anna Dosztojevszkaja

Emlékeim

Emlékezések sorozat

A húszéves Anna Grigorjevna Sznyitkina igazi hőstettet hajtott végre, amikor férjhez ment a nála több mint kétszerte idősebb, súlyos, gyógyíthatatlan betegségben szenvedő íróhoz, aki emellett tele volt adóssággal, kötelezettséggel. Anna Grigorjevna, aki maga is bevallja, hogy korántsem testi vonzódás, sokkal inkább „észokok” késztették erre a házasságra, azoknak a nagyszerű orosz asszonyoknak lett méltó utóda, akik egy nagy eszme nevében képesek voltak magukat is áldozatul adni, és a vállalt sors mellett egy életen át kitartani.

Dosztojevszkaja (1846–1918) emlékezése az egyik legérdekesebb és legbővebb orosz memoár, amit íróról valaha is írtak. Egészen közelről láttatja benne a világirodalom egyik legnagyobb, máig vitatott egyéniségét, az embert, a férfit, a családapát.

A könyv gyors lefordítása a korai magyar russzisztika bravúrjai közé tartozott, hiszen *Dosztojevszkij özvegyének emlékiratai*-t Bonkáló Sándor fordításában már 1928-ban kezükbe vehették a magyar olvasók. A nemrégiben megjelent kiadás ennek korszerűsített, némileg bővített változata.

Anna Ahmatova

Prózai írások

„Az igazság és a költészet semmitől se fél, még a halhatatlanságtól se. Még ezt a megpróbáltatást is kibírja" – írja egy költőtársa Ahmatováról (1889–1966), aki az akmeizmustól az öregkori nemes egyszerűségig ívelő gyötrelmes pályáján, végül is, élete és a történelem sajátságos alakulása révén, orosz kortársai nagy nemzeti költőjévé vált. Halhatatlansága bizonyára csak a halála pillanatában öltött alakot előttük, fontosabb volt nekik, úgy tetszik, hogy meleg és bensőséges viszonyban lehettek egy olyan költő verseivel, aki független szellemével és erkölcsösségével az emberi tisztesség példájaként állt előttük.

Anna Ahmatova verseit többé-kevésbé ismeri a magyar olvasó. A megjelenő kötet a költőnő prózájából – önéletrajzi írásaiból, pályatársakról és a társművészetek hozzá közel álló alakjairól készült karcolatokból – ad válogatást. Szerepel a kötetben két Puskin-tanulmánya is a sok közül, mert Ahmatova a húszas évektől tulajdonképpen halála napjáig foglalkozott Puskinnal; hazájában az egyik legelismertebb Puskin-kutató.

A kötetet – egy Puskin-tanulmány kivételével, mely Pór Judit munkája – Kónya Lilla fordította.

A LENGYEL HATÁROK VÁLTOZÁSAI 1920-1945

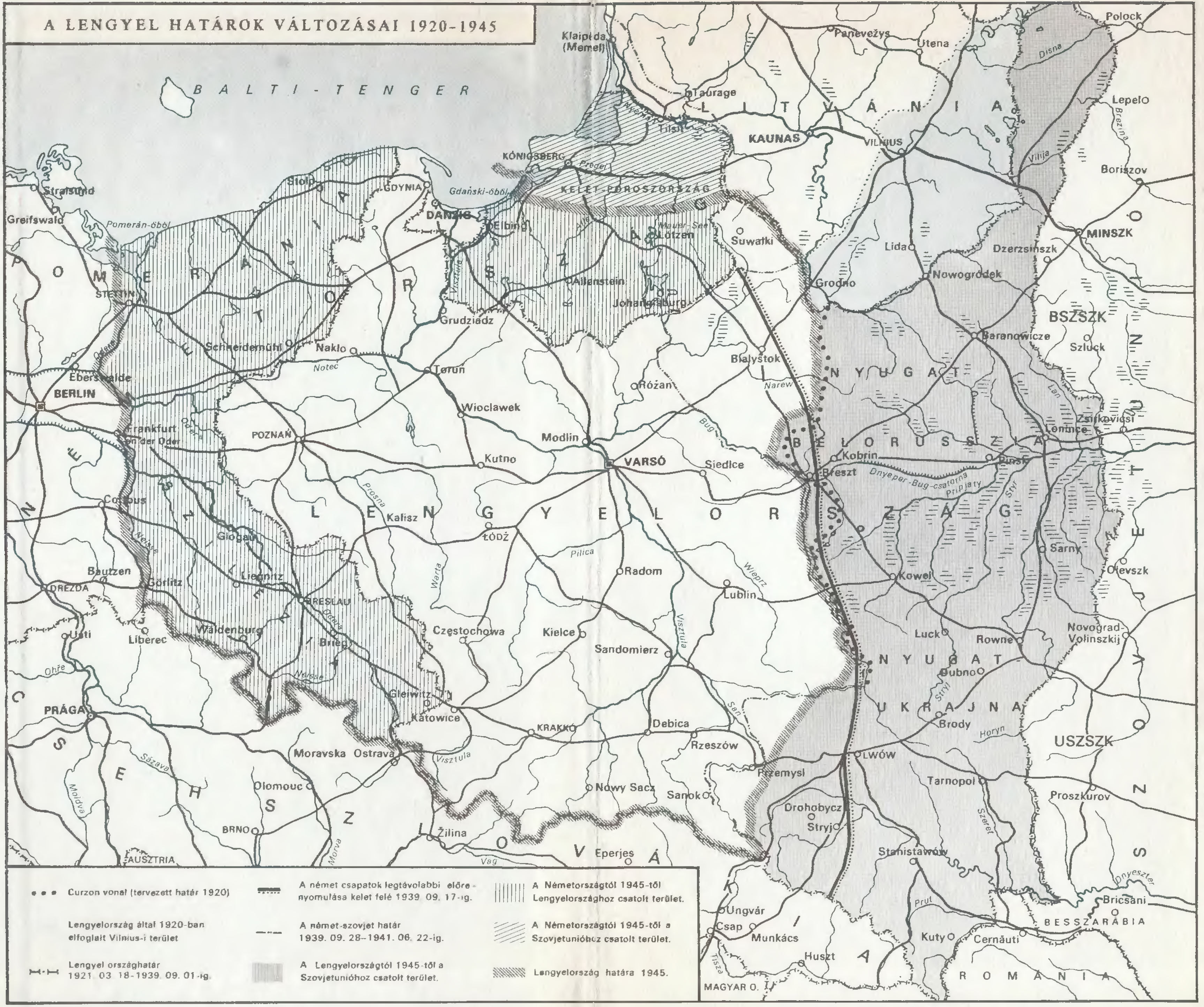
BALTI-TENGER
POMERÁNIA
KELET-POROSZORSZÁG
LITVÁNIA
LENGYELORSZÁG
SZILÉZIA
NÉMETORSZÁG
CSEHSZLOVÁKIA
SZOVJETUNIÓ
NYUGAT BELORUSSZIA
NYUGAT UKRAJNA
BSZSZK
USZSZK
ROMÁNIA
BESSZARÁBIA
MAGYAR O.
AUSZTRIA
Klaipeda (Memel)
Panevežys
Utena
Polock
Taurage
Tilsit
KAUNAS
VILNIUS
Lepelo
Boriszov
KÖNIGSBERG
Pregel
Gdański-öböl
GDYNIA
DANZIG
Elbing
Stolp
Stralsund
Greifswald
Pomerán-öböl
Lötzen
Mauer-See
Suwałki
Lida
Dzerzsinszk
MINSZK
Allenstein
Johannisburg
Grodno
Nowogródek
STETTIN
Grudziadz
Schneidemühl
Naklo
Notec
Torun
Białystok
Baranowicze
Szluck
Eberswalde
BERLIN
Odera
Wisztula
Różan
Narew
Wloclawek
Frankfurt an der Oder
POZNAŃ
Modlin
VARSÓ
Siedlce
Bug
Kobrin
Breszt
Dnyeper-Bug-csatorna
Pripjaty
Pinszk
Lemince
Zsitkovicsi
Kutno
Cottbus
Prosna
Kalisz
ŁÓDŹ
Pilica
Glogau
Neisse
Bautzen
DREZDA
Görlitz
Liegnitz
BRESLAU
Radom
Wieprz
Lublin
Kowel
Sarny
Olevszk
Styr
Warta
Ústí
Liberec
Waldenburg
Brieg
Częstochowa
Kielce
Sandomierz
Visztula
Luck
Rowne
Novograd-Volinszkij
Dubno
Ohře
Gleiwitz
Katowice
PRÁGA
KRAKKÓ
Debica
Rzeszów
San
Brody
Horyn
Stryj
Sázava
Moravska Ostrava
Przemysl
LWÓW
Tarnopol
Proszkurov
Olomouc
Nowy Sacz
Sanok
Drohobycz
Szeret
BRNO
Žilina
Morva
Vag
Eperjes
Stanisławów
Dnyeszter
Ungvár
Csap
Munkács
Huszt
Tisza
Prut
Kuty
Cernăuti
Bricsani
Disna
Vilija
Brezina
Lan
Alle
Njemen
Moldva
● ● ● Curzon vonal (tervezett határ 1920)
Lengyelország által 1920-ban elfoglalt Vilnius-i terület
Lengyel országhatár 1921. 03. 18-1939. 09. 01-ig.
A német csapatok legtávolabbi előrenyomulása kelet felé 1939. 09. 17-ig.
A német-szovjet határ 1939. 09. 28–1941. 06. 22-ig.
A Lengyelországtól 1945-től a Szovjetunióhoz csatolt terület.
A Németországtól 1945-től Lengyelországhoz csatolt terület.
A Németországtól 1945-től a Szovjetunióhoz csatolt terület.
Lengyelország határa 1945.

A FÖLDKÖZI-TENGER TÉRSÉGE A MÁSODIK VILÁGHÁBORÚ IDEJÉN

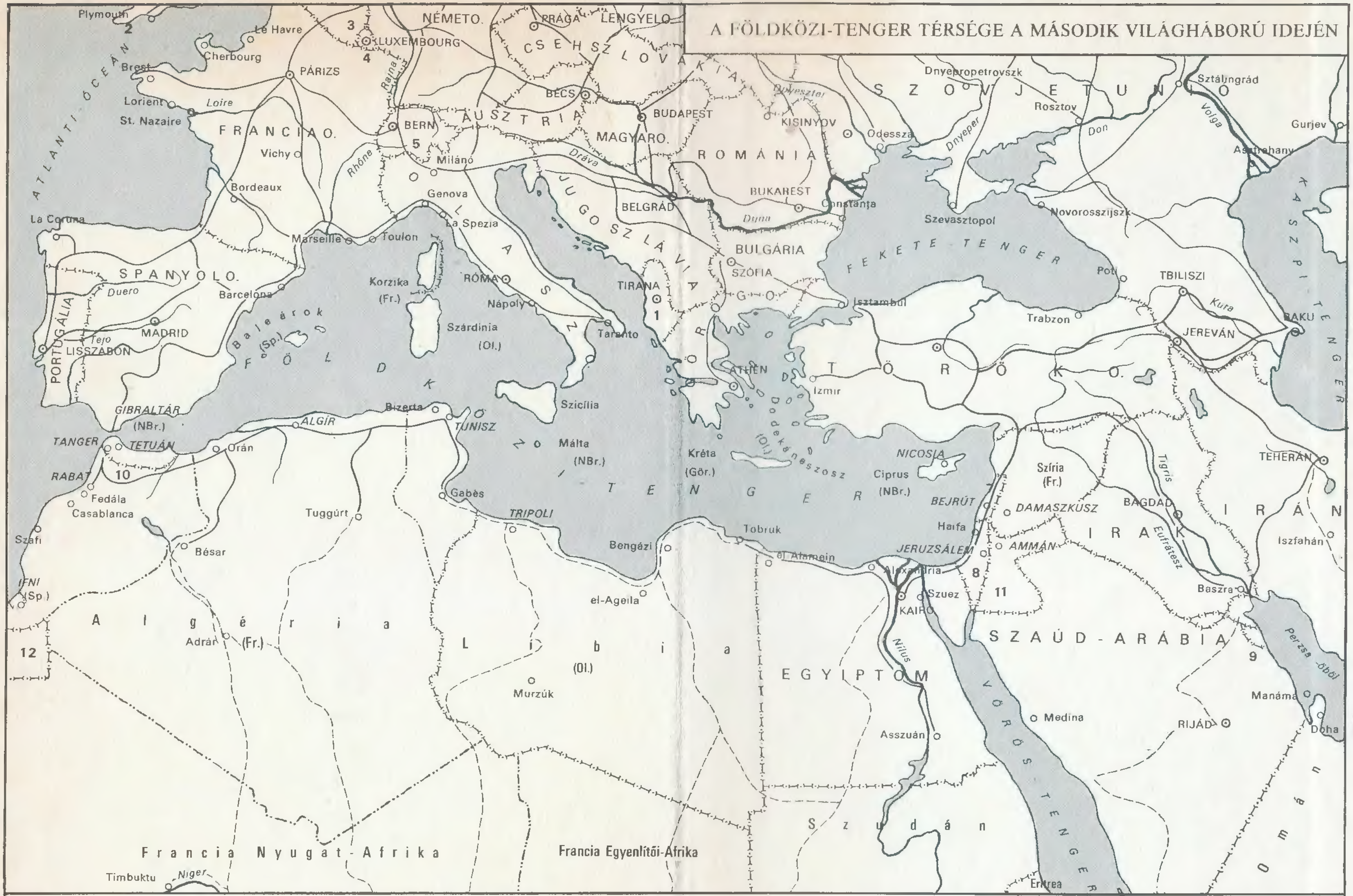
Plymouth
2
Le Havre
3
4
NÉMETO.
PRÁGA
LENGYELO.
LUXEMBOURG
CSEHSZLOVÁKIA
Cherbourg
Brest
PÁRIZS
Rajna
Lorient
Loire
St. Nazaire
FRANCIAO.
BERN
5
AUSZTRIA
BÉCS
BUDAPEST
MAGYARO.
Dnyeszter
KISINYOV
Odessza
Dnyeper
Dnyepropetrovszk
SZOVJETUNIÓ
Sztálingrád
Rosztov
Don
Volga
Gurjev
Asztrahany
ATLANTI-ÓCEÁN
Vichy
Rhône
Milánó
Dráva
ROMÁNIA
Bordeaux
OLASZO.
Genova
JUGOSZLÁVIA
BELGRÁD
BUKAREST
Constanta
Duna
Novorosszijszk
Szevasztopol
KASZPI-TENGER
La Coruna
Marseille
Toulon
La Spezia
BULGÁRIA
FEKETE-TENGER
SPANYOLO.
Korzika (Fr.)
RÓMA
SZÓFIA
TIRANA
1
Poti
TBILISZI
Kura
Duero
Barcelona
Nápoly
GÖRÖGO.
Isztambul
Trabzon
BAKU
PORTUGÁLIA
Tejo
MADRID
LISSZABON
Baleárok (Sp.)
Szárdinia (Ol.)
Taranto
JEREVÁN
FÖLDKÖZI-TENGER
ATHÉN
TÖRÖKO.
Izmir
Dodekaneszosz (Ol.)
Szicília
GIBRALTÁR (NBr.)
Bizerta
TUNISZ
ALGÍR
TANGER
TETUÁN
Orán
Málta (NBr.)
Kréta (Gör.)
NICOSIA
Ciprus (NBr.)
Szíria (Fr.)
Tigris
TEHERÁN
RABAT
10
Fedála
Casablanca
Gabès
TRIPOLI
BEJRÚT
DAMASZKUSZ
BAGDAD
IRAK
IRÁN
Eufrátesz
Iszfahán
Tuggúrt
Tobruk
Haifa
Szafi
Bésar
Bengázi
el-Alamein
JERUZSÁLEM
AMMÁN
Alexandria
8
11
Baszra
IFNI (Sp.)
el-Ageila
KAIRÓ
Szuez
Algéria
Adrár
(Fr.)
Líbia
(Ol.)
SZAÚD-ARÁBIA
Perzsa-öböl
9
12
Nílus
EGYIPTOM
VÖRÖS-TENGER
Manáma
Murzúk
Medina
RIJÁD
Doha
Asszuán
Omán
Szudán
Francia Nyugat-Afrika
Francia Egyenlítői-Afrika
Timbuktu
Niger
Eritrea

JELMAGYARÁZAT

⊢·⊢·⊢ országhatárok

—··— gyarmatbirodalom határai

—— főbb vasútvonalak

– – – jelentősebb sivatagi utak

SZÁMOKKAL JELÖLT ORSZÁGOK

1	Albánia	4	Luxemburg	7	Libanon (Fr. mand.)	10	Spanyol Marokkó
2	Anglia	5	Svájc	8	Palesztina (NBr. mand.)	11	Transzjordánia (NBr. mand.)
3	Belgium	6	Bahrein-szk. (NBr.-Irán)	9	Semleges övezet	12	Rio de Oro (Sp.)